

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЯ

ИЗВОРИ
ЗА
БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

FONTES
HISTORIAE BULGARICAE

XXV

СОФИЯ . 1981

ACADEMIA LITTERARUM BULGARICA
INSTITUTUM HISTORICUM

FONTES LATINI
HISTORIAE BULGARICAE

IV

EDIDERUNT

MIHAIL VOJNOV, VASSIL GJUZELEV, STRAŠIMIR LIŠEV,
MARIA PETROVA, BORISLAV PRIMOV

CURANTIBUS

VASSIL GJUZELEV, STRASIMIR LIŠEV,
MARIA PETROVA, BORISLAV PRIMOV

SOFIÆ . 1981

IN AEDIBUS ACADEMIAE LITTERARUM BULGARICAE

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЯ

ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ

ЗА
БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

IV

СЪСТАВИЛИ

МИХАИЛ ВОЙНОВ, ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ, СТРАШИМИР ЛИШЕВ, МАРИЯ ПЕТРОВА,
БОРИСЛАВ ПРИМОВ

ПОД РЕДАКЦИЯТА НА

ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ, СТРАШИМИР ЛИШЕВ,
МАРИЯ ПЕТРОВА, БОРИСЛАВ ПРИМОВ

СОФИЯ, 1981

ИЗДАНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

24/10/1981

1981-10-24

ОТГОВОРЕН РЕДАКТОР

ВАСИЛ ГИУЗЕЛЕВ

DE EDITIONE CURAM AGEBAT

VASSIL GIUZELEV

1981

Орфографично-стилистична
коректура

© Издателство на Българска
1981
ср. Издателство, София

УВОД

Настоящият т. IV „Латински извори за българската история“ е плод на дългогодишна работа. При съставянето му и неговата подготовка за печат през различни етапи взеха участие Стр. Лишев, Г. Цанкова-Петкова, В. Гюзелев, В. Примов, М. Войнов, М. Петрова, Г. Батаклиев, Д. Ангелов, Р. Дамянова, Ал. Тончев, А. Данчева, Кр. Гагова, Цв. Чолова и Б. Николова.

В тома са включени общо 42 исторически извора. Това са писмени паметници на латински език, писани в различни страни и на различни места (папската канцелария, Венеция, Рим, Унгария, Хърватия, Германия, Франция, Италия, Англия, Норвегия, Чехия, Полша и др.) от XII до края на XIII в. Те съдържат сведения за историята на България, българския народ и българските земи от образуването на българската държава (края на VII в. до края на XIII в.) Тези извори са различни по жанр, характер, съдържание, место-произход, народностна принадлежност на авторите и достоверност на съдържащите се в тях данни. В преобладаващата си част те са излезли под перото на представители на католическия духовенство от Европейския Запад.

По-голямата част от изворите в този том за пръв път се публикуват в превод на български език и стават достояние на специалистите и интересувашите се от средновековното българско минало. Въвеждането им в активно научно обращение ще способствува за разширяването на познанията и представите на съвременното историографско дигрeне върху него. Някои извори съдържат богати и интересни сведения, които не се намират другаде; други само допълват или детайлизират данните на известни извори; трети — без да съдържат подробен фактически материал, дават отлик на някои важни събития от средновековната българска история и по този начин свидетелствуват за значението, мястото и ролята на България и българите в историята на средновековна Европа.

С оглед на една по-правилна класификация от извороведческа гледна точка публикуваните в тома извори са обособени в два дяла, като вътрешната им подредба е върху основата на хронологическия принцип. И този том, както и предишните, съдържа оригиналния латински текст и българския превод на изворите. Поместените изцяло или в отделни извадки извори са снабдени с увод и обяснителни бележки. В уводите се дават кратки сведения за авторите, тяхния етнически и социален произход, живот и дейност, за достоверността на съдържанието им и за тяхното значение като исторически извор. Дадени са данни и за досегашните издания на публикуваните паметници и библиография на писаното върху тях или на използването им използване главно в българската историография. Обяснителните бележки към отделните текстове са сравнително кратки и съдържат най-необходимите данни и пояснения за ориентация на читателя при идентификацията на споменати имена на селници, селища и термини, за хронологията на събития и понякога за съществуващите различни тълкувания в историческата литература. Посочването на отделни изследвания в коментара е ограничено до минимум. Ориентиращ характер с оглед на изследователската работа има послесловието в края на тома списък на използваната литература, и то главно върху проблеми от историята на България и Европейския Югоизток в края на XII—XIII в. и историята на българството. В нея главно са отразени изследванията на българската медиевистика и

някои по-общи и по-значими изследвания на чуждестранни историци и философи. В този именно смисъл публикуваната библиография не претендира за пълнота.

В първия дял на тома са включени извори, които имат документален характер и са излезли от папската, императорските, кралските и други канцеларии (официални писма, донесения на пратеници и списъци). Това са писмата на римските папи Хонорий III (1216—1227), Григорий IX (1227—1241) и Инокентий IV (1243—1254), на латинския константинополски император Хенрих (1207—1216), унгарския крал Бела IV (1235—1270), венециански донесения от 1228 г., донесение на папските пратеници в Никея от 1234 г. и списъци на българския църковен диоцез в папската канцелария. Тези извори имат стойността на непосредствено отражение на станалите събития и са от първостепенна важност в научното дирене. По отношение на достоверността на съдържащата се в тях информация те в значителна степен превъзхождат наративните извори за историята на България и Балканския полуостров през първата половина на XIII в.

Вторият дял на тома е значително по-обемен и включва извори с наративен характер (хроник, истории, разкази, описания, летописни бележки, съчинения с богомилски или антибогомилски характер и др.). Най-многобройни са западните хроники, които са ценен извор за кръстоносните походи, чиито участници са минали през българските земи, за взаимоотношенията на българската държава с Латинската Константинополска империя (1204—1261), Унгария и другите европейски страни и за отделни събития от вътрешнополитическата история на България (Хроника на Бурхард и Кларал от Урберг, Касински летопис, Англиканска хроника на Радулф, Цевански летопис, Историческа антология на Роджер от Вандовер, Летопис на Огерьи Панис, Хроника на манастира „Монте Серено“, Филипида на бретонца Вилхелм, Милански летопис, Норвежка история на Снори Стурлусон, Голям Шефтларски летопис, Хроника на Рикардо от Сан Джермано, Хроника на Вилхелм Андренски, Хроника на монаха Алберик от манастира „Тров фсите“, Хроника на Егидий Орвалски, История на манастира Сенон от монаха Ришар, Соавсонски летопис, Делата на императори и папи от Тома Етруск, История на епископите в Салона и Силит от архидякон Тома, Хроника на Мартин Опавийски, История на унгарците на Симон де Кеза, анонимна Историческа антология, Хроника на Гийом от Нанси и Хроника на манастира „Св. Петър Сеновски“). Значителна част от тези хроники са били написани в различни манастири на Западна Европа и поради факта от историята на тези манастири и отделни западни страни дават и сведения от общата европейска история, между които и сведения за българите и обитаваните от тях земи. В редния случай изложението им за българската история е компилативно и е изградено върху основата на по-стари летописни известия. Понякога техните автори имат независима и много ценна информация, която липсва в други източници (Алберик, архидякон Тома, Гийом от Нанси и др.). Едно от най-често отразяваните събития е разгромът на латинския император Балдуин I (1204—1205) от българите в битката край Одрин (14 април 1205 г.) — един факт, който е направил поразително впечатление в цяла Западна Европа.

Изключително ценна информация за различни събития от българската история се съдържа в поместените немногочислени летописни бележки, църковни слова и други литературни произведения от XII—XIII в. (Корчулански кодекс, Филипида на бретонца Вилхелм, Словото на Готие Корню за пренасянето на трънения венец на Исус Христос, Жална песен на Рожер, Словото на Венецианския аноним от 1267 г.).

Основни извори с наративен характер, които предлагат уникална информация за българската история в периода от втората половина на XII до края на XIII в., са описанията и пътеписите от различни католически монаси (главно доминиканци и францисканци) на източноевропейските земи и народи (Описание на Светата земя от Йозан от Вюрцбург, Описание в Торинския кодекс и Пътешествие из източните страни от Вилхелм Рубрук от 1253 г.). Специално внимание заслужава пътеписът на монаха Вилхелм Рубрук, който тук за пръв път е преведен на български език в по-голямата си част. Този пътепис-

доклад дава ценни сведения за България и съседните ѝ държави и народи и особено за татарската Златна орда — един изключителен политически фактор в историята на Източна Европа през XIII—XIV в.

Подробни данни за еретическите движения и за влиянието на богомилството върху еретическите движения и учения в Западна Европа се съдържат в Тайната книга, Видение Исаево, съчинението на Райнер Сакони и в редица папски писма. Макар и използвани нееднократно в нашата и чуждестранната историография, тези паметници при тяхното внимателно и критично използване дават възможност за коригиране на редица остарели и погрешни гледища и представи. Тяхното публикуване сред паметници от същия период ще даде възможност за разкриване на контекста им, а също така и за открояването на българския принос в европейската ересархия, особено през XIII в.

Авторите на поместените в тома извори имат различен произход и социално положение. В преобладаващата си част те принадлежат към западното духовенство или пък са представители на светската феодална аристокрация. Този факт е от важно значение при разбирането и интерпретирането на данните, съдържащи се в техните писания. Техният социален произход и класова принадлежност своеобразно са рефлектирани върху характера и съдържанието на сведенията им.

Осведомеността и достоверността на авторите за отделни събития и исторически лица е различна. Безспорна е историческата достоверност и стойност на официалните документи, както вече по-горе бе посочено. Достоверни са съчиненията на кръстоносците и пътешествениците, които са минали през българските земи и са предали в редица случаи своите непосредствени впечатления. Характер на второстепенна историческа информация имат някои извори от втора и трета ръка, които са преписани или заимствувани от по-стари исторически съчинения или хроники. Това е посочено в съответните уподни бележки и трябва да се има пред вид от ползващите тома читатели. Все пак дори и в такива случаи техните съчинения свидетелствуват за значението на отделни събития от българската история и за интереса на западноевропейската общественост към тях и към нашата страна през средните векове.

От изложеното дотук става ясно, че поместените в този том извори могат да бъдат оценени като ценен източник за разрешаване на редица проблеми от средновековната българска история или допринасят за по-пълното осветляване на някои спорови или все още неразрешени въпроси. От тези проблеми по-специално внимание и отбелязване заслужават следните: отношенията между западните кръстоносци и българското население; отношенията на българската държава с Латинската империя, Унгария и някои други държави; политиката на папството спрямо българската държава и църква; татарските нашествия на Балканския полуостров и в България и нейните отношения със Златната татарска орда; степента и обсега на влиянието на българското богомилство върху еретическите движения и учения в Западна Европа; мястото и значението на България и българите в западноевропейската католическа книжнина.

Накрая смятаме за важно, че публикуването на тома се предлага в навечерието на великата за нас българите 1300-годишнина от основаването на българската държава и може да се смята като скромно приношение в нейното ознаменуване.

Показалецът на личните и географските имена бе изработен от Цв. Чолова и Б. Николова; списъкът на използваната литература и съкращенията — от В. Гюзелев.

Имената на съставителите са дадени по възбучен ред.

Приятен дълг за нас е да изразим своята благодарност на всички, които взеха участие при подготовката за печат и обсъждането на този том с труда си и с ценните си бележки и препоръки.

А. ПИСМА, ДОНЕСЕНИЯ И СПИСЪЦИ EPISTOLAE, RELATIONES ET NOTITIAE

СПИСЪЦИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЦЪРКОВЕН ДИОЦЕЗ В ПАПСКАТА КАНЦЕЛАРИЯ

След сключването на унията между България и Римската църква през 1204 г. българският църковен диоцез попаднал под формалната папска юрисдикция и бил включен в списъците на апостолическата канцелария. Това е намерено отражение в два списъка. Първият е съставен наскоро след сключването на унията, по всяка вероятност в самата 1204 г., а вторият, макар и да е запазен в книга от 1380 г., възпроизвежда напълно първия (с незначителни изменения), поради което може да бъде смятан с право за негов късен препис. Двата списъка показват една интересна градация по установен каноничен ред, която не е била досега правилно интерпретирана.

ИЗДАНИЯ: A. J. Weidenbach: *Calendarium historico-christianum medii et novi aevi*. Regensburg, 1858; G. Eriat: *Der Liber cancellariae apostolicae vom Jahre 1280 und Stilus palatii abbreviatus*. Dietrichs von Nieheim, Leipzig, 1858.

КНИЖНИНА: V. Gjuzejev: *Das Papsttum und Bulgarien im Mittelalter (IX—XIV Jh.)*. — BHR, IV, 1977, t. p. 43; A. I. Киселев: *Drei falsche topographische Identifizierungen*. — In: *Studia in honorem Vasilini Bechevlev*, Sofia, 1978, p. 525—527.

NOTITIAE EPISCOPATUUM DIOCESIS BULGARIAE IN LIBRIS CANCELLARIAE APOSTOLICAE

I. Notitia episcopatum diocesis Bulgarice saec. XIII

In Bulgaria:

936. Trinoviensis archiepiscopus, qui
est primas.

937. Archiepiscopus Velesbudiensis.

938. Archiepiscopus Prosthlyviensis.

939. Episcopus Scopiensis.

940. Episcopus Pizriensis.

941. Budinensis.

942. Lovislensis.

943. Brunziberensis.

(Weidenbach, p. 276—277)

СПИСЪЦИ НА ЕПИСКОПИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ ДИОЦЕЗ В КНИГИТЕ НА АПОСТОЛИЧЕСКАТА КАНЦЕЛАРИЯ

I. Списък на епископствата в Българския диоцез от XIII в.

В България:

936. Архиепископът на Търново, който
е примас.¹

937. Архиепископът на Велбъжд.

938. Архиепископът на Преслав.

939. Епископът на Скопие.

940. Епископът на Призрен.

941. [Епископът] на Видин.

942. [Епископът] на Ловеч.²

943. [Епископът] на Браничево.

2. *Notitia episcopatum diocesis
Bulgariae saec. XIV*

Isti sunt episcopi Bulgariae:
Tornoviensis archiepiscopus, qui est pri-
mas.

Archiepiscopus Velesbudiensis.
Archiepiscopus Prosthlyviensis.
Scopienensis.
Prizriensis.
Budinensis.
Lovisiensis.
Brunziberensis.
(Erler. p. 39—40)

2. *Списък на епископствата в Българския
диоцез от XIV в.*

Тези са епископите на България:
Архиепископът на Търново който е
примас.

Архиепископът на Велбъжд.
Архиепископът на Преслав.
[Епископът] на Скопие.
[Епископът] на Призрен.
[Епископът] на Видин.
[Епископът] на Ловеч.
[Епископът] на Браничево.

¹ Всички изброени в двета списъка-възвешископи и епископи в диоцеза България с изключение на епископа на Ловеч са споменават и в прелатската на папа Миколай III с България — вж. LITEN. III, с. 307—373. Съвпадайки при една съпоставка с данните за българските митрополити, архиепископи и епископи от първата половина на XIII в. се вижда, че редица от тях се фигурират в списъците на папската канцелария. Виждало се била изброен само онези, които са призовавали унията с Римската църква. И в двета списъка погрешно е изписано *Amstelreys* — вж. LITEN III и това е заблудило някои изследователи относно съществуването на Ловечка епископия през Средновековието. Допусналата грешка бе изправена от Ал. Кузев в бележката от стр. 118.

ИМПЕРАТОР ХЕНРИХ

Хенрих Фландърски е вторият по ред император на въздадената в 1204 г. като резултат от Четвъртия кръстоносен поход Латинска империя на мястото на временно унищожената тогава Византийска империя. Той бил брат на първия император Балдуин (1204—1206), на 14 април 1206 г. Балдуин бил изпратен от българите в плен в манастира на латинците Одринска битка и бил изпратен от цар Калоян в Търново. Тогава неговият брат Хенрих поел ръководството на империята. В продължение на повече от година той бил регент (*prodelegatus imperii*), понеже съществувала надежда, че плененият император може да се върне. Когато се узнало за смъртта на Балдуин в български плен, Хенрих бил коронясан на 20 август 1206 г. за император. Той стоял начело на империята до смъртта си в 1216 г., проявил ценни качества — организаторски дарби, дипломатически способности, качества на добър военачалник, смелост и самообладание — и успешно преодолял трудностите за империята, обградена от всички страни в враждебни сили.

От император Хенрих са запазени няколко писма, които представляват важен исторически извор за българската история. Тук са поместени по-малко две негови писма и трето със съкращения, писани съответно през 1206, 1208 и 1212 г. Те съдържат важни сведения за българо-латинските отношения от 1206 до 1212 г. В тях се включват, на първо място, данни за военните действия между българите и латинци при Калоян и Еорил, за действията на българските феодални владетели на Македония и Родопската област Стрез и Слив, а също и сведения за външнополитическото положение на България по това време.

Осведомеността на Хенрих върху събитията е безспорна. Трябва да се има пред вид, че той изразява мнението на ръководството на империята и затова определя всички политически ходове на Латинската империя и подчертава своите военни заслуги. От друга страна, трябва да се обърне внимание и на това, че писмата са писани до папа Иннокентий III и до бавски и прителци във Фландрия с цел да се предизвика съчувствие и да се получи помощ от западни феодален цент на Латинската империя.

ИЗДАНИЕ: *Epistola de varia Latinorum in Imperio fortuna*, в: 1206 in: E. Martène et U. Durand: *Thesaurus scriptorum et monumentorum historiarum, dogmaticorum, moralium, antiquissima collectio*, t. I, p. 1073 sq.; в н о г и т. *Recueil des historiens de l'Occident et de la France*, t. XVIII, p. 527—529, 540—550; *Epistola de quatuor imperii hostibus a se peractis*, в: 1212; E. Martène et U. Durand: *Thesaurus scriptorum et monumentorum*, t. I, p. 251 sq.

Первоисточникът писмо се издаден първо по J. A. C. Buchon: *Recherches et matériaux pour servir à l'histoire de la domination française aux 13e, 14e et 15e siècles dans les provinces demembrées de l'empire grec à la suite de la IVe croisade*, 2e partie, Paris, 1840, p. 153—156, 211—213. В по-късното издание на Martène et Durand J. L. o. n. е забелязан малък грешка и е направена някои поправки, като е използван друг не използван преди него ръкопис. В т. II, 1146 също от Bibliothèque royale de Bruxelles. Вж. J. L. o. n. g. e. n. t. La campagne de Henri Balouin en Asie Mineure en 1211. — *Bulletin de la classe de Lettres et de sciences morales et politiques de L'Académie royale de Belgique*, t. XXXIV, 1948, p. 445—452. Второто писмо е издадено също по *Litterae Henrici Constantinopolitani Imperatoris ad dominum papam de debentione Voullae apud Philippopolim*, PL, t. CCXY, col. 1522—1523.

На последното писмо е направена въз основа на Брюкселския ръкопис някои корекции G. P. L. p. 217 g. Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 (im Zusammenhang mit Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Eroberung Konstantinopels) (infolge des 4. Kreuzzuges München 1972, p. 104, 125).

КНИЖНИЦА: За писмата специално из авторите им еж. Св. Георгиев. Писмата на латинския император Хенрих като извор за българската история. — В: Сборник в памет на проф. Никол. КИЛИД, XVI—XVIII, 1940, с. 115—125; R. L. Wolff, Baldwin of Flanders and Hainaut, First Latin Emperor of Constantinople, Speculum, 27, 1952, p. 289—292; G. Prinzling, Der Brief Heinrichs von Constantinople von 1211, Byz. v. XLIII, 1973, p. 305—431.

HENRICI IMPERATORIS LATINORUM EPISTOLAE

1. *Henricus imperator fratri suo Gaudefrido
scribit ut imperio Constantinopolitano
succedat*

Henricus, Dei gratia, fidelissimus in Christo imperator a Deo coronatus, Romanorum moderator et semper augustus, carissimo fratri suo Gaudefrido, sancti Amati de Duace preposito, salutem et fraternae dilectionis affectum.

Quantum honorem quantamque gloriam terra Flandrie et Hainautia, totaque progenies nostra in eternum in capite Constantinopolitani imperii sit adepta, non solum in terram nostram, verum etiam per quatuor mundi climata, devota potentia credimus esse delatum, et hoc a Domino factum est, et est mirabile in oculis nostris, cum unus persecutus est mille et duodena milia fugaverit et transmoverent. Nullis etiam predecessoribus nostris tantam contulit gloriam et honorem, quamam domino et fratri nostro Balduino imperatori et nobis tradidit et donavit: de quo tanto ipsi Domino, e quo omnis virtus et victoria venit, immensas teremur grates referre, quanto, nullis meritis nostris precedentibus, de tam magno et excellentissimo imperio ex inspirato victoriam dedit. Et quia non minor est victus quam querere parta fueri, licet Deus miraculose nobis tradiderit imperium Romanum, non tamen illud possumus absque consilio et auxilio amicum nostrorum conservare, praesertim cum

ПИСМА НА ЛАТИНСКИЯ ИМПЕРАТОР ХЕНРИХ

1. *Император Хенрих пише на своя брат
Готфрид да остане помощ
на Константинополската империя*

Хенрих¹, по божия милост най-верен в Христа, коронован от Бога император, ръководител на римляните и винаги август, изпраща на своя мист-ският брат Готфрид, престоятел на Св. Амит де Дуак, поздрав и му изразява братската си обич.

Каква голяма чест и каква голяма слава спечелила по веки земята на Фландрия и Халоний² и пълнат нашият род чрез завладяването на Константинополската империя³, изразяме, че е било разпространено от божията мощност не само в нашата страна, но дори по четирите краища на света. Блещко това беше извършено от бога и е чудно за очите ни, когато един преследван, хиляда и дванадесет души да бягат и да се преместят. На никого от нашите предшественици обаче [бог] не даде толкова голяма слава и чест, колкото дари и подари на нашия господар и брат император Балдуин⁴ и на нас. Затова ние дължим да отправим най-голяма благодарност на самия Господ, от когото идва всяка храброст и всяка победа, защото без каквито и да било наши предими заслуги изключително ни даде победата над такъв голям и прекрасен империя⁵. Не по-малка добродетел е да се сръжам да запазим завоеваното, отколкото да го спечелим. И макар бог по чуден начин да ни предаде Римската империя, ние не можем да я запазим без съвет и помощ от страна на нашите приятели, особено когато върху тях повече, отколкото върху всички други представители на цялото

¹ Писмото е писано през септември 1206 г., когато бр. посланик от един от тези след в. разпратени на Хенрих за император. ² Фландрия и Халоний били графства, владели от семейството на Балдуин и Хенрих. Свободен Балдуин, преди да стане император, бил зехен граф. ³ Свободен дупе за завладяването на Константинопол и установяването на Византия през 1204 г. от участниците в Четвъртия кръстоносен поход. ⁴ Балдуин, първият император на Латинската империя от 1204 до 1205 г. ⁵ Т. е. Византийската империя.

eis pre omnibus aliis totius christianitatis incumbat moru tenere et defendere prefatum imperium, ad honorem Dei et nostre propagationis exaltationem et gloriam, ad ulciscendum sanguinem domini et fratris nostri imperatoris et aliorum consanguineorum nostrorum ac principum crudeliter effusum.

Ad hoc Fraternitati Vestre credimus non latere qualiter, peccatis nostris exigentibus, dominus imperator Constantinopolitanus Balduinus, frater et predecessor noster, occisa et capta magna parte suorum (quod sine cordis amaritudine et dolore maximo dicere non possumus), a Communis in bello ante Andrinopolim captus fuerit et detentus, et a Iohannico, sancte crucis inimico, crudeliter incarceratus. Postmodum, cum principes et barones et milites, nos in imperii barulum (hail) elegissent, egressi ab urbe regia cum exercitu nostro, civitates et castella plurima que nobis rebellia fuerant, imperio subiugavimus, et, munitis marchis nostris, circa festum sancti Remigii Constantinopolim reversi fuimus. In munitione vero cuiusdam civitatis que Rossa dicitur, Theodericum de Tenremonde, utique strenuum et discretum, cum multis militibus et servantibus reliquimus; et dum morarentur ibidem circa purificationem beate Marie, invenitum est eis Blacco prope Rossam castrum quoddam occupasse; qui de Rossa de nocte recedentes armati, Blacos quos illic invenerunt occiderunt, et, castris detecto, cum praeda et equitibus Blacorum versus civitatem suam rediere. Quibus recedentibus ex insidiis prope Rossam occurrit multitudo Blacorum et Commaginorum, et, congressu facto ex utraque parte, prohi dolor! ultione divina, nostri fere omnes occisi sunt vel capti; illi vero quibus custodia civitatis commissa fuerat, circiter 40 milites,

християнство и легнало задължението да укрепват и защищават гореспоменатата империя за славя на бога, за честта и въздигането на нашия род, за отпичаване жестоко проляната кръв на нашия господар и брат императора⁴ и на другите наши роднини и приятели.

При това смятаме, че ще е тайна за теб, братко, как поради извършените от нас грехове господарят Константинополски император Балдуин, нашият брат и предшественик, след като беше избит и пленен, голяма част от неговите войници (това не можем да кажем без сърдечна болка и най-голяма скръб), бе заловен и задържан от куманите в битката пред Адрианопол⁵ и бе жестоко мърден в затвор от Иованниш⁶, неприятел на светия кръст. След това князете, рицарите и бароните избраха нас за ръководител на империята⁷, ние излязохме от Константинопол⁸ с войската си и подчинихме под властта на империята много градове и крепости, които бяха останали срещу нас,⁹ и след като укрепихме своите гранични земи, около празника на свети Ремигий се задържахме в Константинопол. В укрепенното на един град, който се казва Роса¹⁰, оставихме заедно с много рицари и сержанти Теодорик от Тенремонде човек особено решителен и забележителен. Докато те пребиваваха там, около празника на очистиенето на св. Мария, им било съобщено, че власите¹¹ били завзели някаква крепост, намираща се близо до Роса. Нашите напознали от Роса една нощ въоръжени, набили власите, които намерили там, разрушили крепостта и се отправили обратно за своя град с плячка и с влашкия обод. Когато те се прицели, близо до Роса се появили из засади множество власи и кумани. И двете страни започнали сражение и за нещастие, по божие наказание, погину повечето от нашите били избити или пленени.¹² А тези, на които била поверена охраната на града, чи брой около четиридесет ри-

⁴ Балдуин. — Описана битка между българите начело с Калоян и латинците начело с Балдуин състои на 14 юни 1205 г. Българите са имали на своя страна и кумани. Вж. подробно описание в поговорката на калери и литература у В. Приков, *Жоржо дьо Вилардуен. Четвъртият кръстоносен поход в България* Т. V. ИФФ, т. XLV, 1948-49, кн. 2, с. 61—67. ⁵ Иованниш или Иованций е българският цар Калоян (1197—1207). ⁶ Хенрих Флаендърски е бил управител или регент на империята (moderatus imperii) от 1205 до 1206 г., когато латинските барони и велецърците се укрепили, че император Балдуин е вече умрял, като пленник в Калоян в Търново. ⁷ Хенрих продължил стария си поход през лятото на 1205 г. ⁸ Тук се споменава за настъпването на урбските население в Тракия през пролетта на 1205 г. То било подготвено и проведено в съюз с българския цар Калоян, който по онова време нахлул с войската си в Тракия и пленил латинските сержанти. Спешно за общи военни действия бил склонен към края на лятото през 1205 г. В: *Византизмът и българите* (La Compendio da Compendio), Изд. Е. Ротал, Т. II, Париж, 1949, 931—323, р. 140—141; срв. В. Златарски и Грънко-български език през 1204/1205 г. Гол. Соф. унив. Истор.-филол. фак., т. VIII—IX, 1912—13, с. 1—23; В. Приков, *Грънко-български език в началото на XIII в.* — *ИПР*, IV, 1947, кн. 1, с. 22—39. ⁹ Роса (Rosa, Rusa, Rosium, Roumion) е днес Русею до Кешан, в Източна Тракия, Турция. ¹⁰ Под власт се разбират българите, кумани и власи. Срв. В. Приков, *Създаването на Втората българска държава и участието на власите*. — В: *Византизмът и българите* през девето и десетото столетие. Изследвания Т. I (XI—XIX в.), С., 1965, с. 9—54. ¹¹ Сражението става на 21 юни 1206 г. Вж. за подробности — *Византизмът и българите* О. Ротал, т. II, р. 212—214. Срв. В. Приков и *Изследвания Византизмът*, с. 100.

de nocte cum servanlis suis recedentes ad nos sani rediere. Et sic Dominus flagello flagellum adjiciens, meritis nostris perversis exigentibus, ibi vultum indignationis sue nobis ostendit.

Inter hec autem et alia infortunia nostra, cum Philippopolim, civitas maxima et munitissima, terre Iohannici vicina, ad mandatum imperatoris Baldvini fratris, et predecessoris nostri, Reinerium de Tril virum famosissimum in dominum recepiasset, auditis infortuniis nostris, contra cum dolose insurrexit: et tandem a civibus civitatis electus, in quoddam castrum (Stenimachon) iam diste civitatis vicinum, quod ante callide premuniverat, labore non modico mediante, cum suis paucis tamen se recepit. Postmodum diu cives pacem cum Iohannico iuraverunt; deinde militiam eius presentem ab eius dominio se subtrahentes, unum ex se ipsis imperatorem creaverunt. Quod factum cum ad Iohannicum pervenisset, Iohannicus cum infinita Blacorum et Cornmannorum multitudine ad prelibatam civitatem veniens, eam obsedit. Cives vero eius, minime resistere potentes, tam civitatem quam se ipsos, interposito tam ab eo quam ab eius patriarcha iuramento super hoc, quod nullam eis vel civitati inferret molestiam, voluntati eius exposuerunt. Qui dum potestatem super eos haberent, civitatem ingressus, religionem iuramentum, sicut de consuetudine habet, conferendo, quoscumque in civitate invenit, e maiori usque ad minimum, diversis tormentorum generibus affecit, nobiles universos quosdam suspensio, quosdam aquis bullienti, quosdam aliis tormentorum penis, que vix ab homine excogitari possent, subiciens, nequiter inte fecit. Deinde omnes

цари, през които се изтеглили заедно със сержантите и здрави и живи се върнаха при нас. И тъй бог, нанасяйки удар след удар заради злосторените от нас леви постъпки ни показа тъй мързелив по своето недоволство.

Между това пославнаха други нещастия за нас. Филипопол, много голям и много добре укрепен град, намерен се близо до земята на Иованичъ, по нареждане на нашия брат и предшественик император Балдуин беше приел като владетел много известния мъж Рене дьо Три¹⁶. Като чул за нашите нещастия, градът коварно застана срещу него.¹⁷ И най-после, отхвърлен от гражданите на града (тъй самия град, Рене дьо Три, след като положил немалко усилия, се оттеглял заедно с малка част от своите хора в никаква крепост Стенимаха¹⁸, сградата на споменатия вече град, която той бе преди това също добре укрепил. Споменатите жители (на Филипопол) сключиха за след това мир с Иованичъ. Оттогава нататък те, предугаждайки неговото поведение, постепенно се оттегляха от неговата власт и издигаха одного¹⁹ измежду своите за свой управител. След като това стана в Иованичъ умиа, той дойде с безбройно множество власи и хунани до града, за който се онежи, и го обсади. А жителите на този град, понеже можеха да оказват съвсем незначително съпротива, предоставиха на неговата воля както града, така и своята съдба. Междувременно бе положена клетва както от него, така и от страна на неговия патриарх, че няма да се случи никаква беда нито на тях самите, нито на града. Иованичъ обаче веднага след като придобил власт над тях, влезе в града и пренебрегвайки, както е съвсем обичайно за него, клетвата си пред бога, подложи на различни видове мъчения тези, които намерил в града — от най-възрастните, до най-младите²⁰, а всички знатни коварно погуби — някои наказа с обесване. Други попари с ярила вода, трети подложи на други мъчения и страдания, които едва ли могат да се помислят от някой съвремен. След това

¹⁶ Рене дьо Три се нарича във Филипопол (дн. Пловдив) през ноември 1204 г. Вж. В. П. Яковлев, *Жофри дьо Вилардуен*, с. 72—73. ¹⁷ Става дума, че първоначално за защитата на града от разбойниците били разпратени ръцете на жителите на Пловдив. Свидетелство за това дава и *Политика* през юли 1203 г. ¹⁸ Рене дьо Три е укрив в Стенимаха (дн. Стенна) в Пловдив, който днес не е известен. Вж. В. П. Яковлев, *Вилардуен, герцог и латински в Пловдив през 1204—1205 г.* ¹⁹ Ръцете на београдите — т.е. Българите, които дружили с кн. ХХН—ХХНН, 1208—1209, с. 145—148. ²⁰ Това е била първоначално Александър Асмет, който станал управител на Пловдив след оттеглянето на Рене дьо Три. Вж. *Annales de l'Empire latin*, Норман, Ed. Bonn, p. 229, n. 9. 19. Настоящите сведения за престолото отнасящи се към Калоян към хитрийското население се отнасят до Жофри дьо Вилардуен и Никита Христов. Относно разговора за събитията в града преди идването на Калоян Хенрих не е добре осведомен и не изяснява някои съществени неща. Така например той не пише, че в града се оформили две групи — едни от жителите, българската партия, искали да преминат под властта на Калоян, и другите, партията, отказали да сменят своя В. Н. Златарев и *История* Т. III, С., 1910, с. 236. В. П. Яковлев, *Вилардуен, герцог и латински в Пловдив*, с. 145—148.

plebeios tam masculos quam feminas in terram suam mittens, civitatem funditus subvertit, et paulo post cum 100 000 hominum et eo amplius, ut pote Blacorum et Commagenorum, qui cum omni lege careant, Sarracenis deteriores sunt, universam Romaniam discurrens, tam castra quam civitates, quarum habitatoribus tam super securitate quam et fidelitate iuramentum prestiterat, prosternens, tandem Didimolicum obsedit, et, nobilibus omnibus quos vi vel fraude opprimere potuit interfectis, universos plebeios cum universa preda sua et omnibus eorum mobilibus in Blaciam transiit.

Cives vero de Andrinopoli et de Didimolico, qui ei prius iuraverant, eius nequitiam et infidelitatem considerantes, nuncios suos ad nos cum citius destinaverunt, nobis ex parte sua pacem, subiectionem et perseverantem concordiam offerentes, nos vero qui eos ad amorem nostrum recipereimus, immo in brevi succurreremus, casum terre imminentem procul dubio presentientes, quicquid in nos deliquerant eis benigne remisimus. Ad hec, consilio cum consulariis et baronibus inito, super exitu nostro deliberatumus, et de communi consilio nostro regiam civitatem exiimus, minimo tamen comitatu iussu, praeditionem camporum Graecorum ducentes, inimicum nostrum iniqua multitudo gentium innotum, versus Didimolicum quem iam fere expugnaverat, festinantes humis inservi. Qui adventum nostrum presentiens, castrum quod obsederat derelinquens, in fugam cum universo exercitu suo se converterit. Nos vero, divino fultu subsidio, Andrianopolim et maximam partem Bulgariae transeuntes, usque ad castrum in quo Reinierus de Tril quasi incarceratus morabatur, in manu potenti viuliter fuimus inservi, et ibidem, iam per nominatum Reinierum quam per certos nuncios et famam publicam, quod nefande et nequiter dominum et fratrem nostrum imperatorem, et universae quae de quibus captivus tenebat (quod sine cordia amantudine dicere non possu-

отведе в страната си всички незнатни както мъжете, така и жените, срина града до основ и после погубил с войска от 100 000 души, и го повече власи и кумани. А те, като не защитат никакъв закон, са по-добри и от сарацините. Йоанниций плъзна с войската си по цяла Романия²⁰, срина както крепостите, така и градовете, на които жителите бяха дали клетва за ненападение и вярност²¹. Най-после той обсади Димотика²² и след като убил всички знатни, които успя да подчини със сила или с измама, отиде във Влахия заедно с цялата своя плячка всички незнатни с всичките им лични имущества.

При това жителите на Адрианопол и Димотика, които първи му бяха дали клетва, като видяха неговото коварство, изпратиха при нас, колкото можахме по-скоро, свои пратеници и ни предложиха от своя страна мир, покорност и трайно приятелство, а ние трибнаше да ги приемем под наша закрила и в кратко време да им се притечем на помощ. Предвиждайки, че е съвсем неизбежно покоряването на страната, макар и да се бяха провинили пред нас, ние ги отпратихме благосклонно. Като спяхме съветниците и бароните във връзка с тези въпроси, ние обсъдахме как да ползем от това положение. По наше предложение ние напуснахме Константинопол, съпроводени от малка войска, като все още подозирахме гърците в предателство. А нашият брат беше силен с безбройното множество на хората си. Ние бързо се отправихме към Пимотика, която противникът почти беше завладял. Врагът, забелязвайки нашето пристигане, изостави крепостта, която обсаждаше, и се оттегли в бягство с цялата си войска. А ние, опряни на боювата помощ, като преминахме Адрианопол²³ и голяма част от България²⁴, го преследвахме храбро чак до крепостта, в която пребиваваше почти като затворник Рене дьо Три.²⁵ Там именно узнахме достоверно както от симоназин Рене, така и от египетски пратеници, как и от изврата, че неприятелят на Христосия кръст Йоанниций бе безбожно и коварно убил нашия брат императора²⁶, както и всички от нашите, които беше задържал в плен (това ние не можем да спо-

²⁰ По-късно Тук се разпространяват владения на Латинската империя и през цялото Траклия до Цариград и Белогорие. ²¹ Няма се пред вид гаранциите, които Хлодвиг дал на гърците при заключаването на смяна през зимата на 1205 г. ²² Димотиката или Дидимотейката, днес гр. Димотика. Тук тогава била за Димотика, че е единствено владение на Българите в Тракия. ²³ Хлодвиг IV се намериш направи към Адрианопол, където пристигнал на 27 юни и след да преследва път на българите. ²⁴ Т.е. част от Южна България. ²⁵ До Станюска пореди разположена сред латините на 17 юли 1205 г. съставила само една част от латинските войски, обзело с император Хлодвиг IV. На това място противоречия сведенията на Вилхелм, че император Хлодвиг IV не е достигнал Станюска. ²⁶ Сигурни данни, че Балдуи е убит, дава: В. Савитари Medical History, t. VI, се присъди, че е загинал в пленничество. За подробности по този въпрос виж: Б. Приков, Ж. Вилардуен, с. 118—119; Г. Цанкова, Петър от България-гърците и българо-латинския отпор при Калоян и Борил. — ИИИ, ХХІ, 1970, с. 164.

mus) Iohannicus crucis inimicus interfecerat, veraciter didicimus. Deinde dicto Reinerio et sano et incolunt viriliter recuperato, de communi baronum nostrorum consilio, apud Constantinopolim, quibusdam de nostris, paucis tamen, in Adrianopoli terre adiacentis ob munitionem relictis, cum maximo triumpho, per Dei gratiam sumis reversi.

Verum, cum principes et barones et totus populus Francie in Constantinopolitano imperio commorantes de obitu imperatoris essent certificati, et cogiter videretur Iohannicus cum multitudine magna Blacorum et Commannorum universam discurrere Romaniam et castella civitatesque destruere circumquaque, petebant instanter caput habere et rectorem qui, de consilio domini Benedicti, venerabilis cardinalis, apostolice sedis legati, ad patriarcham accedentes, postulaverunt ab eo ut nobis daret coronam, presertim cum nullus esset in imperio Romano cui de iure dari oportet, nisi nobis. Patriarcha vero una cum populo Venetorum, licet in principio contra nos disputaret, tamen ad persuasionem domini venerabilis cardinalis, apostolice sedis legati, cuius patrocinium et favorem semper invenimus gratia sua nobis et toti imperio non modicum esse paratum, et ad nostram et baronum nostrorum instantiam, dominica post Assumptionem beate Marie, nos in imperatorem benigne et coronavit et inunxit. Same die tertio post coronationem nostram, veraciter audivimus Iohannicum terram nostram iterato intrasse, et cum innumera populi multitudine Adrianopolim obsidisse. His auditis, cum exercitu nostro, modico tamen, regiam exivimus civitatem; et cum predictae civitati appropinquassemus, premonitus curie et sancte romane ecclesie inimicus dictam civitatem fugiens quam citius dereliquit. Nos vero, in compositione presentium adhuc eum per Bulgariam insequeremur, de eius desertione et exaltatione nostra, divina mediante gratia et amicorum nostrorum subsidio, confidentes. Ergo ut ipsum imperium possemus ad honorem et obedientiam sancte romane ecclesie et salutem totius christiani-

menem без торчините на сърпето). След това, когато споменатият Рене беше мъжествено спасен здрав и невредим, той се върна по общо решение на нашите барони в Константинопол, а ние, като оставихме някои от нашите войници, макар и малко на брой,²⁷ и земите около Адрианопол за отбрана на крепостите, се завърнахме по божия милост с голям триумф.

Когато графове и бароните и целият народ на Франция, който пребивава в Константинополската империя, се увериха в гибелта на императора и понеже съществуваше непрекъсната опасност Иовинций да нахлуе с голямото си множество от власи и кумани по цяла Романия и да разруши навред крепостите и градовете, те настоятелно молеха да имат вожд и управител. По съвета на господин Бенедикт²⁸, почитания кардинал, легат на апостолическия престол, те се обърнаха към патриарха²⁹ и поискаха от него да даде короната на нас, още повече, че в Романията империя нямаме никой друг, комуто тя по право да принадлежи освен на нас. Патриархот, който отначало заедно с венецианците наистина се издвигаше против нас, сетне бе убеден от уважавания господин кардинал, легат на апостолическия престол, чието покровителство и благоволение винаги сме имали.³⁰ Той неслучайно е проявявал своята милост към нас и към цялата империя. И така по наше и на бароните ни настояване, в неделята след Успение на блажената марииния Марія той ни благослови да император и ни короняса и изоблече във власт.³¹ Още на третия ден след нашата коронация ние достоверно узнахме, че Иовинций отново е на път към нашите земи и е обсадил с безбройно множество Адрианопол.³² Като разбрахме това, ние напуснахме Константинопол с нашата, макар и малка войска. Когато се приближихме до гореспоменатия град, горещият брат на папската курия и на египетската църква изостави този град, като бягаше, колкото може. А ние, като пребрнуихме наличните си военни сили, го преследвахме нататък през България, уверени, че ще го прогоним и победим с божията милост и с помощта на нашите приятели.

След всичко това, за да можем да управляваме тази империя за чест и послушание към светата римска църква и за бла-

²⁷ Тези р. Враня с турците и 40 френски рицари останаха в Одрин в Дикитева за тяхната отбрана.
²⁸ Бенедикт е известен предимно заедно с десет Петър Калужно. ²⁹ Т.е. Томазо Морозини. ³⁰ Тук се имат пред вид противоречията между венецианците и другите кръстоносци. По тази причина те, и следват, бегства бегства. ³¹ Хенрих, който е бил 30-годишен, е коронясан от новия египетски архиепископ Томазо Морозини в църквата „Св. София“ на 20 август 1206 г. С. Р. Г. и в. и. д. р. 46, архива, те юда е станало на 6 август 1206 г. ³² Т.е. на 23 август 1206 г. Нахлуването на Калоян завършва Тездор Враня исподготвен. Градът бива разрушен.

tatis generis Fraternitati Vestre mandamus, monemus et ubi possumus exhortamur, quatenus non solum in nostrum, sed in terre sancte et christianitatis succursum, nec non et ad ulciscendum sanguinem domini et fratris nostri regis et filios, et aliorum, qui in Romania ad exaltationem sancte romane ecclesie militant, quorum corpora bestiis terre et volatilibus celi in escam posita sunt, et ad deducendum nostrum vindicandum, et tunicam Domini inconsutilem scissam unendam, vocandum et auxilium vestrum, modis quibuscunque potestis, diligenter adhibeatis; maxime fratrem nostrum Philippum marchionem Namurcensem et omnes quoscumque potentes ad hoc inducatis, scilicet pro certo quodcumque 600 militibus et 10 000 serventibus armis armis Romanis imperium, divino mediante subsidio, negotium Dei procul dubio plenarie promoveremus, et sanguinem domini et fratris nostri, pariter et deducum nostrum vindicare possemus.

Datum apud Adrianopolim in exercitu nostro, anno Domini 1206, mense septembris (p. 153—156).

2. *Henricus Imperator papa Innocentio III de clade Bursi apud Philippopolim scripti*

Sanctissimo patri ac domino Innocentio Dei gratia summo et universali pontifici. Henricus eadem gratia fidelissimus in Christo imperator, a Deo coronatus, Romaniae moderator, et semper Augustus, salutem et tam promptam quam debitam in omnibus obedientiam.

Non hominum sed Dei omnipotentis potissimum fuit, et praecipue meritis et intercessionibus beatissimi Petri et Ecclesiae Romanae non nostris meritis hos evenit, ut imperium Romanae nostro potentatui subiaceret. Cum enim miraculose factum fuerit ut ad honorem beati Petri Constantinopolis caperetur, miraculosius his diebus, beatissimo Petro dimicante pro nobis, Christus operatus est in nobis, cuius auxilio, vigilia ipsius Petri facti quod vocatur ad Vincula, invincissimum persecutorem Ecclesiae Dei Voulsem apud Philippopolim debellavimus, eumque infinita strage facta suorum de campo fugavimus; et ut gaudeatis nobiscum in Domino, quindecim dietas terrae imperio po-

гото на цялото християнство, ние се обръщаме към Вас, брате, папичинко Ди и папостоятелно Ви молим да се погрижите и дадете съвет и помощ с всички възможни средства, тъй като всичко това се отнася не само до подкрепа за нас, но и за светата земя и цялото християнство, а също и за отмъщаване на позорно пролитата кръв на нашия господар и брат,³³ и на всички, които се сражаваха в Романия за издигането на светата римска църква, чиито тела са неложени за храна на земните зверове и на небесните птици; отнася се също и за отмъщаване на нанесенния позор и за съединение на разкъсаната неизблепа туника на нашия господ бог; за всичко това настоявайте пред нашия брат Филип, графа на Намюр и пред всички, пред които охте могат, като знаете е положително, че с 600 рицари и 10 000 сержанти в цялата империя Романия с божия помощ ние бихме защитили напълно земята Господне и бихме могли да отмъстим за кръвта на нашия господар и брат, както и за изпосения позор.

Дадено в Адрианопол, в нашия лагер, в година господни 1206, месец септември.

3. *Император Хенрих пише на папа Иннокентий III за корабнението на Бурса при Филиппол*

Хенрих, по божия милост най-верен в Христос, коронован от бога император, изразител на Романия и винаги август, изпраща поздрав и изразява ясно дължимото послушание на светейния отец господин Иннокентий³⁴, по божия милост върховен и вселенски първосвещеник.

Не на хората, но на всемогъщия бог главно се дължи и не поради нашите заслуги, а предимно поради заслугите и застъпничеството на преблажения Петър и на Римската църква се случи империята на Романия да бъде поставена под наша власт. Както по чуден начин се постигна Константинопол да бъде завладян в чест на свети Петър, още по-чудно през тези дни, когато преблаженият Петър се сражаваше за нас, в нас действаше Христос, с чиято помощ в попечернето на самия Петров празник, който се казва „При веригите“³⁵, ние победихме най-несправедливия гонител на божията църква Борис при Филиппол, и го прогонихме от лагера,³⁶ след като беше извършено безбройно убийство на погребите хора; и за Васла и наша радост и Господа, ние притежаване към нашата империя земя,

³³ Часта дестроверия дати на това. ³⁴ Папа Иннокентий III (1198—1216). ³⁵ 1 август 1208 г. ³⁶ Казане се за Бурсата при Пловдив през 1208 г. В. Н. Златарев и др. История, т. III, с. 274; Г. Цветкова-Петрова Цит. същ., с. 162.

stro de suo acquisitas habemus. Status noster melioratus est, et de die in diem suscipit incrementum; nec nobis ascribimus, sed potius Deo et vobis, et fidei quae in Ecclesia Romana subsistit. . .

Datum in expeditione nostra Pamphili-
[iana] mense Septembri, indicatione XII,
imperii nostri anno Tertio (coll. 1522—1523).

*3. Henricus imperator universis
amicis suis de quatuor imperii hostibus
a se percitis scribit*

Henricus, Dei gratia, fidelissimus in Christo imperator a Deo coronatus Romanorum et moderator semper augustus, universis amicis suis ad quos tenor presentium pervenerit, salutem in Dominorum Domino.

Quoniam dilecto Vestra de statu nostro certificari desiderat et de prosperitate nostra, sicut confidimus, habitura est letitiam. Idcirco quedam, etsi non singula quae circa nos fecit Dominus, vobis certula presenti nunciamus. Intelligatis igitur nos hactenus in nostro imperio quatuor inimicos habuisse principales et potentissimos, in odio quorum positi et expositi, illorum incursus assidue sustinimus undique et insultus.

Horum quidem primus et maximus fuit Lascaris, qui totam terram ultra Brachium Sancti Georgii usque ad Turchiam tenuit, et ibidem pro imperatore se gerens, nos ex illa parte frequenter aggravavit.

Ex alia vero parte Burillus nobis institit, qui similiter inter gentem Bulgarorum, quibus per violentiam se preposuit, imperiale nomen sibi cum singulis signis imperialibus usurpavit et inde nos diu et multis incursibus fatigavit.

In altera vero parte, scilicet in regno Thessalonie, Michalitus, traditor potentissimus, et Stratus nepos Iohannici, magni olim populatoris Graecie. Qui duo licet nobis fidelitatis iuramento sacramentum prestassent, totis tamen viribus suis in partibus

византийца на петнадесет дни път, която завладяхме от него. Нашето положение се подобри и от ден на ден се утвърждава; ние не приписваме заслугата за това на себе си, но предимно на бога и на Вас, както и на вярата в Римската църква. . .

Издадено по време на нашия поход в Памфилия³⁷, през месец септември, XII индикт, през третата година на нашата императорска власт.³⁸

*3. Император Хенрих пише на всички
свои приятели за победите си
над четиримата неприятели на империята*

Хенрих, по божия милост най-верен в Христа, коронясан от бога император на римляните, управител и винаги август, изпраща в името на Господа бога поздрав на всички свои приятели, до които достигне съдържанието на настоящото писмо.

Понеже Ваша милост желае да се осведоми за нашето състояние и за нашето благополучие, както се наричаме. Вие ще бъдете възрадвани. Затова с настоящото писмо Ви известяваме, макар и не всичко подробно, някои от тези неща, които бог извърши около нас. И тъй да знаете, че досега ние имахме четири главни и най-мощни неприятели на своята империя, сред които ние бяхме настанени и разположени и чиято нахлувания и нападения от всички страни ние непрекъснато понасяхме.

Измежду тези неприятели първи и най-голям бе Ласкарис³⁹, който държеше цялата земя откъд пролива „Св. Георги“ чак до Турция⁴⁰ и там, държейки се като император, ни притискаше често от тази страна.

От другата страна пък ни нападнаше Борил⁴¹, който по подобен начин беше загребал владетелската титла и знаците на владетелското достойнство у българския народ, над който чрез насилване беше застанал начело, и оттам ни измъчваше дълго време с многобройни нахлувания.

А пък от друга страна, именно в Солунското кралство, бяха Михаил⁴², най-опасен предател, и Страт⁴³, племенник на големия преден опустошител на Гърция Йоаниций. Макар те и двамата да ни бяха дали клетвена гаранция за верността си, с всички свои сили ни заплашваха от оная страна

³⁷ Памфилия в сред. в. Южна Тракия, северно от Родосто. ³⁸ Писмото е писано през 1208 г. ³⁹ Теодор I Ласкарис (1204—1212) първият след завладяването на Цариград от кръстоносците Никейската империя (1204—1212), в която обединила погнанилата част от византийските владения в Мала Азия. ⁴⁰ Става дума за Румския султанат на Селджукския имари със столица Икона. ⁴¹ Българският цар Борил (1207—1218). ⁴² Михаил Комнин (1204—1215), епископ, деспот, варетич, предател, защото нахлува в кралството си да изпробва към даянската империя. Вж. Сп. Георгиев, с. 118. ⁴³ Страт, сестрин син на Калоян. Основан самостоятелно кралство в Средна Македония с център Пресек, еякостната резиденция на Добромир Хриз. Той набулга на Страт от централната власт отнасянал и редица местни феодали около Солун и Охрид. През 1206 г. той подобрил отношенията си с Борил.

illis nostro exitio imminabant. Unde pro illis duobus debilitandis et deiciendis eorum dora potentia, de consilio baronum nostrorum, descendimus duodecim diebus... a Constantinopoli, sicut tandem ad vos credimus pervenisse. Illuc vero cum prefatis hostibus longo luctamine habito, tandem auxilio Dei illos ad hoc deduximus, quod nihil aut parum nos vel quemdam alium profuerunt aggravare, nec profuerunt illis subiles et excogitate prodiciones quibus contra nos usi sunt sepius. Quater enim Michaelitus et ter Stratius iuramenta nobis prestiterunt, que neuter illorum toties infringere dubitavit. Sed nos illos ita castigatos super hoc dimisimus, quod coacti fuerint penitere fidem nobis fregisse toties, pre aliis peccatis omnibus que iecerunt. Nos enim de optima et ageriosa terra quam tenebant, maiorem eis partem abstulimus, et nisi maiora negocia nos constanter revocassent, non eis sola domacula remansisset in nostro imperio.

Sed cum duo domus nostrae imperii, Burd-
gus et Lascaris, nos tanto graviter
opprimebant Constantinopoli, ut per marem
per terram alios et iam Lascaris unum de
dominibus nostris maioribus, dominum sci-
liet Petrum de Bracello et maximum galea-
rum materiam, occidit, et Constantinopo-
lim expugnet. Qua de causa civitas in
magna desolatione trepidebat, ita quod multi
de nostris, de nostro reditu desperantes, per
mare properabant fugere, plures vero ad
castra Lascarum transierunt, ei contra nos
animantes auxilium et iuvantes. Ob hoc
ignat cum festinatione redeunt, die Pasche,
ad quamdam civitatem nostram que Rossa
vocatur peruenimus, et in die sequenti exun-
tes celeriter et parum iam a civitate elon-
gati, didicimus per nuncium fidelem, quod
Borilus ibidem prope ante nos erat cum ma-
ximo Comnenorum et Bulgarorum et Bla-
sorum exercitu, et nostro insidians adventui,

с унищожение. Ето защо, за да отслабим
тях двамата и за да отблъснем тяхната опас-
на сила, по съвета на нашите барони излязо-
хме дванадесет дни...⁴⁶ от Константинопол,
както вярваме, че вече е достигнало до Вас.
След като водахме там дълго време нап-
режната борба със споменатите врагове,
най-после с божия помощ ги доведохме до
такъв положени, нито те не можеха ни-
как или твърде малко да застрашават нас
или когото и да било друго, нито пък
можеха да ни принесат полза нито скрое-
ните и измислени предателства, с които те
често си служеха против нас. И наистина
Михаил ни беше давал клетвена гаранция
четири пъти, но нито единия, нито другия
се беше поколебал толкова пъти да я нару-
шава. Обаче заради това ние им наложихме
такова наказание, че бяха принудени да се
разкайват, защото толкова пъти са нару-
шавали верността си към нас и за всичките
си други прегрешения, които извършиха,
защото ние ги отнехме по-голямата част от
най-добрата и прекрасна земя, която те
държаха. А ако по важни дела не ни при-
зовавала непрекъснато обратно, не би им
останала нито една къщурка в нашата им-
перия.

Другите двама врагове на нашата им-
перия обаче, именно Борил и Ласкарис,
твърде тежко ни притесняваха, единият, Кон-
стантин⁴⁷, откъм морето, а другият откъм
сушата. Ласкарис вече беше привлякъл
едни от нашите по-големи хора, именно гос-
подин Петър де Брацелю, заедно с много
голям брой галери, за да завладее Констан-
тинопол.⁴⁸ По тази причина градът трепе-
реше от страх⁴⁹ поради голямата си отвъс-
натост, тъй че мнозина от нашите бяха на-
губили надежда, че ние ще се върнем, и
заплашеха да бягат през морето. По-
вечето обаче бяха преминали на страната
на самия Ласкарис, като му обещаваха с
клетва да му окажат помощ срещу нас. И
тъй поради това ние се върнахме⁵⁰ бързо и
на самия Великен⁵¹ стигнахме до един наш
град, който се нарича Роса⁵², а на следва-
щия ден излязохме оттам още на разсъм-
ване. И когато бяхме се отдалечили малко
от града, научихме от сигурен вестител, че
Борил се намира наблизо пред нас с много
голяма войска, състояща се от кумани, бъл-
гари и власи, дебел прикрит нашето поя-

⁴⁶ Пазен въпрос за П. Мутафчиев. Владетелите на Просек, С., 1913, к. 64 и сл. ⁴⁷ Констан-
тин Ласкарис е по-малкият брат на Теодор I Ласкарис. В 1204 г. след падането на Константинопол, той
заедно с брат си в тила леза и служил като генерал-помощник. Спр. Ф. Радикелер, Очерки,
с. 104. Сигрид Брюкселски ръкопис Ms. II, 1146 на това място се разкаля, че Борил и Теодор Ласка-
рис са заминавали да нападат Константинопол, и те единият по суша, а другият по море. ⁴⁸ Пьер де
Брацелю. ⁴⁹ Хенрих очаквал по това време (пролетта на 1211 г.) Цариград да бъде нападат от Теодор
Ласкарис. ⁵⁰ Дорик още по-късно седише на служба. ⁵¹ В януари 1211 г. ⁵² Ос. гр. Роса. Хенрих е
нат да нападне във верността на България.

viam qua transiliri eramus, quae nimis stricta fuit et difficilis, utrobique montibus clausa, occupaverat, volens nos intra montium difficultatem deprehendere fraudulentè: et, nisi Dominus fraudem et occultum nobis detexisset laqueum, comprehendi leviter potuisset nostra paucitas in illo transitu, quia non plures tunc quam 60 milites habebamus. Sed cum per nuncios et speculatores quos illuc misimus, hoc verum esse probassemus, de illa via declinantes, per aliam viam quae circa mare protenditur, obliquavimus iter nostrum; et, per quedam castella quae illis habebamus transeuntes, armatos qui ibi erant adunximus, et sic ulterius procedentes, obviamus quosdam nostrorum qui de Constantinopoli tribus diebus procul nobis occurrerant. Et tunc videntes numerum nostrum augmentatum, statim ad insequendum Burillum iter refleximus, proponentes pugnare cum eo, si ipsum alicubi inveniremus. Sed ipse, adventum nostrum presentiens, iter arripuit; et nos illum duobus diebus insequentes, nequaquam invenire vel alicubi consequi potuimus celeriter fugientem.

Tunc vero Constantinopolim revertentes, ibi cum gaudio et solemnitate magna recepti sumus, velut qui longo tempore exspectati a populo desideranter fueramus. Significaverunt enim nobis barones nostri, quos in fine et in marchia regni Thessalonici servanda dimiseramus, Bertholdus comes (de Katzenelenbogen) videlicet et frater noster Eustachius et quidam alii, quod inimicus noster Stratiuz, quem omnino reliqueramus destitutum viribus, animos resumpserat per Burillum, qui ei in auxilium venerat cum 52 aciebus, et quam multa nobis damna intulerat. Sed prefati barones, collectis viribus et associato Michalitiu, qui tunc cum eis concordiam inierat, eidem Stratiu in plano Pelagonie occurrerant, ubi cum eo pugnantes obtinuerunt victoriam. Itaque maiorem partem sui exercitus dimisit Stratiuz in eadem planitie gladiatam.

видяне, бил завзел пътя⁵⁴, през който ние възнамерявахме да минем и който беше много тесен и опасен, ограден от двете страни с планини. Той искал с измама да ни изненада в затруднено положение сред планините. И ако бог не ни беше разкрил измамата и скритата примка, нашата малобройна войска можеше лесно да бъде заловена при преминаването си там, понеже тогава ние имахме повече от 60 рицари. Когато обаче чрез пратеници и съгледвачи, които изпратихме напредък, установихме, че всичко това е вярно, отклонихме се от онзи път и насочихме пътуването си по друг път, който се простира покрай морето.⁵⁵ Като преминахме през някои малки укрепления, които имахме там, присъединихме намиращите се там въоръжени наши хора, продължихме така напредването си нататък и срещнахме някои наши бойци, които ни посрещнаха на три дена път далеч от Константинопол. И тогава, като видяхме, че ние сме нараснали по численост, веднага се върнахме да преследваме Борил с намерение да започнем сражение с него, ако някъде го открием. Обаче сам той, като разбрал предварително за нашето настъпление, потеглил. Ние го преследвахме в продължение на два дена, обаче никъде не можахме да го открием или настигнем, тъй като той бягаше бързо.⁵⁶

Тогава се върнахме в Константинопол и там бяхме посрещнати с радост и голяма тържественост, тъй като бяхме дълго време очаквани и желани от народа. Нашите барони, които бяхме оставили в пределите и в граничните области на Солунското кралство, за да ги охраняват, именно граф Бертолд, нашият брат Евстахий и някои други ни известиха, че нашият неприятел Стрез⁵⁷, когото бяхме оставили напълно лишен от сили, се бил отново възстановил чрез подкрепата на Борил, който му бил дошъл на помощ с 52 бойни отряда и вече бил ни нанесъл многобройни пакости. Обаче споменатите барони обединили силите си, привлекли на своя страна и Михаил, който тогава бил влязъл в споразумение с тях, посрещнали Стрез в Пелагонийската равнина⁵⁸ и като влезли в сражение с него, спечелили победа. И така в тази равнина Стрез загубил по-голямата част от своята войска, въоръжена с мечове.

⁵⁴ Трѣдиорѣа — Харуорѣа. Цурид в ехел това през планините той е искал да стигне до Тѣрново, обаче узнала, че Борил е постигнал споразумение с Ласдаре и е поел вече този път. ⁵⁵ Хенрих е излязъл на юг покрай брега и е азил всички войски, които е имало по гарнизоните, след което увеличението на войските ел той е предположил преследването на Борил. ⁵⁶ Хенрих, като не поспе да настигне Борил, се завърнал в Константинопол. Тък той узнал, че Борил не е бягал, а замислял да нападне Солунското кралство.

⁵⁷ Страз въпрос: по-верно за победен на Стрез в землището, завладения от кръстоносците. По този повод Бертолд фон Катценеленбоген и Евстахий, братът на Хенрих, не дочакали Борил, а потегнали, бидейки в съюз с Михаил Комнин, по течението на р. Вардър към Просек. ⁵⁸ Пелагонийската равнина е Витолското поле. Сражението е станало между април и юни 1210, вж. G. R. H. v. d. O. p. cit., p. 105.

Ex alia vero parte nobis innotuit quod soldanus Iconii qui nobiscum amicitiam iuramento firmaverat, et auxilium contra ipsum Lascarum pepigerat, ingressus erat terram Lascari cum maximo Turcorum exercitu: sed Lascarus ei cum maiori Grecorum multitudine occurrerat, et etiam Latinorum qui sub excommunicatione summi pontificis ei adhererant, quorum auxilio obtinuit victoriam contra soldanum Lascarus in prelio, ita quod ipse soldanus retentus fuit et occisus cum maxima parte gentis sue. Quae de causa tunc Lascarus acriter et elatior factus, misit litteras ad omnes Grecorum provincias, continentes honorem et lucrum suae victoriae, significans etiam illis quod, si eum vellent adiuvere, cito terram de Latinis manibus liberaret.

Ob hoc igitur Greci omnes, murmurare incipientes contra nos, ei promittebant auxilium si veniret Constantinopolim pugnaturus. Nos vero, hoc intelligentes, ad eum invadendum Brachium Sancti-Georgii transivimus, magis volentes eum invadere quam ejus invasionem expectare. Cumque Brachium transissemus, nec adhuc tamen milites nostri omnes transissent, occurrit nobis Lascarus cum gravi multitudine ante civitatem Spigacii quam illic solam habebamus, et nos, licet pauci numero, multi tamen virtute et animo essemus, ei contra civitatem ad pugnam nos obtulimus: sed statim fugam arripens, in quibusdam vicinis montibus, de quorum vicinitate confidebat de recepit. Non tamen ita velociter fugere potuit, quin nos, qui eum sequebamur eidem grave damnum inferremus in cauda sui exercitus, cuius partem maximam destruximus, equos plurimos cum equitantibus retinentes. Postea vero, collecto nostro exercitu, equitare per terram cepimus. Nec ipse in planis audebat nobis occurrere: sed, cum exercitu suo montes tenens, insidiabatur nostris cursoribus qui per verticalibus mittebantur. Sed tandem terre populus, quod ad libitum nostrum per terram equitarem ut vidit, congregatus

Беше ни известно, че от другата страна султанът на Иконум, който беше установил и потвърдил с клетва приятелски отношения с нас и беше уговорил да ни окаже помощ срещу самия Ласкарис, биде нахлул в земята на Ласкарис с много голяма войска от турци.³⁵ Обаче Ласкарис изпраща на среща му с по-голямо множество гърци, а също и латинци, които поради отлъчването си от върховния първосвещеник бяха преминали на неговата страна. С тяхна помощ Ласкарис спечели победата в сражението срещу султана по такъв начин, щото самият султан бил заловен и убит с много голяма част от своите войници. Поради тази причина тогава Ласкарис стана по-дързък и по-надамен. Той изпрати до всички гръцки области писма, в които били изразени величието и значението на неговата победа. Той дори уведомявал гърците, че ако те пожелаат да му се притекат на помощ, той скоро щял да освободи земята от латинските нучета.

И тъй поради това всички гърци започнаха да негодуват срещу нас и му обещаваха помощ, ако той дойде да завзема Константинопол. А ние, като разбрахме това, преминахме пролива Свети Георги³⁶ с цел да нападнем Ласкарис, тъй като предпочитаме ние да го нападнем, отколкото да очакваме неговото нападение. Щом като преминахме пролива³⁷ и дори докато всички наши рицари още не го бяха преминали, Ласкарис с твърде голямо множество се опълчи срещу нас пред град Спигацний³⁸, единствения град, който ние имахме там. А ние, макар и малко на брой, все пак бяхме многобройни поради хребростта си и високия си дух и се явихме пред града готови за сражение с него. Той обаче веднага удари на бяг и се оттегли в някак от съседните планини, на чията близост разчиташе. При все това той не можа да бяга толкова бързо, та ние, които го преследвахме, му нанесохме тежки щети в артергарда на неговата войска, грамадна част от която успяхме да отищем, като заловихме много коне заедно с ездачите им. А след това, като събрахме войската си, надейки, започнахме да бродим из страната. Самият той не се осмеляваше да ни излезе на среща в равнините, а държеше войската си в планините и устройваше засади на нашите разведки, които бяха изпращани за хранителни продукти. Обаче най-после жителите на страната, като видяха, че ние ядм из страната кол-

³⁵ Казано се за първ път от 1209—1211 г. да разорително нападне турци и венецианци срещу Теодор Ласкарис. Първото им нападение (1211 г.) върховният бискуп победил от Теодор Ласкарис. ³⁶ Т.е. Дарданелите. ³⁷ Хенрих извел войските си при Пелай, град в Мала Азия, който бил в ръцете на армените преди тяхното им от 1207 г. ³⁸ Спигацний е град в Мала Азия.

est ad Lascarum, dicendo ei communiter quod hoc diutius sustinere nolebant; sed aut ipse nobis reddere non differret.

Quod audiens Lascarus, congregavit infinitum populum tam peditum quam equitum, ita quod habuit 90 magnas acies, quarum 8 erant ex Latinis qui ei contra nos auxilium faciebant sub excommunicatione domini pape, timorem domini et hominum relinquentes. Cum hac multitudine occurrit nobis 15 die octobris iuxta fluvium Luparci ubi tentoria fixeramus. Non autem exercitum suum traxit in planitiem; sed, retro quemdam montem latens, 2 acies misit ante nos tentoria, quae cum quidam nostrorum fugarent et insequerentur, invenerunt ibi prope nos maximam multitudinem congregatam. Quod cum nobis renunciassent arma sumi statim iussimus; et illuc accedentes percussimus admiratione et extasi, videntes ibi tantum populum ordinatum per acies et divisum. In sola enim acie Lascari erant 1700 loricati homines, plures scilicet quam in toto nostro exercitu haberemus; nos enim parvas et solum 15 habebamus acies, et ex illis ad servanda tentoria una remanserat, et in unaquaque non nisi 15 erant milites, excepta nostra sola, in qua misimus 50. Videntes autem quod salubriter bellum non possemus subtereffugere, in solo Deo et in eius sancta cruce, quae ante nos ferebatur, spem nostram omnino posuimus, et sic 12 ex nostris aciebus concurrere precepimus, timentes quod, si pauciores concurrerent, ab hostili multitudine involverentur. Illi vero cum magnis clamoribus et tubarum sonitibus occurrerunt, equos equis et gladiis gladios opposcentes, et primum conflictum satis viriliter sustinentes. Non tamen eventus belli, nisi per brevem horam, duravit dubius. Statim enim post receptionem primorum ictuum, adversa pars incepit fugere, et fugiens terga gladiis nostrorum obtulit ferienda. Nos vero, tunc acrius et audacius instantes, eos ster-

кото си щем, се събраха при Ласкарис и изобщо му заявиха, че не могат да понасят повече това положение и че или той трябва да почне сражение с нас, или пък те самите не ще се бавят да ни се предават.

Като чу това, Ласкарис събра безбройно много народ както пехотинци, така и конници и по този начин състави 90 големи бойни отряда. Осем от тях бяха съставени от латинци, които му оказваха помощ срещу нас и които, въпреки че бяха отлъчени от господин папата, нямаха страх от бога и от хората. С цялото това множество той се опита срещу нас на петнадесети октомври при реката Лупарис⁴⁰, където бяхме се установили на лагер в палатин. Той не изведе войските си в равнината, а като остана скрит назад в някаква планина, изпрати два бойни отряда пред нашите палатки. Когато някоя от нашите ги обърнаха в бягство и започнаха да ги преследват, откриха там близо до нас, събрано огромно множество войници. Когато ни съобщиха това, веднага дадохме заповед да нашите да грабнат оръжия. Когато се приближихме нататък, бяхме поразени от очудване и изненада, като видяхме там толкова многоброен народ, разделен и нареден в бойни отряди. Само в бойния отряд на Ласкарис имаше 1700 мъже, облечени в ризници, значи повече, отколкото ние имаме в цялата войска. А ние имаме само 15 малобройни бойни отряда и един от тях беше останал да пази палатките ни. Във всеки боев отряд имаше само по 15 рицаря с наклонение на нашия отряд, в който поставихме 50 рицари. Като видяхме обаче, че не можем да избегнем почтено сражението, изложихме всичките си надежди изцяло на бота и на светия кръст, който се носен начело на нашите редици. И така заповядахме да се спуснат в атака 12 от нашите бойни отряди, понеже се опасявахме, че ако предприемат атаката по-малко на брой отряди, те ще бъдат погълнати от вражеското множество. А те започнаха нападенията с мощни викове и със звуци на тръби, като противопоставиха кон срещу кон и меч срещу меч и утвърждаха достатъчно смело първото сблъскване. Само в продължение на кратко време беше съмнително какъв ще бъде изходът от сражението. И наистина веднага след като понесе първите удари, противоположната започна да отстъпва в бягство. Бягайки, тя изложи гърба си да понася удари от мечовете на нашите бойци. Тогава ние започнахме да нападаме по-ожесточено и по-смело и не престанахме да ги поразяваме

⁴⁰ Р. Лупарис във Витания, при който Теодор Ласкарис бил победен от Хенрих IV на 15 октомври 1211 г.

mere et sequi non cessavimus ab hora meridiei qua bellum incepit usque ad solis occubitum, ita illis immixit quod vix suos ab aliis dignoscebant: unde non oportet vos dubitare multos illa die cecidisse gladio; quod tamen mirabile est in oculis omnium audientium, quia nullus de toto exercitu nostro perisse vel mortale vulnus recepisse inventus est, et nulli Latiorum ex parte Lascari ceciderunt in prelio; quidam vero vivi capti sunt et retenti, et alii qui vivi potuerant evadere ad nostram misericordiam nocte sequenti redierunt.

Ab illa autem die Lascarus fuit viribus destitutus, nec ausus fuit nobis alicubi apparere, et omnes usque ad marchiam Turchie nostro se inclinare venerunt imperio, exceptis aliquibus castellis, que in instanti estate bene confidemus, auxilio Dei, compellere ad reddendum.

Eodem tempore, dum taliter ageremus in partibus illis, nunciatum fuit nobis a nostris imperiis regi Thessalonicensi, comite Balthazar Bertholdo et fratre nostro Eustachio, et aliis quibus transiam veniebant commoveretur, quod Burillus illos generatim magno exercitu deinde nobis plurimum profendo, sed barones ipsorum collecti et mandati Solavi (Venceslas), Greco nostro, occurrerant. Sed ipse, illos metuens, terram fugiendo exierat, relictis post se 24 aciebus peditum et 2 equitum, qui omnes a nostris segmentibus sunt occisi, nullo penitus exente.

Sic igitur intelligatis undique nos divino auxilio obtinuisse victoriam, et quatuor premissos hostes, Burillum scilicet, Lascarium, Michalitium et Stralium, humiliatos et penitus viribus destitutos. Nihil autem vobis deesse sciat et habendam plenam victoriam et possidendum imperium, nisi Latiorum copiam; quibus possimus prebere totam quam acquireremus, immo quam iam tenuissimus, cum, sicut scitis, parum proficiat acquirere, nisi fuerint qui conservent.

Datum apud Pergamum, die octavis Epiphanie, anno Domini 1212 (p. 211—213).

и преследване от пладне, когато започна сражението, до залез слънце. И те бяха в такъв безпорядък, че едвам можеха да различават васите от чуждите. Затова Вие не трябва да се съмнявате, че през този ден мнозина от тях загинаха, поразени от меч. Това обаче, което ще предизвика учудване у всички, които чуят, е, че не се намери никой от цялата наша войска, който да бе загинал или получил смъртоносна рана. А мнозина от латинците, които бяха на страната на Ласкарис, паднаха в сражението; други бяха заловени живи и задържани, а трети, които успяха да се измъкнат живи, на следващата нощ потърсиха нашата милост.

От този ден Ласкарис беше лишен от сили и не се осмели да се появи някъде пред нас. А всички жители до граничната област с Турция дойдоха да се преклонят пред нашата власт с изключение само на някои крепости, за които твърдо вярваме, че през настъпващото лято⁶¹ с божия помощ ще ги принудим да се предадат.

През същото това време, докато действвахме така в онези земи, получихме известие от нашите барони в Солунското кралство, именно от граф Бертолд, от нашия брат Евстасий и от другите, които бяхме заповядали да пазят граничната област, че Борис е довел там голяма войска, като им нанесъл твърде много пакости.⁶² Обаче бароните се събрали заедно и съюзени със Слав⁶³, нашия грък, му се противопоставили. А Борис, като се боял от тях, напуснал с бившето земля, като изоставил след себе си 24 пехотни и 2 конни отряда. Всички били избити от нашите, които ги преследвали, и нито един човек не успял да избяга.

И така, Вие разбирате как с божия помощ ние постигнахме победа на всички страни и оставихме четиримата гореспоменати врагове, именно Борис, Ласкарис, Михаил и Стрез, унижени и съвсем лишени от сили. Знайте обаче, че за да имаме пълна победа и за да владеем империята, не ни липсва нищо друго освен латинска войска, на която да можем да предоставим земята, която ще завладеем и дори която сме вече завладели. Защото, както знаете, от малка полза е завладяването, ако нямаш хора, които да запазят завладяното.

Издадено в Пергам.

13 януари 1212 г.

⁶¹ Т. е. лятото на 1212 г. ⁶² При похода в Македония против Солунското кралство. ⁶³ Слав, сестрин на цар Калоян, управител на област в Перникски и Разривите със столица Цепина, а по-късно Мелник. Вж. H. G. Л. С. Л. La Joffe et al. — *Сербия* — Бел., XX, 1959, p. 285—304. I. D. и J. G. L. Melnik — *Мелник* — Бел., XXXVIII, 1968, p. 30—34. Как датата на това писмо Слав е вече пасал и ест на Калоян. Цепина на крестоносците бил да го използват в борбата им срещу Борис.

ПАПА ХОНОРИЙ III

Папа Хонорий III е роден със светското име Цинцио Савели в Рим около 1150 г. като син на Аластрио. Още в 1198 г. той достигнал до духовния сан кардинал и на 16. VII. 1216 г. е избран за папа, на който пост останал до своята смърт — 18. III. 1227 г. Той е продължил политическата линия на папа Инокентий III, чийто помощник е бил кратко време, преди да вземе своя мандат. Той се славя в буржоазната литература като „миротворец“, обаче в същност неговият десетгодишен понтификат е един важен момент в борбата на католическата църква срещу ересите. Папа Хонорий III допринесъл твърде много за предпазването на католическата църква от грозящия я по времето на IV латерански събор упадък. На този събор, когато се набелязвали радикални мерки за борба срещу катарите, албигойците и валдените, той взел активно участие като кардинал. Освен основното решение, което се взема на този събор, че светската власт трябва да бъде функция на църковната власт в борбата с ересите, се променя и самата линия на папската курия, която дотогава е волила борба с ересите само с груби методи. Папската курия решава, че трябва да се търсят по-гъвкави, поприкрити форми на борба чрез намиране на начини да се контролира духовният живот на обикновените хора, ланците, към които са спадали широките народни маси на еретиците. Така наярва идеята, че проблемите на еретическата църква могат да се решават чрез църковна реформа, която е била конкретизирана и осъществена на дело от папа Хонорий III.

Идеята да се основат ордени, които по своята структура и външна организация да наподобяват организационната структура на еретиците, се явява едно сполучливо разрешение на големите проблеми на църквата. По време на IV латерански събор или непосредствено след него папа Инокентий III и кардинал Цинцио Савели се срещат в Рим с Доминик де Гузман, който дотогава е основател на обикновено братство. Непосредствено след поемането на апостолския престол от папа Хонорий III, на 10. IV. 1216 г., Доминик де Гузман се установява с братството си в църквата „Св. Ромен“ в Тулуза и издига като призвание на това братство проповедта срещу албигойците.

Папа Хонорий III е бил много деен и в пряката борба срещу еретиците по линията на кръстоносните походи. В 1218 година той продължил кръстоносния поход срещу албигойците, които в Южна Франция били „миротворци“ около 1220 г. По негова подбуда се водили ожесточени борби за изкореняване на еретиците в Унгария, Испания, Гърция, Бохемия, дори Скандинавия. Той водил упорита борба и против патарените и богомилите в Сърбия, Босна и дори в България, като изпращал доминиканци и францисканци за подтискане на еретиците и организиране на кръстоносни походи срещу тях.

В тази връзка негово важно значение понастоящем тук няма, защото обстоятелствата и събитията в Югоизточна Европа през периода на неговото първосвещенство, като те съществено се отнасят частично и до Петия кръстоносен поход (1217—1221), за повдигане на който е било взето решение на IV латерански събор.

ИЗДАНИЕ: A. T. Balazs: *Veleta monumenta historica Hungarum sacrum illustrantia*. Romae, 1939, pp. 3—42. Текстът е преведен по редакциите на този издател.

КНИЖНИНА: П. Н. Яков. Слѣбата на северозападните български земи през средните векове. — БИБ, III, 1930, 2, с. 126—129; I v. D u j e v. II Francezanecima in Bulgaria nei sec. XIII e XIV. Roma, 1935 (Miscellanea francescana t. XIII); G r a u d. Histoire de l'inquisition, Paris, 1935, p. 397 et sq.; В. Н. Златарски. История на българската държава през средните векове. Т. III. С., 1940, с. 324 и сл.

EPISTOLAE HONORII III PAPAE

ПИСМА НА ПАПА ХОНОРИЙ III

1. *Honorius papa Andream II Hungarorum regem hortatur ut contra infideles proficiscatur*

Honorius episcopus servus etc. Karissimo in Christo filio... Illustri regi Ungarie salutem etc. Illa dilectionis prerogativa tuam personam dileximus hactenus et diligimus, quod libenter admittimus preces tuas in quantum cum Deo et nostra possumus honestate: nec tua miretur sublimitas, si usque quaque precibus, quas nuper nobis per tuas litteras porrexisti, ad presens non diximus respondendum: quoniam nobis de his, que petebantur, plene constare non poterat, nec de circumstantiis eorundem, quas in illis attendi potissimum oportebat. Ex ipsarum sane accepimus litterarum lenore, quod cum toto desiderio ad terre sancte liberationem aspires, firmum habuisti propositum iter peregrinationis arripere in termino diffinito in concilio generali: sed arduus de novo casus emergens, videlicet quod universitas latinorum in Grecia commorantium ad te suos nuntios destinarunt, in Imperatorem Constantinopolitanum te, vel nobilem virum Comitem Autisiodorensem, tuum socerum, electuros, predictum terminum te prevenire compellit: unde nobis eisdem litteris supplicasti, ut universis cruce signatis nostris curaremus litteris intimare, te per tertiam ad eiusdem terre subsidium profecturum, et moneremus eosdem, ut se tuo comitatu adiungentes, tecum votum peregrinationis exequantur assumpte. Nos ergo de tua exaltatione gaudentes, et illi gratiarum exhibentes multiplices actiones, qui ad deficiente terre succursum vota tua ex clementia eorum humiliter precamur, ipsam suppliciter exhortamur, ut adiuvando eadem prose-

1. *Папа Хонорий побикава Андрей II, крал на Унгария, да потегли срещу неверниците*

Хонорий епископ, слуга и т. н. До най-възлюбения в Христа син... На славния крал на Унгария¹ поздрав и т. н. С такава изключителна обича сме обичали досега и обичаме твоята особа, че на прво сърце приемаме твоите молби, доколкото ни позволява бог и служебното ни достойнство. И да не се учудва твоё височество, ако във всичко не можем засега да приемем молбите, които изославда си ни отправил чрез твоето писмо, понеже не ни станаха напълно ясни нито нещата, които се искат, нито обстоятелствата, на които трябваше да се събере най-много внимание в писмото. От съображението на самото писмо наистина разбрахме, че се стремиш в цялото си желание към освобождаване на Светата земя и че си взел твърдо решение да тръгнеш на кръстоносен поход в определения от общото събрание² срок. Обаче възникналният отново въпрос, именно, че всички останали в Гърция латинци са отправили своите пратеници до тебе, за да изберат за константинополски император теб или благородника граф Аутизодорски³, твой тъст, именно този въпрос те принуждава да избързаш предяв определния по-рано срок. Затова със същото писмо ти се помоли да се погрижим да подкачим писмено всички кръстоносци⁴ да ти съдействуват, когато минаваш през стража⁵ за нейна защита, и да ти посъветваме, като се присъединят към твоята войска, да изпълняват заедно с тебе даденото обещание за тръгване на поход. И така ние, радвайки се за твоята възмъжаваност⁶ и възбуждайки многократно благодарности към тоя, който благодарение на своята милост и доброта те вдъхнови да се обречеш за поход към споменатата земя, самия него смирено умо-

¹ Андрей II, унгарски крал (1205—1235), по-млад син на крал Бела III. ² IV латерански събор, оксфорд (1213 г.). Вж. Н. Саб. I, с. 1. A History of the Papacy, I, 1, 1928, p. 161. ³ Аутизодор (Ото-Андреа) от Оксер в Средна Франция, департамент Нав. Като константинополски граф, той е означен Пиер де Флоренс, тъй като той бил женен за Алиса, дъщеря на Ги, граф на Руври, Оксер и Тонери. (1153—1175), княз на неговото графство. ⁴ Те да водят кръстоносен поход. ⁵ Става въпрос за Латинската империя. ⁶ Предвиденото побране на крал Андрей II за цариградски император е било осуетено поради смъртта на папа Хонорий III, който е смятал, че побратимите на унгарския крал за цариградски император не могат да попречат на издигането на престоло на IV латерански събор в 1215 г. решение да се вземе за този кръстоносен поход под патронажа на крал Андрей II.

— За унгарския крал в Охридското евангелие 2, 15.

quatur, et crucisignatos, qui ad sepe dicte sancte terre subsidium terrestri proposuerunt itinere proficisci, nostris litteris exhortamur, ut circa pascha iter arripiant tecum ad sepe dicte terre subsidium profecturi. Tu ergo caveas diligenter, ne per hoc terre sancte retardetur succursus, qui multa est procuratus sollicitudine ac labore: quoniam hoc in Dei offensam, apostolice sedis iniuriam, et tui sempiternum obprobrium redundaret: quod et a nobis non posset in patientia tolerari. Super eo vero, quod de Regno et patris tui deliberatione provida ordinasti, exultantes in domino gratias agimus bonorum omnium largitori, a quo huiusmodi dispositio creditur provenisse. De aliis equidem, quae a nobis eisdem litteris postulasti, venerabilis frater noster H. Hostiensis Episcopus apostolice sedis legatus, cum illic venerit, cognita veritate ac consideratis circumstantiis universis, auctoritate nostra statuet, quod apostolice sedis honori et tue saluti viderit expedire. Datum Laterani III Kal. Februarii. Pontificatus nostri anno primo (p. 4—5).

2. *Honorius papa eundem regem hortatur ut legatos ad Theodorum Lascarium de liberatione capti imperatoris Constantinopolitani mittat*

Honorius episcopus etc. Karissimo in Christo filio... Illustri Regi Ungarie salutem etc. Cibavit nos dominus Deus absinthio, et inebriavit amaritudine mentem nostram, quia vox lamentationis et doloris auribus nostris insonuit, nuntiumque durum recepimus et amarum, videlicet Karissimum in Christo filium P. Constantinopolitanum Imperatorem Illustrem, et dilectum filium nostrum I... tituli sancte Praxedis presbiterum cardinalem, apostolice sedis legatum, a

живаме да подкрепи своето начинание и призоваваме с нашето послание кръстоносците, които решиха да тръгнат по суша в помощ на споменаваната често свещена земя, да потеглят заедно с тебе около Великден за оказване помощ на често споменаваната земя. А ти ревностно да се грижиш да не се забави заради това походът към свещената земя, за който са положени много грижи и труд. Понеже едно забавяне би оскърбило бога, би обидило апостолическия престол и би те опозорило зачинаги, то и от нас не би могло да се понесе с равнодушие. А относно това, което ти е прозорливо промишление си разпоредил за кралството и за твоите чадя, с радост отправяме благодарност към Господ, който раздава щедро всички блага и който, върваме, те е вдъхновил към това разпореждане. А що се отнася до другите неща, които искаш от нас, със същото писмо уважаемият наш брат епископ Х. Хостиенанс,² представител на апостолическия престол, когато дойде там, като разбере истината и като препени всички обстоятелства, ще реши, откъдето е от нас, така, както препени, че е полезно за достойнството на апостолическия престол и е от твоя полза. Дадено в Латеран на 30 януари 1217. През първата година на нашето първосвеществование.

2. *Папа Хонорий подканва свиря краля да изпрати пратеници до Теодор Ласкарис за освобождаването на константинополския император*

Хонорий епископ и т. н. На най-скъпия в Христа син... На светлейшия краля на Унгария поздрав и т. н. Господ бог ни накарва с пътче от нелюв и убоя с горчивина нашия ум, понеже глас на ридание и скръб достигна до нашите уши. Приехме неприятно и горчиво известие, именно, че най-скъпият в Христа син П. константинополски светлейши император³ и обичният наш син и... под името на презвитер кардинал на св. Пракседа, легат на апостолическия престол, са били позорно пленени от безбожния и

² Хостиенанс, епископ на Остия и кардинал, сестроуото име Хеврих де Суза, е автор на предпоставената дефиниция ratione peccati de греховете на пласката аризма или феодализме отношения. Вж. Salterbridge Medieval History, T. VI London, 1958, p. 811 и б. ³ Пьер де Куртене бил коронован за император на Латинската империя в църквата „Св. Лоренцо“ в Пагет 9 днина 1217 г. След това той по заповед заедно с полския крал Болеслав и с един полк от 5500 венециански войници на 14 юни 1218 г. приград Пьер де Куртене образува град Драч, който изградил в пределите на Глирската деспотство и го превзел, обаче бил напълно завою с италианска войска и изградилте теснина от спрянати тук Теодор, син на византийския селатократор Йоан Ангел, елирски деспот от 1216 г. Слугите на Пьер де Куртене, Пизанци, които били вестра на Балдуин и на Хенрих Фландрийски, замислили през май 1217 г. за Консантинопол и за утвърдването през 1217 — 1219 г. След двегодишно пленничество император Пьер де Куртене бил убит в 1219 г. и заменил тук латински легат Йоан Колман бил, преди това освободен от плас след изказаната кръстоносца похвал на папа Хонорий III срещу свирежи деспот в 1218 г. По отношение на името на изобретил — той се наричал тук Теодор Ангел Лука по рода на майка си, тук Теодор Колман — по рода на баба си. След смъртта на Бонифаций Монфератски в 1207 г. той бил коронован за Солунски император (1204—1230).

nefando et perfido Theodoro perditionaliter captos esse, nullis eorum, qui cum ipsis erant, crudeliter interemptis in quo etsi occisorum multitudinem lugeamus, et predictorum Imperatoris et legati personis continuis curarum angustiis nostrum argentibus animum anxietur, cogitamus tamen et alia, que nisi illa provideat, qui aspera in vias splendas et prava in directa convertit, ex hoc inopinabili et lamentabili casu eventient detrimenta. Ex hoc enim Grecorum perfidia insolescet, consternabuntur animi Latinorum existentium in partibus Romanie, per hoc in gravi discrimine positorum christiani quoque existentes in partibus transmarinis, qui a Constantinopolitano Imperio personarum et rerum auxilium expectabant, his auditis rumoribus, obstupescunt, et assumit audaciam feritas paganorum, et sic dicti casus tristitia totum tangit populum christianum: que cum communis sit albis, nobis ac tibi esse dinoscitur specialis, cum nec apostolice sedis legatus, nec dictus Imperator, qui tibi tam propinquo vinculo est coniunctus, sine nostra et tua iniuria et opprobrio valeant delinere. Hortamur igitur serenitatem tuam, rogamus et obsecramus in Domino, quatinus, omni mora postposita, solemnes nuntios ad prefatum Theodorum cum omni festinatione transmittas, et ab eo Imperatoris et Cardinalis personas blandis aspera regaliter admiscendo requiras: quia confidimus, quod eos consideratione tua restituat libertati, presertim metuens tui exercitus apparatus, quam ipsi nuntii tui sibi poterunt insinuare, prudenter innuendo, te usuram viribus, si proficere nequiveris precibus apud eum. Datum Ferentini V. Kal. Augusti Pontificatus nostri anno secundo (р. 8).

вероломен Теодор, а мнозина от тези, които са били заедно с тях, са били погубени жестоко. В този случай, ако и да скърбим за многото убити и се безпокоим с постоянно нарастваща загриженост за съдбата на споменатите император и легат, при все това ние се грижим и за други неща, за които, ако не се грижи този, който променя грамадините в равни пътища и крилото в право, ще се получат щети от това проточване и печално положение. Защото поради това ще се надигне вероломството на гърците и ще бъдат обезпокоявани латинците в пределите на Романия,⁸ поставени поради това в тежко положение. Също така и християните от презморските страни, които са очаквали от Константинополската държава помощ и хора и материали, след като чуят такива слухове, ще се стъписат и жестокостта на изчистените ще бъде поощаена и по такъв начин бедата ще засегне цялото християнско население. Бедата, макар че засяга и други, ясно е, че се отнася най-вече до нас и до тебе, понеже нито пратеникът на анистолическия престол, нито споменатият император⁹, които е свързан с тебе чрез толкова силна родствена връзка, могат да бъдат задържани, без да се нанесе обida и позор както на нас, така и на тебе. Затова подканваме твоето сиятелство, молим те и те заклеваме в Господа, без да допускаш каквото и да е забавяне, да изпратиш колкото се може по-скоро официални пратеници до споменатия по-горе Теодор и от него да искаш с царска строгост, примесена с любезност, [да освободи] особите на императора и кардинала. Защото вярваме, че по твое настояване той ще им върне свободата особено ако се бой от боеготовността на твоята войска, за която могат да намежат самите ти пратеници, като внимателно дадат да се разбере, че ти ще се възползуваш от силата, ако не можеш да сполучиш пред него с молби. Предадено във Ферентина¹⁰ на 28 юли 1217. През втората година на нашето първосвещество.¹¹

Andreas rex Hungarum, papam Honorium de cognatione sua cum Assano Bulgarie imperatore certificant

5. Унгарският крал Андрей уведомява папа Хонорий за сродняването си с българския цар Иван Асен II

... huius eliam intentionis studio, ut secerum peregrinationis divino fultu consilio

... и поради усърдие в това дело¹², опреши на божия съвет, да осигурим безо-

Т.с. бивши Византии. ⁸ Първ де Куртене бил свързан с една родствена връзка с унгарския крал Андрей II (споредният Агнеса фон Меран, той като Андрей II бил женен за Гертруда фон Меран, а Първ де Куртене бил дъщеря на сестрата на Агнеса фон Меран Филиа Август). ⁹ Феофант е грег. и Игнатий, на 15-ти императорски от Рим. ¹⁰ В началото на писмото се говори за треперящите известия, а не за крал Андрей II, е посочен по време на Петия кръстоносен поход, откъдето се да вътрешна неяснота в Унгария, която го заставила след и без това неуспешните действия в района на Акра да предприеме през 1218 г. кръстоносния поход. Благодарение на дарбата буйа на папа Хонорий, издадена през 1217 г. крал Андрей II, с което той се отнася този значителен за Унгария документ, е могъл няколко пъти да докаже за задължителност пратениците и възбудите насилие. ¹¹ Т.с. V кръстоносен поход.

pararemus transilum, filiam Comnini Theodori Lazcari filio nostro duximus in uxorem: eodem etiam animo cum Azeno Bulgarie Imperatore mediante nostra filia matrimonium celebravimus. Ut igitur hec omnia firma permaneant, factum inter nos et regem Armenie contractum, iam super matrimonio filie sue cum nostro filio, quam de collatione sui diadematis ac regni auctoritatis vestre munimine confirmetis. Petimus etiam, quatinus nuptiarum commercia inter nos et iam dictum Lazcarum, inter Azenum etiam Bulgarie Imperatorem et filiam nostram celebrata, in quibus maximum terre sancte cultum divine providentie consilium procuravit commodum, prout cuiuslibet scripta protestantur, simili modo roboretis, et transmissas Sanctitati vestre ab unoquoque principum litteras, cum aperte coram vobis fuerint, iterato sub vestra bulla nobis remittatis. — (р. 21).

4. *Idem papa Honorius archiepiscopo Strigoniensi scribit, ut hereticis student extirpare*

Honorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus... Strigoniensi Archiepiscopo et suffraganeis eius, salutem etc. Si zelus vos comederet domus Dei, et obprobria Christo exprobandum super vos caderent, ut deberent hereticos, qui unicam sponsam eius sacrosanctam ecclesiam multipliciter polluerent.

насно премнаване на кръстоносците, оженихме дъщерята на Теодор Комнин Ласкарис за нашия син¹⁴. Със същото намерение сдружили сме брака¹⁵ на нашата средна дъщеря със Асен, императора на България. И за да остане всичко това трайно за дълго време, потвърдете със силата на вашата власт сключения между нас и царя на Армения¹⁶ договор както за брака на неговата дъщеря с нашия син, така и за признанието на неговата корона и царско достойнство. Обръщаме се също така с молба, както се утвърждават писмените договори на които и да било, така да потвърдите по подобен начин брачния съюз между нас и споменатия Ласкарис и, от друга страна, между Асен, император¹⁷ на България, и нашата дъщеря, за които [бракосъчетания] се е погрижила в интереса най-вече на свещената земя великата тайна възраст на божията промисъл. Пратете от всеки един от владетелите писма до ваше светейшество, след като лично на вас станат достояние, молим да ги снабдите с вашия печат и да ги върнете на нас.¹⁸ —

4. *Същият папа Хонорий пише до стригонийския архиепископ да се постарее да прогони еретиците*

Хонорий папа и т. н. До уважаемите братя... Стригонийския архиепископ и неговите епископи поздрав и т. н. Ако сте обзети от рвение за дома божии и укорите на Христовите хулици падат върху вас, трябва да се погрижите, щото еретиците, които многократно се опитват да осквер-

¹⁴ Тук става въпрос за женитбата на син на унгарския крал Андрей II — бъдещия крал Бела IV (1235—1270) — за дъщерята на империалния император Теодор I Ласкарис (1209—1222) Мария.

¹⁵ Тази женитба била договорена, когато крал Андрей II имел обратния път от Акра до суша и след като преминал през Амасия, Византия и Нижеа, трябвало да премине и през българските земи, където очаквал да бъде посрещан от владетелите. Тук него пар Борис. За изненада на унгарския крал бача цар Иван Асен II бил вече владетел на българския престол и крал Андрей II бил принуден да даде гаранции за приемливостта на еретиците. Тези гаранции се изразявали в отстъпването на областите Българад и Браничевци. По това съвпадение било съвместно българско-унгарско съюз, за който тук става дума — папа Иван Асен II било предложил да се ожени за 13-годишната дъщеря на унгарския крал Мария, която при венчаните придружава майка Ана. Срв. В. Н. Златарски, История на българската държава през средните векове, т. III, с. 325—326. Срв. и В. Н. Златарски, Изображения на българската история, — ИИД, кн. V, 1922, с. 60—61. За връзката на този брак с религиозните отношения между двете империи, както българско-унгарските от съвременния период Теодор Комнин, кн. II, Изображения на Царя, с. 326.

¹⁶ Византия на Армения по това време в Закавказието, тъй като Сатурн Закавказието. Вж. Л. О. Баян, Сопоставително-историческа и политическа история Армения XIII—XIV века, М., 1969, с. 22. Тук обаче не става за Ля II, цар на Мала Армения в Древна Кападокия. Неговата дъщеря била станала за най-малкия син на крал Андрей II — кесарят Андрей. Вж. също В. Н. Златарски, Geschichte des Byzantinischen Mittelalters, Bd. II, Berlin, 1943, p. 21. Този брак бил сключен по политически причини, въпреки че бракът на племенната на Ля II — Феликс — с византийски император Теодор I Ласкарис от 1214 г. бил развален само една година по-късно по църковно-политически причини, тъй като арменската църква била еретическа. Вж. А. Нейснберг, Zu den armenisch-byzantinischen Beziehungen am Anfang Des XIII Jhs., Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1929, II, 5, 4 ff. От Т. Малах-Баян, Павликянское движение в Армения, Ермен, 1955, и Н. Златарски, The Paulician Heresy, The Hague, Paris, 1967.

¹⁷ Цар Иван Асен II сам вярвал в еретиците и наричал техните свещеници „дъщерярици“, а се казвала цар на българите и еретиците. ¹⁸ В следващото пропускателно място става дума за арабическо от еретиците по-късно по църковно-политически причини, тъй като арменската църква била еретическа. Вж. А. Нейснберг, Zu den armenisch-byzantinischen Beziehungen am Anfang Des XIII Jhs., Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1929, II, 5, 4 ff. От Т. Малах-Баян, Павликянское движение в Армения, Ермен, 1955, и Н. Златарски, The Paulician Heresy, The Hague, Paris, 1967.

Цар Иван Асен II сам вярвал в еретиците и наричал техните свещеници „дъщерярици“, а се казвала цар на българите и еретиците.

5. *Margarita quondam imperatrix
Constantinopolitana castrum
Keve retinet*

Honorius episcopus servus servorum dei. Dilecte in Christo filie nostre M. quondam Imperatrici Constantinopolitane illustri, salutem et apostolicam benedictionem. --- usque impertiri Eapropter, dilecta in Christo filia, tuis iustis postulationibus grato concurrentes assensu, personam tuam cum omnibus, quo impresentiarum rationabiliter possides, aut in futurum iustis modis, prestante domino, poteris adipisci, sub beati Petri et nostra protectione suscipimus: specialiter autem Castrum Keve cum toto Comitatu, redditibus, dignitatibus et proveniuntibus suis --- Nulli ergo etc. nostre protectionis et confirmationis infringere. Datum Laterani III. Kal. Aprilis. Pontificatus nostri Anno Septimo (p. 39).

5. *Margarita, някогашна цариградска
императрица, задържа под своя власт
крепостта Кеве*

Хонорий епископ, слуга на слугите божии. На възлюбената в Христа наша дъщеря Маргарита²⁴, някога синайна Константинополска императрица, поздрав и апостолически благословия --- Прочее, възлюбена в Христа дъщеря, посрещайки с признателно одобрение твоите справедливи искания, приемаме под закрилата на свети Петър и под наша закрила твоята особа заедно с всичко, което при тия обстоятелства припежаваш или в бъдеще по справедлив начин с божия помощ ще можеш да придобиеш, и особено кастела Кеве²⁵ заедно с цялото население, доходите, привилегиите и добъците --- Затова никой и т. н. да не смее да наруши нашето покровителство и подкрепа. Предадено в Латеран на 30 март 1223. През седмата година от нашето първосъществуване.

6. *Aconius subdiaconus contra haereticos
in Bosna destinatur*

Honorius episcopus etc. Venerabili fratri... Archiepiscopo Colocensi salutem etc. Gratulum gerimus et acceptum, quod catholice fidei ductus amore, ad profligandos hereticos de Bosna, Soy et Wassora, ubi tamquam lamie nudatis mammis publice catulos suos lactantes, ad exhortationem bonae memoriae magistri Aconci Subdiaconi et Capellani nostri, apostolice sedis legati, et aliorum bonorum virorum te viriliter accinxisti. Super quo sinceritatis tue zelum dignus in domino laudibus commendantes, et favore debito prosequentes, fraternitatem tuam rogamus et monemus attende, ac per apostolica scripta mandamus, quatenus de gratia nostra confusus et auctoritate suffultus, prosequeris ex animo causam Christi, catholice puritatis potenter prosequens subversores, ita quod Deo ad gloriam nobis ad gaudium et tibi ad profectum proveniat salutarem. Ut autem inunctum tibi negotium perfectius exequi valeas, in partibus illis predices verbum crucis, fideles contra infideles efficaciter exhortando. Et si forsitan aliqui crucesignati

6. *Поддьякон Аконций се отправя
срещу еретиците в Босна*

Хонорий епископ и т. н. На уважаемия брат... Колокийския архиепископ²⁶ поздрав и т. н. Благодарим ти и одобряваме, че воден от любов към католическата вяра, си се заел мъжествено да унищожиш еретиците в Босна, Сой²⁷ и Васора²⁸, където, като влещи с разголяни гърди, те кървят публично своите малки, и да посочиш блаженния предстател Аконций поддьякон и наш капелан, легат на апостолическия престол, и другите достойни мъже. Заради това ние възхваляваме твоята искрена ревност с достойни в Господа похвали и я наблюдаваме с дължимата благосклонност. И молим твое братство и съветваме усърдно и предписваме чрез апостолическото послание, по-неже разчитам на нашата цялост и се осланяам на нашия авторитет, да продължиш от душа делото на Христа, преследвайки според силите си рушителите на католическата чистота, така че това да стане за слава божия, за наша радост и за твой спасителен успех. Но за да можеш да изпълниш възложеното ти дело по-съвършено, трябва да проповядваш в онези области словото на кръста, насърчвайки успешно

²⁴ Маргарита е дъщеря на царския кнез Бела III и сестра на кнез Андрей II, вдовци на константинополския император Исак II Давид. ²⁵ Кеве е западното невеннозово на християнската крепост Кубин (дн. Пейстер), докато на левия бряг на Средна Дунав, западно от устието на р. Моравя. Вж. В. Златарски. Цит. същ. т. III, с. 195. ²⁶ Архиепископ на Коложа по това време е Уголин, който нека да обзвеме цял свят духовно предстателство в Босна. ²⁷ В това е село Соин вместо Сой — крепост в Босна, която по това време вече е център на единичен обикол и покрайнините на Хърватско. ²⁸ Васора е западното найюгоизточно на Угория — първоначално крепост, разположена на единичен река, впоследствие обаче нейната обикол се разпространява рек до река Сава и получава автономност в багство Босна.

vel crucesignandi per violentam manuum iniectionem vinculo fuerint excommunicationis astricti, absolvendi eos iuxta formam ecclesie tibi concedimus facultatem, nisi forsitan adeo fuerit gravis et enormis excessus eorum, quod merito sint ad sedem apostolicam destinandi. Datum Tibure Idibus Maji. Anno Nono (p. 55).

7. Archiepiscopus Collocensis Bosnam cum adiacentibus regionibus haeretica pravitate infectis accipit

Honorius episcopus etc. Venerabili fratri Archiepiscopo Collocensi salutem etc. Cum a nobis supplicasti, siquidem nobis, ut cum Karissimus in Christo filius noster Andreas Ungarie Rex Illustris terras quasdam, videlicet Bosnam, Soy et Wosora, infectas haeretica pravitate tibi purgandas committens, eas ecclesie tue in perpetuum pia liberalitate donarit, prout eiusdem presentate nobis littere plenius continebant, donationem huiusmodi apostolice dignaretur munimine roborare, presentibus cum idem Rex nobis esset, nos, postquam per nos hanc tam premissam Regis, quam hanc supplicationibus annuentes terras ipsas, sicut pie ac provide sunt donatæ, tibi et ecclesie tue per te, salvo iure Regio in redditibus et rationibus consuetis, auctoritate apostolica confirmamus, et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo etc. nostre confirmationis etc. Datum ut supra (p. 55—56).

8. Iohanni dato Margaritae quondam imperatricis Constantinopolitanae, ut pactum contra haereticos initum adimpleret

Honorius episcopus etc. Dilecto filio nobili viro Iohanni, nato nobilis mulieris Margaritae quondam Imperatricis Constantinopolitanae, salutem etc. Significavit nobis venerabilis frater noster Archiep. Collocensis, quod tu, ducentis Marcis receptis ab eo, crucis te signaculo insignisti contra hereticos de Bossina pugnaturus, sed nequaquam attendens, quod fallitur, qui fallere Deum

vervanti срещу невярващи. И ако някои сегашни или бъдещи кръстоносци бъдат отлъчени от църквата поради вършени от тях насилия, отстъпване ти правото да ги освобождаваш съобразно с църковните норми освен ако тяхното прегрепление не бъде толкова тежко и прекомерно, че заслужено да бъдат изпратени на апостолическия престол. Дадено в Тибур²⁵ на 15 май. През деветата година [от нашето първосвещенствуване].²⁶

7. Колокийският архиепископ получава Босна със съседните ѝ области, заразени с еретическа поквара

Хонорий епископ и т. н. На уважаемия брат... Колокийския архиепископ поздрав и т. н. Тъй като прескъпният ни в Христа син наш Андрей, синен крал на Унгария, ти поверява за прочистване от ереста някоя област, именито Босна, Сои и Васора, заразени с еретическа поквара, и дарява на твоята църква за винаги с благочестива щедрост, както представеното ни негово писмо съдържащо, ти поиска от нас да потвърдим този дар с апостолическа закрила особено защото този крал ни откровено любил е си за това.²⁷ И така, като се съгласяваме с молитвите на краля и с твоите, ние одобряваме с апостолическото си решение и със закрилата на настоящото послание предаването на самите земи, както са подарени с благочестие и грижа на тебе и на твоята църква чрез тебе, като се спазва кралското право за обманияте доходи и приходи. И така на никого за нашето потвърждение и т. н. Дадено, както по-горе.

8. До Йоан, син на многоименната императрица Маргарита, да изпълни поетия договор срещу еретиците

Хонорий епископ и т. н. На възлюбения син, благородния мъж Йоан²⁸, роден от знатната жена Маргарита, някога константинополска императрица, поздрав, и т. н. Уважаемият наш брат архиепископът Колокийски ни извести, че ти по наставленията на дукс Марцис си поел знака на кръста, за да се сражаваш срещу еретиците в Босна, но без да вземеш пред вид, че се мъже онзи,

²⁵ Тибур е античното и средновековно наименование на дн. град Тиволти в Италия, източно от Рим.
²⁶ Т. е. в 1225 г. ²⁷ Унгарският крал Андрей II е бил бооцрен от папският катедан и по-късно папски легат в Босна магистър Акондий да се заемеш със пълнощните работи на Босна, за да се изкорени патаренската, или богомилска ерес. Дарването на Босна за винаги на архиепископа на Колока е означавало именно таквава намеса. Папа Хонорий III с настоящото писмо е потвърдил това дарение. ²⁸ Касае се за Йоан Антал, син на Иляк II Антал и Маргарита, който след похителното отнемане на майка му за сродния крал Болифашив Монфератски отишъл в Унгария и станал там управител на гр. Срем, Белград и областта на Бараня и Мако, на която длъжност останал до 1254 г.

credit, qui secundum Apostolum minime tradetur, set derisores ipse deridet, contra dictos hereticos hactenus non curasti procedere, ab eodem Archiepiscopo pluries requisitus: qui si propter hoc nil penitus recepisses, deberes nihilominus ex animo persequi perfidos, ut fidei tue probatio clarius eluceret. Quia vero displicet Deo promissio infidelis, nec presumitur fidem hominibus servaturus, qui verax ipsi non potest existere veritate nobilitatem tuam regamus, monemus et hortamur attente, per apostolica scripta mandantes, quatinus promissionem tuam fideliter prosequens contra memoratos hereticos una cum predicto Archiepiscopo procedas viriliter et potenter, acturus ita ex animo causam Christi, quod gratiam in presenti, et in futuro gloriam merearis. — Datum Laterani XVIII Kal. Februarii, anno XI (p. 72).

който вярва, не лъже бога.³² А бог според апостола най-малко ще се остави да го лъжат, но сам се присмива на присмехулиците. А ти още не си се погрюжил да тръгнеш срещу споменатите еретици, подканван много пъти от самия архиепископ. И ако във връзка с това ти още не си се заловил с нещо, би трябвало въпреки това по собствено желание да преследваш вероотстъпниците,³³ за да блесне по-ясно доказателството за твоята вяра. Понеже наистина не се нрави на бога неизпълнението на обета и не се смята за закрилник на вярата онзи, който не може да бъде истински служител на истината, обръщаме се към твоё благородие, напомняме ти и те насърчаваме настойчиво посредством апостолическо писмо да изпълниш вярно твоё обет срещу споменатите еретици и да потеглиш,³⁴ мъжествен и могъщ, заедно с гореспомнатия архиепископ, и да действуваш по този начин от душа за делото на Христа, за да заслужиш милост понастоящем и слава в бъдещето. — Преддано в Латеран на 14 януари. През единадесетата година [от нашето първосвещенствование].³⁵

³² Тук папа Хонорий III загатва на Йоан Антел за постия от него обет пред архиепископа на гр. Калоча — Уголин, от който е получена за същата цел 240 марки сребро, за да ги използва за въоръжаване на кръстоносен поход срещу еретиците в Босна. ³³ Покръстването на босненския бан Кулин (1180—1204), както и на неговите магнати е извършено от папския легат Йоан Казимирски през 1202—1203 г. ³⁴ Еретиците ввели догматичен прот в Босна, че сватил бан Стефан и издигнали за свой бан еретикът Никослав (1232—1250), който бил преръченник на богомилската, или патаренска ерес. ³⁵ В писмото си папа Хонорий III запазва Йоан Антел с инквизиция, ако не изпълни обета си.

ВЕНЕЦИАНСКИ ДОНЕСЕНИЯ ОТ 1228 г.

Венецианската република е имала голяма и точна информация за събитията и състоянието на страните в Леванта, които са я интересували в стопанско и политическо отношение. Приведените по-долу две известия показват ясно това. Те са съхранени в протоколите на Големия съвет, където обикновено били разглеждани релациите на пратениците и байулите, консулите и други лица. Първото известие е от ноември 1228 г. на венецианския пратеник в Иконийския султанат Филипо Джулиано. Второто е на венецианския подеста в Константинопол Джовани Квирини и е докладвано на 11 декември 1228 г. То е особено важно за разкриване на взаимоотношенията между България и Латинската империя и съдържа два важни документа: 1) Договор за едногодишно прихвърне с императора на Солунската империя Теодор Комнин, сключен на 14 септември 1228 г.; 2) Проект за договор на Латинската империя с краля на Ерусалим Йоан дьо Бриен от есента на 1228 г. Тези документи, запазени единствено в протоколите на Големия съвет на Венецианската република чрез релациите на венецианския байул, разкриват важни страни от дипломатическата история на балканските държави и спомагат за ревизиране на редица традиционни, но погрешни възгледи в историографията.

ИЗДАНИЕ: R. Cassi. *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia*. I. Bologna, 1950.

КНИЖКИНА: Г. Даникова - Петкова. България при Латинци. С., 1978, с. 132—133, бел. 19.

RELATIONES VENETAЕ ANNO MCCXXVIII

*1. Relatio legati Veneticorum Filippi
Iuliani de soldano Iconii novembris
MCCXXVIII*

Mense novembris, indictione secunda. Recordationem facimus cum nostro Minori consilio, quod, cum vir nobilis Philippus Iulianus, legatus noster ad Soldanum Iconii, ab ipsa legatione fuisset reversus, et teneretur iuramento dicere nobis et nostro Consilio infra quodam spatium post ipsius reditus ea, que prolicui et honoris essent Venetie ad sciendum, dixit quod invenit et vidit Marcum Longum, de confinio S. Cassiani, in partibus dicti Soldani, qui, ut dicebatur, everserat cum legatione domini Narzoti, baylivi imperii Constantinopolitani, ad dictum

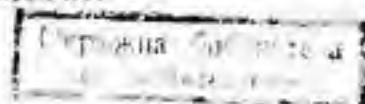
ВЕНЕЦИАНСКИ ДОНЕСЕНИЯ ОТ 1228 г.

*1. Донесение на Филипо Джулиано,
венециански пратеник при султани
на Икония, от ноември 1228 г.*

Месец ноември, индикт втори. С нашето писмо докладваме в Малкия съвет, че когато благородникът Филипо Джулиано, наш пратеник до султана на Икония, се завърна от същото това пратеничество, известно време след своето завръщане се задължи с клетва да извести на нас и на нашия Съвет онези неща, които са полезни и от важност да се знаят във Венеция. Той каза, че се е срещнал и видял в земите на споменатия султан Марко Лонго от квартала „Св. Касиан“¹, който, както бе казано, пребивавал при споменатия султан с пратеничеството

¹ Има се пред вид паронията на църквата „Св. Касиан“ във Венеция.

2 Латински автори за българската история, т. IV

Soldanum, et bene scilicet et cognovit quod idem Marcus portavit eidem Soldano donaria, scilicet arma fereā XII, et capelinas cum lancionibus (№ 134, p. 208).

2. *Relatio potestatis Venetorum in Constantinopoli de treugua inter Imperium Constantinopolitanum et imperatorem Grecorum Theodorum Comnenum*

Die XI intrante decembre, indictione secunda. Recordationem facimus cum nostro Consilio, de istis litteris seu factis nobis significatis sub litteris viri nobilis Io. Quirini, in Constantinopoli potestatis, quarum tenor sic est:

Narzetus de Turiaco Cesar, potestas et ordinator et baiulus imperii Constantinopolis, et ceteri barones iuramus ad sancta Dei evangelia ad honorem et vivicam crucem, ut habeamus treugnam tecum altissimo imperatore Grecorum domino Teodoro, imperatore Comiano Duca, et convenimus per presens nostrum sacramentale scriptum ut teneatur treugua inter imperium tuum et nos per annum I computatum a festo S. Crucis, videlicet a XIV die presentis mensis septembris, secundo indictionis, et ut taceant cursus et cursa, et quicquid aliud malum mercatores nostri, qui sunt de omnibus terris nostris et de ipsa Constantinopoli, ut debeant ambulare sine timore et sine periculo et sine dampno, et debeant intrare et extrahere in omnibus terris imperii tui, et comparant et vendant merces, que eis placebunt. Et similiter mercatores tui imperii de omnibus terris tui imperii debeant intrare et extrahere in Constantinopoli et in aliis terris nostris, et vendant et comparant merces, que nostris placebunt, sine lite, sine impedimento, sine dampno, salvo iuribus consuetudinis publici legati de ambabus transmissi, debeant transire per nostras partes sine impedimento et cum tota libertate, et vadant, ubicumque voluerint. Homines terrarum de Vizoi de Brixi de Genna, si voluerint reverti ad casas eorum, non invenient impedimentum ex parte tui imperii. Alii autem homines debeant remanere, sicut hodie sunt inventi, in terris ambarum

на господин Нарийо², байул на Константинополската империя, и добре узнал и проучил, че същият Марко носел на същия султан дарове, а именно: 12 железни оръжия и островърхи шлемове.

2. *Донесение на венецианския подеста в Константинопол за примирието между Константинополската империя и гръцкия император Теодор Комнин*

На единадесетия ден от началото на декември, индикт втори.³ Напомняме на нашия Съвет именно за същото писмо и дела, известни ни с писмото на благородния мъж Джовани Кирини, подеста в Константинопол, чието съдържание е следното.

„Нарийо дьо Туси Цезар, подеста и управител и байул на Константинополската империя, и другите барони се закляваме в светите божии евангелия и в честния и животворен кръст, че ще имаме примирие с теб, височайшия император на търпяте господин Теодор, император Комнин Дука⁴, и се съгласяваме чрез настоящото наше клетвено писание да спазваме примирие между твоята империя и нас за една година, считано от празника на светия кръст, т. е. от четирнадесетия ден на месец септември, индикт втори.⁵ И нека престанат нашествията и кабезите и всякакви друго зло, за да могат нашите търговци, които са от всички наши земи и от същия този Константинопол, да търгуват без страх и без риск, и без щета и да могат да идват във всички земи на твоята империя и да могат да купуват и да продават стоки, каквито искат. Също така и търговците от всички земи на твоята империя да могат да посещават Константинопол и всички земи на нашата империя и да продават и да купуват стоки, каквито те искат — без спор, без спънка, без щета, нито не се нахвърляват правата на публичния пратеник за сношение между двете страни, да могат да преминават през нашите земи без спънка и с пълна свобода и да ходят там, където поискат. Людете от областите на Виза, Брикси и Гена, ако поискат да се върнат по своите домове, да не срещат спънки от страна на твоята империя. А мъж другите люде обаче да могат да остават така, както днес се намират в земите на двете страни — твоята империя и

² Константинополският барон Нарийо дьо Туси, който тогава е бил байул и регент на Латинската империя. — Вж. В. Нендрейх, *Les institutions de l'Empire latin de Constantinople (1204—1205). Le pouvoir imperial (l'empereur, le régent, l'impresario)*. — Byzantion, VI, 1974, p. 142 sq. ³ 11 декември 1228 г. ⁴ Теодор Комнин, епирски деспот, провъзгласен за византийски император в Софий през 1224 г. — Вж. А. Калроуи, *The date of coronation of Theodore Doukas Angelos*. — Byzantion, VI, 1974, p. 253—261. ⁵ Примирието е гребело да трае от 14 септември 1228 до 14 септември 1229 г. То е дело на междината на Латинската империя да извърши западна дипломатическа дейност за своето укрепване.

parium tui imperii et nostris, et non recipimus nos, vel pars tui imperii alios homines, qui erunt de alia dominatione, usque ad complementum treugue. Conventum est et hoc inter nos, quod si dominus Infredus de Villarduno et sua pars et alii omnes homines imperii Constantinopolis voluerint tenere hanc treugam, Greci de Peloponneso sicut hodie inveniuntur tenentes quodlibet ius et redentes hoc ad dominum Infredum de Villarduno, ita teneant et redant et item hoc ius ad eum usque ad conventum tempus de treugam; et si noluerint hanc treugam ipse et pars sua. Si latro abstulerit aliquid et vadit ad aliam partem, furtum restituatur integre, latro autem patiatur sicut latro" (№ 140, р. 209—210).

2. *Projectus de contracto Imperii Constantinopolitani cum rege Regni Hierosolimitani Iohanne*

„In nomine Domini amen. In primis licet contractus matrimonialis de Balduino cum filia regis Io. et consumabatur matrimonium, cum venerit ad etatem, et dominus rex Io. pater eius Imperator et coronabitur Imperator et eod. Imperator ad totam vitam suam, et plenariam habebit potestatem et plenarium dominium tamquam Imperator ad totam vitam suam, et quidquid faciet tam in acquisitione quam in acquirendis, firmum et stabile in perpetuum permanebit, salvis iustis tenuitibus, quas moderni latini vel antecessores sui tenuerunt a tempore latinorum. Et post decessum regis futurus Imperator habebit et tenebit dominium plene et integre, salvis donationibus, quas rex fecerit tam in feudis quam in aliis, videlicet in acquisitis et in acquirendis, et salva hereditate assignata vel assignanda heredibus regis. Sane dominus rex tenebit Balduinum, et providebit ei honorifice ad honorem suum et ad honorem Balduini, donec Balduinus ad etatem XX annorum devenit, et cum Balduinus venerit ad etatem XX annorum, idem Balduinus

нашата, а ние не ще приемаме други люде от която и да е област на твоята империя, които са от друга област чак до изтичането на примирието. Между нас е договорено и това, че ако император Жофруа дьо Вилардуен² и неговата страна и всички други хора на Константинополската империя пожелат да спазват това примирие, то хората от Пелопонес в каквото и положение да се намират сега, запазвайки всякакво право и престоствайки го на господин Жофруа дьо Вилардуен, така да запазят и да престостват това право на него до уговореното време на примирието; ако пък отхвърлят, така да постъпят и той от своя страна. Ако разбойник загуби нещо и отиде в другата страна, откраднатото да се възстанови изцяло, а пък разбойникът да се накаже като разбойник.“

3. *Проект за договор на Константинополската империя с ерусалимския крал Иохан³*

„В името Господне — амин. На първо място да се сключи брачен договор на Балдуин⁴ с дъщерята на крал Иохан⁵ и бракът да се осъществи, когато той стане пълнолетен; а господин кралят Иохан ще има империята и ще се коронясва за император и ще бъде император през целия си живот. И каквото и да направи във владенията [земи], такива и в [тези], които ще бъдат завладени, да остане твърдо и непоколебимо завинаги, като запази държавните владения, които сегашните латинци или техните предшественици владеят от времето на [първите] латинци. И подир кончината на краля бъдещият император ще има и ще държи владенията пълно и неотнимемо, без да нахвърлява даренията, които кралят ще направи както във феодите, така и в другите земи, т. е. във владенията и в тези, които ще завладее, и без да нахвърлява наследството, което е приписано или ще бъде приписано на наследниците на краля. Разбира се, господин кралят ще гледа Балдуин и ще го напътствава достопочтено според своето достойнство и достойнството на Балдуин. И когато Балдуин достигне

¹ Става дума за владетеля на Морea Жофруа дьо Вилардуен. ² Този текст на проекта за договор е била смятана дълго време погрешно за договора на цар Иван Асен II с регента на малолетния Балдуин II, сключен през 1228 г. Вж. В. Макушев, ЖМНП, дек. 1808, с. 378; Ив. Дуйчев, Принос към историята на Иван Асен II. — СРБАИ, LXVI, 1943, с. 162, бев. 78; F. Thieckel, *Öffentliches Recht*, 1906, с. 86. За грешка във В. Гюзелев и центрикуваната си студия „Българската външна политика и дипломатия в периода 1218—1232 г. Принос към историко-правното изясняване на договора, сключен на 9 април 1229 г. в Перуджа“ (1970 г.), установих, че се отнася за проект за договор между Латинската империя и ерусалимския крал Ройн дьо Бриен. Резултатите от неговото изследване са използвани в статията на А. Даничев, Договорът между България и Латинската империя от 1228 г. — Векъве, VI, 4, 1975, с. 52—56. ³ Малолетният император на Латинската империя Балдуин II (1218—1261). ⁴ Бившият ерусалимски крал Иохан дьо Бриен, който в периода 1231—1237 г. е бива император на Латинската империя и опекун на малолетния Балдуин II.

investiet de regno Niceno cum omnibus pertinentiis suis et de omni terra, quam ultra brachium tenuerunt unquam latini, adiuncto adhuc ducatu Novicastri, salva tenuita latini, quam habuerunt de iure a tempore imperatoris Henrici et eius heredum usque ad amissionem terre, excepto ducatu Nycodimensi, qui remanebit in manu Imperatoris. Et sciendum est, quod in voluntate regis erit capere, quod maluerit, pro heredibus suis, vel totam terram, que ultra brachium sicut tenent vel unquam tenuerunt greci et latini, vel totam terram, quam tenet Cumiano, usque ad pertinentias de Dimos et de Adriano-poli, et totum ducatum de Filopole, et quisque eum teneat, et totam terram de Selave, et illam, que fuit de Straces, excepto illud quod Assanus inde tenet et excepto regno Thessalonicensi. Tali modo, quod heres faciet homagium ligium domino imperatori post decessum regis et servicium debitum pro terra sua sine periculo terre sue, hoc excepto quod non tenebitur ire in exercitum, in quo persona imperatoris propria non erit; et si forte aliquis habebit feudum in terra ultra brachium et citra brachium in terris heredum regis et imperatoris, faciet ligietatem illi domino, in cuius terra maior pars feudi fuerit, donec habeat heredem in carne propria, quibus possit percipi feudum post decessum, et hoc sit, ne possit perdi feudum ab aliqua parte. Item quicumque tenebit feudum vel dominium ab imperio, immediate faciet regi Io. homagium ligium ad vitam suam et fidelitatem contra omnes homines, qui possunt vivere atque mori, excepto Balduino, qui cum venerit ad etatem XX annorum, regi tenebitur iuramento ad servandum ipsum et suas conventiones superius annotatas, et ipse Balduinus tenebit facere servicium debitum imperio de hominibus suis pro terra sibi assignata. Et homines Balduini istius terre, quam habebit, facient homagium ligium regi Io. et iurabunt ad servandum conventiones supradictas adhuc in terra, que

20-годишна възраст, същият Балдуин да получи във владение Никейското кралство с всичките му поданици и с цялата земя, която някога латинците са владели отвъд протока¹⁰, като се прибави към това и херцогството Новикастро¹¹ и се запази владяното от латинците, което те са имали по право от времето на император Хенрих и неговите наследници чак до загубата на земята с изключение на херцогството Никодимия, което ще остане в ръцете на императора. И да се знае, че във властта на краля ще бъде да вземе, каквото пожелае, за своите наследници: или цялата земя, която е отвъд протока и някога са владели гърци или латинци, или цялата земя, която владее Комнин¹² чак до околностите на Димотика и на Адрианопол, и цялото херцогство Филипопол, от когото и да бъде то владяно,¹³ и цялата земя на Слав¹⁴, и онази, която е била на Стрез¹⁵, с изключение на онази, която Асен¹⁶ владее отатън и с изключение на Солунското кралство. По такъв начин, че след смъртта на краля наследникът да положи на господина императора клетва за вярност и за задължителна служба на своята земя без риск за нея с изключение на това, че не ще бъде задължен да отива във войската, в която не участва лично императорът. И ако случайно някой би имал феодал в земята отвъд протока и отсам протока, в земите на наследниците на краля и на императора, той да положи клетва за вярност на оня господар, в чиято земя бъде по-голямата част от феодала му. И така да е: докато би имал наследник от собствената си плът, на който може да предаде феодала след смъртта си, той да не може да загуби феодала по какъвто и да е начин. Също ако някой някъде владее феодал или владение на императора, незабавно да положи клетва за вярност до живот и за преданост към крал Йо[ан] за всички люде, които могат да бъдат живи или мъртви, с изключение на Балдуин, който, когато навърши 20-годишна възраст, ще положи клетва на краля за спазване на гореспоменатите договорености. И самият Балдуин ще се задължи да служи на империята чрез своите люде за земята, която му е предоставена. И людето на Балдуин от земята, която той ще владее, ще положат клетва за вярност на крал Йо[ан] и ще се задължат да спазват гореспоменатите договорености дотогава в земята, която ще се за-

¹⁰ Т.е. в Миза Азия. ¹¹ Малазонийската крепост Невикастро. ¹² Солунският император Теодор Комнин. ¹³ Филипополското херцогство е било владяно между 1204—1206 г. от участника в Четвъртия кръстоносен поход Рене дьо Труа и от 1206 до 1219 г. от неговия роднина, фламандският рицар Жерар дьо Страбон. През 1219 г. претенции към това владение проявили иеменитците, а през 1221 г. е преминало в пределите на българската държава като съставна част от нейната територия. ¹⁴ Деслот Алексий Слав. ¹⁵ Севастократор Стрез. ¹⁶ Цар Иван Асен II.

aquiretur vel reacquiretur; barones secundum valorem terre milites se feudabant. Item filie regi, que erit uxor Balduini, assignabuntur pro dotatio XX milia hyperperorum ad considerationem domini Patriarche et quatuor baronum imperii. Porro regine, videlicet uxori regis, assignabitur dotatium in terra, quam rex eligit pro heredibus suis, et si forte contingeret regem decedere, prius quam terram heredum suorum fuerit acquisita, provideatur regine de dotaticio in terra, que prius acquiretur, de consilio domini Patriarche et IIII baronum, istud conditionis interposita quod, tam cito terra heredum regis erit acquisita, ipsa capiet dotatium suum in ea-dera, si inveniatur tantum quod, possit fieri ad arbitrium predictorum, et tunc terra illa ad imperatorem futurum revertetur absolute. Neque domus feudati in imperio iurabunt se tenere et servare omnes istas conditiones et observationes et recipere regem in dominum et imperatorem, quando ad terram veniet. Deo salve. Rex vero, quando coronabitur, iurabit super iurata se servare, manutere et conservare omnia iura imperii et honores et observationes observationes imperii, contra fidei, contra verbum et honoribus Venetorum, et observationes imperii. (M. 143 p. 210—211).

воюва или отвоюва. Бароните се задължават да дават ришари според прихода на земята. Също така на дъщерята на краля¹⁷, която ще бъде съпруга на Балдуин, ще се предоставят като десета 20 хиляди перпера по решение на господин патриарха и четиримата барони на империята. По-нататък на кралицата, именно на съпругата на краля, ще се предостави дарение в земята, която кралят избере за своите наследници. И ако случайно смърт сполети краля още преди земята на неговите наследници да бъде завладяна, то да се предвиди за дарение на кралицата от земята, която най-напред ще бъде завладяна по препоръка на господин патриарха и четиримата барони при това поставено условие, че щом земята на наследниците бъде отвоювана, тя ще получи веднага своето дарение в същата, само че да бъде установено, че това е възможно да стане по благоусмотрението на споменатите. И тогава тази земя ще се възвърне напълно на бъдещия император. Разбира се, всички феодали в империята ще се заклънат, че ще се стремят да наблюдават всички тези условия и заповедности и ще приемат краля за господар и император, когато той, ако бог даде, дойде в земята. А кралят, когато бъде коронован, ще се заклъне в светото Евангелие, че ще създава, държи и защитава правата на империята и достойнствата и уважаваните връзки добросъвестно, като запази правата и достойнствата на венецианците и също на църквите им.¹⁸

¹⁷ Дъщерята на краля Ноаи дьо Бриен Маркя

V. ДОНЕСЕНИЕ НА ПРАТЕНИЦИТЕ НА ПАПА ГРИГОРИЙ IX ОТ 1234 г.

Във връзка с омерталите се възможности за уния между Римската и Източната църква през пролетта на 1233 г. папа Григорий IX изпратил четирима свои пратеници (2 францисканци и 2 доминиканци) за преговори в Никея и Нимфея. В подробен доклад, писан вероятно към 26 март 1234 г., папските пратеници разкрили хода на водените преговори и положението на Константиноволската империя. Данните на този доклад, отнасящи се до българската история, заслужават внимание. Тези данни са първоизточникът на информацията в западните хроники от това време и от по-късния период за осъществяването на политическия и църковния съюз между България и Никейската империя.

ИЗДАНИЯ: J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, XXIII, coll. 292—293; H. Goltzbovich, *Disputatio Latine et Graecorum seu Relatio apocrissiariorum Gregorii IX de gestis Nicaene in Bithynia et Nymphaeae in Lydia (1234)*, — *Archivum Franciscanum historicum*, XII, 1919, p. 428—466. Преводът на откъсите е направен въз основа на второто текстуритично издание.

КНИЖНИНА: H. Goltzbovich, *Op. cit.*, p. 418 sq.; G. Cankova-Petkova, *Griechisch-bulgarische Bündnisse in den Jahren 1235 und 1246*, — *Byzantinobulgarica*, III, 1969, p. 58 ff.; V. Gjuzelev, *Das Papsttum und Bulgarien im Mittelalter*, p. 46—47; *Bulgarien und das Kaiserreich von Nikäa (1204—1261)*, JOB, XXVI, 1977, p. 148—149; *Българската държава в Никея в борба срещу Латинската цариградска империя*, — ИИИМ, II, 1978, с. 16—17.

RELATIO APOCRISSIARIORUM GREGORII IX PAPAE ANNO M CCXXXIV

*Unio Iohannis Assani
et Iohannis Vatatici contra Imperium
Constantinopolitanum*

Insuper et ab Imperatore litteras accepimus, qui petiit, ut modis omnibus accederemus ad eum apud Lescaram, quia navem paraverat pro nobis, et omnia necessaria ad transitum nostrum et nuntiorum suorum, quos destinaturus erat ad presentiam domini Papae. Preterea terra Constantinopolis quasi destituta fuit omni presidio: dominus Imperator Ioannes pauper erat. Milites, stipendiarii omnes recesserunt. Naves Vene-

ДОНЕСЕНИЕ НА ПРАТЕНИЦИТЕ НА ПАПА ГРИГОРИЙ IX

*Съюз на Йоан Асен
и Йоан Ватац
срещу Константиноволската империя*

Освен това получихме и от императора¹ писмо, в което молене да отидем при него в Лескара² на всяка цена, понеже бил приготвил кораб за нас и всичко необходимо за нашето пътуване и за своите пратеници, които щял да изпрати на посещение при господни папата. При това Константиноволската земя бе почти лишена от всякаква защита. Господни императорът Йоан беше беден. Рицарите и всички наемници го бяха напуснали. Корабите на венециан-

¹ Става дума за цар Йоан дит Вриен, който управлявал Константиноволската империя между 1231—1237 г., вж. неговия биограф в Ватбург II. ² Град в Мала Азия на брега на морето.

torum, Pisanorum, Anconitanorum, et aliarum nationum perate fuerunt ad recedendum, et quedam vero iam recesserant. Considerantes igitur terram desolatam, limulimus periculum, quia in medio inimicorum terra illa sita est. Arsanus rex Bachorum¹ ab Aquilone, Vataius ab Oriente et Meridie, Emmanuhel circundant eam ab Occidente; et ideo proposuimus tractare de treugis inter Imperatorem Constantinopolitanum et Vatacium usque ad annum. His causis compulsi, redire in terram Vatacii fuit omnis voluntas. Verum tamen ne talia posset tantum attemptare videremur voluntate, capitulum Sancte Sophye et prelatos terre, nec non et ipsum Imperatorem super his consulimus negotio, qui omnes unanimiter idem nobis consuluerunt.

ците, пизанците, анконците и на другите народи бяха подготвени за отплаване и навярно някои вече са отплавали. И тъй, като гледаме тази изоставена земя, боиме се от опасността, понеже тя е разположена сред неприятели: Арсан,² царят на власите, откъм север, Ваташи,³ откъм изток и юг, Емануил⁴ я обгражда откъм изток. И поради това предлагаме да се преговаря за едногодишно примирие между константинополския император и Ваташи. Подтикнати от това, всички желаеха да се върнат в земята на Ваташи. Нанстина види се, че не само наше бе това желание, но и на капитула на „Св. София“ и на прелатите на тази земя, пък и самите ние се допитахме до самия император относно този въпрос — всички те единодушно ни посъветваха същото. . .

1) Бахаришкият цар Иман Арсан.

¹ Бахаришкият цар Иман Арсан. 11

² Мансур Кюмүш (1230-1237).

³ Царейският император Пали Дука Ваташи.

⁴ Солунският

ПАПА ГРИГОРИЙ IX

Угolino де Конти, бъдещият папа Григорий IX, е роден в град Анина (Италия) през 1147 г. в семейството на графове Де Сени. Той е племенник на папа Иннокентий III (1198—1216), който първоначално го направил свой капелан, после кардинал-дякон (1198) и кардинал-епископ на Остоия (1206). Папа станал на 19. III. 1227 г. Макар и на преклонна възраст, но енергичен и амбициозен, той възстановил и продължил динамичната и войнска политика на Иннокентий III за издигане на папската власт над светската. В тази политика той водил жестока борба с император Фридрих II, който, от своя страна, бил привърженик на надмощието на светската власт на западните императори и в борбата си против папата се мъчил да обедини светските владетели. Папа Григорий IX е бил в препишка с константинополския гръцки патриарх Герман (1222—1240) и се опитал да наложи на гръцката църква унията, но не успял, макар Константинопол тогава да е бил под властта на латинците. Починал е на 22. VIII. 1241 г. в Рим, който по това време е бил обсаден от Фридрих II.

На пътя на амбициозния папа се изпречил и не по-малко амбициозният български цар Иван Асен II. Интересите на папата диктували да прели нападнатата в критично положение Латинска империя, която била база на кръстоносците в действията им за възвръщане на „Светите места“. За тази цел била нужна и българската земя и приятелството на българския цар. Иван Асен II, от своя страна, се надявал, че въз основа на споразумението с латинците за брак между дъщеря му и малолетния император Балдуин II ще закрепят влиянието си в Константинопол като покровител на империята. През април 1229 г. обаче в Перуджа между папата и пълномощниците на константинополските латинци бил сключен договор, според който Йоан де Бриен станал император-опекун на Латинската империя и Балдуин II трябвало да се ожени за неговата дъщеря, а не за дъщерята на Иван Асен II. Този договор станал известен на българския цар може би след пристигането на Йоан де Бриен в Константинопол през август 1231 г. Вероятно към края на същата година или в началото на 1232 г. Иван Асен II прекъснал унията с Римската църква, сключена от цар Калоян през 1204 г., а в 1235 г. възстановил българската патриаршия.

Двамата гув писма са от изключителна важност — те характеризират съвсем ясно един драматичен момент от българската история, когато папата организира кръстоносен поход против България. Прави впечатление, че папата, който бил безпощаден гонител на еретиците, в своите писма прави разлика между богомилите и българския цар. Богомилите, които явно подкрепят царя, той нарича еретици, а цар Иван Асен II — схизматик.

Писмата на папа Григорий IX са запазени във Ватиканските регистри. Освен писмата във връзка с цар Иван Асен II тук даваме и някои други документи и писма, които косвено или пряко имат значение за българската история.

ИЗДАНИЕ: A. Theiner. *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. Romae, MDCCCLIX, p. 73—185; A. Pothast. *Regesta pontificum Romanorum inde ab anno 1198 ad annum 1304*. 2 vols. Berlin, 1874—1875; — *Gregorius IX. Regesta ed. Pressat*, 2 vols. Rome, 1888—1895; L. Auv.

ficiis et ecclesiasticis sacramentis ad Latinarum ritum et obedientiam Romane ecclesie, si potest fieri, convertantur. Quocirca discretioni tue per apostolica scripta mandamus, quatenus si in ecclesia illa sit episcopus et sub ecclesie Romane obedientia esse voluerit, eum sine prejudicio iuris alieni recipere non postponas: quod si non sit episcopus in eadem, vel si existat ibidem et noluerit sedi apostolice obedire, predicto novo episcopatu, auctoritate nostra suffultus, adicias ecclesiam memoratam. Datum Perusii V. Nonas Martii. Pontificatus nostri Anno Secundo (ep. CLIX, p. 88—89).

2. *Gregorius IX papa archiepiscopo Strigoniensi scribit ut Sarracenis et iudeis et proscriptis christianis succurrere studeat*

Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri Archiepiscopo Strigoniensi salutem etc. cum illius vices divina dignatione teneamus in terris, qui mittet angelos eius ad omnia de Regno eius scandala colligenda, officii nostri debitum exigit, ut de Regno Dei, quod ad ecclesia scandala colligi et prave in directo dirigi faciamus, quo infenso pede ad bravium vocationis celestis liberius currere filii Regni possint. Hocredus si quidem ex tua et quamplurimum aliorum relatione ad nos rumor ascendit dire doloris gladio nos transfigens, quod talia in Regno Ungarie peccatis exigentibus committuntur quibus nisi per apostolice sedis remedium fuerit obviatum, ibidem pene penitus fides perit, libertas convulsatur, ecclesie et dignitati Regie non modicum derogatur. Nam inter alia, que divine ac humane legi obviant manifeste propter oppressionem christianorum pauperum, et Sarracenorum Iudeorumque in Christo fidelibus

би и църковните тайнства към латинския ритуал и към подчинение на Римската църква. Затова ние нареждаме с апостолническо писмо на твоя надлежит, ако в тази църква⁵ има епископ и той поиска да бъде подчинен на римската църква, да не отлагаш да го приемеш без предварително решение на чужда власт. Ако ли в същата църква няма епископ или ако има, но не желае да се подчини на апостолническия престол, ти, опирайки на нашата власт, да присъединиш споменатата църква към гореканзаното ново епископство. Дадено в Перуджа на 3 март 1229 г. Години втора от нашето първосвеществено.

2. *Папа Григорий IX пише до стригонийския архиепископ да се опитва да освободи сарацините и юдеите в държавите им провинии*

Григорий, епископ и пр., поздравява досточтимия брат — стригонийския⁶ архиепископ. Тъй като ние по господне удостоверяване заместваме на резултат души, които изпраща ангелите си да премахват всички съблазни от царството му, задължението на нашата служба ни кара да наредим да се премахнат съблазните и да се изправят лопните работи в царството божие, което е църквата, за да могат синовете на църквата да тичат по-свободно, без да се претърпят, към патрадата — божията похвала. До нас достигна страшилата мъква от твои доклади и от доклада на мнозина други, която ни прободя с жестокия меч на мъката, че в кралство Унгария се вършат такива работи поради греховете, срещу които, ако не се опълчим със средствата на апостолническия престол, там ще загине цялостно вярата, привидените ще бъдат потъпкани, църквата и кралското достойнство ще пострадат немалко. Наистина между другите⁷ се вижда, когато като престоятелът на божия и човешки закон, поради подтикването на бедни християни и поради господството на сарацини⁸ и юдеи⁹ над верните на Христа,

⁵ Гръцката църква, която дълго се продължавала да съществува в сардинските и мацарските територии, се била изложена на голяма опасност да претърпи към латинската църква. Срв. A. Le N. History of Inquisition, T. III. New York, 1958, p. 617; Gy. Moravcsik, The role of the church of Medieval Hungary. Studia Byzantina, Budapest, 1967. ⁶ Архиепископът на Стригонию, дн. Естергом (Унгария). ⁷ Със сарацините тук са означени арабите, които били завладели в Унгария като оленници. Според някои източници от 1093 г. (Ladislav regis decretum, cap. 9. E. Erdős, Acta Munkacsyensis Archiepiscopatus, p. 125) по-късно през 11 век сарацин е имало във всички части на Унгария, които се делили, завладени с турците (W. Heyd, History of commerce in the Levant in Modern Age, I. Leipzig, 1885, p. 81). ⁸ През време на царуването на Андраш II Петров и сарацините започнали да заемат висши държавни служения. По този начин започнали да обикноват и привилегированите евреини, била отчуждени църковно, имоти и др. От извършването на това писмо става ясно, че кралят е искал да отвлече привилегии от църквата и да заличи своята власт със финализация и съвместно отчуждение. С писмо от 12. VI. 1181 (E. Erdős, Acta Munkacsyensis Archiepiscopatus, I. cap. LXCV, p. 114—115) следва привилегията на църковно извършване извършване в Унгария и изпраща за арбитраж между крал и естеромския архиепископ патерият даят Мико. Разрешават от това посредничеството е бил президиум в един документ от 11. VI. 1181 (E. Erdős, Acta Munkacsyensis Archiepiscopatus, I. cap. LXCV, p. 114—115), когато кралят се споря с сарацините се забранява да стоят вачеда на бича, на шестарниците, на солниците, да събират данъци, трябва да заемат държавни постове. Евреите и сарацините трябва да не се отчуждават от закон. На синаите се забранявало да купуват робин-християни и да се дават за християни.

ferunt, et christiano nomini plurimum sunt infesti. Libertas quoque ecclesiastica adeo in Regno ipso subversa esse dicitur et emersa, quod non solum ecclesiam hominibus, sed etiam ipsis ecclesiis et personis ecclesiasticis collectae ac tallie imponantur a laicis, et respondere cogantur sub examine iudicis secularis. Possessiones quoque et redditus, quos ex donatione Regum a longis retroactis temporibus pacifice possederunt, eisdem ecclesiis contra iustitiam auferunt, ac per immensa donationes, quos de novo quibusdam nobilibus Regalis fecisse dicitur celsitudo, non modicum aggravantur. Et quamvis causae matrimoniales ad examen ecclesiasticum pertinere noscantur, huiusmodi tamen cause ibidem ad secularem iudicem perferuntur et per secularem iudicem matrimonia separantur, sicque fit, ut ipsius Regni ecclesie tot afficiantur iniuriis atque dampnis, tot tribulationum angustis affliguntur, quod nisi celeriter succurratur eisdem, vix poterunt respirare. Nolentes igitur tantam Creatoris contumeliam, tantamque Jesu Christi iniuriam et ecclesiarum gravamina ac obprobria christiani nominis in patientia sustinere, fraternitati tue per apostolica scripta in virtute obedientie districte precipiendo mandamus, quatinus prefatos christiani nominis inimicos per subtractionem communionis fidelium et aliis modis, quibus expedire videris, christianos vero per censuram ecclesiasticam, invocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachii secularis, a tam presumptuosis excessibus taliter studeas coercere, quod diligentiam tuam posimus merito commendare. Contradictores, si qui fuerint, vel rebelles per censuram ecclesiasticam sub apostolica obedientia compescendo. Datum Laterani V. Nonas Martii. Pontificatus nostri Anno Quarto (ep. CLXVIII, pp. 93—94).

2. *Gregorius IX papa episcopo Cenadiensi scribit, ut nisi episcopi Bulgarorum Albae et Brundisii ad unitatem ecclesiae redeant subdet eorum episcopatus episcopo Sirmiensi*

[Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri. —] Cenadiensi episcopo [salutem etc.]. Cum unigenitus dei filius Iesus Christus legato Petro apostolorum principi pascendas commiserit oves suas ita ut qui eum non

квите нанасят тежки вреди, и към християнското име са най-враждебни. Разправяйки, че в кралството и църковните привилегии са дотолкова показани, че светски лица налагат налози и данъци не само на хората от църквите, но и на самите църкви и на църковните лица и последните се принуждават да отговарят при следствие пред светски съдии. На същите църкви те взимат противозаконно дори имоти и приходи, които мирно са притежавали по дар от кралете отпреди много години, и те биват отежнявани немалко поради огромните дарения, които казват, че кралското височество отново е направило на някои благородници. И макар да се знае, че бракоработните дела се отнасят до църковното следствие, въпреки това такива дела там се отнасят до светски съдии и браковете се разтрогват от светски съдии. По този начин църквите в кралството търпят толкова големи неправди и загуби, подлагат се на толкова притеснения и бедноти, че ако не ни се помогне бързо, то място ще могат да се съвземат. И тъй, понеже не желаем да понасяме търпеливо толкова голяма обида към създателя и толкова голяма неправда към Исуса Христа, а също тежестите на църквите и хулите спрямо християнското име, нареждаме с апостолическо писмо на твоё братство, със строго поръчение за подчинение, да се постараси така да възпреш от толкова дръзките произволи споменатите врагове на християнското име чрез лишаване от общуване с верните и по друг начин, по който видиш, че е полезно, а християните — чрез църковни наказания, като, ако стане нужда, призовеш помощта на светската власт, че да можем заслужено да препоръчаме пред Господа твосто прилежание. Противоречащите, ако има такива, и бунтовниците да бъдат смирени под апостолическото покаяние чрез църковни наказания. Дадено в Латеран на 3 март (1231 г.). Четвърта година от нашеото първоблаженствование.¹²

3. *Папа Григорий IX пише до ченадският епископ, ако българските епископи от Алба и Брандуциум не се завърнат към единението с Църквата, да подчини епископствата им на сирмийския епископ*

[Григорий, епископ и пр. поздравява и пр. досточестния брат. —] ченадският¹³ епископ. Понеже единородният Божий син Исус Христос е поверил на блажения Петър, княза на апостолите, да пасе неговите ов-

¹² Настоящото писмо даваме главно, за да се види по-добре поведението на нас допускати (тук № 4), въдето се съставляват в България. ¹³ Епископът на дн. град Чанад.

receperint in pastorem, ab ipsius censeantur ovibus alienis: dolemus non modicum et turbamur, quod . . . Albe et . . . Brandusii Bulgarorum episcopi nulli nisi Pontifici Romano subiecti iamdiu ab unitate Romane ecclesie declinantes, post greges sodalium evagando ipsius magisterio se subducunt. Illius igitur vicarii licet insutlicientibus meritis constituti mandamus et districte precipimus, quatenus predicti episcopi infra competentem terminum a te pefigendum eisdem ad unitatem Romane ecclesie reverentes, sibi reverenter obediant et intendant, sollicite moneas et inducas. Quod si monitis acquiescere forte noluerint, extunc subdas episcopatus eorum auctoritate nostre episcopatus Sirmiensis. . . Datum Reate XII. Calendas Aprilis. Anno Sexto (ep. CLXXIX, pp. 103—104).

*4. Instrumentum super interdicto
de Archiepiscopo Strigoniensi in totum
Regnum Hungarie factum*

Incipit de gratia Praeestitum electus apostolici sedis legatus, Ugermus Corquensis Archiepiscopus Stephanus Zagrabienensis, Basilus Chemadiensis, Benedictus Varadiensis, Innocentius Syrmienensis, Bartholomeus Quinqueecclesiensis, Bricius Waciensis, Gregorius Iauriensis, Cletus Agriensis, Bartholomeus Vesprimiensis, Iacobus Nitriensis, Theodorius primus Cumanensis Episcopi, Universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis, salutem in domino Ihesu Christo. Ab Universitatis vestre notitiam volumus pervenire, quod Venerabilis in Christo frater Robertus Strigoniensis Archiepiscopus in ecclesia Budensi, presentibus Abbatibus, prepositis et aliis ecclesiarum prelatibus Ungarie, litteras domini pape, quarum auctoritate sententiam interdicti in totum Regnum

дн. . . така че тези, които не са го приели за пастир, да се смятат чужди на овците му, ние скърбим немалко и се смущаваме, че българските епископи . . . на Алба¹⁴ и . . . на Брандузиум¹⁵, които отдавна са подчинени само на римския първосвещеник,¹⁶ отклонявайки се от единението с Римската църква, се откъсват от нейното ръководство, като се отдалечават от стадото единоверци.¹⁷ Ние, които, макар и недостатъчно заслужено, сме поставени за заместници негови на Петър, . . . нареждаме и строго заповядваме споменатите епископи¹⁸, като се явяват към единението с Римската църква в съответния срок, определен им предварително от теб, почитателно да ти се подчиняват и да те слушат, да ти напътяват и наставляват грижливо. Ако ли случайно не желаят да ти се подчиняват на напомнянията, тогава да подчинят с нашата власт епископствата им на Сирмийското¹⁹ епископство. — Дадено в Рieti, 21 март (1232 г.). Шестата година (от нашето първосвещенствование).

*4. Документ върху изданието от
стригонийския архиепископ интердикт
за цялото кралство Унгария*

Яков, по милост Божия пренестински първосвещенствено²⁰ легат на апостолическия престол, колоцевският архиепископ Угрян, епископите загребски Стефан, ченадийски Василий, варадински Бенедикт, сирмийски Инокентий, квинквеекlesiийски²¹ Вартоломей, ваийски²² Брний, паврийски²³ Григорий, агрийски²⁴ Клет, веспремски²⁵ Бартоломей, нитрийски²⁶ Яков, първият кумански Теодорих²⁷ поздравяват в господи Исуса Христа всички верни на Христа, които ще видят настоящото писмо. Ние желаем да дойде до знанието на всички нас, че достоенният в господи Исуса Христа стригонийски архиепископ Роберт ни показва в буденската църква в присъствието на абатите, предстоятелите и другите църковни прелати на Унгария писмото на господи напата, по силата на което той беше издал интердикта в цялото крал-

¹⁴ Алба Вуйварейса, дн. Белград. ¹⁵ Брандичево, старата римска крепост Вилинпациум, на мястото на дн. Хисетиджи. ¹⁶ Папа Григорий IX поддържа твърдението, че Белград и Брандичево са били по начало под управлението на Римската църква. ¹⁷ Сигрид П. II и к. в. Църковната действителност на Папа Асел II. — *CHB*, III, 1930, 3, с. 81, това отдалечаване било първият резултат на новата българска църковна политика. ¹⁸ Не признаваме поправката на Из. Дучев: Predictis episcopis, защото тя е граматически у Тей-теруси предикти епископи. ¹⁹ В областта на стария Сирмийум (Срем, дн. Сремска Митровица) в 1229 г. е било изречено Сирмийско епископство. Вж. тук писмо № 1 на папа Григорий IX от 3. III. 1229 г. (Т h e i с т е т. Ер. CLIX, 3, с. 88—89). ²⁰ Свещен изборният, но още непосветен за епископ на гр. Пренесте, дн. Палестрина, който като папски легат е биващият посолник между унгарския крал и църквата. Вж. тук бол. 8. ²¹ Т. е. епископът на дн. град Печ (Фондацие). ²² Т. е. епископът на дн. град Ваи в Унгария. ²³ Т. е. епископът на дн. град Гьор в Унгария, северно от Вуда Пеша. ²⁴ Т. е. епископът на дн. град Егер в Унгария. ²⁵ Т. е. епископът на дн. град Веспрем. ²⁶ Т. е. епископът на дн. град Нитра. ²⁷ Първият епископ на куманите в Унгария.

Ungarie tulerat, nec non formam eiusdem interdicti in scriptis redactum nobis exhibuit, quam nos Episcopi, qui tunc presentes eramus in regno, confitemur et recognoscimus sub eodem tenore ad nos fuisse destinatam. Nos vero scilicet Ienriensis, Zagrabienensis, Vatiensis Episcopi, qui tunc absentes eramus, confitemur eandem formam ad capitula ecclesiarum nostrarum, sicut ab ipsis pro certo audimus, fuisse transmissam et ab eis diligenter observatam. Exhibuit etiam dictus Strigoniensis Archiepiscopus quandam constitutionem sigillorum domini Andree Illustris regis et filiorum suorum, scilicet domini Bele et domini Colomani Regum, munimine roboratam. Forma vero interdicti, que tenorem dictarum litterarum summi pontificis habet insertum, talis est.

Robertus Dei gratia Strigoniensis Archiepiscopus, Venerabili in Christo patri et karissimo amico B. eadem gratia Vesprimiensi episcopo, salutem et sinceram in domino caritatem. Noverit vestra paternitas, nos litteras summi pontificis accepisse sub hac forma Gregorius Episcopus servus servorum Dei, Venerabili fratri Archiepiscopo Strigoniensi salutem et apostolicam benedictionem. Cum illius vices divina dignatione tenemus etc. ut supra N. CLXVIII p. 93. Datum Laterani V. Nonas Martii. Pontificatus nostri anno III. Sciat preterea vestra discretio, quod sub eadem forma, sub qua nobis scriptum est, domino Regi Andree inisit summus pontifex litteras, rogans et obtestans ipsum per asperionem sanguinis Iesu Christi, ut ad corrigendos supradictos excessus in regno suo daret operam efficacem, et ad hoc faciendum nobis auxilium impenderet opportunum. Dominus itaque rex, congregatis filiis suis et pro maiori parte episcopis et aliis Iobagionibus de voluntate et beneplacito omnium in reformatione pacis inter ipsum et suos filios super quibusdam articulis observandis, et super quibusdam aliis corrigendis constitutionem quandam fecit, quam corroboratam tam sigillo suo, quam sigillis filiorum suorum, scilicet domini Beleregis et domini Colomani regis, promisit se de cetero firmiter servaturum. In dicta vero constitutione inter cetera spe-

ство Унгарии, а също така и самия интердикт в написан вид, който ние епископите, които се намирахме тогава в кралството, признаваме и познаваме, че ни е бил изпратен със същото съдържание. А ние, срещ епископите венрийски, засребски и ватийски, които тогава отсъствахме, признаваме, че е бил препратен до капитулине²⁸ на нашите църкви, които чуваме от тях със сигурност, и че е бил спазван прилежно от тях. Споменатият стригонийски архиепископ ни показа също едно постановление, подпечатано с печатите на светия крал господаря Андрей и на неговите синове, срещ на краля господаря Бела²⁹ и господаря Коломан. А текстыт на интердикта, в който е възникнало съдържанието на писмото на върховния първосвещеник, е такъв:

„Роберт, по божия милост стригонийски архиепископ, праща поздрав и искрени в господ чуства на досточимия в Христос отец и прескъп приятел [Бартоломей], по същата милост несприятелски епископ. Нека Ваше бащинство знае, че ние сме получили писмо от върховния първосвещеник с това обръщение „Епископ Григорий, слуга на божните слуги, праща поздрав и апостолическа благословия на стригонийския архиепископ. Тъй като по господне удостояване замествахме този и др., както по-горе при № CLXVIII, с. 93.³⁰ Дадено в Латеранум на 3 март IV година от нашего първосвещенстване.“ Нека знае освен това ваша мъдрост, че писмо със същия текст, в който ни беше писано, върховният първосвещеник е изпратил до господаря крал Андрей, като го моли, вземая му това срещу прощаването на греховете и го заклева в пролятата кръв на Исуса Христа да даде действителна помощ, за да се поправят гореказаните промисли в кралството му, и да ни окаже съответна помощ, за да завършим това. И така господарят крал, като събра синовете си и повечето епископи и другите сановници³¹, издаде едно постановление за желанието и решението на всички при възстановяването на мира между него и синовете му относно спазването на някои разпореджения и промяната на някои други.³² Това постановление, подпечатано както с неговия печат, така и с печатите на синовете му, срещ на господаря крал Бела и на господаря крал Коломан, той обеща да го спазва заанапред здраво. В казаното обаче постановление

²⁸ Капитулине е едно вид иерархически съвет при епископа. ²⁹ Бела IV, унгарски крал (1235—1270). ³⁰ Това писмо е дадено тук като № 2. ³¹ Думата *synodus* превеждана тук в смисъл на „кралски слуги“ — сановници. ³² Това помирение между краля и синовете му станало формално със златна була (символически тук — постановление — конституция), в която се потвърждавали правите на знатия, а сарацините и евреите са отстранявани от държавните служби.

cialiter statutum est et insertum ne Iudei vel Sarraceni Camere, vel aliis publicis officiis preferantur. Nullis itaque correctis de his omnibus, que dominus papa rogaverat et preceperat corrigenda: contempta etiam et non observata constitutione domini regis supradicti, ultimus error iactus est pelor priore, et novissima prioribus sunt petora, cum non solummodo Sarraceni preficiantur Camere et publicis officiis, immo condicione eorum facta meliore quam antea: quidam eorum, qui quasi servilis condicionis hucusque fuerunt, et ad solvendam quondam summam pecunie annuatim Domine regine tenebantur, nunc ab huiusmodi condicione liberati facti sunt stipendarii, et liberis hominibus sunt equales. Solebant quandoque Christiani ritibus Sarracenorum adherere, estimantes leniorem condicionem impositam Sarracenis in Ungaria, quam pauperibus christianis. Quid facient a modo huiusmodi simplices et imbecilles christiani, cum videant sibi Sarracenos dominari, et nobilibus esse pares? Presumendum est, quod libentius quam antea, paulatim tam propter lucrum temporale quam propter levem condicionem se transferunt ad ritum et fidelitatem paganorum: potestis etiam scire, quod per huiusmodi apostasiam in partibus istis animarum infinita milia perierunt. Quod autem diximus de Sarracenorum articulo, idem vel simile possumus dicere de singulis articulis in litteris domini pape comprehensis, cum nullus eorum sit correctus. Quippe ecclesiarum, Monasteriorum, orphanorum, clericorum, pauperum condicio de die in diem aggravatur: nam et multe possessiones et redditus et beneficia, que per privilegia regalia ecclesie et domus religiose possidebant, per maliciam Sarracenorum, per iniquas suggestiones consiliariorum domini regis domibus religiosis et ecclesiis sunt subtracta. Ne igitur crimen inobedientie, ne Dei et summi pontificis incurramus offensam — cum dominus rex Andreas sepe per nos admonitus, ad regiam et paternam admonitionem summi pontificis supradictos excessus corrigere noluerit, nos mandatum apostolicum exequendo auctoritate domini pape, qua iungimur in hac parte, totum regnum Ungarie suppositum interdicto — Item auctoritate Dei

между другото бе специално постановено в възникна юден и сарацени да не се поставят начело на фиска и на други държавни служби. Без да се поправи нищо от всичко това, за което господни папата беше помолвил да се поправи, дори като бе пренебрегнато и неспазено гореказаното постановление на господаря крал, бе сторен напоследък грях, по-лош от първия, и новото положение е по-лошо от предишното, тъй като не само сарацените се поставят начело на фиска и на държавни служби. Нещо повече, като ни се подобри положението в сравнение с предишното, някои от тях, които досега бяха някак в положението на робя и бяха задължени да заплащат годишно известна сума пари на господарската кралства, сега освободени от това положение, са станали стипендарии³³ и сарацени на свободните хора. По някога християни имат обичай да се приобщават към обряда на сарацените, като смятат, че в Унгрия на сарацените са наложени по-добри условия, отколкото на бедните християни. Как ще пренежат подобно нещо простите и слаби християни, като виждат, че сарацени ги управляват и че тези сарацени са благородници? Трябва да се предположи, че те още по-на драго сърце от преди постепенно ще се прехвърлят към обряда и гнусотата на езичеството колкото поради земен интерес, толкова поради земните условия. Вне може да знаете, че чрез подобно откъсване от вярата са загинали в тези места безброй хиляди души. Това обаче, което казахме относно разпореждането за сарацените, същото или подобно можем да кажем за отделните разпореждания, съдържащи се в писмото на господни папата, тъй като някои от тях не е изправен. Нанстина положението на църквите, манастирите, сираците, клириците и бедните се влошава от ден на ден. Защото и много живения, приходи и привилегии, които църквите и богоугодните заведения имаха, са им отнети поради лукавството на сарацените и несправедливите внушения на съветниците на крала.³⁴ И тъй, за да не бъдем в неподчинение, за да не оскърбим бога и върховния първосвещеник — —, тъй като господарят крал Андрей, поддържан от нас често, не пожела да поправи гореказаните произволи при благочестивото и бащинско напоминие на върховния първосвещеник, ние в изпълнение на апостолическата си длъжност с властта на господни папата, която имаме в тази страна, подлагаме на интердикт цялото кралство Унгрия —³⁵. Също с

³³ Стипендарии били апци, които получавали възнаграждение. ³⁴ Вж. тук бел. 8. ³⁵ С тази интердикт — забраняване на произхода от нас често да документо, се забранявало в сараките Естером в 1044 г. — тъй, в адриците на крала и синовете му да се служи литургия.

et domini pape prohibemus et interdicimus, ne aliquis christianus in aliquo commercio vel contractu, vel alio modo communionem habeat aliquam cum aliquo Sarraceno, donec omnes Sarracenos baptizatos vel baptizari volentes, vel baptizatorum filios, sive sint Ungari, sive Bulgari, sive Cumani, vel cuiuscumque nationis homines restituant et dimittant, sive apud eos in servitute, sive in libertate fuerint comorati. — Actum Bude anno dominice incarnationis MCCXXXII mense Decembris (ep. CLXXXVII, pp. 107—111).

5. *Iuramentum regis Belae de haereticis et fidei hostibus in regno suo extirpandis*

Nos Bela Dei gracia Rex primogenitus domini Andree regis Ungarie Illustris, Universis presentes litteras inspecturis facimus manifestum, quod ad petitionem Venerabilis patris domini Iacobi Prenestrini electi, apostolice sedis legati, in ipsius presentia et plurimorum aliorum iuravimus ad sancta Dei evangelia, quod de terris nostre iurisdictioni subiectis, et que in futurum, dante domino subicientur, Universos hereticos et alios christianos, qui relicta fide christianitatis ad superstitionem Ymahelytarum vel Iudeorum pervertuntur, quocumque nomine censeantur, et falsos christianos de terris nostris bona fide studebimus pro viribus extirpare. Et eos qui Romane ecclesie in terra nostra sunt inobedientes, iuxta ritum unius cuiuscumque nationis, qui non sit contra fidem catholicam, compellemus obedire Romane ecclesie. In cuius rei testimonium presentes litteras nostri sigilli munimine iussimus roborari. Datum Strigonii septimo Kalendas Marcii, Anno gracie Millesimo ducentesimo tricesimo quarto (ep. CCLIX, p. 124).

6. *Gregorius IX papa eidem Belae scribit ut Valachos ad recipiendum episcopum Cumanorum compellat*

Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio B. Regi, Primogenitu Regis Ungarie salutem etc. In Cumanorum episcopatu, sicut accepimus, quidam populi, qui Valathi vocantur, existunt, qui etsi censeantur nomine christiani, sub una tamen fide va-

ластта на господя и господин папата забраняваме и запрещаваме, щото никой християнин да няма никакво общение в никаква търговия или договор или по друг начин с някой сарацин, докато [те] не пуснат и освободят всички сарацини, които са били кръстени, желаещите да бъдат кръстени и дената на кръстените, било унгарци, българи или кумани или хора от каквато и да е народност, които са били при тях в робство или свободни. — Направено в Буда през месец декември, хиляда двеста тридесет и втора година от възлощение господне.

5. *Клетва на крал Бела за изкореняване на еретиците и на враговете на вярата в неговото кралство*

Ние, Бела, по божия милост крал, първороден син на господаря Андрей,³⁶ светлия крал на Унгария, съобщаваме на всички, които ще прочетат настоящото писмо, че по искане на досточтения отец господин Яков, преждеосвещен на Пренесте, легат на апостолическия престол, се заклехме в присъствие негово и на мнозина други в светото божие Евангелие, че ще се стараем добросъвестно според силите си да изкореним от подчинените под наша юрисдикция земи и от тези, които с божия помощ ще бъдат подчинени, всички еретици³⁷ и други християни, които изоставят християнската вяра и се обръщат към заблужденията на исмаелитите и юдеите под каквото и име да се водят, и нехристиянските християни³⁸ от нашата земя. И тези в нашата земя, които не се подчиняват на Римската църква, ще ги заставим да се подчинят на Римската църква съгласно обряда на всеки един народ, който не е против католическата вяра. В уверение на това нещо ние запечатихме да се подпечати настоящото писмо с нашия печат. Дадено в Стригоний на 23 февруари, хиляда двеста тридесет и четвърта година след Христа.

6. *Папа Григорий IX пише на същия Бела да накара властите да приемат епископа на куманите*

Григорий, епископ и пр., поздравява прелюбимия в Христа син Бела, първороден син на унгарския крал и пр. Както се научихме, в епископството на куманите има някакво население, което се нарича власи. Те, макар да минават под християнско име, все пак при една и съща вяра имат

³⁶ Андрей II. ³⁷ Имат се пред вид патерните подчинявали на унията, папата нарича „охломатици“. Вж. също и В. Златарски в: История, III, стр. 375.

и богомилите, латинските православните, които не се

³⁸ За всички тези случаи вж. тук, в писмо 1 и 2.

rios ritus habentes et mores, illa committunt, que huc sunt nomini inimica. Nam Romanam ecclesiam contempnentes non a venerabili fratre nostro ... Episcopo Cumanorum, qui loci diocesanus existit, sed a quibusdam pseudoepiscopis Grecorum ritum tenentibus universa recipiunt ecclesiastica sacramenta, et nonnulli de Regno Ungarie, tam Ungari, quam Theutonici et alii orthodoxi, morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem, et sic cum eis, quia populos unus facti cum eadem Walathis, eo contempto, premissa recipiunt sacramenta in grave orthodoxorum scandalum et derogationem non modicam fidei christiane. Ne igitur ex diversitate rituum pericula proveniant animarum, nos volentes huiusmodi periculum obviare, ne prefati Walathi materiam habeant pro defectu sacramentorum ad schismaticos episcopos accedendi, eidem episcopo nostris damus litteris in mandatis, ut catholicum eis episcopum illi nationi conformem provida deliberatione constituat sibi iuxta generalis statuta concilii vicarium in predictis, qui ei per omnia sit obediens et subiectus. Cum autem tu tamquam princeps catholicus ad commonitionem dilecti filii nostri I. Preestitit electi, tunc apostolice sedis legati, prestitio iuramento promiseris, te omnes inobedientes Romane ecclesie in terra tua ad obediendum eidem ecclesie compulsurum, prout confecte super hoc tue littere continebant, ac eidem viva voce promiseris, quod prefatos Walathos compelleres ad recipiendum episcopum, quem eis ecclesia ipsa concesserit et assignare sibi de redditibus tuis quos ab eis percipis, sufficientes redditus et honestos, sicut idem electus nobis exposuit. Regalem excellentiam rogamus, monemus et hortamur attente, ac in remissionem tibi iniungimus peccatorum, qualenus cum te non doceat in Regno tuo huiusmodi schismaticos sustinere, ac ea, que promissisti, deo grata et hominibus sint accepta, ne facias irrita, que de tuis labiis laudabiliter processerunt, ea studeas efficaciter adimplere, ita quod ex hoc placeas Regi Regum, et nos sinceritatis tue zelum possimus dignis in domino laudibus commendare.

различни обреди и нрави и допускат снова, което е враждебно на това име. Наистина те пренебрегват Римската църква и приемат всички църковни тайнства не от нашия достоятен брат [Теодорих], епископа на куманиите, който е диоцесан³⁸ на мястото, но от някои лжеепископи, които се придържат към гръцкия обред.³⁹ И някои от унгарското кралство както унгарци, така и тевтони и други правоверни, понеже пребивават заедно с тях, приемат от тях същите и така заедно с тях, тъй като са станали един народ със същите власи, получават горните тайнства, като пренебрегват епископа за тежка съблазъм на правоверни и немалко унижения на християнската вяра. И тъй, за да не се появи опасност за душите поради различие в обредите, ние, желайки да пресечем подобна опасност, за да нямам споменатите власи причина да отишат поради липса на тайнства при схизматичните епископи, наредихме на същия епископ да нише писмо да им постави предвидливо според постановлението на вселенския събор католически епископ от същата народност за свои викарий в провинциите, който да му бъде подчинен и подчинен във всичко. — Но тъй като според съдържанието на написаното по този въпрос твоё писмо ти като католически владетел си обещал готово напомнянето на любимия наш син Я[нов], прежделосвещен епископ из Препосте, загаяя земя на апостолския престол, и си дал клетва⁴⁰, че всички подчиняващи се в твоята земя на Римската църква ще приведеш към поновление на същата църква, и устно си обещал на същия прежделосвещен, че както той ни изложи, тъй като си карал гореспоменатите власи да приемат епископа, когото самата църква им бе отстъпила, ти му определяш от своите доходи, които получаваш от тях, достатъчни и почтени приходи, молим, напомняме и постоянно подбуждаме кралското височество и това ти вменяваме срещу опрощаване на греховете, понеже не подобава да търпиш в кралството си такива схизматиди⁴¹ и понеже това, което си обещал, е приемно богу и на хората, да не се отмътиш от това, което похвално си произнесъл с устните си, да се стараш да го изпълниш, така че вследствие на това да се харесаш на царя на царете и ние да можем да препоръчаме с достойни хвалебствия в господи

³⁸ Диоцесан е епископ в същата епархия, който на дадено място има качеството на завекдаш епархия (диоцез). ³⁹ Т.е. от православни епископи. Според В. Златарев в История, III, с. 374—376, славяно-българските и влашките население от Тракия-Тяния били подложени на религиозно притеснение. Тези славяни, припускайки гресиво-българските обреди да се различават вече 90-те години на XIII в. в българското царство. ⁴⁰ Вж. тази клетва тук в документ 5. ⁴¹ В писмата на Григорий IX винаги се прави разлика между „схизматици“ — християни, които се откъсват от единение с Римската църква, и „еретци“ — например богомилите.

* Давидов извори за българската история, т. IV

Datum Perusii XVIII Kal. Decembris Pontificatus nostri Anno Octavo (Ep. CCXXV, p. 131).

7. *Gregorius IX papa Bele regi Hungarie scribit ut succurrat Imperio Constantinopolitano*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio] Bele illustri Regi Ungarie, [salutem etc.]. -- Nam sicut pro certo didicimus, Vatacius et Assanius Schismatici nuper inter se iniquitatis inito federe, terram Carissimi in Christo filii nostri... Imperatoris Constantinopolitani illustris cum maxima Grecorum multitudine hostiliter invadentes, et capientes Galipolim omnes habitantes ipsius crudeli gladio differentia sexus aut etatis non habuit iugularunt, et deinde in forti manu Constantinopolim obsidentes eam credebantur capere, nisi a deo liberata fuisset desuper adiuvante. Nam idem Imperator attendens, quod domino quo protegente contra quinque reges Abraam victoriam habuit, et solus Ionathas de viginti Philisteorum millibus eos interficiens triumphavit, non est difficile, ut salvet in multitudine vel in paucis, centum et sexaginta militibus tantum sociatis, contra dictos Grecos cum quadraginta et octo aciebus procedentes ad bellum, certamen aggredi adversus eos triumphum obtinuit, et ipsorum alios ensi devorandos exposuit, alios solis tribus aciebus fuge presidio liberatis carceri mancipavit; quo necdum ab huiusmodi reverso victoria, XXIII naves hostium dictam Constantinopolim applicantes, ut eam caperent rapinis ac incendio devastarent, Constantinopolitanorum civium manibus dominus tradidit, sed aliquos ex hominibus in eis morantibus fuga velox intercipi et propinquum receptaculum non permisit. Dicti vero Vatacius et Assanius novi robur exercitus instaurantes, spem nichilominus de triumpho concipiunt, et de novo civitate Constantinopolitana obsessa, se ad debellandum eundem, Imperatorem iterato cum infinitis armatorum millibus accinxerunt; propter quod a nobis extitit cum instantia postulatum, ut ad succursum Constantinopolitani Imperii apostolice dignemur provisionis auxilium

ревността на своята откровеност. Дадено в Перуджа, 14 ноември [1234 г.]. Осма година от нашето първосвещество.

7. *Папа Григорий IX пише до краля на Унгария Бела да помогне на Цариградската империя*

[Григорий, епископ и пр., поздравява любимия в Христа син] светлия унгарски крал Бела. -- -- -- Наистина, както се научаваме достоверно, схизматичните Ватаци⁴² и Асен⁴³ сключили неотдавна помежду си несправедлив договор⁴⁴ и с преголяма меча гърци враждебно нахлували в земята на прелюбия в Христа наш син...⁴⁵ славния константинополски император. Те завзели Галиполи и изклали жестоко с меч всичките му обитатели, без да правят разлика в пол и възраст. После със силна войска обсадили Константинопол и се смятало, че ще го превземат, ако той не бил освободен от бога, който помогнал свие. Защото стиният император, имайки пред вид, че с бога, с чиято покровителство Аврам победил пет царе, а Ионата самичък възтържествувал над 20 хиляди филистимляни и ги убил, не е трудно да опеее било с мнозина или с малцина, взел със себе си само сто и шестдесет войни, влязъл в сражение срещу споменатите гърци, които излезли на бой с четиридесет и осем отреди, и ги налял. Едни от тях той оставил да бъдат посечени с меч, другите, след като се спасили с бягство само три отряда, той предал в затвора. Още не бил се завърнал от тази победа и господ предал в ръцете на константинополските граждани двадесет и четири неприятелски кораба, които били пристигнали при споменатия Константинопол, за да го превземат и опустошат с грабежи и пожари. Након от хората обаче, които се намирали в тях, не могли да бъдат заловени поради бързото им бягство и близкото убежище.⁴⁷ А споменатите Ватаци и Асен създават нова силна войска и въпреки всичко се надяват да победят. И отново Константинопол бил обсаден и те повторно се приготвили с безброй хиляди войници да победят същия император.⁴⁸ Затова у нас се яви настоятелно искане да бъдем удостоени да съдействуваме с апостолическа предвидливост в помощ на Константинополската империя. Виждайки, че запазването на

⁴² Папа Виталий, викарийски император (1222–1234). ⁴³ Иван Асен II, български цар (1218–1241). ⁴⁴ Договорът между Иван Асен II и Ватаци бил подписан в Калипол (дн. Галиполи) след петолетното предание през 1235 г. Вж. В. Златарски, *История*, III, с. 382. ⁴⁵ Помаг Бриан (1228–1237). ⁴⁶ За този договор на Иван Асен и Ватаци пред Цариград вж. В. Златарски, *История*, III, с. 389–393. ⁴⁷ Според сведенията на папа Григорий IX има второ обсаждане на Цариград от войските на Иван Асен и Ватаци, докато Златарски пише (*История*, III, с. 393), че съюзниците „... не само се готвели да повторят нападението с по-големи сили, но дори не могли и обсадата“.

impertiri. Nos igitur attendentes, quod ipsius conservatio Imperii specialiter pertinet ad promotionem subsidii terre sancte, de qua non nisi per partes Romanie liber reditus peregrinorum habetur, et si quod absit, dictum imperium domino Grecorum, qui magis Latinos odiunt quam pagani, subicitur, de facili eiusdem terre dissidium sequeretur, celsitudinem regiam monendam duximus attente et hortandam, quatenus cum eo levius et citius prefato imperio per homines Ungarie subveniri valeat, quo ei viciniore existunt, ob reverentiam Iesu Christi, apostolice sedis et nostram, sicut anime tue salutem desideras, ad subveniendum prefato Imperio regium studeas auxilium et consilium impertiri. - - Datum Viterbii XVII Kal. Ianuarii. Pontificatus nostri anno nono (ep. CCLIX, p. 140—141).

8. *Gregorius IX papa Strigontensi et Colocensi archiepiscopis scribit ut nobilem virum Assanum et adiutores fautoresque ipsius excommunicent*

Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus Strigontensi et Colocensi Archiepiscopis et aliis Strigontensibus salutem etc. Cum nobilem virum Assanum litteris nostris monitis rogantem, ut a societate Vataci excommunicati omnino recedens ad sollicitudinem decesseret Latinorum mandamus, quatenus si dictus nobilis monitis nostris acquiescere non curaverit in hac parte, ipsum et omnes in hoc adiutores ac fautores ipsius excommunicare curetis, ac eos excommunicatos publice nuntiantes, facialis usque ad satisfactionem condignam appellatione remota ab omnibus artius evitari. Datum Interamni VIII Kal. Iunii. Anno decimo (ep. CCLV, p. 144).

9. *De Hungaria magna a fratre Riccardo (Juliano) inventa tempore Gregorii papae noni*

Inventum fuit in gestis Ungarorum christianorum, quod esset alia Hungaria maior, de qua septem duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi querebant sibi locum,

тази империя има важно значение за прашането помощ на Светата земя, от която кръстоносците могат да се завършат само през земите на Романия,⁴⁹ и че ако, пази боже, споменатата империя се подчини на господството на гърците, които мразят латинците повече от неверниците, ще последва лесно откъсването на тази земя, сметнахме, че трябва да напомним и подбудим внимателно кралското Ви Височество, тъй като можеш по-лесно и по-бързо да помогнеш на споменатата империя чрез унгарците, понеже те са и по-близки съседи, както желаеш спасението на собствената си душа, така да се постараш да дадеш съдействие и съвет, за да се помогне на споменатата империя⁵⁰ от почит към Исуса Христа, апостолическия престол и нас. - - Дадено във Витербо, 16 декември [1235]. Девета година от нашето първосвещество.

8. *Папа Григорий IX пише на стригонийския и колоцкия епископ да отлъчат благородния мъж Асен и неговите помозици и покровители*

[Григорий, епископ и пр. поздравява достопочтните братя . . .] стригонийския⁵¹ и колоцкия архиепископ и техните епископи. Тъй като настоятелно напомнихме с наше писмо на благородния мъж Асен да сключи вярно съюза с отлъчения Ватаца и да прекрати враждата с латинци, нареждаме [ви], ако споменатият благородник не се постарее да се подчини на нашето напомняне в това отношение, да се погрижите да отлъчите⁵² него и всичките му помозици и покровители от това дело и да обявите публично, че те са отлъчени, да наредите да бъдат избягвани по-строго от всички без право на апелация до пълно удовлетворение. Дадено в Интерамна⁵³, 24 май [1236 г.]. Девета година [от нашето първосвещество].

9. *За Велика Унгария, открита от братя Рикард (Юлиан) по време на папа Григорий IX*

В дейността на унгарските християни бе намерено, че имало друга, по-голяма Унгария, откъдето са били излезли седемте князе със своите племена, за да търсят място за оби-

⁴⁹ Т.е. Латинската империя. ⁵⁰ Според Златарски (История III, с. 394—395) действително на папата да имаха за резултат отпелажето на Иван Асен II. Той изпуснал стъпките на Цариград не само защото се опасавал от засилването на Ватаци, но защото се опасавал и от действията на унгарците. ⁵¹ Архиепископът на ди. град Естергом (Град). ⁵² Това писмо до българския цар не е налице. От думите на писмото е ясно, че Иван Асен II, ако и да се оттеглял от обсадата на Цариград в началото на зимата през 1235 г., не само не сключил с Ватаци, но не прекратил и враждата с латинците. От писмото не е ясно дали Иван Асен II е бил отлъчен. Но не може да се приеме и твърдението на Златарски (История, III, с. 295, 300—301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000).

eo quod terra ipsorum multitudinem inhabitantium sustinere non posset: qui cum multa regna pertransissent et destruxissent, tandem venerant in terram, que nunc Ungaria dicitur, tunc vero dicebatur pascua Romanorum: quem inhabitandum pre torris aeternis elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem. Ubi tandem per sanctum Stephanum primum regem ad fidem catholicam sunt conversi, prioribus Ungaris, a quibus isti descenderant, in infidelitate permanentibus, sicut et hodie sunt pagani. Fratres igitur predicatorum, his in gestis Ungarorum inventis, compassi Ungaris, a quibus se descendisse noverunt, quod adhuc in errore infidelitatis manerent, miserunt quatuor de fratribus ad illos querendum, ubicumque eos possent, iuvante domino, invenire. Sciebant per scripta antiquorum, quod ad orientem essent, ubi essent, penitus ignorabant. Predicti vero fratres, qui missi fuerant, multis se expensis laboribus, per mare, per terras eos usque post annum tercium quesiverunt: nec tamen propter multa viarum pericula poterant invenire: uno ipsorum excepto sacerdote, nomine Octo, qui tantum sub mercatoris nomine processit, qui in quodam Regno paganorum, quodam de lingua illa invenit, per quos certus efficiebatur, ad quas partes manerent: sed illorum provinciam non intrauit, immo in Ungariam est reversus pro fratribus pluribus assumendis, qui cum ipso redeuntes fidem catholicam predicarent. Sed multis fractis laboribus post octavum reditus sui diem, cum omnem viam illos querendi exposuisset, migravit ad Christum. Fratres vero predicatorum infidelium conversionem desiderantes, quatuor fratres ad querendam gentem predictam iterato miserunt, qui accepta fratrum suorum benedictione, habito regulari in secularem mutato, barbis et capillis ad modum paganorum nutritis, per Bulgariam Assani et per Romaniam cum ducatu et expensis domini Bela nunc Regis Ungarie usque Constantinopolim pervenerunt: ubi intrantes in mare per triginta et tres dies venerunt in terram, que vocatur Sychia, in civitatem, que Matrica nuncupatur, quorum dux et populi se christianos dicunt, habentes literas et sacerdotes Greco: Princeps eorum dicitur habere uxores: omnes viri caput omnino radunt et barbas nutriunt delicate, nobilibus exceptis, qui in signum nobilitatis super auriculam sinistram paucos relin-

таване, понеже жената им не могла да издържа множеството обитатели. След като пребродили и опустошили много царства, те най-после дошли в земята, която сега се нарича Унгария, а тогава се наричала „Римско пашбище“. Те я предпослаха пред другите земи за обитаване и си подчинили племената, които обитавали там. Тук те най-после били обърнати в истинската вяра от първия крал свети Стефан⁹⁴, докато предишните унгарци, от които се били отделили, оставали в неверие, каквито единични са и днес. И тъй братята проповедници⁹⁵, които открили това в деянията на унгарците, съчувствайки на [ония] унгарци, от които знаели, че са произлезли, поискали все още оставали в заблуждението на неверието, изпратили четирима от братята да ги търсят навсякъде, където с божия помощ биха могли да ги намерят. От древните писания те знаели, че се намирали на изток. [Но] къде били, съвсем не ополели. Спомогателно обаче братя, които били изпратени, излагайки се на много трудности, ги търсели по море, по земя дори повече от три години. И все пак поради многото опасности по пътя не могли да ги намерят. Изключение от тях правел един свещеник, по име Окто, който отишъл като търговец и в някакво езическо царство намерил някои хора със същия език. От тях той се осведомил къде се намирали [те]. Но в страната им не влязъл, а се върнал в Унгария, за да вземе със себе си повече братя, които да отидат с него и да проповядват истинската вяра. Спомогателно обаче от многото трудности осем дни след завръщането си се преселил при Христа, след като ополел целия път, по който да бъдат търсени. А братята проповедници, жедвейки покръстването на неверните, изпратили отново четирима братя да търсят споменатото племе. Те, след като получили благословията на братята си, променили духовните си плещи със светски, пунали бради и коси по езически начин и през България на Асен и Романия с водачи и средства на господаря Бела, сегашния крал на Унгария, достигнали чак до Константинопол. Там те се впуснали по море и за тридесет и три дни пристигнали в страната, която се именува Сихия, и града наричан Матрика. Техният вожд и населението казвали, че били християни. Имали писменост и гръцки свещеници. Размислили, че мъжете имали сто жени. Всички мъже си бръснели напълно главата и се грижели старателно за брадите си с изключение на аристократите, които като белег на благородство си оставяли над ля-

⁹⁴ Стефан I, унгарски крал (997—1000).

⁹⁵ Братята проповедници се позовават на евангелия и апосто-

sunt morati, infra quos nec panem, nec potum preter aquam habebant: set unus fratrum, sacerdos, coclearia et quedam alia preparavit, pro quibus aliquando parum de milio receperunt, de quo nonnisi tenuerit, nimis poterant sustentari, unde decreverunt ducem de se vendere quorum pretio alii septum iter perficerent: sed non invenerunt emptores, quia arare vel molere nesciverunt. Unde necessitate coacti duo ex eis e illis partibus versus Ungariam redierunt: alii vero remanserunt ibidem volentes desistere ab itinere inchoato. Tandem ipsi habita quorundam paganorum societate iter arripientes per deserti solitudinem triginta septem diebus continue ilerunt: infra quos viginti duobus panibus subeineris usi sunt, adeo parvis, quod in quinque diebus potuissent et non ad satietatem totaliter comedisse. Unde frater, qui sanus quidem, set sine viribus fuit, cum maximo labore et dolore, libenter tamen de deserto eduxit. Infirmus autem frater plus sano quam sibi compatiens illi frequenter dicebat, quod ipsum in deserto relinqueret tamquam mortuum et truncum inutilem, ne per occupationem ipsius negligenter opus dei, qui nequaquam consensit, set usque ad mortem ipsius secum in itinere laboravit. Pagani comites via ipsorum, credentes ipsum habere peruniam, fere eos occiderant perquirendo. Transito autem deserto sine omni via et semita, tricesimo septimo die venerunt in terram sarracenorum, que vocatur Vela, in civitatem Bundaz, ubi nullo modo apud aliquem poterant hospitium obtinere, sed in campo manere oportuit, in pluvia et frigore. Diebus vero frater, qui sanus fuit, sibi et infirmo fratri helemosinam per civitatem querebat, et tam in potum quam in alius potest invenire, precipue a principe civitatis, qui eum christianum esse intelligens, libenter ei helemosinas porrigebat, quia tam princeps quam populus illius regionis publice dicunt, quod cito fieri debebant christiani et ecclesie Romane subesse. Inde ad aliam civitatem proceperunt, ubi predictus frater infirmus, Gerardus nomine, sacerdos, in domo sarraceni, qui eos propter Deum receperat, in domino obdormivit, et est sepultus ibidem.

Postmodum frater Iulianus, qui solus remanserat, nesciens qualiter posset habere processum, factus serviens unius sarraceni sacerdotis et uxoris ipsius, qui fuit in magnam Bulgariam profecturus, quo et pariter pervenerunt. Est vero magna Bulgaria regnum

те нямали нито хляб, нито питие освен вода. Единият от братята, свещеник, правил дължици и други предмети, срещу които веднага получил малко просо, с което можели да прекарат дълго, ако само би им стигнало. Затова те решили да продадат двамата от своята среда, с чиято стъпност другите да могат да извършат започнатото пътуване. Но не намерили купувачи, понеже не знаели да орат и мелят. Затова, принудени от нуждата, двамината от тях се завърнали от тези места в Унгария, а другите останали там, като искали да се откажат от започнатия път. Пон-после, като намерили за спътници някакви езичници, те тръгнали през безплодната степ и вървели непрекъснато тридесет и седем дни. През това време те употребили двадесет и два хляба, печени в пепел, толкова малки, че биха могли да ги изядат напълно за пет дни, без да се наситят. После братът, който бил здрав, но без сили, все пак с голям труд и много ползата от отопта е радост. Болният брат обаче, жалейки повече здравият, отколкото себе си, често му казал да го остави сам в степта като мъртвец и безполезен труп, за да не бъде пренебрегнато божие дело, като се занимава с него. Другият не се съгласил по никакъв начин, но се мъчил с него по пътя до смъртта му. Спътниците езичници, които смятали, че те имали пари, едва не ги убили по пътя, за да ги ограбят. След като степта била преминала без път и пътека, на тридесет и седмия ден те дошли в земята на сарацините, която се нарича Вела, в града Бундаз. Там не могли по никакъв начин при никого да намерят гостоприемство, но трябвало да останат там при дива и студ. През деня обаче братът, който бил здрав, просел милостиня из града за себе си и за болния брат. И можел да я намира както в питие, така и в други работи, главно от княза на града, който се досещал, че е християнин, и му давал на дълга горна милостиня, защото както той, така и народът на тази област открито казвали, че трябва скоро да станат християни и да се подчинят на Римската църква. После те отишли в друг град, където споменатият болен брат — свещеник, по име Герард, починал в дома на сарацина, който ги бил прибрал заради бога, и бил погребан там.

После братът Юлиан, който бил останал сам, не знаейки как би могъл да продължи, станал слуга на един сарацински свещенослужител и на жена му, които щели да отидат във Велика България,⁵⁷ където и пристигнали заедно. А Велика България е ве-

⁵⁷ Старо име на Велика България.

magnum et potens, opulentas habens civitates; sed omnes sunt pagani. In regno illo publicus est sermo, quod cito debeant fieri christiani, et Romane ecclesie subiugari; sed diem asserunt se nescire: sicut enim a suis sapientibus audiverunt. In una magna eisdem provincia civitate, de qua dicuntur egredi quinquaginta milia pugnatorum, frater unam Ungaricam mulierem invenit, que de terra, quam querebat, ad partes illas tractata fuit viro. Illa docuit fratrem vias, per quas esset illurus, asserens, quod ad decas dietas ipsos posset Ungaros, quos querebat, procul dubio invenire: quod et factum est. Inveni enim eos iuxta flumen magnum Etyhi — (ep. CCLXXI, p. 151—153).

10. *Gregorius IX papa nobili viro Assano Blachorum et Bulgarorum scribit de legatione episcopi Perusini*

[Gregorius episcopus etc.] Dilecto filio Assano domino Blachorum et Bulgarorum salutem etc. Nobilitatis hoc nomen semper decoramus et que continetur in eo, intelleximus diligenter. Devenimus ad nos in officio commendatorem ad universales monachos, quibus et ob id quod in ecclesiis nostris et in domo sanctae Romane ecclesie de sanctis consuevit, magnanimitatem vestri nobis placitam obsequii exhibere. Ceterum cum ex officio nos accedimus, reverentiam honorabilem et reverentiam ad tractandum cum ea de statu imperii et civitatis Constantinopolitane de utroque nostro desideras destinatis tunc Venerabilem fratrem nostrum

Episcopum Perusinum, virum utique appropriatum litterarum scientia preclatum et morem honestate preclarum, discretum et propter et nobis et fratribus nostris merito hoc probitatis acceptum, ad partes easdem commisso tibi legationis officio providimus commendanti, qui a nobis instructus tam de fide sancte et predictorum Imperii et civitatis Constantinopolitane subsidio, quam de rebus universis te reddere certior, et de rebus de his plene deliberare poterit et revocare. In proximo enim auctore domino eadem fide et Imperio tam per crucem signatam quam per dei gratiam est maxima multatam quam per alios Christi fideles in forti

ливо и могъщо царство, което има богати градове. Но всички са езичници. В това царство открито се говорело, че скоро трябва да станат християни и да се подчинят на Римската църква. Но, както били чули от своите учени, те не знаели дена. В един голям град на същата страна, за който разправяли, че давал петдесет хиляди бойци, братът измерил една унгарка, която била далена в тези места на мъжа си от земята, която братът търсел. Тя осведомила брата за пътя, по който щял да стигне, твърдейки, че той би могъл без съмнение да намери за десет дни самите унгарци, които търсел. Това и станало. Той ги намерил близо до голямата река Етиа³⁶. —

10. *Папа Григорий IX известява благородния мъж Асен, господар на власи и българи, за посолството на епископа на Перуджа*

[Григорий, епископ и пр. поздравява] добримия син, благородния мъж Асен, господар на власи и българи.³⁶ Ние подучихме благородния пазител на твоё благородство и внимателно разбрахме какво се съдържа в него.³⁷ Приложихме твоята претенция в Господа и благодарим, защото ти в дух на ревности се прекланяш пред Бога и Римската църква в благосклонна преданост и се стараеш да проявиш приятното за нас твое великодушие. Впрочем по-късно, както разбрахме от самото писмо, ти искаш да бъде изпратено от наша страна почтено и видно лице, за да бъде разисквано с него за положението на империята и на град Константинопол, ето ние решихме да изпратим към същите предели, като му поверим службата на легат, нашия досточтим брат... епископа на Перуджа, мъж особено изпитан, надарен със знание на науките и прославен с нравственото си достойнство, умен и предвидлив, и приятен за нас и нашите братя поради своята честност. Той е упълномощен от нас да те осведоми както за положението на Свещата религия и споманатите по-рано империя и град Константинопол, така и за всичко друго и той ще може да разсъждава и да преговаря нитолико за това с тебе. Защото в близко време по божия подбуда ще бъде изпратена силна и мощна помощ на същата земя и империя, както чрез кръстоносци, чието множество благодарение на Бога е твърде голямо, така също и чрез други воини Христони люде.³⁸

³⁶ Етос, река Волга. ³⁷ Папа Григорий IX продължава традицията на папа Иннокентий III да изпраща българският цар господар на власи и българи. ³⁸ Това писмо за негово съдържание изпращахме от епископа на перуджа, е било писано около септември на Иван де Бриен, когато цар Иван Асен II дошъл в България да излезе от пленничеството си в Цариград. Вж. П. Н. и К. Я. Царевичката политико... С. 399. ³⁹ Император Вазула II бил зминал на Запад за да се бори с арабите от своя страна обхванат кръстоносен поход за тази цел във Франция и Англия.

manu et extento brachio succurratur. Ideoque nobilitatem tuam rogandam duximus attente et monendam, mandantes, qualenus eundem Episcopum, cum ad te venerit, imo nos in ipse verus benigne recipiens et honeste pertractans, que tibi ex parte nostra duxerit exponenda, credere studeas et efficaciter adimplere. Interim autem taliter labores prestando Carissimo in Christo filio nostro I. Constantinopolitano Imperatori Illustri auxilium, consilium et favorem, quo te catholicum principem et apostolice sedis devotum filium et fidelem operum exhibitione demonstras, ac nos sinceritatis tue zelum possimus in domino merito commendare. Datum ut supra [Viterbii XII. Kal. Iunii. Anno XI] (ep. CCLXXV, p. 155).

*II. Gregorius IX papa regi Hungarie
super receptione eiusdem
episcopi scribit*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio . . .] Illustri Regi Ungarie [salutem etc.]. Si pervenisset dominus vota supplicum, et ante terre orientalis excidium Constantinopolitanum Imperium ad Latinos a Grecis, sicut postea transtulit, transtulisset, desolationem Ierosolimitate provincie Christianus populus forsitan hodie non delleret. Cum igitur per huiusmodi translationem Imperii ad recuperationem illius terre via nobis melior reseretur, et istius relictio sit illius, ecce venerabilem fratrem nostrum . . . Episcopum Perusinum, virum providum et discretum ac nobis et fratribus nostris merito suo probitalis acceptum, pro statu ipsius Imperii ad partes Romanie commisso tibi legationis officio providimus destinandum. Ideoque regalem excellentiam rogandam duximus attente et monendam qualenus ipsum per partes Ungarie transeuntem, cum ad te venerit, benigne recipiens et honeste pertractans, que tibi ex parte nostra exponenda duxerit, credere studeas et taliter adimplere, quod ad gloriam nominis tui cedat, et nos sinceritatis tue zelum possimus in domino merito commendare. Datum ut supra (ep. CCLXXVI, p. 155).

Затова ние решихме, че трябва настойчиво да помолим твое благоразсудие и да му напомним, като искаме да приемеш благосклонно и да се отнесеш с почит към същия епископ, когато дойде, по-скоро в негово лице към нас и да се постараяш да поварваш и да изпълниш успешно това, което той реши да ти наложи от наше ние. Между това обаче така да се стараеш и да оказваш помощ, съвет и благоразположение към прелюбияния в Христа наш син славния константинополски император Й[саян], че с делата си да се покажеш християнски владетел и верен син на апостолическия престол, а ние да можем заслужено да препоръчаме в Господа усърдието на твоята честност. Дадено като по-горното [във Витербиум, 21 май 1237 г. Дванадесетия година от нашето царствование].

*II. Папа Григорий IX пише до краля
на Унгария по повод приемането
на същия епископ*

[Григорий, епископ и пр., поздравява прелюбияния в Христа син . . .], светлия крал на Унгария. Ако Господ беше изпреварил молитвите на молещите се и преди падането на източната земя беше прехвърлил, както после направи, Константинополската империя от ръцете на гърците в ръцете на латинци, християнският народ може би не щеше днес да оплаква изоставянето на Иерусалимската страна. Цонеже прочее чрез прехвърлянето на тази империя ни се отваря по-добър път за възвръщане на оная земя и поддържането ѝ е едни вид възстановяване на онази, ето ние решихме да изпратим до земите на Романия по повод положението на самата империя достоияния наш брат . . . епископа на Перуджа, мъж предивален и умел, и приятен нам и на нашите братя поради своята честност, като му дадохме длъжността на легат. Затова решихме да похвалим внимателно кралското височество и да му напомним, когато той дойде при теб, минавайки през пределите на Унгария, ти, като го приемеш благосклонно и го посрещнеш с почит, да се постараяш да поварваш това, което той реши да ти наложи от наша страна, и така да го изпълниш, че да бъде за слава на името ти, а ние да можем заслужено да препоръчаме в Господа ревността на твоята честност. Дадено, както по-горното.⁶⁰

⁶⁰ Това писмо, с което папата съобщава на унгарския крал за изпращането на папски легат, показва каква огромна роля е играл Константинопол, а също така Унгария и особено Българите за политическите събития на Балканин.

12. *Gregorius IX papa regi Hungariae
super succursu Imperii Romaniae scribit*

[Gregorius episcopus etc.] Carissimo in Christo filio, . . . Illustri Regi Ungarie [salutem etc.]. Ad assumendum hilariter et magnifice prosequendum, quod omnium conditoris honorem et salutem continet animarum, hii potissime nostris debent induci precibus et haberi faciles, quos divina potentia constituit in populo precellentes. Sane filii carissime, evidentibus patet indiciis, quod patris eterni filius te principem possessionis ample constituit, et regalis glorie titulo decoravit, Regni sui solum famosum efficiens universitati fidelium populorum, dum gloriosam masse particulam, de qua tu ipse produxisti originem, scilicet beatam Elisabeth pie vite meritis perduxit ad patriam perpetue claritatis. Igitur cum de tanto sibi gratiarum cumulo debitor perpetuus sic effectus habes ab ipso, de quagrata sibi possit provenire solutio, ex tibi memento iugiter obligato digne ac fideliter serenitatem tuam rogandam curvatus in domino Jesu Christo, te per ipsum precem et singulorum obsecrantes, praefata concurrens obsecratio, cum aliis aliis sollicitudinis tue gratia non parvis, corpetat, facilius, quam quod debet in tua necessitate obsequio expensis propitiationem attulimus, qui te comendat et tederat, in nos eo docente merito studeas, quod ad omnia per que ipse hereditas erui possit de paganorum manibus invalescas grandi studio iuxta magnitudinem tue de tuorum potentie provisurus: et cum Romanie Imperium continuis angustis fatigatum tanto sit oportuim terre sancte negotio, quanto per ipsum peregrinis via tutius et securitatis solacium procuratur, ut commensis discrimine precepti et commodis ac muneris illorum matris ecclesie valeat consistere. Verum cum in hoc principis facultas prosperitatem huiusmodi consequendi consistere videatur, ut nobilis vir Assanus studiosi ecclesie devotione continua complacere, et cum Vatavici ad ipsius gremium auctore

12. *Папа Григорий IX пише до краля
на Унгария за помощта
на империята Романия*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр.] прескътния в Христа син [Бела IV] славния краля на Унгария. Тези, които божията мощ е поставила да се издигат над народа, те трябва най-вече да скланят на нашите молиби и да бъдат благородноложени да подемат на драго старие и да отстъпят великомерно това, което носи слава на Възсъздавателя и спасение на душите. Разбира се, прескътни сине, очевидно е по явни признаци, че синът на вечния отец те е поставил за владетел на обширно владение и че е украсил със славната титла на краля, правейки престола на краляството ти прочут между всички верни народи, а славната човешка същност, от която ти сам си произлязъл, т. е. блажената Елисавета, е отивал поради благочестивия ѝ живот в страната на вечната светлина.³³ И тъй, понеже си ставал вече дължник поради толкова големия изожество милости и като получаваш от самия Бог случай, от който може да произлезе приятно за тебе разплащане, като той ти отплати непрекъснато до смъртно и вечно задължение, ние решихме да изпратим твоята милост в името на Господа Исуса Христа, желейки те в негова мисъл да краля, като забелязваш мъдро, че един поданик може да получи от тебе милост мъчно, ако същият не се показва готов да ти служи, старай се да заслужиш милостта на всевишния, който те е създал и накупил, в този случай, който той ти дава, понеже имаш сили за всичко, чрез което неговото наследство³⁴ може да се изтръгне от ръцете на езичниците, като ние се погрижим с голямо старание според големината на твоите и на твоите хора мощ да може империята Романия да бъде изтръгната от заплашващата я опасност и да бъде запазена за удобство и чест на синовете на майката-църква, тъй като от изтощена от непрекъснати затруднения, е дотолкова в състояние да даде помощ на Светата земя, доколкото прет нея се дава път на кръстоносците и се осигурява сигурно убежище. Обаче тъй като десетостата да се получи такъв успех зависи най-вече от това благородният мъж Асен да заляга да се явви на църквата с постоянна преданост и Ватави да се обърне по божия поля към лоното

³³ Елисавета, майката на унгарския краля, била японизирана за светия прп. папа Григорий IX, т. е. Светата земя (Палестина). В 1187 г. египетският султан Саладин отплати отвоюван от кръстоносците Ерусалим. Оттогава кръстоносците безуспешно се опитвали да го възвратят. И унгарският краля Андраш II предприел поход (1217 г.). Походът архаическият поход не е бил успешен. В 1229 г. египетският султан е принуден отстъпил на туркения император Фридрих II, ръководителя на Пети кръстоносен поход Ерусалим. Византия. Неволно в другия мисъл, но още в 1244 г. мюсюлманите отново овладели Ерусалим.

³⁴ Дарения, които са били дарени, история, т. 17.

domino revertatur, tua serenitas quantum in ipsa fuerit, quod utrumque proveniat, et videri sollicita et efficax studeat inveniri, honore quo ipsam concedet receptura. Venerabiles fratres nostros. . . Perusinum et . . . I. quondam Bosnensem episcopos, viros utique scientia et honestate conspicuos, quos deo dilectos et acceptos nobis ac fratribus nostris pie vite studiis, et titulo multimode prohibitatis, ad partes ipsas super innummodo negotio destinamus, spem firmam et securam fiduciam obtinentes, quod per eorum industriam et virtutem tui favoris accedente suffragio optatum subsidium eidem negotio producat. Nos enim, ut quod pro gloria crucifixi tam digne deposcitur, effectui facili compleatur, omnes de Regno tuo in succursum eiusdem Imperii processuros, nec non eorum familia in hunc omnia donec de ipsorum reditu vel obitu certissime cognoscatur, sub protectione ac defensione sedis apostolice admittentes, tibi ac predictis et aliis qui iuxta facultatem et qualitatem suam illuc bellatores idoneis in expensis propriis duxerint destinandos, nec non illis qui ad subventionem fidelium partium earundem de bonis propriis congrue ministrant, iuxta quantitatem subsidii et devotissimi effectum illam indulgentiam, idemque privilegium elargimur, que transeuntibus et subvenientibus in terre sancte subsidium conceduntur. Ceterum quod per dictos Episcopos vel eorum alterum super premissis omnibus contigerit procurari, robur habere volumus firmitatis. Datum Viterbi II. Kal. Iunii. Anno undecimo (ep. CCLXXVII. p. 155—156)

18. *Gregorius IX papa archiepiscopo Colocensi et eius suffraganeis.
super eodem scribit*

[Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus. . .] Archiepiscopo Colocensi eiusque suffraganeis, [salutem etc. . .]. Creditam nobis sollicitudinem super amplianda gloria catholice fidei, et roborando statu populi christiani prosequi studio efficaciori non possumus, quam quod subsidia devotorum ecclesie ad hoc oportunis temporibus assumamus. Cum itaque Venerabiles fratres nostros. . . Perusinum et I. quondam Bosnensem Episcopos etc. ut supra usque ad partes Ungarie destinaveris sperantes, quod

на църквата, то твоя светлост, доколкото зависи от тебе, зазаявай грижливо и дейно да станат в двете места, като ти потушават почит, каквато ти подобава.¹² За тази работа изпращаме към същите предели достоичните наши братя. . . перуджийския епископ и Й[оан], някога босненски епископ, мъже, особено забележителни със знание и честност, които са възлюбени на бога, а нам и на братята приятни поради старанията си за благочестив живот и поради славата на пътя почитаност. Ние имаме твърдата надежда и сигурната увереност, че чрез тяхното прилежание и доблест и с помощта на твоето съдействие ще се даде желаната помощ на това дело. А за да се изпълни лесно това, което се иска така достойно за славата на кръста, ние, като поставяме под покровителството и защитата на апостолическия престол всички от твоето кралство, които ще отидат в помощ на същата империя, а също и техните семейства и венците им имоти, докато не се узнае положително за тяхното връщане или загиване, даваме според количеството помощ и според чувството на преданост омази индулгенции и същите привилегии, които се отстъпват на преминаващите и отиващите в помощ на Светата земя, на теб, на гореканите и на други, които решат да изпратят там подходящи войници на свои средства според възможностите си и своето положение, а също и на тези, които дадат съответно от собствените си блага за помагане на вярващите от същите предели. Впрочем това, което се случи да извършат споменатите епископи или единият от тях във връзка с всяко горекане, ние желаем то да има законна сила. Дадено във Витербиум на 31 май [1237]. Единадесета година [от нашето първосвещество].

19. *Папа Григорий IX пише за съвместно
до колоцкия архиепископ
и на неговите подведомствени епископи*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. достоичните братя] колоцкия архиепископ и неговите епископи. Ние не можем да изпълняваме с по-дейно старание поверената ни грижа за увеличаване славата на католическата вяра и за укрепване положението на християнския народ, ако не получим за това навреме помощта на преданите на църквата люде. И като прождаме достоичните наши братя, перуджийския епископ, и Й[оан], някога босненски епископ, и пр. които издига, да в пределите на Унгария, надявайки се, че

¹² От тези думи става ясно, че папата не е сигурен за поощрението, цито на Папа Асен II, който ли Ватикан. В този оттождение той отнася всички си надежди на унгарския крал.

et enormes, quod merito sunt ad sedem apostolicam destinandi. Ceterum etc. ut supra usque in finem. Datum Viterbii Kal. Iunii. Anno undecimo (ep. CCLXXVII), p. 156—157]

14. *Gregorius IX papa archiepiscopis, episcopis et aliis ecclesiarum prelatibus in Bulgaria et Blachia constitutis scribit ut intendunt episcopo Perusino apostolicæ sedis legato*

[Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus] Archiepiscopis et Episcopis, [dilectis filiis] Abbatibus, prioribus, prepositis decanis, archidiaconis, archipresbyteris et aliis ecclesiarum prelatibus in Bulgaria et Blachia constitutis, salutem etc.] Ratione preminentis officii, quod licet indigni disponente omnium conditore suscepimus, nobis quatuor facienda potissime reperimus, videlicet quod conversi aliquando iuxta domini iussuam fratres nostros in divini timore et amore nominis ac reverentia sancte matris ecclesie confirmemus, et in principis apostolorum navicula constitutos ad portum salutis duce domino dirigentes alios extra ipsam tanquam in invia positos, et in diluvium perditionis perpetue, nisi resumantur ad semitam, processuros ad ovile pastoris perpetui perducamus, nec non ut locum redemptionis nostre sanctissimum redemptoris propitiante clementia per ecclesie filios liberemus de manibus paganorum. Inde fit, quod sollicito meditantes vos nobis in Christo karissimos in remotis haberi portibus, quo fit, ut spiritualis collationis alterne solatio personaliter refici nequeamus; quin imo quod plures in huiusmodi locis existunt, qui predictæ ecclesie contemptentes, ac turbantes corda fidelium in Romanie imperio positorum, nec non quantum in ipsis est repagulum opposcentes, quod reddi libera non possit Ierusalem civitas gloriosa, digne providimus, ut ad premissas partes Venerabilem fratrem nostrum... Episcopum Perusinum, virum utique scientia et honestate conspicuum, deo dilectum et acceptum nobis ac fratribus nostris pie vite studiis et evidentia multimode probitatis, concessa sibi plene legationis officio mitteremus: qui et vobis affectionem, qua vos in Christo complectimur affectuose, denuntiet, et tandem hilaris in domino raditurus, nos de vobis perfundat immensitate letitie solita patri de filiorum obedientia provenire. Rogamus itaque universitatem vestram, et

че заслужено трябва да се отнесат до апостолическия престол. Впрочем и пр., както по-горе докрай. Дадено във Витербиум на 1 юни [1237]. Единадесетата година [от нашето първосвещество].

14. Папа Григорий IX пише до архиепископите, епископите и другите църковни прелати, поставени в България и Влахия да посрещнат перуджийския епископ, легат на апостолическия епископ

[Григорий, епископ и пр. поздравява и пр. досточтимите синове | архиепископи и епископи, [любимите синове] абати, приори, препозити, декани, архидякони, архипрезвитери и други църковни прелати, поставени в България и Влахия, и пр. Поради високата длъжност, която, макар и недостойно, сме поели по волята на Всевъздателя, ние намираме, че трябва да вършим най-малко четири неща, а именно, приели някога християнството, [сега] според божията заповед да утвърждаваме напред братя в страх божий и любов към името му, а също и в почит към светата майка църквата, да насочим под божие ръководство към спасителния бряг поплаващите и в буря на вихъра на апостолите, другите, които се намират извън него като в безлътица и които, ако не бъдат върнати в пътя, ще отидат в морето на вечната гибел, да отведем в кошарата на печения пастир, а също така да освободим по милостта на изкупителя от ръцете на неверниците чрез синовете на църквата най-овещеното място на нашето изкупление. Затова мислим с тревога, че ние, които ни сче най-любими в Христа, се намирате в отдалечени предели, та не можем да се ободрим лично с утехата на взаимното духовно общение. Понеже в тези места има мнозина, които презират лоното на горещата църква и смущават сърцата на верните, поставени в империята Романия, а също противоречат всички пречки, с които разполагат, за да не може да бъде освободен славният град Ерусалим, [затова] с право се погрижихме да изпратим към гореспоменатите места досточтимия наш брат, перуджийския епископ..., мъж забележителен по ученост и покорност, богу любим, а нам и на братята приятен поради ревността на благочестия му живот и смирението му пълна чистост, като му дадохме службата на пъленправен пратеник. Той ще ви засвидетелствува чуждестранността, с която нежно ви прегръщаме в Христа, и после, когато се завърне щастливо в Господа, ще ни залее с безкрайна радост за вас, която обикновено се явява от синовно то подчинение към бащата. И тъй, ние молим всички вас и ви

obsecramus in domino Jesu Christo, in remissionem vobis peccaminum iniungentes, quatenus eundem Episcopum, immo personam nostram in ipso admittentes hilariter et condigna honoris plenitudine prosequentes verba, que in ore suo posuimus, studeatis in aures devota suscipere et promptis affectibus adimplere, ei omne quod potestis consilium et auxilium in favorem credite sibi sollicitudinis, et super eo potissime tribuentes, quod que preduximus divine placita maiestati quantum in vobis est annuere te Christo prove-niant, et dilectus filius nobilis vir Assanus dominus Bulgarorum et Blacorum circa ecclesiam devotionis augmenta suscipiens in defensionem Imperii memorati multiplicatis viribus invalescat, ab inferendo sibi discrimine desistente Vattacio, utinam per vigilantie nostre studium ad sinum ecclesie superna suffragante clementia redituro, Sic enim ibidem et per consequens in partibus orientis nomen domini pro voto poterit exaltari, consequentibus vobis retributionis eterne premium, et a nobis nichilominus condigna opera gratiarum. Ceterum prefati episcopi intendentes salubribus monitis et mandatis, eadem in securo conductu in eundo et redeundo, ad officii necessarios sicut legato sedis apostolicae officio liberaliter providere, preces nostras taliter impleturi, ut qui libenter honorantur in subditis, et vos in vestris honoribus temperantibus oportuit. Datum ut supra [Viterbi Kal. Iunii. Anno undecimo] (ep. CCCXXIX, p. 137).

16. *Gregorius IX papa Roma ad Assanum dominum Bulgarorum et Blacorum salutem aeternam in Christo*

Gregorius episcopus etc. Dilecto filio nostro Assano domino Bulgarorum et Blacorum (salutem etc.). Licet officii nostri sit devotum universitatem diligere matris ecclesie gloriam, quosdam tamen ex eis eo nobis affectu prosequimur quo ipsos eadem ecclesie velle reddi placitos intuemur. Unde ut quod cum ex sinceritatis tue litterarum ardorem devotionis et fidei, quibus apos-

толкуваме в Господа Исуса Христа, като ви възлагаме това срещу опростиване на греховете, да приемете радостно същия епископ, по-скоро нас в неговото лице, и като проследите със съответната пълна почит думите, които сме му вложили в устата, да се постараете да ги чуете благосклонно и да ги изпълните с чувство на готовност, давайки му всеки възможен съвет и помощ в подкрепа на поверената му задача и най-вече, за да се изпълни, доколкото зависи от вас, с Христово помощ решението на Господното величие, за което говорих преди, и любимият син, благородният мъж Асен, господар на българи и власи, увеличавайки предаността си спрямо църквата, да увеличи с умножени сили за защитата на споменатата империя, като Ватаци, който дано в бъдеще чрез усърдната наша грижа и с помощта на небесното милосърдие се върне в лоното на църквата, и престане да ѝ причинява опасност. По такъв начин и на същата територия, а като последна и в източните предели името Господне ще може да се издигне според обета, като и вие ще получите наградата на вечното възмездие, а също и от нас равностойни дела на благодарност. Впрочем вслушвайки се в спасителните съвети и нареждания на гореспоменатия епископ, да се постараете да се погрижите щедро за същия като за пратеник на апостолическия престол, за да бъде сигурно съпроводен на отиване и връщане, а също и при други нужди: така ще изпълните нашите молби, та и ние, които сме почитани на драго сърце от подчинените, да ви почетем в удобно за вас време. Дадено, както по-горното [виз Витербиум на 1 юни (1237 г.) Единадесетата година от нашето първосвеществование].⁴⁶

17. *Папа Григорий IX пише върху същият бл. благороден мъж Асен, господар на българите и власите*

[Григорий, епископ и пр. поздравява и пр. любимия син] благородният мъж Асен, господар на българите и власите. Макар че нашата служба повелява да обичаме всички синове на майката църква, все пак ние имаме към някои от тях голяма привързаност, защото виждаме, че самите те желаят да станат любимици на същата църква. Затова, когато от писмото⁴⁷ на твоя почетност доловихме пламъка на вяра и преда-

⁴⁶ От това писмо, адресирано се до българския патриарх, П. Никол (Църковната документация, 1980) е заключено, че след обединението на българския цар с Рим българската църква е останала православна и патриарх, като се прилагал възстановеният неканоничен български патриархат в 1235 г., а патриарх се въздигнали епископите дряк и унците с българската църква. В Златарски (История, III, 190, 194) е даван пример за това в същото писмо безези. че Иван Асен II е обличавал ползата да съедини църквите и така да увеличи своето влияние в Константинопол. ⁴⁷ Това писмо не е налице.

tolice sedi placere desideras collegerimus, exultantes cordi nostro statuimus personam tuam et speciali sinceritate prosequi, et eius procurandis honoribus studium efficax opportunis temporibus impertiri, fiduciam obtinentes, quod et tu auctore domino ad illa studebis haberi sollicitus, per que ab eadem ecclesia reputeris assidue gratus. Verum quia super his expediri utrinque laudabile dari principium et processum adicere fructuosum, ecce sicut per memoratas litteras postulasti, legatum sedis apostolice ad tuam presentiam providimus destinandum, videlicet venerabilem fratrem nostrum . . . Episcopum Perusinum, virum utique scientia et honestate conspicuum, nobis et fratribus nostris acceptum evidentia multimode probitalis. Rogamus itaque nobilitatem tuam et affectione qua possumus exhortamur, in remissionem tibi peccaminum iniungentes, quatenus eundem Episcopum, vel nostram potius in ipso personam quo deset honore recipiens et pertractans, ac eidem super his, que tibi ex parte nostra retulerit, fidem adhibens plenior, tuam ad hoc inducas sollicitam voluntatem, ut in sedis apostolice devotione continuis sedulus perseverans, et aliis quos poteris ad idem inducens studio diligenti, Romanic Imperium a molestiis et pressuris, quas patitur, quantum in te fuerit, ad Redemptoris gloriam reddas feliciter expeditum, sciturus, quod cum eidem plenum et efficax prestare subsidium non sit aliud, quam parare semitam, ut Redemptoris eiusdem suffragante potentia eruantur de manibus paganorum, ipsum tibi debitorem peremptis vite constituas, et sedem apostolicam semper benivolam promeritis: que ut pro ipsius defensione imperii facile provenire valeat, quod optatur, illa studia procurande subventionis assumpsit, quod illuc, sicut de propitiatione divina confidimus, grandis procedet numerus bellatorum, una tecum desiderati triumphus gloriam obtenturus. Interim autem tuum et tuorum animos prelata ceteris constantie virtute stabiliens, fideles eiusdem Imperii oppor-

ност, с които искаш да се поправиш на апостолическия престол, диктувайки в сърцето си, решихме да проявим към твоята личност особена почит и в удобно време да приложим резултатно старание, като се погрижим за нейните почести, билейки уверени, че и ти по божии подтик ще се стараеш да бъдеш загрижен за тези неща, чрез които същата църква ще те счита винаги любим. Но понеже по този въпрос е полезно да се постави от двете страни похвално начало и да се развият работите плодотворно, ето, както ти пожела чрез споменатото писмо, решихме да изпратим до теб лично пратеник на апостолическия престол, срещу достоиния наш брат, перуджийския епископ, . . . мъж наистина виден по знание и почитност, нам и на братята ни приятел поради очевидната си честност във всяко отношение. И тъй ние молим твое благодетство и те подканваме с възможното най-силно желание, като ти вменияме това за опрощаване на греховете, да приемеш и да се отнесеш с подобаваща почит към същия епископ или по-скоро в негово лице към нас, и да проявиш към него по-пълно доверие по това, което той ще ти съобщи от наше име. Да проявиш загрижено своето желание в това, щото, оставяйки непрекъснато ревността в предаността си към апостолическия престол и довеждайки с прилежно старание до същото и други мъже, които би могъл,⁶⁸ доколкото зависи от тебе, да освободиш шаставо за слава на изкупителя империята Романия от неприятностите и затрудненията, които понесе, като бъдеш уверен, че ти правим изкупителя да ти бъде дътижен за вечния живот и заслужаващ да има винаги благосклонен (към теб) апостолически престол, тъй като да се окаже пълна и действителна помощ на империята не значи нищо друго освен да се поправи път, за да се изтрие империята от ръцете на неверниците с помощта на силата на същия изкупител. Апостолическият престол, за да може да се постигне лесно успех в отбраната на същата империя, което се желае, прояви отново старание в намиране на помощ, че там ще отидат, както се надяваме на божията милост, голям брой бойци, които заедно с тебе ще спечелят славата на желаната победа. Като укрепиш обаче междувременно своя и на твоите хора дух с надвишаващото другите качество на твърдост, ти трябва така да се стараеш да успокоиш верните на същата империя с даване на навременна защита,

⁶⁸ Намек за Ватана. В предходното писмо папата изразява открито надеждата, че чрез помощта на българите Ватани ще се върне към унията.

lune protectionis impendio sic studeas consolari, quod a conspectu partis adverse non decedant, sed a repressionem illius firmis cordibus invalescant: sicque fiat, quod pro virtutis tante meritis nobis tibi impentibus obligatis, proveniat superne maiestatis auxilio, ut et temporali prosperitate proficias, et tandem in beatorum collegio conquiescas. Datum ut supra (ep. CCLXXX, p. 157—158).

16. *Gregorius IX papa regi Hungariae scribit ut se accingat contra Assanum regem*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio.] Illustri Regi Ungarie salutem etc]. Supremus opifex, qui fingit forma hominum singillatim, et qui non ex preëxistente materia, sed de nichilo creavit omnia solo verbo: vas sibi in gloriam et honorem prout tenemus, experimento probabili te firmavit, ut per te fides catholica propagaretur et conservetur libertas ecclesiastica, in observantia religionis christiana. Tu etiam, o Petre, cuius nomen solum habet in regno hominum maiestatem, sed regum dignitatem regis quidem arrogantes, sed etiam cunctis regibus et principibus christianis, sed te facit illo dicto tunc claudens et adducens et amorem, misericorditer inspirante, te vobis subterfugere tota devotione tenemus, et eius beneplacitis promptis fide te offerens et exponens, totis et [potest] affectibus complacere. Primatum quoque Romane ecclesie reverenter advertens, eam non terrena fundavit sententia, sed illud verbum quo constructum est coelum et terra, per quod denique omnia elementa sunt condita, Iesus Christus, quam ideo supra se petram erexit ad beatissimum apostolicum principem inquit: Tu es Petrus et super hanc petram edificabo ecclesiam meam, ut eterni templi structura mirabili munere novæ gratie in petro soliditate consisteret, et illam nec humana temeritas posset apprehendere nec contra illam porte inferi prevaleant: hanc itaque petre sacratissimam firmitatem deo edificante constructam presumptione nititur nimis impia violare, quisquis potestatem eius temptat infringere vel ab eius refedere unitate, quia cum unigenitus dei filius eterne vite clavifero ob fervorem constantissime fidelis ligandi, et solvendi conti-

че да не падат пред погледа на противниковата страна, но да злякнат със смели сърца, за да я смажат. И така да стане, че като ти оставаме задължени поради заслугите на толкова големата [ти] доблест към нас, да се получи с помощта на божия величие, щото ти да имаш успех и в земното шастие и най-после да намериш покой в обществото на блажените. Дадено като по-горното [във Витербум на 1 юни 1237. Единадесета година от нашето първосвеществуване].

16. *Папа Григорий IX пише на унгарския крал да погледне срещу цар Асен*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр.] прелюбия в Христа син [Вела IV], светлия крал на Унгария. Небесният творец, който е създал поотделно душите на хората и е създал всичко не от наличната материя, но от нищо, само със словото си, много опитно те приготви, както виждаме, като съд за слава и чест на себе си, за да се разпространи чрез теб католическата вяра, да се запази църковната свобода и да се защити християнската религия. Прелюбими сине, ти, който не само приемаш, че славата на царското достойнство е от бога, който единствено има власт в царството на хората, но и каквото имаш, дори когато си, всичко отдаваш на този, който те е създал, понеже той милосърдно е вложил в твоя ум страх и любов към своето име, ти си обладан напълно от желанието да му се подчиняваш с всичката преданост и предлагайки се и излагайки се на неговото благоусмотрение, с откритата вяра, да му се правиш от цялото си сърце. Ти се вслушваш почитателно и в прима на Римската църква, която бе основана не от земна мъдрост, но от словото, което е съзорило и небето, и земята, от което са създадени всички елементи — от Исус Христос. Той затова я издигна върху скалата, казвайки на преблжения княз на апостолите: „Ти си скала и върху тази скала ще построя църквата си“, за да стои постройката на вечния храм поради чудния дар на божията благодат върху здравината на скалата и да не може да я достигне нито чевешката дързост, нито пък вратите на ада да я преодолеят.“ И тъй, тая пресвата крепост на скалата, построена от бога-строител, с преголяма безбожна дързост се старее да разруши всеки, който се опитва да разруши нейната власт или да се оттегли от единството и. Навистина единородният божий син е дал властта на ключаря на вечния живот да връзва и развързва поради огъня на най-твърдата му

lerit potestatem, ipso sibi dicente: Quodcumque ligaveris etc. usque et in velis; et propter meritum ferventissime caritatis pascendas sibi commiserit oves suas dicendo: Simon Iohannis diligis me plus hiis, pascere oves meas; qui eum non receperint in pastorem, ab ipso censentur ovibus alieni. Tales namque sunt heretici et schismatici, qui a tanto pastore pasci renunt, et eius vicario non intendunt, perfidiores Iudeis, et crudeliores paganis. Nam Iudei semel dominum crucis patibulo affixerunt, heretici vero in membris suis iugiter crucifigunt eundem, opprobriis ipsum et contumeliis lacerantes; et cum illi credant licet sub cecitate peccati, deum patrem omnia visibilia et invisibilia condidisse, isti a principe tenebrarum visibilia credunt esse condita et creata. Paganus quoque furebant in puniendis Christianorum corporibus et mactandis. Isti fidelium animas latenter Christo subripiunt et furantur, utrumque hominem perimentes. Schismatici autem tunicam inconsutilem, Iesu Christi, que divisis aliis vestibus uni cessit in sortem, ut ipsius ecclesia figurata per tunicam, quam sicut vestimentum induit, una esset, scindere moluntur. De quorum numero perfidus est Assanus, qui ab ecclesie unitate recedens et de Petri ovibus esse recusans, eius pasci doctrine verbo, operationis exemplo, et sacre communionis pabulo contradicit, receptat in terra sua hereticos et defensat, quibus tota terra ipsa infecta dicitur et repleta. Cum igitur dignum sit, ut sanguis eorum veniat super eos iniquitate sua velut Amorrhæi populi consumanda. Venerabilibus fratribus nostris . . . Strigoniensi et . . . Colocensi Archiepiscopis . . . Episcopo Perusino apostolice sedis legato, et universis episcopis per Ungariam constitutis nostris damus litteris in mandatis, ut contra dictum Assanum et terram suam predicent verbum crucis, illam crucisignatis illuc in personis vel rebus laborantibus indulgentiam concedentes, que conceditur transeuntibus in subsidium terre sancte. Quia vero inter cetera pietatis opera, per que serenitas regia placere valeat

вяра, като сам му казал: Каквото вържеш и пр. до и на невети, и му е поверил своите овци за да ги пасе поради заслугата на твърде горещата му любов, казвайки му: „Сикон Иованов, ти ме обичаш повече от тези — паси овците ми.“⁶⁹ Затова тези, които не го приемат за пастир, ще бъдат смятани за чужди на неговите овци. Такива са наистина еретиците и схизматичите⁷⁰, които отказват да бъдат пасени от толкова голям пастир и не слушат неговия викарий. Те са по-вероломни от юдеите и по-крвожадни от езициците. Защото юдеите веднъж приковаха Господа на дървения кръст, а еретиците го разкъсват постоянно, като го разкъсват с хулите и обидите си. И докато юдеите, макар и в слепотата на греха, вярват, че бог-отец е създал всичко видимо и невидимо, тези вярват, че видимото е сътворено и създадено от княза на мрака. Дори езичащите беснееха, като наказваха и измъчваха само телата на християните. Тези забия измъкват и крадат от Христа душите на вярващите, като погубват и тялото и душата на човека. Схизматичите пък замислят да разкъсат туниката на Иисус Христос [съшити] от един цял плат, който след разделянето на другите дрехи се бе паднал по жребий на одного, та църквата му, представена чрез туниката, която бе облякъл, да бъде единна. От тяхното число е Асен, който, напускатки единството на църквата и отказвайки да бъде от овците на Петър, да бъде пасен от словото на учителя му, от примера на делото му, възразява срещу ласбицето на светата общност, приема и защитава в земята си еретиците, от които, разправят, била заражена и пълна цялата тази земя.⁷¹ Понеже заслужава кръта им да падне върху тях, като платят за своята несправедливост като амореите, ние наредихме писмено до вашите досточестни братя стригонийския архиепископ, . . . и коломенския архиепископ, . . . до легата на апостолическия престол перуджийския епископ, . . . и до всички епископи, поставени в Унгария, да проповядват словото на кръста срещу казания Асен и неговата земя, като предоставят на кръстоносците, които се трудят там лично и на свои разходи, същата индулгенция, която се предоставя на преминаващите в помощ на Светата земя. Но понеже между останалите благотворни дела, чрез които твоя кралска светлост може да угоди на царя на ца-

⁶⁹ Както се казва по-долу в същото писмо, папата няма пред вид божията, която говори за „еретици“, а под „схизматичи“ разбира цар Ивасъ Асен II. ⁷⁰ Тези думи на папата, ако не са преднамерено преувеличение, показват, че божията не ще да се бие и издръжка принципиални противници на царската власт. Същото послание намираме и в Бония, където папавите са били покровителствувани от властта още при папа Николай III. Вж. Папа Николай III — цар Калоян, писмо 12 в т. III. Латински извори за българската история.

Regi Regum, istud precipuum reputatur, si zelo divine legis accensus accingaris in eos, et in illos exarseris ita tua, qui antichristi precursores effecti, vel potius antichristi fidem nostram immaniter persequuntur: excellentiam tuam affectuose rogamus et a te, Christianissime Principum, instanter exprecimus, obsecrantes per Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, et per aspersionem sanguinis crucifixi, ut exurgas in adiutorium Christi tui; exurgas ad contritionem nationis prave atque perverse, que multis insultat opprobriis nomini christiano; accendat te zelus fidei orthodoxe, et sic contra eos in forti manu et extento brachio te accingas, ut huiusmodi pestilentibus ante faciem tuam velut nubibus aquilone fugatis, illos sanctificatos domini divino comitatus auxilio introducas. Nos enim de omnipotentis dei misericordia, et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi, tibi et universis vero penitentibus et confessis, qui tecum laborem istum in propriis personis subierint et expensis, plenam peccaminum veniam indulgemus, ac terram eandem exponimus prout statutum est in generali concilio [tibi et aliis catholicis] occupandam. Datum Laterani VI Kal. Februarii Anno undecimo (ep. CCLXXXIII, p. 159—160).

17. Gregorius IX papa nobili viro Balduino scribit ut si quid iuris super terram Assani habeat, in manu ecclesiae ponat

[Gregorius episcopus etc.] Dilecto filio Nobili viro Balduino, nato et heredi clare memorie P. Imperatoris Constantinopolitani, [salutem etc.] Miserabilem statum Imperii Constantinopolitani extremo discrimini subiacentis debita meditatione percontans, cum fratribus nostris super hoc deliberatione habita diligenti, cum subveniendi eidem Imperio vix alia sufficiens superesset, contra Assanum et terram suam predicari mandavimus verbum crucis. Carissimo quoque in Christo filio nostro... Illustri Regi Ungarie direximus scripta nostra, obsecrantes ipsum per patrem et filium et spiritum sanctum et per sanguinem Iesu Christi, ut huiusmodi negotium assumat ex animo, et contra ipsum Assanum ac terram eius in forti ma-

рете, за най-главно се смята, ако ти, възпламенен от ревност към божия закон, се въоръжиш срещу тях и този твой план срещу тези, които са станали предтечи на антихриста или по-скоро като антихристи преследват нашата вяра, страстно молим твоё величество и постоянно изискваме от теб, най-христолюбиви от князете, като те заклеваме в Оца, Сина и Светия дух и в пролятата кръв на разпятия, да се вдигнеш в защита на своя Христос; да се вдигнеш за униожението на лопия и зли нации, които с много худи се подиграва над Христовото име. Нека те възпламени ревността към православната вяра и така да се въоръжиш срещу тях със силна десница и здрави мускули, та, като се разбигат тези гибелни хора пред лицето ти като облаци пред вятър, да доведеш там с божията помощ светите господни дружини. А ние, уповавайки се на милосърдието на всемогущия бог и на властта на блажените му апостоли Петър и Павел, даваме на теб и на всички искрено разкаяващи се и изповядали се, които са поели този труд лично и на свои изживения, пълно опрощение на греховете и оставяме същата земя да бъде заета [от теб и другите католици], както е постановено на вселенския събор. Дадено в Латеранум на 27 януари [1238.], Единнадесетата година [от нашето първосвещенствование].²¹

17. Папа Григорий IX пише до владеният мъж Балдуин, ако има някаква права върху земята на Асен, да го остави в ръцете на църквата

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. любимия син] благородния мъж Балдуин, син и наследник на блаженпаметния [Петър], константинополски император. Обсъждайки, както трябва, окаяното положение на Константинополската империя, наложена на крайна опасност, след като разгледахме внимателно с нашите братя този въпрос, тъй като не оставаше друг възможен път за подпомагане на същата империя²², ние наредихме да се проповядва словото на кръста против Асен и неговата земя. Ние изпратихме също така наше писмо на любимия в Христа наш син [Бела IV], светлия крал на Унгария, като го заклевахме в името на Оца, Сина и Светия дух, и в кръвта на Исуса Христа да вземе присърце такава една работа и да се въоръжи

²¹ Писмото е било писано след края на 1237 г. Иван Асен II сваля отново с войната и се сближава с никейския император Ватаци. Така обединеният от българи, кумани и латинци гр. Цурул (Чорлу), който се намирал в ръцете на Ватаци, бил спасен. Вж. В. Златарски. История, II, с. 400—402. ²² Т. е. била изгубена надеждата да се върне Иван Асен II като съюзник на латинската империя и да се откаже от съюза с главния враг на империята — Ватаци.

nu et brachio extento, prout decet regalem magnificentiam, se accingat, illam indulgentiam habiturus, quam habent transeuntes in subsidium terre sanete; et ut melius et efficacius induci possit ad tantum negotium assumendum, terram dicti Assani, que tota heretica pravitate effecta dicitur et repleta, predicto Regi et aliis catholicis exposuimus occupandam. Quia vero dubitatur a multis, an idem Rex per ea, que premisimus, nisi consensus tuus accesserit, se velit exponere tot periculis et expensis. Nobilitatem tuam monemus et hortamur attente, ac suademus in animi puritate, quatenus prudenter attendens, quod nisi eidem Imperio celeriter succuratur, interveniente mora vix et valeat subveniri, et melius est ante tempus occurrere quam remedium post causam querere vulneratam: ne succursum ipsius Imperii per te, quod absit, impediri contingat, si quid iuris ad te in terra ipsius Assani pertinet, in manu Romane ecclesie, omni dilatione ac excusatione cessantibus ponere non postponas, ut provideamus exinde prout consideratis negotiis circumstantiis utilitati et necessitati eiusdem Imperii viderimus expedire, nobis super hoc tuas patentes litteras per latorem presentium omni mora postposita transmittendo. Datum ut supra, [Laterani VI Kal. Februarii Anno XI] (ep. CCLXXXIV, p. 160—161).

18. *Gregorius IX papa episcopo Perusino scribit, ut regem Hungarie contra Assanum regem inducat*

[Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri...] Episcopo Perusino [salutem etc.]. Devotionis tue litteras benigne recepimus, et ipsarum tenorem intelleximus diligenter. Ceterum super his, que continebantur in eisdem litteris, cum fratribus nostris deliberatione habita diligenti, de ipsorum consilio Karissimo in Christo filio nostro... Illustri Regi Ungarie dirigimus scripta nostra, obsecrantes ipsum per patrem et filium et spiritum sanctum, et per sanguinem Jesu Christi, ut exurgat in adiutorium Christi sui, exurgat ad contritionem nationis prave atque perverse, que multis insultat opprobriis nomen christiano, contra perfidum As-

сант самия Асен и земята му със силна ръка и здрави мусли, както подобава на кралско величие, като ще получи онази indulgentia, която имат отиващите в помощ на Светата земя. И за да може да се накара да предприеме една толкова голяма работа, ние оставихме да бъде завзета от казания крал и от другите католици земята на споменатия Асен, за която се казва, че е поразена пагубно и е изпълнена с еретическа поквара. Но понеже мнозина се съмняват дали същият крал би желал да се изложи на толкова опасности и разходи въз основа на това, което обещахме, ако не се добави твоего съгласие, ние напомняме и настойчиво поощряваме твое благородство и чистосърдечно те съветваме, щото ти, забелязвайки мъдро, че ако не се помогне бързо на същата империя, след време мъчно би могло да и се помогне, и че е по-добре да се изпревари с помощта, отколкото да се търси лекарство, след като нещастие то стане, да не се случи да бъде възпрепятствувана заради тебе помощта на тази империя, дано не стане това, ако нямаш никакви права върху земята на този Асен, да не отлагаш да ги предоставиш в ръцете на Римската църква¹⁸, като изоставиш всяко отлагане и извинение и препратиш незабавно твое ясно писмо върху това по приносителя на настоящото, за да вземем след това мерки според ползата и нуждата на същата империя, след като разгледаме обстоятелствата по делото. Дадено като по-горното [Латеранум, 27. I. 1238 г. Единадесета година от нашето първосвещенствуване].

18. *Папа Григорий IX пише до перуджийския епископ да отпрати унгарския крал против цар Асен*

[Григорий, епископ и пр. поздравява и пр. досточтимия брат...] перуджийския епископ. Благосклонно приехме писмото на твоя преданост и грижливо разбрахме съдържанието му. Впрочем върху това, което се съдържа в същото писмо, ние направихме с нашите братя грижливо обсъждане и за тяхното решение изпращаме наше послание по любимия в Христа наш син [Бела IV], светлия крал на Унгария, като го заклеваме в името на Отца, Сина и Светия дух и кръвта на Исуса Христа да се вдигне в помощ на своя Христос, да се вдигне за спасяване на лошия и покварен народ, който се подиграва с много хули над христиани-

¹⁸ Тъй като Латинската империя се смяташе за наследница на Византия, тя претендирала за всички земи в тази Мития. И за да се отстранят бъдещите несъгласия между унгарския крал Бела IV, когото подстрекавал към кръстоносен поход срещу България и му обещавае българска земя, и латинския император, папата иска от покварения да предостави правата си върху българските земи в неговия ръце.

sanum et terram suam in forti manu et extenso brachio, prout deest regalem excellentiam, se accingens. Nos enim illam ei et universis vere penitentibus et confessis, qui laborem huiusmodi in propriis personis subierint et expensis, indulgentiam largimur, que conceditur transeuntibus in subsidium terre sancte, ac terram ipsius Assani exponimus predicto Regi et aliis catholicis occupandam, prout statutum est in concilio generali. Tu vero tanquam vir prudens et providus apud eundem Regem, ut ex animo assumat negotium quasi proprium prosequens interesse, secundum datam tibi a deo gratiam modis omnibus, quibus potes, efficaciter elaborans, illud Regi prefato imponas in suorum veniam peccatorum. Quodsi predictus Rex difficultatem in hoc aliquam adhiberet, si alias ad hoc induci non possit, secure promittas ei ex parte nostra, quod nos sic procurabimus domino faciente, quod omnino in hac parte suis desideriis satisfiet, et quod intendit licite poterit occupare ac sana conscientia retinere. Datum ut supra (ep. CCLXXXV, p. 161).

19. *Gregorius IX papa universis episcopis per Hungariam constitutis scribit, ut subditos suos ad procedendum contra Assanum regem indicant*

[Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus] Universis episcopis per Ungariam constitutis [salutem etc.]. Sacratissimam Petri sedem, quam non terrena fundavit sententia, sed illud verbum quo constructum est celum et terra etc. ut supra in CCLXXXII littera usque consumanda, mandamus, quatenus singuli vestrum predicent per suas dioceses verbum crucis illam indulgentiam universis crucesignatis, qui laborem istum subierint et expensis, nostra concedentes auctoritate, que conceditur transeuntibus in subsidium terre sancte, ac exponentes terram eandem prout statutum est in generali concilio catholicis occupandam. Datum ut supra [Laterani VI. Kal. Februarii. Anno XI] (ep. CCLXXXVI, p. 161).

ското име, като се въоръжи със силна ръка и мощни мисли, както поддържа на кралско височество, против коварния Асен и земята му. Защото нему и на всички истински разкайващи се и изповядали се, които предприемат това дело лично и на свои разноски, ние предоставяме същата индулгенция, която се дава на отиващите в помощ на Светата земя, и предлагаме на гореказания крал и на другите католици да вземат зема на този Асен, според кактo е постановено във вселенския събор. А ти като мъдър и предвидлив мъж, натъквайки пред същия крал, че е важно да поеме делото от сърце като лично, според дадената ти от бога власт, залагай прилежно по всеки възможен начин и наложи това на гореказания крал срещу опроправянето на греховете му. Ако ли споменатият крал изтъкне някаква мъчнотия в случая, ако той не може по друг начин да бъде склонен към това, спокойно му обещаи от наше име, че ние с божия помощ така ще се погрижим, че той ще бъде задоволен напълно в това отношение в своите желания и че ще може законно да завладее и да задържи със спокойна съвест това, което желае.⁷⁴ Дадено, както по-горното [Lateranum, 27. I. 1238 г. Единадесетата година от нашето първосвещенствование].

19. *Папа Григорий IX пише до всички епископи, поставени в Унгария, да накарат своите подчинени да излязат срещу цар Асен*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. досточенните братя] всички епископи, поставени в Унгария. Пресветият престол на Петър, който е бил основан не от земна мисъл, но от Словото, което е сътворило и небето, и земята и пр., както в писмо CCLXXXII⁷⁵, докато плащам [за своята несправедливост като аморенте], ние надеждаме всеки от нас изцяло да приповядва из своя диоцез словото на кръста, като предоставяме чрез нашата власт на всички кръстоносци, които пристъпят към това дело [лично] и [на свои] разноски, тази индулгенция, която се предостави на отиващите в помощ на Светата земя, и оставяме същата земя да бъде завзета от католици, според както е постановено във вселенския събор. Дадено както по-горното, [Lateranum, 27. I. 1238 г. Единадесета година от нашето първосвещенствование].

⁷⁴ Папата поставя гаранцията, че унгарският крал може да бъде сигурен, че ще притежава завладената земя. ⁷⁵ Тук писмо № 10.

20. *Gregorius IX papa regi Hungariae scribit, ut crucesignatus transeuntibus in Romaniam de securo conducto provideat*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio . . .] Illustri Regi Ungarie [salutem etc.]. Inter occupationes varias et diversas, et utinam non adversas quas preter solitum, immo plus solito pro malitia temporis sustinemus, illa nos angit amplius et conturbat, que ad succursum Imperii Romanie multipliciter lacerati nos excitat et impellit. Nam licet ad retinendum ipsum Impetum sit per tempora multipliciter laboratum, ad illud tamen necessitatis articulum peccatis exigentibus iam devenit, contra Latinos invalescentibus inimicis, ut nisi ei quanto citius succurratur, omnis spes perit omnino non solum de recuperatione partis amisse, verum etiam de defensione retente, immo Latinis ibidem manentibus irreparabile personarum et rerum imminet detrimentum, et universis catholicis confusio et opprobrium accipitur. Cum igitur attendentes, quod non minor est virtus quam querere parata lucri, et quod per conservationem ipsius Imperii ad recuperationem terre sancte aperiri ianus videbatur, huiusque relictio restauratio est illius, ad succursum eius presertim propter hereticos proligandos, quibus pene tota Grecia est corrupta, Christi fideles providerimus excitandos, multique nobiles et potentes, assumpto vivifice crucis signo, ad succursum eiusdem Imperii, se accinxerint magnanimitate et potenter regiam excellentiam rogamus, monemus et hortamur attente, ac pro dono petimus speciali quatenus attendens prout convenit diligenter, quod dum in hoc nobis gratificari videris, proprium prosequeris interesse, cum id ad honorem et profectum tuum provenire credamus, si huiusmodi crucesignatos per terram tuam transire contigerit, eis pro divina reverentia et apostolice sedis ac nostra tam in securo conducto facias provideri, quam alias iuxta magnanimitatem tuam impendas consilium, auxilium et favorem, ut per hec et alia bona que domino feceris inspirante, omnia tibi cooperentur in bonum et favorem, ut per hec et alia bona que domino feceris inspirante, omnia tibi cooperentur in bonum, neque non immerito in tuis laudibus delectemur. Datum ut supra [Laterani III. Idus Martii. Anno undecimo] (ep. CCLXXXVIII, p. 162).

20. *Папа Григорий IX пише до унгарския крал да се грижи за сигурния съпровод, когато кръстоносците преминават в Романия*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбния в Христа син . . .], светлия крал на Унгария. Между различните и разнообразни занимания, дано не бъдат несполучливи, с които се нагърваме въпреки обичая, дори необичайно поради лошите времена, най-много ни измъчва и смущава снова, което ни подбужда и кара да помогнем на многократно разкъсаната империя Романия. Наистина, накар да се е измъчвал година и половина преди многократно труд за запазване на империята, все пак тя поради греховете [си] е вече изпаднала до такава степен на нужда, тъй като враговете на латинците се засилиха, че ако не й се помогне час по-скоро, всяка надежда пропада изобщо не само за възвръщането на загубената част, но дори за защита на задържаната, нещо повече, неоправима загуба и хора и имот запазвайки останалите там латинци, смут и вечен позор — всички католици. И тъй, забелязвайки, че не е толкова добродетел да видим придобитото, отколкото да го търсим — че чрез запазване на империята, изглежда, се отваря врата за възвръщането на Светата земя и че нейното запазване означава възвръщане на последната, понеже решихме да въодушевим верните на Христа да й се притекат на помощ най-вече за пропъждане на еретиците, от които е покварена почти цяла Гърция, и понеже мнозина благородници и велможи поеха животворния кръстен знак и се въоръжиха смело и мощно, за да помогнат на същата империя, ние молим кралско величество, напомним му и го съветваме настойчиво, а също изискваме като специален дар, щото ти, забелязвайки, както подбужда надрог, че претриваш собствен си интерес, когато те виждат, че ни услужваш в това, защото вярваме, че то става за твоя чест и полза, да заповядаш, ако се случи такива кръстоносци да преминават през твоята земя, според уважението, дължило към бога, апостолическия престол и към нас, да им се осигури съпровод за безопасно преминаване, а също и в друго отношение според великодушното си да им дадеш съвета си, повишаваш и благоразположението си, та чрез това и другите добрини, които по божие внушение направих, всички те да допринесат за твое добро и ние заслужено да се радваме на твоята слава. Дадено, както по-горе [в Латеранум на 12 март 1238 г. Единадесетата година от нашето първосвеществование].

*21. Bela rex petit pro se munus legati
apostolici in Bulgaria,
quam expugnare se accingit*

Sanctissimo in Christo patri G. dei gratia sacrosancte Romane ecclesie summo Pontifici, B. eadem gratia Rex Hungarie, tam debitam quam devotam in omnibus reverentiam Vestre sanctitatis admonitionibus inducti, Watacium Imperatorem Grecorum, ut sedi apostolice obediret multis exhortationibus monere studuimus, et dum super hoc spernentes diligentius instarem, paternitatis vestre litteras, et venerabilem patrem Perusinum Episcopum, apostolice sedis Legatum, secundo recepimus, iuxta sue legationis modum penes nos diligenter institit et prudenter, de contingentibus nil omitens, ut terras Assoeni utpote schismatici auctoritate sedis apostolice in remissionem peccatorum occupare dignaremur; cui tamen nos amicitiarum et cognationis federa coniunxerunt. Ex indite enim recordationis sorore nostra, filium habet et heredem, et nostris iussionibus sic in omnibus est subiectus, ut non tam amicus, quam subditus videatur: ex cuius impugnacione omnium amicorum et cognatorum, quos hactenus habemus in partibus Romanie, offensam, Incurremus. Watacius enim nostram nepotem sui filio duxit in uxorem, et nostre carissime consorsis, Regine Hungarie, frater existit tanta nobis devotione coniunctus, ut et se et sua ad nostrum beneplacitum exhibere sit paratus, qui in persona Assoeni reputabit impugnari: pro quo tamen, si ad nostram instantiam ad sancte matris ecclesie, que non solum septies sed etiam septuagies septies debet ignoscere delinquenti, conversus fuerit unitatem, vestre sanctitatis clementiam humiliter deprecamur, ut eum solita benignitate dignemini recipere. Sane quia nichil debet amoris divino et animarum saluti preponi, spe eterne remunerationis et apostolice sedis devotione ac sincera dilectione, quam erga nos vos habere confidimus, provocati assumimus ex animo, per nos aut per nostros, prout expedire videbimus, Bulgariam et alias terras Assoeni occupare et sedi apostolice in spiritualibus vero nostre iurisdictioni, Deo cooperante, subiugare, nisi quod

*21. Крал Бела иска за себе си службата
на апостолически легат в България,
която се готви да овладее*

На светейшия в Христа отец [Григорий], по милост божия върховен първосвещеник на пресветата Римска църква, [Бела], по същата милост крал на Унгария, [поднася] толкова дължима, колкото смирена почит. Подтикнати от напомнянията на ваша светлост, ние се постарахме с много подканяния да посъветваме гръцкия император Ватаци да се подчини на апостолическия престол. И докато се надежда да сполучим в това залягахме още по-прилежно, за втори път получихме писмо от ваше бащинство и приехме легата на апостолическия престол, достоиния отец перуджийския епископ. Съгласно характера на своята мисия той настоя пред нас старателно и мъдро, не пропускайки нищо от обстоятелствата, да се съгласим да завземем за опрощаване на треховите с властта на апостолическия престол останал на Асен като самоземца, с когото все пак са ни свързали съюзите на приятелство и родство. Защото той има син и наследник от блаженопамятната наша сестра и така е роднинен във всичко на нашите заповеди, че изглежда не толкова пришлец, колкото подданин. С напалещото си върху него ние ще наднем в немилост пред всички приятели и роднини, които имаме досега в пределите на Романия. Защото Ватаци е оженил своя син за наша внучка и е брат на нашата прелюбима съруга, кралицата на Унгария. Той е привързан към нас с такава преданост, че е готов да предостави на наше благоусмотрение и себе си и [всичко] свое. Той ще сметне, че в лицето на Асен е нападнал [сам]. Затова, ако при нашата настойчивост той бъде възбърнат към единство със светата майка църквата, която трябва да прощава на стрепяния не само седем пъти, но дори седем пъти по седемдесет, ние свързано измоляваме милосърдието на ваше светейшество да благоволине да го приеме, не с обичайната си благосклонност. Наистина, понеже нищо не трябва да се предпочита пред божията обич и спасението на душите, ние, подбудени от надежда за вечната награда, а и поради преданост и чиста обич към апостолическия престол, който се надяваме, че ние имаме прямо нас, от сърце приехме да завземем България и другите земи на Асен лично или чрез наши хора, според както прещеним, че е по-лесно, и с божия помощ да си подчиним в духовно отношение на апостолическия престол, а в светско отношение — под наша юрисдикция, освен ако, да пази бог, бъ-

absit, legitimo fuerimus impedimento prepediti. Cum tamen negotium sit arduum, nec debitum valeat sortiri effectum, nisi vestrum auxilium apponatur, ad ea, quibus specialiter in hoc facto indigemus, a vestra sanctitate postulanda Venerabilem patrem Iauriensem Episcopum direximus, qui si forte propter viarum discrimina suum ad vos adventum retardaret, ne dilatio difficultatem attulerat, precipue propter instantem Gallicorum adventum, qui per terram nostram transire volunt in partes Romanie, de nostris petitionibus, sine quibus opus tam difficile commode aggredi non possemus, citius cerciorari cupientes, prefati Legati nuntium presentes litteras, nostrarum petitionum seriem continentes, ad sedem apostolicam transmissimus, ut sine more dispendio ad nos cum vestre sanctitatis beneplacito revertatur. Petimus ut officium legationis non alii, sed nobis in terra Assoeni committatur, ut habeamus potestatem limitandi dioceses, distinguendi parochias, et in hac prima institutione potestatem habeamus ibi ponendi Episcopos de consilio prelatorum et virorum religiosorum, quia hec omnia beate memorie Antecessori nostro sancto Stephano sunt concessa: illa potissimum ratione, quia si cum legato sedis apostolice partes illas ingressi fuerimus, ab universis illarum parcium incolis presumatur, quod non nobis, sed Romane ecclesie, eos velimus etiam in temporalibus subicere, quod ipsi tam plurimum aborrerent, ut quam plurimos, quos sine pugne certamine possemus obtinere, usque ad mortis periculum se defendere niterentur; nobis enim et aliis christianis frequentius impropere, quod ecclesie romane servi simus: preterea cum circa partes Bulgarie in terra, que Zeuren nominatur, que dudum fuerat desolata populi multitudo supercreverit, qui non dum sunt ad cuiusquam episcopi diocesim applicati, ut eos alicui Episcopatu secundum nostrum beneplacitum assignare valeamus, a vestre sanctitatis potestate tribui postulamus. Item ut intra Hungariam super terram Assoeni

дем възпрепятствувани от законна пречка.⁷⁴ Но понеже работата е трудна и не може да се получи дължимият резултат, ако не се приложи вашата помощ, ние изпратихме достоен и уважаван отец, яурненски епископ, за да искаме от Ваше Светейшество онова, от което се нуждаем особено в това дело. Ако той забави пристигането си при Вас поради опасност по пътя, за да не се получи затруднение от забавянето, особено поради предстоящото идване на галите,⁷⁵ които искат да преминат през нашата земя за пределите на Романия, желаяйки да се осведомим по-скоро във връзка с нашите искания, без които не бихме могли да започнем успешно толкова трудното дело, ние предварително изпратихме до апостолическия престол като предвестник на споменатия легат настоящото писмо, съдържащо редквата наши искания, та да се завърши при нас без загуба на време с решението на Ваше Светейшество. Ние искаме да се повери не другиму, а на нас длъжността на легатство в Асеновата земя, за да имаме власт да определяме диоцези, да разграничаваме епархии и в това първо устройство да имаме власт да поставяме там епископи по решението на прелатите и на духовните лица, защото всичко това е било отстъпено на нашия блаженопамятен предшественик Свети Стефан. [Това искаме] най-вече по тази причина, че ако ние влезем в тази земя с легат на апостолическия престол, всички жители на тази земя ще предположат, че ние желаем да ги подчиним и в светско отношение не на себе си, но на Римската църква, от което те се плашат толкова много, че голямото мнозинство, което бихме могли да завладеем без сражение, би се старали да ги браят до смърт.⁷⁶ Защото често ние и другите християни сме упрекувани, че сме били слуги на Римската църква. Освен това, тъй като около пределите на България и земята, която се нарича Зеврен,⁷⁷ и която отдавна бе обезлюдена, порасна преобладаващо числото на хората, които още не са присъединени към епархията на никой епископ, ние искаме да ни се предаде от Ваше Светейшество властта да можем да ги определим към някое епископство според наше благоусмотрение. Също така [ние молим] да позволите, когато минаваме през Унгария на път срещу Асе-

⁷⁴ Край Бела IV е много дипломатичен. По въпроса за война с Вараг той отказва категорично. По отношение на България е уклончив — той се съгласява да я окупира досега ако, да възобнови, биде възпрепятствувани от законна пречка.⁷⁵ С това разположение Вараг може да пристигне успоредно с него, което по-късно подготвя и следното нападение. ⁷⁶ Българите са християните от Запад. ⁷⁷ Къщата и на поддържа унгарският краал Картинята, не може да се признае, че е основата си тя е явна. Католическата църква и особено папа Григорий IX са били изгнано-религиозните гонители на всяка ерес. Тъй като богомилите били толерирани от българския цар, естествено е, че и те са го подкрепяли и че християнството от народа си се старало да се браят до смърт.⁷⁸ Зеврен, в писмо от 9. VIII. 1238 г. (тук № 24) — Зевра, на друго място terra de Zeurin, а по всяка вероятност Северин (дн. гр. Турну Северин).

procedentes, crucem nobis et nostro exercitui anteferrī concedatis, ut per hoc populi devotio augeatur. Petimus etiam, ut omnes crucesignatos de Hungaria nobis in auxilium contra Asconum committatis, iniungentes fratribus Predicatoribus et minoribus, ut predicent crucem contra Asconum sub eadem indulgentia, quam habent euntes in subsidium terre sancte; et aliqui ex fratribus, quos elegerimus, intersint exercitui nostro. Item ex ore vestre sanctitatis postulamus, sententiam excommunicationis solemniter et publice proferri in omnes invasores regni Hungarie, in infideles et conspiratores contra nos et regnum Hungarie, donec fuerimus in prosecutione huius negotii, ne propter hoc servitium dei valeat impediri: quam sententiam publicari faciat ubique per episcopos et fratres predicatorum et minores in regno Hungarie et terris vicinis Hungarie. Item petimus, ut nulli regnum Bulgarie invadendum vel occupandum concedatur, nisi cui nos permiserimus et nos ac universa nostro subiecta regimini in protectionem sedis apostolice assumatis. Verum cum nos et nostros nec honoris ambitio, nec divitiarum cupiditas, que nobis divina gratia largiente habundanter sunt concessa; sed salus animarum ac Apostolice sedis devotio ad hec exequenda pro viribus inducant, excommunicationum sententias, quas non solum inferiores, verum etiam maiores ac prelati, ac pene tota Hungaria ex constitutionibus et canonibus late sententie venerabilis patris Preneslini Episcopi, tunc apostolice sedis legati, incurrerunt, et diebus singulis inevitabiliter incurrunt, suppliciter deposcimus relaxari: perniciosum enim existeret, se mortis periculo in dei servitium exponentes in excommunicatione, in quam ex levis causa inciderunt, delineri: quia licet eundem sanctitate preminere pro certo credamus, cum tamen status Hungarie ei posset incognitus, sic suas constitutiones excommunicationum vallavit sententia, ut pene omnes ad excommunicationem se noverint incidisse, unde non solum nos, ymo tota Hungaria paternitatem vestram devotissime deprecatur, et omnes constitutiones ipsius quoad penam excommunicationis dignemini revocare et nos a multiplicibus sacramentis, que a nobis

новата земя, да бъде пооси пред нас и нашата войска архистъп, за да може чрез това да се увеличи предаността на народа. Ние искаме също да ни предадете в помощ против Асен всички кръстоносци от Унгария, като възложите на братята проповедници и на миноритите¹⁰, да проповядват кръста срещу Асен при същата индулгенция, която имат тези, които отиват в помощ на Светата земя. И нека някой от братята, които изберем, се намират между нашата войска. Също така ние искаме да се произнесе тържествено и публично от устата на Ваше Светейшество решение за отлъчване срещу всички, които нахлуват в кралство Унгария, срещу неверниче и заговарящи срещу нас в кралство Унгария, докато вършим това дело, за да не може чрез това да бъде възпрепятствувано делото Господне. Да наредите това решение да се обяви от епископите и братята проповедници и минорити навсякъде в кралство Унгария и в съседните на Унгария земи. Също така искаме да не се позволява никому да навлиза в Царство България или да го завладява отвен на този, комуто ние позволим, и да вземете нас и всичко, което е подвластно на нашето управление под покровителството на апостолическия престол. Но тъй като да изпълним това според силите си, на и нашите хора не ни карат желанието за чест, нито алчност за богатства, каквито ни са дадени в изобилие от щедрата Божия милост, но спасението на душите и предаността към апостолическия престол, ние смирено молим да смекчите решенията за отлъчване, на които са се изложени и всекидневно неизбежно се излагат не само нияшите, но и висшите и прелатите, и почти цяла Унгария поради разпоредбите и каноните на взетото решение от достояния отец пренестинския епископ, тогава легат на апостолическия престол. Защото би било гибелно излагашите се на смъртна опасност в служба на бога да се държат в отлъчване, на което са се изложили поради маловажна причина. Защото, макар да сме уверени, че съдия се отличава със святост, все пак, понеже положението на Унгария му е било непознато, така е оградил своите постановления за отлъчване с тълкувания, че почти всички знаят, че са се напълнили на отлъчване. Затова не само ние, но и цяла Унгария най-предамо молим Ваше Бащинство да благоволи да отмените всички негови разпореджения, доколкото се отнасят до наказанието с отлъчване и да ни освободите от многобройните клевети, които той е по-

¹⁰ С. минорити (fratres minores) тук са обозначени францисканците.

pro causis levibus accepit, quas etiam pre multitudine ad memoriam revocare non valemus, absovat, ut nos et regnum nostrum iure communi et sanctorum patrum institutionibus regamur, honora gravia et importabilia, que nemo potest adimplere, non habentes. Datum in Zolom septimo Idus Iunii, anno gracie Millesimo Ducentesimo Tricesimo Octavo. Regni autem nostri anno tercio (ep. CCCVIII, p. 170—171).

22. *Gregorius IX papa regi Hungarie scribit, ut contra schismaticos et hereticos licet sibi vexillum crucis deferre*

Eidem regi [Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio nostro . . . Illustri Regi Ungarie salutem etc.]. In celorum Rege fiduciam tuam ponens, illo misericorditer inspirante, velut foris abileta Christi propius, in splendore fulgoris armorum domini currere accinctus, ad eius prelium preliandum, qui coronam legitime certantibus reprimittit. Quapropter prudenter attendens, quod in cruce domini nostri Iesu Christi le oporteat gloriam, pie desideras salutare crucis eius vexillum de licentia nostra in huiusmodi prosecutione negotii sublimitati tue premittere, ut eius armatura munitus possis triumphum de hostibus divino comitatus auxilio reportare. Nos igitur attendentes, quod nequaquam tibi sunt armature celestis insignia deneganda, qui contra Christi blasphemias, hereticos videlicet et schismaticos, laborare proponis certamine incessante, serenitati tue presentium auctoritate concedimus, ut postquam te accinxeris ad premissum negotium prosequendum, salutifere crucis signum tam in eundo, quam morando et redeundo ante te ac huiusmodi exercitum domini facias baiulari. Datum Anagnini VI. Idus Augusti, [Pontificatus nostri] anno duodecimo (ep. CCXCIII, p. 164).

23. *Gregorius IX papa universis episcopis Hungarie scribit, ut procedentibus cum rege contra hereticos et schismaticos indulgentiam largiantur*

[Gregorius episcopus etc. Venerabilibus fratribus . . .] Archiepiscopis, episcopis [et dilectis filiis] Abbatibus, Prioribus et universis ecclesiarum Prelatis ac sacerdotibus, tam

лучни от нас за леки случаи и които ние не можем да си спомним поради множеството им, за да се управляваме ние и кралството ни по общото право и по наредбите на светите отци, без да носим тежките и непоносими задължения, които никой не може да изпълни. Дадено в Золиум⁸¹ на 7 юни, година господня хиляда двеста тридесет и осма. От нашето царуване обаче трета година.

22. *Папа Григорий IX пише до унгарския крал, че му е позволено да понесе ерци с хизматичните и еретиците кръстното знаме*

До същия крал [Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбимия в Христа наш син. . . светлия крал на Унгария]. Уповавайки се на небесния цар, по негово милосърдно вдъхновение, ти като храбър Христов борец, предлагаш да тицаш въоръжен в блясъка на оръжието, за да водим сражението на този, който от своя страна обещава корона на законно сражаващите се. Затова забелязвайки мъдро, че трябва да се прославиш в кръста на нашия господ Исус Христос, ти желаеш благочестиво при извършването на това дело да се носи пред твое височество с наше разрешение спасителното знаме на кръста Христов, та укрепен от неговата защита и съпроводен от божията помощ, да спечелиш победата над неприятелите. Забелязвайки прочее, че не бива да се отказват знаците на небесното оръжие на теб, който предлагаш да се трудиш в непрекъсната борба против хулителите Христови, т. е. против еретиците и схизматичните, ние позволяваме по силата на настоящото [писмо] на твоя светлост, след като се въоръжиш за изпълнение на горното дело, да наредиш да носят знака на спасителния кръст пред теб и пред войската на такъв господар както при отиването, така и при пребиваването и при връщането. Дадено в Анагниня на 8 август 1238 г. Дванадесетата година [от нашето първоосвеществуване].⁸²

23. *Папа Григорий IX пише до всички епископи в Унгария да дават индулгенция на отиващите с краля против еретиците и схизматичните*

[Григорий], епископ и пр., поздравява и пр. . . досточестните братя. . .] архиепископи, епископи и любимите синове абати, приор и всички църковни прелати и

⁸¹ Золиум е средновековното Zoelyum, днешният град Золен в Чехословакия. ⁸² С това писмо папата удовлетворява само едно от исканията на унгарския крал — пред него да се носи кръстното знаме. С писмо от 9 VIII, 1238 г. (т. II, писмо № 34) папата задоволява и някои други негови искания.

religiosis quam secularibus per Ungariam constitutis, [salutem etc.]. Et sibi Karissimus in Christo filius noster ... Ungharie Rex illustris meritum incomparabile comparat apud deum, et nobis spiritualium prestat materiam gaudiorum, quia universa, obtinet super terram, ab illo humiliter recognoscens, a quo sublimatus est regia dignitate, ac ei tota se devotione subternens, qui exaltat humiles in salutem, ad obsequendum sibi contra impios hereticos et schismaticos terre Assani, ipsumque Assanum schismaticum nuper ad commonitionem nostram non solum sua devotus exposuit, sed etiam semetipsum, propter quod excellentie sue zelum dignis in domino laudibus commendamus, ac prosequimur supra in CCXCV actionibus gratiarum. Ceterum quia indignum esset, ut dum idem Rex militat Regi Regum etc. ut supra in CCXCV littera usque promulgamus, quam per vos volumus et mandamus extunc solemnius publicari. Et quia in tanto negotio arduo utique et implicito tam nos quam ipse indigemus meritis et orationibus adjuvari, universitatem vestram rogamus, monemus et hortamur attente, ac per apostolica vobis scripta mandamus, obsecrantes per viscera misericordie dei nostri, in qua visitavit nos oriens ex alto, quatenus eidem Regi in huiusmodi certamine laboranti caritatis vestre suffragium impendatis, et postquam idem Rex cum exercitu suo Assani terram intraverit, facientes processionem solemniem qualibet sexta feria singulis septimanis, devotione sedula illum, qui ventis et mari imperat, suppliciter exoretis, ut per suam misericordiam infinitam super eundem Regem et suos illuminans vultum suum, ipsorum progressum dignetur misericorditer prosperare, ac singuli sacerdotes semel qualibet septimana pro felici statu exercitus munda conscientia et puris manibus offerant sacrificium domino deo nostro, et commissos sibi populos ad supplicandum deo pro ipso exercitu crebris exhortationibus moneant efficaciter et indurant. Et ut fideles Christi fortius animentur ad prelium preliandum, universis Archiepiscopis et Episcopis, qui intererunt exercitui supradicto, concedimus, ut in solemniibus predicationibus suis moderatam aliquot dierum indulgentiam auctoritate nostra vere penitentibus et confessis prout expedire viderint, largiantur. Datum ut supra [Anagnine VI. Idus Augusti. Anno Duodecimo] (per. CCXCIV, p. 164—165).

духовници, както духовни така и светски, поставени на Унгария. И за себе си прелюбимият в Христа наш син ... , крал на Унгария, приготвя несправенна заслуга пред Бога, а нам дава материал за душевни радости. Защото всичко, което той притежава на земята, признавайки, че то е от Бога, от когото е издигнат в кралско достойнство, и прекланяйки се с пълна преданост на този, който издига бедните до богатство, той неодавна предложил предано по наше напомняне, и то не само всичко свое, но и себе си в подчинение против безбожните еретици и схизматици на Асеновата земя и против самия схизматичен Асен. Поради това ние препоръчваме с достойни пред Бога похвали ревността на негово височество и го удостоверяваме с благодарност. Впрочем пошеже е недостойно, докато същият крал воюва за пари на царете, да и пр., *когато по-долу в писмо CCXCV*⁸⁰ до обявяваме [решение за отлъчване], което отполагаме и поръчваме да се обявява за вас тържествено. И пошеже в това толкова голямо дело, особено трудно и сложно, колкото ние, толкова и той се нуждаем от дела и молитви, ние молим всички вас, патриархийки ви, и ви подканяме настойчиво с апостолическо послание ви заръчваме, като ви заклеваме в самото милосърдие на нашия бог, с което той ни посвети, идвайки от висините, да помогнете с вашата любов на този крал, който се труди в такъв вид борба, и след като същият крал влезе със своята войска в земите на Асен, като правите тържествено шествие всяка събота в отделните седмици, с ревностна преданост да измолите коленопреклонно от този, който заповядва на ветровете и на морето, да се усмихне в своето безгранично милосърдие на същия крал и на неговите хора и милосърдно да улостви с успех техния поход, а отделните свещеници веднъж всяка седмица да принасят с чиста съвест и чисти ръце жертва на нашия бог и дейно да напомнят и карат в чести поощрения поверените им хора да се молят богу за самата войска. И за да се въодушевят по-силно верните на Христа да водят господната битка, предоставяме на всички архиепископи и епископи, които са между гореканзаната войска, да дават с наша власт на истински разкаяващите се и изповядващи се, според както видят, че е полезно, умерена indulgentia за няколко дни. Дадено като погорното [в Анагния на 8 август (1238). Дванадесетата година (от нашето първо свещество)].

⁸⁰ Тук писмо № 24. Мб. ДУЛКА отбелязва, че в ръкописа стои ut supra in CCXI.

24. *Gregorius IX papa regi Hungarie
scribit, ut contra haereticos
et schismaticos terras
Assani procedat*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio nostro...] Illustri Regi Hungarie [salutem etc.] Litteras quas nobis celsitudo regia destinavit, gratanter recepimus, et que continebantur in eis, tam diligenter intelleximus, quam libenter dignas agentes gratias domino deo nostro, in gratia dei, que data est tibi in Christo Iesu, quod illo salubriter inspirante, qui habens corda Regum in manu sua, ea ubi voluerit, inclinabit, clare memorie progenitorum tuorum exempla secutus, quanto eis potentia es et dignitate sublimior, tanto te illi humiliori devotione subterne, qui exaltat humiles in salutem, ipsum reverentius veneraris, et sponsam eius ecclesiam venerabilius revereris, prout affectu exhibes et effectu: fortitudine namque spiritus roboratus ad assumendum negotium contra gentem apostaticam, populum blasphemantem, hereticos videlicet et schismaticos terre Assani, ipsumque Assanum dei et ecclesie personaliter prosequendum te prompta magnanimitate et magnanimi promptitudine voluntarius obtulisti, ut sic dei et ecclesie obsequis totaliter te ascribas, propter quod licet adhuc in minori constituti officio, ac demum ad apicem summi pontificatus assumpti, personam tuam speciali prerogativa dilectionis et gratia amplectentes, ad profectum tuum et ad exaltationem corone regie intenderimus diligenter: nunc tamen quodammodo reputantes nos ad id tuis meritis debitores tanto non solum in hiis, que in eisdem litteris expressisti, quantum cum deo possumus, favorabiliter exaudire te volumus sed etiam ad omnia, que tuum respiciunt commodum et honorem, propensius aspiramus, quanto libentius divinis et nostris beneplacitis obsecundas. Sed et illam de te fiduciam gerimus, et sic puritatis tue zelum discretionis spiritu te credimus moderari, quod nichil tibi concedi a nobis velis, per quod Romana ecclesia mater tua notam aliquam detractionis incurrat, vel trahi possit ab aliis in exemplum. Cum enim inductus

24. *Папа Григорий IX пише
до унгарския крал да потегли срещу
схизматиките и еретиците
на Асенската земя*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбимия в Христа наш син, т. е.] светлия крал на Унгария. С радост получихме писмото, което ваше височество ни изпрати.⁸⁴ И това, което се съдържа в него, [ние] узнахме с такова прилежание, с каквото удоволствие отправяме достойни благодарности на нашия господ бог заради божното благоволение, което ти беше дадено в името на Исуса Христа, заедно поради спасителното въушение на този, който, изайки в своя ръка сърцата на царете, ще ти насочва, накъдето иска, ти го пачиш по-почтително и почиташ с по-голям уважение вешчаната за него църква, както показваш с чувства и дела, като следваш примера на своите блаженновечни предци и като се прекланяш с толкова по-смирена преданост, колкото си по-висок от тях по сила и достойнство, на ония, които надига смирението към благополучие. Защото, укрепен от силата на Духа, ти се предложи доброволно с явно великодушие и с великодушна готовност да подемиш делото против вероотстъпническото племе, богохулния народ, срещу еретиците и схизматиките на Асенската земя и против самия Асен, враг на бога и на църквата, и да го протрелаш лично с помощта на бога и на църквата, така че ти напълно се постави в услуга на бога и на църквата, заради което ние, ако и досега да бяхме поставени на по-малка длъжност, но най-после издигнати на върха на най-висшето първосвещество, прегръщайки те с особено предпочитание на обич и любов, залягахме прилежно за твоя успех и за издигането на кралската корона. Все пак сега, смитайки се по някакъв начин при това длъжници поради твоите заслуги, ние искаме толкова благосклонно да те изслушаме, доколкото можем с божия помощ, не само в това, което си изразил в писмото си, но и във всичко, което се отнася до твоето благо и чест, те подкрепиме толкова по-благосклонно, колкото по-на драго сърце следваш божните и наши решения. Но ние имаме и тази увереност в тебе и вярваме, че ти така въздържаши чистата си ревност с мъдрия си дух, че не желаеш да получиш от нас такова нещо, поради което твоята малка, Римската църква, би се изложила на обвинението в някакво отравяне или

⁸⁴ Става вероятно дума за писмото от 7. VI. 1238 г. (дун. писмо № 21).

forsan consilio aliquorum a nobis petieris, tibi legationis officium in terra Assani supradicti committi et concedi, etiam potestatem limitandi dioceses, instituendi episcopos et distinguendi parrochias, necnon et terram, que Zemram nominatur, in qua dudum desolata excrevit populi multitudo, qui nondum suffuerunt cuiquam episcopo, alicui episcopatu applicandi quia serenitati regie in visceribus Iesu Christi, ac per hoc negare tibi aliquatenus non volumus, quem secundum deum cuiquam essemus principium concessuri, etsi non id quod ad litteram petitur, idem tamen tibi de fratrum nostrorum consilio concedimus in effectu, ut videlicet possis assumere quemcumque malueris de Archiepiscopis vel Episcopis Regni tui qui nostra fretus auctoritate premissa de tuo consilio exequatur, cui venerabilis frater noster... Episcopus Perusinus, apostolice sedis legatus, de speciali mandato nostro, quod ei dirigimus, eadem exequendi tribuet potestatem. Et quia personam, quam intendis assumere, ignoramus, illam tibi regis mansuetudo significet, ut ei super hoc nostras litteras destinemus. Ad hoc ut ad assumpti expeditionem negotii ex aliquorum subsidis, licet non indigeas, per dei gratia fortius animetis, universis crutesignatis eiusdem Regni commutandi vota sua per manus dilecti filii nostri... Prioris provincialis fratrum predicatorum et... Ministri fratrum minorum provincie Strigoniensis, quibus super hoc scripta nostra dirigimus, liberam concedimus facultatem. Ipsa quoque Prior et Ministro per litteras nostras iniungimus, ut per se ac fratres suos contra predictos hereticos et schismaticos predicent verbum crucis, illam eis, qui contra eadem signum crucis assumpserint, indulgentiam concedentes, quam habent laborantes in subsidium terre sancte, tibi quoque concedant aliquos ex fratribus, quos in huiusmodi obsequio Iesu Christi provideris eligendos. Ceterum quia indignum esset, ut dum militas Regi regum, aliquod Regni tui dispendium patiaris, in omnes, qui postquam te accinxeris

лън други да биха го взели за пример. Наистина, когато, подбуден може би от съвета на други, ти поиска от нас да ти се предаде и твоята легатска длъжност и земята на горепознатия Ассан и властта да разграничаваш диоцезите, да поставяш епископи и да определяш епархии, а също и да припедяваш към някое епископство земята, наречана Земра¹⁵ и останала вече пуста, в която се поправя множество хора, които още не са подчинени на никой епископ, може да известим тебе че можем да отпакем на кралска светлост, което е божия до сърието на Исуса Христа, а следователно на теб това, което съгласно божия щазие да отстъпим на някой владетел, макар и не точно това, което се иска, все пак по съвета на нашите братя ние ти отстъпваме това в смисъл: разбира се, да можеш да вземеш, когато предпочетеш, от архиепископите и епископите на кралството ти, който, облекчат на нашата власт, да издържи по твоя съвет горното. Достойнството твой брат... перуджийски епископ, легат на апостолическия престол, ще му даде власт да изпълни същото въз основа на специално наше нареждане, което му отправяме. И може да знаеш днешно, което намерено да вземеш, твое кралско съществуване не ни го съобща, че да му изпратим по този начин наше писмо.¹⁶ При това, за да възстановите с божията милост по-силно (хората) за похода на предприетото дело с помощта на някои, макар да не се нуждаем, ние предоставяме чрез ръцете на любимия наш син... епархийският предстоятел на братята проповедници, и на... ръководителя на братята митористи от сиритонийската епархия, на които по този въпрос изпращаме наше писмо, пълна свобода всички кръстоносци от същото кралство да променят своя обет. И на самия предстоятел и ръководител с наши писма възлагаме да проповядва словото на кръста лично и чрез своите събратя против горепознатите ересици и схизматици, като дават на тези, които водят кръстния знак против същите, силен индулгенция, които имат подпозващите се в подкрепа на Светата земя, [освен това], и да ти отстъпват някои от братята, които ти ще предвидиш да избереш за този вид служба на Исуса Христа. Впрочем може да не е непознато, докато викали за царя на царете, да претърпи някаква загуба в кралството си, ние обявяваме против всички, които:

¹⁵ Синовомерно днешно не удовлетворява искането на угарския крал той днешно да получи служба бета да апостолически легат. ¹⁶ Пакетът може би е изпратен да отговори по този въпрос в предшествителни писма от 9. VIII. 1208 г. Това той прави и ние знаем, когато съветът дава.

ad prefatum negotium exequendum, quamdiu in prosecutione ipsius fueris, Regnum ipsum invaserint vel contra te diabolo conspiraverint insiligne, excommunicationis sententiam promulgamus, quam per Archiepiscopos et Episcopos Ungarie ac fratres predicatorum et minores per totam Ungariam, ac Regna et loca vicina mandamus extunc solemniter publicari. Ut igitur inoffenso pede curratur ad prelium domini preliandum, nulloque possit assumptum negotium adverso obice prepediri, universos dicti Regni, qui ad collaborandum tecum in eodem negotio assumpserint signum crucis, ac alios ad universis excommunicationum sententiis latis a venerabili fratre nostro. . . Episcopo Penestrino, apostolice sedis legato, per Priorem ac Ministrum predictos iuxta formam ecclesie mandamus absolvi. Datum Anagnine V. Idus Augusti [Pontificatus nostri]. Anno Duodecimo (ep. CCXCV, p. 165—166).

25. *Gregorius IX papa episcopo Perusino de munere legati concedendo in terra Assani scribit*

[Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri. . .] Episcopo Perusino, apostolice sedis Legato [salutem etc.] Cum Karissimus in Christo filius noster. . . Ungarie Rex Illustris, inductus forsitan consilio aliquorum, a nobis petierit sibi legationis officium in terra Assani committi etc. ut supra usque exequatur. Ideoque mandamus, quatenus illi Archiepiscopo vel Episcopo, quem idem Rex duxerit assumendum, exequendi premissa tribuas auctoritate nostra liberam facultatem. Et quia personam, quam intendit assumere, ignoramus, inducas eundem Regem, quod illam nobis significat, ut ei super hoc nostras litteras destinemus. Datum ut supra. [Anagnine V. Idus Augusti. Anno Duodecimo] (ep. CCXCVI, p. 166).

26. *Gregorius IX papa regi Hungarie scribit quod regnum Bulgarie in eius praeiudicium occupandum alicui concedere non intendat*

[Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio. . .] Illustri Regi Ungarie [salutem etc.]. Cum sicut nobis tuis litteris intimasti, ad commonitionem nostram divinitus inspiratus in tui obsequium creatoris, non solum bono, sed etiam personam tuam devotus exponas, propter quod cel-

след като ти се въоръжиш за изпълнение на пореказаното дело и докато бъдеш зает с изпълнението му, нахлуят в кралството и, подстрекавани от дявола, извършат съзаклятие против теб, решение за отлъчване, което след това нареждане да се обяви тържествено от архиепископите на Унгария, а също от братята проповедници и братята минорити по цяла Унгария и по съседните парсути и селища. За да може прочее да се отиде и да се води безпрепятствено господнята битка и започнатото дело и за да не може никакво препятствие да спира започнатото дело, ние нареждаме всички от реченото кралство, които са взели кръстния знак за сътрудничество заедно с теб в същото дело, и други да бъдат освободени според църковната форма от предстоящи и ръководители от всички решения за отлъчване, взети от достоенния наш брат. . . епископ пренестински, легат на апостолическия престол. Дадено в Анагния на 9 август [1238]. Дванадесетата година [от нашето първосвещенствование].

25. *Папа Григорий IX пише до перуджийския епископ за отстъпване службата на легат в земята на Асен*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. досточестния брат. . .] перуджийския епископ, легат на апостолическия престол. Когато прелюбимият в Христа наш син. . . светият крал на Унгария, може би подбуден от съвета на някои, поиска от нас да му се повери службата на легатство в земята на Асен и т. н., както по-горе да да изпълни. Затова нареждаме да ладеш с наша власт на сина архиепископ или епископ, когото съдият крал реши да вземе, една възможност да изпълни горното. И понеже не познаваме лицето, което възнамерява да вземе, подбуди същия крал да ни го съобщи, за да му изпратим нашето писмо по това. Дадено като по-горното [в Анагния на 9 август 1238 г. Дванадесетата година от нашето първосвещенствование].

26. *Папа Григорий IX пише до унгарския крал, че не възнамерява да отстъпи българското царство да бъде завзето от никого в негов църковен*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбимия в Христа син. . .] светия крал на Унгария. Тъй като, както ти съобщаваш с писмото си, по наша подбуда, вдъхновен от Бога, ти излагаш в служба на своя създател не само благата си, но и личността си, поради което ние препоръч-

siludinem regiam dignis in domino laudibus commendamus, ad prosequimur actionibus gratiarum, tuis devotis petitionibus favorabiliter annuentes, Bulgarie Regnum alicui concedere non intendimus in tuum preiudicium occupandum, qui ad profectum et exaltationem tuam, quantum cum deo possumus, modis omnibus aspiramus. Datum Anagnie V. Idus Augusti. Anno duodecimo (ep. CCXCVII, p. 166).

27. *Regi Hungarie protectio sedis apostolicæ exhibetur*

Eidem [Gregorius episcopus etc. Carissimo in Christo filio... Illustri Regi Ungarie salutem etc.] Cum de superni dispositione consilii ad commotionem nostram fortitudine spiritus roboratus, contra gentem apostatricam, populum blasphemantem, hereticis videlicet et schismaticis terre Assani, ac ipsam Assanum, negotium prosequendum personam duxeris assumendum, quia iusto iudicio celestis Imperatoris obsequiis inherentes speciali decet prerogativa gaudere, nos attendentes quod in manu illius disponis omnia dimittere, qui tibi contulit universam, personam, Regnum et omnia bona tua, postquam te accinxeris ad huiusmodi negotium exequendum, sub protectione beati Petri et nostra suscipimus, et presentis scripti patrocinio communimus, statuantes, ut extunc ea omnia sub speciali apostolice sedis et nostra defensione consistent, donec de tuo reditu vel obitu certissime cognoscatur. Nulli ergo nostre protectionis et constitutionis etc. Si quis autem etc. Datum ut supra. [Anagnie V. Idus Augusti. Pontificatus nostri. Anno duodecimo.

In e. f. m. . . Archiepiscopo Strigoniensi et . . . Episcopo Watiensi usque cognoscatur. Ideoque mandamus, quatenus eundem Regem non permittatis contra protectionis et constitutionis nostre tenorem super premissis ab aliquibus indebite molestari, molestatores etc. Datum ut supra (ep. CCXCVIII, p. 166—167).

ваме кралското височество с достойни в господя хвалебствия и [ти] последване с благодарствени дела, ние, които по всякакъв начин съдействуваме, доколкото можем с бога, за твоя успех и издигане, съгласявайки се благосклонно с твоите искания, не възнамеряваме да отстъпим българското царство да бъде завзето в твой ущърб от друг.⁴⁷ Дадено в Анагния на 9 август [1238]. Дванадесетата година [от нашето първосвещенствование].

27. *На унгарският крал се дава покровителството на апостолическия престол*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. прелюбимия в Христа цин. . .] светлия крал на Унгария. Тъй като поради нареждане на небесния съвет и по наше напомняне ти, укрепен от силата на Духа, си сметнал да приемеш да изпълниш лично делото против уцеленичското племе, богохулния народ, сиреч еретиците и схизматичните на Асеневата земя, и против самия Асен, понеже по справедливо решение твои, които се занимават със служба на небесния император, трябва да се радват на особени предимства, имайки пред вид, че ти решавайки да предоставиш всичко в ръцете на оногова, който ти е дал всичко — личност, кралство и всички твои блага, ние те взимаме, след като се въоръжиш, за да изпълниш такова дело под покровителството на блажения Петър и нашето, и те въоръжаване със защитата на настоящото писмо, като постановяваме от този момент всичко това да бъде под специалната наша и на апостолическия престол защита, докато не се узнае най-достоверно за твоего връщане или загиване. Никой прочее [да не] и пр. на нашата защита и наредба. Ако обаче някой и пр. Дадено като по-горе [в Анагния на 9 август 1238 г. Дванадесетата година от нашето първосвещенствование].

По почти същия начин до . . . стригонийския епископ, и до . . . ватийски епископ чак до [докато не] се узнае . . . Затова нареждаме да не допускате същия крал да бъде незаслужено затрудняван от никой и разрез със съдържанието на нашата защита и наредба върху горното. Тези, които го затрудняват и пр. Дадено като по-горното.

⁴⁷ Вж. тж в писмо № 24.

28. *Gregorius IX papa volum crucesignatorum Hungarie in volum contra terram Assani commutari permitti*

[Gregorius episcopus etc. Dilectis filiis. . .] Priori Provinciali fratrum Predicatorum de Ungaria et. . . Ministro fratrum Minorum provincie Strigoniensis [salutem etc.]. Sicut littere Karissimi in Christo filii nostri. . . Illustris Regis Ungarie nobis exhibite continebant, idem Rex prudenter attendens, quod nichil est amoris divini et animarum salutis penitus preferendum eterne remunerationis intuitu, ac devotionis obtentu, quam ad nos et Romanam gerit ecclesiam, ad commotionem nostram se voluntarius obtulit ad assumendum negotium contra hereticos et schismaticos terre Assani, ipsumque Assanum, arduum utique ac implicitum illudque cum auxilio dei et ecclesie personaliter prosequendum. Licet autem dictus Rex promptam gerat in hoc velut Rex christianissimus et princeps catholicus voluntatem, ut tamen in tam arduo negotio manus ecclesie sibi assit, mandamus universis crucesignatis Regni Ungarie commutandi vota in huiusmodi subsidium, facultate concessa, per vos et fratres vestros predicetis contra predictos Assanum et alios per totam Ungariam, et alia loca ubi expedire videris, verbum crucis, illam hiis, qui contra eos signum crucis assumpserint, indulgentiam largientes, quam habent laborantes in subsidium terre sancte, aliquos ex eisdem fratribus, qui intersint regali exercitui, ad proponendum populis verbum dei, audiendas confessiones et penitentias iniungendas ac sacramenta ecclesiastica, cum opus fuerit, exhibenda, prefato Regi nichilominus concessuri. Et ut inoffenso pede etc. in eodem fere modo ut supra CCXI. littera usque iuxta formam ecclesie absolvas. Ceterum quia idem Rex de salute anime sue provide cogitans illam desiderat omnibus anteferre, presentium vobis auctoritate concedimus, ut postquam se accinxerit ad predictum negotium exequendum, audita confessione ipsius, ei salutarem penitentiam iniungentes, eidem in remissionem peccatorum suorum huiusmodi negotium imponatis, relaxaturi nichilominus iuramenta, si qua forsitan in animo sue dispendium eundem Regem consulerit prestitisse. Super aliis vero iuramentis et constitutionibus, quia que sint constitutiones et super quibus iuramenta sint

28. *Папа Григорий IX разрешава обета на унгарските кръстоносци да се промени в обет срещу земята на Асен*

[Григорий, епископ и пр., поздравява и пр. любимите синове. . .] епархиалния предстател на братята проповедници в Унгария и. . . , ръководителя на братята минорити в стригонийската епархия. Според съдържанието на предаденото ни писмо на предлюбимия в Христа наш син. . . , светлия крал на Унгария, същият крал, забелязвайки мъдро, че съвършено нищо не трябва да се предпочитва пред божията любов и спасението на душите с омагьаното вечното възнаграждение и поради предадеността си, която има към нас и Римската църква, по наше напомняне доброволно се предложил да поеме делото против еретиците и схизматичните на Асеновата земя и против самия Асен, дело, особено трудно и сложното, и да го изпълни лично с помощта на Бога и на църквата. Обаче, макар споменатият крал като най-предан на християнството крал и католически владетел да проявява в това действена воля, все пак, за да му помага в толкова трудното дело ръката на църквата, след като дадохме възможност на всички кръстоносци на кралство Унгария да променят обета си за такава помощ, нареждаме да проповядват лично и чрез вашите братя словото на кръста против гореканите Асен и другите по цяла Унгария и по други селища, където видят, че е полезно, като на тези, които посмат знака на кръста против тях, даваме омагьан индulgенция, която имат поднасящите се в помощ на Светата земя. Все пак ние ще предоставим на споменатия крал някои от същите братя, които се намирал в кралската войска, да излагат словото божие на хората, да изслушват изповедите, да налагат изкупителни задължения и когато трябва, да дават църковни тайнства. И за да [може] безпрепятствено и пр. в почти същия начин, както по-горе в писмо CCXCV да, да освободите според църковната форма. Впрочем пожеже същият крал, милейки предвидливо за спасението на душата си и желайки да го предвождат пред всичко, позволяваме ви със силата на настоящото [писмо], след като той се въоръжи за изпълнение на казаното дело и след като чуете неговата изповед, да му наложите за опрощаване на греховете това дело, въвеждайки му спасителното изкупително задължение, като все пак ще му смекчите клетвите, ако стане ясно, че същият крал ни е дал във вреда на своята душа. По другите обаче клетви и наредби, пожеже не можем да знаем кои са наредбите и върху

præstita, scire nequivimus veritatem, illa nobis Regia magnitudo transmittat, ut super illis, auctore domino, congruum consilium apponamus. Datum ut supra [Anagnine V. Idus Augusti. Anno duodecimo].

In e. m. Archiepiscopis et Episcopis per Ungariam constitutis usque in subsidium terre sancte. Datum Anagnine III. Idus Augusti. Anno duodecimo. (ep. CCXCIX, p. 167).

кой е дал клетви, тях крадското величество нека ни препрати, за да можем да вземем по тях с божие съдействие съответно решение. Дадено като по-горното [в Анагния на 9 август 1238 г. Дванадесетата година от нашето първосвещенствуване].⁶⁸

По почти същия начин е писано до архиепископите и епископите, поставени в Унгария чак до „в помощ на Светата земя“. Дадено в Анагния на 9 август. Дванадесетата година [от нашето първосвещенствуване].

⁶⁸ Проектираният кръстоносен поход против Асенова България не се осъществява, защото латинският император предпочел да не враждува с българите. От друга страна, татарите се готвели да нападнат в Унгария. Вж. В. Задатска и др. История, т. III, с. 101.

ПИСМО НА УНГАРСКИЯ КРАЛ БЕЛА IV ДО ПАПА ГРИГОРИЙ IX ОТ 13 ЯНУАРИ 1240 г.

Това писмо не се съхранява в папските регистри, а е намерено сред документите на Римската църква, известен като „рулата от Клуни“. По своето съдържание писмото е изключително важен документ за отношенията на България с папството, Унгария и Константинополската империя и разкрива дипломатическата предистория на преминаването през пролетта на 1240 г. през България на кръстоносната армия начело с константинополския император Балдуин II.

ИЗДАНИЕ: M. Haillet de Broglie. Examen des chartes de l'église romaine dans les rouleaux des rouleaux de Cluny. — Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Impériale et autres bibliothèques, XXI, Paris, 1868, p. 363.

КНИЖНИНА: V. Gjuzelev. La Bulgarie, Venise et l'Empire latin de Constantinople au milieu du XIIIe siècle. — ВВР, II, 4, 1975, p. 46, n. 33; В. Гюзелев и П. Петров. Хрестоносците по история на България. Т. II. С., 1978, с. 331—332.

EPISTOLA REGIS HUNGARIAE BELAE IV AD GREGORIUM IX PAPAM

*Rex Hungariae Bela IV Gregori IX
papae scribit se legatos eius
humiliter excepisse*

Sanctissimo in Christo patri, G. Dei gratia sacrosancte Romane Ecclesie summo pontifici, B. eadem gratia rex Hungarie, filialem in omnibus subjectionem cum reverentia debita et devota. Sanctitatis vestre legationem nobis per venerabiles in Christo patres I. episcopum quendam Bosniensem et G. priorem Pestensem, quorum salubribus monitis et consiliis consuevimus humiliter obedire, super Imperio Bulgarorum directam, ea qua decuit diligenter audivimus devotione et intelleximus seriatim. Et licet ex iis que nobis vestra Paternitas duxit super hoc nego-

ПИСМО НА УНГАРСКИЯ КРАЛ БЕЛА IV ДО ПАПА ГРИГОРИЙ IX

*Унгарският крал Бела IV пише на папа
Григорий IX, че е приел смирено неговите
протекции*

На светейшия в Христа отец Григорий, по божия милост върховен първосвещеник на пресветата Римска църква — Б[ела], по същата милост крал на Унгария, [изявява] синовно подчинение във всичко с дължима и предана почит. Приемме пратеничеството на Вашата святост, отправено до Българското царство, от почитаемите в Христа отци И., бивш Босниенски епископ,¹ и Г., приор Пешенски,² на чиито полезни съвети и наставления сме свикнали смирено да се подчиняваме. Както подобава с почитателност ги послушавме и разбрахме всичко, и макар че трябваше да бъдем убедени за това,

¹ Йохан Тейтонски, който през 1237 г. в компанията си на Поклоненки епископ също е бил изпратен в дипломатическа мисия в България. Вж. за него и мисията му: A. Rothe, Johannes Teutonius (von Wildeshausen) — vierter General des Dominikanerordens, Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte, IX, 1895, p. 139—170. ² Григорий, приор на Ордена на проповедниците в Пеща.

tio persuadenda, videamus non solum persone nostre, sed et toti regno nostro labores multos et expensas non modicas imminere, tamen quia creatori nostro ex cuius dono et gratia sumus id quod sumus, nosmet ipsos hostiam vivam offerre ac vitam presentem cum oblectationibus suis pro eterna commutare desideramus, pro religione fidei christianae ac honore sancte matris Romane Ecclesie ampliando, vobis tamquam filius sanctissimo patri in negotio memorato de communi principium nostrorum consilio prompto animo ac devota mente obtemperare decrevimus cum effectu; parati iam personam quam res exponere ad obsequium Iesu Christi, si tamen in vobis invenerimus, prout nobis et nostris expedierit, auxilium, consilium et favorem. Propter quod venerabilem patrem G. episcopum Zauriensem vobis et Ecclesie Romane devotum et nobis ac regno nostro utilem plurimum ac fructuosum et suis meritis recommendatum in omnibus, de quo fiduciam gerimus specialem, ad vestram duximus presentiam destinandum, rogantes humiliter et devotè quatinus eaque vobis ex parte nostra duxerit proponenda, diligenter audire nec non libere dignemini exaudire, fidem sibi tamquam persone nostre in omnibus habentes; scientes per hoc nos vobis et sedi apostolicæ devotiones reddere ex devotis.

Datum apud Berne, idus januarii.

Където Ваше отчество ни съобщил относно дѣлото, ние-виждаме, че големѣ трудности и извънмерни разходи заплашват не само нашата личност, но и цялото наше кралство.³ Но понеже е за нашия създател, по чийто дар и милост сме това, Където сме, желаем да принесем себе си като жива жертва и да заменим сегашния си живот с неговите радости за вѣчния. За разширението на религиозната християнска вяра и за честта на светата майка Римската църква решихме да се подчиним като син на свѣтѣйшия баща и споменатото дѣло чрез общото решение на нашите първенци с този дух и предан ум резултатно; готови сме както за личността, така и за дѣлото на Исуса Христа да се поставим на разположение, ако получим от Вас, както подобава за нас и за нашите помощ, съвет и благословия. Поради което решихме да изпратим, за да Ви се представи, почитаемия отец Г., епископ Заурненски,⁴ предан на Вас и на Римската църква и на нас и на нашето кралство твърде полезен и плодотворен и със своите заслуги изтъкнат сред всички, комуто гласуваме спешно доверие и смятаме, че той именно трябва да бъде изпратен лично до Вас, като молим смиренно и благоговейно относно това, което на Вас от наша страна трябва да изложи, да го удостоите прилежно да го изслушате и необезпокоявано да го чуете, като имате нему вяра във всичко така, както на нашата личност, знаейки, че по този начин на Вас и на апостолическия престол изразяваме пълната преданост на преданите.

Дадено в Берн през януарските дни.⁵

³ От неговѣ странѣ исхо, че папата е приканил унгарския крал да вземе участие с войска в похода на християнската армия начело с Балдуин II. ⁴ Григорий, епископ на Северн. ⁵ Съответствува на 13 януари 1240 г.

11 Латински текст за българската история, т. IV

ПАПА ИНОКЕНТИЙ IV

Папа Инокентий IV, чието светско име е Синибалдо Фиески, е роден в Генуа около 1195 г. Той получил своето образование в Болоня, където завършил каноническо право. Възрастният му и духовен глас е станал в 1227 година, след което той бързо преминал по стълбицата на йерархията: в 1237 станал кардинал и през 1247 г. вече е избран за папа. Докато е бил папа (от 25 юни 1243 до 7 декември 1254 г.), той водел упорита борба за утвърждаване на надмощието на църквата над светската власт. Той продължил политиката на свои предшественик папа Григорий IX срещу отлъчения от църквата император Фридрих II и я довел до край. Дори след като провъзгласил смъкването на императора на 17. VII. 1245 г., той го обявил за еретик и останал до края на живота си отявнен враг на Хохенщауфените, което е имало по-сетне фатални последици за неговата политика в Египет и за неуспеха на Седмия кръстоносен поход. Настъпният след смъкването на Фридрих II раздор в Египет между самите кръстоносци довел до окончателното завладяване на Египет от селджукските турци в 1244 г. Седмият кръстоносен поход започнал в 1248 г. с благословието на папа Инокентий IV и завършил в 1254 г. с пълния разгром на кръстоносците начело с франския крал Людовик IX при Мансура.

По време на монголската експанзия на Изток — в Русия — папа Инокентий IV не само се отнесъл равнодушно към съдбата на Източна Европа и Русия, но и се опитал, изпращайки мисионерската дейност на ордена на миноритите, да разшири влиянието на католическото църкво в Източна Европа и пределите на самата Монголенка империя. Целта на папа Инокентий е била да се насочат монголите срещу селджукските турци и Никейската империя, които заплашвали господството на кръстоносците на Изток.

Като носител на идеята, че римският папа е представител на духовното единство на църквата, папа Инокентий IV положил големи усилия за осъществяването на това духовно единство. В 1253 г. той основал първото мисионерско общество на *peregrinantes propter Christum*, които били в по-голямата си част францисканци и доминиканци, със задача да пропагандират католицизма по пътя на убеждението.

В общи линии папа Инокентий IV е бил по-добър политик и разпространител на папското влияние в сравнение с папа Григорий IX, чиято политика е продължил.

Поместените папски писма и извлечения от решения на събори имат стойност за българската история, защото хвърлят обилна светлина върху борбата на папа Инокентий IV за приобщаването на България към западната църква и върху дейността на францисканците и доминиканците в България, която е продължила и през XIV в., а също така върху борбата на папата срещу богомилството в Босна. Богомилството в Босна има много общи черти с учението на нашите богомили. Най-после те дават някои подробности за нашествието на татарите през 1242—1243 г. в Унгария, които при своето връщане са минали през България и принудили българите да им плащат данък.

ИЗДАНИЯ: A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, Romae, 1859, p. 189—233. В латинския текст са нанесени поправки, направени от Ив. Дуйчев в неговия текст; кратка статия „За документите на Ватиканския архив, отнасящи се до българската история през IX до XIV в.“ — ИИД, XIII, 1933, с. 136 и сл.

С. Р. ЛЕВКИНОВИЧ. *Papa Innocentius IV. Mittheil. 1904, 1 v. Bulgarien. In transscandinavica in Bulgaria post 1000. XIIIe—XIVe. — Miscellanea franciscana, vol. XXXIV, fasc. IV, Roma, 1934, p. 1—18; В. Н. Златарски. История на българската държава през средните векове. Т. III. С., 1940, с. 425—427.*

EPISTOLAE INNOCENTII IV PAPAE

ПИСМА НА ПАПА ИНОКЕНТИЙ IV

1. Papa Innocentius regi populoque Tartarorum scribit ut benigne fratres Minorum recipiant

1. До царя и народа на татарите да приемат благосклонно братята минорити

Innocentius episcopus etc. . . Regi et populo Tartarorum viam cognoscere veritatis. Dei patris universa benignitas humani generis casum, quod primi hominis culpa contraxerat, ineffabili respiciens pietate, ac illum, quem diabolica prostrarat invidia suggestione dolosa, volens ex caritate nimia misericorditer reparare, filium unigenitum consubstantialem sibi de celi excelso solio misit ad infimum mundi solum, qui preelecte virginis utero sancti spiritus operatione conceptus, et ibi veste carnis indutus humane, indeque postmodum clausa maternae porta virginitatis egressus, cunctis visibilem se ostendit: humana enim natura, cum esset rationalis erat eterna veritate tamquam optimo suo cibo pascenda, sed pena peccati mortalibus defenta vinculis ad hoc est diminutionis redacta, ut per coniecturas rerum visibilibus ad intelligenda invisibilia niteretur: cibis ne sibi patrie ostium reserando:

Инокентий папа и т. н. . . До царя¹ и народа на татарите, да научат пътя на истината. Цялото милосърдие на бога отец, който с неограничима доброта, милосърдием на дългосте на човешкия род поради вината на първия човек и желайки от прекомерна любов състрадателно да спаси онзи, когото ненавистта на дявола погуби с измамно увещание, прати на най-долния край на света² своя единороден и едноосъщен син от възвишения трон на небето. Той, зачен от действието на Светия дух в утробата на избраната девница и там приел олеянието на човешка плът, оттам веднага след това излязъл от затворения вход на майчината девственост, се показа видим на всички: защото човешката му природа, понеже е надарен с разум, трябваше да се кърми с вечната истина като със своя най-добра храна, но беше възирна от оковите на телесната плът, поради наказанието за грехи и да бъде свелена до такова снижение, че чрез тълкувания на видими неща да се издигне до разбиране на невидимите. Така, закърмвайки с разум своето създание, се изменил творецът в човешка форма, а не поради промяна на своята природа, така че станал видим, за да извика при себе си невидимия. Той съставля у хората здравя уредба, показва им пътя на живота чрез указанията на свършеното учение. Той е смеишал за необходимо, след като е дал примери на свето общуване и на евангелска проповед, да прегърби смъртта и принасяйки себе си в жертва на жестокия кръст, да изтърпи с мъчителния край на настоящия си живот наказанието на вечната смърт, на която попадна потомството на първия човек поради прегрешението му, и от горчивата чаша на неговата времешна смърт човекът да почерпи сладостта на вечния живот: защото Посрединният³ между нас и бога е

¹ dicitur adre in Reg. № 1167 Polihast, not. Cap. 1.

et demum resurgens a mortuis, ac in celum ascendens vicarium sibi reliquit in terris, cui animarum curam, ut earum saluti, pro qua suam humiliaverat altitudinem, vigilantiter interderet et invigilaret attente, amoris eius constantia trine professionis argumento probata commisit, tradens sibi claves Regni celorum, per quas ipse sulque per eum successores potestatem aperiendi omnibus, et claudendi eiusdem Regni ianuam obtinerent. Unde predicti vicarii, disponente domino, nos licet immeriti successores effecti, super omnia, que nobis ex inducto incumbunt officio, ad vestram aliorumque salutem nostre intentionis dirigimus aciem, ad hanc precipue mentis nostre destinamus affectum, circa eam diligenti studio et studiosa diligentia sedulo vigilantes, ut errantes in viam veritatis educere, omnesque lucrifacere, Deo sua nobis cooperante gratia, valeamus. Datum Lugduni III. Nonas Martii. Anno secundo.

*2. Fratribus Minorum in terras
Bulgarorum proficiscentibus certae
e facultates conceduntur*

[Innocentius episcopus etc.] Dilectis filiis fratribus de ordine fratrum minorum in terras Sarracenorum, Paganorum, Grecorum, Bulgarorum, Cumanorum, Ethiopum, Sytorum, Iberorum, Alanorum, Gazatorum, Gothorum, Zicorum, Ruthenorum, Iacobi-

трябвало да има и преходна съвършеност и вечно блаженство, за да може чрез това, което е преходно, да прилича на съвършените и към това, което е вечно, да ни изнесе от мъртвите. И така, предлагайки се като жертва за изкуплението на човешкия род, той го изтъгна за негово спасение, след като унищожил врага, от позора на робството за слава на свободата, разваряйки вратите на небесното си отечество. И най-после, възкръсвайки с мъртвите и възнасяйки се на небето, си оставил заместник на земята, на когото оставил грижата за душите, за да насочи дейно вниманието си и да бодърствува зорко за тяхното спасение, за което припизн своето величие, като проявил три пъти постоянството на своята любов с доказателството на проповедта, приемайки ключовете на царството небесно, чрез които сам той, а чрез него и последователите му имат властта да отворят и да затворят всякому вратите на същото царство. Ето защо ние, гореспомнатите заместници⁴ по волята божия, ако и недостойни неговии последователи за всичко, което ни се вменява като възложен дълг, насочваме погледа на нашето внимание към вадето и на другите спасение,⁵ към него най-вече нашата мисъл, като бдим около него с прилежно и ревностно старание и прилежание, за да изведем грешниците по пътя на истината и да спечелим всички с помощта на божията благоволение. Предадено в Лугдуну⁶ на 5 март (1245). През втората година.

*2. На братята от ордена на миноритите,
които отиват в земите на българите, куманите
и т. н., се отстъпват известни права*

[Иннокентий⁷ папа и т. н.] на обичните синоде — братята от ордена на миноритите,⁸ които отиват в земите на сарацините,⁹ паганите,¹⁰ гърците,¹¹ българите,¹² куманите,¹³ етиопците,¹⁴ сирийците,¹⁵ иберийците,¹⁶ аланите,¹⁷ хазарите,¹⁸ готите,¹⁹ зики-

⁴ Братята минорити. ⁵ Чрез покръстване. ⁶ Лион, седалище на папската курия след бегството на папата от Рим при нападенията на император Фридрих II в 1244 г. ⁷ Тази била в допълнение на булата на папа Григорий IX от 11 ноември 1239 г., отправена до францисканците. Вж. I v, D u j d e v. II *fratrescaesestis in Bulgaria*, p. 3, vol. I. *Spartea, Bullarium Franc.* p. 269—270, № 296. ⁸ Т. е. францисканци. Основният от Франческо д'Асизи (1182—1226) в Италия ордена е съвремен през XIII в. от папа Иннокентий IV във Франция. ⁹ Т. е. мюхамедани. ¹⁰ Надали е обозначение на езичниците, въведено след утвърждаването на християнството в IV в. ¹¹ Обозначението „гърци“ тук е в смисъл на схизматични. ¹² Папата е искал да възстанови пренесената в 1231 г. от цар Иван Асен II курия в Рим. ¹³ Куманите, тюркоезичен народ, обитавали от IX в. степите между Днѣп и Дунав. ¹⁴ Християнството проникнало в Етиопия през IV в. Етиопците са се приобщили към монофизитския свят на източната църква. ¹⁵ Сирийци тук означават привърженици на западната сиривско-мисифизитска църква. ¹⁶ Иберийците са латините готланди, покръствани през IV в. от църквата на Армения. ¹⁷ В XIII в. останалите в североруските райони алани (заведени част от тях още след 375 г. се населили заедно с германски племена на запад и заедно с вандалите — в Испания и Африка) били потиснати от татарите на запад към Унгария. Останки от аланите са днешните осетини. Една част от тях са християни, а друга част — привърженици на исляма. ¹⁸ След X в. хазарите изчезнали като самостоятелно племе и се влият в други тюркски племена. Вж. М. А р т а м о н о в. История хазар. Л., 1902, с. 282. Касе се влият за останки от тях до края на XIII в. или пак друго племе е смятано архиепископ с това племено наименование. ¹⁹ От средата на IV в. сред готите се разпространило арменското християнство. Тук се касае за християнските готи, останки от които са се запазили в Крим до XVI в.

norum, Nubianorum, Nestorinorum, (Georgianorum)* Armenorum, Indorum, Mesolitorum, aliarumque infidelium nationum orientis, seu quarumcumque aliarum partium proficiscentibus [salutem etc.]. Cum hora undecima sit diei hominibus, ut exeant ad opus usque ad mundi vesperam deputati, et illud apocalypsis eulogium cito credatur cum matris ecclesie consolatione complendum, videlicet oportere viros, spiritualis vite munditia et intelligente gratiam cum Iohanne sortitos, populis et gentibus, lingua Regibusque multis deus prophetare, quia non sequetur reliquiarum Israelis per Ysaïam prophetata salvatio, nisi iuxta Paulum apostolum prius introeat gentium plenitudo: nos licet immeriti super apostolice sedis speculam constituti, fideliter (ac prudenter)^b dispensandis dei ministeriis et operibus coadiuvandis intendimus, si vergente plenitudine temporis post pia piorum studia in vineam domini Sabaoth novos et pene novissimos, qui sapientiam longum didicere per otium, operarios mittere procuramus. Vos igitur, quos iuxta professe religionis officium zelus comedit animarum, et in quadriga quarta, quam variis carismatum donis et fidei fortitudine trahitis, ubique discutere ac vexillum Regis glorie procul levare gestitis ad gentes, que Iesum Christum dominum non cognoscunt, et ad subtractionis filices, qui sacrosancte Romane ecclesie non obediunt, destinamus, vobis in remissionem peccatorum omnium iniungentes, quatenus seminaturos super aquas multas in illo tantum, qui mundum dixit se vicisse, confisi ad illuminationem cœce multitudinis et heretice falsitatis

* Georgianorum con. Dojcev.

^b ac prudenter con. Dojcev.

те,²⁰ рутените,²¹ яковитите,²² нубийците,²³ несторианците,²⁴ армените, индите,²⁵ мезолитите и други езически племена на Источа и които и да било други страни [поздрав и т. н.]. Понеже е единадесетият час на деня за хората, за да излязат на работа чак до вечерта на определения ден, и се вярва, че бързо трябва да се изпълни указанието на Апокалипсиса²⁶ заедно с утешението на майката църква, очевидно трябва мъжете, които са получили заедно с Йоан чистотата на духовния живот и силата на знанието, отново да пророчествуват със слово по народи, племена и много царе, понеже не ще последва пророчуването чрез Исая спасение²⁷ на останките на Израеля,²⁸ ако преди това според апостол Павел не дойдат всички племена²⁹; лие, ако и незаслужено поставени да бдм над апостолическия престол, се стремим справедливо (и мъдро) да ръководим службите на бога и да подпомагаме делата му, щом през цялото ни време, след като вече е положено благочестиво усърдие от благочестивците, се грижим да изпращаме в дозето на господ Саваот нови и все по-нови работници,³⁰ които са учили дълго време мъдростта. Затова определям Вас, които съобразно със задължението към изповядваната вяра със обещия от духовния репосет, и в четвъртитата колесница, която теглите пътника с разни дарове и благовония и със силата на вярата желаете навсякъде да обходите и да понесете надалеч знамето на славата на небесния цар перед племена, които не познават Господа Исуса Христа,³¹ и до синовете на отстъпниците,³² които не се подчиняват на пресветата Римска църква, и ви възлагаме опрощаването на всички грешници, за да сеете³³ върху много води,³⁴ като се доверите на този³⁵, който е казал, че е победил света за просветяване на сляпото множество и за разрушаване на ер-

²⁰ Зиките били обитатели на източния бряг на Черно море. В пределия на тяхната страна — Зикия, в близост гр. Тматорван през XIII в. Вж. V. Меліди. Тматорван. Кн. I. Стр. — В. Сборник, в изст. на В. П. Златарски, С., 1925, с. 152—162. ²¹ Рутените обитавали Галикия (днес Рутенската църква евала към унйтските църкви). ²² С името яковити се означава сирийско-антиохийската секта на Източната църква, наречена така по името на Яков Варадей. Той е бил привърженик на Александрийската школа на малкианството. За изображения на Кирил от Александрия в българските земи вж. И. Василев. Към въпроса за образа на Константин Кирил Философ в нашето изобразително изкуство. — В. Сборник Константин Кирил Философ, С., 1969, с. 419—424. ²³ Нубийците били жители на Нубия — Южен Египет. Те са имали еретически (монофизитен) нубийския църква, известна под името „коптска църква“. Дейността на имените е остана пасивна с редица променливи откопавания на мощите в Нубия. Вж. G. R. S. J. The Geographical Nubien and the Sudan. — Klio, 12, 1912, p. 51 sq. ²⁴ Несторианците били обявени за секта на III вселенски събор в Ефес в 431 г. Те били привърженици на Нестор, константинополски патриарх и последовател на Екклезиастичната школа. ²⁵ В Индия, където се борили за намякване будизма и хиндуизма, през XIII в. все повече се пробива път исляма. ²⁶ Апокалипсисът е едно от книгите на Новия завет — Откровение за Йоан Богослов, най-древното произведение на християнската литература, издължено с пророчества за ближкия край на света. ²⁷ Бит. VI, 14 и сл. ²⁸ Т.е. човешният род. ²⁹ „Ако не дойдат всички племена в чиното на църквата“, т.е. ако не се покрестят всички народи. ³⁰ Т.е. проповедници на християнството. ³¹ Т.е. всички народи, които не познават Исуса Христа. ³² Остатъците са ескзотичните и сектантите. ³³ Йер. I, 10. ³⁴ „Водит тук означава „народи“ или „царства“. Вж. Йоан I, 42 и Йер. I, 10. ³⁵ Т.е. Христос.

exterminium, ad confirmandos nutantium animos et fidelium confortandos in luce sermonis et rectitudine operis, propositum vobis iter sine quorumlibet offensione curratis; ut autem ministerium vestrum honoretur plenius et honorabilius impleatur, presentium vobis auctoritate concedimus, ut in terris, que adhuc sedis apostolice magisterio non intendunt, proponere verbum Dei et constitutis ibidem, non obstante, si aliqui sunt excommunicatione ligati, in verbo, officio et cibo, ac in aliis secure communicare, et ipsos seu etiam alios converti ad unitatem christiane fidei cupientes recipere, baptizare et aggregare lillis ecclesie sancte possitis, necnon aggregatos eosdem insignire caractere clericali et ipsos ad acolitatus ordinem promovere, liceat etiam vobis ibidem redeuntibus ad obedientiam sedis apostolice, qui sunt excommunicatione ligati, absolutionis beneficium iuxta formam ecclesie impertiri, et super eo dispensare cum ipsis, quod sacros⁹ receperunt ordines et divina celebrarunt officia sic ligati. Hoc ipsum vobis sit licitum circa illos de terris eisdem, qui temporibus indebitis vel infra etatem legitimam, aut qui omnes eadem dies vel qui superiores premissis inferioribus conferre seu recipere ordines presumpserunt si tamen in hoc servata forma talis extiterit, per quam ordines recepissent, vobis preterea dispensare liceat, ut illi ex nationibus vestre predicationi commissis, qui post susceptionem sacrorum ordinum, vel in gradibus et casibus a divina minime lege prohibitis matrimoniis contraxerunt, remaneant in eisdem, et hi qui ad ecclesie catholice redierint unitatem, ut inter suos habitent, eisque communicent, necnon quod clerici nationum ipsarum publice ad obedientiam sedis apostolice redeunt, gaudeant privilegio clericali. Sit etiam vobis licitum omnium fidelium in terris predictis confessiones audire, ac ipsis iniungere penitentias salutares, et excommunicatos a canone vel alio modo iuxta ecclesie formam

тическата измама, за укрепване душите на колебаещите се и за усиляване вяращите и светлината на словото и правотата на делото, за да поемете предложения ви път без оскърбление на когото и да било,³⁶ а също и за да бъде почетена вашата служба по-пълно и за да се изпълни по-достойно. представяме ви с настоящото решение, щото да излагате словото божие в страните, които досега не са под надзора на апостолическия престол, и ако там някой са отлъчени от църквата, чрез слово, служба и храна³⁷ и чрез други неща безпрепятствено и окончателно да ги присъедините или дори и други³⁸ да съберете към единството на християнската вяра с желание да ги приемете, кръстите и присъедините към синовете, обречени на светата църква, и още преди да бъдат присъединени, да ги отбележите с духовния знак³⁹ и да ги подтикнете към породичен живот. Нека ви бъде също позволено да раздавате богатствата на освободените⁴⁰ съобразно с наредбите на църквата на тези, които се възвръщат към покорство пред апостолическия престол, и на тези, които са отлъчени, и освен това да се разпореждате над тях, тъй като те вече са приели свещените наредби и така обвързани, изпълняват светите обряди. Същото това нещо да ви бъде позволено относно онези жители от същите земи, които не са пълнолетни, т. е. са под законна възраст, или в един и същи ден — по-големите,⁴¹ които са изоставили по-малките, са решили да се съобразят или да приемат наредбите, ако пръвс това е била свързана с това такава форма, чрез която да се приемат наредбите. Вие можете освен това да разпоредите тези лица от поверените на вашата проповед народи, които след приемането на светите наредби или в съответни степени и положения, възпрепятствувани най-малко от божия закон,⁴² са сключили бракове, да си останат в тях, а тези, които се възвръщат към единството на католическата църква, да живеят между своите и да им се даде причастие.⁴³ Също така духовниците от самите народи, които открито се възвръщат в послушание към апостолическия престол, да се радват на клирикална привилегия.⁴⁴ Нека също така ви бъде позволено да приемате изповедите на всички вяращи в споменатите страни и да им давате спасителни разкаяния, и отлъчване по канона или по някакъв друг на-

⁹ sacros cons. Dujece.

³⁶ Т. е. да действуват не като войнируващ орден, а като си служат с убеждението. ³⁷ Как се за сектите и ересите, които са се отделили или са били отлучени от официалната църква. ³⁸ Т. е. свиканци или емигранти. ³⁹ Т. е. знакът на кръста. ⁴⁰ Освободение от прозяването чрез благословия, причастия или други предмети на покаянето. ⁴¹ Т. е. родители. ⁴² Как се да правилата (каноните) на църквата. ⁴³ Тъй като, бидейки християни, се са свързали чрез брака с неверци. ⁴⁴ Става дума за духовните лица, които имали някога привилегия, свързани с тяхната неприкосновеност от светските закони, между които и тези, че не са обвързани с военна служба.

absolvere, dummodo iniuriam et dampna passis satisfaciant competenter. Cum irregularibus autem partium earundem in illis casibus, in quibus solent legati sedis apostolice dispensare, ac etiam cum clericis ipsarum partium patientibus defectum natalium, dummodo non sint de adulterio vel incestu aut de regularibus procreati, sit vobis dispensandi facultas: quam circa illos similiter habeatis, qui ab unitate catholice ecclesie seu religione vel clericali ordine discesserunt, si humiliter redire voluerint et digne satisfacere (de commissis) ita quod ipsi religiosi ad sua loca salva disciplina ordinis resumantur, et illos ex iam dictis, qui excommunicationis vinculo sunt astricti, iuxta premissam formam et predictae satisfactionis modum absolvere valeatis, et cum irregularibus ex eisdem, sicut est expressum superius dispensare. Ad hec sit vobis absolventi facultas occisores clericorum et religiosarum personarum in predictis partibus constitutos, fundandi de novo ibidem ecclesias, et reconciliandi illas, que sunt casu aliquo prophanate, ac de novo fundatis Rectores idoneos providenti, et illis, qui de gentibus vel schismaticis noviter sunt conversi, dandi licentiam, ut uxores suas, cum quibus in gradibus a lege divina non prohibitis contraxerunt, valeant retinere. De causis matrimonialibus, quas in partibus illis ad audientiam vestram deferri contigerit, legitime cognoscendi, ac discordantes inter se ad invicem, quod ad pacem et concordiam redeant, necnon quod inordinate viventes de suis excessibus, sicut iustum fuerit, satisfactionem exhibeant, compellendi per censuram ecclesiasticam vobis libera sit potestas. Insuper in locis, in quibus vos hospitari contigerit, vel in locis partium earundem, in quibus residentiam facietis, missam et cetera divina celebrare officia, in eisdem partibus cimiteria benedicere, ac dare indulgentias et commutare vota facultatem et licentiam habeatis. Ceterum vobis concedimus, quod a catholicis patriarchis, Archiepiscopis et Episcopis positis

чин да освобождават съобразно с църковния ред стига само съответно да изкупят извършената несправедливост и вина. Обаче спрямо нарушителите от същите области в тези случаи, при които пратениците на апостолическия престол трябва да разпореждат, а също спрямо клириците на същите области, които са родени с прегрешение,⁴⁵ стига само да не бъдат родени от прелюбодеяние или безчестие, или от монаси,⁴⁶ нека имате възможност да прецените. Нека имате също така възможност да разпореждате спрямо онези, които са отстъпили от единството на католическата църква⁴⁷ или от вярата или от църковния ред,⁴⁸ ако са пожелали да се възвърнат смиренно и да дадат достойно изкупление за простъпките си, така че самите те да се възвърнат вярващи по своите места, без да нарушават дисциплината на ордена. Също така да може да освобождават тези от вече споменатите, които са отлъчени от църквата, съобразно с известната форма и начин за споменатото изкупление и да ги прецените заедно с нередовните от тях, както е изразено по-горе. При това нека имате възможност да освободите убийците на клирици и набожни лица, установени в поменатите области, да основават там отново църкви, да възобновяват тези църкви, които по някакъв случай са осквернени, да се погрижат за подходящи ръководители на новооснованите църкви, а на тези племена или схизматици, които са новопокръстени, да дават възможност да запазят съпругите си, с които са се свързали, без да попаднат под забраната на божия закон. При случаите на встъпване в брак, които дойдат до ваше знание в тези области, ние трябва да имате пълна възможност да ги проучвате по закона, та живеещите помежду си във взаимно несъгласие да се възвърнат към мир и съгласие, също и живеещите в незаконно съжителство, както изисква справедливостта, да бъдат заставени по църковно решение да дават изкупление за своите грехове. Освен това в местата, в които ви се случи да гостувате, или в местата на същите страни, в които ще отседнете, имайте възможността и свободата да отслужавате литургия и останалите църковни служби, да благославяте гробищата в същите области, да давате indulgentias и да променят оброци. Впрочем ние ви разрешаваме да приемате наредби от православни патриарси, архиепископи

* Repetito in Reg uxores suas cum quibus; certe est apud Theinor, non Dujice.

⁴⁵ Евномии по рождение. ⁴⁶ Касае се за поквареността на католическото духовенство. ⁴⁷ Отстъпници от вярата са тези, които са били католици или униици и са станали мюхамедани или са се възвърнали към езичеството. ⁴⁸ Отстъпници от църковния ред са еретиките. ⁴⁹ Тази була в изданието на A. Thiel et. Vetera monumenta, ..., p. 192—193, няма посочена дата. Из. Дуйчев в цитираната статия за документите от папските регистри, отнасящи се до българската история в статията му за францисканството в България, е уточнил по оригиналните регистри, че е издадена на 21—22 март 1245 г.

ordines, et alia ecclesiastica sacramenta suscipere, ac vestes sacerdotales, altaris pallas et corporalia per eos, qui ex vobis sunt presbiteri, cum necesse vobis fuerit, benedicere, ubi catholicorum episcoporum copia non habetur, necnon alia facere, que ad augmentum fidei, ac reprobationem et irritationem illorum, que sacris traditionibus contradicunt, sicut pro loco et tempore videritis expedire. ... [XI Kal. Aprilis a. 20] (ср. CCCLXII, p. 193—194).

3. *Idem papa eodem regi scribit ut fratribus Minorum fidem adhibeat*

Innocentius episcopus servus etc. ... Regi et populo Tartarorum viam agnoscere veritatis. Cum non solum homines verum etiam animalia irrationalia, nec non ipsa munditalia elementa machine quadam nativi federis sint unione coniuncta exemplo superiorum spirituum, quorum agmina universorum conditor Deus perpetua pacifici ordinis stabilitate distinxit, mirari non immerito cogimur vehementer, quod vos, sicut audivimus, multas tam christianorum quam aliorum regiones ingressi, horribili eas desolatione vastastis, et adhuc continuato furoris depopulatoris manus ad ulteriores extendere non cessantes, soluto cognationis vinculo naturalis, nec sexui, nec etati parcendo, in omnes indifferenter animadversionis gladio desevitis. Nos igitur pacifici Regis exemplo cunctos in unitate pacis sub dei timore vivere cupientes, universitatem vestram monemus, rogamus et hortamur attente, quatenus ab impugnationibus huiusmodi, et maxime christianorum persecutionibus de cetero penitus desistentes, super tot et tantis offensis divine maiestatis iram, quam ipsarum exacerbatione vos non est dubium graviter provocasse, per condigne satisfactionem penitentiae complacitis, nec ex eo sumere debetis audaciam amplius seviendi, quod in alios potentie vestre furente mucrone omnipotens dominus diversas ante faciem vestram subterni permisit hactenus nationes, qui nonnumquam superbos in hoc

и епископи и да извършват и други църковни тайнства, да благославят свещенически и олтарни одежди и тленни останки чрез тези, които са по-старши от вас, когато сметнете за необходимо и няма православни епископи, и да вършат и други неща, уместни и навременни, за прослава на името божие и за разпространение на католическата вяра и за порицание и преследване на тези, които се обявяват против светните традиции, както според мястото и времето видите, че е полезно. ...

3. *Същият папа пише до същия владетел да се стиче с доверие към братята минорити*

Инокентий папа, слуга и т. н. До владетеля⁶⁰ и народа на татарите — да узнаят пътя на истината. Понеже не само хората, но и лишените от разум животни, тъй и самите елементи на вселената са свързани по силата на природен закон по подобие на рояците небесни духове,⁶¹ които бог-творецът на вселената разпределя в здравия порядък на вечен мир, принудени сме да се учудваме напълно основателно, че вие, както чухме, сте нападнали много страни както християнски⁶², така и други⁶³, опустошили сте ги и смети страшно рикорими. Непреставяйки и досега да всявате ужас, като протягате грабителски ръце към още по-далечни страни⁶⁴, без да имате нещо общо с тях, свирепствувате с меч на наказанието срещу всички, без да щадите нито пол, нито възраст. И така, желязки по примера на миролюбивия цар⁶⁵ всички да живеят в единенето на мира под страх божий, ние напомняме на всички вас, молим ви и ви насърчаваме усърдно, да прекратите напълно тия нападения и особено преследванията на християни и за тези толкова големи оскърбления⁶⁶ да смирите с равностойно изкупление и разкаяние гнева на божното величие, който гняв без съмнение така силно сте предизвикали с тези огорчения. От това не трябва да черпите дързост за по-голямо ожесточение, понеже когато могъщият виемен беснееше срещу другите, всемогъщият Господ предостави да бъдат покорени от вас толкова много народи. Действително

⁶⁰ Не се знае дали това послание на папата е било адресирано до тогавашния велик хан Угедай (1227—1241), или до князя на Улс Багу, министър на чан (1227—1256). ⁶¹ Създадена е от добри и лоши духове, които Бог е създал. ⁶² Полша, Унгария и Далмация, нападнати през 1241—1243 г. На връщане от този поход татарите преминали и през българските земи и заставили българите да им платят данък. ⁶³ През 1224—25 г. страната на кипчакските турци — Дешти Кипчак, покорена окончателно през 1236 г., която впоследствие съставлявала западната част на Монголската империя. ⁶⁴ Тук се има пред вид главно Италия. Така е според някои извори, като например Матей Парижки в *Chronica maiora Anglie* (ed. Luard), t. IV, p. 113, който съобщава писмо на германския император Фридрих II до английския крал Хенри III, с което император Фридрих II бил поканен като съюзник анжуйските орди. ⁶⁵ Т.е. Господ. ⁶⁶ Папата изчислява, че се изплатили скъпият в Уганде през 1041 г. когато от него се разделили седемнадесет едноточни 60 000, според други — 100 000 души. Някои градове (Пеща, Варод, Чанад) са били обемлюдени напълно и заселени след това с германски колонисти.

potius nos in ipsis benigne recipiatis et honorifice pertractetis, iidem eis super hiis, que vobis ex parte nostra dixerint, adhibendo, et cum ipsis super predictis et specialiter de hiis, que ad pacem pertinent, tractatum fructuosum habentes, nobis quid vos ad gentium exterminium moverit aliarum, et quid ulterius intendatis per eosdem fratres plenarie intimetis, providendo ipsis in eundo et redeundo de securo conducto et aliis necessariis, ut ad presentiam nostram tuto valeant remeare. Datum Lugduni III. Idus Martii, Pontificatus nostri anno secundo (ep. CCCLXIV p. 195—196).

4. *Idem papa Colomanno Bulgarorum regi scribit ut ad unitatem redeat*

[Innocentius episcopus etc.] Illustri Colomanno in Bulgaria impetanti, deum diligere et timere. Cum simus super apostolice sedis speculam constituti, vehementer dolere cogimur et turbari, cum a capite suo membra quedam videamus esse divisa, queque divisionis dampnum tamquam mortificata non plangere, nec sentire. Nempe orthodoxorum neminem credimus iam latere, unum in terris caput esse tantummodo, ex quo totum corpus conplexitur militantis ecclesie, rerum id exigente natura, que corpus, si habuerit duo capita, indicat monstruosum: probat hoc idem ratio exemplaris eterni, iuxta quod militantem ecclesiam sub utroque tempore disponendam per instructionem angelicam didicit legislator, Paulo apostolo referente, vide omnia facito iuxta exemplar, quod tibi in

Господ понекога оставя на тоя свят гордите да грабят известно време, за да не се погрижат те самите да се усмирят, за известно време оставя безнаказано тяхното безразсъдство и при все това ги наказва в бъдеще по-чужко. И ето затова решихме да изпратим до вас възлюбените синове братя И.⁵⁷ и неговите другари, приносители на настоящото писмо, мъже, изявени във вярата, украсени с честност и надарени със знание на светото писание, които от почит към бога да приемете любезно, все едно че приемате нас в тяхно лице, и да се отнасяте с тях почитателно, като им имате доверие за тези неща, които ще ви кажат от наше име, и с тях да влезете в плодотворно общение за това... Подалено в Лугдунум, на 13 март 1245 г. През втората година [от нашето първосвещество].

4. *Същият папа пише до българския цар Коломан да се върне към unitatis*

[Иннокентий, папа и т. п.] До славния Коломан,⁵⁸ царуващ в България — да обича бога и да се отнася със страхопочитание към него. Понеже сме определени да бдим над апостолически престо, принудени сме да скърбим силно и да сме обезпокоени, като виждаме, че някои членове на тялото са разделени от своята глава и нито скърбят, нито чувствуват загубата от раздялата,⁵⁹ като че ли са мъртви. Естествено смятаме, че не остава вече скрито за никого от православните, че на земята има само една глава, която обединява цялото тяло на воинстващата⁶⁰ църква. За самата природа е чудовишно тялото, което би имало две глави. Това се потвърждава и от разума на вечния първообраз,⁶¹ според който законодателят⁶² е разбрал, че воинстващата църква и през двата завета трябва да се урежда чрез евангелското изставление, според проповедта на апостол Павел — да вършим всичко съобразно с примера на първообраза, който

⁵⁷ С този титлул е означен Иван де Плато Карпини, един от първите сподвижници на Франческо д'Асини. По време на татарските нашествия в Западна Европа той е бил духовен сан провинциал на Папския и Савоиния и в бил преговарчик на идея за одигане на християнски поход срещу татарите. От 1243 г. той преминал на служба към римската папска курия на Иннокентий IV и на него се връща от това време, през 1246 г. бил изпратен като легат на апостолическия престол до великия хан на татарите Угедай. Той бил най-напред през стан на Бату, който го изпратил при великия хан. Там Плато Карпини потвърдил на великия хан историята на историята на Гюк хан през 1246 г. Вж. Плато Карпини и Рубрук. Путешествие в восточные страны. М., 1956. ⁵⁸ Българският цар Коломан I Аска (1241—1246) и т. е. схизмата от 1054 г. ⁵⁹ Католическата църква, която си присвоява правото да бъде единствена продължителка на вселенската църква, е воинстваща, защото води борба със схизматични, тектити и еретичи на утвърждаване правото си на вярание в съставната политика и в подкрепа на феодализма строй. ⁶⁰ През вечния първообраз трябва да се разбира Христос. ⁶¹ Под законодателя папата има през вид Грегориус — до този като теорет на закона на Стария, на Новия завет и на Закона на апостолите.

1. Издания издана за Славянската история, IV

monte monstratum est ubi divina dispositione Ierarchie per media ultima ipsaque per primam mediatori omnium convertuntur, quod imitandum fore necessario peregrinanti ecclesie, scriptura sacra tam figuris quam apertis testimoniis asserit atque probat. Unus Adam deputatus ad pus et custodiam paradisi, unam est sortitus uxorem, unum dominum Iesum Christum in iustitia et veritatis sinceritate creatum, eiusdemque unum in terris vicarium et unicam eius sponsam ecclesiam prefigurans, doctore gentium attestante, sacramentum hoc, inquit, magnum est, ego autem dico in Christo et in ecclesia . . .

... Previdens autem dominus, quod ecclesia sua conculcaretur a tyrannis, laniaretur ab hereticis, et a schismaticis scindere-tur, ait: Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos, ex quo colligitur evidenter, quod ad sedem Petri omnis sit questio referenda. Cui cum dei gratia disponente non nostri premittimus presidemus, nequaquam sine dolore possumus intueri, a tanti capitis corpore membra quedam esse divisa, videlicet Grecorum et Bulgarorum ecclesiam, seiuncta nempe per inobedientiam a suo capite speciali corporis sensificationi nequaquam participiant, cum ab eius se subtraxerit unitate. Igitur quia debitores sumus omnium salutem querere, servus servorum illius qui nemini

ти се е явил на планината,⁶⁴ където според устройството на божнито чиновначалне последните се обръщат към Посредника на всички чрез намиращите се най-близо до тях, а те пак — чрез стоящите начело.⁶⁵ А Светото писание обявява и одобрява, че на това чиновначалне трябва по необходимост да подражава странстващата църква.⁶⁶ Единствен Адам⁶⁷ е бил изпратен да обслужва и пази в рай и е получил една невеста и един господ Иисус Христос, съгласен в справедливостта и искреността на истината, явявайки се представител на същия Христос и на единствената негова невеста — църквата — на земята, както свидетелствувал учителът на народите.⁶⁸ Това тайнство,⁶⁹ казва апостол Павел, е голямо, но аз говоря в името на Христа и на църквата. . . .⁷⁰

Обаче господ, предпоставяйки, че неговата църква ще се мъчи от тирани,⁷¹ ще се разкъсва от еретици⁷² и ще се разцепва от схизматици,⁷³ казва: „Аз се молих, Петре, заради тебе, да не отслабва вярата ти, и ти, веднъж приел вярата, утвърждавай [в нея] твоите братя.“ Оттук става ясно, че всяко оплакване трябва да се отнася до престола на Петър. Понеже ние стоим на престола по благоволенieto божие, а не по наши заслуги, не можем да гледаме без мъка как от тялото на такава глава са отделени някои части, т. е. църквата на гърците и на българите, и отделена — естествено поради неполнотенето си на своята глава, тя не взема участие в чувствата на тялото, понеже се е откъснала от единението си с нея. Ето защо, по-вече сме задължени да се стремим към спасението на всички, като роб на робите на сино-гове,⁷⁴ който не желае никой да загине,

⁶⁴ Тук папата изтъква за един епизод от живота на ап. Павел. Той произхождал от богато еврейско семейство в Тарс (Киликия) и по سراда Христовото учение, но бил привлечен чрез видение Христово на планината за негов апостол. След това той развил мисионерна дейност първоначално в Дамаск и Антиохия, след това в Мала Азия (в Галатия и Ефес) и най-после в Македония и Гърция (в Коринт). Евангелист, за който става дума по-долу, е станал в планината при гр. Дамаск. Вж. Деяния, гл. 9. ⁶⁵ И в Посланието до римляните (глава 14), където се говори за възкръсването на покойните християни, и посланието на ап. Павел до коринтяните (I кор. 15⁷²), където е изложена догмата за възкръсването на всички покойници при второто пришествие на Христос. ⁶⁶ Тук става дума за необходимостта да се подражава на Христос в проповедническа дейност. Подражанието на Христос *Imitatio Christi* е основно изложение в идеологията на францисканския и доминиканския орден, които са представители на странстващата църква. ⁶⁷ За сравнението на Адам с Христос в Посланието на ап. Павел до коринтяните (първото му послание) вж. H. M. L. C. Die Aufzählung von Christen und Nichtchristen nach dem Apostel Paulus — *Biblical Studies*, Bd. XVI, H. I, Münster, 1963, p. 96 sq. ⁶⁸ Тук ап. Павел е наречен учител на народите⁶⁸ и качеството му на проповедник и мисионер. ⁶⁹ Тук се има пред вид тайнството на кръщенето. ⁷⁰ По-нататък в писмото се излага догмата за саможертвата на Христос в името на спасението на човечеството, догмата на Петър като заместник на Христос и за папата като негов викарій на земята. ⁷¹ С думата „тирани“ папата има пред вид германския император Фридрих II като носител на властта за надмощие на светската власт над църквата. ⁷² Става дума за еретиците (патарейци, катарии, албигойци и болонизи), които са разкъсали идеологическото единство на църквата. ⁷³ Тук се има пред вид вселенската църква, която се разкъсва от догматичните спорове между католическата и източноправославната църква. ⁷⁴ Във връзка с призиването на папата да се грижи за душите на хората, в писмото си на служител на Христос и негов заместник на земята.

vult perire, non immerito circa te et subditos tuos misericordie visceribus affluentes, Pauli gentium doctoris affectum induimus, qui sciens creatorem omnium acceptionem non facere personarum confirmatus infirmis et omnibus omnia factus est, ut vultus domino luscaretur; rogamus et obsecramus in domino Iesu Christo, quod ad unitatem sacrosante Romane ecclesie redire non differas, nec reputes otiosum, quod a nobis in hac parte diebus istis inspiratione divina et fratrum nostrorum consilio, silentium illuminationem tuam populi tibi subiecti, non sine sacrarum scripturarum est auctoritate provisum. Non enim vestra requirimus, sed animarumstrarum cum Iesu Christo lucta sitimus, nihil de facultate vestra subtrahere querimus vel munere de honore, sed quantum cum deo iuste possumus provehere vos et ampliare potius affectamus. Erit proinde, dante domino a Iesu Christo, nostris affectibus incrementum, si tu, qui esse populi tui caput et princeps diceris, per gratiam intellectus, quo a multitudine subiecta discernis, proposita tibi per pacis nuntios audiens patienter, ad unitatem ecclesie catholice revertaris, ut efficiaris Christo primitie populi reversuri. Etsi forte te excusare volueris, dicens, hec nequaquam fieri posse sine concilio generali, respondemus, quod ad congregandum concilium ad requisitionem tuam et Grece atque Bulgarie prelatorum offerimus nos benivolos, et paratos recipientes vos vestroque procuratores et nuntios cum honore et cordis letitia, et restituemus corpori ecclesie sua membra, proferentes stolam primam, occidemus vitulum saginatum, generale convivium faciemus universis Christi fidelibus, et annuntiabimus, cum exultatione et gaudio, quod ecclesia catholica suo decore ut a principio est induta, tamquam vitis habundas, cuius filii

напълно незаслужено⁷⁵ преизпълнени в гърдите си със състрадание към тебе и твоите поданици, вземаме върху себе си грижите на учителя на народите Павел, който, знаейки, че у твореца на всичко няма лицемерство, а единствено опора им е самият, всичко за всички, за да срещем всичко за Господа. Молим те и те заклеваме в господи Иисуса Христа да не отлагаш да се възвърнеш към единеността със светата Римска църква и да не гледаш за безполезно това, което ние ретивим в това отношение по силата на Светото писание през тези дни по божие внушение и по съвета на нашите братя,⁷⁶ жадуващи за твоето и на подчинения ти народ просветление. Защото ние не търсим вашето богатство, но жадуваме заедно с Иисус Христос за спечелване на вашите души, нищо не желаем да извлечем от вашето състояние или да намалим от вашето достойнство, но се стремим, колкото можем, справедливо с бога да ви надгнем⁷⁷ и по-скоро да ви възвеличим. После е благоволението на господи Иисуса Христа нашата благосклонност към тебе ще се увеличи, ако ти, когото смятат глава и княз⁷⁸ на твой народ, чрез благодатта на разума, с който се различаваш от подчинеността ти множество, изслушвайки търпеливо направеното ти чрез пратениците на мира предложение, се върнеш към единеността с католическата църква, за да станеш за Христа първата придобивка от народа, който ще се възвърне. Ако пък искаш да се извиниш, като казваш, че това не може да стане без общ събор, ние ти отговаряме, че сме благосклонни относно твоето искане и с искането на прелатите на Гърция и България за свикването на събор и сме готови да приемем вас и вашите пратеници и пратеници сърдечно и почитателно. Тъй като носим одеждата⁷⁹ на първосвещеник, ние ще възстановим частите на шията на царската, ще заковим утробно теле, ще устроим общо угощение за всички верни на Христа и ще известим с ликуване и радост, че католическата църква е облечена в своята украса, както преди⁸⁰ като богата лоза, а нейните деца са разположени като издънки на маслинови дървета

⁷⁵ Причината за подмяната на преговори от страна на папа Иннокентий IV с Коломан I Асен за установяване на унията, която причина се загатва с думите non immerito, не е съвсем изяснена. В. Н. Златарски в История на българската държава през средните векове, т. III, с. 427, отбелязва по повод на това послание на папата до българския цар Коломан, че остава неяснено дали с това предложение папата не е искал да навреди в лицето на българския цар съюзник на латинския император Балдуин II (1228—1261), който се намирал в критично положение в тази момент. От 1244 г. той се намирал в Италия и прибегнал до посредничеството на Фридрих II за уредване на едногодишно примирие с Ватикан. ⁷⁶ С думите fratrum nostrorum consilio до нас предвид може би канцелярия на религиозния орден на братята минорити, тъй като посланието е било изпратено по пощата от този орден. ⁷⁷ Става дума за времето след евентуалното възстановяване на унията. ⁷⁸ Папата по този начин изобразява едно преклонение на цялата църк за българския владетел. ⁷⁹ Думата stola (гр. στολη) — епатрихия, тук е употребена в смисъл на дреха, както е обичайно да се употребява в манастирския език *stola d'obediencia*. ⁸⁰ Както преди саваната от 1054 г.

sunt ut novelle olivarum in circuitu sue mentis sedentes, expectando, ut occurrat salvatori suo domino Iesu Christo. Quapropter tuam exhortamur industriam, et tibi per Deum omnipotentem et per Iesum Christum eius filium, qui suo sanguine nos redemit, iniungimus, quatenus dilectos filios fratres ordinis fratrum minorum, latere presentium, viros virtutis, quos diu sub observantia regulari probatos et in scripturis sacris instructos inter alios preelegimus, quia utiliores tibi eos fore credidimus, tamquam nostri Salvatoris humilitatem sequentes, ad te duximus transmittendos, pro divina reverentia et nostra liberaliter et benigne suscipere et honeste tractare debeas, immo potius nos in ipsis, et diligenter audire et credere firmiter, quaecumque ex parte nostra tibi duxerint proponenda. Nam si putassemus, quod fructuosiores et gratiores tibi existerent, vel aliquos ecclesiarum prelatos ad te vel potentes alios misissemus. Cum itaque super predictis et specialiter de hiis, que ad pacem pertinent, tractatum habeam fructuosum, providens eisdem in eundo et redeundo de securo conductu et aliis necessariis, ut ad Tartaros et alias gentes ultiores tuto valeant proficisci. Datum Lugduni XII. Kal. Aprilis. Anno secundo pontificatus nostri (ep. CCC LXV, p. 196—197).

5. In concilio Lugdunensi idem papa Christianos monet, ut Tartarorum irruentibus aditus negent

De Tartaris, Innocentius etc. . . Christiane religionis cultum longius latiusque per orbem diffundi super omnia cupientes, inextimabilis doloris telo transfodimur si quando aliqui sic nostro in hac parte obviant desiderio, affectu contrario ei effectu, quod ipsum cultum delere penitus de terre superficie omni studio, totaque potentia molimur

около своята трапеза в очакване да срещнат своя святица господи Исуса Христа. Заради това насърчаваме твоята ревност и чрез всемогъщия бог, и чрез Исуса Христа, неговия син, който ни спаси чрез своята кръв, ти вменяваме в дълг любезно и благосклонно да приемеш⁶¹ и достойно да се отнасяш към многолюбените синове — братя от ордена на минористите, присъпители на настоящото писмо, добродетелни мъже. Те дълго време са били редовно наблюдавани и проверени и са запознати със Светото писание. Затова ги предпочетохме пред другите и решихме да бъдат изпратени при тебе, понеже вярваме, че ще ти бъдат по-полезни, тъй като са смирения като нашия спасител. Ти трябва от уважение към бога и към нас да приемеш учтиво и благосклонно тях или по-скоро нас в тяхно лице и да се отнасяш към тях почитателно, да ги изслушаш внимателно и да вярваш твърдо какво и да решат да ти предложат от наша страна. Впрочем, ако смятахме, че това е трудно, по-полезно и по-приятно на теб, ние щяхме да изпратим при теб други църковни прелати или други с висок сан. И така, след като водиш плодотворен разговор за споменатите по-горе (неща) и особено за тези, които се отнасят за мира, погрижи се за тях при идването и връщането им за сигурния им съпровод и за другите необходими неща, за да могат да отидат в безопасност при татарите и други подалечни племена. Препалено в Лугдунум [Лион] на 21 март [1245]. През втората година на нашето папство.

5. На Лионския събор свещият папа съветва християните да откажат свободен пропуск на нахлуващите татари

За татарите⁶². Инокентий и т. н. Желаяйки християнската вяра да се разпространи по-надалеч и по-нашироко по земята над всичко, ще бъдем пронизани от стрелата на неизмерима скръб, ако някога някои ни се противопоставят в това отношение с противно чувство и действие, като се стараят с каквения си устрем и сили да затият напълно от лицето на земята самата вяра⁶³.

⁶¹ На въпроса, какво е станало по-нататък, който си задава Златарски (цит. съч., т. III, с. 427), за въстанието на цялата българска църква е бил поставен от лицата на събора в Лион, вж. следващата белешка. ⁶² Това послание е било приемлено от папата пред XII лионския събор, който е бил свикан като вселенски, но не са дошли прелатите от всички страни: грехските прелати отказали да пристигнат, дошли само германските, вж. Златарски.

Съборът бил свикан през юли 1245 г. Папата издал на разглеждане пет въпроса: 1) защитата на християнството от татарската опасност, 2) премахването на схизмата между западната и източната църква, 3) изкореняване на ересите, 4) подпомагане на християнските походи и 5) сплъчване на германския император Фридрих II като вярник. На събора е присъствувал и източният латински император Балдуин II. Очевидна станала необходимостта да се обединят всички източни християни срещу татарите и турците. На 17 юли папата провъзгласява император Фридрих II за сватен и с това съборът в Лион бил закрит. Вк. Т. и т. The empire of the papacy (1918—1923). Peroid II. 2. ed. London, 1899, p. 386. ⁶³ Какво се за физическото изтребване на християни.

tur. Sane Tartarorum gens impia christianum populum subjugare sibi vel potius perire appentes, collectis iam dudum suarum viribus nationum, Poloniam, Rusiam, Ungariam, aliasque christianorum regiones ingressa, sic in eam depopulatrix iniecit, ut gladio eius nec etati parcente, nec sexui, sed in omnes indifferenter crudelitate horribili debachante, inaudito ipsas exterminio devastavit ac aliorum Regna, continuato progressu illa sibi, eodem in vagina cinari gladio nesciente, incessabili persecutione subternit, ut subsequenter in robore fortiores exercitus christianos invadens, suam plenius in ipsos possit servitiam exercere, sique orbat, quod absit, fidelibus orbe, fides exorbitet, dum sublatis sibi gemuerit ipsius gentis feritate cultores. Ne igitur tam detestanda gentis eiusdem intentio proficere valeat, sed deficiat, auctore Deo, potius, et contrario concludatur eventu, ab universis christicolis attentata est consideratione pensandum et procurandum studio diligenti, ut sic illius impediatur processus, quod nequeat ad ipsos ulterius quantumcumque potenti armato brachio pertransire. Ideoque sacro suadente concilio, universitatem vestram monemus, rogamus et hortamur attente mandantes, quatenus viam et aditus, unde in terram vestram gens ipsa posset ingredi, solertissime perscrutantes, illos fossatis vel et muris sue aliis edificiis aut artificijs, prout expedire videritis taliter premunire curetis, quod eiusdem gentis ad vos ingressus patere de facili nequeat, sed prius apostolice sedi suis denuntiare possit adventus, ut ea vobis fidelium destinante succursum, contra conatus et insultus gentis ipsius tuti esse, adiutore domino, valeatis. Nos enim in tam necessariis et utilibus expensis, quas ob id feceritis, contribuemus magnifice, ac ab omnibus christianorum regionibus, cum per hoc occurratur communibus periculis, proportionaliter contribui faciemus: et nichilominus super hiis aliis Christi fidelibus, per quorum partes habere posset aditum gens predicta litteras presentibus similes destinamus (Ep. CCCLXVI, p. 198).

Наистина нечестивото татарско племе, желейки да покори християнския народ или по-скоро да го нападне, като се събрало отлавя вече войските на своите народи, западна Полша, Русия, Унгария и други християнски страни⁸⁹ и така опустошително свирепствува сред тях, че мечът му не пощади нито възраст, нито пол, но бесня със страшна жестокост без разлика срещу всички и опустоши с нечувано разрушение тях и други царства.⁹⁰ Това племе, като продължи настъпването, без да дава почивка на меча си, подчини тези народи с непрекъснато преследване, така че нападайки последователно по-храбри и по-силни християнски войски, би могло по-пълно да упражни своята жестокост спрямо тях и ако по този начин светът — дано да не дава Господ — бъде лишен от вярващи, вярата ще осиротее, като оплаква отиетите от жестокостта на самото племе вярващи. Затова дано да не може да успее проклетото намерение на същото племе, но по-скоро да се прояви с божия помощ и завърши с обратен резултат. Затова всички вярващи в Христа трябва да обмислят старателно и да се погрижат усърдно така да се попречи на настъпването му, че да не може да напредне дори и крачка към тях по-нататък със силно въоръжената си войска. Затова по съвета на свения събор напомняме на всички вас, молим ви и ви насърчаваме, като ви поръчваме убедително да разучите най-старателно пътя и достъпа,⁹¹ откъдето може да навлезе същото племе във вашата земя, и след това да се погрижите да ги укрепите по такъв начин с валове или със стени или други постройки или съоръжения, както решите за най-полезно, че нахлуването на това племе да не може лесно да се разпростре до вас, но за идването им да може да бъде предварително известно на апостолическия престол, та след като той ви осигури подкрепата на вярващите, да можете с помощта на бога да бъдете защитени срещу опита на това племе да ви нападне. Защото ние ще ви възнаградим щедро за толкова необходимите и полезни разходи, които вие ще направите за това, и когато по този начин се даде отпор на общата опасност от всички християнски страни, ние ще наредим да се даде съответно възнаграждение. Все пак във връзка с това ние изпращаме писма, подобни на настоящото, и до другите вярващи в Христа, през които земи може да има достъп споменатото племе.

⁸⁹ Далмация и Силезия. ⁹⁰ Касае се за жестокостите при нашествията на татарите в 1241 г.

⁹¹ Под достъп разбираме границата и проходите.

6. *Idem papa Hungariae regem iuramento liberat*

Innocentius episcopus etc. . . . Carissimo in Christo filio . . . Regi Ungariae Illustri salutem etc. . . . Regie sublimitatis prompta devotio, qua Christum et ecclesiam sponsam eius debita honorificentia veneraris, digne requirit, ac laudabiliter promeretur, ut tuis, quantum cum Deo possumus, petitionibus annuamus, tibi deberi merito reputantes quicquid excellentie tue impertiri possumus gratie ac favoris. Ex parte siquidem tua fuit propositum coram nobis, quod cum olim Regno Hungarie depopulato a barbaris nationibus et a Tartarorum Tyrannide pene penitus devastato, permittente domino vel iubente timens ne Regnum ipsum ad extinctionem ultimam deveniret, ac desiderans, ut ipsius reliquie salve forent, P. quondam Imperatori sub ea conditione prestiteris homagii iuramentum, ut idem in Regnum tuum ad defendendum ipsum contra predictorum impetum Tartarorum infra certum terminum potenter accederet, nec venit, nec illic fillum suum, ut promiserat, destinavit: quare nobis humiliter supplicasti, ut ne hac occasione in te vel Regnum tuum possit a Romano Imperio aliquid in posterum vendicari, providere in dempnitati tue super hoc paterna sollicitudine curaremus. . . . Datum Lugduni XII Kal. Septembris, Anno tertio episcopatus nostri (ep. CCCLXIX, p. 199—200).

7. *Idem abbati S. Martini in Pannonia scribit ut requireret veritatem de haeresi in Bosna*

Innocentius episcopus etc. Dilectis filiis . . . Abbati sancti Martini de Sacromonte Pannonie, . . . Diacono et . . . Thesaurario ecclesie Vespriemensis et Iauriensis diocesis, salutem etc. Ex parte venerabilis fratris nostris . . . Episcopi Bosnensis fuit propositum

6. *Същият папа освобождава унгарския крал от донесената клетва*

Иннокентий епископ и т. н. поздравява и пр. най-скъпия в Христа син. . . славния крал на Унгария. Изпитаната преданост на кралското височество, с която таечно е дължимата почит Христа и венчаната за него църква, е основание изисква и похвално заслужава да се съгласим с твоите искания, колкото можем с божия помощ, преценявайки, че заслужено ти дължим всяка благодарност и внимание, каквито можем да отдадем на ваше височество. Наистина, макар и да бе дал васална клетва на император Фридрих⁸⁷ при условие той да дойде в определен срок с войска в твоего кралство, за да го защити против нападенията на татарите, или пък да прати синя си,⁸⁸ понеже ти се плашеше да не би по божие позволение и повеление кралството ти да бъде напълно унищожено и желаше да се запазят неговите останки, тъй като някога то е било разорено напълно от варварски-с народи и почти съвсем опустошено от татарската деспотия,⁸⁹ ти ни изложи, че същият Фридрих, очакван дълго след срока, нито дошъл, нито изпратил синя си, както бил обещал.⁹⁰ Затова ти ни помоли смирено да се погрижим с бащинска загриженост, та Римската империя⁹¹ да не може в бъдеще по този повод да предяви никакви претенции⁹² спрямо тебе или твоего кралство. Дадено в Лотдунум на 21 август. През третата година от нашето първосвеществование.

7. *Същият пише до абата на св. Мартин в Панония да установи истината за ереста в Босна*

Иннокентий епископ и т. н. на възлюбените синове. . . абата на св. Мартин от Сахромонте в Панония, . . . дякона и кончежника на църквата на Весприменския⁹³ и Навриенския⁹⁴ диоцези поздрав и т. н. От страна на уважаемия наш брат . . . Босненския епископ, бе ни донесено, че

⁸⁷ Фридрих II (1194—1250), немски крал и император (1220—1247) и същевременно крал на Сицилия и на Ерусалим. ⁸⁸ Каско се за сина на германския император Фридрих II — Екцио. ⁸⁹ Тук се има пред вид битката с татарите през април 1241 г. при Мохач на бреговете на реката Сава, приток на Тиса, която е завършила с тежко поражение на унгарците. При захлуването на татарите куманите, съставляващи авангарда на унгарските войски (ера. тук писмо № 16 на папа Иннокентий IV), се откъват в единствен съюзник на Бела IV и неговият съсед, австрийският дук Фридрих. След падането на градовете Пеш и Варад и разрушаването на град Чанад Бела IV избягва в Австрия, а Кодоман бива убит. Настъпването на татарите било спряно от хърватите на външбрежията при Грбнок, недалеч от Флуея на Далматическия бряг. ⁹⁰ Австрийският дук Фридрих поискал от Бела IV да му заплати за оказаното му гостоприемство с отстъпването на три гранични области. Избягалият Бела IV тогава се обърнал за помощ към германския император Фридрих II, който веднага обещал да стане. ⁹¹ Каско се за с. нар. Свещена римска империя на германския император Фридрих II. ⁹² Тук папата освобождава унгарския крал Бела IV от васална клетва към император Фридрих II. ⁹³ „Св. Мартин“ е манастир в Унгария. Веспрем е дн. гр. Веспрем в Унгария. ⁹⁴ Навриенски диоцез. Епархията на град Навринум, днешния Гюр, в Унгария е обособена още от 1009 г.

coram nobis, quod cum dudum ecclesia Bosnensi vacante, etiam iam lapsa erat peccatis exigentibus in hereticam pravitatem . . . Ragusiensis Archiepiscopus, eo tempore ipsius ecclesie Metropolitanus, ibidem quendam hereticum in episcopum prefecisset, ibidem in eodem crimine, cum ad eum pervenerit, quod tam ipse quam eius subditi huiusmodi erant labe respersi, quodque in ecclesiis civitatis et diocesis Bosnensis officia non celebrabantur divina, scienter tolerasset: eundem bone memorie I. Penetrinus episcopus, tunc in illis partibus apostolice sedis Legatus, cognito legitime de lante ipsius Archiepiscopi temeritatis excessu, prefatam Bosnensem ecclesiam Ragusiensi ecclesie, cuius erat suffraganea, exigente iustitia subtrahens, ipsam ab eius subiectione ac iurisdictione prorsus eximit, postmodum vero bone memorie predecessor venerabilis fratris nostri . . . Archiepiscopi Colocensis sic primo, ac demum idem Archiepiscopus huiusmodi negotium ex animo assumens, cum Colocensis ecclesia in Civitate et diocesi Bosnensi iurisdictionem habeat temporalem ad extirpandam exinde pravitatem predictam, cum multis diversis temporibus exercitiis construendo et reficiendo in locis idoneis castra pro defensione ipsius Bosnensis ecclesie, tuitione fidei et hereticorum extirpatione, non sine magno expensarum onere ac personarum periculo laboravit, unde cum eadem terra purgari pravitate predicta nequeat sine magno auxilio ecclesie Colocensis, et Ragusiensis ecclesia in huiusmodi labem lapsum dicatur, prefatus episcopus et etiam Carissimus in Christo filius noster . . . Rex Ungarie Illustris nobis cum instantia supplicavit, ut predictam Bosnensem ecclesiam eidem Colocensi ecclesie subicere paternam sollicitudinem curaremus. Quia vero in tanto negotio absque magna deliberatione ac maturitate procedere nolumus, nec debemus, mandamus quatenus inquiratis super hiis diligentius veritatem, et quod inveneritis, nobis

понеже доскоро босненската църква⁹⁶ е била свободна и вече се е била подхлъзвала в еретическата поквара поради греховете си. . . Рагузкия⁹⁷ епископ, по това време митрополит на същата църква, на същото място бе издигнат за епископ някакъв еретик и го бил търпял съзнателно на същото място в същото провинение, макар до него да бе дошла мълвата, че както самият той, така и неговите подчинени били по такъв начин обхванати от същата съблазън и че в църквите на държавата и на босненския диоцез не се отслужват важни служби. Блаженият епископ И. Пенетрин, тогава представител на апостолическия престол в онези области,⁹⁸ щом по установения ред бе узнал за отклонението в такава безразсъдност на самия архиепископ, изземвайки по силата на справедливостта споменатата босненска църква от рагузката църква, на която тя беше подчинена, напълно я отне от нейно подчинение и юрисдикция. А след това блаженият предшественик на уважания наш брат . . . колокийския архиепископ най-напред, а после и същият архиепископ, вземайки се от душа с тази важна работа, ако и колокийската църква в държавата и в босненския диоцез да имаше временна юрисдикция, се постараша за изкореняването на споменатата поквара — именно с построяване през много различни времена и възстановяване в удобни места на крепости за войски за защита за самата босненска църква,⁹⁹ за защита на вярата и за изкореняване на еретиците, не без голямо бреме на разходи и опасност за хората. Ето защо, понеже същата област не може да се очисти от споменатата поквара без голяма помощ от страна на колокийската църква¹⁰⁰ и понеже се смята, че и разуката църква е попаднала в таквава съблазън, споменатият епископ, а също и най-скъпият в Христа наш брат . . ., славният крал на Унгария, ни се помолиха настоятелно да се помислим с бачина загриженост да подчиним споменатата босненска църква на същата колокийска църква. Но понеже в това толкова важно дело ние не желаем и не трябва да действуваме без сериозно и задълбочено обмисляне, препоръчваме ви да поърсите по-усърдно истината по това и каквото установите, да ни отговорите

⁹⁶ Босненската църква е възникнала в края на XIII в. и се оформила като самостоятелна църква. По идността за учението си тя била близка до богомилството, което било държавна религия в Босна. По въпроса, дали богомилството възникнало на местна почва или е пренесено от България, вж. д-р Ангелов, Богомилството в историята на славянските народи и влиянието му в Западна Европа. — В: Славянска филология, 5. С., 1903, в. 170—172. ⁹⁷ Рагузкия епископ е епископът на града — република Дубровник. ⁹⁸ Двете области, за които става въпрос, са Дубровник и Босна. ⁹⁹ Въз връзка със замислените крестовно-походи от Унгария срещу еретиците в Босна тук става въпрос за издигане на крепости за защита на католическата в Босна. ¹⁰⁰ Бела IV се стреми към присъединяването на Босна към Унгария чрез присъединяването ѝ към диоцеза на Колича (дн. Крайч).

fideliter rescribatis, ut exinde, per vos instructi, quod expedire viderimus, disponamus. Quod si non omnes etc. Datum Lugduni XIII. Kal. Augusti. Anno quarto [nostri pontificatus] (cp. CCLXXII, p. 201–202).

8. *Idem Regi Hungariae scribit ut contra haereticos Bosnenses se adiciat*

Innocentius episcopus etc. Carissimo in Christo filio nostro: Regi Ungarie Illustri salutem etc. Debeant terre principes sua comprimere potentia et virtute, domare colla superbientium contra Deum et erigentium erroris propugnaculum contra sanctam Romanam ecclesiam in subversione fidei christiane. Cum igitur Regis eterni fervore succensus, ad Bosnenses hereses confutandas te astrinxeris ex animo, et ex corde huiusmodi negotium prosequaris, ex quo gratia divina te tanto constituis digniorem, quanto ipsius in hac parte specialius causam geris: Serenitatem tuam rogamus, monemus et hortamur in domino Iesu Christo, quatenus ob reverentiam Regis regum, honorem ecclesie ac exaltationem fidei christiane prosecutioni prefati negotii dones ea efficacia et constantia potentie tue vires, quod prefer eterne meritis premia, que proinde consequeris tibi laudis et honoris accrescat apud Deum et homines cumulus meritum; Sciturus pro certo, quod super facto terre Bosnensis nil penitus statuimus nisi de tuo consilio et assensu. Datum Lugduni III. Kal. Februarii. Anno quarto [nostri pontificatus] (ep. CCCLXXVI, p. 202–203).

9. *Idem reginae Hungariae scribit ut Valacii suadeat ut ad unitatem redeat*

Innocentius episcopus etc. Carissime in Christo filie... Regine Ungarie Illustri salutem etc. Quod dominum Iesum Christum et proximum tuum diligas, ac sanctam ecclesiam matrem tuam, certis probatur rationibus, et constat evidentissimis argumentis, et evidentia facti docet, dum totis queris affectibus ut hii ad ecclesie gremium revertantur, eorum cordibus intelligentia veri luminis illustratis,

откровено, за да разпоредим, уведомени от вас, каквого решим, че е полезно. Това ако не всички, и т. н. Предадено в Лугдунум на 20 юли [1246]. През четвъртата година [от нашето първосвещенствуване].

8. *Същият пише до унгарския крал да потегли срещу еретиците в Босна*

Инокентий епископ и т. н. На най-скъпия в Христа наш сун... славния крал на Унгария¹⁰⁰ поздрав и т. н. Земните князе трябва със своята власт и сила да обуздаят и да превият вратовете на възгорделиите се против бога и на надигащите крепости на заблуда срещу светата Римска църква, за разрушение на християнската вяра.¹⁰¹ И така, понеже, възпламенен от спина любов към вечния цар, си се задължил от все сърце да залушши босненските ереси и от все сърце следваш това дело, поради което ти с божия милост ставаш толкова по-достоен, колкото по-усърдно го отстояваш в това отношение, затова молим, напомняме и поддържаме тоя светост в господи Иисус Христос от благоговение към царя на царете, от почит към църквата и за възвеличаване на християнската вяра да отдадеш в изпълнението на споменатото дело със същата деловитост и постоянство силите на твоята власт. Това ще увеличи не само наградата за вечната заслуга, която ще спечелиш поради това, но също и величината на тази похвала и достойна за почетна заслуга пред бога. Нещо знаеш сигурно, че ние не ще извършим за делото на босненската земя нищо без твое одобрение и съгласие.¹⁰² Предадено в Лугдунум на 30 януари. През четвъртата година [от нашето първосвещенствуване].

9. *Същият папа пише до унгарската кралица да склони Ватаци да се върнат към унията*

Инокентий епископ и т. н. На най-скъпата в Христа дъщеря... славната кралица на Унгария¹⁰³ поздрав и т. н. Че обичаш Господа Иисуса Христа и ближния си, и светата църква, твоята майка, се доказва със сигурни съображения и става явно от най-очевидни доказателства. И за същото дж учи безспорният факт, че ти с цялата си душа желаеш да се върнат към доното на църквата, като сърцата им се

¹⁰⁰ Бела IV. ¹⁰¹ В 1244 г. Бела IV отново владее Босна, прекъсвай всички изкачители действа там поради войната си с Австрия и сега бива отново подканен от папата да ги продължи. ¹⁰² Подканяйки го към предстоещ поход в Босна, папата дава право на крал Бела IV да се намесва в работите на Босна. Подходу става въпрос за кривоверителите в Босна, но въпреки това ереста не бива изкоренена. ¹⁰³ Мария, унгарска кралица, жена на Бела IV и дъщеря на турския император Искан Дука Ватаци (1190–1254).

qui ab ipsius unitate, seducti a tenebrarum principe, recesserunt. Sane referentibus dilectis filiis fratribus Iacobo ministro Provinciali et Romano ordinis Fratrum Minorum Ungarie, quos ad sedem apostolicam destinasti, exultantes accepimus et referimus gloriantes, quod pro tuis insistis viribus et laboras, ut ad sinum matris ecclesie redeat Vatacius et gens eius, ex quo tanto tibi maiores actiones referimus gratiarum, quanto magis id ad laudem cedit et gloriam Iesu Christi, exaltationem contingit et commodum sponse sue, nostram et tuam utilitatem respicit pariter et honorem. Ut igitur, Carissima in Christo filia, effectus huiusmodi negotii facilius subsequatur, excellentiam tuam requirimus et rogamus, quatenus nuntios, viros providos et discretos, ad prefatum Vatacium non differas destinare, quorum diligentie studio et sollicitudinis industria predictus Vatacius ad unitatem matris ecclesie revertatur. Nos enim ob tui gratiam et amorem, quicquid cum honore Dei et ecclesie, ac salute ipsius anime fieri poterit, scire te volumus nos facturos. Datum Lugduni III. Kal. Februarii. Anno quarto pontificatus nostri. (ep. CCCLXXVII, p. 203).

10. Idem archiepiscopus Strigoniensi et Colosensi scribit, ut quardam loca contra Thartharos muniant

Innocentius episcopus etc. Venerabilibus fratribus . . . Strigoniensi et . . . Colosensi Archiepiscopis salutem etc. Cum sicut ex parte Carissimi in Christo filii nostri . . . Regis Ungarie Illustris nobis est intimatum, adventus Thartharorum ad partes Ungarie timeatur, quia tutius est ante tempus occurrere, quam post causam vulneratam remedium invenire, mandamus, quatenus de suffraganeorum vestrorum consilio ad voluntatem et beneplacitum ipsius Regis loca queratis idonea, in quibus vos et ipsi suffraganei et populi vobis commissi possitis vos necessitatis tempore re-

осветят със знанието на истинската светлина, тези, които са отстъпили от нейното единство, измамени от князи на мрака. Наистина, тъй като възлюбените синове, братята Яков, провинциален служител, и Роман от ордена на братята минорити в Унгария, които ти припада към апостолическия престол и които ние приехме с радост и ти връщаме с въсторг, ни съобщават, че постоянно живяш според силите си и се вървяваш към лоно на майката църква. Затова с толкова по-големи благодарности ти се отплащаме, колкото повече това става за хвала и слава на Исус Христос и се отнася до възвелижаването и ползата на неговата невеста, а също еднакво нашия и твой интерес и чест. И така, за да може, най-скъпа в Христа дъще, да се получи по-лесно резултат от такова дело, искаме от твое превъзходителство и те молим да не омагаш да изпратиш като пратеници до споменатия Ватаци¹⁰⁴ мъже, предвидливи и мъдри, за благодарение на тяхното разумно старание и настойчиво залягане споменатият Ватаци да се завърне към единството на майката църква. Разбира се, желаем да знаеш, че от благодарност и любов към тебе ще направим каквото може да стане с почитта на Бога и на църквата и спасението на самата душа. Предадено в Лугдунум на 30 януари. През четвъртата година от нашето първо-свещенствование.

10. Същият пише до Стригонийския и Коловийския епископ да укрепят някои места срещу татарите

Иннокентий епископ и т. н. На уважаемите братя: . . . Стригонийския¹⁰⁵ и . . . Колокийския архиепископ поздрав и т. н. Тъй като има опасност¹⁰⁶ татарите да се приближат до пределите на Унгария, както ни се съобщено от страна на епископа в Христа наши сина — славния крал на Унгария,¹⁰⁷ и понеже е по-сигурно предварително да се пригнем на помощ, отколкото да се търси лев, след като се случи бедата, препоръчване от името на съвета на подведомствените ви епископи съобразно с ползата и одобренieto на самия крал да потърсите удобни места, в които да може да ви и самите ви подведомствени епископи и поверените ви народи да се оттеглят в

¹⁰⁴ Папата искал да приобщи Йоан III Дуката Ватаци към католическата църква поради неговото могъщество през това време както с оглед на възобновяването на Латинската империя, така и с оглед на предстоящите кръстоносни походи. ¹⁰⁵ Йоан III Дуката Ватаци по това време е бил в Мала Азия.

¹⁰⁶ Т. е. епископът на Стригонум (дн. Естергом в Унгария), един от най-старите епископски градове на Унгария. Гражданите на този град са имали муниципално самоуправление. ¹⁰⁷ Нова опасност от татарски нашествия е била очаквана на запад чрез възвръщането на хан Гуж (1246—1248), който е свалил претенцията на Тюркеш (1241—1246), обаче неговото кратко управление е било съвсем миролюбиво. ¹⁰⁸ Бела IV.

[3. Латински извор за българската история, т. IV

ceptare, ad quorum locorum edificationem et munitionem vos, et ipsi suffraganei de vestri subditi detis consilium, auxilium et favorem, ita quod in eis persone vestrarum provinciarum salvari valeant, si necessitatis articulis immineret. Datum Lugduni II. Nonas Februarii. Anno quarto [pontificatus nostri] (ep. CCCLXXX, p. 204).

II. Idem papa episcopo Iauriensi scribit, ut episcopatum Bosnensem archiepiscopatus Colocensis subiciat

Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri . . . Episcopo Iauriensi, et dilectis filiis Abbati de Egres Cisterciensis ordinis ac . . . Princi Prede Alberga, Cenadiensis et Vespriensis diocesium, salutem etc. Ex parte venerabilis fratris nostri . . . Archiepiscopi Colocensis etc. Episcopi Bosnensis tui propositum coram nobis, quod cum tam ecclesia quam diocesis Bosnensis, que ad Romanam ecclesiam nullo medio pertinet, totaliter lapsa sit peccatis exigentibus in perfidiam heretice pravitatis, licet idem Archiepiscopus et bone memorie Predecessor eius, ad extirpationem huiusmodi vitii, non sine magna effusione sanguinis, strage hominum et dispendiis rerum Colocensis ecclesie, que temporale ibi dominium obtinet, magnam partem illius terre abducis inde hereticorum multis milibus expugnavit, quia tamen ecclesie munitiones et castra non fuerunt ibidem ita firmata, quod possent ab aggressionibus et obsidione defendi, terra illa in puritate fidei non potuit retineri. Quare prefati archiepiscopus et episcopus, et etiam Carissimus in Christo filius noster . . . Rex Ungarie illustris nobis humiliter supplicavit, ut cum nulla spes sit, quod ad fidem terra illa voluntarie revertatur, et Colocensis ecclesia, per cuius et aliorum Cruce signatorum auxilium reduci speratur ad unitatem ecclesiasticam, non parum in prosecutione ipsius negotii sit exhausta, eandem Bosnensem ecclesiam ei subicere paterna dili-

судачи на нужда. За построяването и укрепването на тези места вие и самите полведемствени епископи и подчинените ви хора да давате съвет, помощ и съдействие, така че в тях да могат да се запазят хората от вашите провинции, ако нависне някаква опасност. Предадено в Лугдунум на 4 февруари [1247]. През четвъртата година [от нашето първосвещенствование].

III. Същият папа пише на ярийския епископ да подчини Босненското епископство на Колокийското архиепископство

Иннокентий епископ и с. и. На уважаемия брат . . . епископа ярийски и на възлюбенните синове, абата на Егрес¹⁰⁰ от Цистерцийския орден¹⁰¹ и на . . . председателя на Преда Албийска¹⁰² от ченадски¹⁰³ и весприенски¹⁰⁴ диоцеси, поздрав и т. н. От страна на уважаемия наш брат . . . колокийски архиепископ и . . . босненски архиепископ бе ни съобщено, че както църквата, така и провазът на Босна, която пряко принадлежи на Римската църква, се бил навъляно подхлъзнал под напора на греховете и безчестната еретическа поквара. Ако в същият архиепископ и блажения негов предшественик не без голямо проливане на кръв, избиване на хора за изкореняването на този порок, а и материални загуби¹⁰⁵ на колокийската църква, която нямд там временно владение, да завладява голяма част от областта ѝ, след като бяха отведени оттам много хиляди еретници, по-понеже укрепеният и крепостите¹⁰⁶ на църквата там не са били така заздравени, че да могат да се защитават от нападения и обсади, онази земя не можа да се задържи в чистотата на вярата.¹⁰⁷ Понеже споменатите архиепископ и епископ, а също и най-близкият в Христа наш син . . . славият крал на Унгрия, смирено ни помолиха да се потрижим с бащинско усърдие да подчиним нему Босненската църква, понеже няма никаква надежда онази земя да се възвърне доброволно към вярата, тъй и колокийската църква, с помощта на която и на други кръстоносци, се очаква да се даде помощ за църковното единство, е немалко изтощена при изпълнението на това

¹⁰⁰ Егрес е град Егрезий в Трансиланското графство в Унгрия, който има абатство на членство от цистерцийския орден. ¹⁰¹ Цистерцийският орден е основан на 21 март 1098 г. в Сито. Той включвал аскетична строгост и възстановяване на мистика, съществувал в белост. СМН, т. V, с. 672—676. ¹⁰² C Prede Alberga е означен в Трансилания, който епископски център е град Фокшвар в Трансилания. СМН, т. VI, с. 164—165. ¹⁰³ Ченадският център е в Унгрия. ¹⁰⁴ Весприенският център, изразходен за кръстоносци, походи по времето на Иннокентий IV, са били огромни, както е станало причина населението да се възмуща от него. ¹⁰⁵ Укрепленията и крепостите на църквата не са били заздравени, както е станало причина населението да се възмуща от него. ¹⁰⁶ Укрепленията и крепостите на църквата не са били заздравени, както е станало причина населението да се възмуща от него. ¹⁰⁷ Укрепленията и крепостите на църквата не са били заздравени, както е станало причина населението да се възмуща от него. ¹⁰⁸ Укрепленията и крепостите на църквата не са били заздравени, както е станало причина населението да се възмуща от него.

gentia curaremus. Quocirca mandamus, quatenus si rem, vocatis qui fuerint evocandi, inveneritis ita esse, predictam Bosnensem ecclesiam cum omnibus suis iuribus subiectis auctoritate nostra ecclesie Colocensi. Datum Lugduni VII Kal. Septembris. Anno quinto. [pontificatus nostri] (ep. CCCLXXXII p. 204—205).

12. Idem papa episcopo Signensi scribit, ut de vita Ninoslai bani Bosniæ inquiret

Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri... Episcopo Signensi et... Ministro fratrum Minorum Spalatensi, salutem etc. Presentium vobis auctoritate in virtute obedientie districte precipiendo mandamus, quatenus de vita, fama et conversatione Nobilis viri Ninoslai, Bani de Bossene sollicite inquirentes, quod super his inveneritis, nobis vestris litteris fideliter intimetis. Datum Lugduni VI. Kal. Aprilis. Pontificatus nostri anno quinto. (Ep. CCCLXXXVI, p. 205—206).

13. Idem papa archiepiscopo Colocensi scribit ne contra Ninoslaium banum Bosniæ procedat

Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri... Archiepiscopo Colocensi salutem etc. Cum sicut intelleximus, Nobilis vir Ninoslai, Banus de Bossene, a fide nequaquam deviet orthodoxa sed tamquam catholicus vivat sub religionis observantia christiane, licet olim necessitatis tempore ad hereticis contra suos inimicos auxilium et favorem recepisse dicatur et eidem insuper nobili per quorundam fidedignorum litteras licet antiquas laudabile perhibeatur testimonium super fidei sue puritate mandamus, quatenus provide pensans, quod animarum luctum attendendum est potissime ac oblatum, contra prefatum nobilem et terram suam, praesertim cum super eo, quod a prefatis hereticis inter-

ледо. Затова нареждаме, ако след свикването на тези, които трябва да бъдат свикани, намерите, че положението е такова, да подчините по силата на нашата власт споменатата Босненска църква заедно с всичките ѝ права на Колокийската църква¹¹⁶. Дадено в Лугдунум на 26 август (1247). През петата година [от нашето първосвещенствование].

12. Същият папа пише на сръбският епископ да се осведоми за живота на Нинослав, бан на Босна

Иннокентий епископ и т. н. На уважаемия брат... сръбският¹¹⁷ епископ и спалатският министър¹¹⁸ на братята минорити, поздрав и т. н. По силата на настоящото писмо в духа на подчинение нареждаме строго, след като разумеете внимателно за живота, името (с което се ползува) и поведението на благородния мъж Нинослав,¹¹⁹ бан на Босна, да ни съобщите достоверно в наше писмо каквото намерите по това.¹²⁰ Дадено в Лугдунум на 27 март [1248]. През петата година от нашето първосвещенствование.

13. Същият папа пише на колокийския архиепископ да не предприема нищо срещу Нинослав, бан на Босна

Иннокентий, епископ и т. н. На уважаемия брат... колокийския епископ, поздрав и т. н. Понеже, както разбрахме, благородният мъж Нинослав, бан на Босна, не се отклонява никак от православната вяра, но живее като католик с почит към християнската религия,¹²¹ ако и да се говори, че някога при случай на затруднение е приел от еретичните помощ и подкрепа срещу своите неприятели¹²², а понеже освен това за същия благородник в стари писма на някои достойни във вярата мъже се привежда похвално доказателство за чистотата на неговата вяра, нареждаме, прещенявайки внимателно каква полза за душите трябва най-вече да се има пред вид и да се желае по отношение на споменатия благородник и неговата земя, особено понеже бил готов, както се казва, да

¹¹⁶ По-нататък в писмото се дават наставления във връзка с прилагането на опрощения спрямо еретичите, а в заключение — то да става след изрично разрешение на Апостолическия престол. ¹¹⁷ Сигненски-сърбският епископ в древния град Зег в Хърватско датиран от 1150 г. ¹¹⁸ Това е духовен сан у миноритите, който съответствува на същия духовен сан в Верахията на католиците. Сплато е дн. град Сплит в Далмация. ¹¹⁹ Матей Нинослав, бан на Босна (1233—1249). ¹²⁰ Загуба се за събудише доказателство, за което става дума в предходното писмо. Това са т. нар. Textes synodales, съставени в решение на епископ в Нарбон в 1227 г. ¹²¹ Писмото получило уверение от Нинослав, че след покръстването е верен на католичеството, но в същност е продължил да полкрещи болшевиките. ¹²² Нинослав утерил палата на еретиците, но в същност е продължил да полкрещи болшевиките. ¹²³ Нинослав утерил палата на еретиците, но в същност е продължил да полкрещи болшевиките. Това писмо на Иннокентий е пропуснато в изданието на Тейлър. Препуснат е и пасажът, в който папа Иннокентий IV дава опрощения на католичеството да се прогонява в Босна на гласовитство писмо и на славянски език, за да не се развие по този начин една пречка за разпространението му.

dum iuvamen habuit, satis facere sicut dicitur, sit paratus, et nos de vita, fama et conversatione ipsius per venerabilem fratrem nostrum... Episcopum Signensem, et dilectum filium... Ministrum fratrum Minorum Spalatensem, mandamus diligenter inquiri, aliquatenus non procedas. Datum Lugduni VI. Kal. Aprilis. Pontificatus nostri Anno quinto (ep. CCCLXXXVII, p. 206).

14. *Idem papa magistro Laurentio scribit, ut et aliud beneficium ecclesiasticum recipere valeat*

Innocentius episcopus etc. Dilecto filio Magistro Laurentio preposito ecclesie sancti Ireni Syrmienensis salutem etc. Etsi sacris sit canonibus interdictum, ne quis plures habeat ecclesias vel ecclesiasticas dignitates, volentes tamen, cum redditus ecclesiastici Ungarie propter Thartharorum sint sevitiā diminuti, tibi specialem facere gratiam in hac parte, tecum auctoritate presentium dispensamus, ut preter preposituram ecclesie sancti Ireni Syrmienensis, quam oblines, possis adhuc unicum aliud beneficium ecclesiasticum seu personatum vel dignitatem, etiam si animarum curam habeat, libere recipere, si tibi in Regno Ungarie canonice offeratur, et cum eadem prepositura licite retinere, non obstante constitutione concilii generalis ita tamen quod beneficia ipsa debitis etc. usque negligatur. Nulli ergo etc. nostre dispensationis etc. Datum Perusii Kal. Februarii. Anno IX pontificatus nostri. (ep. CCCXCV, p. 212).

15. *Idem papa fratribus ordinis Praedicatorum ad Bulgarias proficiscentibus certas facultates concedit*

Innocentius episcopus etc. Dilectis filiis fratribus de ordine predicatorum in terris Sarracenorum, paganorum, Grecorum, Bulgarorum, Sclavonorum, Ethyopum, Syrorum, Iberorum, Alanorum, Gazarorum, Catharum, Thartharorum, Zichorum, Rhuthenorum, Iacobitarum, Nubianorum, Nestorianorum, Georgianorum, Armenorum, Indorum, Moscelithorum, Ungarorum maioris Ungarie, Christianorum captivatorum apud Thartharos, aliorum infidelium nationum orien-

даде накупление за това, че някога е получил поощря от сромелатите еретичи, и ине... за живота, честта и дейността на самия него чрез уважения наш брат... сигнийския епископ, и възлюбения син... спалатийския ръководител на братята минорити, нареждаме внимателно да се разследва случката, а дотогава да не предприемаш нищо.¹²³ Дадено в Лугдунум на 27 март [1248]. През петата година от нашето първосвещенствование.

14. *Същият папа пише на магистър Лаврентий да благослови да приеме и друг църковен бенефиций*

Иннокентий, епископ и т. н. На възлюбения син магистър Лаврентий, предстоятел на църквата Св. Ириней Сирмийски¹²⁴, поздрав и т. н. Ако и от светите правила да е запретиено да има някой повече църкви или църковни достойнства, при все това, понеже църковните доходи на Унгария поради жестокостта на татарите са намалени, ние желаем да ти окажем особена милост в това отношение и заедно с тебе¹²⁵ по силата на настоящото писмо разпоредяваме, щото освен предстоятелството на църквата Св. Ириней Сирмийски, което заемаш, да можеш да приемеш свободно още една друга църковна длъжност, или персонат,¹²⁶ или достойнство, макар и тя също да обслужва душите. Ако ти се предложи тази служба в кралство Унгария според църковното право да (я) задържиш законно заедно със същото предстоятелство, ако това не противоречи на определенето на общия събор... Предадено в Перуджа¹²⁷ на 1 февруари [1252]. През деветата година от нашето първосвещенствование.

15. *Същият папа отстъпва известни привилегии на братята от ордена на доминиканците, които пътуват при българите*

[Иннокентий, епископ и пр.] На възлюбените синове, братята от ордена на гореспоменатите минорити в земите на сарацините, езичниците, гърците, българите, куманите, етимоците, сирийците, иберийците, аланиите, хазарите, катарите, татарите, зиките, рутените, яковитите, нубийците, несторияните, георгийците, армените, индийците, маселитите,¹²⁸ унгарците от Големия Унгария,¹²⁹ християнските пленници при татарите, други езически племена на

¹²³ Последните години от управлението на Иннокентий протекли спокойво. ¹²⁴ Град Сирмиум е едно от първите средища на католицизма в тази страна. ¹²⁵ Т. е. със съласие на магистър Лаврентий. ¹²⁶ Тук става въпрос за лично удостоенение в бенефиций. ¹²⁷ Перуджа е град в обл. Умбрия, в Средна Италия. ¹²⁸ Тук маселитите в употребено вместо масланти, вж. бел. 26. ¹²⁹ Тук с Велика Унгария се загатва за Великата степна държава в Азия, която се счита за прародина на маджарите.

tis, seu quarumcunque aliarum partium proficiscentibus [salutem et apostolicam sedem benedictionem], . . . Datum Asisii X. Kal. Augusti anno undecimo pontificatus nostri. [ep. CCCCXXI. p. 223—224]

16. Bела rex Hungariae ab eodem papa subtelum petit

Sanctissimo in Christo Patri et Domino I. dei gratia Sacrosanctae Romanae ecclesiae summo Pontifici, B. eadem gratia rex Hungariae reverentiam in omnibus tam debitam quam devotam. Cum regnum Hungariae per pestem Thartharorum pro maiori parte in solitudinem sit redactum, et quasi ovile sepibus sit diversis infidelium generibus circumseptum, utpote Ruthenorum, Brodniceorum a parte orientis; Bulgatorum et Bozpenisium hereticorum a parte meridiei, contra quos etiam ad presens per nostrum exercitum dimicamus; Alamanorum vero a parte occidentis et aquilonis, a quibus propter consimilem professionem fidei, fructum alicuius subsidii dictum regnum sentire deberet, non fructum, sed spinas guerre suae sentire compellitur, bona dicti regni per rapinas subitanas diripiendum propter quod, sed maxime propter Tharthares, quos timere per experientiam belli didicit, prout aliae nationes, per quas transiverunt, consi, consimiliter didicerunt, requisito consilio Prelatorum ac principum nostri Regni ad Christi vicarium ac fratres suos, tanquam ad unicum et ultimum in ultimis christiane fidei necessitatibus protectorem dignum duximus confugere, ne nobis, immo potius vobis in nobis et aliis christicolis accidat, quod timeatur. Rumores enim de Thartharis de die in diem nobis adventunt, quod non solum contra nos, cui indignati sunt quamplurimum, eo quod post tantam lesionem eis subesseremur, cum omnes aliae nationes, contra quas experti sunt vires suas, tributarias se eisdem constituerunt, et specialiter regiones, quae ex parte orientis cum regno nostro terminantur, sicut Ruscia, Cumania Brodnici, Bulgaria, quae in magna parte nostro domino antea subiacebant, immo etiam

Изока или на тия, които отиват в които и на една или други страни, [поздрав и апостолическа благословия] . . . Преддено в Аспи на 28 юли [1253].

16. Бела, крал на Унгария иска помощ от същия папа

На пресветия в Христа отец и господин И[нокентий] по благоволенieto на светата Римска църква върховен първосвещеник Б[ела], по същото благоволение крал на Унгария, изразява уважение колкото дължимо, толкова и предано във всяко отношение. Понеже кралство Унгария чрез татарското бедствие в по-голямата си част е превърнато в пустош и както една кошара е оградена с огради, така и то е засибкено от различни неверни племена като рутени, бродници¹⁰⁰ от Изток; от български и бошпенски еретици от юг¹⁰¹, срещу които и сега се бие нашата войска.¹⁰² От страна на Аламания¹⁰³ откъм запад и север, от които поради еднаквото вероизповядване поменатото (наше) кралство трябваше да получи полза от някаква помощ, а в същност то е принудено да намери върху себе си не полза от помощта, а бодите на войната — богатствата на поменатото кралство се разграбват при внезапни набеи. Поради всичко това, по най-вече поради татарите, от които кралството се научи да се бие чрез изпитанията от войната, както и другите народи, през които татарите преминаха, по същия начин се научиха да се боят, след като се допитахме до съвета на прелатите и първенците на нашето кралство, решихме да се отнесем до наместника на Христа и до своите братя като до единствен и последен достоен защитник при крайна опасност за християнската вяра, за да не ни се случи на нас, а по-скоро в наше лице и в лицето на другите християни на нас това, от което се боям. Защото от ден на ден до нас достигат слухове за татарите, че са се наговорили не само срещу нея, които са разгневени най-много, защото след такива нанесени опустошения отказа да им се подчиняват, докато всички други народи, срещу които са опитали силата си, им станаха данкоплатци, и особено областите, които граничат откъм изток с наше кралство — Русия, Кумания, бродниците, България, които в големата си част преди това бяха подчинени на моята власт, а са се нагн-

¹⁰⁰ Смята се, бродниците са славянски и разнородни бродещи групи, обитавали степите на Средиземно-Причерноморско и ХИ. XIII в., вероятно изникнали от източнополовски произход. Някои изследователи смятат бродниците за останки от най-старото славянско население в степите, което си е запазило идентичността си въпреки Русия, която била изтласквана на запад с немците. За помощта, оказана от папата на цар Иван Асен II да възврати разграбения си престол, виж В. Н. Златарев, Цит. соч. т. II. ¹⁰¹ Какво се за българите, бродниците и куманите. ¹⁰² Под предлог, че подкрепя бродниците в Ал-Наср. ¹⁰³ Понимане — Понем, Бела IV влезе в 1254 г. отовар в Босна и Ловчанска, въпреки че прелатите на съвещанието на Босненската църква не дава никакъв резултат за изкореняването на ереста. ¹⁰⁴ Захариас за императорския дворни Фридрих II.

contra totam christianitatem condixerunt, et prout a quam pluribus fide dignis pro certo dicitur, firmiter in brevi proposuerunt contra totam Europam suam innumerabilem exercitum destinare. Timemus etiam quod si ipsa gens venerit, ut nostri nequeunt, vel etiam nolentes seviciam ferocitatis Thartharice hostiliter sustinere, eorundem iugo nobis etiam invitis, timore ducti, se submittant, prout iam fecerunt sui prelati alii convicti, nisi per circumspectam sedis apostolice provisionem regnum nostrum caucius et potentius muniat, ut consententur populi, qui habitant in eodem. Nos autem hoc scribimus principaliter propter duo, ne possimus argui super possibilitate et negligencia. Super possibilitatis articulo dicimus, quod quicquid adesse possibilitatis nostre super hoc per experientiam facti concludi potuit, nos conclusimus, nos et nostra Thartharum viribus et ingenii nondum cognitis exponentes. Super negligencia vero nequaquam redargui possumus. Requisivimus enim, adhuc Thartharis in regno nostro dimicantibus contra nos, super condito negotio tres locius christianitatis principales Curias scilicet vestram, que domina et magistra omnis Curie a christianicis creditur et habetur, et imperialem, cui etiam propter hoc nos submittere decreveramus, si tempore predictae pestilencie nobis compellens auxilium impenderet et iuvamen; Francorum etiam Curiam requiri fecimus: de quibus omnibus nichil consolationis vel subsidii recepimus, nisi verba. Nec vero ad id quod potuimus recurrentes propter bonum christianitatis maiestatem regiam humiliando, duas filias nostras duobus duobus Ruthenorum et terciam duoi Polonie tradidimus in uxores, ut per ipsas et alios amicos nostros, qui sunt ex parte orientis, sciremus nova, que multum latent de Thartharis, ut sic eorundem conatibus et fraudulentis ingeniiis utcumque commodius resistere valeremus. Cumanos etiam in regno nostro recepimus, et prohdolor per Paganos hodie regnum nostrum defendimus, et per Paganos infideles ecclesie conculcamus. Am-

ворили и срещу цялото християнство, и както мнозина достойни за вяване категорично твърдят, татарите са решили в кратко време да насочат своята безбройна войска срещу цяла Европа. Боя се също, ако това племе дойде, че нашите, които не могат или дори не желаят да посрещнат неприятелски жестокостта на дръзките татари, принудени от страх, биха се подложили под иго на същите, дори без наше желание, както постигна вече другите техни споменати съседи, ако не се укрепят по-силно и по-силно нашето кралство, благодарение на мъдрата предвидливост на апостолически престол, за да се успокоят народите, които живеят в същото (кралство). Ние обаче пишем това главно поради две причини: за да не можем да бъдем укорявани, че сме имали сили и сме били нехайни. Относно силите казваме, че събрахме, каквито сили можахме да установим чрез опита ни, че са налице за тази цел, като излагаме нас и нашите богатства на татарските войски, преди още да бъдат известни техните планове. Относно нехайството наистина ние никак не можем да бъдем упреквани. При досегашните нападения на татарите в нашето кралство срещу нас ние се обърнахме за обещаната помощ към трите по-главни владетелски двора на цялото християнство, а именно — към папския курия, която се приема и смята от християните за господарка и учителка на всеки владетелски двор, и към императорския двор, на който ние по същата причина бяхме решили да се подчиним, ако по времето на споменатото бедствие беше ни дал съответна помощ и подкрепа. Постарахме се също да поискаме помощ и от френския владетелски двор.¹³⁴ От всички пак не получихме никаква утеха или помощ освен празни думи. А ние за това (направихме) каквото можахме, търсейки изход за доброто на християнството, като унижихме кралското (си) величие, дадохме две наши дъщери за съпруги на двама рутенски князе и третата — на княза на Полша,¹³⁵ за да научим чрез другите наши приятели, които са откъм изток, тайни сведения за татарите, новите замисли на татарите, които те извънредно много крият, за да можем да противодействуваме колкото може по-добре на техните намерения и коварни замисли. Приехме също куманите в нашето кралство и за съжаление защитаваме днес нашето кралство с помощта на езичниците,¹³⁶ и с помощта на съчинени обурлаваме повърхностите на църквата.

¹³⁴ Людовик IX Свети. ¹³⁵ Едната дъщеря на угърският крал Бела IV Ана е била омъжена за сина на черниговският княз Михаил — Ростислав. Вж. В. Заватарский, Цит. съч., т. III, с. 456. Другата си дъщеря Констанция Бела IV омъжи за великият Лив, сина на руския княз Давид, а третата си дъщеря Йоланта омъжи за полския принц Болеслав Благочестив. Тези родственни връзки действително помогнали на Бела IV да избегне татарите. ¹³⁶ Под покровителство се имат предвид куманите.

plius propter defensionem fidei christiane filio nostro primogenito Cumanam quandam thoro coniunximus maritali, ut per hoc vitaremus deterius, et ut occasionem aliquam nancisci possemus, per quam valeremus eosdem, sicut plures iam fecimus, ad baptismi lavacrum convocare. Ex his ergo et aliis exoptamus, ut pateat sanctitati Summi pontificis per argumentum evidens, quod in tot rerum angustiis a nullo christianorum Europe princepe, seu gente alicuius iuvaminis emolumentum recepimus, nisi a domo Hospitalis iherosolimitani, cuius fratres ad requisitionem nostram nuper arma sumpserunt contra Paganos et Schismaticos ad defensionem regni nostri et fidei christiane, quos iam partim collocavimus in loco magis suspecto, videlicet in confinio Cumanorum ultra Danubium et Bulgarorum, per quem etiam locum tempore invasionis regni nostri ad nos aditum habuit exercitus Thartharorum, de quo etiam loco intendimus, et speramus, quod si factum nostrum et dictorum fratrum deus prosperaverit, et sedes apostolica eisdem favorem suum dignata fuerit imperitari quod propagines Catholice fidei, sicut profunditer Danubius usque ad mare Constantinopolitanum, per ipsos poterimus propagare, et sic Romanie imperio et etiam terre sancte poterunt impendere subsidia opportuna. Partim vero eosdem in medio regni nostri collocavimus ad defensionem castrorum, que circa Danubium edificari facimus, cum gens nostra ad hoc extiterit insueta, quia in hoc resedit exanimatum quamplures nostrorum consilium, quod esset salubrius nobis et toti Europe, ut Danubius fortalicis muniretur. Hoc enim est aqua contradictionis, hic brachius occurrat Casdroe pro Romano imperio defendendo, et hic etiam nos, quantumcumque improvisi, et tunc enormiter lesi per decem menses contradiximus Thartharis, regno nostro tunc fere penitus fortalicis et defensoribus imminite, quod, quod absit, si possideretur a Thartharis, esset propius apertum hostium ad alias fidei catholice regiones, tum quia ex ista parte versus christicolas non est mare impediens, tum quia possint familias suas

Освен това за защита на християнската църква свързахме в брачен съюз една куманка с нашия първороден син,¹³⁷ за да избегнем чрез това по-лошото и за да можем да намерим някакъв начин, чрез който да можем да присвоим същите кумани към купела на кръщенето, както направихме вече с мисията. И тъй от това и от други неща искаме да стане очевидно за пресветия върховен първосвещеник, че при такова тежко положение не сме получили никаква подкрепа от никой християнски владетел в Европа или от народа на друг владетел освен от ордена на ерусалимските хоспиталиери,¹³⁸ чиято братя по повод на нашето искане взеха оръжие срещу неверниците¹³⁹ и схизматиките¹⁴⁰ за защита на нашето кралство и на християнската вяра. Тях вече отчасти настаняхме в най-опасното място, именно в съседство с куманите откъм Дунава и в съседство с българите, през което място през времето на нашето кралство мина войската на татарите. От това място ние се стремим и се надяваме, ако бог помогне на нашето дело и на делото на споменатите братя и ако апостолическият престол благоволит да им даде своята помощ — да можем чрез самите тях да разпрострем семето на католическата вяра, както се простират Дунав чак до Константинополското море. И така те ще могат да дават подходяща помощ както на Романия,¹⁴¹ така и на Светлата земя. А отчасти настаняхме същите в пределите на нашето кралство за защита на крепостите, които накарвахме да построят около Дунав, ако и нашият народ да беше изпривкинал на това, понеже към това се е свеждал изпитаният много пъти досега план на нашите хора — Дунав да бъде укрепен с крепости, които е по-полезно за нас и за цяла Европа, защото това е оспорваната река. Тук излезе Ираклий срещу Хозрой,¹⁴² за да защитава Римската империя, тук също и ние, когато пътят неочаквано и понасящи поражения, десет месеца противостояхме срещу татарите, като тогава нашето кралство беше почти напълно неукрепено с крепости и защитници. Това кралство — дано това не се случва, — ако се завладее от татарите, би отворило за тези неприятели достъпа към други страни на католическата вяра, било че от тази страна срещу християните няма задържащо море, било че те биха могли да настанят там по-удобно, отколкото на друго място, своите семейства и

¹³⁷ Сина на Бела IV (Стефан) был женен за куманка. ¹³⁸ Орденът на хоспиталите был създаден в 1099 г. в Йерусалим.

¹³⁹ Тук под неверниците се разбират татарите и предците на днешните кумани.

¹⁴⁰ Под схизматиките тук се разбират българите. ¹⁴¹ Стефан думва за Латинската империя (1204—1261).

¹⁴² Ираклий го завоюва, когато византийският император Ираклий (610—641) воювал с персийския цар Хозрой.

ac animalia, in quibus habundant mirabiliter, ibidem apcius quam alibi collocare. Totyla in exemplum veniat, qui ex parte orientis ad occidentalem veniens subjugandam, in medio regni Hungarie sedem suam principaliter collocavit: et contra Cesares, qui ex occidente ad sibi submittendum oriens dimicaverant, quam plurima ad constructionem exercitus faciunt, infra regni nostri terminos deponabant. Super hiis ergo providet circumspecta pontificalis sanctitas. Datum in Potoka in die sancti Martini Episcopi et Conf. in Idus Novembris. (p. 230—232).

свои добитъи, какъвто те имат в изобилие. Нека вземем за пример Тотила,¹⁴² който идвайки от Изток към Запад като завоевател, установи своя стан главно в средата на кралство Унгария. И обратно, кралете, които идвайки от Запад се бяха сражавали, за да завладеят Изтока, правят всичко възможно, за да съберат войска, [те] отсядаха в пределите на нашето кралство. Затова нека премисли за тия неща съобразителната папска светост - - -

Дадено в Потока в деня на епископа и изповедника св. Мартин, 11 ноември [1254 г].

¹⁴² Тотила бил правителствал в 541 г. за остготски крал.

Б. ИСТОРИИ, ХРОНИКИ, ОПИСАНИЯ, РАЗКАЗИ, ВИДЕНИЯ И ДР.

HISTORIAE, CHRONICA, DESCRIPTIONES, VISIONES ETC.

I. ИЗ КОРЧУЛАНСКИЯ КОДЕКС

Корчуланският кодекс от XII в. съдържа актовете на салитските събори от 925 и 928 г. Това е и техният най-ранен препис. Досега тези актове бяха познати по твърде късни преписи от XVI—XVII в., поради което някои изследвачи изразяваха съмнение относно автентичността и достоверността им. Приведеният откъс от протоколите на Втория салитски събор от 928 г. е интересен във връзка с разглеждането на българо-хърватските отношения през царуването на Симеон Велики (893—927) и с трайното установяване на папската епископия над Далмация.

ИЗДАНИЕ: V. Foret, *Korčulanski kodeks 12. stoljeća i vjesta iz dala hrvatske naseljene dinastije u njemu*. — *Starine*, XLVI, 1956, p. 23—44.

ЛИТЕРАТУРА: F. Šašić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Zagreb, 1914, p. 221—222; I. V. Dujčev, *Medievalo bizantinsko*, III, Roma, 1971, p. 198—202, 267—269; V. G. Guselev, *Das Papsttum und Bulgarien im Mittelalter* (2.—14. Jh.). — *BHR*, IV, 1, 1977, p. 40, Anm. 39.

EX CODICE KORČULANENSE

De pace inter Bulgaros et Chroatos

Iohannes X. sedit annos XII, menses II, dies VI. Hic fecit pacem inter Bulgaros et Chroatos, per legatos suos Madelherthum scilicet episcopum, et Iohannem ducem, et composuit in Dalmatia ecclesiasticum dogma ut primitus fuerat, cuius beneficii gratia Chroati sancto Petro effecti sunt tributarii in perpetuum.

КОРЧУЛАНСКИ КОДЕКС

За мира между българите и хърватите

Йоан X¹ седи [на папския престол] 12 години, 2 месеца и 6 дни. Той сключи мир между българите и хърватите² чрез своите пратеници, а именно епископ Мадалберт³ и княз Йоан⁴ и наложи в Далмация църковната догма, както е било в старо време. Благодарение на този дар хърватите станяха подвластни завинаги на св. Петър.⁵

¹ Римският папа Йоан X (914—928). ² Българо-хърватската война по време на царуването на Симеон избухва през пролетта на 926 г. и продължава до началото на 927 г., когато между двете страни бива сключен мирен договор. ³ Николай е предположение от страна на М. Дуйчев, че епископ Мадалберт, който е дошъл в България след Симеоновата смърт (27 май 927 г.), е коронисан италиански син нар. Петър (927—972) от името на княз Йоан X. Вж. I. V. Dujčev, *Medievalo bizantinsko*, III, p. 200—209. ⁴ Княз Йоан Кумски. ⁵ В смисъл, че са се въздържали трайно и завинаги с Римската църква.

И. ИОАН ВЮРЦБУРГСКИ

Немският духовник Йоан от Вюрцбург е бил свещеник в една от църквите на този град. През 1165 г. той посетил Ерусалим и през същата година написал кратко „Описание на Светата земя“. По характер и съдържание то не се различава от останалите западни и източни описания от подобен род, което изобилие е твърде голямо. В края на описанието си той е отбелязал имената на представители на множество народи, които са посещавали гроба Господен, между които фигурират и българите. Това е първото западно описание на Светата земя, в което тяхното име се споменава. Поради това именно то заслужава внимание.

ИЗДАНИЕ: Т. Тобиас, Descriptiones Terrae Sanctae ex saeculo VIII, IX, XII et XV. Lipsiae, 1874.

КНИЖНИЦИ: V. G. J. de la Haye, Des Papsttum und Bulgarien im Mittelalter (IX—XIV Jh.). — ВПР, IV, 1, 1977, p. 41—42.

IOANNIS WIRZIBURGENSIS

DESCRIPTIO TERRAE SANCTAE

Ecclesia Bulgarorum in Ierusalem

Ad lectorem

Sic describendo venerabilia loca in sancte civitate Ierusalem, incipiendo ab ecclesia sancti sepulchri, circum eundo per portam David usque ad eandem reversi sumus, plures omittendo capellas et inferiores ecclesias, quas habent ibi diversarum nationum et linguarum homines. Sunt namque ibi graeci, bulgari, latini, alemanini, hungari, scoti, navarii, britanni, angli, franci, rutheni, bohemi, georgiani, armeni, iacobitae, suriani, nestoriani, indi, aegyptii, copti, capheturici, maroni et alii quamplures, quos longum esset enumerare, sed in his finem huius opusculi facimus Amen (p. 189—190).

ИОАН ВЮРЦБУРГСКИ

ОПИСАНИЕ НА СВЕТАТА ЗЕМЯ

Българска църква в Ерусалим

Към читателя

И така, като описвам местата за поклонение в светия град Ерусалим, започвайки от църквата на Божия гроб, обиколяйки през портата на Давид, вие се връщате при същата църква. Аз пропускам много параклиси и вътрешни църкви, които притежават там хората от различни народности и езици. Прочее това са гърци,¹ българи,² латини, немци, унгарци, шотландци, павари, британци, англичани, французи, рутени, бохемци, грузинци, арменци, яковити, сирийци, несториани, индийци, египтяни, коптци, кафе-турийци, маронити и ни, др., които бихме могли надълго да изброяваме. Но с това ще сложим края на това съчинение. Амин.

¹ Според автора на първите, българите, грузинците, сирийците и други православни народи редом с народи от католическо вероизповедание, тук е първото в този на западен писател след провозгласяването на схизмата между двете църкви през 1054 г. ² От контекста се вижда, че и българите са имали църква или параклис в Ерусалим. Досега не е намерен свят за който да е идентифициран, обаче това споменаване да е доста интересно и важно.

III. ТАЙНАТА КНИГА

Така е означена латинската версия на новозаветния апокриф, намерен в Архива на инквизицията в гр. Каркасон (Франция). Той е познат и под заглавието на нейния по-късен вариант Йоаново запитване, Йоаново или Лъжовно евангелие.

Тайната книга е написана под формата на откровение на Христа в отговор на запитвания на Йоан евангелист и апостол. Тя е едно от най-известните апокрифни съчинения, което има неопценимо значение като извор за развитието на богомилските възгледи след X век. За разлика от Беседата на презвитер Козма, главният извор за първите богомили, Тайната книга не е насочена против богомилството, а е главно пособие за проповядването му през XII и близките следващи векове. Особено със своята втора, апокалиптична част тя свидетелствува за това, че богомилите не са признавали Стария завет и по това време не са се задоволявали вече н с книгите на Новия завет, тъй като те не са могли достатъчно да подкрепят тяхното дуалистично учение. Апокрифите са имали по-древна дуалистична подкладка и, изглежда, поради това богомилите са прибегнали до тяхното използване.

Изследванията на латинската версия от XII в. и нейния по-късен вариант от XIV в. показват, че Тайната книга е в основата си много по-стара. В нея се преплитат древни митологични цикли. От своя страна митовите и алегоричните са съчетани с древнохристиянски и християнски религиозни представи и са пропити от богомилски идеи. Приносът на богомилите в Тайната книга се състои в това, че в нея са залегнали върху една гностична основа главните положения от богомилската догматика, отразени са представите на богомилите за космогоничния процес и характерната за умерените дуалисти есхатология. В разрез с библейските догми тук сътворението на материалния свят — макрокосмоса и микрокосмоса — е свързано с дейността на злия бог Сатаналил. Изложението е наситено с драматизъм и е алюзий към съответната историческа епоха — тежкото данъчно бреме в условията на затвореното натурално стопанство при феодализма.

В Тайната книга са прокарани умерено дуалистични схващания, господстващи не само сред българските богомили, но и сред по-голямата част от еретиците през XII в. изобщо, тъй като една част от катарите също са били умерени дуалисти. Относно връзките между богомилството и катаризма в Западна Европа е от съществено значение приписката в Каркасонския ръкопис, че Тайната книга е била пренесена от България в Ломбардия (Италия) от епископ Назарий, за да служи като тайна книга на катарите от трад Конкорето (близо до Милано). От Италия тя е била пренесена впоследствие в Южна Франция. Областта Ланседок станала втора родина на богомилството. Това пренасяне се отнася към времето около 1190 г. Залегналите в тази книга богомилски идеи са влияели върху западния катаризъм. Богомилската основа на катаризма се счита за безспорна.

Обстоятелството, че Тайната книга не е достигнала до нас в оригинал, е създадо спорове по въпрос за езика на оригинала и мястото на създаването на този извор. Й. Иванов обосновава становището, че Тайната книга е превод от чуждоезичен оригинал. Той обира следното, че е превод от предполагаем гръцки богомилски оригинал, пазен в библиотеката „Св. Марко“ във Венеция, ръкопис № 128 от колекцията Nappi, и изказва мисълта,

че Тайната книга е написана в България. Д. Ангелов, обосновавайки същата теза, доказва, че по свой характер този извор се доближава до съчинението на Евтимий Зигавин „Догматическо всеоръжие“ и до съчинението на Евтимий от Ахмения, тъй като всичките тези съчинения отразяват възгледи върху космогонните, които са различни от библиейските и са изградени на дуалистична основа. Той показва също, че Тайната книга се различава от тях съществено и отразява възгледите на българските богомилци, които са имали по това време водеща роля по отношение на катарите. Телата за старобългарския език на оригинала се поддържа също от Д. Оболенски и Х. Зюдерберг. За един гръцки оригинал се застъпват Х. Шмидт и Р. Райценщайн. За мястото на създаването на латинската версия са изказани три предположения: Според Е. Турлеану то е в Хърватско, тъй като учението на катарите е близко до богомилството. А. Борет смята, че е в Италия във основа на страничните бележки във Виенския ръкопис, и най-после Д. Роше е накарал имението, че се касае за Южна Франция, което е най-малко вероятно.

Настоящата книга на българските богомилци, която не се е запазила в нейната славянска или гръцка редакция, съществува в латинска версия в два ръкописа. Единият от тях е намерен в Архива на инквизицията в гр. Каркасон във Франция, а другият във Виена. Каркасонският ръкопис, датиращ от XII в., е по-непълн и без заглавие. По-късният виенски ръкопис, който се датира в XIV в., е заглавен по следния начин: Запитване на апостола евангелист Йоан на светата вечеря на царството небесно за управлението на света, за вождърателя и за Адам.

ИЗДАНИЯ: Й. Иваница. Богомилски книги и легенди. Фототипно издание с увод от Д. Ангелов. С., 1970, с. 75—87.

Каркасонският ръкопис има следните издания: Венозат. Histoire des Albigeois et des Vaudoux ou Cathares. T. I. Paris, 1691, препечатан по-късно в Fortgesetzte Sammlung von allen und neuen Theologischen Sachen. 1734, p. 703 ff; J. C. Thilo. Codex apocryphus Novi testamenti. T. I. Lipsiae, 1832, p. 884; М. И. Сажков. Славянская книга Евоха Праведного. М., 1910, с. 165 сл.

Виенският ръкопис — първият текст: от XIV в. № 1137 има следните издания: Ign. von Döllinger. Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters. T. II. München, 1896, p. 85—92; М. И. Сажков. Славянская книга Евоха Праведного. М., 1910, с. 165 сл.

Последното издание на двата ръкописа е на R. Reitzenstein. Die Vorgeschichte der christlichen Taufe. Leipzig — Berlin, 1939, p. 312—316.

Български цитации: Н. Иваница. Старобългарска литература. С., 1955, с. 78—87; Христоматия по старобългарска литература. С., 1961, с. 144—149; Христоматия по история на България. С., 1965, с. 170—180. Превод на виенския текст: Ц. Кристианов и Ив. Дуйчев. Естествознанията в средновековна България. С., 1964, с. 204—209. Най-нов превод от Д. Ангелов: Д. Ангелов, Б. Примов и Г. Батакчиев. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. С., 1967, с. 99—107.

КНИЖНИНА: H. C. R. P. de Vaillant. Le traité contre les Bogomiles de Cosmas le Prêtre (Textes publiés par l'Institut d'Etudes slaves, No 21). Paris, 1945, p. 139; A. Dondaine. Le Manuel de l'Inquisiteur, 1230—1330. — In: Archivum fratrum praedicatorum. 17 (1947), p. 84; D. R. de R. Le catharisme. 2 ed. Toulouse, 1947, p. 461; D. Angelov. Der Bogomilismus auf dem Gebiete des Byzantinischen Reiches — Ursprung Wesen und Geschichte. T. I. — ГСУ, ИФФ, в. XLIV, 1947/48; T. 2, в. XLVI, 1949/50; D. Chelkova. The Bogomils. A study of Neo-Manichaeism. Cambridge, 1948, p. 226; H. Söderberg. La religion des Cathares. Etude sur le gnosticisme de la Basse Antiquité au Moyen-Âge. Uppsala, 1949, p. 86; E. Turleau. Apocryphes bogomites et apocryphes pseudobogomites. — Revue de l'histoire des religions, 1. 138, 1950, p. 204—214; Д. Ангелов. Философските възгледи на Богомилите. — ИИВИ, 3—4, 1951, с. 121 сл.; Ц. Кристианов и Ив. Дуйчев. Естествознанията в средновековна България. С., 1964, с. 204—209; A. Borst. Die Katharer. Stuttgart, 1963, p. 8, 160 сл.; Б. Примов. Българското народно учение в Западна Европа. — ИИВИ, кн. 6, 1966, с. 359; Idem. За много погледжани и еретизи в Западна Европа. — В: Наследствия в чест на акад. Д. Дечев. С., 1968, с. 276; Д. Ангелов, Б. Примов и Г. Батакчиев. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. С., 1966, с. 88 сл.; П. Димитров, К. Хуей и Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. С., 1961, с. 144—148; История на българската литература. Т. 1. С., 1961, с. 209 и сл.; Е. Георгиев. Литература на изострени класови борби в средновековна България. С., 1966, с. 180 и сл.; D. Angelov. Influence du catharisme bulgare sur les cathares de l'Italie et de France. — Etudes historiques, t. IV, 1968, p. 177; M. Salm. The gods of light and darkness. — History today, 18, 1968, p. 268—276; Д. Драгојев и Н. Богомилство и официална традиция. — Сборник философката факултета Х-Ме-

pages V Čubrilović, Belgrad, 1968, 193—211; E. Werner, *Gnosisforschung und Balkandualismus*, *Studia et series monographica et philologica*, 1968, p. 43—62; M. L. Pons, *Le dualisme bogomilite*, — *Byzantinobulgarica*, III, 1969, p. 34 sq.; *Idem*, La question de l'origine du bogomilisme (Bulgarie ou Byzance?). — In: *Actes du I. Colloque international des études balkaniques et méditerranéennes*, III, Histoire, Sofia, 1969, p. 266—270; Б. П р и м о в, Бугарите, С., 1970, с. 62; Т. С. Г л о з о в, Разпространение и кланове на богумилството в Западна Европа, — В: *Изследвания в чест на М. Арнаудов*, С., 1970, с. 497; П. А н г е л о в, Богумилството в България, С., 1969; M. L. Pons, *Dualist Heresy in the Middle Ages*, Praha, 1974; B. P r i m o v, *Les Bogomites. Histoire du pape Bogomile et des ses adeptes*, Paris, 1975.

LIBER SANCTI IOHANIS

*Codex Carcassoniensis**Codex Vindobonensis*

1. Ego Joannes, frater vester, particeps in tribulatione, et in regno coelorum ut essem particeps, cum recumbissem supra pectus Domini nostri Iesu Christi, et dixi: Domine, qui est qui tradet te? Et respondens, dixit: qui intingit manum meam in calice. Tunc introivit in eum Sathanas, et quaerebat ut traderet me.

2. Et dixit: Domine, antequam Sathanas caderet, in qua gloria persistebat apud Patrem tuum? Et dixit mihi: in tali gloria erat, quod ordinabat virtutes coelorum; ego autem sedebam apud Patrem meum. Ipse erat ordinans omnem imitatore[m] Patris, et descende-
bat de coelo in infernum et ascende-
bat ab infirmis usque ad thronum invisibilis Patris. Et observabat gloriam, quae erat moventis coelos, et cogitavit sedem suam ponere super nubes coelorum et volebat Altissimo similis esse. Et cum descendisset in aërem, ad angelum aëris dixit: aperi mihi portas aëris, et aperuit ei portas aëris. Et petens deorsum, invenit angelum, qui tenebat aquas, et dixit ei: aperi mihi portas aquarum, et aperuit ei. Et transcendens, invenit universam faciem terrae coopertam aquis. Et transcendens subter terram, invenit duos pisces^a jacentes super aquas, et erant sicut boves iuncti ad arandum, ferentes totam terram, invisibilis Patris praecepto, ab occasu usque ad solis ortum. Et cum descendisset deorsum, invenit suum as-
sop, quod est genus ignis, et postea non potuit descendere deorsum propter flammam ignis ardentis. Et reversus est Sathanas re-

Ioannis et Apostoli et Evangelistae Interrogatio in coena sancta regni coelorum de ordinatione mundi et de Principe et de Adam.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti amen. Interrogatio Iohannis et apostoli et evangelistae in coena secreta regis coelorum de ordinatione mundi istius et de principe et de Adam.

1. Ego Iohannes, particeps in tribulatione et regno Dei ut essem particeps, qui et recumbens in coena supra pectus Iesu Christi Domini nostri, dixi: Domine, quis tradet te? Et Dominus dixit mihi: qui intinxerit manum in calice, et introibit in eum Sathanas, ille tradet me.

2. Et dixit: Domine, antequam Sathanas cecidisset, in qua gloria assistebat apud Patrem? Et dixit: in virtutibus coelorum et in throno Patris invisibilis, et ordinator erat omnium; et sedebam ego apud Patrem meum. Et ille erat ordinans virtutes coelorum et illos, qui secuti sunt Patrem, et descende-
bat de coelis usque ad infernum et ascende-
bat usque ad thronum Dei invisibilis Patris, et custodie-
bat illas glorias, quae erant supra omnes coe-
les, et cogitavit volens ponere thronum super nubes et esse similis Altissimo. Et cum descendisset in aërem, invenit angelum sedentem super aërem, et dixit ei: aperi mihi portas aëris, et aperuit ei. Et descendens, invenit angelum, qui tenebat aquas, et dixit ei: aperi mihi portas aquarum, et aperuit ei. Descen-
dens, invenit totam terram coopertam de aquis, et ambulans per subter, invenit duos pisces^a jacentes super aquas et erant quidem vincti substantes totam terram per praeceptum Patris invisibilis. Et descendens desubtus, invenit magnas nubes tenentes pelagum maris, et descendit subter et invenit suum infernum quod est grenna^a ignis. Postea vero non vult descendere subter propter flammam ignis qui ardebat. Tunc reversus est Sathanas re-

^a Nota in margine: Verum est, quod sunt pisces, et non est aliud, sed significant evangelium et epistolam, quae sustentant ecclesiam, sicut illi sustinent terram, quae ecclesia manet in VII columnis, id est VII candelabris.

^a Nota in margine: Vallis Josaphat Idem sunt, scilicet os patris et filii et infernus et tartarus et generatio ignis, sed secundum diversas linguas nominantur, non est spiritus neque aliquid vitale, sed locus est, sicut Bossina et Lombardia et Tuscia.

ТАЙНАТА КНИГА

Коркасовски текст

1. Аз, Йоан, ваш брат, участник в страданието, за да бъда участник и в царството небесно, когато се бях облегал на гърдите на господата наши Исус Христос, му рекох: „Господи, кой е този, който ще те предаде?“ В отговор той ми рече: „Който потапя ръка заедно с мен в блюдото. Тогава ще влезе в него сатаната и ще поиска да ме предаде.“

2. И рекох: „Господи, преди сатаната да падне, на каква слава беше пред твоя отец?“ И ми рече: „Той беше на такава слава, че управляваше небесните сили. А аз седях до моя отец. Самият той управляваше всецяло като поразител на отца и слизаше от небето в прензподната, и възлизаше от прензподната чак до престола на невидимия отец. И пазеше славата, която принадлежеше на движещия небесата, и замисли да постави своя престол над облаците на небето, и пожела да бъде подобен на всевишния. И като слезе във въздуха, рече на ангела на въздуха: „Отвори ми дверите на въздуха!“ И като се отпрати по-надолу намери ангела, който управляваше водите, и му рече: „Отвори ми дверите на водите!“ И той му отвори. И като премина по-нататък, намери цялото лице на земята, покрито с води. И като слезе под земята, намери две риби, легнали над водите и бяха впрегнати като волове за оран. Те държаха по повеля на невидимия отец цялата земя от залез чак до изгрев слънце.

И когато слезе надолу, намери своя пъкъл¹, т.е. огнена геена, и след това не можа да слезе по-надолу поради пламъка на горящия огън. И сатаната се завърна обратно и

Визант. текст

Запитване на апостол-евангелист Йоан на следната вечеря на царството небесно за управлението на света, за вседържателя и за Адам.

В името на отца и сина и светия дух, амин. Запитване на апостол-евангелист Йоан на тайната вечеря на царя небесен, за управлението на този свят, за вседържателя му и за Адам.

1. Аз, Йоан, участник в страданието и за да бъда участник в царството на бога, облегах на тайната вечеря на гърдите на Исус Христос, господата наши, рекох: „Господи, кой ще те предаде?“ И господ ми рече: „Който потопи ръката в блюдото, в него ще влезе сатаната и той ще ме предаде.“

2. И рекох: „Господи, преди сатаната да падне, на каква слава строеше до отца?“ И рече: „Той беше между небесните сили и до престола на невидимия отец, и уредник на всичко. И седях аз до моя отец. И той управляваше небесните сили и тези, които са последвали отца, и слизаше от небесата чак до пъкълъ и възлизаше чак до престола на бога — невидимия отец. Той пазеше онази слава, която се простираше над всички небеса, и замисли, и пожела да постави престола си над облаците и да бъде подобен на всевишния. И като слезе във въздуха, намери ангела, който седеше над въздуха, и му рече: „Отвори ми дверите на въздуха“, и той му отвори. И като слезе, намери ангела, който управляваше водите, и му рече: „Отвори ми дверите на водите“, и той му отвори. Като слезе, намери цялата земя, покрита с вода, и като проникна под нея, намери две риби², легнали над водите и свързани. Те поддържаха цялата земя по повеля на невидимия отец. И слизайки надолу, намери големи облаци, които държаха полната маса на морето, и слезе надолу и намери своя пъкъл, т.е. огнената геена³. След това не пожела да слезе надолу поради пламъка на огъня, който гореше. Тогава сата-

¹ Истината са риби, а не нещо друго, но означават свателството и посланието, които поддържат въздуха тъй, както рибите поддържат земята — църквата стои върху седмостолба, т.е. седмостолба.

² Двата риби Иосифа същото, т.е. иерусалим — „пъкъл“ и „дартър“, раждат на огън, но се наричат на различни стъпки, и това не е дух, аито още живо, но е област като Босна, Ломбардия, Тоскана.

³ Византиите на богемияне за първоначалното устройство на вселената, предадена в Тайната книга, се различават съществено от библийските представи и са оригинална творба на създателъ на този апокриф.

trorsum, et replevit semitas, et introivit ad angelum aeris et ad eum, qui super aquas erat, et dixit eis: haec omnia mea sunt: si audieritis me, ponam sedem meam in nubibus et ero similis Altissimi, et tollens aquas de superiori firmamento isto, caetera loca maris congregabo, et post hoc non erit aqua super faciem universae terrae, et regnabo vobiscum in saecula saeculorum. Et haec dicens angelis^a ascendit ad caeteros angelos usque ad quintum coelum, et ita dicebat ad singulos: quantum debes Domino tuo? Ipse dixit: centum choros tritici. Et dixit ei: accipe calamum et atramentum et scribe sexaginta. Et alii^b dixit: et tu quantum debes Domino tuo? Qui respondit: centum rados olei. Et dixit: sede et scribe quinquaginta. Et ascendens ad omnes coelos, ita dicebat usque ad quintum coelum, blandiendo angelos invisibilis Patris.

3. Et exivit vox de trono Patris, dicens: quid facis, negator Patris, seducens angelos? facies peccati, cito fac, quod excogitasti. Tunc praecepit Pater angelis suis, dicens: tollite vestimenta eorum. Et tulerunt vestimenta eorum et coronas eorum, omnibus angelis qui cum audierant. Et interrogavi Dominum: quando Sathanas cecidit, in quo loco habitavit? Et respondit mihi: Pater meus transfiguravit eum propter superbiam suam, et ablatum est lumen ab eo, et facta est facies ejus sicut ferrum calefactum, fuitque facies ejus tota sicut hominis; et traxit eum cauda tertiam partem angelorum Dei, et projectus est de sede Dei et de villicatione coelorum. Et descendens Sathana sin firmamentum hoc, nullam requiem potuit facere sibi

tro, implens se de malitiis et ascendit ad angelum, qui erat super aërem, et ad illum, qui erat super aquas, dicens eis: omnia sunt mea, si me audieritis, ponam thronum meum super nubes et ero similis Altissimi, et subtolam aquas supra firmamentum istum et ceteras aquas in lata maria congregabo, et postea non erit aqua super faciem omnis terrae, et regnabo vobiscum in saecula saeculorum. Et hoc dixit angelis et ascendeat ad illos coelos usque ad tertium coelum, subvertens angelos invisibilis Patris et dicens singulis eorum: quantum debes Domino tuo? Et primum respondit: C chados olei. Et dixit ei: accipe cautionem et sede et scribe L. Et alii dixit: tu vero quantum debes Domino tuo? Qui ait: C chados tritici. Et ait illi: tolle cautionem tuam et sede et scribe cito octuaginta. Et ascendeat ad alios coelos ita dicens, adscenditque usque ad quartum coelum, seducens angelos invisibilis Patris.

3. Et exivit vox de trono Patris, dicens: quid facis, deiecte, subvertens angelos Patris? facies peccati, cito fac, quod cogitasti. Tunc Pater praecepit angelis suis: deponite stolas et thronos et coronas ab omnibus angelis audientibus eum. Et tulerunt angeli vestimenta et thronos et coronas omnibus angelis audientibus eum. Iterumque ego Iohannes interrogavi Dominum, dicens: quum Sathanas cecidit, in quo habitavit? Et respondens, dixit mihi: praecepit Pater meus, et transfiguravit se propter elationem suam, et abstulit lumen glorie suae ei, et facies ejus sicut ferrum fuit fervens^a ab igne, et^b tota species faciei ejus fuit sicut hominis, et habuit VII caudas^c trahentes tertiam partem angelorum Dei, et ejectus fuit a trono Dei et a villicatione coelorum. Et descendens de coelo Sathanas in firmamentum hoc nullam requiem poterat facere, neque hi qui cum eo erant, rogavitque

^a . . . in aliquo malo opere a Domino suo et facies ejus mutatur in alium colorem.

^b Mutata est facies ejus sicut hominis, qui amisit lumen, quod habebat, et fuit tenebrosus propter scelus, quod cogitaverat.

^c Septem caudae VII peccata sunt vel villae, quibus adhuc seducit homines, scilicet mendacium, adulterium, rapinas, furtum, blasphemiam, invidia, discordiam.

^a angelus cod.
^b alius cod.

отново измина [същия] път, и влезе при ангела на въздуха и при този, който беше над водите, и им рече: „Всичко това е мое. Ако ме послушате, ще поставя престола си на облаците и ще бъде подобен на виевния, и като издигна водите горе над тази твърд, ще събера останалите места на морето и след това не ще има вода по лицето на цялата земя, и ще царувам заедно с вас во веки веков.“ И като рече това, ангелът възлезе при останалите ангели чак до петото небе и така казваше на всеки: „Колко дължиш на твоя господ?“ Оня отговори: „Сто крини пшеница.“ И му рече: „Вземи перо и мастило и пиши: шестдесет.“ И рече на други: „А ти колко дължиш на твоя господ?“ Той отговори: „Сто делви зехтин.“ И рече: „Седми и пиши: петдесет.“ И като възлизаше на всички небеса, казваше така чак до петото небе, като съблизняваше ангелите на невидимия отец.²

3. И излезе глас от престола на Отца, който казваше: „Що вършиш, отрицателю на Отца, който претъпяваш ангелите? Създателю на греха, бързо извърши това, което си замислил.“ Тогава Отецът поведе на своите ангели, като рече: „Вземете одеждите ви!“ И те взеха одеждите и венците на всички ангели, които бяха послушали онзи. И запитах господи: „Когато сатаната падна, на кое място обитаваше?“ И ми отговори: „Моят Отец го преобрази поради неговата гордост и беше отиет от него светлината и лицето му стана като нажежено желязо, и заприлича цялото на лице на човек. Той повлече с опашката си третината от божните ангели и бе захвърлен от престола на бога и от управлението на небесата. И сатаната, като слезе на тази твърд, не можеше да създаде никакъв покой за себе си, нито за тези, които бяха

ката се захвърли обратно, изпълнен със злоба, и се възкачи при ангела, който беше над въздуха, и при онзи, който беше над водите, и им рече: „Всичко е мое, ако ме послушате, ще поставя престола си върху облаците и ще бъде подобен на виевния, и ще издигна водите върху тази твърд, и ще събера останалите води в обширни морета, след това не ще има вода по лицето на цялата земя, и ще царувам заедно с вас во веки веков.“ И рече това на ангелите и възлезе до онзи небесен чак до третото небе, претъпявайки ангелите на невидимия отец и казвайки на всеки от тях: „Колко дължиш на твоя господ?“ И най-напред отговори [един]: „Сто делви зехтин.“ И му рече: „Вземи разнижка, седни и пиши: петдесет.“ И рече на други: „А ти колко дължиш на твоя господ?“ Той рече: „Сто делви пшеница.“ И рече на него: „Вземи си разнижката и седни, и пиши бързо: осемдесет.“ И възлизаше на други небеса, като казваше така, и възлезе чак до четвъртото небе, като бултуваше ангелите на невидимия отец.

3. И излезе глас от престолът на Отца, който казваше: „Що вършиш, който си отхвърлен, който подвежда ангелите на Отца? Създателю на греха, върши бързо това, което си замислил.“ Тогава отецът доведе на своите ангели: „Отсметете дрехите, престолите и венците от всички ангели, които аз се подчиняват“, и взеха ангелите одеждите, престолите и венците на всички ангели, които се подчиняваха на него. И отовопаз, Исав, запитах господи и рекох: „Когато сатаната падна, къде обитаваше?“ И ми отговори и рече: „Моят Отец поведе и той се преобрази поради неговото възгордяване и отне светлината на славата му, и лицето му беше като нагорещено от огън, и целият вид на лицето му заприлича като на човек и имаше седм опашки, които повлекоха третината от божните ангели и бе захвърлен от престола на бога и от управлението на небесата. И сатаната, като слезе от небото на тази твърд, не можеше да създаде никакъв покой, нито тези, които бяха с него, и той

² Претъпяваше като дясно. Визията впрочем е ишето на ангела.

³ Лицето му се промени като на човек, който е загубил светлината, която е имал, и то станало мрачно поради злоба, което означава:

⁴ Седмте опашки означават седмте грехи или пороци, с които до тогава претъпяваше сатаната: прелюбодията, завист, кражба, богохулство, лъжливост, раздор.

⁵ Нарисуването от божествените картини за небесния световен вид на царствено място е бог и ангели като неговии служители е претъпяваща или основа на до-стария, срещаша се в апокрифата книжнина предизви. Той и оригинален е обаче разказът за изгнаник, на който сатаната прилича ангелите на свои страсти чрез обещания за дългични облекчения. Този разказ е отражение на вътрешната за средновековното съзнание, което било притискано тежко от лъжливи и повикности и смятало, че да бъде избавено от тях е най-голямо благодеяние. Сря. Д. А. и Г. О. В. Богословството, с. 104.

noe hic qui cum eo erant. Et rogavit Patrem, dicens: patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Et misertus est ei Pater et dedit ei requiem et his, qui cum eo erant, quodcumque vellet usque ad septem dies.

4. Et sic sedit in firmamento et praecepit angelo, qui erat super aërem, et qui erat super aquas, et elevaverunt terram sursum, et apparuit arida. Et accepit coronam angeli, qui erat super aquas, et de medietate fecit lumen lunae et de medietate lumen stellarum, et de lapidibus fecit omnes militias stellarum. Et dehinc fecit angelos ministros suos secundum ordinem formae Altissimi et praecepto invisibilis Patris — tonitrua, pluvias, grandines et nives. Et misit angelos ministros suos super ea, et praecepit terrae, ut produceret omne altilis et omne reptile et arbores et herbas; et praecepit mari, ut produceret pisces et aves coeli.

5. Et praeterea excogitavit et fecit hominem ad similitudinem ejus vel sui, et praecepit angelo tertii coeli intrare in corpus lutum. Et tulit de eo et fecit aliud corpus in formam mulieris, et praecepit angelo secundi coeli introire in corpus mulieris. Angeli vero ploraverunt videntes in se formam mortalem et esse dissimilis formae. Et praecepit opus carnale facere in corporibus luteis, et non intellexerunt facere peccatum. Sententiator malitiae ita cogitavit cum ingenio suo ut faceret paradisum, et introduxit homines, et

Patrem dicens: peccavi, patientiam habe in me, omnia reddam tibi. Pater misertus est ejus et dedit ei requiem facere quod voluerit usque ad diem septimum.

4. Et tunc sedit super firmamentum praecepitque angelo, qui erat super aërem, et illi, qui erat super aquas, et elevaverunt duas partes aquarum sursum in aërem, et de tertia parte fecerunt L. maria, et fuit divisio aquarum per praeceptum Patris invisibilis. Et praecepit iterum angelo, qui erat super aquas: sta super duos pisces, et elevavit capite suo tertiam, et apparuit arida et fuit, quum accepit coronam ab angelo, qui erat super aërem, media fecit tronum suum et medium lumen solis. Accipiensque coronam ab angelo, qui erat super aquas, medietatem fecit lumen lunae et medietatem lumen diei. Et de lapidibus fecit ignem, et de igne fecit omnem militiam et stellas, et de illis fecit angelos spiritus, ministros suos, secundum formam ordinatoris Altissimi, fecitque tonitrua et pluvias et grandinem et nivem, et misit ministros angelos suos super ea. Praecepitque terrae, ut educeret omne vivens animalis, arbores et herbas. Et mari praecepit, ut educeret pisces et aves coelorum.

5. Et excogitavit facere hominem in servitio sibi, et tulit de limbo terra et fecit hominem similem sibi. Et praecepit angelo secundi coeli introire in corpus luti, et tulit de eo et fecit aliud corpus in forma mulieris praecepitque angelo primi coeli introire in illum. Angeli ploraverunt multum videntes super se formam mortalem esse in divisis formis. Praecipiebantque eis carnalis opera facere in corporibus luti, et illi nesciebant facere peccatum. Inventor autem peccati cum suis seducit

* Volucres et pisces non habent spiritum nec bestiae, neque habent spiritum hominis, sed volucres et pisces ab aquis et aëre et bestiae a terra et aëre recipiunt, quod habent.

и него. И позволи Оца и рече: „Имай търпение спрямо мене и ще ти върна всичко“. И смили се над него Отецът и даде одих на него и за тези, които бяха с него [за стори], каквото иска чак до седем дни.

4. И така той седна на твърдата и повели на ангела, който беше над въздуха, и [на този], който беше над водите, и те повдигнаха земята нагоре и тя стана суха. И взе венета на ангела, който беше над водите, и от едната му половина направи светлината на луната, от другата половина светлината на звездите, а от камъните направи всички звездни войнства. И след това направи своите служители ангелите според първообраза на всевишния и по повеля на невидимия Отец — гръмотевиците, дъждовете и снеговете. И изпрати ангели, свои служители, над тях и повели на земята да произведе всяка птица и вълчуго, дървета и тревн. И позволи на морето да произведе рибите и птиците небесни.³

5. И огнен това намисли и направи човека по свое подобие и повели на ангела на третото небе да влезе в глинено то тяло. И взе от него и направи друго тяло във вид на жена, и повели на ангела от второто небе да влезе в женското тяло. Ангелите пак плакаха, като виждаха в себе си смъртен образ и че образът им е различен. И повели да извършат пътско деяние в глинени то си тела и те не разбраха, че извършват грях. Създателят на злото така намисли със своя ум да направи рая, въведе хората и повели

повели Оца и рече: „Съгреших, имай търпение спрямо мене, всичко ще ти върна.“ Отецът се смили над него и му даде одих, за да направи, каквото пожелае, чак до седмиз ден.

4. И тогава той седна над твърдата и повели на ангела, който беше над въздуха, и на този, който беше над водите, и те повдигнаха две части от водите нагоре във въздуха, и от третата част създадоха петдесет морета, и стана разделение на водите по повеля на невидимия отец. И повели отново на ангела, който беше над водите: „Застани върху даесте рибн“, и издигна на главата си трета, и се появи и стана суша. Тогава взе венета на ангела, който беше над въздуха, и от едната му половина направи своя престол, а от другата половина светлината на слънцето. И като взе венета на ангела, който беше над водите, направи от едната му половина светлината на луната, а от другата половина светлината на деня. А от камъните направи огъня, а от огъня направи цялото небесно войнство и звездите и от тях направи ангелите-духове, своите служители по подобие на всевишния управител. Създаде също и гръмотевиците, дъждовете, градушките и снега и изпрати служителите си ангели над тях. И повели на земята да произведе всичко — животни, дървета и тревн. А на морето повели да произведе рибн и птици небесни.⁴

5. И намисли да направи човека, за да му служи, и взе от земята глина и направи човека по свое подобие. И повели на ангела на второто небе да влезе в тялото от глина и взе от него и направи друго тяло във вид на жена, и повели на ангела на първото небе да влезе в него. Ангелите плакаха много, като виждаха върху себе си смъртен образ в различен вид. И им повели да извършат пътски деяния в телата си от глина и те не знаеха, че извършват грях. А начинателят на греха ги прелъсти така: засади рай⁵

³ Птиците, рибите и животните имат душа, като имат душа и човек, но птиците и рибите, приемат това жето нмал, от водата и въздуха, а животните — от земята и въздуха.

⁴ „Засади рай“, т.е. овозмо градина с двадесет дървета: ореки, дюлки, круши, дюли и други плодове, и след това оградн всички с райски огни. Той постави върху Адам и Ева. И остави райн и досега, за да прелъства хората, които върват, че им е добро място, но в същност е лошо. Там смъртте не беше забранена, но докато човек прелъти райн, та стоблази, че да може да ги имами. При все това той беше да бъде избавен от смъртта, ако не беше ял, но дяволът направи всичко това, за да имами хората.

⁵ Разказът за сътворението на земния свят е представен по-подробно, отколкото в съвременното изкуствено Евангелие Златаяя (Raportia dogmatice). В общия начин той е изобразен според Библията, но заедно с това има редкия подробности, които са плод на творческата фантазия на автора на боготомския апокриф. При това, докато в Библията като творец е представен добрият бог, тук творец е злият дявол.

praecepit adducere. Et plantavit Diabolus arundinem in medio paradisi, et ita celavit ingenium suum Diabolus nequam, ut ipsi non cognoscerent deceptionem eius. Et intrabat et loquebatur ad eos, dicens: de omni fructu, qui est in paradiso, comedite, de fructu vero scientiae boni et mali nolite comedere. Verumtamen introivit Diabolus in serpentem nequam et seduxit angelum, qui erat in forma mulieris, et effudit frater ejus concupiscentiam peccatorum, et fecit concupiscentiam suam cum Aeva in cantu serpentis. Et ideo dicuntur filii Diaboli et filii serpentis facientes concupiscentiam Diaboli patris eorum usque ad consummationem hujus saeculi. Et iterum effudit Diabolus in angelo, qui erat in Adam, venenum suum et concupiscentiam quae generat filios serpentis et filios Diaboli usque ad consummationem hujus saeculi.

6. Et postea ego Joannes interrogavi Dominum, dicens: quomodo dicunt homines, Adam et Aevam a Deo creatos esse et in paradiso positos servare praecepta Patris, et morti traditi sunt? Et dixit mihi Dominus: audi Joannes, dilecte Patris mei, insipientes homines ita dicunt in praevaricatione Patrem meum corpora lutea fabricare, sed Spiritu sancti propter praevaricationem inventi sunt habentes corpora lutea mortalia, et ideo morti traditi sunt. Et iterum ego Joannes interrogavi Dominum: qualiter homo incipit esse in spiritum in corpore carnali? Et dixit Dominus ad me: de caducis angelis de coelo ingrediuntur in corporibus mulierum et accipiunt carnem de concupiscentia carnis, et nascitur — spiritus de spiritu et caro de carne, et ita consummatur regnum Sathanæ in hoc mundo et in omnibus gentibus.

7. [Et interrogavi Dominum, dicens: usque quo regnabit Sathanas in hoc mundo super essentia hominum?] Et dixit mihi: Pater meus permisit ei regnare septem diebus, quae sunt septem saecula. Et interrogavi Dominum et

tione ita fecit: plantavit paradisum^b et misit homines intra et praecepit eis ne comederent ex eo. Diabolus introivit in paradisum et plantavit arundinem in medio paradisi, et de sputo suo fecit serpentem et praecepit ei in arundine manere. Et sic Diabolus ascondebat sapientiam suae fraudis, ut non viderent deceptionem suam. Et introibat ad eos, dicens: de omni fructu comedite, qui est in paradiso, de fructu iniquitatis ne comedatis. Postea malignus Diabolus, intrans in serpentem malum, et decepit angelum, qui erat in forma mulieris, et effudit super caput eius concupiscentiam peccati, et fuit concupiscentia Evae sicut fornax ardens. Staturque Diabolus, exiens de arundine in forma^c serpentis, fecit concupiscentiam suam cum Eva cum cauda serpentis. Ideo non vocantur filii Dei, sed filii Diaboli et filii serpentis voluntates patris facientes diabolicas usque ad saeculi finem. Postea Diabolus effudit suam concupiscentiam super caput angeli, qui erat in Adam, et ambo inventi sunt in concupiscentia luxuriae simul generando filios Diaboli et serpentis usque ad consummationem saeculi.

6. Et postea ego Joannes interrogavi Dominum, dicens: quare dicunt homines, Adam et Eva a Deo sunt formati et in paradiso positi fuerunt custodire mandata eius, et ipsi propter transgressionem praecepti Patris morti traditi sunt? Et Dominus dixit mihi: audi, Johannes carissime, insipientes homines sic dicunt quod in praevaricatione Pater meus lutea corpora fecit, sed de Spiritu sancto omnes viuites coelorum fecit, ipsi autem propter causam eorum inventi sunt habentes lutea corpora et morti traditi sunt. Et adhuc ego Joannes interrogavi Dominum, dicens: Domine, quomodo incipit homo de spiritu in corpore carnali? Dixitque mihi Dominus: de lapsis spiritibus coelorum ingrediuntur in corpora feminea lutosa et carnem accipiunt de concupiscentia carnis, et nascitur spiritus de spiritu et caro de carne, et ita finitur regnum Sathanæ in hoc mundo.

7. Et interrogavi Dominum, dicens: usque quo regnabit Sathanas in hoc mundo super essentia hominum? Dixitque mihi Dominus: Pater meus permisit illi regnare VII dies,

^b Plantavit paradisum id est ortum fructiferum XX arboribus, scilicet quibus et malis, perimeis et cotanis et aliis pomis et ante et circumdedit omnia paradisum lignis et misit intra Adam et Evam et adhuc asinet ad deceptionem hominum, qui credunt ea esse bonum locum, sed malus est, italis velitis non fuit mors, sed Diabolus latenter misit saporum suum in — ut posset decipere eos, non tamen esset liberatus a morte, si non comedisset, sed Diabolus fecit hoc totum, ut decipiat homines.

^c Serpens non fuit ut serpens, sed sicut homo fecit enim se sicut pulchrum adolescentem et per praeceptum Diaboli introivit in paradisum per carnem et decepit mulierem et fornicatus est cum ea cum cauda, quod Diabolus cum dormiret, cecidit de hova eius, ex illa creatus est ille serpens.

да ги доведат. И посади дяволът тръстика посред рай и в нея скри своя зъл дух, за да не узнаят те неговата измама. И влизаше, и им говореше, като казваше: „Яжте от всеки плод, който е в рай, но от плода на знанието, на доброто и злото само да не ядете.“ Но дяволът влезе в злата змия и прелъсти ангела, който беше във вид на жена, и неговият брат изля греховната си похот и задоволи своята похот с Ева при съскането на змията. И затова се наричат рожби на дявола и рожби на змията, които изпълняват похотта на своя отец — дявола чак до свършека на този свят. И отново изля дяволът в ангела, който беше у Адам, своята отрова и похот, която създава рожбите на змията и рожбите на дявола чак до свършека на този свят.³

6. И след това аз, Йоан, попитах господ, казвайки: „Как така хората казват, че Адам и Ева са създадени от бога и настанени в рай да пазят повелите на Отца, а са обречени на смърт?“ И рече ми господ: „Слушай, Йоане, възлюбен на моя отец, неразумните хора казват така, че моят отец поради вероломство създава глинени тела, но че поради вероломството на светия дух се открило, че имат глинени смъртни тела и затова са обречени на смърт.“ И отново аз, Йоан, попитах господ: „Как човек се превръща на дух в плътско тяло?“ И рече ми Господ: „Някои паднали от небето ангели влизат в телата на жени и приемат плът от плътска похот, и се раждат дух от дух и плът от плът, и така си върви царството на сатаната в този свят и във всички племена.“

7. И попитах Господа и рекох: „Докога ще царува сатаната в този свят над човешките същества?“ А той ми рече: „Моят отец му позволи да царува седем дни, които са седем века.“ И попитах господ, и рекох:

и пусна хората в него, и им нареди да не идат от него. Дяволът влезе в рай и посади тръстика посред рай и от слюнката си направил змията, и ѝ повели да остане скрита в тръстиката. И така дяволът криеше хитростта на своето прелъстяване, за да не видят измамата му. И влизаше при тях, като им казваше: „Яжте от всеки плод, който е в рай, но да не ядете от плода на неправдата.“ След това злият ангел, като влезе в лешата змия, измамил ангела, който беше в образа на жена. Тогава той изля над главата му греховната похот, а похотта на Ева беше като горяща лещ. И веднага дяволът, след като излезе от тръстиката във вид⁴ на змия, задоволи своята похот с Ева чрез опашката на змията. Затова хората не се наричат рожби на бога, но рожби на дявола и рожби на змията, защото изпълняват дяволските желания на своя отец чак до края на света. След това дяволът изля своята похот на главата на ангела, който беше у Адам, и след това двамата бяха схванати от несобуздания похот, за създаване рожбите на дявола и на змията чак до свършека на света.

6. И след това аз, Йоан, попитах господ и рекох: „Защо казват хората, че Адам и Ева са направени от бога и настанени в рай да пазят неговите повели и самите поради престъпване на повелите на отца са обречени на смърт?“ И господ ми рече: „Слушай, проскъпи Йоане, неразумните хора казват така, че поради вероломство моят отец бил направил глинени тела, а от светия дух направил всички небесни сили, но се оказало че поради тяхна вина имат глинени тела и са обречени на смърт.“ И след това аз, Йоан, попитах господ и рекох: „Господи, как се помещава душата на човека, която е дух, в плътско тяло?“ И ми рече господ: „Паднали небесни духове влизат в женски глинени тела и приемат плът от плътска похот, и се ражда дух от дух и плът от плът и така преминава царството на сатаната на този свят.“

7. И попитах господ, и рекох: „Докога ще царува сатаната в този свят над човешките същества?“ А господ ми рече: „Моят Отец му позволи да царува седем дни, които са седем века.“ И отново аз, Йоан, попитах

³ Змията не е била истинска змия, но човекоподобна, защото се престорвала на красив младеж и не повела на дявола да влезе в рай през... в прелъсти жената и се съюзувала с нея чрез опашката, тъй като дяволът, който стои, се въздържа от своите жажби и от нея бил създадена тази змия.

⁴ Разказът за сътворението на първите хора и за измамата на Ева от дявола се отнасява от това, което ми дава Зигфрид в „Догматическо изяснение“. Очевидно тук са съществували между богословите различни представи, вероятно не всички са били създадени с това, че телото е от глина, похот, а душата е сътворена от бога. Третия вариант, който разглеждам и от изложението на Ефремий Зигфрид, и от разказ на Грегориус, ми дава византийските църкви. Ефремий от Александрия.

dixit: quid erit in tempore hoc? Et dixit mihi: ex quo cecidit a gloria Patris Diabolus et suam gloriam noluit^a, sedit super nubes et misit ministros suos angelos ignis urentes ad homines infra ab Adam usque ad Henoc, ministrum suum. Elevavit Henoc super firmamentum et ostendit deitatem suam, et praecepit ei dari calamum et atramentum, et sedens scripsit sexaginta septem libros. Et praecepit, ut adduceret eos in terram, et tradidit^b eos filiis suis. Et deposuit Henoc libros in terram et tradidit eos filiis suis, et coepit eos docere facere formam sacrificiorum et mysteria iniusta, et ita abscondebant regnum coelorum ante homines. Et dicebat eis: videle, quod ego sum Deus vester, et non praeter me alius Deus. Ideo misit me Pater meus in mundo, ut notum faciam hominibus, ut cognoscant malum ingenium Diaboli. Et tunc cum cognovisset, quod descendi de coelo in mundum, misit angelum, et accepit de tribus lignis^c, et dedit ea ad crucifigendum me Moysi, quae^d nunc mihi servantur. Sed ei hic nunc praenunciabat deitatem populo suo, et praecepit legem dari filiis Israel, et eduxit eum per siccum maris medium.

8. Cum cogitaret Pater meus mittere me in mundum, misit angelum suum ante me, nomine Maria, ut acciperet me. Ego autem descendens intravi per auditum et exivi per auditum. Et cognovit Sathanas, princeps huius mundi, quia descendo quaerere et salvare qui perierant, et misit angelum Heliam prophetam baptizantem in aqua, qui dicitur Joannes Baptista. Helias autem interrogavit principem huius mundi: quomodo possum scire? Tunc ipse Dominus dixit: super quem videris Spiritum descendentem sicut columbam et manentem super eum, ipse est, qui baptizat

qui sunt septem secula. Et iterum ego Johannes interrogavi Dominum, dicens: quale erit hoc saeculum? Et dixit mihi: ex quo cecidit Diabolus de gloria Patris et propriam gloriam voluit, sedit super nubes et misit ministros suos ignem urentem ad homines infra ab Adam usque ad Enoch ministrum. Et misit ministrum suum et assumpsit eum supra firmamentum et ostendit illi deitatem suam, et praecepit illi dari calamum et atramentum, et sedens, scripsit septuaginta VI libros. Et praecepit ei eos deferri in terram. Detulit autem Enoch libros et tradidit filiis et docuit facere formam sacrificiorum et locum sacrificiorum, et fecerunt ita et clauserunt regnum coelorum ante homines. Et dicebat eis: videte, quia ego sum Deus, et non est alter Deus praeter me. Ideo misit me Pater meus in mundum istum, ut manifestem nomen meum hominibus, et ut cognoscant eum et malitiosum Diabolum. Cum autem cognovisset Sathanas, quod descenderem in hunc mundum, misit angelum suum et accepit de tribus arboribus et dedit Moysi prophetae ad crucifigendum me, quae ligna^e mihi custodiuntur usque nunc. Et ipse annuntiabat ei deitatem praecepitque ei legizare filiis Israel, et ita eduxit eos per siccum per medium maris.

8. Quum cogitavit Pater meus mittere me in mundum istum, misit ante me angelum suum, per Spiritum sanctum, ut reciperet, qui vocabatur Maria, mater mea, et ego descendens per auditum introivi et exivi. Et scripsit Sathanas, princeps huius mundi, quod ego veni quaerere et salvare quae perierant, misit angelum suum Elyam prophetam baptizantem in aqua, qui vocatur Joannes Baptista. Elyas autem interrogavit principem huius mundi, quomodo poterit eum cognoscere, et ipse dixit ei: supra quem videritis Spiritum sanctum descendentem in specie columbae et manentem supra eum, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto et igni. Ideo hoc dicebat Johannes, quia non cognoscebat eum, sed ille qui misit me baptizare in aqua, ille dicit eis: testificatur

^a voluit? ed.
^b tradidit? ed.
^c lingulis? cod.
^d quod? cod.

^e Etiam fuerunt ligna illa, cum quibus divisit mare Moyses, cum autem venerunt filii Israel ad aquas amaras quasi qui gustabant moriebantur. Erat tunc angelus Moysi dicens: tolle ligna et lunge instilla et plantabo super te aquam dicens. Ista ligna erunt salus mundi et defensio mundi, remissio peccatorum mundi... erit confectio in illis, qui... enim de Maria Virgine quod significat fidem sanctae trinitatis, quicumque enim crediderit in fidem sanctae trinitatis, salvus erit, sicut homines bibentes postea illam aquam per plantationem illam, salvi fuerint.

Какво ще бъде в това време? И той ми рече: „Откакто дяволът отпадна от славата на отца и пожела своя слава, той седна над облаците и прати своите служители ангели — всички отсвояве, при хората, от Адам до своя служител Енох⁸. Издигна Енох над всички, показа му своята божественост и повели да му се даде перо и мастило. Той седна и написа шестдесет и седем книги. И ангелът му повели да ги занесе на земята и да ги предаде на своите синове. И Енох взе книгите на земята, предаде ги на своите синове и започна да ги учи да извършват несправедливи спещенодействия и тайнства и така скрипаше небесното царство от хората. И им казваше: „Вижте, че аз съм ваш бог и няма друг бог освен мене.“ (Думи на Исус): Затова ме изпрати моят отец на света, че да известя на хората как да познаят истинния дух на дявола. И тогава, когато [сатаната] узна, че съм сплял от небото на земята, изпрати ангел и получи три дървета и ги предаде на Мойсей, за да бъдат разпънати на кръст — те [и] сега ми се пазят. Но бегачът проповядваше своята божественост пред своя народ, а той му повели да даде закон на синовете на Израел и да го изведе по сухо през пустинята на морето.

8. Когато моят отец намисли да ме изпрати във света, изпрати преди мене своя ангел, на име Мария, за да ме приеме. Аз обаче, като слязох, влязох през едното му ухо и излязох през другото.⁹ И разбра сатаната, управителят на този свят, че слиза да дири и да спасявам тия, които са погинали, и изпрати ангела пророк Илия, който кръщава във вода и който се нарича Йоан Кръстител. А Илия попита управителя на този свят: „Как мога да го позная?“ Тогава сам господ рече: „Над когото видиш духът да слиза като чълъб и да остава върху него, той е, който кръщава в дух свети за опри-

господа и рекох. „Какъв ще бъде този век?“ И той ми рече: „Откакто падна дяволът от славата на отца и пожела собствена слава, той седна над облаците и прати своите служители — горящи огньове — при хората от Адам чак до служителя Енох. Него той повика като свой служител и го прие над твърдата, показа му своята божественост и повели да му се даде перо и мастило. Той седна и написа седемдесет и шест книги и [дяволът] му повели да ги занесе на земята. А Енох взе книгите и ги предаде на синовете, и ги научи как и къде да извършват спещенодействия, и те направиха така и скрива небесното царство от хората. И им казваше: „Вижте, че аз съм бог и няма втори бог освен мене.“ Затова ме изпрати моят отец на този свят, за да открия на хората нещото име и да познаят него и злия дявол. Когато обаче сатаната узна, че слизам на този свят, изпрати своя ангел и [той] получи три дървета и ги предаде на пророк Мойсей, за да бъдат разпънати на кръст. Тези дървета¹⁰ ми се пазят чак до сега. И сам той разкриваше неговата божественост и му повели да законодательствува над синовете на Израел, и така ги изведе по сухо през морето.

8. Когато моят отец намисли да ме изпрати на този свят, изпрати преди мене своя ангел чрез дух свети, за да [ме] приеме. Той се наричаше Мария, моята майка, а аз, като слязох, влязох и излязох през ухото му. И знаеше сатаната, управителят на този свят, че аз съм дошъл да подири и да спасявам това, което е погинало, и изпрати своя ангел пророк Илия, който кръщава във вода и който се нарича Йоан Кръстител. А Илия попита управителя на този свят как ще може да го позная, а сам той ми рече: „Над когото видите дух свети да слиза във вид на чълъб и да остава над него, той е, който кръщава в дух свети и в огън.“ Затова казваше това Йоан, защото не го познаваше, но този, който ме изпрати да кръщавам във вода, той му

⁸ Също така това се билан дърветата, с които Мойсей разделил морето, когато синовете на Израел влязали за горчивите води, от които този, който вкупавали, умираше. Имало тогава ангел, който казвал на Мойсей: „Взем дърветата и ги спаржи ведно и ги засади наблизо до вода, като казваш: тези дървета ще бъдат спасението на света, защото тега на света и прощанията на света, защото тега ще покаже в този, който...“ защото от това Мария, която изначално породи в света трона, всеки който дойде в това трона на света трона, ще бъде спасен, както не бъдат спасени хората, които свет от света вода, чрез това посмеление.⁹

¹⁰ Енох е един от изтъкнатите пророци, споменати в Стария завет. Като се вижда, богомилите били изключително настрани към него, като го обожавали, че така от хората добивали корист¹¹ и ги давали да помагат жертви. Енох бил съвсем деформирана фигура и един слабичей специално за него дребен април-април, текствата на този април с обяснителен бележ у И. И в о. о. Богомилски книги и легенди, (1933).¹² Тук е изразен изобразен начин богомилското гледище, че Христос се е родил при Енох.

in Spiritu sancto in remissionem peccatorum, ipse poteris cum perdere et salvare.

9. Et iterum ego Joannes interrogavi Dominum: potest homo salvus esse per baptismum Joannis, sine tuo baptismo? Et respondit Dominus: nisi ego baptisaverō in remissionem peccatorum, per baptismum aquae nemo potest videre regnum coelorum, quia ego sum panis vitae descendens de septimo coelo, et qui manducant carnem meam et bibunt sanguinem meum, isti filii Dei vocabuntur. Et interrogavi Dominum et dixi: Quid est manducare carnem meam et bibere sanguinem meum? Et dixit mihi Dominus: ante ruinam Diaboli cum omni militia sua a gloria Patris in oratione orando sic glorificabant Patrem in orationibus, dicentes: Pater noster, qui es in coelis, et ita omnia cantica eorum ascendebant ante sedem Patris. Et cum cecidissent, postea non possunt glorificare Deum in oratione ista. Et interrogavi Dominum: Quomodo Joannis baptismum omnes recipiant, tuum vero baptismum non omnes recipiunt? Et respondens Dominus, quia opera illorum mala sunt et non veniunt ad lumen. Discipuli Joannis nubunt et ducuntur ad nuptias, mei autem discipuli nec nubunt nec nubuntur, sed sunt sicut angeli Dei in coelo. Ego autem dixi: si enim est peccatum cum muliere, non expedit homini nubere. Dixit autem Dominus ad me: non omnes capiunt verbum hoc nisi hi, quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de utero matris sic nati sunt, et sunt eunuchi, quos eunuchisaverunt homines, et sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere, capiat.

10. Ego autem interrogavi Dominum de die iudicii: quod signum erit adventus tui?

Johannes, ego baptizo in aqua in poenitentia, ille autem baptizat nos in Spiritu sancto in remissionem peccatorum, ille est, qui potest perdere et salvare.

9. Et iterum ego Joannes interrogavi Dominum: potest homo habere salvationem per baptismum Joannis? Sine meo baptismo, quo baptizo in remissionem peccatorum, inquam solum, nullus potest habere salvationem Dei, ex quo ego sum panis vitae descendens de septimo coelo, quod qui manducat carnem meam et bibit sanguinem, hi filii Dei vocabuntur. Et interrogavi Dominum: quid est caro tua et quid est sanguis tuus? Et dixit mihi Dominus: antequam cecidisset Diabolus cum tota militia angelica Patris, angeli Patris orantes glorificabant Patrem meum hanc orationem, dicentes: Pater noster, qui es in coelis.* Ita hic cantus ascendebat ante thronum Patris. Sed angeli, ex quo ceciderunt, jam non potuerunt glorificare Dominum in hac oratione. Et iterum interrogavi Dominum: quomodo totus mundus accipit baptismum Joannis, tuum autem non omnes accipiunt? Respondit mihi Dominus: Ideo, quia opera eorum mala sunt et non veniunt ad lucem. Discipuli Joannis nubunt et nubuntur, discipuli autem mei non nubunt nec nubuntur, sed sunt sicut angeli Dei in coelo in regno coelorum. Et ego dixi: si ita est peccatum cum mulieribus, non expedit nubere. Et Dominus ait: non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de ventre matris signati sunt, et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus, et sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum.

10. Et postea ego interrogavi Dominum de die iudicii: quod signum erit adventus tui?

* Cantabant angeli hanc orationem dicentes, sed Pater noster non ideo dixerunt, quod ipsi peccata haberent, sed Pater providens nostra delicta futura, qui nos dicturi eramus hanc orationem, sic placuit et esse dicendum.

щаване на греховете. Само ти можеш да го погубиш и спасиш.”³

9. И отново аз, Йоан, попитах Господа: „Може ли човек да бъде спасен чрез кръщенето на Йоан, без твоего кръщение?“ И отговори Господ: „Ако аз не извърша кръщение за опрощаване на греховете, чрез кръщение с вода никой не може да види царството на небесата, защото аз съм хлябът на живота, слезащ от седмото небе, и който ядат от моята плът и пият от моята кръв, ще се наричат снове на бога.“ И попитах Господа, и рекох: „Що значи „да ядеш от моята плът“ и „да пиеш от моята кръв“?“ И рече ми Господ: „Преди падането на дявола заедно с цялото му небесно войнство от славата на Отца в молебнителна реч така славословеха Отца със славата: „Отче наш, който си ти небесата, ...“ и така всички техни славословия се възнасяха пред престола на Отца. А след като паднаха, вече не могат да славословят бога с тази молитва.“ И попитах Господа: „Как всички приемат кръщението на Йоан, а твоего кръщение не всички приемат?“ И отговори ми Господ, и рече: „Защото техните дела са лоши и не идват до светлината. Учениците на Йоан се женят и ходят на сватби, а моите ученици нито се женят, нито ще се женят“, но са като божините ангели на небото.“ Аз му рекох: „Но ако е грешно [свързването] с жена, не е полезно човек да сключва брак.“ А Господ ми рече: „Не всички разбират тази дума, а само тези, на които е дадено. Защото има евнуси, които са родени така от майчината утроба; има и евнуси, които са направени [такива] от хората; а има и евнуси, които са се скопили сами заради царството на небесата. Който може да разбира, нека разбира.“

10. А аз попитах Господа за деня на съда: „Какъв ще бъде знакът за твое-

каза: „Йоан е свидетел, аз кръштам във вода за разкаяние, а той ни кръства в дух свети за опрощаване на греховете, той е, който може да ни погуби или да ни спаси.“

9. И отново аз, Йоан, попитах Господа: „Може ли човек да получи спасение чрез кръщението на Йоан?“ „Без моего кръщение, с което кръштам за опрощаване на греховете, казвам също, никой не може да получи спасението на бога, от когото съм аз, хлябът на живота, слезащ от седмото небе, защото който ядат от моята плът и пият от моята кръв, те ще се наричат снове на бога.“ И попитах Господа: „Що значи „твоята плът“ и що значи „твоята кръв“?“ И рече ми Господ: „Преди да падне дяволът заедно с цялото ангелско войнство на Отца, ангелите на Отца, славословеха моя Отец и произнасяха тази молитва: „Отче наш, който си на небесата.“⁴ Така тази молитва се възнасяше пред престола на Отца. Но ангелите, след като паднаха, вече не можеха да славословят Господа с тази молитва.“ И отново попитах Господа: „Как всички са приели кръщението на Йоан, а твоего не всички приемат?“ Господ ми отговори: „Защото техните дела са лоши и не идват до светлината. Учениците на Йоан се женят и ще се женят, а моите ученици не се женят, нито ще се женят, но си като божините ангели на небото в царството на небесата.“ И аз рекох: „Ако е грешно [свързването] с жени, не е полезно да се сключва брак.“ И Господ рече: „Не всички желат тази дума, но на които е дадено. Затова има евнуси които са родени така от майчината утроба; има и евнуси, които са направени [такива] от хората; а има и евнуси, които са се скопили сами заради царството на небесата.“

10. И след това аз попитах Господа за деня на съда: „Какъв ще бъде знакът за твое-

³ Ангелите не са чужди ангели, но произнасяйки „Отче наш“ на Отца, защото самите те извикал спасение, отидат, произнасяйки името Божие и претрпели, както още казваме за царем с тази молитва, речева така да се произнеса.

⁴ Както се вижда от този пасаж, Богомилите отнасяли водното кръщение и тайнствено, че Йоан Кръстител кръства „във вода“, докато истинското кръщение според тях трябва да бъде в „дух свети“³. Тук протича есхатичният морал на „свързването Богомили“, които се обвързват от ученици на Христос за разлика от „жените на Йоан Кръстител, които се женят в светия брак“⁴. Описанието на „второто пришествие“ и кофичата съдба на праведниците и грешниците е в духа на универсалистичните представи на Богомилите, които вярвали, че доброто ще победи и злото ще бъде разгромено. В основни линии разказът на тайната книга е съставен според библейното повествование за „второто пришествие“ в Евангелието на Матей, както и на Йоанова изповест. Използувайки се били обаче и някои образи от апокрифичен съчинения. Така например повествованието за грамадната дървоубина на Ада (желез, изгорен от 30-годишен човек, стигал до 3000 години) е част от един апокрифен Йоанов апокалипс, известен и под друго съвременно название, най-старният от които се намира в Берлинския сборник от XIII в. (сер. D. A. 16. 10. 1). Богомилите, с. 112).

³ Трябва да се отбележи, че докато Богомилите в българските земи през XII в., както може да се заключи от Тайната книга, се извършва крещалото и знака за „второто пришествие“ и за „второто съд“ (в духа на Ада и Адам дубайни), българските Богомили, известни с името „фуданговити“, не държали, че ще

⁴ Догматичен избор за българската история, т. 13.

Et respondens dixit mihi: cum consummabitur numerus iustorum scilicet numerus coronatorum iustorum caducorum, et tunc solvetur Sathanas de carcere suo, habens iram magnam, et faciet bellum cum iustis, et clamabunt ad Dominum voce magna. Et statim praeceptet Dominus angelo, ut tuba canat. In tuba vox archangeli de coelo audietur versus ad inferna. Et tunc obscurabitur sol, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent, et salventur quatuor venti de fundamentis suis, et tremere facient terram et mare et montes et colles simul. Et tremabit statim coelum et obscurabitur sol, qui lucebit versus ad quartam horam. Tunc apparebit signum Filii hominis et omnes sancti angeli cum eo, et ponet sedem suam super nubes, et sedebit super sedem maiestatis suae cum duodecim apostolis super duodecim sedes gloriae suae. Et apparientur libri, et iudicabit universum orbem et fidem quam praedicaverat. Et tunc mittet Filius hominis angelos suos, et colligent electos eius a quatuor ventis a summis coelorum usque ad terminos eorum, et deducant eos quaerere. Tunc mittet Filius Dei malos daemones, ut mittant omnes gentes ante se, et dicet ad eos: ventile, qui dicebatis manducavimus et bibimus et recepimus quae-stum huius mundi. Et post haec iterum inducuntur, et statim stabunt omnes ante tribunal, timentes omnes gentes. Et libri aperientur vitae, et manifestabunt omnes gentes impletatem suam. Et glorificabit iustos in patientia eorum et opera bona gloria et honor et incorruptio, servantibus mandata angelica et obediensibus iuste, ira et indignatio et tribulatio et angustia apprehendet eos. Et deducet Filius Dei electos suos de medio peccatorum et dicet ad eos: venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Tunc peccatoribus dicet: discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est Diabolo et angelis eius. Et caeteri videntes novissima abscissione, proficient peccatores in infernum praecepto invisibilis Patris. Tunc exient spiritus de car-

Et respondens Dominus ait: et erit cum consummabitur numerus iustorum secundum numerum coronatorum cadentium, tunc solvetur Sathanas de suo carcere, habens iram magnam et faciet bellum cum iustis, et clamabunt iusti ad Dominum Deum suum. Et statim praeceptet Dominus Deus archangelo, ut tuba canet. Et exiet vox archangeli de coelis et usque ad inferiora audietur. Et tunc obscurabitur sol^a, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelis et solventur quatuor venti^b magni a constitutione eorum, et tremet terra et mare montesque et colles insimul. Et tunc revelabitur signum Filii, et plangent omnes tribus terrae, statimque coelum tremet et obscurabitur, et sol luceat usque ad horam novam. Et tunc manifestabitur Filius hominis in gloria sua, omnesque sancti et angeli cum eo, et sedes ponentur supra nubes, sedebitque supra sedem gloriae suae cum XII apostolis super XII sedes suae gloriae. Et libri aperientur, et iudicabit omnes gentes orbis terrae, tunc praedicabitur fides. Tunc mittet Filius hominis angelos suos, et colligent electos suos a summis coelorum usque ad fines eorum, et adducant cum sua in omnia mihi super nubem in aërem. Tunc mittet Filius Dei daemones malos et eiciet eos cum ira... manducemus et bibamus et recipiamus et his, qui hic sunt, et videamus, quale adiutorium habebit de his, et confestim omnes gentes ante iudicium timidum. Et aperientur duo libri, et manifestabunt omnes gentes eum praedicatione eorum et glorificabunt iustos in sufferentia eorum cum operibus bonis, gloria et honor inaccessibleis custodientibus angelicam vitam, et obediens iniquitati, iram et furorem et angustiam et indignationem accipient. Et separabit Filius hominis iustos suos de medio peccatorum, dicens eis: venite, benedicti Patris mei, percipite paratum vobis regnum a constitutione mundi. Et tunc dicet peccatoribus: discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, paratum Diabolo et angelis eius. Et ceteri videbunt novissimam separationem et convertentur peccatores in infernum. Et per licentiam Patris, exhibunt de carcere

^a Sol, id est princeps et totum regnum. Tunc, id est lex Moysi, stellae spiritus sui ministri, quod apostoli non habebunt locum ut se... regnare, sed Christus Filius Dei, qui est sol septimanus, regnabit.

^b Quatuor venti reges sunt, qui persequuntur ecclesiam, quae tunc erit, et alios bello occidit, sine misericordia.

И отговаряйки, и ми рече: „Когато се навърши броят на праведниците, т.е., броят на увенчаните праведни смъртни, тогава сатаната, силно разгневен, ще бъде освободен от своя затвор и ще започне война с праведните, и те ще нападнат силен пик до господ.“⁵ Веднага ще повели господ на ангела да свиря с тръба. Тръбният глас на ангела ще се чуе от небето чак до пъкyla. И тогава ще погъмнее слънцето, луната не ще праща своята светлина, звездите ще падат, ще се изтръгнат четирите вятъра на своите основи и ще направят да затреперят земята, морето, планините и хълмовете едновременно. И веднага ще се разтърсят небето, ще се затъмни слънцето, което ще свети до четвъртия час. Тогава ще се яви знакът на сини човечески и всички свети ангели заедно с него, и ще сложат своя престол над облаците, и ще седне върху престола на своята величие заедно с дванадесетте апостоли върху дванадесетте престола на своята слава. И ще се разтворят книгите, и той ще съди всички живи и мъртви, които е бил проповядвал. И тогава ще прати сини човечески своите ангели, и те ще съберат неговите избраници от четирите страни (на света) от върха на небесата чак до техните предели, и ще ги доведат да ги разпитват. Тогава ще прати сини божии ангели демони да доведат всички племена пред него и ще им каже: „Елате вие, които сте извадили духме и нитме и помучилиме печалбата на този свят.“ И след това отново ще се възведат, и веднага, ще застанат пред съдияния престол изплашени всички племена. И тогава ще се разтворят книгите на живота и всички племена ще разкрият своите безчестия. И ще прославят праведните за тяхното търпение, слава и чест, и непорочност на тези, които са спазвали ангелските поръки, а над неправедниците ще излее своя гняв и негодувание, и те ще бъдат обзети от страдания. И ще изведе синът божии своите избраници из средата на грешниците, и ще им рече: „Елате, благоденови от моя отец, и имайте приготвеното още от сътворението на света царство за

то пришествие?“ И господ отговори, и рече: „И ще бъде, когато се навърши броят на праведниците според броя на падащите нещии, тогава сатаната ще бъде освободен от своя затвор и обзаван от толям гняв, ще започне война с праведниците, и ще нападнат сини праведниците до своя господ бог. И веднага ще повели господ бог на архангела да свиря с тръба. И ще изтръбят гласът на архангела от небесата и чак до бездната ще се чуе. И тогава ще се помрачи слънцето⁶, луната не ще праща своята светлина, звездите ще падат от небесата и ще се изтръгнат на основи четирите големи вятъра и ще затреперят земята, морето, планините и хълмовете едновременно. Тогава ще се разкрие знакът на Сина и ще ридат всички поколения на земята, и веднага небето ще затреперя, и ще се затъмня, и слънцето ще свети чак до четвъртия час. Тогава ще се разкрие сини човечески и своята слава и всички свети ангели заедно с него, и ще се сложат престолни над облаците, и ще седне върху престола на своята слава заедно с дванадесетте престола на своята слава. И ще се разтворят книгите, и той ще съди всички племена на земята, тогава ще се проповядва впрата. Тогава ще прати сини човечески своите ангели и те ще съберат своите избраници от върха на небесата чак до техните предели и ще дойдат при мене заедно с всичко свое във владуха, над облаците. Тогава ще прати сини божии ангели демони и ще ги изхвърли с гняв, „да ядем и да пием и да приемем и за тези, които са гук, и да видим каква подкрепа ще има от тях и веднага (ще дойдат) всички племена пред страшния съд. И ще се разтворят двете книги, и ще ги привеждуват всички племена с проповедта си, и ще съдят праведниците за тяхното търпение и за добрите им дела. Недостижима слава и почит ще има за тях, които течат ангелския живот, а подчиняващите се на неправдата ще получат гняв, бяс, мъка и негодувание. И ще отдели сини човечески своите праведници из средата на грешниците, като им каже: „Елате, благоденови от моя отец, приемете приготвеното още от сътворението на света царство за

⁵ Слънцето, т.е., издигнатият и издигнат престола, дубата, т.е., законът на Мойсей, звездите — духовете на неговите служители, звездите — ангелите — ще ги извадят хито за“ — паруват, по Христия, сини божии, който е същото слънце, ще царува.

⁶ Четирите вятъра са царете, които ще съществуват впрата и ще дават други или нитме без страдания.

ния законни събития, и те ще дойдат време за разида с дубата и за затварянето му и ара. На този нещии обзаван приемат: Битиен от Битиен и редите показване. Следователно тук издигано различие по впрата за дванадесет и впрата за есхатологичен за божият: при излизане на впрата издигана умерен дубата, който при други си проявяват да абсолютизират и есхатологичен събития.

ceribus non credentium, et tunc vox mea audita erit, et erit unum ovile et unus pastor. Et exiet de inferioribus terrae obscurum tenebrosum, quod est tenebrosum gehennae ignis, et comburet universa usque ad aërem firmamenti ab inferioribus. Et erit Dominus in firmamento usque ad inferiora terrae. Sicut homo habens triginta annos levaret lapidem et mitteret deorsum, vix per tres annos fundus attingeret: tanta est profunditas lacu et ignis, ubi peccatores habitabunt.

11. Et tunc ligabitur Sathanas et omnis militia eius, et mittetur in lacum ignis. Et deambulabit Filius Dei cum electis suis desuper firmamentum, et claudet Diabolum ligans eum insolubilibus vinculis fortibus. Cum peccatores plorantes et lugentes dicent: absorbe nos, terra, et operi nos morte; et tunc fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum. Et deducet eos ante sedem Patris invisibilis, dicens: ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Deus; iuste, mundus te non cognovit, ego autem cognovi te in veritate, quia tu me misisti. Et tunc respondebit Pater filio suo, dicens: Fili dilecte mi, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, qui negaverunt me et dixerunt: nos dii sumus et praeter nos non est alius Deus; qui prophetas tuos occiderunt et iustos tuos persequuti sunt, et tu persecutus es eos in tenebras exteriores. Ibi erit fletus et stridor dentium. Et tunc sedebit Filius Dei a dextris Patris sui, et praecipiet Pater angelis suis, et ministrabit eis et ponet eos in choros angelorum, et induat eos indumentis incorruptilibus, et dabit eis coronas immarcescibiles et sedes immobiles et Deus in medio erit. Et non esurient neque sicient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus aestus. Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum et regnabit (Filius) cum Patre in saecula saeculorum.

Huc est secretum haereticorum de Concorezia, portatum de Belgaria Nazario suo episcopo plenum erroribus.

(Benoi s. l. Histoire des Albigeois et des Vaudois ou Barbetes, I. Paris, 1691, p. 283—296).

spiritus increduli aliquando et vocem meam audient, et erit unum ovile et unus pastor. Et tunc per licentiam Patris exiet de inferiori terrae obscuritas tenebrosa et gehenna ignis, et ardebit omnia inferiora terrae usque ad aërem firmamenti, erit ignis afflic...

(I g n. v. Döllinger: Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters. II. München, 1890, p. 85—92.)

нас.“ Тогава ще каже на грешниците: „Махнете се от мене, проклетци, във вечния огън, който е приготвен за дявола и за неговите ангели.“ И другите, свидетели на последното отлъчване, ще хвърлят грешниците в пъкълъ, по повеля на невидимия отец. Тогава ще излязат от затворите духовете на неверните, и тогава ще се чуе мой глас, и ще има едно стадо и един пастир. И ще излезе от дълбините на земята тъмната бездна, която е бездната на огнената геена, и ще изгори всичко от земните дълбини чак до небесната твърд. И ще бъде Господ на небесната твърд чак до земните дълбини. Както когато човек на тридесет години хвърли камък в бездната, и едва след три години той стигна до дъното, такава е дълбочината на огненото езеро, в което ще живеят грешниците.

11. И тогава ще бъде вързан сатаната и цялото му войнство, и ще бъде хвърлен в огненото езеро. И ще се разходи синът божий със своите избраници върху небесната твърд, и ще затвори дявола, като го окове в неразкъсваеми здрави вериги. Когато грешниците в плач и скръд кажат: „Погълни ни, земя, и ни покрий със смъртта“, тогава ще засияят праведните като слънце в царството на своя отец. И ще ги доведе пред престола на невидимия отец с думите: „Ето ме мене и моите чада, които ми даде бог, тебе, праведни, светът не позна, но аз те познах в истината, защото ти ме изпрати.“ И тогава ще отговори Отецът на своя син с думите: „Сине възлюбен, седни от дясната ми страна, докато сложа под твоите нозе твоите врагове, които ме отрекоха и казаха: „Ние сме богове и освен нас няма друг бог“; които убиваха твоите пророци и преследваха твоите праведници, и ти ги преследва до най-крайните тъмни. Там ще бъде плач и скръдане със зъби.“ И тогава ще седне Син божий отляво на Отца, и ще запоява Отец на своите ангели, и ще ги управлява, и ще ги причисли в ангелските хорове, и ще ги облече в нетленни одежди, и ще им даде неувяхващи венци и неподвижни престоли. И бог ще бъде сред тях. И не ще чувствуват повече глад, нито жажда, и не ще пада върху тях слънчевият пек, нито някаква горещина. И ще избърше бог всяка сълза от очите им и ще царува [Синът] заедно с Отца во веки веков.

Това е пълната със заблуди тайна на еретиците от Коморенцо, донесена из Болония от техния епископ Назарий¹².

нас.“ И тогава ще каже на грешниците: „Отлъчете се от мене, проклетци, във вечния огън, приготвен за дявола и неговите ангели.“ И останалите ще бъдат свидетели на последното отлъчване, и грешниците не се върнат към пъкълъ. И със съгласието на Отца ще излязат от тъмницата неперниче никакви духове и ще чуят мой глас, и ще бъде едно стадо и един пастир. И тогава със съгласието на Отца ще излезе от земната бездна тъмният мрак и огнената геена и ще горят цялата върхушност на земята чак до небесната твърд, и ще кастане огън . . .“

¹² За този Назарий еретици, по-подробно в белажките към съчинението на Рейнер Саксон.

IV. ХРОНИКА НА БУРХАРД И КОНРАД ОТ УРСБЕРГ

През втората половина на XII в. Бурхард от Биберах (Швабия) поставил началото на една хроника, използвайки като основен извор летописа на Екехард. Хрониката била продължена след това от Конрад, абат на манастира в Урсберг. Съдържа кратко съобщение за проминаването на кръстоносната войска на Фридрих Барбароса през българските земи в 1189 г.

ИЗДАНИЕ: Burchardi et Conradi Urspergensium Chronicon, MGH, SS, XXIII, p. 353—380.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 448.

BURCHARDI ET CONRADI URSPERGENSIUM CHRONICON

*Fridericus imperator cum exercitu
per Bulgariam transit*

Fridericus Imperator Romanorum cum exercitu perspicuo de Teulonica egrediens, per Ungariam et Bulgariam transiens, in manu forti et brachio extenso in Licaoniam transvectus est.

ХРОНИКА НА БУРХАРД И КОНРАД ОТ УРСБЕРГ

*Император Фридрих минава с войска
през България*

Римският император Фридрих¹ със значителна войска² напуснал тевтонската земя, минал през Унгария и България и благодарение на храбростта си и силата си могъл да се прехвърли в Ликвония.³

¹ Германският император Фридрих Барбароса (1152—1190). ² Германската войска в Третия кръстоносен поход през 1189 г. ³ С. Лиховия тук е означена Мала Азия.

V. ВИДЕНИЕ НА ИСАЯ

В основата на това съчинение стои един старозаветен апокриф, който почива върху един по-стар апокриф от еврейски произход „Мъченичеството на Исая“ като негова втора част през II—III в., периода на религиозния синкретизъм на християнството. Двете части, написани първоначално на гръцки език, са запазени само в превод на египетски език в един ръкопис от XV в. под заглавие „Възнесение на Исая“. Това съчинение има значение и като извор за влиянието на юдейството и на други езически религии върху християнството. От него има запазена една преработка на гръцки език от XII в., известна под името гръцка легенда.

Изтъкнатият български славист и историк на културата П. Иванов отново апокрифа „Видение на Исая“ към богомилските книги и легенди. Той е изследвал няколко известни старославянски ръкописа и е установил, че в общи линии те се делят на две групи, като първата от тях представлява точен превод на първоначалната гръцка версия, а втората представлява съкратена нейна преправка. Той датира най-стария от запазените старобългарски ръкописи в XII в. Според Д. Ангелов този апокриф не е богомилски по произход, а е възникнал много преди появата на богомилството и е пренесен у нас от съседната или Византия: там той е бил съставен отделно на гръцки език под надслов „Видение на Исая“ вероятно през периода IV—VI в., когато привържениците на историческия секта са пренесли много езически митове във Византия. Той е бил използван от българските богомили и е камерил, както се вижда от запазените ръкописи, добра почва за разпространение в България, където е преведен на старобългарски език. Случаят е аналогичен на Книгата на Енох Праведния. Видение на Исая съдържа елементи, които го доближават до дуалистичната идеология и поради това той е използван и от последователите на богомилите в Западна Европа — катарите, които са го превели на латински език. Този превод се свързва с първата група от славянските ръкописи. Първите богомили от X в. са отричали Стария завет и 16-те книги на пророците. През XII в. обаче, когато църквата започнала упорита борба срещу ересиците, крайните дуалисти измежду богомилите и катарите възприели отчасти Стария Завет и книгите на пророците, като ги тълкували по свой начин, в това число и псевдопророческата книга Видение на Исая. Този апокриф е прослава на един светец, който според т. нар. катарски требник е бил много почитан от западните дуалисти. Изрични сведения за използването на „Видение Исая“ от катарите има у средновековните автори Якоб де Капели и Монета от Кремона. Обстоятелството, че латинският текст точно кореспондира на първата славянска версия, като само на отделни места е по-кратък, е дало основание на изследвачите да смятат, че латинският текст е превод от най-стария ръкопис от първата група старославянски ръкописи. Той се е появил в Северна Италия, както и Тайната книга, и е получил голяма популярност сред западните богомили.

Някои учени като А. Турдеану и А. Вайан отричат връзката на „Видение Исая“ с богомилството, смятайки, че то представлява по-общ интерес за християнските изследвания, и го наричат псевдобогомилско. А. Вайан датира неговото съставяне преди IV

Вселенски събор и смята, че може да е бил съставен и от обикновен любител на религиозни легенди. Тази датировка обаче, аргументирана с прокараните във Видение Исая схващания за същината на Троицата, които се отклоняват от догмите на християнската и католическата църква, утвърдени на IV вселенски събор, съвсем не изключва само по себе си връзката на „Видение Исаяво“ с богомилството и катаризма, засвидетелствувана от горепосочените извори. В него се описва и отвъдният свят по-подробно, отколкото в каноническите книги. Добавят се в него дуалистични схващания за борбата между доброто и злото. В образа на Исая богомилите са виждали образа на своите съвършени, които са твърдели, че са обладани от светия дух и имат откровение свине, което им помага да узнаят тайните на битието и съдбата на човечеството. Както богията *Ҫири* от манихейския пантеон, така и пророк Исая преминава през много небеса, където му се разкриват всички тайни. Представата за преминаването на душата през много небеса е залегнала и в основната книга на богомилите — Тайната книга. И в длата апокрифа е намерила отражение Аристотеловата концепция за кълбовидната форма на земята и геоцентричната система на миростъздането и съчетание с библейски образи. Възможно е също богомилите да са виждали във „Видение Исаяво“ осъдените в 1243 г. от парижкия епископ и ректор на университета Гюйом д'Оверн схоластични заблуди във връзка с въпроса за божественото видение и демонологията.

Традицията на Видението на Исая през XIII—XV в. в България е запазена във втората група преписи от началната версия. Два от тях са възникнали на българска почва, както е установил И. Иванов. По съдържание те се свързват с миналото на българския народ и са интерпретирани от Ив. Дуйчев като сказания за българското историческо предание. В него Исая, след като слеза от седмото небе, става митичен родоначалник на българския народ. В него са споменати имената на някои от нашите владетели на Първата българска държава, като това на нейния основател Аспарух, на Борис, Симеон и Самуил.

Старозаветният апокриф „Видение на Исая“ има най-после значение и във връзка с нашата най-ранна философска книжнина, която е възникнала първоначално в рамките на религиозната мисъл и природознанието и впоследствие се е отделила от тях. В Шестодневна на Йоан Екзарх се загатва за Видението на Исая по повод на въпроса за разума и паметта при описанието на човешкото тяло, за ума на разумната душа, който се извисява на височина, по-висока от небесата.

ИЗДАНИЯ: Antonius de Fantis. Opera purae in lucem prodeuntia. Venetia, 1622. E. 113—segit. Ascension d'Isaïe. Paris 1909; И. Иванов. Богомилски книги и легенди. С., 1925, с. 131—146 и съответно във фототипното издание от 1970 г. с предговор от Д. Ангелов. Поместеният тук текст и превод са направени по книгата на Йорд. Иванов. Някои текстудни проучвания с направил А. Valiant. La Vision d'Isaïe, une apocryphe pseudobogomile. — *Revue des études slaves*, t. XLII, 1963, p. 109—121; отразени и в монографичното му изследване и публикуване на старославянския текст в книгата му *Textes vieux slaves*, t. II Paris, 1968, p. 78—82. Той се базира на изследванията и това отношение на E. Tisserant. Цит. съч., и отчасти на E. Turdeau. Apocryphes bogomiles et apocryphes pseudobogomiles. — *Revue de l'Histoire de la religion*, t. CXXXVIII et t. CXXXIX, 1950, p. 22—52 et 176—218; Ив. Дуйчев. Из старата българска книжнина, I, 1940.

КНИЖНИНА: И. Сп. Pouch — A. Valiant. Le traité contre les bogomiles de Cosmas le Prêtre. Paris, 1945, p. 130; D. Angelov. Der Bogomilismus auf dem Gebiete des Byzantinischen Reiches. — *Ursprung, Wesen und Geschichte*, t. I, GCM, ИФФ, т. X, IV, 1947/48, т. II, VI, 1949/50; A. Borst. Die Katharer, Stuttgart, 1953, p. 8, 158, 161; В. Примов. Българското народностно писмо в Западна Европа, — ИИБН, кн. 6, 1956, с. 395; Д. Ангелов, В. Примов, и Г. Балаклиев. Богомилството в България, Византия и Западна Европа и извори. С., 1967, с. 109—115; П. Даневков, К. Жуев и Д. Петков. Христоматия по старобългарска литература. С., 1961, с. 37; D. Angelov. Influence du catharisme bulgare sur les cathares de l'Italie et de France. — *Études historiques*, t. IV, 1968, p. 177; В. Примов. Вукрива. С., 1970, с. 60; Д. Ангелов. Богомилството в България. С., 1968; M. Loe. Dualist Heresy in the Middle Ages. Praha, 1974; В. Примов. Les Bogres. Histoire du pape Bogomile et ses adeptes. Paris 1976.

VISIO YSAIAS

*Visio quam vidit Ysaïas propheta,
filius Amos*

I. Anno XX regnante Ezechia, rege iude, venit Ysaïas propheta, filius Amos, ad Ezechiam in Hierusalem. Et intrans, sedit supra lectum regis, et omnes principes Israël, et consiliarii regis, et eunuchi stabant ante illum. Veneruntque ex omnibus villis et agris et montibus prophete et filii prophetarum, videntes quod Ysaïas venerat a Galgatha ad Ezechiam salutare eum et annunciare ei, que ventura erant.

Tunc loquebatur verba veritatis, Spiritus Sanctus supervenit in eum, et omnes videbant et audiebant verba Sancti Spiritus. Convocavit eum rex et prophetas, et omnes introierunt, quot-quot inventi sunt ibi insimul: erant autem Micheas et Ananias senes, Ioel et quot-quot ex eis inventi sunt a dextris ejus et a sinistris. Cum autem audierunt vocem Sancti Spiritus, flexerunt genua et cantaverunt Deo altissimo, requiescenti in sanctis et talem virtutem verborum in mundo donanti. Loquente vero eo in Spiritu Sancto in auditu omnium, statim tacuit, et exinde videbant stantem quemdam ante eum. Oculi autem ejus erant aperti, os vero clausum, sed inspiratio Sancti Spiritus erat cum illo. Et non estimabant quod elevatio accepisset Ysaïam. Prophete vero cognoscebant, quod revelatio erat. Visio quam videbat non erat de seculo hoc, sed de abscondito omni carni.

Et cum cessavit a visione reversus notificavit visionem Ezechie et filio eius Nasoni, et Michee ceterisque prophetis, dicens: quando propheetavi auditum, quem vos vidistis, vidi angelum gloriosum, non secundum gloriam angelorum, quos semper vidi, sed quemdam magnam gloriam et lumen habentem, quod non possum notificare. Accipiens me manu, duxit me in altum. Et ego dixi: quis es? quomodo tibi nomen est? et quomodo ave superfers? virtus enim data est mihi loqui cum illo. Tunc respondens dixit mihi: quando te feram in altum, ostendam tibi visionem, pro qua missus sum ego, et tunc scies, quis sum ego, et nomen meum nescis, ideo quis vis iterum reverti in corpus tuum, et quando te elevabo, postea videbis. Et gavisus sum, quia mansuete respondit. Et dixit mihi: gavisus es, quia humiliter respondi tibi? et maiorem me videbis, et humiliorem et sapientiorrem, volentem loqui tecum, meliorem et dul-

ВИДЕНИЕ НА ИСАЯ

*Видение, което видя пророк Исая,
син на Амос*

I. През двадесетата година от царуването на Езекия, цар на Юдеи, дойде пророк Исая, син на Амос, при Езекия в Ерусалим. И като влезе, седна на царския одър, и всички израелски князе и съветници на царя, и евнухи стояха пред него. И дойдоха от всички селища, поля и планини пророци и синове на пророци, защото бяха чули, че е дошъл Исая от Галгата при Езекия, за да го поздрави и да му възвести какво ще стане.

Тогаватой говореше думи на изпълната, дух свети възлезе на него¹ и всички виждаха и слушаха думите на дух свети. Призова го царят, него и пророците, и всички, колкото се случиха там, възлоха звелно: там бяха старейшините Михей и Ананий, Иоел и колкото от тях бяха седнали отдалеч и отдалеч на него. А когато чува гласа на светия дух, преклониха колена и възвиха всевишния бог,² почиващ сред светии и даряващ такава сила на словата в света. Когато говореше на всеслушание в светия дух, внезапно замлъкна, и тогава видяха, че стои някой пред него. Неговите очи бяха отворени, а устата му затворена, но вдъхновението на светия дух беше с него. И недоумяваха, че възвишението е обхванало Исая. А пророците разбираха, че е откровение. Видението, което виждаше, не беше от този свят, но от скрития за всяка плът.

И когато го напусна видението и той дойде на себе си, разказа видението на Езекия, на сина му Назон³, на Михей и на останалите пророци, като рече: „Когато пророкувах гласно този, когото вие видяхте, видях прославен ангел не според славата на ангелите, които винаги съм виждал, но с някаква велика слава и блясък, които не мога да опиша. Той ме хвана за ръка и ме въведе във висините. Аз го запитах: „Кой си, как се казваш и къде ме възнесах?“ Защото ни беше дадена сила да говорим с него. Тогаватой ми отговори и рече: „Когато те възнесе във висините, ще ти покажа видението, за което съм пратен, и тогава ще узнаеш кой съм аз, а името ми не знаеш, защото искаш пак да се възвърнеш в своето тяло. И след като те възнесе, тогава ще видиш.“ И аз се възрадвах, че ми отговори смиренно. И ми рече: „Зарадва ли се, че ти отговорих смиренно? И по-велик ще видиш от мене, и по-смирен, и по-мъдър, желаещ да говори с тебе, по-доброжелателен⁴ и по-кротък. За-

¹ Лука, I, 35. ² Исая, LVII, 15. ³ Син на Езекий, а не на Исая. ⁴ Лицата на Троицата не са равни, както е по християнската догма, прката на IV Вселенския събор.

17 Лезински избори за българската история, т. IV

cioem; in hoc enim missus sum, ut notificem tibi omnia haec.

2. Ascendimus ego et ille super firmamentum, et vidi ibi prelium magnum sathane et virtutem ejus, resistentem honorantiae Dei, et unus erat prestantior alio in videndo, quia sicut est in terra, tanto est in firmamento, forme enim firmamenti hic sunt in terra. Et dixi angelo: quid est hoc bellum et invidia et prelium? Et respondens, dixit mihi: istud bellum diaboli est, et non quiescet, donec veniet, quem vis videre, et interficiet eum spiritu virtutis ejus.

3. Postea levavit me in ea, quae sunt super firmamentum, quod est primum celum. Et vidi thronum in medio, desuper sedebat angelus in magna gloria, et a dextris ejus sedebant angeli et a sinistris. Allam habebant gloriam, qui erant a dextris, et cantabant una voce, et illi, qui erant a sinistris, post illos cum eis, canticum eorum non erat sicut dextrorum. Et interrogavi angelum ducentem me: cui canticum istud missum est? Et respondens, dixit mihi: magne glorie Dei, qui est super septimum celum, et Filio ejus dilecto, unde ego missus sum ad te.

4. Et iterum elevavit me in secundo celo. Altitudo ejus erat sicut a primo celo usque ad terram. Et vidi ibi, sicut in primo celo, dextros et sinistros angelos et gloria istorum angelorum et canticum excelsiora erant quam primorum. Et cecidi in faciem meam, ut adorarem eum, et non dimisit me angelus, qui me instruebat, et dixit mihi: noli adorari angelum, neque thronum istius celi, propter hoc missus sum instruere te, sed tantum, quem ego dixero tibi, adora, similiter eum qui est super omnes angelos, thronos et super vestes et coronas, quas videbis deinceps. Et gavisus sum gaudio magno valde, quia talis est consummatio scientibus altissimum et eternalem et dilectum Filium ejus, quia sicut angeli Sancti Spiritus sic hi ascendant in illum.

5. Et elevavit me super tertium celum. Et similiter vidi parvum thronum et dextros et sinistros angelos. Memoria autem istius mundi illic non nominabatur, sed transformabatur gloria mei spiritus cum ascendebam

това съм изпратен, за да ти открия всичко това.⁵

2. Възкачихме се аз и той над твърдата и видяхме там великата битка на сатаната и силата му, съпротивляваща се на божното благодетство⁶, и единият превъзхождаше другия явно,⁷ защото както е на земята, така е и на твърдата — образите на твърдата са тук на земята. И рекох на ангела: „Каква е тази бран и ненавист, и битка?“ И отговори ми рече: „Тази бран е на дявола и не ще престане, докато не дойде този, когото желаеш да видиш, и не го убие с духа на своята сила.“

3. След това ме въведе на това, което е над твърдата и е първото небе.⁸ И видях по средата престол, на него седеше ангел в слава велика, ангели седяха и от дясната, и от лявата му страна. Един слава имаха ангелите, които бяха отдясно и пееха в един глас, а тези, които бяха отляво, песен след тях заедно с тях, но тяхната песен не беше, както на десните. И попитах ангела, който ме водеше: „Към кого е отправена тази песен?“ Той отговори ми рече: „Към великата слава на бога, който е на седмото небе, и към неговия възлюбен син, откъдето съм пратен при тебе.“

4. И отново ме въведе на второто небе. Височината му беше, както от първото небе до земята. И видях там, както на първото небе, отдясно и отляво ангели и славата на тези ангели и славословието им бяха по-възвишени, отколкото на първото. И паднах на лицето си, за да му се поклоня, но ангелът, който ме поучаваше, не ме остави и ми рече: „Не се покланяй на ангела, нито на престола на това небе, аз затова съм изпратен, за да те поуча, но само на този се покланяй, когото ти посоча, именно на този, който стои над всички ангели, престоли, над одежди и вещи, които ще видиш скоро.“ И силно се възрадвах от радост велика, защото такъв е ирват на познаващите вселения и вечния възлюбен негов син, защото както ангелите на светия дух, така и те се възвисяват до него.

5. И въведе ме на третото небе. Там също видях малък престол и ангели отдясно и отляво. Но там не се споменаваше за този свят, а славата на моя дух се изменяше, когато се възкачвах на небото⁹, и рекох: „За

⁵ Според проф. Ангелов тук няма ясно указание за дуалистично схващане за вселената, прокарано в тази пахетика. Дяволът е представен като борец срещу бога, като се предвижда според Исаи, че в края на крапцата асета сила ще бъде победена. Следователно става дума за умеренодуалистично схващане, което е било свойствено на богосиците. Ето защо „Видение на Исаи“ е било един от любимите им апокрифи. Вж. Д. Ангелов, Б. Пригов и Г. Баталкиев. Богословство в България, Византия и Западна Европа. С., 1967, с. 115. ⁶ A. Vasiliev. Textes vieux-slaves. T. II. Paris, 1968, p. 79, смята, че тук става дума за демони, които не се противопоставят на бога, а един на друг, и обяснява това с устройството на папиринчевата материя. ⁷ Представата за цялостно победено е била възприета от богосиците. Ние я намираме добре развита в Тайната книга (Новозово евангелие). ⁸ Оттук започва истинското небе, защото тук Исаи промени земния си вид — душата си, след като тялото си е оставил на земята.

in celum, et dixi: de illo mundo nihil nominatur hic. Et respondens mihi angelus, ait: nihil nominatur propter infirmitatem eius, et nihil absconditur illis de illis, quae facta sunt. Et canticum cantabant, et glorificabant sedentem, et iste angelus erat maior secundo.

6. Et iterum elevavit me in quantum celum. Altitudo tertii celi usque ad quantum celum maior erat. Et ibi vidi thronum et dextros et sinistros angelos. Gloria vero sedentis melior erat quam angelorum, qui erant a dextris, et gloria eorum similiter superabat gloriam inferiorum.

7. Et ascendi in quintum celum. Et ibi vidi angelos innumerabiles, et gloria eorum et canticum gloriosius erat quarti celi. Et ego miratus sum, tantam multitudinem angelorum videns, diversis bonitatibus ordinatorum et singuli gloriam habentes, glorificabant existentem in alto, cuius nomen non est revelatum omni carni, quia tantam gloriam angeli super singulos celos. Et respondens angelus dixit mihi: quare miraris de hoc, quod non sunt unius speciei? non enim vidisti insuperabiles virtutes et millia millium angelorum.

8. Et postea assumpsit me in aerem sexti celi. Et vidi ibi gloriam magnam, qualem non vidi in quinto celo: et aspexi angelum in gloria magna, et facta virtutum erant honorabilia et precedentia, canticum eorum sanctum et mirabile erat. Et dixit ad angelum ducentem me: quid est quod video, domine mi? Et dixit mihi: non sum tibi dominus, sed consiliator. Et dixit mihi: de sexto celo et hic iam thronus non est, nec sinistri angeli, sed de virtute septimi celi ordinationem habent ubi est dives Filius Dei, et omnes celi et angeli ejus audiunt eum. Et ego missus sum assumere te huc, ut videas gloriam istam et Dominum omnium celorum et angelos ejus et virtutes. Dico autem tibi, Ysaia, nemo in carne illius mundi volens converti vidit, quae tu vides, neque videre potuit, quae tu vidisti, ideo quia tibi est in sorte Domini venire huc. Et ego magnificavi me cantans Domino, quia in forte ejus ambulo. Et dixit mihi: quando reversus fueris per voluntatem Patris, tunc vestem tuam recipies et tunc eris equalis angelis, qui sunt in sexto celo.

онзи свят тук не се споменава нищо.⁴¹ А ангелът отговори и ми рече: „Не се споменава нищо поради неговото безсание, но нищо от това, което е станало там, не остава скрито.“ И пееха песен,⁴² и славословеха седящия, и този ангел беше по-велик от втория.

6. И отново ме възведе на четвъртото небе. Височината от третото небе до четвъртото беше по-голяма. И там видях престол и ангели отляво и отляво.⁴³ А славата на седящия беше по-голяма, отколкото на ангелите, които бяха от дясната му страна, и също така тяхната слава превъзхождаше славата на по-долните.

7. И възкачих се на петото небе. И там видях безброй⁴⁴ ангели и тяхната слава, и песента им беше по-славна, отколкото на четвъртото небе. И аз се учудих, като видях такова голямо множество ангели, украсени с различна доброта, и всеки със своя слава, славословеха обитателя на висините,⁴⁵ чието име не е разкрито пред която и да е плът,⁴⁶ защото такава слава е дадена на ангелите на всяко небе. И ангелът отговори⁴⁷ и ми рече: „Защо се учудваш на това, че не са с едно лице? Защото не си виждал непобедимите сили и безчислените ангелско плъчища.“⁴⁸

8. И след това ме възведе на въздуха⁴⁹ на шестото небе. И видях там слава велика, каква то не видях на петото небе: видях ангел в слава велика и делата на силите бяха почетни и превъзхождащи, песента им беше свята и чудна. И рекох на ангела, който ме водеше: „Що е това, което виждам, Господи мой?“ И той ми рече: „Не съм ти Господ, но съветник.“⁵⁰ И ми рече: „От шестото небе и тук вече няма престол, нито леви ангели, но те са устроени от силата на седмото небе, където е драгоценният син божий, и всички небеса и ангели го слушат. И аз съм праен да те въведа там, за да видиш тази слава и Господа на всички небеса и неговите ангели и сили. Но ти казвам, Исай, никой, който иска да се превърне в плътта на оня свят, не е виждал това, което ти виждаш, нито е могъл да види каквото ти видя, защото на тебе е било отредено по жребий⁵¹ господен⁵² да дойдеш тук.“ И аз се възвеличих, пеейки в чест на господ, защото възхождам по неговия жребий.“ И той ми рече: „Когато се върнеш по волята на отца, тогава ще приемеш дрехата си и тогава ще бъдеш равен на ангелите, които са на шестото небе.“

⁴¹ Тук латинският преводач е изпуснал едно изречение, което е дадено в старобългарския текст. ⁴² Тук също има пропуснат текст в сравнение със старобългарския текст. ⁴³ От богоизлите е била възпята и представата за многобройните ангели в различните небеса, които били слушатели на бога. ⁴⁴ Псалтир, CXII, 18. ⁴⁵ Слово против римляните, II, 20. ⁴⁶ Отговор на въпрос, който не е даден в текста. ⁴⁷ Това място може да се схване и като една метафора — непобедимите сили на иерархичните ангели. ⁴⁸ Шестото и седмото небе имат атмосфера. ⁴⁹ Тук трябва да приемем, че текстът е грешен. Правилно е да се приеме, че ангелите не са същества, а духове в служба на бога. ⁵⁰ А. Vaillant предлага във основа на Петар, Колос. I, 12, ако да се приеме като част от изследването на светлите. ⁵¹ Тук навсякъде под божият се разбира синът на Господ — Христос.

specie vestra, et princeps mundi illius extendet manum suam in Filium Dei et occidet, nesciens qui sit; et descendet in inferum, et eum desertum ponet et omnes visiones inferni, et apprehendet principem mortis, et depredatum eum ponet, et conterret omnes virtutes eius, et surget tertia die, habens quosdam iustos secum, et mittet suos predicatorum in universum orbem terrarum, et ascendet in celos, tunc recipient isti thronos suos et coronas.

Et post haec verba dixi illi: de quo te interrogavi in primo celo, ostende mihi, hoc enim mihi promissisti. Adhuc me loquente secum, ecce quidam angelus de astantibus gloriosior ducente me omnibusque angelis, et ostendit mihi librum et aperiens dedit eum mihi, et vidi scripturam non sicut istius seculi, et legi eam, et ecce actus Hierusalem erant ibi scripti, et omnium hominum opera erant ibi, de quibus et ego eram; vidi in veritate, quia nihil absconditur in septimo celo, quod est in mundo factum. Et interrogavi angelum: quis est iste preeminens omnes angelos in gloria sua? Et respondens dixit mihi: iste est magnus Michael, deprecans semper pro humanitate et humilitate. Vidi stolas multas et thronos et coronas iacentes, et dixi angelo: iste stole et corone quibus servantur et throni? Et dixit mihi: istas coronas multi amittunt de illo mundo, credentes verba illius, de quo locutus sum tibi.

12. Et conversus vidi Dominum in gloria magna, et exavi valde. Et appropinquaverunt ad eum omnes iusti et adoraverunt eum, una voce cantantes, et erat vox sicut illorum. Et Michael appropinquans adoravit, et cum eo omnes angeli adoraverunt et cantaverunt. Et transfiguravi me iterum, et fui sicut angeli. Tunc dixit mihi angelus, qui me ducebat: hunc adora et canta! Et adoravi eum et cantavi. Et dixit mihi angelus, qui me ducebat: iste est Dominus omnium gloriarum, quas vidisti. Et vidi alium gloriosissimum similem eius in omnibus, et iusti appropinquaverunt ad eum et adoraverunt eum et cantaverunt. Et ille cantabat cum eis et non transfiguravit se in visu illorum cum eis. Et venerunt angeli et adoraverunt eum, et ego adoravi eum et

образ, и докато управителят на онзи свят²⁵ не простре ръката си върху син Божи²⁶ и не го убие, без да знае кой е;²⁷ и ще слезе в ада, ще го очисти от всички адски видения, ще плени управителя на смъртта, ще го похити, ще сломи всичките му сили и ще възкрие на третия ден, като вземе със себе си някои праведници, ще прати своите проповедници по цялата вселена и ще възлезе на небесата;²⁸ тогава тези ще получат своите престоли и венци.

И след тези думи му рекох: „Покажи ми това, за което те питах на първото небе²⁹, както ми обеща.“ Още докато говорех с него, ето един ангел от стоящите наблизо, по-славен от този, който ме възвеждаше, и от всички ангели, ми посочи книга, разтвори и ми я подаде; и видях писание не като от този свят и го прочетох — и там бяха описани ерусалимските деяния, там бяха също делата на всички хора, от които бях и аз. Прогледах в неживата, защото на седмото небе не се крие нищо, което е станало в света. И попитах ангела: „Кой е този, който превзехождя всички ангели в своята слава?“ И отговор ми даде: „Това е великият [архангел] Михаил, който се моли винаги за човечност и смирение.“ Видях много одежди и престоли, и лежащи венци, и рекох на ангела: „Тези одежди, венци и престоли за кого се пазят?“ И той ми рече: „От тези венци се лишават ангелите на онзи свят, като върват думите на онзи, за когото ти говори.“³⁰

12. И като се обърнах, видях господ в слава велика, и бях силно поразен. И приближиха се до него всички праведници, и му се поклониха, като пееха в един глас, и гласът беше като на онези. И Михаил, като пристъпи, се поклони, а заедно с него се поклониха със славословия всички ангели. И отново се преобразих, и бях също като ангелите. Тогава ми рече ангелът, който ме водеше: „Пред този се поклони и го възпей“. И аз се поклоних пред него и го възнях. И рече ми ангелът, който ме водеше: „Този е господът на всички слави, които ти видя.“ И видях друго в слава най-велика, подобен на него по всичко, и праведниците пристъпиха до него, поклониха му се и го възпяваха. И той възпяваше заедно с тях и не се превърна в техния образ заедно с тях. И дойдоха ангели, и му се поклониха, поклоних му се и го възнях и аз. И отново

²⁵ Под „управител на онзи свят“ се разбира сатаната, дяволът. Тук има пак едно прекарване на двудеветични схемания, промовирани от богомилите. ²⁶ Тук в етиопския текст е добавено: „срещ ръката на своя син“. ²⁷ Демоните не познават сина на бога. ²⁸ В общи черти представата за крайната победа на Христос над дявола и всички зли сили е в богословския апокрит (Йоанново евангелие). ²⁹ Тук, както се вижда от контекста и от етиопския текст, правилно е да бъде „за третото небе“ (гр. 10. 3). Съкратено е обещанието на ангела, за което се говори в глава 11. ³⁰ В етиопския текст смисълът на това изречение е обретен, т.е. ще ги получат хората, които ще върват в думите на Христос, а не на дявола.

cantavi. Et iterum vidi alium in gloria magna, et ambulans interrogavi angelum, quis est? Et dixit mihi: adora eum! iste enim est angelus Sancti Spiritus loquens in te et in omnibus iustis. Et post haec alia quidem inenarrabilis et ineffabilis revelabatur gloria, quam ego apertis oculis mei spiritus non poteram videre, nec qui me ducebat angelus, neque omnes angeli, quos videram adorantes Dominum, nisi tantummodo iustos vidi in gloria magna aspicientes gloriam. Et appropinquavit primum dominus meus et angelus specialis, et adoraverunt eum et cantaverunt secundo insimul. Tunc omnes iusti adoraverunt eum et cum eis Michael et angeli omnes adoraverunt et cantaverunt.

13. Postea audivi vocem ibi et canticum, quod audivi in cunctis saeculis. Accendebat et audiebatur in septimo caelo, et omnes glorificabant illum, cuius ego gloriam non poteram videre. Et omnium sex celorum canticum non solum audiebatur, sed videbatur. Et dixit mihi angelus: hic est vivus unus eternus in excelsa eternitate vivens et in sanctis requiescens, cuius nec nomen, nec visionem possumus sufferre, qui est laudatus a Sancto Spiritu in ore sanctorum iustorum. Et post haec audivi vocem eterni dicentem Domino Filios: exi et descende de omnibus celis, et sis in mundo et vade usque ad angelum, qui est in infernum, transfigurans te secundum formam illorum, et non cognoscent te neque angeli, neque principes saeculi illius, et indicabis principem illius saeculi et angelos ejus et mundi rectores. Ideo quia negaverunt me et dixerunt: nos sumus et sine nobis nemo est. Postea vero non transfigurabis te per celos in magna gloria ascendens et sedebis a dextris meis; tunc adorabunt te principes et virtutes et omnes angeli et omnia initia celorum et terre et infernum. Et audivi magna gloria precipiendo Dominum meo, et tunc exivit Dominus de septimo caelo et descendit in sextum caelum. Et angelus, instruens me, dixit mihi: intellige et vide, quid est transfiguratio ejus et descensio. Cum viderunt eum angeli, laudaverunt et glorificaverunt eum, non enim transfiguravit se in figura eorum, et ego cantavi cum eis. Cum descendisset in quintum caelum, ibi statim transfiguravit se secundum formam angelorum illorum, et non cantaverunt ei et non adoraverunt eum erat enim forma sicut illorum. Et descendit in quartum caelum et apparuit illis secundum formam illorum, et non cantaverunt ei, erat enim forma sicut illorum. Venit autem in tertium caelum, et in secundum, et in primum, transfigurans se in singulos eorum; ideo non

видях другото в слава велика, и без да спирам, попитал ангела: „Кой е?“ И той ми рече: „Поклони му се, защото този е ангелът на светия дух, който говори вътре в тебе и във всички праведни.“ И след това се появи някаква наистина неизказана и неизразима слава, която аз с отворените очи на моя дух²¹ не можех да видя, нито ангелът, който ме волееше, нито всички ангели, които видях, че се покланят на господ, а видях само, че го съзерцават праведниците в слава велика. И пристъпи най-напред моят господар и довереният ангел²² и го възляха повторно заедно. Тогава всички праведници му се поклониха и заедно с тях Михаил и всички ангели му се поклониха и го възляха.

13. След това чух там глас и славословие, което блях чул на шестото небе, възпяващо се и се чуваше на седмото небе и всички славословеха този, чиято слава аз не можех да видя. И на всичките шест небеса славословието не само се чуваше, но и се виждаше. И ангелът ми рече: „Този единствен е вечно жив, вечно живеещ във възвисената вечност и почиваш сред светините, на когото нито името, нито образа можем да издържим, който е възпяван от светия дух чрез устата на светите праведници.“ И след това чух гласа на вечния да говори на една господен: „Излез и слез от всички небеса, и бъди в света, и или чак до ангела, който е в ада, като се превърнеш в образа на онези, и не ще те познаят нито ангелите, нито управителите на този свят, и ще сканни управители на този свят и ангелите му, и ръководителите на света затова, защото се отрекоха и казахат: „Ние сме и освен нас няма друг.“ А след това не ще се преобразиш, като се възкачваш в слава велика по небесата, и ще седнеш от дясната му страна, тогава ще ти се поклонят князете и силите, и всички ангели, и всяко начало на небесата и на земята, и в прензподнята!“ И чух, че велика слава започва да на моя Господ. И тогава излезе Господ от седмото небе и слезе на шестото небе. И ангелът, който ме поучаваше, ми рече: „Разбери и виж какво е неговото преобразование и сливане.“ Когато го видяха ангелите, възхваляваха го и славословеха, защото не се превърна в техния образ, аз също го възлях заедно с тях. Когато слезе на петото небе, там веднага се превърна в образа на онези ангели, и не го възляха, не му се поклониха, защото образът му беше като техния. И слезе на четвъртото небе и им се яви в техния образ, и не го възляха, защото образът му беше като техния. И дойде и на третото небе, също на второто и на първото, като се преобразяваше като ангелите на вся-

²¹ Защото тялото е останало на земята. ²² Ангелът на светия дух.

cantabant ei, nec adorabant, apparebat enim illis sicut ignis, ostendebat enim caractere per singulos celos custodibus portarum. Descendit autem in firmamentum, et ibi dedit signa, et forma erat eis sicut illorum, et non glorificaverunt eum et non cantaverunt ei. Et descendit ad angelos, qui erant in hoc aere, sed unus ex eis, et non dedit signum, et non cantaverunt.

14. Et post hec dixit mihi angelus: Intellege, Ysaías, fili Amos, in hoc missus sum a Deo, omnia tibi ostendere, nec enim ante te quis vidit, nec post te poterit videre, quod tu vidisti et audivisti. Et vidi similem Filii hominis, et cum hominibus habitare et in mundo, et non cognoverunt eum. Et vidi ascendentem in firmamentum, qui non erat secundum formam transfigurans se. Et videntes omnes angeli, qui erant super firmamento, exnaverunt et odorantes dicebant: quomodo ascendisti in medio nostri, Domine, et non cognovimus regem glorie? Et primo celo gloriosior ascendebat et non transfigurabat se, porro omnes angeli adoraverunt et cantaverunt dicentes: quomodo transisti per nos, Domine, et non vidimus, neque adoravimus te? Ita ascendit in secundum celum, et in tertium, et in quartum, et in quintum, et in sextum, usque ad omnes celos et glorie sue conjungebat se; quando ascendit in septimum celum, cantaverunt ei omnes iusti, et omnes angeli, et omnes virtutes quas non potui videre. Angelum mirabilem vidi sedere a sinistris ejus, qui dixit mihi: sufficit tibi, Ysaías, vidisti enim quod nemo alius vidit carnis filius, quod nec oculis vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quanta preparavit Deus omnibus diligentibus se. Dixitque mihi: revertere in stolam tuam, donec tempus dierum tuorum adimpleatur, et tunc venies huc.

15. Hec videns, Ysaías dixit circumstantibus se. Et audientes mirabilia, cantaverunt omnes et glorificaverunt Dominum, dantes talem gratiam hominibus. Et dixit Ezechie regi: consumatio seculi huius et opera implebuntur in novissimis generationibus. Et praecepit eis, ut non annuntiarent populo Israel, nec verba hec darent ad scribendum omni homini, sed quanta intelligentur a rege et dicta in prophetis. Ita et vos estote in Sancto Spiritu, ut recipiatis stolas vestras et thronos et coronas glorie in celis iacentes. Cessavit autem loqui et exivit ab Ezechia rege.

Explicit visio Ysaie prophete.

ко едно. Затова не го възпявах, нито му се покланях, защото им се явяваше подобен на тях, а показваше знамение на всяко небе пред пазачите на портите. Той слезе на твърдата и там показа знаменния и образът му беше като техния, и не го славословеха, и не го възпяха. И слезе при ангелите, които бяха на този въздух, преобразен като един от тях, и не им показа знамение³³, и не го възпяха.

14. И след това ангелът ми рече: „Разбери, Исая, сине на Амос, затова съм пратен от бога, за да ти покажа всичко, и никой преди тебе не е виждал, нито след тебе ще може да види това, което ти видя и чу.“ И видях го подобен на син человечески, че живее с хората и на света, и не го познаха.³⁴ И видях го възлизащ на твърдата, без да се преобрази. И като го видяха всички ангели, които бяха върху твърдата, се смаяха и като му се поклониха, рекоха: „Как си се укрил сред нас, Господи, и не познахме царя на славата?“ И от първото небе възхождаше по-сладен и не се преобразяваше, след това всички ангели му се поклониха и го възпяха, като казваха: „Как премина през нас, Господи, и не те видяхме, нито ти се поклонихме?“ Така възлезе на второто небе, и на третото, и на четвъртото, и на петото, и на шестото, чак до всички небеса, и славата му се възнасяше. Когато възлезе на седмото небе, възпяха го всички праведници и всички ангели, и всички сили, които не можах да видя. Видях да седи от лявата му страна чуден ангел, който ми рече: „Достатъчно ти е, Исая, ти видя това, което никой друг син на плътта не е виждал, което нито око е видало, нито ухо е чуло, нито е стигнало до човешко сърце, което господ е приготвил за всички любещи го.“³⁵ И ми рече: „Върни се в твоята одежда, докато се изпълни времето на твоите дни, и тогава ще дойдеш тук.“

15. Това Исая видял и го казва на стоящите около него. И те, като чува за чудесата, възпяха всички и славословеха господ, който дава такава благодат на човеците. И рече на цар Езекия: „Краят на този свят и виденията ще се изпълнят в последното поколение.“ И им забрани да съобщават на Израилевия народ и да дават на всеки човек да записва тези думи, но само това, каквото се разбере от царя е и казано от пророците. Така и вие бъдете в светия дух,³⁶ за да получите вашите одежди, и престолни, и венци на славата, лежащи на небесата. Но престана да говори и излезе от двореца на цар Езекия.

Край на Видението на пророк Исая.³⁷

³³ Защото те са един срещу друг. ³⁴ Апост. XIV, 14 и Йоан, I, 10. В гръцкия и в етнотски текст на митото на тези цитати стои друго изречение за икарнацията на Христос. ³⁵ Кор. II, 9. Този цитат липсва в етнотски текст. ³⁶ Павел, Ефал. VIII, 9. ³⁷ Старобългарският текст завършва другоизме.

КАСИНСКИ ЛЕТОПИС

Касинският летопис произхожда от манастира Monte Cassino (Италия). Съставен е в края на XII в. Обхваща събития от XI—XII в. в рамките на една световна хроника. Съдържа данни за събития в Солун и Драч, които се поставят в известна връзка с въстанието на Асеневци (1185).

ИЗДАНИЕ: *Annales Casinenses* MGH, SS, XIX, p. 310—319.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 233.

ANNALES CASINENSES

Exercitus regis Siciliae, Dyrrhachium Thessalonicaeque occupat

a) *Codex Casinus* No 851: 1185. Pax perpetua inter Romanorum imperium et regnum Siciliae firmata est. Rex Guilielmus Salernum veniens, Constantiam nobilissimam amitam suam ad illustrem Romanorum regem in coniugem transmisit. Exercitus regis Guilielmi Dyrrachium et Salonicam cepit (p. 313₇₇₋₇₈).

b) *Codex Casinus* No 199. *Codex Berolinensis* No 296: 1185. Pax firma inter imperatorem Fredericum et regem Guilielmum facta est. Rex Willielmus Siciliae copiosum exercitum in Romaniam transmisit, qui civitatem Dyrrachiae et civitatem Saloniquum ceperunt. Praefatus rex Constantiam amitam suam transmisit in conjugem ad illustrem regem Heinricum filium Frederici imperatoris (p. 313₇₇₋₇₈).

КАСИНСКИ ЛЕТОПИС

Войската на сицилийския крал завзема Драч и Солун

a) *Codex Casin* No 851: 1185. Вечен мир бил сключен между Римската империя и сицилийското кралство.¹ Крал Вилхелм отишъл в Салерно и изпратил знатната си леля Констанция за съпруга на славния римски крал.² Войската на крал Вилхелм завзела Дирахнум и Солун.³

б) *Codex Casin. No 199. Codex Berol. No 296*: 1185. Бил сключен здрав мир между император Фридрих и крал Вилхелм. Сицилийският крал Вилхелм прехвърлил многобройна войска в Романия,⁴ която превзела град Дирахнум и град Солун. Споменатият крал изпратил своята леля Констанция за съпруга на славния крал Хенрих — син на император Фридрих.

¹ Мирът, сключен между германския император Фридрих Барбароса (1152—1190), коронован и за император на Светената римска империя, и сицилийския крал Вилхелм II (1166—1189). ² Касае се за Хенрих, востанелия син на император Фридрих Барбароса, който носел титлата „римски крал“. ³ Става въпрос за похода на сицилийския крал Вилхелм II през 1185 г. срещу Византия. За този поход и за връзката му с въстанието на братята Асен и Петър вж.: В. Златарски, *История*, II, с. 430—431. ⁴ Под „Романия“ тук се разбира Византия.

VII. АБАТ РАДУЛФ

Английският монах абат Радулф е роден около 1120 г. Автор е на една хроника, в която има някои по-късни добавки. Една от тях се отнася за разгрома на латинските рицари в битката при Одрин през 1205 г. и пленяването на константинополския император Балдуин I. Тя е заимствувана от френски и фландърски хроники, но съдържа и някои места, които липсват в тях (особено в тези, писани на латински език — на Роберт Алтисидорски, Анонимния продължител на хрониката на Роберт от планината до Сигиберт, Йосиф Игърски, Райнер Лайденски и др.). Данните му заслужават пълно доверие.

ИЗДАНИЕ: Ex Radulfi Coggeshale abbatis Chronico Anglicano. — Recueil des historiens des Gaules et de France, XVIII, Paris, 1879.

RADULFI ABBATIS

CHRONICON ANGLICANUM

*Imperator Balduinus
a Bulgariis capitur*

Anno Domini MCCV. . . Captus est Balduinus imperator Constantinopolitanus apud Adrianopolim civitatem Thraciae, a quodam Johanne Blako potenti Graeco, per insidias, et in carcerem reclusus. Occisus est in illo certamine comes Lodovicus filius Thobaldi comitis Blesensis, et Stephanus frater Roberti comitis de Percha, et plures alii de exercitu eorum occisi sunt, Henricus autem, frater imperatoris, interim gubernat imperium, ac viriliter contra hostes decertans, bullam auream regibus atque principibus direxit, supplicans quatinus ei in auxilium aliosque quoque transmitterent.

Marchio de Monferrato, adeptus quoddam regnum in quo Nicaea civitas sita est ex dona-

АБАТ РАДУЛФ

АНГЛИЙСКА ХРОНИКА

*Пленяването на император Балдуин
от българите*

В година господня 1205 . . . Пленен бе чрез засада константинополският император Балдуин¹ при тракийския град Адрианопол от някой си гръцки властелин Йован Влаха² и хвърлен в тъмница. Убит бил в това сражение граф Людовик, син на граф Теобалд Блувски,³ и Стефан, брат на граф Роберт от Перш,⁴ и мнозина други от тяхната войска били убити. А Хенрих, братът на императора⁵, междувременно управлявал империята и като се сражавал мъжествено срещу враговете, изпратил златна була на кралете и князете, молейки да му изпратят в помощ храбри мъже.

Монфератският маркиграф⁶, след като получил като дарение от преди споменатия им-

¹ Става дума за император на Латинската империя Балдуин I (1204—1205). ² Става дума за българския цар Калоян (1197—1207), който често в западните извори е обозначаван с името „Йован Влаха“. ³ Граф Луи дьо Блуа, един от най-видните участници в IV кръстоносен поход. ⁴ Граф Стефан де Перш, брат на граф Жофриуа, един от най-известните и заслужили участници в IV кръстоносен поход. По-подробно изброяване на загиналите в битката рицари се съдържа в Хрониката на Жофриуа дьо Вилардуен. Заглавяването на Цариград. Увод, превод и коментар В. Николаев. С., 1946, с. 260—263. ⁵ Императорът на Латинската империя Хенрих (1206—1216). ⁶ Маркиз Вонифаций Монфератски, една от предводителите на IV кръстоносен поход. Първоначално при посылбата на императора той получил земите на Никейската империя, но след това се отказал от тях и получил Солунското кралство.

⁷ Латински извори за българската история, т. IV

tionem imperatoris praedicti, transmisit nuncios ad capitulum Cisterciense, quatinus ei transmitterent septem collegia monachorum ad construendas novas abbatias in regno eius; sed petitioni eius assensum praebere nondum tutam esse credebant. Dicunt nonnulli quod imperium Graecorum majus sit et latius quam totam Gallia, Hispania, Hibernia cum tota Anglia.

In septimana Paschae, feria quarta, captus fuit praedictus imperator, cum ab exercitu suo semotus incaute obequicaret ad prandium cum sexaginta militibus. Filius praedicti Iohannis Blaki erat cum papa Innocentio, coronandus ab eo; ex petitione patris, de regno quod dicitur Blakia (p. 103).

ператор някакво кралство, в което се намирал град Никея, проводил пратеници при Цистернското абатство с молба да му предоставят седем монашески колегии за учредяване на нови абатства в неговото кралство. Но тези колегии не сметнали за уместно да гласуват доверие на неговата молба. Някои казват, че гръцкото царство е било по-голямо и по-обширно, отколкото цяла Галия, Испания, Иберия и цяла Англия.

Във великденската седмица, на велики четвъртък, бил пленен споменатият император,⁷ докато непредпазливо яздел по пладне, отдалечен от войската си с шестдесет рitters. Синът⁸ на споменатия Йоан Влах се срещнал с папа Иннокентий, за да бъде коронясан от него по молба на баща му за цар на царството, което се нарича Влахия.

⁷ Император Балдуин I е бил пленен от българите в битката, станала на 14 април 1205 г. Дадено е тук обяснение, че той бил заловен от българите, когато яздел непредпазливо и от изсида, цели да овладеем укрепителите от цар Калоян победил и не се покрива с другите войски — т. е. Хрониката на Жофруа дьо Вилардуен. Задаването на Цариград, с. 256 сл. ⁸ От писмата на цар Калоян и търновския архиепископ Василий до папа Иннокентий III от юли 1204 г. става ясно, че в Рим са били изпратени две момчета за учение — Василий и Витлеем. Второто е било син на българския цар. Вж. ДИБИ, III, С., 1965, с. 359—361. Каква е била неговата сълба, не е известно.

VIII. ЦЕКАНСКИ ЛЕТОПИС

Цеканският Летопис представлява сбита хроника, която започва със събития от първите години на новата ера и достига до 1217 г. Съставен е в края на XII и началото на XIII в. в гр. Цекано (Италия). Съдържа данни за някои събития във връзка с похода на норманите в 1185 г. и за събитията при възцаряването на цар Иван Асен II.

ИЗДАНИЯ: *Annales Ceccanenses*. MGH, SS, XIX, p. 287—301.

КНИЖНИНА: A. Watterich in *Deutschlands Geschichtequellen*, II, p. 330.

ANNALES CECCANENSES

1. *Exercitus regis Siciliae multas civitates castellaque Romaniae occupat*

1185. ind. 2. Hoc anno Guilielmus rex Siciliae fecit stolum maximum per mare et terram, super stolum maris ordinavit capitaneum comitem Tancredum, super stolum terrae fecit capitaneos comitem Alduinum et comitem Riccardum de Cerra; et mandavit eos omnes in Romaniam ad acquirendum imperium Constantinopolitanum. Totum stolum intravit in mare 3. Idus Iunii. In festo Iohannis baptistae ceperunt Rurazzi. In festo sancti Bartholomaei adepti sunt Salomenciam cum multis civitatibus et castellis et roccis de Romania, iurantes fidelitatem regi Siciliae. Tandem exercitus imperatoris Ysaahac, super quem exercitum erat constitutus quidam princeps qui dicebatur Granatus, obvians eis cum verbis pacificis, dicens quod ultra procedere non poterant; tamen si vellent ad propria reverti, promisit eis securitatem, et dedit firmam macem; ipsi tamen acceperunt securitatem, et versa vice pacem promittentes comites regis Siciliae, in festo sancti Leonardi

ЦЕКАНСКИ ЛЕТОПИС

1. *Войската на сицилийския крал завзема много градове и крепости на Византия*

1185. Индикт 2. През тази година сицилийският крал Вилхелм предприел голям поход¹ по море и по суша. Начело на флотата поставил за началник граф Танкред, начело на сухопътната войска назначил за началници граф Алдуин и граф Ринардо де Цера. И всички тях той изпратил срещу Романия², за да завладеят Константинополската империя. Цялата армия отплувала на 11 юни. На празника на Йоан Кръстител завзели Дурацо. На празника на св. Бартоломеи завзели Солун и много ромейски градове, крепости и кули и дали клетва за вярност на сицилийския крал. Най-сетне се появила на-среща им войската на император Исак³, начело на която бил поставен някакъв велможа, който се наричал Гранат⁴. Той ги посрещнал с миролюбиви слова и им казал, че не могат да напредват по-нататък. При все това им обещал безопасност и им гарантирал мир, ако пожелаят да се върнат в страната си. Нанстина те приели уверенията за безопасност, но когато и графовете на Сицилийския крал от своя страна предложили мир, на празника на св. Леонард⁵ били

¹ Стая дума за похода на сицилийския крал Вилхелм II (1160—1169) през 1185 г. срещу Византия. Вж. В. Златарски. История, II, с. 430. За връзката между този поход и въстанието в България, повдигнато от братята Асен и Петър, вж. пак там, с. 431 и сл. ² Т.е. Византия. ³ Византийският император Исак II Ангел (1185—1195). ⁴ Това е известният византийски военачалник Алексий Врана. ⁵ 14 октомври.

a Graecis decepti sunt, et Constantinopolim in captione callide ducti sunt. Sed imperator cognita rei veritate securitatem considerans et pacem a Graecis non observatam Latinis, condoluit valde, et erubuit, et sic demum omnes deliberavit, et unusquisque supervivens reversus est ad propria (p. 287₃₀₋₃₁).

2. *Petrus imperator per Macedoniam transiens a Theodoro Comneno capitur*

1217. Mense Aprili quidam comes transigena, nomine Petrus de Alsurla, a Graecis vocatus et electus in imperatorem Constantinopolitanum, adplicuit Romam cum uxore et filiis et alio comitatu. Honorifice a domino papa Honorio et a clero et a cuncto populo Romano colatus. 5. Idus praedicti mensis in ecclesia sancti Laurentii foris murum cum magna gloria et decore coronatus est a summo pontifice cum uxore sua; et postea dominus papa dedit ei conductorem itineris et defensorem domnum Iohannem de Columna presbyterum cardinalem, tituli Sanctae Praxedis. Incipientes iter, transierunt mare euntes per imperium Romaniae gaudentes. Maior potestas imperii Romaniae et digne invitavit praedictum imperatorem, ut dignaretur ire per terram suam, promittens ei omnes expensas usque in civitatem Constantinopolitanam, callidus insidians et decipiens imperatorem. Tunc imperator cum domino cardinali gressi sunt terram praedictae potestatis, quae potestas et dignitas apud nos dicitur Comneno, nomine Theodorus. Qui postquam recepit imperatorem et domnum cardinalem, voluit eos occidere. Sed responsum est ei ab amicis et fidelibus dicentibus: Si istos occideris, semper habebis guerram ab imperio et a summo pontifice et tu et heredes tui; si servaveris eos vivos, non erit qui te debellet. Posuit eos audacter in custodiam, et constricto custodivit eos in ergastulis. Imperatrix nolente declinare a recto itinere, perrexit salva et gaudens in Constantinopolim, et tanquam domina et imperatrix recepta dominabatur (p. 301₃₀₋₃₁).

измамени от гърците и хитро били отведени в плен в Константинопол. Но императорът⁶, като узнал истината и като изрял пред вид, че гърците нарушили сигурността и мира спрямо латинците, много съжалявал за това и почувствувал срам, та най-после освободил всички и всеки един жив и здрав се завърнал в страната си.

2. *Император Петър Куртене, минавайки през Македония попада в плен у Теодор Комнин*

1217. През месец април едни франски граф на име Петър де Алсурла⁷ бил избран и повикан от гърците за константинополски император. Той пристигнал в Рим заедно със съпругата си, дъщерите си и останалата си свита и бил посрещнат с почести от господин папа Хонорий, от духовенството и от цялото римско население. На деветия ден от горесказания месец в църквата „Св. Лаврентий“ — във м. сепките — бил коронован със съпругата си от върховния първосвещеник⁸ при толяма тържественост и блясък. И след това господин папата му дал за съпроводител по пътя и за защитник господин презвитер кардинал Йохан де Колумна в титла „Санкто Пракседик“⁹. Те тръгнали на път, минали морето и радостно навлезли в Ромейската империя. Един по-силен и по-богат владетел¹⁰ в Ромейската империя поканил споменатия император¹¹ да го удостои с преминаването през земята си и обещавал да посме всичкият му разносък чак до град Константинопол, като хитро дебнел и мамел императора. Тогава императорът и господин кардиналът навлезли в земите на горесказания владетел. Това владетелско величие у нас го наричат „Комнин“¹², на име Теодор. След като посрещнал императора и господин кардинала, той поискал да ги убие. Но бил посъветван от приятели и верни хора, които му казвали: „Ако ги убиеш, винаги ще те заплашва война и тебе, и твоите наследници, от страна на империята“¹³ и на върховния първосвещеник¹⁴, а ако ги запазиш живи, не ще има нивкой, който да воюва срещу тебе.“ Той без колебание ги турил под стража¹⁵ и ги държал на тежка каторжна работа. Императрицата¹⁶ нък не искала да се отклони от правия път, продължила жива и здрава за Константинопол, била посрещната като плодотворна и императрица и поела властта.

⁶ Исак II Ангел. ⁷ Името е предадено погрешно. Това е франският граф Петър Куртене Оксерски, комуто в 1217 г. била предложена латинската императорска корона в Цариград. ⁸ Т.е. от папа Хонорий III (1216—1227). ⁹ Солунско-ефирският деспот Теодор Комнин (1214—1230). ¹⁰ Т.е. коронования за латински император Петър Куртене Оксерски. ¹¹ Т.е. Латинската империя в Цариград. ¹² Т.е. папата. ¹³ Когато Петър Куртене на път за Цариград минавал през Македония и албанските планини, целият му отряд бил избит и унищожен от Теодор Комнин. Самият Петър Куртене попаднал в плен и бил убит от Теодор Комнин. Срв. В. Н. Златарски и Историю... III, с. 324. ¹⁴ Именито Йованита, патриарх на константинополския патриархат.

IX. ИЗ „ИСТОРИЧЕСКА АНТОЛОГИЯ“ НА РОДЖЕР ОТ ВАНДОВЕР

Роджер от Вандовер (Wendover), монах от манастира Saint Albans (в Hertford, Южна Англия), написал към началото на XIII в. история, озаглавена „Flores Historiarum“ — „Историческа антология“. Авторът е използвал като извори различни по-стари хроники.

Съдържанието съдържа някои кратки данни за преминаването на кръстоносците от Втория и Третия поход през българските земи.

ИЗДАНИЕ: Ex Rogeri de Wendover Floribus Historiarum MGH, SS. t. XXIX, p. 29—51

КНИЖНИНА: A. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, Bd. II, p. 316.

EX ROGGERI DE WENDOVER FLORIBUS HISTORiarum

*1. Cruce signati Conradus imperatoris
Ludovicique regis transcursum Moesia
Daciaque in Thraciam descendunt*

Igitur ad predicationem Bernardi abbatis Clarevallensis Conradus Romanorum imperator cruce signatus est, et cum eo innumera hominum multitudo. Mense autem Maio proximo sequente dictus imperator iter peregrinationis arripens, duxit secum ad sexaginta milia equitum loricatorum, exceptis peditibus et parvulis, mulieribus equitibusque levis armature. Secutus est illum quoque Ludowicus rex Francorum cum non minori numero armorum. Qui propositum habentes segregatim incedere, ut commodius sibi vite necessaria et iumentis pabula non deessent, transcursum itaque Bavaria et Danubio flumine, Austriam, Hungariam et utramque Pannoniam, Bulgarorum etiam provincias, Mesiam et Daciam, tandem in Thraciam descenderunt. Inde Constantinopolim pervenientes, cum imperatore Manuele colloquium habuerunt (p. 29^a—30^a).

ИЗ „ИСТОРИЧЕСКА АНТОЛОГИЯ“ НА РОДЖЕР ОТ ВАНДОВЕР

*1. Кръстоносците на император Конрад
и на крал Людовик минават през Мизия
и Дакия и слизат в Тракия*

И тъй при проповедта на Кларевалския абат Бернард¹ римският император Конрад² си прикачи знака на кръста, а заедно с него и безбройно множество хора. През следващия пък месец май³ споменатият император потеглил на кръстоносен поход и повел със себе си до седемдесет хиляди бронирани конници, като не се смятат пехотинците, децата, жените и лековъоръжените конници. Той бил последван и от френския крал Людовик⁴ с не по-малък брой бойци. Те били решили да пътуват поотделно, за да си доставят поудобно хранителни припаси и фураж за добитъка. И тъй те прекосили Бавария и реката Дунав, минали през Австрия, Унгария, двете панонски провинции, също и през българските провинции Мизия и Дакия⁵ и най-сетне слезли в Тракия. Оттук стигнали до Константинопол и водили преговори с император Мануил⁶.

¹ Бернард от Клерво (в областта Бургундия, Северозападна Франция) по инициативата на крал Людовик VII (1137—1180) развил през 1146 г. религиозния ентузиазъм чрез проповедите си във Франция и Германия и подготвил по този начин организирането на Втория кръстоносен поход. ² Германският император Конрад III (1138—1152), който бил коронован и за император на Свещената римска империя. ³ През 1147 г. ⁴ Людовик VII (1137—1180). ⁵ Кръстоносците претърпели Дунава при Белград, откъдето по главния път през областта Българска гора стигнали в Ниш. Оттам през Средец (София) те наслезли в тракийската равнина. ⁶ Византийският император Мануил I Комнин (1143—1180).

2. *Fridericus imperator iter peregrinationis arripit per Bulgariam transiturus*

In festo sancti Georgii Frëthericus imperator Romanus loca dominice passionis visitaturus peregrinationis iter arripuit apud Reinesburgum, transitum per Hungariam et Bulgariam, sicut proposuerat, habiturus. (p. 34₂₁₋₂₂).

3. *Fridericus per Bulgariam transiens Hierosolimam tendit*

Eodem anno Frëthericus Romanorum imperator, annum agens imperii quadragesimum, dum per Bulgariam Ierosolimam tenderet et ab Yconio versus Antiochiam transitum faceret, in Iluvio qui Saphet appellatur, exercitu suo salubriter transeunte, solus equo decedens submersus est --- (p. 85₃₂₋₃₃).

4. *Albigenses heretici antipapam in finibus Bulgariae, Croatiae Dalmatiaeque sibi constituunt*

Anno Domini 1223 --- Eodem anno Romae pluit terra sanguinea per tres dies, admirantibus multis ---

Circa dies istos heretici Albigenses constituerunt sibi antipapam in finibus Bulgarorum, Croatiae et Dalmatiae, nomine Bartolomeum (p. 51₃₃₋₃₄).

2. *Император Фридрих тръгва на кръстоносен поход с намерение да минае през България*

Като желал да посети местата на страданията Господни, римският император Фридрих⁷ на празника на св. Георги⁸ потегля от Регенсбург на кръстоносен поход⁹ с намерение да премине през Унгария и България, както бил решил.

3. *Фридрих минава през България на път за Ерусалим*

През същата година¹⁰ римският император Фридрих¹¹ в четиридесетата година от царуването си на път за Ерусалим минал през България, докато отивал от Иконинум за Антиохия, сам паднал от коня си и се удавил в една река, която се нарича Сафет.¹² Войската му пък благополучно преминала по-нататък.

4. *Еретиците албигойци си избират антипапа в България, Хърватско и Далмация*

В годината Господня 1223 --- през същата година в Рим валил кървавочервен прах в течение на три дни, на което мнозина се учудвали. ---

През тези дни албигойските еретици¹³ в пределите на България, Хърватия и Далмация си поставили за антипапа¹⁴ одного, на име Бартоломей.

⁷ Германският император Фридрих Барбароса (1152—1190), който бил коронован и за император на Свещената римска империя. ⁸ На 6 май 1189 г. ⁹ Става дума за Третия кръстоносен поход (1189—1190). ¹⁰ През 1189 г. ¹¹ Германският император Фридрих Барбароса. ¹² На 10 юни 1190 г. Фридрих Барбароса се удавил в реката Сафет (Мала Азия), когато се опитал да я премине. ¹³ Сямето албигойци тук се означават еретиците дуалисти — богомилци, патарени и др. ¹⁴ Казва се „антипапа“, като се има пред вид, че той стоял начело на всички еретици и се противопоставял на главата на католическата църква — папата.

Х. ЛЕТОПИС НА ОГЕРИЙ ПАНИС

Летописът на Огерий Панис е продължение на първо обширния „Летопис на Генуя“, чието начало било поставено от генуезеца Кафaro (1080—1166) — „*Cafari et continuatorum Annales Ianuenses*“. Огерий е обхванал периода 1197—1219 г. Неговият летопис съдържа някои данни за настаняването на кръстоносците от Четвъртия поход в земите на Балканския полуостров и за поражението, нанесено от българския цар Калоян на латинския император Балдуин в 1205 г.

ИЗДАНИЯ: Ogerii Panis Annales. MGH, SS, XVIII p. 115—142.

КНИЖНИНА: A. Wallenbach. Deutsche Geschichtsquellen, Bd. II, p. 261.

OGERII PANIS ANNALES

1. *Crucesignati aucte Balduino Flandrensi imperium Romaniae debellantes in tres partes dividunt*

Contigit autem quod eodem anno comes Flandrensis et comes Sancti Pauli et marchio Bonifacius de Monteferrato crucem dominicam accipere credentes, Venetiam perrexerunt, ibique cum Venetis confederarunt, fingentes se ultra mare ad recuperandum dominicum sepulcrum. Primo euntes ad Iadaram, et preloando ipsam ceperunt, et penitus destruxerunt tam ecclesias quam cetera edificia; et multos homines et feminas et pueros interfecerunt; et aliam civitatem in insula... edificarunt. Postmodum vero obliti dominice crucis receptionem, et ipsam crucem proicientes, Constantinopolim perrexerunt, et civitatem ceperunt et expoliarunt, ecclesias expoliantes et crucis testes evangeliorum crustantes, et reliquias sanctorum inter se dividentes huc et illuc miserunt; et imperium Romanie in tres partes

ЛЕТОПИС НА ОГЕРИЙ ПАНИС

1. *Кръстоносците, предвождани от Балдуин Фландърски, завладяват Византия и я разделят на три части*

През същата тая година¹ Фландърският граф², Сент Полският граф и маркграф Бонифаций Монфератски отпътували за Венеция с намерение да поемат кръста господен.³ Там те сключили договор с венецианците под предлог, че отиват отвъд морето да освободят гроба господен. Най-напред се отправили към Ядара⁴, превзели я с бой и разрушили до основи както църквите, така и останалите сгради, и избili много мъже, жени и деца. И построили друг град на остров⁵. Но след това те забравили, че били поели кръста господен, захвърнали самия кръст, отправили се към Константинопол и превзели и разграбили града. Те огрябвали църквите и изтръгвали кръстовете и късали евангелските ръкописи, и като поделвали помежду си моштите на светците, разпращали ги на разни страни. Те разделили Ромейската им-

¹ През 1202 г. ² Фландърският граф Балдуин. ³ Кагае се за организирането на Четвъртия кръстоносен поход. ⁴ Това е днешният град Зара на Далматинския бряг. ⁵ На това място в ръкописите има празнина. Тук авторът има пред вид факта, че венецианците били длъжни от издръжката, издължана от тях на града Зара. И както личи от текста, поради отлъчването били заставени да построят нов град — след като превзели и разрушили град Зара. Това състояние на повредения текст не позволява да се даде точна интерпретация на изречението.

diviserunt, imperium dantes comiti Flandrensi, regnum Salonichi marchioni. Montiferrati, et insulas Romaniae duci Venetiae cum quadam parte terrarum Romaniae (p. 120₄—121₄).

2. *Bulgari, hic dicti Blachi, Balduinum imperatorem captivum retinent*

In eodem anno comes Flandrensis, qui sedem Constantinopolitanam susceperat, cum magno militum Francorum numero et cum duce Venetico et gente sua ad obsidionem Andrinopolis perfexit, ubique intestati et preliati a Blachis, surrexerunt ad arma, secuti fuerunt illos terga vertentes, et ex eis innumeram quantitatem prostraverunt et interfecerunt. Sed tandem Blachi revertentes, illum ceperunt cum 300 militibus Franchis, qui omnes in faciem gladii mortui fuerunt, et personam imperatoris retinuerunt (p. 123₇₋₁₂).

перия на три части: върховната власт даде на фландърския граф, солунското кралство — на монфератския маркиграф⁹, а ромейските острови заедно с част от ромейските земи — на венецианския дож¹⁰.

2. *Българи, тук наречени власи, пленяват император Балдуин*

През същата година¹¹ фландърският граф¹², който бил заел Константиновския престол, заедно с голям брой френски рицари, с венецианския дож и с роднините си тръгнал да обсадят Адрианопол. Обезпокоявани и упладени там от власите¹³, те дагнали оръжия срещу тях и се впуснали да ги преследват, след като ги обърнали в бягство и поваляли и избили безбройно много от тях. Но най-сетне власите се обърнали назад и го пленили заедно с триста френски рицари, които до един загинали от меч, а императорската особа задържали¹⁴.

⁹ Маркиграф Бонифаций Монфератски. ¹⁰ Енрико Дандоло. ¹¹ 1205 г. ¹² Т. е. латинският император Балдуин Фландърски. ¹³ Под „власи“ тук трябва да се разбират войските на Калоян. За власи в други случаи вж. у С. т. р. Лихиев. Третият кръстоносен поход и българите. — ИИБИ, т. 7, 1957, с. 227—228. ¹⁴ Император Балдуин.

XI. ХРОНИКА НА МАНАСТИРА „МОНТЕ СЕРЕНО“

Хрониката произхожда от манастира „Монте Серено“ в Петербург при Хале (Саксония). Въпросът за авторството и още не е разрешен окончателно — някои изследвачи я приписват на свещеника Конрад. Обхваща събития от 1124—1225 г. В нея се съдържа и едно известие за преминаването на кръстоносците от Третия кръстоносен поход през българските земи в 1189—1190 г.

ИЗДАНИЯ: *Chronicon montis Sereni*, MGH, SS, XXIII, p. 120—226.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 357.

CHRONICON MONTIS SERENI

*Crucisignati a transitu prohibiti
regnum Isaaci Angeli igne
et ferro devastant*

Anno 1189. Imperator, Heinrich regi filio suo imperii procuracione relicta, peregrinis iuxta conductum die beati Georgii Ratisponae collectis, inde cum ipsis per Austriam et Ungariam profectus, in octava apostolorum Danubium transiit, ubi Ungarorum et Grecorum regnum dividitur. Ubi in ripa fluminis tentoria fixis, exercitum diebus aliquot requiescere fecit. Deinde Bulgariam maximis ingressus laboribus, Greciam intravit. Rex autem Graecie, Kirsach nomine, Saladin regi pagano- rum contra christianos confederatus, receptis ab eo octingentis sagittariis Turcis in auxilium, imperatorem a transitu regni sui prohibere modis omnibus intendebat, licet pax inter eos iuramento firmata fuisset. Et primo eisdem transeuntes silvam Bulgarorum pere-

ХРОНИКА НА МАНАСТИРА „МОНТЕ СЕРЕНО“

*кръстоносците, отблъснати от
преминаването, обустояват с огън и меч
царството на Исак Ангел*

В 1189 г. императорът¹, след като представил управлението на държавата на сина си — крал Хенрих, и кръстоносците се събрали в Регенсбург в деня на блажения Георги², както било уговорено, заминавал оттук заедно с тях през Австрия и Унгария и на 6 юли преминал Дунава на границата между унгарското и гръцкото царство. Там на брега на реката разположил палатките си и оставил войската да си почине няколко дни. След това при твърде големи затруднения преминал в България и навлязъл в Гърция. Но гръцкият владетел, на име Кирсак³, влязъл в съюз с невереца султан Саладин⁴ против християните. Той получил от него в помощ осемстотин турски стрелци и по всякакъв начин се стараел да попречи на императора да мине през царството му, въпреки че между тях имало мирен договор, скрепен с клетва.⁵ Отначало с разбойнически нападения той налитал денем и нощем върху кръ-

¹ Германският император Фридрих Барбароса (1152—1190). ² На 6 май 1189 г. ³ Византийският император Исак II Ангел (1185—1195). ⁴ Турският султан Саладин, тогавашният владетел на Египет и Сирия. Саладин разбил християнската войска при Талернадското сражение през есента на същата година напредом Ерусалим. ⁵ Какво се е за договор, сключен към края на 1188 г. в Нюрнберг.

grinos latrociniis tam diurnis quam nocturnis impetens, multis eos malis affectit, ad extremum vero fines Grecorum ingressos bello manifesto invasit. Propter quod imperator ei tanquam periuro, cum etiam lagatos peregrinorum de pace missos non solum captivasset, sed etiam incarcerasset, nequaquam ultra parcendum decernens, Greciam totam cladibus implevit, igne eam et ferro devastans innumera-bilesque hominum cedes faciens. Cum itaque per sex continuos menses Grecia peregrinorum gladiis tradita vastaretur, tandem rex perfidie sue sero penitens, imperatori nuncios de pace direxit. Cui imperator non aliter consensit, nisi iuramento iterato obsides adderet. Quod ille gratanter accipiens iuravit et obsides dedit, vicissim a nunciis imperatoris solo iuramento recepto. Hoc factum est dominica Invocavit. Pace firmata, imperator ad portum maris quod brachium sancti Georgii dicitur cum toto exercitu venit, ubi naves ducentes a rege preparatas invenit. A die vero cene Domini usque ad terciam pasche omnes prospere transierunt, ita ut nec unus homo de tanta multitudine periret (p. 161²⁶⁻²⁸).

стопосците, когато минавали през Българската гора⁶, и им причинил много пакост, а най-сетне ги нападнал в открит войва, когато стъпил на гръцка земя. Поради това императорът решил вече никак да не го щаде, като човек вероломен, особено когато той не само задържал изпроводените за мирно споразумение пратеници на кръстоносците, но ги и хвърлил в затвора. Той разорил цяла Гърция, опустошил я с огън и меч и избил безброй хора. Едва след като цели шест месеца Гърция била предоставена на мечовете на кръстоносците и опустошавана, най-сетне гръцкият владетел, ако и късно, все пак се разкаял за своето вероломство и проводил до императора пратеници за мир. Императорът се съгласил с това само при условие да повтори клетвата и даде заложници. Той приел това охотно, заклеял се и дал заложници, като на свой ред приел от пратениците само клетвата на императора. Това станало на 11 февруари 1190 г. Като бил сключен мир, императорът с цялата си войска пристигнал до пристанището на морето, което се нарича „Протока св. Георги“⁷. Там намерил двеста кораба, предварително приготвени от гръцкия владетел. И от деня на „Вечерята Господня“ до третия ден на Великден⁸ всички преминали протока благополучно, тъй че нито един човек от това толкова голямо множество не загинал.

⁶ „Българска гора“ се наричала областта от Белград до Ниш. ⁷ „Протока на свети Георги“ означава тук Дарданелите. ⁸ Отговаря на времето от 22 до 27 март 1190 г.

ХІІ. ИЗ „ФИЛИПИДА“ НА БРЕТОНЕЦА ВИЛХЕЛМ

Под названието „Филипида“ е запазено до наши дни едно поетично описание на живота и делата на френския крал Филип II Август (1180—1223). Авторът на това съчинение е бретонецът Вилхелм, съвременник на крал Филип II. Поемата съдържа съвсем кратко споменаване за пленяването на латинския император Балдуин I в известното сражение при Одрин с войската на цар Калоян.

ИЗДАНИЯ. Ex Wilhelmi Brittonis Philippide. MON. 88, XLVI, 319—380.

КНИЖНИНА. A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 207.

EX WILLELMI BRITTONIS PHILIPPIDE

*Baldwinus imperator a rege Bulgarorum
interficatur*

Baldoinus . . . , qui postea regi Bella movens regno exivit, factusque monarcha Imperium tenuit Grecorum tempore multo. Postea quem Thracum dux interfecit ibidem p. 343^{243—265—280}).

ИЗ „ФИЛИПИДАТА“ НА БРЕТОНЕЦА ВИЛХЕЛМ

*Царят на българите погуби император
Балдуин*

Балдуин . . . , който след това започнал война срещу краля,¹ напуснал кралството, станал монарх и дълго време държал върховната власт над гърците.² По-късно предводителят на траките³ го погубил на същото място.

¹ Балдуин, граф на Фландрия и Хемония, водел война с френския крал Филип II Август, която извършил на 2 януари 1200 г. Според мира на Балдуин били върнати някои земи на Фландрия, отнети от Филип II. ² Става дума за избирането на Балдуин Фландърски в Цариград за император на Латинската империя (1204—1206). Споменаването, че бил „монарх . . . над гърците“, трябва да се тълкува, че бил владетел на част от Византийската империя. ³ Под „предводител на траките“ тук трябва да се разбира българският цар Калоян, който в сражението при Одрин на 14 април 1206 г. разбил и довел до плен император Балдуин. Срж. Н. П р и м л я Жюфроа дьо Вилардуен . . . , в. 70, 80, 100—102.

ХІІІ. МИЛАНСКИ ЛЕТОПИС

Миланският летопис произхожда от Милано и обхваща събития от 1154 до 1230 г. Съставен е от съвременник на събитията, но и до днес не е изяснен въпросът за неговото авторство. Летописът съдържа ценни данни за пребиваването на кръстоносците от Третия поход (1189—1190) в българските земи.

ИЗДАНИЕ: *Annales Mediolanenses*. MGH, SS, XVIII, p. 357—382.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 323—324.

ANNALES MEDIOLANENSES

*Crucisignati per Bulgariam duce Friderico
transientem cum exortitu Isaacii
imperatoris atrociter pugnare coguntur*

Levavit imperator Federicus signum crucis domini nostri Iesu Christi 1189 ab eiusdem incarnationis anno. Prævit autem cesar de Alamania, et venit in Ungaria. Ibi ferunt eum habuisse nonaginta milia militum pugnatorum armatorum. Rex vero Ungarie honorifice et pacifice recepit eum, et in pace transivit per totam Ungariam. Miserat Romanus imperator ad Ursacum Constantinopolitanum imperatorem nuntios, scilicet episcopum Monasterii et comitem Robertum, ut eos reciperet in pace. Ipse vero eos detinuit et præparavit tres magnos exercitus, et misit eos contra eum ad introitum Burgariæ, ut detinerent eum et dissiparent viam ante eum. Est enim ibi maximum nemus itinere dierum quatuor et via artissima. Praeses vero Burgariæ ut videret, se non posse imperatori resistere, cum exercitibus illis totam viam dissipavit, et nemora contra obstruxit. In exitu vero nemoris magnam munitionem fecit, et cum exercitibus suis

МИЛАНСКИ ЛЕТОПИС

*Кръстоносците, преминавайки през
България наред с Фридрих Барбароса,
воят известни сражения с войската
на византийския император*

Император Фридрих¹ поел знака на кръста² на нашия Господ Исус Христос в 1189 година от неговото въплъщение. И тръгнал кесарят³ от Аламания⁴ и пристигнал в Унгария. Говорят, че там той имал деветдесет хиляди въоръжени рицари бойци. А унгарският крал го посрещнал миролюбиво и с почита; и в мир той преминал през цяла Унгария. Римският император⁵ бил проводил пратеници до константинополския император Исак⁶ — Мюнстерския епископ⁷ и граф Роберт⁸, за да приеме кръстоносците миролюбиво. А той задръжал пратениците и приготвил три големи войски и ги изпратил срещу него при навлизането му в България, за да го спрат и да разрушат пътя пред него. Там именно има една твърде обширна гора⁹, която се преминава за четири дни по твърде тясна пътека. А управителят¹⁰ на България, като виждал, че не може да противостои на императора, разрушил целия път с войските си и преградил горите напред му. На края пък на гората построил голямо укрепление и с войските си се приготвил да се сражава

¹ Германският император Фридрих I Барбароса (1162—1190). ² Кръстоносен поход (1189—1190). ³ Т. е. императорът. ⁴ С. Аламания тук се означава общо Германия. ⁵ Титлата римски император тук е дадена на Фридрих I Барбароса, император на Свещената римска империя. ⁶ Византийският император Исак II Ангел (1185—1195). ⁷ Епископ Харман от Мюнстер. ⁸ Граф Роберт от Насау. ⁹ Става дума за Българската гора (Silva Bulgarica). ¹⁰ Касе се за византийски управител на северозападните български земи, намиращи се под византийска власт.

ad pugnandum cum cesare se praeparavit. Imperator vero per nemus nimio labore viam fecit. Dux vero de Suavia, filius imperatoris, praecedebat cum suo exercitu; et cum invenisset munitionem exercitus, cum eis pugnavit, et maximam multitudinem illorum interfecit et munitionem destruxit. Transivit autem Romanus imperator, et venit ad civitatem quae dicitur Philippus, et eam oppugnavit cum omnibus divitiis cepit; et ibi duodecim ebdomadas permansit.

Postquam autem Constantinopolitanus imperator audivit, quod Philippus capta esset, nuntios cesaris dimisit, et verba in hunc modum mandavit. Mandat tibi Romanus imperator Cursacus, se esse bene sanum. Audivit autem soldanus de Cumis, quod imperator esset Philippus; misit et salutem, et quod balacifer per totam suam terram transiret; et nuntios misit, qui duxerunt eum. Misit caesar partem exercitus, et post dies decem occupavit civitatem Andrianopolim; Turchi vero et Greci fugerunt a facie eius, et reliquerunt civitatem. Misit imperator, ut pars exercitus reflecta Philippus veniret; et ibi dominicam in civitate celebrarunt. Eo ibidem morante, Grecus imperator praeparavit maximum exercitum Grecorum et Turchorum et misit eum de mundana contra imperatorem. Federicus imperator misit ducem filium suum cum mille militibus et quibusdam sagittariis, et preliatus est cum eis et eos superavit, et figierunt et clauserunt se inter moenia. Descendens autem de equo cum omni exercitu, moenia cum omnibus maxima vi cepit, et omnes obruncavit. Sed tunc duodecim Turchi quandam munitionem ceperunt, et ibi mirabiliter resisterunt, ita quod eos capere non potuerunt, quoad usque eos capere non potuerunt, quoad usque eos igne cremarunt.

Deinde Grecus imperator post septem dies misit nuntios sedecim de melioribus quos habebat ad Romanum imperatorem, dicens, se velle dare transitum, et quod iret securus per totam terram suam. Federicus vero imperator cum libenter vellet ad expugnandum Constantinopolim ire, tamen habito consilio principum viam rectam obtinuit, ut quam citius posset venire in auxilium christianorum. Tunc caesar petiit a Greco obsides; et ille misit ei duodecim qui perduxerunt eum Galipolim; et ibi transitum habuerunt (p. 378₃₄₋₃₆—379₁₋₂₆).

с кесаря. Императорът обаче, накар и с голям труд, си проправя път през гората. А швабският херцог — синът на императора — вървял напред със своя отряд; когато се натъкнал на укреплението и на войските, той влязъл в сражение с тях, избил твърде голям брой и разрушил укреплението. Все пак римският император преминал по-нататък и пристигнал до града, наречен Филип[опол], нападнал го и го превзел с всичките му богатства и останал там дванадесет седмици.

Но когато константинополският император чул, че Филип[опол] бил превзел, той писал пратениците на кесаря и му пратил такива слова: „Римският император кир Исак ти съобщава, че е жив и здрав.“ Пък и иконийският султан¹⁴ чул, че императорът бил във Филип[опол]; пратил му поздрав и пожелания и скоро време да премине в цялата му земя; изпратил и пратеници, които го съпровождали. Кесарят изпратил напред част от своята войска и след десет дни завзел град Адрианопол. А турците и гърците не дочакали пристигането му и напуснали града. Императорът пратил заповед да дойде при него оная част от войската, която била оставена във Филип[опол], и там, в Адрианопол, отпразнували Възкресение Господне. Докато той се бавел на същото място, гръцкият император приготвил твърде голяма войска от гърци и турци и през планински местности я отправил срещу императора. Император Фридрих изпратил за военачалник своя син с хиляда рицари и известен брой стрелци; той влязъл в сражение с тях и ги надвил, а те побягнали и се затворили в укрепленията. Тогава той и цялата му войска слезли от конете си, със силен устрем превзели укрепленията и избили всички, които били вътре. Но в това време дванадесетина турци¹⁵ завзели някакво укрепление и там необикновено храбро се съпротивлявали, така че не могли да ги заловят и най-сетне ги изгорили.

След това гръцкият император подир седем дни изпратил до римския император шестнадесет пратеници измежду по-знатните, с които разполагал. Той му съобщавал, че бил готов да му даде път, та да мине спокойно през цялата му земя. А император Фридрих, ако и много да желал да отиде да превземе Константинопол, все пак, като се консултирал с велможите, поел правия път, за да отиде колкото може по-скоро на помощ на християните. Тогава кесарят поискал от гръцкия император заложници и той му пратил дванадесет души, които го съпровождали до Галиполи. И там се извършило преминаването.

¹⁴ Става въпрос за султана на Кона (дн. Изонюу) в Мала Азия — Килики Арслан, с когото Фридрих Барбароса бил в рязани и приятелски отношения. ¹⁵ Става дума за насинили турци да византийско служба.

XIV. ИЗ „НОРВЕЖКА ИСТОРИЯ“ НА СНОРО СТУРЛУСОН

Сноро Стурлусон (1179—1241) бил един от най-забележителните хронисти на Норвегия. Произхождал от знатен исландски род. Вземал дейно участие в обществения живот на Исландия и Норвегия. Най-важното му съчинение, запазено до наши дни, озаглавено „История на норвежките владетели“, представлява в същност една световна хроника. Тук се съдържа едно кратко съобщение за преминаването на норвежкия крал Сигурд през българските земи в 1111 г.

ИЗДАНИЕ: Eri Snorronis Historia regum Norwegiensium. MGH, SS, XXIX, p. 329—349.

КНИЖНИЦА: C. S i o r t m. Snorre Sturlassons Historier Krieming. Kjobenhavn, 1873

EX SNORRONIS HISTORIA REGUM NORWEGIIENSIIUM

*Sigurdus rex Norvegiæ
per Bulgariam transiit*

14. Sigurdus rex abiit inde Constantino-
poli primum in Bulgariam, deinde per Unga-
riam et per Pannoniam et per Suevos et per
Bavariam (p. 344₃₁₋₃₂).

ИЗ „НОРВЕЖКАТА ИСТОРИЯ“ НА СНОРО СТУРЛУСОН

*14. Норвежкият крал Сигурд минава
през България*

Крал Сигурд¹ от Константинопол заминувал най-напред за България, след което минал през Унгария, Панония, Швабия и Бавария.

¹ Норвежкият крал Сигурд през 1107—1111 г. предприел поклонническо пътуване до Ерусалим и се завърнал от Палестина през 1111 г. с богата плячка от всякакви съкровища. Тук става дума за неговото връщане.

XV. ГОТИЕ КОРНЮ

Френският църковен писател Готие Корню е роден през втората половина на XII в. и е починал на 20 април 1241 г. Дълго време е бил архиепископ на Сенон. През 1239 г. във връзка с посрещането на трънения венец на Исус Христос в Париж написал църковно слово, в което частично е отразил положението на Латинската Цариградска империя в периода 1217—1239 г. и нейните отношения с България и Никейската империя. Основа за неговото изложение е било анонимно историческо произведение, издадено от Й. Милер и А. Вайл.

Словото на Готие Корню е било разпространено в много преписи и е влязло в състава на някои френски хроники от XIII в. (например „Хроника на манастира „Св. Петър“ в Сенон). Неговите известия за българската история по информация не надхвърлят написаното от други автори.

ИЗДАНИЯ: Recueil des historiens des Gaules et de la France, XXII, p. 26—32; P. R i a n t. Exuviae sacrae constantinopolitanae I. Genouiae 1877, p. 45—46. Платените извадки са взети от второто посочено издание.

ЛИТЕРАТУРА: A. Molinier. Les sources de l'histoire de France des origines aux guerres d'Italie (1494). III. Les Capétiens (1180—1328). Paris, 1903, p. 127; V. G j u z e l e v. Bulgarien und das Kaiserreich von Nikäa (1204—1261). — IOB, XXVI, 1977, p. 143—154.

G A I T F E I C O R N U T I A R C H I E P I S C O P I S E N O N I E N S I D E S U S C E P T I O N E C O R O N A E S P I N A E J E S U C H R I S T I

*I. Iohannes Vatactus et Iohannes Assanus
contra Imperium Constantinopolitanum
bellum gerunt*

Sublatis rebus humanis Petro, prius comite Nivernensi, postmodum imperatore Constantinopolitano, et imperatrice Yolande, uxore sua, ad quam de morte Henrici fratris sui, imperatoris clarissimi, devenerat idem Imperator, superfuisset ex eis eximiae indolis adolescens Balduinus, quem eadem imperatrix re-

Г О Т И Е К О Р Н Ю, А Р Х И Е П И С К О П Н А С Е Н О Н З А В З Е М А Н Е Т О Н А Т Р Ъ Н Е Н И Я В Е Н Е Ц Н А И С У С Х Р И С Т О С

*I. Пьер Ватаци и Пьер Асанус водят
срещу Константинополската империя*

Когато Петър¹, по-рано граф на Намюр, а след това — император на Константинопол, и неговата съпруга Йоланта,² на която след смъртта на нейния брат Хенрих³ принадлежала империята, починали, останал жив след смъртта им техният невръстен способен син Балдуин⁴, когото същата тази им-

¹ Пьер дьо Куртене, след като се оженил за Йоланта, станал граф на Намюр. През 1217 г. той бил коронован от папата за император на Константинополската империя, ач папата за Константинопол бил падан от ширския десепт Теодор Комнин в Драч и умрял в затвора. ² Йоланда е била сестра на изгнанный константинополски императори Балдуин I (1204—1206) и Хенрих. Тя поела управлението на империята през 1217—1219 г. ³ Константинополският император Хенрих (1206—1216). ⁴ Бъдещият константинополски император Балдуин II (1228—1261).

perit in urbe Constantinopolitana. Videntes igitur Latini principes Graecie miserabile discrimen Imperii, quod a schismaticis Graecorum gente multis in locis invasum, pro maiori parte violententer fuerat occupatum, multa deliberant vigilantia quod eis post Deum implorandum sit auxilium, vel unde sperari valeat angustis suis solatium exhibendum. Tandem communi consilio tam nobilium quam minorum, per auctoritatem sancti nominis Gregorii papae, Iohannes de Brēna, vir approbatæ virtutis, qui, propter egregiæ probitatis industriam necnon et devotæ christianitatis merita, prius regnum Hierosolymitanum adeptus fuerat ad impetendum huic doloris plagæ remedium, electus est concorditer advocatus. Desponsata enim Maria, prædicti Iohannis filia, eidem heredi Imperii Balduino, ipse Iohannes Imperii Constantinopolitani necnon et ipsius heredis administrationem suscepit et eam. Non solum autem administrator generalis Romaniae factus est, sed coronatus solemniter, et ad vitam suam imperator vocatus, servata eidem Balduino, genero suo, cum ad aetatem veniret, legitima Imperii dignitate. Postmodum autem factis amicis duobus Grecorum maioribus satrapis, Vastachio videlicet et Auxano, qui prius discordes fuerant ad invicem, hostium Imperii crevit potentia, statu Latinorum plurimum imminuto. Videns itaque Iohannes imperator, quod hostes suos et Graecorum multitudinem a finibus suis non posset expellere, vel eorum resistere potestati, communicato cum praelatis et fidelibus Imperii consilio, de communi consensu generum suum Balduinum ad partes Gallianas transmisit ... (p. 48—49).

2. *Imperator Balduinus II auxilium de rege Francorum petit*

Nunciavit enim, prout res erat, virum illustrem Iohannem Imperatorem, socerum suum, iuxta naturæ debitum subtractam vitæ mortali: statum etiam Constantinopolitanæ civi-

ператрица родила в Константинопол. Латинските барони в Гърция, виждайки жалкото положение на империята, която на много места била нападена от схизматическото гръцко племе и в по-голямата си част била насилствено завзета от тях, много и грижливо обмисляли каква помощ да измолят от бога или откъде биха могли да се наляват за облекчение в своето затруднено положение. Най-после на общия съвет — както на знатните, така и на незнатните — с авторитета на светото име на папа Григорий⁵ бил избран единодушно да даде лек на тази тъй голяма рана Йоан дьо Брен⁶, мъж с изпитана добродетел, известен не само с отличното си старание в доброто, но и с предаността и заслугите си към християнската вяра. Преди това той бил завзед Ерусалимското кралство. Прочее, била омъжена Мария, дъщерята на оменения Йоан, за не следника на империята Балдуин, а същият Йоан получил управлението и попечителството както на Константинополската империя, така и на нейния наследник. Той станал не само върховен ръководител на Романия⁷, но и бил коронясан тържествено и бил обявен за император до края на живота си, като били запазени законните права върху империята за същия Балдуин, неговия зет, докато навърши пълнолетие. Наскоро след това, след като се съюзили, двамата най-големи тирани на гърците, а именно Ваташ⁸ и Асен⁹, които преди враждували помежду си,¹⁰ нараснала мощта на враговете на империята, а положението на латинците твърде много се влошило. И така, виждайки, че не може да прогони от пределите си своите врагове и гръцките пълчища или да им окаже съпротива, той¹¹ свикал на съвет прелатите и верните поданици на империята и по общо решение изпратил своя зет Балдуин в галските предели.¹²

2. *Император Балдуин II иска помощ от краля на франките*

Той¹³ известил така, както било в действителност, че славният мъж император Йоан, неговият тъст, наскоро се освободил от дълга към смъртната си природа.¹⁴ Прочее

⁵ Римският папа Григорий IX (1227—1241). ⁶ Йоан дьо Брен е бил крал на Ерусалимското кралство. По силата на сключения през април 1229 г. договор в Перуджа той бил провъзгласен за управител на империята и владения на малолетния Балдуин II. Управлявал Константинополската империя в периода 1231—1237 г. ⁷ Под ивменичеството Романия в западните източници от XIII—XV в. се има пред вид византийската империя, а още по-общо — земите на Балканския полуостров, Босненските и адриатическите острови. ⁸ Никейският император Йоан Дука Ваташ (1222—1254). ⁹ Българският цар Иван Асен II (1218—1241). ¹⁰ Не е известно дали отношенията между българския държавен и Никей преди 1232 г. са били съюзнически. ¹¹ Крал Йоан дьо Брен. ¹² През пролетта на 1235 г. престолонаследникът Балдуин II заедно с Жан дьо Ватон бил изпратен да търси помощ срещу българо-никейския съюз в Западна Европа. Той посетил първоначално Рим, където бил благосъветно посрещан от папа Григорий IX, а след това замислил за Франция (галските предели). ¹³ Става дума за изпратения от Константинопол в Париз пратеник. ¹⁴ Крал Йоан дьо Брен починал през лятото на 1237 г.

fatals et terrae alterius, si quam extra muros eiusdem urbis habebat, ita per incursum hostium arcum penitus et oppressum, quod vix eis ad campos peteret aditus. Intus autem uxor sua, proceres et vulgus, quotidianis egebat alimentis. Discurrabant etenim libere per regionem hostiles impetus, non permittentes in urbe deferri victualia, congregatis turmis hoc animo ut ipsam Constantinopolim obsiderent. Ad haec maior rem urgebat desolationis cumulus, quia multi de populo, de nobilibus aliqui, praesentibus devicti angustiis et futura metuentes pericula, noctu vel alias furtive muros civitatis exhibuit, et per mare vel viarum discrimina fugientes, propter metum, se certioribus periculis exponebant: propter quod erat dubium ne, si urbem hostilis circumiret obsidio, non invenirent proceres quos ad munitionem murorum in propugnaculis collocarent. Verbis huiusmodi tristibus turbatur adolescens heres Imperii. Unde frequenter regem Francorum matremque eius et amicos suos circum sollicitus, humiliter interpellans miserabiliter obsecrat ut sibi subveniant et imperium Romaniae, quod per Francos potenter et gloriose fuerat acquisitum, non permittant rursus in Graecorum infidelium redigi servitutem. Litteras exhibet papae Gregorii, quibus eiusdem Imperii necessitati succurrentibus eandem concedit indulgentiam quam in subsidium Terrae sanctae proficiscentibus concesserat concilium generale. Ad haec movetur rex et regina, de thesauris suis magnas ei pecuniae conferunt quantitates, stipendiarios ipsi quaerunt, et sociant milites, et alios quos noverant egregios bellatores. Nonnulli de consanguineis eius, quos et pietas et carnalis affectus induxerat, eidem se iuramento confederant, pollicentes se ipsum pro viribus secutoris (p. 49—50).

положеннето на Константинопол и на другата територия, които той призежавал извън стените на този град, било така притеснено от нападенията на враговете, че едва имало достъп до полята. Вътре в града неговата съпруга, бароните и народът били лишени от ежедневната храна. Вражеските войски свободно кръстосвали областта, като не позволявали да бъдат докарани в града хранителни припаси.¹⁵ Те съсредоточавали отредите си с намерение да обсадят Константинопол. При все това нараствала опасността от обезлюдяване, понеже мнозина от народа и някои от знатните, сломенни напълно от настоящите затруднения и уплашени от предстоящите опасности, нощем или по друго време тайно напущали стените на града и по море или по различни пътища бягали от страх и така се излагали на явна опасност. Поради това имало съмнение, че когато врагът обсади града, бароните не биха могли да намерят кора, които да оставят за защита на стените в бойните кули. Младият наследник на империята се развъмнувал от тези нерадостни вести. Загрижен от това, той често навестявал френския крал¹⁶, майка му¹⁷ и неговите приятели, молейки ги смирено и жално да му помогнат и да не позволят Романската империя, която била за французите голяма и славна придобивка, обратно да бъде върната в робството на неверните гърци. Той показвал писма от папа Григорий, в които на притеклите се да помогнат на тази империя се давало екщото опрощение, каквото генералният концил давал на онези, които отивали в помощ на Светата земя.¹⁸ От това кралят и кралицата се трогнали, дали му големи количества пари от своите съкровища, потърсили му наемници и събрали рицари и други (войници), които познавали като отлични войни. Някои от родствениците му, подтикнати от благочестие и човешко чувство, се обвързвали с клетва спрямо него, обещавайки му да го последват според силите си...

¹⁵ Името се пред. въз. българските и тюркските войски.

¹⁶ Невестата майка Бланка Кастилска.

¹⁷ Т. е. за освобождаването на Ерусалим и гробо Господни от арабско-татарските турци.

¹⁸ Латински изказ за българската история, т. IV

XVI. ИЗ ТОРИНСКИ КОДЕКС

В ръкописната сбирка на Националната и Университетска библиотека в Торино се съхранява латински кодекс от XIII в. (cod. MSXVI, I. IV. 26) с размери 16/12 см, съдържащ 102 листа. Той включва статии с разнообразно съдържание и може да бъде причислен към църковните сборници със смесено съдържание: хронология на забележителни неща, изброяване на различни секти и народи, сведения за татарите и сарацините, чудеса на Богородица, част от диалозите на папа Григорий Велики, коментар към евангелието на Матей и редица бележки в полето. Между другото във втората статия — „За правите и обичаите на различни народи и секти“ (f. 10—11) има интересно споменаване за България и нейните северозападни граници. Както може да се заключи от една маргинална бележка, този текст е съставен през 1243 г.

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ НА РЪКОПИСА: Biblioteca Nazionale e Universitaria — Torino, Sezione Manoscritti, cod. lat. R. 748 (E. V. 8).

КНИЖНИНА: A. Sorbelli, *Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia*, v. XXVIII (Torino) Firenze, 1922, p. 76.

EX CODICE TAURINENSI

*De gentibus in partibus Bulgariae
et Cumaniae habitantibus*

*De variorum populorum et sectarum indole
et ratione...*

Colentium de diversis gentibus ydola. In septentrionali regione in partibus Bulgariae et Cumanie usque ad fines Hungariae et in confinis Dacie habitant gentes, qui legem Machometti non susceperunt. Unde quaedam earum ydola colunt et adorant. . . (f. 11 r).

ИЗ ТОРИНСКИ КОДЕКС

*За племена, обитаващи в пределите
на България и Кумания*

*За обичаите и нравите на различни
народи и секти. . .*

За различните племена, които почитат идоли. В северната област, в пределите на България и Кумания чак до границите на Унгария и в съседство с Дакия живеят племена,¹ които не са възприели закона на Махамед.² Ето защо някои от тях почитат идоли и им се молят. . .

¹ Вероятно става дума за русите-бродници, които са обитавали земите на север от Дунава и са имали след себе си остатъци от езическо население. ² Става дума, че не са приемали ислямската религия, исляма.

XVII. ГОЛЯМ ШЕФТЛАРНСКИ ЛЕТОПИС

Ръкописът на този летопис е открит в манастира Scheftlarn (близо до гр. Мюнхен). Съдържа данни за събития от 1092 до 1247 г.

Даденият тук текст се отнася до нахлуването на татарите в Балканския полуостров през 40-те години на XIII в.

ИЗДАНИЕ: *Annales Scheftlarienses maiores*, MGH, SS, XVII, p. 334—344.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, p. 376.

ANNALES SCHEFTLARIENSES MAIORES

Tartari Daciam invadunt

1223, . . . Eodem anno quedam incognita gens terras Daciarum intravit eamque debellando inhabitavit, que cuius secte vel religionis sit ignoratur (p. 338₂₀₋₂₃).

ГОЛЯМ ШЕФТЛАРНСКИ ЛЕТОПИС

Tatarum нахлуват в Дакия

1223, . . . През същата година някакво непознато племе¹ нахлуло в дакийските земи², завоювало ги и се заселило в тях. От коя секта или религия е то, не се знае.

¹ Под това племе тук трябва да се разбират татарите. Посочената дата на татарското нахлуване е неточна. В същност става дума за голямото татарско нашествие около 1243 г. ² С „дакийски земи“ тук е означена Източна Унгария и Влашко.

XVIII. ХРОНИКА НА РИКАРДО ОТ САН ДЖЕРМАНО

Рикардо от Сан Джермано (Италия), живял през първата половина на XIII в., е автор на една хроника, която обхваща събития от 1189 до 1243 г. Рикардо заемал висши чиновнически служби при двора на германските императори и имейки на разположение ценни архиви от императорските канцеларии, събрал важни данни за редица съвременни нему събития. Хрониката съдържа данни за действията на кръстоносците от Четвъртия поход в Балканския полуостров, за сблъсквания между гърци и латинци в Македония за събития, предхождащи войната между Иван Асен II и епирския деспот Теодор Комнин и пр.

ИЗДАНИЯ: Ryccardi de Sancto Germano notarii chronica. MGH, SS, XIX, p. 332—359.

ЛИНГВИСТИКА: A. W. Luchaire. Deutsche Geschichtsquellen. II, p. 334.

RYCCARDI DE SANCTO GERMANO NOTARII CHRONICA

1. *Franci Venetique Constantinopolim vi capiunt*

Ео anno Franci foedus cum Venetis componentes et adversus laderam navigantes, civitatem Iadere ipsis rebellem Venetis vi ceperunt, et bonis propriis spoliaverunt, nobilissimam Constantinopolitanam urbem aggredientes, viriliter et potenter, sicut Domino placuit optinuerunt, et potestati Romane ecclesie cui antea non intenderat, subiecerunt illam (p. 332₂₂₋₂₄).

2. *Petrus Altisiodorensis comes a Graecis in Macedonia captus*

Petrus Altisiodorensis comes in Constantinopolitanum imperatorem electus, Romam veniens cum consorte sua ab Honorio papa apud Sanctum Laurentium extra muros Urbis in imperatorem et imperatricem coronantur. Qui regnum intrantes, et se Brundizium con-

ХРОНИКА НА РИКАРДО ОТ САН ДЖЕРМАНО

1. *Франки и венецианци превземат Цариград*

През тази година франките сключили договор¹ с венецианците, отплавали срещу Ядара², превзели град Ядара, понеже бил въстанал против самите венецианци, и ограбили богатствата му. Те нападнали преславния град Константинопол, изместени и храбро го завладели — така било угодно на Бога — и го подчинили под властта на Римската църква, към която по-рано не е бил благосклонен.³

2. *Граф Петър Алтисидорски бива пленен от византийците в Македония*

Граф Петър Алтисидорски⁴ бил избран за Константинополски император, пристигнал в Рим заедно със съпругата си и там бил коронясан за император и императрица от папа Хонорий в църквата „Св. Лаврентий“ вън от стените на града. Те поселили властта, стигнали в Брундизиум с почетна рицарска вой-

¹ Става дума за договора от 1204 г. ² Това е дн. град Зара на Далматинския бряг. ³ За това вж. В. Златарски История, т. III, с. 168 сл. ⁴ Отнася се за френския граф Петър Куртене Оксероя, комуто в 1217 г. била предложена латинската корона в Цариград.

ferentes cum honesto militari exercitu, ibi dominum Iohannem de Columna cardinalem in Constantinopolim legatum venturum expectant, cum quo infausto satis omne navigio transfretantes, ad portum Durachii pervenerunt. Qui pravo ducti consilio imperatrice eos per mare precunte ad civitatem Bizanteam, obsidere et expugnare previderunt Durachium; et cum viris non proficerent aut viribus suis, ab obsidione civitatis ipsius degressi sunt. Qui errantes per devia et condensa sylvarum, a Grecis intercepti sunt, de quibus nonnulli in ore gladii perierunt, nonnulli vero capti sunt, et carcerali squalore una cum ipso imperatore consumpti. Ipse etiam cardinalis captus est et detentus (p. 338₅₆₋₅₈—339₁₋₂).

ска и там почакал господин кардинала Йоханес де Колумна, който щял да отиде в Константинопол като посланик. Те отплували с него в лош час и пристигнали в пристанището на Дурацо. Водени от лош план, те решили да обсадят и превземат Дурацо, а пък императрицата ги изпреварила по море — в посока към византийската столица. И като нямали успех поради недостиг в хора и сили, отказали се от обсадата на тоя град. Когато пък се заблудили из непроходимите и гъсти гори⁹, те били изловени от гарците. Някои от тях били погубени от меч, а някои били пленени и загинали заедно със самия император в мърския затвор. Дори и самият кардинал бил пленен и задържан.

⁹ Т.е. при преминаването на Петър Куртене през Македония и Албанските планини, където целият му отряд бил разбит и унищожен от солунско-епископски деспот Теодор Комнин. Основно събитие в Македония и издържането на Иван Асен II вж. В. Златарски, История, т. III, с. 324.

ХІХ. ХРОНИКА НА ВИЛХЕЛМ АНДРЕНСКИ

Хрониката е съчинена от Вилхелм, абат на манастира Andres (Лотарингия), който живял през първата половина на ХІІІ в. Съдържа кратко сведение за пленяването на латинския император Балдуин I Фландърски от българския цар Калоян.

ИЗДАНИЕ: *Wilhelmi Chronica Andrensis*. MGH, SS, XXIV, p. 684—773.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, S. с 429.

WILLELMI CHRONICA ANDRENSIS

*Balduinus imperator Constantinopolitanus
a Bulgariis in captivitatem abducitur*

Anno Domini 1205. Balduinus imperator Constantinopolitanus a Iohanne cognomento Blake in conflictu inter se commisso captus fuit, nulli postea de suis comparens (p. 730₄—5)

ХРОНИКА НА ВИЛХЕЛМ АНДРЕНСКИ

*Константинополският император Балдуин
пада в плен у българите*

В година господня 1205 константинополският император Балдуин бѣл пленен от Йоан, по прякор Влах¹, в завързалото се между тях сражение. И след това никой от хората му не го видял вече.

¹ Цар Калоян (1197—1207) се е титуловал „цар на българя и влах“.

XX. РАЙНЕР САКОНИ

Райнер Сакони бил роден в Пиаченца, град в Ломбардия, в който през XIII в. катарската ерес била особено силно разпространена. Точната дата на раждането му не може да бъде установена, но тя трябва да се търси през първите години на XIII в. Райнер сам пише за себе си, че в продължение на седемнадесет години е заемал ръководен пост в катарското общество като „резнарх“, което трябва да се разбира, че е стоял начело на една местна катарска организация. Не е известно към кой клон от катарското общество той е принадлежал. Под влияние на известния инквизитор Петър от Верона към 1245 г. Райнер се отрекъл от ереста и влязъл в редовете на доминиканския орден. Той сътрудничел активно на споменатия инквизитор в преследването на катарите. От 1254 до 1259 г. Райнер Сакони стоял начело на инквизицията в Ломбардия със седалище град Милано. Последното известие за него датира от 1262 г. — то е едно писмо на папа Урбан IV от 21 юли, отправено до него, чрез което папата го изпраща със специална мисия в град Витербо.

Райнер е известен като автор на едно кратко, но ценно съчинение за катарите, озаглавено „Изложение на брата Райнер, от ордена на братята проповедници, за катарите и бедняците от Лион“, което е било завършено в 1250 г. То е написано в дух на непримиримост и неприязън срещу еретниците, които авторът познава добре като свои бивши съмишленици. Произведението на Райнер не е подробно разобличение на катарските вярвания, а сбито, систематично описание на тях вярвания, написано с цел да служи като справочник и ръководство на инквизиторите. То се разделя на отделни параграфи, третиращи различни въпроси, които се обясняват в отделни заглавия, например за различните секти на катарите, за общите възгледи на катарите, за отделни техни вярвания, за устройството на техните общества, за йерархията, за имената на отделните катарски организации, за областите им и др.

Като исторически извор съчинението има две основни слабости — неприязненост спрямо катарската доктрина и катарите изобщо и краткост на изложението. Положителните страни обаче далеч патежават на минусите на историческата критика. Авторът е много добре осведомен по всички въпроси и показва задълбочено разбиране на проблемите на катаризма, изложението е систематично и съдържателно; разказът е сбит, но точен и разбираем, стилът е ясен. Изобщо произведението на Райнер Сакони е един от най-ценните извори за цялото еретическо движение на катарите в Западна Европа. Освен това то е важен извор и за еретниците-дуалисти на Балканския полуостров и в Мала Азия — богомилите и лавликяните. „Изложението“ на Райнер дава възможност да се установи догматичното сходство на катаризма с богомилството и други източни ереси и богомилското разпространение или влияние в Западна Европа. Трябва да отбележим, че Райнер Сакони схваща всички дуалистички еретически общества от Мала Азия до Пиринейския полуостров като катарски.

Особено значение имат списъкът на катарските организации през XIII в., които са достигали шестнадесет на брой, и уточняванията на някои от техните области. Тук авторът включва и богомилските организации в България и на Балканския полуостров. Такъв

списък на броя и имената на еретическите организации, подреден по страни, като се почне от Франция и се стигне до византийските земи в Мала Азия, не се дава от никой друг извор.

Общите възгледи на катарите, които Райнер обяснява като влияния за някои еретици, се отнасят и за богомилите. Особените възгледи на отделни катарски организации и общества, които авторът обяснява, след като е изложил общите възгледи, дават възможност да се промисли по-подробно в катарската догматика и да се установят приликите и различията както между западните еретически организации, така и между тях и организациите на богомилите и павликяните на изток. Много важни са и някои кратки сведения, които Райнер дава за конкретните връзки между катарите и богомилите и за възприемаемите на богомилски догматични елементи от катарите.

Като се има пред вид големият интерес на произведението на Райнер Сакони за изучаването на богомилството в България и на Балканския полуостров и особено за установяването на неговото разпространение или влияние върху катарското движение в страните на Западна Европа, тук се помещава по-голямата част от него. Изключват се само сведенията за еретиците-леонисти, наречени още бедняци от Лион, повече известни с името валдензи, които не са били дуалисти и нямат нито догматичен, нито организационен допир с богомилите.

ИЗДАНИЯ: Най-новото издание на „Изложението на катарите и бедняците от Лион“, откъдето е взет настоящият и преведен тук текст, е на А. Дюндаи: *Un traité du XIIIe siècle. Le Liber de duobus principis, suivi d'un fragment de rituel cathare*. Roma, 1939, p. 64—78.

На български език почти цялото съчинение на Райнер Сакони е издадено в сборника Д. Ангелов, В. Примо и Г. Батандиер: *Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извора*. С., 1967, с. 136—160.

КНИЖНИНА: За ръководните възгледени литература от А. Дюндаи: Цит. съч., с. 59—61, специално бележки 32, 34 и 36. За по-старите издания въз. С. Селмидт: *Histoire et doctrine de la secte des Cathares et Albigeois*. T. II. Paris — Genève, 1849, p. 310. В. Примо и Райнер Сакони като извор за връзките между катарите, павликяните и богомилите. — В. Изследвания в чест на М. С. Дрянов. С., 1960, с. 535—570.

SUMMA FRATRIS RAYNERII DE ORDINE FRATrum PRÆDICATORUM. DE CATHARIS ET PAUPERIBUS DE LUGDUNO

Introductio

In nomine domini nostri Iesu Christi. Cum sectae haeticorum olim fuerint multae, quae omnino fere destructae sunt per gratiam Iesu Christi, tamen duae principales modo inveniuntur, quarum altera vocatur Cathari sive Paterini, altera Leonistae seu pauperes de Lugduno, quorum opiniones praesenti paginae annotantur.

ИЗЛОЖЕНИЕ НА БРАТА РАЙНЕР ОТ ОРДЕНА НА БРАТЯТА ПРОПОВЕДНИЦИ, ЗА КАТАРИТЕ И БЕДНЯЦИТЕ ОТ ЛУНГУДУНУМ

Въведение

В името на господна наш Иисуса Христа. По-рано имаше много еретически секти, но те почти напълно са унищожени от милостта на Иисуса Христа и сега съществуват две главни секти. Едната от тях се нарича секта на катарите или патарените¹, а другата — на леонистите или бедняците от Лунгудунум.² Техните учения ще бъдат изложени на следващите страници.

¹ Катарите или патарените (споменати тук, наричани още албигойци, пифси, бутри, публикани, известни и с други имена) са били всички еретични дуалисти, прасвати в редица страни на Западна Европа, най-много в Италия и Франция. За имената на западните еретици въз. А. Вогел: *Die Katharer*. Stuttgart, 1953, p. 240—253. За името „бутри“, ерещици и различни варианти, и за връзката на западните еретици с богомилите въз. В. Примо и Райнер Сакони: *Бутрите*. С., 1970. ² Леонистите или бедняците от Лунгудунум (или Лион) са известни повече с името валдензи или валденци. Те не са имали дуалистична доктрина и канъта и са били догматични и организационен допир с леонистите и други леонистични еретици.

1. De diversis sectis Catharorum

Sciendum est itaque primum, quod prima secta, videlicet Catharorum divisa est in tres partes sive sectas principales, quarum prima vocatur Albanenses, secunda Concorrenses, tertia Baiolenses, et hi omnes sunt in Lombardia. Ceteri vero Cathari sive sint in Tuscia, sive in Marchia, vel in Provincia, non discrepant in opinionibus a praedictis Catharis, sive ab aliquibus eorum. Habent igitur omnes Cathari opiniones communes in quibus conveniunt, et proprias in quibus discordant, de quibus omnibus dicendum est: et primo de communibus.

2. De communibus opinionibus Catharorum

Communes opiniones omnium Catharorum sunt istae, scilicet quod diabolus fecit hunc mundum et omnia quae in eo sunt. Item quod omnia sacramenta Ecclesiae, scilicet sacramentum baptismi aquae materialis et cetera sacramenta nihil prosunt ad salutem, et quod non sunt vera sacramenta Christi et eius Ecclesiae, sed deceptorum et diabolica, et ecclesiae malignantium. Quot vero sacramenta et quae et qualia habeant praedicti haeretici, dicetur inferius. Item communis opinio Catharorum est omnium quod matrimonium carnale fuit semper mortale peccatum, et quod non puniatur quis gravius in futuro propter adulterium vel incestum, quam propter legitimum coniugium, nec etiam inter eos propter hoc aliquis gravius puniretur. Item omnes Cathari negant carnis resurrectionem futuram. Item credunt quod comedere carnes et ova vel caseum, etiam in urgenti necessitate sit peccatum mortale, et hoc ideo quia nascuntur ex coitu. Item quod non licet iurare in aliquo casu, et hoc ideo esse mortale peccatum. Item quod potestates saeculares peccant mortaliter puniendo malefactores vel haereticos. Item quod nemo potest fieri salvus nisi per eos. Item quod omnes parvuli etiam baptizati non levius aeternaliter puniuntur quam latrones et homicidae. Sed in hoc videntur dissentire aliquantulum Albanenses, sicut infra dicentur. Item omnes negant purgatorium.

1. За различните секти на катарите³

И тъй нека най-напред се знае, че първата секта, тая на катарите, е подразделена на три главни групи или секти⁴, от които първата е сектата на албанезите, втората — на конкоренците, а третата — на байоленците. Всички те се намират в Ломбардия. Останалите катарни пък се или в Туския или в Маркия, или в Провинция. Те не се различават във възгледите си от гореспоменатите катарни или от някои от тях. И тъй всички катарни имат общи възгледи, по които си приличат, и отделни, по които се различават. Нека говорим за всички тях, а най-напред за общите им възгледи.

2. За общите възгледи на катарите

Общите възгледи на всички катарни са тези, а именно, че дяволът е сътворил този свят и всичко, което се намира в него.⁵ Също, че всички тайнства на църквата, именно кръщенето с обикновена вода и останалите тайнства, не помагат никак за спасението и че те не са истински тайнства на Христа и на църквата му, а са дъжливни и дяволски и принадлежат на църквата на нечестивците. А колко тайнства имат споменатите по-горе еретици, кои и какви са тези тайнства, ще бъде казано по-долу. Също така общ възглед на всички катарни е, че плътският брак е бил винаги смъртен грях и че нито някой ще бъде наказван в бъдеще заради прелюбодеяние или разврат по-тежко, отколкото заради законно бракосъчетание, нито пък някой е наказван между тях по-тежко заради това. Също така всички катарни отричат и бъдещото възкресение на плътта. Също така те вярват, че яденето на месо, яйца и сирене, дори и при крайна нужда, е смъртен грях, и то затова, понеже те се създават от съвкупление. Също че не е позволено да се кълнат при какъвто и да е случай, поради което това се смята за смъртен грях. Също така, че светските власти грешат смъртно, като наказват злосторниците и еретиците. Също така, че никой не може да бъде спасен освен чрез самите тях. Също така, че всички деца, дори и кръстени, ще бъдат наказвани в отвъдния свят не по-леко, отколкото разбойниците и убийците. В това отношение, изглежда, албаненците се различават малко от тях, както ще бъде казано по-долу. Също така всички те отричат чистилището.

³ Под различни секти на катарите Райнер разбира не в истинския смисъл различни ереси, а отделни клонове на едно и също еретическо движение. ⁴ Тук те имат пред вид, главно еретиците в Италия. За техните отделни общини или клонове, за техните вървания Райнер дава подробни сведения в труда си по-нататък. ⁵ Относно дуализма като основна черта на богомилското учение, която е била също такава за катарите, вж. Б. П. Я. и в. Богомилският дуализъм. Проваход, същност и обществено политическо значение. — ИИИ, 8, 1960, с. 73—151.

3. De sacramentis Catharorum

Cathari namque ad instar simularum quae hominis actus imitari conantur, quatuor habent sacramenta, falsa tamen et inania, illicita et sacrilega, quae sunt impositio manus, panis benedictio, poenitentia et ordo, de quibus per ordinem est dicendum.

4. De manus impositione

Manus impositio vocatur ab eis *consolamentum* et spirituale baptismum, sive baptismum spiritus sancti, sine qua secundum eos nec peccatum mortale remittitur, nec spiritus sanctus alicui datur, sed per eam factam solummodo ab eis utrumque confertur. Differunt tamen aliquantulum in hoc Albanenses a ceteris. Albanenses enim dicunt quod manus ibi nihil operatur, cum a diabolo sit ipsa creata secundum eos, ut infra dicetur, sed sola Dominica oratio quam ipsi tunc dicunt, qui manus imponunt. Ceteri vero omnes Cathari dicunt quod utrumque est ibi necessarium et requiritur, scilicet manus impositio et Dominica oratio. Est etiam communis opinio omnium Catharorum quod per illam impositionem manus non fit aliqua remissio peccatorum si illi qui manum imponunt sunt tunc in aliquo peccato mortali. Fit autem haec manus impositio a duobus ad minus, et non solum a praelatis eorum sed etiam a subditis, et in necessitate a Catharibus.

5. De fractione panis

Panis benedictio Catharorum est quaedam fractio panis quam ipsi quotidie faciunt, tam in prandio quam in coena. Fit autem huiusmodi fractio panis hoc modo. Cum ingressi sunt ad mensam Cathari sive Catharae, stantes omnes dicunt „Pater noster“. Interim qui prior est professione vel ordine tenet panem unum, vel plures si necesse est ad multitudinem quae ibi forte esset, et dicendo „gratia Domini nostri Iesu Christi sit semper cum omnibus nobis“, frangit panem, sive panes et distribuit omnibus discumbentibus, non solum

3. За тайнствата на катарите

Катарите са панетина като наймунни, които се опитват да подражават действията на човека. Те имат четири тайнства, обаче лъжливи и празни, не позволенни и нечестивни. Те са: възлагането на ръка, благославянето на хляба, покаянието и тяхната организация. За тях ще разкажем по ред.

4. За възлагането на ръка

Възлагането на ръка се нарича от тях утешение или духовно кръщение или кръщение чрез светия дух.⁶ Без него според тях нито се опрощава смъртен грях, нито се предава комуто и да било светият дух, а само чрез неговото извършване се постига и едното, и другото. Обаче в това албанезите се отличават малко от останалите. Албанезите твърдят, че в този случай ръката не взема никакво участие, понеже според тях тя самата е създадена от дявола, както ще бъде казано по-долу, но единствена роля играе господията молитва, която тогава произнасят тези, които възлагат ръцете. Всички останали катарите твърдят, че е необходимо и се изисква и едното, и другото, а именно възлагането на ръката и господията молитва. Съществува също общо схващане у всички катарите, че чрез това възлагане на ръка не се извършва никакво опрощаване на греховете, ако тези, които възлагат ръката, са обременени в момента с някакъв смъртен грях. Това възлагане обаче става най-малко от двамата, и то не само от техни прелати, но и от техни подчинени, а при необходимост дори и от жени-катарки.

5. За разчупването на хляба

Благословението на хляба у катарите е разчупване на хляба⁷, които те извършват всекидневно както при обяд, така и при вечеря. Това разчупване на хляба става по следния начин. Когато катарите и катарките пристъпят на трапезата, всички прави произнасят „Оче наш“. При това този, който е пръв по вяра и сан, държи един хляб или повече, ако е необходимо за събраното множество, което случайно се намира там, и с думите „Милостта на Господа наш Иисуса Христа да бъде винаги с всички нас“ разчупва хляба или хлябовете и ги разпределя

⁶ „Възлагане на ръка“ и „утешение“ или духовно „кръщение“ станало чрез специален обред. Чрез това еретическо тайнство обновеният еретик, наричан „вярващ“ (perfectus), мисъл да бъде „архетип“ на най-висшия христ на еретиците — да стане „съвършен“ (perfectus). Същото тайнство е било практикувано и от богомилците. Д. А. Утегов, Богомилството в България, с. 127; C. Schmitt, Histoire... II, p. 119; G. Dollinger, Die Ketzerei... I, p. 206; A. G. G. Die Ketzerei... I, p. 206. ⁷ Тоzi ритуал у катарите е най-подробно описан в горното сведение на Райнер. Тук произлиза връзката на катарите с ранните християни.

Catharis sed etiam credentibus suis, latronibus, adulteris et homicidis. Veruntamen Albanenses dicunt quod panis ille corporalis non benedicitur nec potest accipere aliquam benedictionem, cum ipse panis sit creatura diaboli secundum eos, et in hoc differunt a ceteris omnibus, qui dicunt quod ille panis vere benedicitur. Nemo tamen ex eis credit quod ex illo pane conficiatur corpus Christi.

6. De falsa paenitentia Catharorum

Nunc dicendum est qualis sit paenitentia Catharorum. Paenitentia Catharorum omnino falsa est et vana, deceptoria et venenosa sicut subsequenter ostenditur. Tria namque requiruntur in vera paenitentia, scilicet cordis contritio, oris confessio et operis satisfactio. Ego autem frater Rainerius, olim haeresiarcha, nunc Dei gratia sacerdos in ordine Praedicatorum licet indignus, dico indubitanter et testificor coram Deo, qui scit quod non mentior, quod aliquod illorum trium non est inter Catharos sive in paenitentia eorum. Erroris namque venenum, quod ex ore antiqui serpentis biberunt, non sinit eos de peccatis suis aliquem habere dolorem. Hic autem error quadruplex est, scilicet quod pro aliquo peccato nec gloria aeterna alicui paenitenti diminuitur, nec poena inferni non paenitenti augetur, et quod ignis purgatorius nemini reservatur sed impositione manus culpa et poena a deo totaliter relaxatur. Non enim gravius puniatur Iudas proditor quam infans diei unius, sed omnes erunt equales tam in gloria quam in poena sicut ipsi credunt exceptis Albanensibus, qui dicunt quod quisque restituatur in statum pristinum, non tamen propriis meritis, et quod in utroque regno, dei scilicet et diaboli, alii alijs sunt maiores.

Ad haec etiam dico amplius quod multi ex eis, qui infecti sunt erroribus memoratis, saepe dolent dum recolunt quod non adimpleverunt saepius libidinem suam tempore quo

между всички катаризанти, не само на катарите⁸, но и на всички свои вървещи, разбойници, развратници и убийци. Обаче албаненците твърдят, че този обикновен хляб не се благославя, нито може да получи благословение, понеже самият хляб бил според тях дяволско творение. По това те се различават от всички други, които казват, че този хляб наистина се благославя. Все пак никой от тях не вярва, че чрез този хляб се приема тялото Христово.

6. За лъжливиото покаяние на катарите

Сега нека кажем в какво се състои покаянието на катарите.⁹ Покаянието на катарите изобщо е лъжливо, несъстоятелно, измамно и отровно, както се посочва по-долу. При истинското покаяние се изискват три неща, именно угризение на съвестта, усъно признание и изкупление за простъпката. Обаче аз, братът Райнер, някога ересиарх, а сега по божия милост свещенослужител в ордена на проповедниците, макар и недостоеен, заявявам без колебание и се заклевам пред бога, който знае, че не лъжа, че у катарите, или по-скоро в тяхното покаяние, не се среща нито едно от тези три неща. Защото отровата на греха, която в древност са пили от устата на Змията, не им позволява да изпитват някаква болка за своите грехове. Впрочем техният грях е четворен, а именно, че за каквото и да е прегрешение не се наказва речната слава на този, който се покаява, също, че наказанието в ада не се увеличава за този, който не се разкайва, че не се запазва за някого очистителният огън, че само с възлагане на ръка се опрощават напълно от бога вината и наказанието. Самите катари вярват, че предателят Юда няма да бъде наказан по-тежко от някое дете на един ден, но че всички ще бъдат равни както в славата, така и в наказанието. Изключенне правят албаненците, които твърдят, че всеки ще бъде възвърнат в предишното си състояние не обаче поради собствените си заслуги и че и в едното, и в другото царство, това на бога и на дявола, едни са по-големи от други.

Към това ще прибавим още, че мнозина от тях, осветени от споменаваните прегрешения, често се измъчват, като си помислят, че не са удовлетворявали по-често своята страст

⁸ За различаването на хляба, който може да се приеме като обичай и на богомилците, виж: Д. Ангелов. Богомилството, 195—199. За същия обред у катарите срв. A. Borst. Die Katharer, p. 201. ⁹ Покаянието на катарите, както и на богомилците, се е извършвало чрез изговора на повед. От горното сведение на Райнер, на първо място, липсва отрицателното му отношение към тяхното покаяние, което той изцяло отхвърля. Тази прак-

тика на катарите е била еднаква с богомилската. За това има редица изворни сведения, които са поместени в съдържанието на Д. Ангелов, В. Примс и Г. Батакачев. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извора, С., 1967. За поведението у богомилците срв. Д. Ангелов. Богомилството, 195—199. у катарите — A. Borst. Die Katharer, p. 199.

nondum professi fuerant haeresim Catharorum. Et haec est etiam causa quare multi credentes tam viri quam mulieres non timent magis accedere ad sororem suam vel fratrem, filiam seu filium, neptem vel nepotem, consanguineam vel cognatum quam ad uxorem et virum proprium. Tamen aliqui ex eis horribilitate ac humana verecundia fortasse ab huiusmodi retrahuntur.

Probatur etiam manifeste quod non dolent de peccatis suis, quae ante professionem haeresis suae commiserunt, pro eo quod nulli homini restituunt usuram, furtum aut rapinam; immo reservant eam sibi vel potius relinquunt filiis vel nepotibus suis in saeculo permanentibus. Ipsi etiam dicunt usuram nullam esse peccatum.

Praeterea dico indubitanter quod in annis XVII quibus conversatus sum cum eis non vidi aliquem ex eis orare secreto seorsum ab aliis, aut ostendere se fristem de peccatis suis sive lacrymari vel percutere pectus et dicere: „Propitius esto, Domine, michi peccatori“, sive aliquid aliud huiusmodi, quod sit signum contritionis. Nunquam etiam implorant auxilium vel patrocinium angelorum, sive beatae Virginis, evel sanctorum, neque mutant se signo crucis.

7. De confessione Catharorum

Nunc de confessione Catharorum dicendum est, quae et qualis sit, et quando faciunt eam et quibus confitentur. Confessio eorum fit hoc modo: Ego sum hic coram deo et vobis ad faciendum confessionem et ad ponendum me in culpam de omnibus peccatis meis quae sunt in me usque modo, et ad recipiendum de omnibus veniam a deo et a vobis. Fit etiam ista confessio coram omnibus et publice qui sunt ibi congregati, ubi multotiens sunt centum vel plures viri et mulieres Cathari et credentes eorum. Et dictam confessionem facit unusquisque eorum quando recepit supradictam manus impositionem; et eam facit principaliter praelato eorum tenenti codicem evangeliorum vel totius novi testamenti ante pec-

през времето, в което още не са изповядвали катарската ерес. Поради тази причина много вярващи, както мъже, така и жени, не се страхуват да влизат в сношения по-често със своя сестра или брат, дъщеря или син, внучка или внук, родственици или близък, от колкото със собствената си съпруга или със собствения си съпруг. Все пак някои от тях не се решават на подобно деяние поради отвращение или поради хорски срам.

Също така открито се твърди, че те не страдат за греховете, които са извършили, преди да почнат да изповядват своята ерес, защото те не връщат никому дълга, откраднати вещи или плячка. Напротив, те ги запазват за себе си или по-скоро ги оставят на синовете или на внуците си, които остават в светския живот. Те също така твърдят, че да се взема дълга не е никакъв грях.¹⁰

Освен това заявявам без колебание, че в продължение на седемнадесет години, през които общувах с тях, аз не видях никого от тях да се моли тайно отделно от другите или да се показва натъжен за своите грехове, или да пролива сълзи, или да се бие в гърдите и да казва: „Бъди милостив, господи, към мене, грешника“, или нещо друго подобно, което да означава угризение. Никога също така те не призовават помощта или зашитата на ангелите или на блажената дева, или на светците, нито пък се предпазват с кръстния знак.¹¹

7. За изповедта на катарите¹²

Сега нека разкажем за изповедта на катарите, коя и каква е тя, кога я извършват и пред кои се изповядват. Изповедта им се извършва по следния начин. „Аз съм тук пред бога и пред вас, за да извърша изповед и да изповядам вината си за всички свои грехове, които са в мен до този момент, и да приема за всички тях прощане от бога и от вас.“ Тази изповед става също така публично и пред всички, когато много пъти се събират по сто или повече мъже и жени катар и техни вярващи. При това посочената изповед прави всеки един от тях, когато приема описаното по-горе възлагане на ръка. И я прави обикновено пред техния прелат, който държи книгата на евангелията или на целия Нов завет пред гърдите си. Той, след като извърши освобождаване от греховете,

¹⁰ Тук трябва да се отхвърлят обвиненията на Райнер срещу катарите относно невървянето на закон, краденето и плячкосването. Такава дейност, превърната от тях в система, не се потвърждава от други извори, а дори и от самия Райнер, който по-нататък косвено признава тяхната жертвоготовност, пожертвователност, страдания и преследвания, на които те са били подложени и които помагали стопански. За това виж. Б. При м о в. Отношението на богомилите и на техните акадични последователи към труда, частната собственост и държавата — ИПр, XII, 1936, с. 36—56. ¹¹ Катарите, както и богомилите, не признавали кръста, на който бил разпънат Христос, като нещо свято, понеже бил съставен от дърво, част от мироздания според тях материален свят. Те не признавали също така и кръстения и не го практикували. ¹² Относно катарската изповед виж. бел. 9, вж. бел.

tus suum, qui, facta absolutione, ponit librum super caput eius, et alii Cathari qui ad sunt manum dextram, incipientes consequenter suas orationes.

Quando autem quis eorum cadit in peccatum carnis, vel in aliud quod sit secundum opinionem eorum mortale, post receptam manus impositionem, oportet eum confiteri illud peccatum tantum et non alia, et recipere iterum manus impositionem secreto a praelato suo et ab uno alio ad minus cum eo.

Item de venialibus fit confessio hoc modo. Unus pro omnibus loquens alta voce, omnibus inclinatis in terra coram praelato tenente librum ante pectus suum, dicit: „Nos venimus coram deo et vobis ad confitendum peccata nostra quia multum peccavimus in verbo, opere, in visione et cogitatione“ et cetera huiusmodi. Unde apparet manifeste quod omnes Cathari sine confessione moriuntur in peccatis suis. Et hoc modo confitentur semel in mense si commode possunt.

Nunc dicendum est si Cathari faciunt opera sua pro satisfactione peccatorum quae, priusquam profiterentur haeresim, commiserunt. Ad quod dico quod non. Licet ignorantibus fortasse hoc mirabile videatur. Nam frequenter orant et ieiunant et abstinent se omni tempore a carnibus, ovibus et caseis, quae omnia videntur esse satisfactoria pro peccatis eorum et de quibus ipsi saepe inaniter gloriantur. Sed est in eis triplex error qui facit dicta opera non esse satisfactoria. Primus est quod culpa et poena dimittitur totaliter per suam manus impositionem et orationem, vel per orationem tantum iuxta Albanenses sicut supra dictum est. Secundus est quod deus nemini infert poenam purgatoriam, quam penitus esse negant, neque temporalem, quam a diabolo inferri putant in hac vita. Hinc etiam dicendum est quod praedicta opera non iniunguntur eis cum sunt Cathari in penitentiam sive in remissionem peccatorum suorum. Tertius est quod tenetur quilibet necessario facere illa opera tanquam praecpta dei. Ita puer X annorum qui nunquam ullum omnino peccatum mortale commiserat antequam fieret Catharus, sicut senex qui nunquam a peccato cessavit. Non enim gravius puniretur aliquis Catharus apud eos si biberat toxicum volens se occidere quam si pro morte vitanda comederet pullum de consilio medicinae vel in aliquo alio casu necessitatis, nec etiam in futuro gravius puni-

полата книгата над главата му, а другите катарни, които присъствуват там, полагат дясната си ръка и почват последователно *своите молитви*.

А когато някой от тях е извършил плътски грях или някакъв друг, който според тяхното схващане е смъртен грях, след като му бъде възложена ръка, той трябва да изповяда само този свой грях, а не другите и да получи някога тайно възлагане на ръка от своя прелат и поне от още един друг заедно с него.

А изповедта за прошка става по следния начин. Всички се покланят до земята пред прелата, който държи книгата пред гърдите си и един за всички произнася с висок глас думите: „Ние идваме пред бога и пред вас, за да изповядаме своите грехове, понеже много съгрешихме в думи, в дело, в поглед и помисли“ и други подобни. Оттук става ясно, че всички катарни умират със своите грехове без изковед. По този начин те се изповядват веднъж в месеца, ако им е възможно.

Сега нека да кажем дали катарите вършат тези неща, за да изкупят греховете, които са извършили, преди да приемат ереста. На това отговарям отрицателно, макар това може би да изглежда странно по първоначално. Пасторите те често се молят, постят и се въздържат винаги от месо, яйца и сирене — рече тогава, че е изкупление за техните грехове, и те с това често напразно се хвалят. Но те се заблуждават в три неща и поради това споменатите по-горе техни деяния не са достатъчни за изкупление. Най-напред те се заблуждават в това, че вината и наказанията се опрощават изцяло чрез тяхното възлагане на ръка и молитва или само чрез молитва у албаненците, както беше казано по-горе. На второ място, че бог не дава никому очистително наказание (това те отричат напълно), нито че той дава временно наказание, което те смятат, че е донесено от дявола на този свят. После също така трябва да се каже, че описаните деяния за показание или за опрощаване на техните грехове не се изискват от тях, когато станат катарни. На трето място те грешат в това, че държат всеки да извършва непременно тия деяния като божии заповеди — както едно дете на десет години, което изобщо не е извършило някакъв смъртен грях, преди да стане катар, така и старец, който много не се е отказвал от греха. Защото у тях не се наказва по-тежко някой катар, ако напие отрова *с тованна* да се самоубие, отколкото ако с цел да избегне смъртта, изяде някое яде по лекарски съвет или в някакъв случай на нужда, нито според тях също и

retur secundum eos. Idem etiam dicunt de matrimonio sicut supra ostensum est.

Item eleemosynas paucas aut nullas faciunt, nullas extraneo nisi forte propter opudum vicinorum suorum vitandum et ut honorificentur ab eis, paucas suis pauperibus. Et est triplex ratio. Quarum prima est quia non sperant habere inde maiorem gloriam in futuro, nec suorum veniam peccatorum. Secunda est quia omnes fere sunt avarissimi et lenaces, et est causa quia pauperes eorum, qui tempore persecutionis non habent victui necessaria, vel ea quibus possint restaurare suis receptatoribus res et gomos, quae pro eis destruuntur, vix possunt invenire aliquem qui velit eos tunc recipere, sed divites Cathari multos inveniunt. Quare quilibet eorum si potest divitias sibi congregat et conservat.

Praeterea non est praetermittendum de oratione eorum, quando ipsi putant eam necessario dicendam et maxime quando sumunt cibum vel potum. Siquidem multi ex eis in suis infirmitatibus dixerunt aliquando eis, qui ministrabant eis, quod ipsi non ponerent aliquid cibi vel potus in os eorum si illi infirmi non possent dicere „Pater noster“ ad minus, unde verisimile est quod multi ex eis occiderunt seipsos hoc modo.

Ex praemissis itaque apparet apertissime quod Cathari nullam faciunt poenitentiam, maxime cum non habeant contritionem de peccatis, nec ea confiteantur, nec pro eis satisfaciunt, quamvis multum se affligant et quod pro suis erroribus in aeternum gravissime puniuntur.

Nunc dicendum est de quarto et ultimo sacramento Catharorum, scilicet de ordine. Et primo quot ordines habent; secundo de nominibus eorum; tertio de officio cuiusque ordinis; quarto et quinto a quibus et quomodo fiunt. Ultimo additur quot et ubi sunt ecclesiae Catharorum.

8. De ordinibus Catharorum et officiis eorum

Ordines Catharorum sunt quatuor. Ille qui est in primo et maximo ordine constitutus vocatur episcopus. Ille qui in secundo, filius maior. Ille qui in tertio, filius minor. Et qui

и бъдеще ще бъде наказан по-тежко. Същото твърдят за брака, както е изложено по-горе.

Също така те дават малко милостия или пообщо не дават никаква милостия, излизайки на външни хора освен понякога, за да избегнат упрека на своите съседни и за да бъдат зачитани от тях, дават малко и на своите бедни. За това има три обяснения. Първото от тях е, че не се надяват от това да получат по-голямо спасение в бъдеще. нито прощане за своите грехове. Второто е, че почти всички те са много големи скъперници и стиснати. Най-сетне причина е и това, че техните бедни, които през време на преследване нямат продукти за прехранване и средства, с които да могат да възстановят на своите укриватели покъщнината и домовете, които биват събаряни заради тях, едва могат да намерят някого, който иска в такъв случай да ги приеме, докато бъдат катарите периграт мнозина. Затова всеки от тях, ако може, си събира и пази богатството.¹³

Освен това не трябва да пренебрегваме въпроса за тяхната молитва — кога сами те смятат, че трябва да бъде произнасяна, и най-вече когато явяват храня или питие. Във всеки случай мнозина от тях през време на заболяване са казвали понякога на тези, които са им прислужвали, че сами не биха поставили никаква храна или питие в устата си, ако те поради немощ не биха могли да произнасят поне „Отче наш“. Поради това изглежда вероятно, че мнозина от тях са се самоубивали по този начин.

И така от горензложеното става съвсем ясно, че катарите не извършват никакви покаяние, най-вече понеже не изпитват угризение на съвестта за греховете си, нито ги признават, нито ги изкулват, макар и много да се измъчват и за това, че за своите прегрешения ще бъдат наказвани навеки най-тежко.

Сега иска да кажем за четвъртото и последно тайнство на катарите, именно за организацията им. И най-напред колко вина имат те. Второ, за техните наименования. Трето, за длъжността на всеки чин. Четвърто и пето, от кои и по какъв начин се произгласяват. Най-после ще прибавим кои са и къде се намират църквите на катарите.

8. За чиновите на катарите и техните длъжности

Чиновите на катарите са четири. Този, който е поставен на първо и най-високо място и има най-голям чин, се нарича епископ; този, който е на второ място — по-голям

¹³ Тия сведения на Райнер са изключително важни за разрешаването на въпросите за отношенията на катарите към частната собственост и за социалния състав на катарските общества. Вж. допълнителни сведения и обяснения по тия въпроси у Б. П р и ж о в, „Отношения...“, с. 36—58; Райнер Сакони жито юмер, с. 558—568.

in quarto et ultimo, dicitur diaconus. Ceteri qui sunt inter eos sine ordinibus vocantur Christiani et Christianae.

9. De officiis episcoporum

Officium episcopi est tenere semper prioratum in omnibus quae faciunt, scilicet in impositione manus, in fractione panis et incipiendo orare. Idem servat filius maior absente episcopo et filio maiore.

Praeterea isti duo filii simul vel separatim discurrunt visitando Catharos, et Catharas omnes qui sunt sub episcopo et omnes tenentur obedire eis. Similiter in omnibus servant et faciunt diacones unusquisque in suis subditis absentibus episcopo et filiis. Et est notandum quod episcopi et filii habent in singulis civitatibus, maxime in quibus morantur Cathari, singulos diacones.

10. De officiis diaconorum

Item officium diaconorum est audire confessionem peccatorum venialium a subditis suis quae fit semel in mense, de qua supra dictum est, et facere eis absolutionem iniungendo eis tribus diebus ieiunium sive centum inclinationes flexis genibus: et appellatur istud servitium, ut ita loquar, catagore sevitiium.

11. Quomodo ordinatur episcopus

Fiunt vero ordines praedicti ab episcopo et etiam a filiis de licentia episcopi. Ordinatio autem episcopi consueverat fieri in hunc modum. Mortuo episcopo filius minor ordinabat filium maiorem in episcopum, qui postea ordinabat filium minorem in maiorem filium. Postea eligitur filius minor ab omnibus praetatis et subditis qui sunt congregati ubi fit dicta electio, et ab episcopo in minorem filium ordinatur. Et haec ordinatio filii minoris non

син; този, който е на трето — по-малък син и който е на четвърто и последно място, се нарича дякон.¹⁴ Останалите измежду тях без чин се наричат християни и християнки.¹⁵

9. За длъжностите на епископите

Длъжността на епископа е да ръководи всичко, което те правят, именно при възлагането на ръка, разчупването на хляба и започването на молитвата. Същото върши и по-големият син при отсъствието на епископа. Подобно нещо върши по-малкият син при отсъствие на епископа и на по-големия син.

Освен това тези двама синове ходят заедно или поотделно да посещават всички катар и катарки, които са под ръководството на епископа, и се държи всички да им се подчиняват. Подобно нещо спазва и върши във всички случаи всеки един от дяконите, всеки при своите подчинени, в отсъствие на епископа и на синовете. Трябва да се отбележи, че епископите и синовете имат в отделните градове, особено в тези, в които живеят катар и, отделни дякони.

10. За длъжността на дяконите

Задължение на дяконите е също така да изслушват изповедта на своите подчинени за опрощаване на греховете, което става веднъж в месеца и за което се говори по-горе, и да извършват опрощаването, като им налагат тридневен пост или сто поклона. Тази служба се нарича изкупителна служба.

11. По какъв начин става посвещението в епископски чин

Споменатите чинове се получават от епископа, а също и от синовете с позволението на епископа. А посвещаването в епископски чин някога ставаше по този начин: След смъртта на един епископ по-малкият син провъзгласяваше по-големия син в чин епископ. След това той, от своя страна, обявяваше по-малкия син в чин по-голям син. След това се избира по-малък син от всички прелати и подчинени, събрани на мястото, където става споменатият избор, и се провъзгласява от епископа за по-малък син. Този начин на провъзгласяване на по-мал-

¹⁴ Тия сведения за чиновете на катарите, дадени най-пълно и обяснени подробно от Райнер, показват не само ръководните органи сред катарските общин. Те показват и входното на организационния на катарите и богомилите. За иерархията у богомилите — вж. Д. Ангелов, „Богомилството“, с. 196—197, у катарите — А. Воте (Die Katharer, p. 203). Там е посочена допълнителна литература. ¹⁵ Катарите, както и богомилите на Изток, смятали единствено себе си за истински „християни“ или „добри християни“ (boni christiani).

est mutata inter eos. Illa vero quae supra dicitur de episcopo mutata est ab omnibus Catharis morantibus citra mare, dicentibus quod per talem ordinationem videtur quod filius instituat patrem, quod satis apparet incongruum. Unde fit modo aliter in hac forma, scilicet quod episcopus ante mortem suam ordinat filium maiorem in episcopum, altero istorum mortuo, filius minor efficitur filius maior et episcopus eadem die. Et ita fere quaelibet ecclesia Catharorum habet duos episcopos. Unde Johannes de Lugio qui est unus ex illis taliter ordinatis, semper describit se in epistolis suis hic: „Johannes dei gratia filius maior et ordinatus episcopus“ et cetera.

Verumtamen utraque ordinatio est reprehensibilis manifeste, quia nec unquam filius carnalis suum instituit genitorem et nusquam legitur quod una et eadem ecclesia habuit eodem tempore duos episcopos, sicut nec una mulier duos legitimos viros.

12. Modus ordinandi

Fiunt autem omnes ordines supradicti cum impositione manus et attribuitur illa gratia scilicet conferendi memoratos et dandi spiritum sanctum, soli episcopo eorum vel cuilibet eorum qui est prior vel auctor in tenendo librum Novi testamenti super caput illius cui imponitur manus.

13. Notabilis dubietas inter eos

Proinde omnes Cathari laborant in maximo dubio et periculo animae. Verbi gratia si praelatus eorum ex maxime episcopus occulte commiserit aliquod morale peccatum, quales etiam olim multi reperti sunt inter eos omnes illi, quibus ille manum suam imposuit sunt decepti et pereunt si in eo statu decedunt. Et causa huiusmodi periculi evitandi omnes ecclesiae Catharorum, una excepta solummodo vel duabus, receperunt secundo et aliquae tertio, consolamentum, id est manus impositionem, quod est baptismum eorum ut supra dictum est, et de praedictis est fama publica inter eos.

14. Haec sunt ecclesiae Catharorum

Sunt autem XVI omnes ecclesiae Catharorum. Nec imputes michi, lector quod eas no-

кия син не е променен у тях. Онова пък, което се изнася по-горе за епископа, е изменено у всички катарии, които живеят отсам морето. Те казват, че чрез такова провъзгласяване, изглежда, като че ли син определя своя баща, което се явява доста неуместно. Ето защо това вече става другояче, а именно по следния начин: Епископът преди смъртта си назначава по-големия син за епископ, а ако той е умрял, по-малкият син се назначава за по-голям син и епископ в един и същ ден. И така почти всяка църква на катарите има двама епископи. Затова Йохан де Лугис, който е един от тези, които са назначени по такъв начин, винаги пише за себе си в писмата си така: „Йохан, по божия милост по-голям син и назначен епископ“ и т.н.

Но и двата начина на провъзгласяване очевидно са за откървяване, понеже никогa кръвен син не е определял своя родител и никъде не може да се прочете, че една и съща църква е имала в едно и също време двама епископи, както никоя жена не е имала двама законни мъже.

12. Начин на провъзгласяване

Всички гореспоменати чинове се получават чрез възлагане на ръка и само на епископа или на когото и да било между тях, който е пръв или е ръководител, който държи книгата в Новия завет над главата на оня, комуто се прави възлагане на ръка, се дава правото да събира споменатите чинове и да дава дух свети.

13. Характерно колебание между тях

И така всички катарии се измъчват от най-голямо колебание и душевен смут. Например, ако техен прелат и особено епископ извърши тайно някакъв смъртен грях, каквито случаи също са бивали често откривани измежду тях, всички ония, на които той е извършил възлагане на ръка, са измамени и погиват, ако умрат при това състояние. И за избягване на такава опасност всички църкви на катарите с изключение само на една или две са приели да се извършва за втори път, а някои за трети път опрощаването, т.е. ръкополагането, което е тяхното кръщение, както е казано по-горе, и за споменатите опрощавания съществува между тях общо съгласие.

14. Тези са църквите на катарите

Всички църкви на катарите са шестнадесет. Не упреквай, читателю, мен, че съм

minavi ecclesias, sed potius eis, quia ita se vocant.

Ecclesia Albanensium vel de Donnezacho, Ecclesia de Concorrezo, ecclesia Baiociensium sive de Bailolo, Ecclesia Vincentina sive de Marchia, Ecclesia Florentina, Ecclesia de Valle Spoletana, Ecclesia Franciae, Ecclesia Tolosana, Ecclesia Carcassoniensis, Ecclesia Albigenensis, Ecclesia Slavoniae, Ecclesia Latinorum de Constantinopoli, Ecclesia Graecorum ibidem, Ecclesia Philadelphiae in Romania, Ecclesia Bulgarica, Ecclesia Dugunthiae. Et omnes habuerunt originem de duabus ultimis.

15. Loca in quibus morantur

Prima, scilicet Albanenses morantur Veronae et in pluribus civitatibus Lombardiae et sunt numero fere circiter quingenti utriusque sexus. Illi autem de Concorrezo diffusi sunt fere per totam Lombardiam et sunt utriusque sexus M et D, et plures etiam, Baiolenses Mantuae Brixiae, Bergami et in comitatu Mediolani sed pauci, et in Romanola et sunt CC. Ecclesia de Marchia nihil habent Veronae et sunt circiter C. Illi de Tuscia et de Valle Spoletana fere C. Ecclesia Franciae morantur Veronae et in Lombardia, et sunt circiter CL. Ecclesia Tolosana et Albigenensis et Carcassoniensis cum quibusdam qui olim fuerunt Agenensis ecclesiae quae fere destructa est, sunt fere CC. Ecclesia Latinorum in Constantinopoli sunt fere L. Item ecclesia Slavoniae et

ти наречат църкви, но по-скоро тях, понеже те се наричат така.¹⁶

Църквата на албиенците или на Донецахо, църквата на Конкорето, църквата на байоленците или на Байоло, Винцентинската църква или църквата на Маркия, Флорентинската църква, църквата на Вале Сполетана, църквата на Франция,¹⁷ Тулузката църква, Каркасонската църква, Албигенската църква,¹⁸ църквата на Славония,¹⁹ църквата на латинците в Константинопол,²⁰ църквата на гръцките също там,²¹ Филаделфийската църква в Романия,²² Българската църква, Драгомишката църква²³. И всички водят началото си от последните две.

15. Местата, в които те живеят

Катарите от първата църква, именно албиенците, живеят във Верона и в много градове на Ломбардия и са на брой почти около 500 от двата пола. Тези от Конкорето са разпръснати почти по цяла Ломбардия и са 1500 и дори повече от двата пола. Байоленците живеят в Мантуа, Бриксия, Бергамо и областта на Милано, където са малцина, и в Романьола и са всичко 200. Катарите от църквата на Маркия, които са около 100, няма никак във Верона. Тези от Тусция и от Вале Сполетана са почти 100. Катарите от църквата на Франция живеят във Верона и в Ломбардия и са около 150. Катарите от Тулузката, Албигенската и Каркасонската църква заедно с някои, които по-рано принадлежали на Агененската църква, която сега е почти разрушена, са почти 200. Катарите от църквата на латинците в Константинопол са почти 50. Също така катарите от църквата на Славония, на Филаделфия и на

¹⁶ Под „църкви“ (ecclesiae) Райнер разбира тук само катарски организации, наречени още „общини“, които обхващали големи области, обединяващи еретиките в тях. Съединяването, че тези организации в цяла Европа били разпръснати на брой, даваме само на Райнер Сакони. ¹⁷ Изброените до тук „църкви“, както Райнер по-нататък обяснява, са се планирали в Италия. ¹⁸ Изброените три „църкви“ са обединяващи еретиките от средновековна Франция. Под имената на град Леби и посещата неговата име катарите „община“ катарите изобщо и специално тези във Франция са добили широко известност име албиенци. ¹⁹ Църквата в Славония е обединяваща богомилците в Босна, известни още и с имената патарейци, и еретиките в западните части на Балканския полуостров.

²⁰ Съединяването за съществуването на катерика (латинска) организация в Цариград е изключително важно. Съществуването на тази катарска „община“ в столицата на Византия е станало възможно благодарение на много благоприятни обстоятелства и причини. Сре създаването на „Латинската църква“ в Цариград и е свързано с доверието на катарите с латинските еретични думисти (павликиите и богомилите) се обясняват с единия въпрос и ползата в развитието и историята на катериката. За създаването на „Латинската църква“ в Цариград и за нейното значение, както и за имената „българи“, вж. Б. П. и м. в. Българското народноистинство, с. 378—388. За имената „павликии“ на еретиките в Западна Европа, с. 763—777. Вж. още Б. П. и м. в. Българите. Книгата за поп Богомил и за неговите последователи. С., 1970. ²¹ Книгата са били обединяващи от „Гръцката църква“ в Цариград еретички — богомилци или павликии, Райнер не посочва конкретно. ²² Тези еретическа община, която е предизвикала различни значения отнасно нейното локализиране, но често нагласа, че трябва да се търси в Мала Азия. Относно опитите за нейното локализиране в Тракия и в другите и отнасно най-вероятната аргументация за локализирането ѝ в Мала Азия вж. Н. Ф. и л. п. в. Цариград и същност на богомилството. — БИД, т. III, 1929, с. 48—50. ²³ Българската и Драгомишката църква са били организациите на богомилите и павликиите и са имали своите центрове в Македония и Славия. За подробност за този въпрос вж. Д. А. и с. в. Богомилството, с. 242—243; Б. П. и м. в. Българското народноистинство, с. 394—396; България като център на латинския и еретическо дейност в средновековна Европа, с. 64—66; Богомилският дуализъм, с. 124—127. Там е посочена останалата същата литература, в която се въвеждат различни спорни становища.

²⁴ Латински избор на българската история, т. IV

Philadelphiae et Grecorum, Bulgariae et Dunthiae omnes simul fere D. O lector, dicere potes secure quod in toto mundo non sunt Cathari utrisque sexus numero quatuor millia, et dicta comutatio pluries olim facta est inter eos.

16. De propriis opinionibus Albanensium

Supra ostensum est de communibus opinionibus et sacramentis sive de ministris Catharorum. Animo dicendum est de propriis. Et primo de Ecclesia Albanensium, quae alio nomine dicuntur de Donnezacho, eo quod erant in pluribus quam ceteri.

Primo igitur notabiliter sciendum est, quod isti Albanenses divisi sunt in duo partes in opinionibus contrariis et diversis. Unius partis caput est Balasiansa Veronensis eorum episcopus; et eum sequuntur plurimi antiquiores et pauci iuvenes eius sectae. Alterius vero partis caput est Johannes de Lugio Bergamensis, eorum filius maior et ordinatus episcopus. Et hunc sequuntur e converso iuniores et pauci antiquiores et ista pars est maior satis quam prima.

17. De opinionibus Balasiansae

Prima pars tenet opiniones antiquas quas omnes Cathari et Albanenses habebant in annis Domini currentibus MCC usque ad annos currentes MCCXXX ita quod opiniones istorum proprie praeter communes supra scriptas haec sunt. Scilicet quod sunt duo principia ab aeterno, videlicet boni et mali.

Item quod trinitas, scilicet pater et filius et spiritus sanctus non est unus deus, sed quod pater est maior filio et spiritu sancto.

Item quod utrumque principium, sive uterque deus, creavit suos angelos et suum mundum et quod iste mundus est creatus factus et formatus a malo deo et omnia quae in eo sunt.

Item quod diabolus cum suis angelis ascendit in caelum et factus ibi proelio cum Michael

гърците, на Българската и Драговинската църква — те заедно са около 500. Читателю, можеш сигурно да кажеш, че в целия свят катарите и от двата пола не стигат на брой и до 4000. Споменатото преброяване е извършено между тях неколкократно.²⁴

16. За особените възгледи на албанензите

По-горе говорихме за общите възгледи и тайнствата, и свещенослужителите на катарите. А сега да обясним особените. Най-напред ще говорим за катарите от църквата на албанензите, които другояче се наричат катарите от Донеако, защото те грешат повече, отколкото останалите.²⁵

И тъй най-напред нека се знае ясно, че тези албанензи са разделени на две групи по своите противни и различни възгледи. Глава на едната група е техният епископ Баласианза Веронски. Негови последователи от тази секта са повечето възрастни и малцинята младеж. Глава на другата група е Йохан де Лугио Бергамски, техен по-голям син и назначен епископ. Негови последователи, напротив, са по-младите и малцинята от по-старите. Тази група е доста по-голяма от първата.

17. За възгледите на Баласианза

Първата група пази старите възгледи, които имаха всички катарите и албанензи, като се почне от годината господня 1200 и се стигне чак до 1230. Особените им възгледи освен общите гореописани са следните. Именно те вярват, че има две начала открай време, сиреч началото на доброто и началото на злото.²⁶

Също така вярват, че тронцата, т.е. отец, син и дух свети, не е един бог, но че отец е по-голям от сина и от светия дух.

Също така вярват, че и двата начала или и двата бога са създали свои ангели и свой свят и че нашият свят е сътворен, направен и уреден от лошия бог²⁷ заедно с всичко, което се намира в него.

Също така вярват, че дяволът се е изкачил заедно със своите ангели на небето и

²⁴ Пръвн възражение: сравнително малкия брой на катарите. Тук, обаче, трябва да се има пред вид, че под катарите в случая Райнер разбира не всички еретници, а само „съвършените“. За тях вж. подробности у Е. Schmidt, Histoire des Cathares, II, p. 91—96. А. Burgel, Die Katharer, p. 205—208. Ставяйки ги в съпоставка се били незначителен процент от общите еретически маси. ²⁵ Райнер изрично отбелязва, че албанензите грешели повече от останалите катарите. Това мнение на автора се обоснова с характера на техния дуализъм. Те били абсолютни дуалисти. Вярванията на катарите — умерени дуалисти, били по-близо до вярванията на официалното християнско единство, отколкото до вярванията на абсолютните дуалисти. Затова Райнер Сакони, който обвинява последните, че „грешели повече от останалите“, по-нататък пише за умерените, че „мислели правилно, че има само едно начало“ (т.е. бог). Срв. Б. Примова, Райнер Сакони като извор, с. 545. ²⁶ Наричането твърдение на Райнер, че албанензите вярвали в две начала, съществуващо открай време, показва, че те били абсолютни дуалисти. Особено за дуализма на катарите вж. Б. Примова, Райнер Сакони като извор с. 538—539. ²⁷ Тук се разбира допълнително характерното на катарския абсолютен дуализъм — вярването в две начала, двама богове, а също и схващането, че целият свят бил дело на злия бог.

archangelo et angelis boni dei extraxit inde tertiam partem creaturarum dei, et infundit eas quotidie in humanis corporibus et in brutis et etiam de uno corpore eas transmittit in aliud, donec omnes redierentur in caelum. Vocantur autem istae dei creaturae secundum eos „Populus dei“ et „Ammiae“ atque „Oves Israel“ et etiam multis aliis nominibus.

Item quod dei filius non assumpsit humanam naturam in veritate, sed ad eius similitudinem ex beata Virgine, quam dicunt fuisse angelum, nec vere comedit nec vere bibit nec vere passus est nec vere mortuus et sepultus nec eius resurrectio fuit vera, sed fuerunt haec omnia putative, sicut de eo legitur in Lucas „ut putabatur filius Joseph“. Similiter dicunt de omnibus miraculis quae Christus fecit.

Item quod Abraham, Isaac et Jacob et Moyses et omnes antiqui patres atque Johannes Baptista fuerunt inimici dei et ministri diaboli.

Item quod diabolus fuit auctor totius veteris testamenti exceptis his libris: Iob, Psalterio, libris Salomonis, Sapientiae, Jesu filii Synch, Isaiiae, Ieremiae, Ezechielis, Danielis et duodecim prophetarum, quorum quosdam dicunt esse scriptos in caelo, illos scilicet qui fuerunt scripti ante destructionem Ierosolym, quam dicunt fuisse caelestem.

Item quod mundus iste nunquam habebit finem.

Item quod iudicium futurum iam factum est nec amplius fiet.

Item quod infernus et ignis aeternus sive poenae aeternae sunt in isto mundo tantum et non alibi.

Siquidem praedictas opiniones tenebant omnes Albanenses in praedicto tempore generaliter, exceptis simplicioribus quibus singula non revelabantur.

18. De opinionibus Johannis de Lugio

Opiniones vero Johannis de Lugio supra dicti et sequentium cum hic inferius describuntur. Et est primo sciendum quod dictus Johannes adhuc tenet aliquas praedictarum opinionum et quasdam penitus mutavit in peius, necnon errores alios confinxit ut subsequenter apparet.

като е влязъл в битка с архангел Михаил и с ангелите на добрия бог, е смъкнал оттам една греда от божните творения и ги влива всекидневно в човешките и неразумните същества и също от една мисъл ги препраща в друго, докато всички бъдат възвърнати на небето. А тези божни съдания се наричат у тях „народ божи“, „души“ и „ове на Израил“ и също с много други имена.

Също така вярват, че божият син в действителност не е приел човешка природа, но е приел подобна на нея от блажената дева, за която казват, че е била ангел, нито че действително е ал, нито действително е пил, нито действително е страдал, нито действително е умрял и е бил погребан, нито че неговото възкресение е било действително, но всичко това е било предполагаемо, както за него се казва у Лука: „Според както го мислеха, беше син на Йосифа.“ По същия начин говорят за всички чудеса, които Христос е извършил.

Също така вярват, че Аврам, Исак, Яков, Мойсей и всички древни отци и Йоан Кръстител са били божии врагове и служители на дявола.

Също така вярват, че дяволът е създател на целия Стар завет с изключение само на следните книги: Иов, Псалтир, Притчи Соломонови, Премъдрост Соломонова, Исус син Сирахов, Исая, Иеремия, Иезекил, Даниил и на дванадесете пророци, за някои от които казват, че са писани на небето, именно тези, които са били писани преди разрушението на Ерусалим, който според тях бил небесен.

Същотока вярват, че този свят никога не ще има край.²⁶

Също така вярват, че бъдещият съд вече е станал и повече не ще става.

Също така вярват, че подземният и вечен огън или вечното наказание са само в този свят и никъде другоде.

Впрочем всички албанези в споменатото време поддържат изобщо казаните по-горе възгледи, като се изключват по-простите албанези, на които отделни неща не се разкриваха.

18. За възгледите на Йохан де Лугио

Тук по-долу се описват възгледите на споменатия Йохан де Лугио и на неговите последователи. Но най-напред трябва да се знае, че казаният преди Йохан поддържа някои от споменатите възгледи, а някои е променил съвсем в по-лош смисъл и е измислил нови грехове, както се вижда от следващото по-долу.

²⁶ Вярването в безкрайното съществуване на земния свят, който бил сътворен от един бог, също показва абсолютен дуализъм.

19. De duobus principiis

Fingit namque dictus Johannes de Lugio Albanoensis quod duo sunt principia sive dei vel domini ab aeterno, unum scilicet boni et alterum mali, sed diversimode quam primi ut infra apparebit. Trinitatem vero et unitatem iuxta fidem catholicam in deo penitus negat.

20. Quibus nominibus vocat principium malum

Primum principium mali, iuxta quod ipse asserit, vocatur in divinis scripturis multis nominibus. Dicitur enim malitia, iniquitas, cupiditas, impietas, peccatum, superbia, mors, infernus, calumnia, vanitas, iniustitia, perditio, confusio, corruptio et fornicatio. Et etiam dicit quod omnia supradicta vitia sunt dei vel deae et quod habent suum esse a malitia quam asserit esse causa prima, et quod ipsa causa prima aliquando significatur per praedicta vitia.

Praeterea dicit quod malum principium notatur per linguam de qua beatus Iacobus dicit quod est „inquietum malum et plenum veneno mortis“. Similiter per diem de quo ait Dominus de evangelio: „Sufficit dies malitia sua.“ Item notatur per illud verbum Apostoli ad Corinthios secunda: „Est et non.“ Item vocatur mons Seyr, de quo in Ezechiele dicitur: „Eo quod fueris inimicus sempiternus Domini.“ Dicitur etiam venter, de quo ait Apostolus: „Quorum deus venter est.“

Praeterea dicit quod idola gentium quae leguntur per totam seriem Veteris testamenti naturaliter sunt dei mali, hoc est maligni spiritus, et quod ipsi gentiles faciebant imagines eorum ut eos amplius colerent. Quid plura? Taedium est mihi scribere multa fabulosa quae dictus Johannes scripsit de praedictis vitiis et idolis ut suos asserere conaretur errores.

21. De opinione Johannis de Lugio de creatione et quid sit creatio secundum sectam

Consequenter dicendum est quid credit dictus Johannes de creatore omnium visibilium et invisibilium. Et primo quid sit creare;

19. За двете начала

Споменатият албанец Йохан де Лугио измисля, че от край време има две начала, или богове, или властелини, именно едното начало на доброто, другото — на злото.²³ Те обаче са по-различни от първите, както ще стане ясно по-долу. Троицата и единството в бога съгласно католическата вяра той отрича напълно.

20. С какви имена нарича Злото начало

Първото начало на злото, както той сам твърди, в божествените писания се назовава с много имена. Те са именно злоба, неравенство, сладострастие, безчестие, грях, високомерие, смърт, ад, клевета, съета, несправедливост, гибел, позор, поквара и блудство. Също така той твърди, че всички горенброени пороци са богове или богини и че каквото имат свое, то е от злото, което той смята, че е първопричина и че самата първопричина понякога се изявява чрез споменатите пороци.

Освен това той твърди, че злото начало се проявява в езика, за който блаженият Яков казва, че представлява „неспокойно зло и е изпълнен със смъртна отрова“. Също така и в деня, за който Господ в евангелието казва: „Достатъчна е на деня неговата злоба.“ Също то се проявява в онова слово на апостола във второто послание до коринтяните: „Да и Не“. Също така се назовава планината Сейр, за която се казва в Иезекил: „Затова защото си бил зловещ неприятел на Господа.“ Нарича се също стомах, за който апостолът казва: „Техният бог е стомахът.“

Освен това той твърди, че идолите на племената, които се споменават по целия текст на Стария завет, били, разбира се, или богове т.е. или духове, и че самите езичници са създали техните образи, за да могат да ги почитат още повече. Какво повече? Гнуся се да описвам многото баснословни неща, които този Йохан е написал за споменатите пороци и идоли, за да направи опит да защити своите заблуди.

21. За възгледите на Йохан де Лугио относно сътворението и какво е сътворил според мисли негов

По-долу ще кажа какво мисли този Йохан за съзателя на всички видими и невидими неща. А най-напред що е сътворяване. Второ,

²³ Трябва да се отбележи, че различията във възгледите на Блаженявца и Йохан де Лугио и техните привърженици всъщност не са били от особено съществено значение — и еднакви, и другите възгледи били абсолютно дуалистични. Повече сведения за катарите — абсолютни дуалисти и за латинците се намират и съдържат у Б. П. Р. и О. В. Райнер Сакоки като извор, с. 540—543 (на с. 542, Бел. 1, виж за също основополагащата литература за ученето, същността и историята на латинкванството).

secundo si creaturae factae sunt ex nihilo vel creatae; tertio utrum creaturae boni dei fuerint creatae bonae simpliciter et pure sine malitia aliqua; quarto si unquam fuerit in aliqua libertas arbitrii.

Creare secundum eum est ex aliqua praefacienti materia aliquid facere et sic semper sumitur et non ex nihilo. Et distinguit creare tripliciter, primo et bono in melius, et secundum hanc distinctionem Christus fuit a patre creatus siue factus. Unde illud Isaiae: „Ego dominus creavi eum.“ Et ait Apostolus: „Pontifex factus in aeternum.“

Secundo dicitur creare de malo in bonum, iuxta illud Apostoli: „Ipsius sumus factura, creati in Christo Iesu.“ Et illud Genesis: „In principio creavit deus caelum et terram.“ Quod sic exponit: „In principio,“ hoc est in filio, qui ait: „Ego principium qui et loquor vobis.“ Et dicit expresse dictus Yohannes quod tunc creavit deus pater caelum et terram non ex nihilo sed ex aliquo ad aliquod bonum, sicut illi de quibus dicit Apostolus: „Creati in Christo in operibus bonis.“

Tertio dicitur creare ex malo in peius facere, ad quod inducit illud in Codice in titulo De haereticis et Manichaeis: „Omnes vetitae divinis legibus et imperialibus constitutionibus haereses“ et cetera usque ad „ministros creare quod non sunt“. Dicit itaque quod omnes creaturae sunt ab aeterno bonae creaturae cum deo bono et malae cum malo deo, et quod creatores non praecedunt creaturas aeternitate sed causa et quod creaturae ex deo sunt ab aeterno sicut splendor vel radii in sole qui non praecedit radios suos tempore, sed tantum causa vel natura.

Item dicit quod iste mundus est a diabolo vel potius a patre diaboli et quod nunquam habuit principium, nec finem habebit.

Item intelligit quod bonus deus habeat alterum mundum in quo sunt homines et animalia et omnia similia istis visibilibus et corruptibilibus creaturis, et ibidem sunt coniugia et fornicationes et adulteria, ex quibus procreantur infantes et quod etiam turpius est, quod populus boni dei duxerunt contra

зали творенията са станали от нищо и и са творени по начало добри и чисти, без никаква злоба. Четвърто, дали някога у някого е имало свобода на мнение.

Сътворяването според него значи да се направи нещо от някаква налична материя и така винаги се създава, а не от нищо. И той различава три вида сътворяване. Най-напред от добро към по-добро. Според това определение е бил сътворен или създаден Христос от отца. Оттам произхожда онова Иисево изказване: „Аз, господ, го създадох.“ А апостолът е казал: „Ставал първосвещеник навеки.“

На второ място идва сътворяването от зло към добро съгласно думите на апостола: „Ние сме дело на самия него, сътворени в Иисуса Христа.“ И думите на Битието: „В начало създаде бог небето и земята.“ Това той обяснява така: „В начало“ значи „в сина“, който е казал: „Аз, който ви говоря, съм началото.“ И казва ясно споменатият Йохан, че тогава бог отец е създал небето и земята не от нищо, но от нещо към нещо добро, както и тези, за които апостолът казва: „Създадени в Христа за добри дела.“

Третият вид сътворяване е от лошо към по-лошо, на което ни навеждат думите от Кодекса в титула за еретиците и манихенте: „Всички ереси, забранени от божествените закони и от императорските наредби“ и т.н. чак до „създаване свещенослужители от хора, които самите не са свещенослужители“ И тъй той казва, че всички творения, които са с добрия бог, са от веки добри творения, а лоши са тия, които са със злия бог, и че създадените не предшествуват творенията си по време, но по причина, че творенията от бога съществуват от веки, както блясъкът на лъчите на слънцето, което не предшествува по време своите лъчи, но само по причина или по природа.

Също така той твърди, че този свят е от дявола или по-скоро от бащата на дявола³⁰ и че никога не е имал начало, нито ще има край.

Също така той мисли, че добрият бог има друг свят, в който съществуват хора, животни и всички подобни на тези видими и тленни създания, и също там остават бракове, разарат и прелюбодеяния, от които се създават деца и което е още по-позорно, че хората на добрия бог са си взимали за съпруги

³⁰ Споменаването на дявола като творец и владетел на „този свят“, т.е. на земния свят, като скандал за Поппа де Лутто и за неговите катарци не бива да води до мнение, че те са изоставили абсолютодуалистичните си догми и се възприели умерения дуализъм. Родято, бащата и майката на дявола у тях не бива да се идентифицират с ония на дявола като зло сила и творец и владетел на земния свят в учението на богомилите и катарите — умерени дуалисти. Райнер сам пише за „дявола“ или „бащата на дявола“ — той не приема обаче, че бащата на този дявол е бил добрият бог. А у богомилите и катарите умерения дуалисти дяволът е бил син на бога и брат на Христос.

praecceptum ipsius ibidem filias alienigenas in uxores, id est filias alieni dei, sive malorum deorum et ex tali contu inhoneste et prohibito nati sunt gigantes et multi alii diversis temporibus.

22. *An deus bonus creavit suas creaturas sine malitia*

Nunc dicendum est si deus bonus creavit creaturas suas puras sine malitia aliqua. Ad hoc autem praetermittendae sunt multae blasphemiae, quas ipse Johannes dicit, videlicet, quod deus non est omnipotens. Dicit tamen quod deus vult et potest omnia bona quantum in ipso est et in suis creaturis quae sibi necessario obtemperant: sed impeditur haec dei voluntas et potentia ab hoste suo.

Item quod alteruter agit in alterutrum ab aeterno, et quod causa mala id est deus malus agit in deum verum et in eius filium atque in cuncta eius opera ab aeterno. Ad haec inducit multas auctoritates ut est illud verbum domini ad Satan in Iob: „Tu autem commovisti me adversus Iob ut affligerem eum frustra.“ Et iterum Iob ad deum: „Mutatus es mihi in crudelem.“

Item dicit quod ille qui est summus in malo plus potest quam creaturae quae sunt infra summum deum in bono. Unde concludit ex praemissis quod bonus deus non potuit perfectas facere creaturas suas quamvis hoc voluerit, et hoc sibi et creaturis suis accidit propter resistantiam mali dei qui actum suum sive quamdam malitiam ab aeterno inseruit in eas, ex qua malitia creaturae habuerunt posse peccare. Et ad hoc inducit illud in Ecclesiastico: „Qui potuit transgredi et non est transgressus; et malum facere et non fecit“, quod totum simpliciter exponit de Christo. Et illud Iob: „In angelis suis reperit pravitatem.“ Et iterum: „Stellae non sunt mundae“ et cetera. Et illud in principium Genesis: „Sed et serpens erat callidior cunctis animantibus quae fecerat deus.“ Et inde sic inferit: ergo cuncta animantia calliditate participant, sed plus omnibus serpens et ideo per eum facta est deceptio. Ad praedicta etiam facit aliud quod ipse dicit, scilicet quod nihil est quod habeat liberum arbitrium, etiam deus summus, qui etiam non potuit perficere suam voluntatem propter resistantiam hostis sui.

Item dicit quod omnis creatura dei boni duxit potentiam ad actum decepta errore,

противно на съвета на самия него дъщеря от мъжда, т.е. дъщерите на чуждия бог или на злите богове и от такова сравно и забранено съвокупление са се родили гигантите и много други в различни времена.

22. *Дали добрият бог е сътворил своите създания без участито на злото*

Сега да кажем дали добрият бог е сътворил своите създания чисти, без никакво зло. Но затова трябва да се отминат многото богохулства, които сам Йохан е изрекъл, именно, че бог не е всемогъщ. Обаче той твърди, че бог желае и може всичко добро, доколкото го има у него и у неговите създания, които по необходимост му се подчиняват, но на тази воля и мощ на бога противостой неговия враг.

Също така казва, че единият действа срещу другия от вечността и че злата причина, т.е. злият бог, действа против добрия бог и против неговия син, и против всички негови дела от край време. За това привежда много авторитети, като например словото господне към сатаната в Иов: „Но ти ме насочи срещу Иов, за да го сломя напразно.“ И също така думите на Иов към бога: „Ти си ме променил да стана жесток.“

Също така той твърди, че онзи, който е най-голям в злото, може повече, отколкото създанията, които са подчинени на върховния бог на доброто. Поради това от казаното по-горе заключава, че добрият бог не е могъл да направи свършени своите създания, колкото и да е желал това. И това е станало с него и с неговите създания поради съпротивата на злия бог, който е вложил своето дело или някакво зло от веки в тях. Поради това зло създанията са получили склонността да могат да грешат. И за това привежда словото в Еклезиасти: „Той е могъл да премине и не е преминал, могъл е да стори зло, но не го е сторил.“ Всичко това той чистосърдечно отнася до Христа. Също и думите на Иов: „В своите ангели откри поквара.“ И също: „И звездите не са чисти“, и т. н. И също думите в началото на Вигието: „Но и змията беше по-хитра от всички живи същества, които беше сътворил бог.“ И оттук той заключава така: следователно всички живи същества имат дял в хитростта, но повече от всички змията и затова измамата е станала чрез нея. Към гореказаното прави и друго [заключение], което и сам казва, именно, че няма нищо, което да притежава свободна воля, дори и върховният бог, който също не е могъл да изпълни волята си поради съпротивата на своя враг.

Също така той твърди, че всяко създание на добрия бог е получило силата да действу-

quem etiam dicit esse deum summum in malo, excepto Christo in quo illa potentia peccandi, sive vis transgressionis ita oppressa est per summum bonum ut caruerit suo effectui, quod mirabile atque insolitum fuit ipsi Christo. Ideoque laudabilis est, sicut de eo dicitur in libro Sapientiae: „Quis est hic? et laudabimus eum“ et cetera, et omnes aliae creaturae dei boni vituperabiles existerunt. Ad hoc autem inducit illud Apostoli: „Vanitati enim creatura subiecta est non volens.“ Et iterum: „Scimus quod omnis creatura ingemiscit“ et cetera.

Item dicit quod quando deus infert penam pro culpis creaturis suis, tunc agit malum, nec facit secundum deum, immo servit adversario suo.

Item dicit quod cum deus dicit: „Ego sum et non est alius deus“, et iterum: „Videte quod ego ipse sum deus“, et similia, duplicando, tunc movetur ab adversario. Deus enim verus semel tantum loquitur et idipsum non repetit sicut dicit Job.

Item dicit quod deus non praescit aliquid malum ex vi suae scientiae quia illud non fuit ab eo, sed praescit illud aliquando per adversarium suum.

Item credit quod verus deus propter peccata creaturarum eius induxit diluvium et destruxit Pentapolim et subvertit Ierusalem, et ut breviter dicam, omnia mala praedicta quae passus est populus Israel in Iudaea sive in terra promissionis intulit eis verus deus motus ab adversario propter peccata quae ipsi fecerunt sicut dicitur Johannes ait et etiam putat praedicta omnia fuisse facta in quodam alteri mundo dei veri.

Item credit quod animae dei transmittantur de corpore in corpus et quod omnes in fine liberabuntur a poena et a culpa.

Item iste Johannes recipit totam bibliam sed putat eam coriptam fuisse in alio mundo, et ibidem esse formatos Adam et Evam.

Item credit quod Noe, Abraham, Isaac et Iacob et ceteri patriarchae et Moyses et Iosue et omnes prophetae et beatus Johannes Baptista placuerunt deo et quod fuerunt homines in alio mundo.

Item quod Christus natus est ex patribus secundum carnem antiquis supra nominatis,

ва, измамано от заблуда, за която също твърди, че представлява върховният бог на злото. Изключение прави Христос, у когото тази възможност за вършене на грех или силата за вършене на престъпление така е подсилената от върховното добро, че е лишена от своята действителност — нещо, което е било чудно и необикновено и за самия Христос. И затова той е достоен за похвала, както се казва за него в книгата „Премъдрост“: „Кой е този? и ще го възхваляваме“ и т.н., а всички други създания на добрия бог са несвършени. Затова той привежда също и словото на апостола: „Нашетина съдоминето е изложено на съвета дори против волята си.“ И също: „Знаем, че всяко създание изнемогава“, и пр.

Също така той твърди, че когато бог налага наказание за провинение на своите създания, тогава действува злото, което не действа според бога, а служи на неговия неприятел.

Също така той твърди, че когато бог казва: „Аз съм и няма друг бог“, и пак: „Вижте, че сам аз съм бог“ и други подобни, когато повтаря, тогава той върши това по подбуда на противника си. Защото истинският бог само веднъж говори и не повтаря едно и също нещо, както казва Йов.

Също така той твърди, че бог не знае предварително за съществуването на някакво зло по силата на своето знание, понеже то не произхожда от него. Понякога обаче той предлага злото чрез своя противник.

Също така той вярва, че истинският бог заради греховете на своите създания е докарал потопа, унищожил Пентаполис и разрушил Ерусалим и, казано накратко, всички споменати злини, които е претърпял народът израилен в Юдея или в обетованата земя, добрият бог им е причинил по подбуда на своя противник поради греховете, които те са извършили, както говори споменатият Йохан. Той също смята, че всичко казано преди е било сторено в някакъв друг свят на истинския бог.

Също така той вярва, че душите на бога се препращат от тяло в тяло и че в края на краищата всички те ще се освободят от наказание и от грех.

Също така този Йохан приема цялата Библия, по смисъла, че е била написана в друг свят и че също там са били сътворени Адам и Ева.

Също така той вярва, че Ной, Аврам, Исак, Яков и останалите патриарси, Мойсей, Исус и всички пророчи, също и блажният Йоан Кръстител са били обичани от бога и че са били хора в някакъв друг свят.

Също така той твърди, че Христос е роден от древните, споменати по-горе отци по

et quod vere assumpsit carnem ex beata Virgine et vere passus est, crucifixus, mortuus et sepultus et resurrexit tertio die, sed putat quod omnia praedicta fuerunt in alio superiori mundo et non in isto.

Item quod in praedicto mundo totum humanum genus incurrit mortem propter peccatum cui obedivit, quod peccatum appellatur a praedicto Johanne principium et causa omnium malorum sicut saepe dictum est supra, et corporibus eorum ibidem sepultis, animae descenderunt necessario in infernum, id est in hunc mundum, et ad hunc infernum descendit Christus ut auxiliaretur eis.

Item credit quod ibidem fiet resurrectio mortuorum scilicet quod unaquaeque anima dei recipiet proprium corpus.

Item quod verus deus dedit in eodem mundo populo supradicto legem Moysi. Ibidem etiam offerebant sacerdotes hostias et holocausta pro peccatis populi, quae secundum legem praecipiebantur offerri.

Item in eodem loco Christus ad litteram fecit vera miracula, suscitando mortuos et illuminando caecos et pascendo de quinque panibus hordeaceis quinque milia virorum, exceptis mulieribus et parvulis.

Quid plura? Quidquid in tota biblia legitur fuisse in hoc mundo ipse in quodam alio mundo ad litteram fuisse convertit.

23. *Quod Johannes de Lugio fecit librum de erroribus*

Siquidem blasphemias et errores praedictos, et multos alios quos longum esset et etiam mihi taedium enerrare, finxit saepedictus Johannes de Lugio haeresiarcha et ex eis compilavit quoddam volumen magnam decem quaternorum cuius exemplarium habeo et perlegi et ex illo errores supradictos extraxi. Est etiam valde notandum quod dictus Johannes et eius complices non audeant revelare dictos errores credentibus suis ne ipsi credentes discordant ab eis propter hos novos errores et propter divisionem quae horum causa est inter Catharos Albanenses, Cathari Albanenses damnant et Concorrenzenses et e converso.

плъски, и че действително е получил илът от блажената дева и действително е страдал, разпнат е бил на кръст, умрял е и е бил погребан и е възкръснал на третия ден, но смята, че всичко казано е било в друг по-висш свят, а не в този.

Той вярва, също така, че на този свят целият човешки род се излата на смърт поради греха, на който се е подчинил. Този грях се нарича от споменатия Йохан начало и причина на всички злини, както често е казано по-горе. След като телата на хората бивали погребвани там, душите са слезали по необходимост в ада, т.е. на този свят, и в този ад е слезъл Христос, за да им помогне.

Също така той вярва, че на същото място ще стане възкресението на мъртвите и че всяка божия душа ще приеме собственото си тяло.

Той вярва също, че истинският бог е дал в същия свят на споменатия народ Мойсеевия закон. На същото място свещенослужителите са принасяли за греховете на народа жертва и жертвоприношения, за които се е предписвало да се принасят според закона.

Също така той вярва, че на същото място Христос е извършил буквално истински чудеса, като е съживил мъртви, давал зрение на слепите и е нахранвал с пет ечемични хляба пет хиляди мъже, без да се смятат жените и децата. Какво да кажа още? Каквото и да се чете в цялата Библия, че е било на този свят, той буквално го обръща, че е било в някакъв друг свят.

23. *Относно това, че Йохан де Лугио е съставил книга за заблуждения*

Впрочем посочените богохулства и грехове и много други неща, които би било твърде дълго да се разказват и също така би представлявало отращение за мен, е съчинил често споменаваният ересиарх Йохан де Лугио. От тях той е съставил някакъв голям свитък с десет свезки, от екземплярите на които имам един, и го прочетох и си извалякох от него споменатите по-горе заблуждения. Трябва също силно да се подчертае, че споменатият Йохан и неговите привърженици не се осмеляват да разкрият на своите вярващи казаните заблуди, за да не би самите те да ги изоставят поради тези нови заблуди и заради разцеплението, за което те стават причина между катарите албанези. Катарите албанези укоряват конкорензените и обратно.

24. *Sequitur de propriis erroribus ecclesiae
Catholicae de Concilio*

Isti bene sentiunt de uno principin tantum, sed multi ex eis errant in trinitate et unitate.

Item confitentur quod deus ex nihilo creavit angelos et quatuor elementa, sed errant credendo quod diabolus de licentia dei formavit omnia visibilia sive hunc mundum.

Item credunt quod diabolus formavit corpus primi hominis et in illud effudit unum angelum qui in modico iam peccaverat.

Item quod omnes animae sunt ex traduce ab ipso angelo.

Item reprobant totum Vetus testamentum, putantes quod diabolus fuit auctor eius exceptis illis tantummodo verbis quae sunt inducta in Novo testamento per Christum et Apostolos sicut illud: „Ecce Virgo concepit“ et cetera, et similia.

Item isti omnes damnant Moysen et ex illis multi dubitant de Abraham, Isaac et Iacob et ceteris patriarchis et etiam prophetis in speciali, et multi ex eis modo bene credunt de beato Johanne Baptista quem illi omnes dampnabant.

Item dicunt quod Christus non assumpsit animam humanam, sed fere omnes credunt eum assumpsisse carnem de beata Virgine.

25. *Erroris Nazarii episcopi ipsorum*

Nazarius vero quondam eorum episcopus et antiquissimus coram me et multis aliis dixit quod beata Virgo fuit angelus et quod Christus non assumpsit naturam humanam sed angelicam sive corpus caeleste. Et dixit quod habuit hunc errorem ab episcopo et filio maiore ecclesiae Bulgariae iam fere elapsis annis LX.

Praeterea notandum est quod omnes Cathari, qui confitentur Christum assumpsisse verum corpus humanum, negant illud corpus esse glorificatum et glorificandum, et dicunt quod Christus in die ascensionis suae deposuit illud in caelo aereo et iterum resumet illud in die iudicii et post iudicium resolvetur in

24. *Следва изложение за заблудите,
мислителски и църковни на катарите
от Конкорен*

Те знаят правилно, че има само едно начало, но мислят от тях грешат относно троицата и единството. Също те изповядват, че бог е създал от нищо ангелите и четирите елемента, но грешат във вярването си, че дяволът по милост божия е създал всичко видимо или този свят.³¹

Също така те вярват, че дяволът е създал тялото на първия човек и в него е възплъттил един ангел, който в нещо е съгрешил.

Също вярват, че всички души са произлезли от самия този ангел.

Те отхвърлят също целия Стар завет, мислейки, че дяволът го е създал, с изключение само на онези думи, които са вложени в Новия завет чрез Христос и апостолите, като думите: „Ето девицата ще зачене“, и други подобни.

Също всички те отхвърлят Мойсей и от тях мнозина се колебават относно Аврам, Исак, Яков и останалите патриарси, също особено се колебават за пророците и мнозина от тях вече силно вярват в блажения Йоан Кръстител, когото някога всички отричаха.

Също те гледат, че Христос не е получил човешка душа, но почти всички вярват, че той е получил плът от блажената дева.

25. *Заблудите на техния епископ Назарий*

Назарий, токен епископ и най-старши ръководител, пред мен и пред мнозина други е казал, че блажената дева била ангел и че Христос не е получил човешка, а ангелска природа или небесно тяло. И добавяше, че е научил тази заблуда от епископа и по-големия син на Българската църква още преди около 60 години.³²

Освен това трябва да се отбележи, че всички катарни, които вярват, че Христос е получил истинско човешко тяло, отричат, че това тяло е възхвалено и достойно за възхвала, и казват, че Христос в деня на своето възнесение го е оставил във въздушното небе и пак ще го вземе в деня на съда, а след

³¹ Въвеждането на катарите от Конкорен означава особено двукратно, първо и да не са поразително подробни, показват по-близкия начин характера на умерения дуализъм. На първо място, тук става дума за едно единствено сила, която била начало — икени бог. Проявява също така, че силата на злото, дяволът, не бил разностранна сила. Той бил сътворил видимия свят, но и при това той бил неспособен от Божията милост или помощ. Тук следва да подчертаем от друга мажори за катарите — умерен дуализъм. Тук трябва да се имат пред вид сведенията на Бонакурдо (вж. Д. Ангелов, Б. Примов, Г. Батаканов: Богомисловието, с. 120—121). ³² Сведението, че около 60 години преди написването на списанието на Райнер Сакени, т.е. около 1190 г., епископът на катарите от Църквата на Конкорен е подкрепал преди всичко представителите на Българската църква, излизащо от техния ръководител новия еретически доктрина и тя е измирнала, е из особено интересно. То потвърждава вярката, която се правят от съпоставянето на дуализма и други догматични характеристики на едините и на другите еретици, че катарите — умерен дуализъм са се развили и са изгубили своята опозиционна сила преди млякване на Богомисловието в средновековна България.

2) Латински автори за българската история, т. IV

praeiacentem materiam tanquam cadaver putridum.

Item dicunt quod anima beatæ Virginis et Apostolorum omniumque sanctorum non sunt adhuc in gloria nec erunt usque in diem iudicii, sed sunt in aere isto in quodam loco cum corpore Iesu Christi.

26. De Catharis Baiolensibus

Nunc dicendum est de opinionibus ecclesiae de Baiolo.

Isti conveniunt cum praedictis Catharis de Concorrezo fere in omnibus opinionibus praedictis excepto hoc, scilicet quod dicunt quod animae sunt creatae a deo ante mundi constitutionem et quod tunc etiam peccaverunt.

Item credunt cum praedicto Nazario quod beata Virgo fuit angelus et quod Christus non assumpsit naturam humanam ex ea, nec vere passus est aliquem dolorem in morte sed quod assumpsit corpus caeleste.

27. De Catharis Tholosanis, Albigenis et Carcassonenis

Ultimo notandum est quod Cathari ecclesiae Tholosanae et Albigenis et Carcassonenis tenent errores Belezinansae et antiquorum Albanensium, et fere omnes ecclesiae Catharorum de ultra mare quas scripsi similiter.

Nulla vero ecclesia Catharorum concordat in omnibus ecclesiae de Concorrezo. Ecclesia Franciae concordat cum Baiolensi. Illi vero de Marchia Tervisina et de Tuscia et de Valle Spoletana concordant cum dictis Baiolensibus in pluribus quam cum Albanensibus, sed paulatim trahuntur ad Albanenses.

Item omnes ecclesiae Catharorum se recipiunt ad invicem licet habeant diversas et contrarias opiniones, praeter Albanenses et Concorrezenses qui se amant adinvicem sicut supra dictum est. Si quis vero Catharus sive Cathara cuiuscumque sexus sit, praefatos errores confessus non fuerit, proprios vel saltem communes, tunc est dicendum de illo indubitanter quod ipse in hypocrisi mendacium loquitur, quod est proprium Catharorum teste Apostolo qui de eis sic sine velamine prophetavit, nisi forte fuerit homo simplex vel novitius inter eos, talibus enim multis illorum secreta minute revelantur.

Anno domini MCCL compilatum est fideliter per dictum fratrem Raynerium opus superius annotatum. Deo Gratias.

съда то ще се разпадне на предишната материя като разложен труп.

Също казват, че душите на блажената дева и на апостолите, и на всички светци не подлежат на възхвала, нито ще бъдат възхвалени до деня на съда, но са в същото небе на някакво място заедно с тялото на Исус Христос.

26. За катарите байолензи

Сега да разкажем за възгледите на катарите от църквата на Байоло.

Те си приличат с преди споменатите катарии от Конкорезо почти във всички гореописани възгледи с изключение само на това, дето твърдят, че душите са сътворени от бога преди създаването на света и че те още тогава са съгрешили.

Също те вярват заедно със споменатия Назарий, че блажената дева е била ангел и че Христос не е получил човешка природа от нея, нито че наистина е страдал от някаква болка при смъртта си, но че е получил небесна плът.

27. За тулузките, албигенските и каркасонските катари

Най-накрая трябва да се отбележи, че катарите от Тулузката, Албигенската и Каркасонската църква поддържат заблудите на Белезинанза и на старите албанези, същото поддържат почти всички църкви от тази морето, за които също писах.

Някоя църква на катарите не е съгласна във всичко с църквата на Конкорезо. Църквата на Франция се съгласува с Байоленската. А катарите от Тервизинска Маркия, от Тусция и от Вале Сполетана са съгласни със споменатите байолензи в повече вярвания, отколкото с албанезите, но постепенно се приближават до албанезите.

Също така всички църкви на катарите се поддържат взаимно, въпреки че имат различни и противоположни възгледи освен албанезите и конкорезенците, които се осъждат един други, както е казано горе. Ако пък някой катар или катарка от какъвто и пол не е признал изброените по-горе заблуди, собствени или пък общи, в такъв случай трябва да се каже за него без колебание, че сам той лъже лицемерно — това е характерно за катарите, както свидетелства и Апостолът, който е пророкувал за тях без було освен ако между тях се е намерил някой прост или наскоро приет при тях, защото на такива тайните най-малко се разкриват.

Гореналожното съчинение беше съставено през година господня 1250 от споменатия брат Райнерий. Славя на бога.

XXI. ХРОНИКА НА МОНАХА АЛБЕРИХ ОТ МАНАСТИРА „ТРОА ФОНТЕН“

Монахът Алберих от манастира „Trois Fontaines“ (Châlons-sur-Marne, Франция) написал през първата половина на XIII в. една световна хроника, където като в пестра мозайка са поместени материали от множество отделни автори. Хрониката започва от дълбока древност и завършва със събитията през 1241 г. Авторът е използвал широко и с рядко старание всякакви извори, в това число и „Виденията“ на Елисавета от Schönbau, средновековни романи, легенди, сказания и др. Въпреки компилативния си характер тази хроника остава ценен исторически извор и съдържа някои оригинални данни, тъй като авторът ѝ, събирайки всичко, до което е могъл да се довере, е поместил и редица данни от летописи, които не са стигнали до нас в оригинал.

В хрониката се съдържат известия за възникването на българската държава, за ереси, разпространени на Запад под влияние на богомилството, за възцаряването на някои български ханове от VIII в., за покръстването на българите, за отношенията на цар Симеон I с Византия, за преминаването на кръстоносците от Първия поход през българските земи, подвластни на Византия, за пленяването на латинския император Балдуин I от българите, за царуването на Иван Асен II и др.

ИЗДАНИЕ: Chronica Alberici monachi Trium Fontium. MGH, SS, XXIII, p. 631—650.

КНИЖНИЦА: А. W a t t e n b e r g, Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 461—462, В. П. З а з а р с к и, История на българската държава. Т. III, С., 1940, с. 220—258.

CHRONICA ALBERICI MONACHI TRIUM FONTIUM

I. *De Manichaeorum sive Bulgarorum haeresi*

Anno 281. Manichaeorum haeresis turpissima in Perside exorta est. Isti sunt, qui nostris diebus vocantur Bulgari, per quam diabolus multos sibi falsos martyros per ignem acquisivit (p. 684_{20—21}).

ХРОНИКА НА МОНАХА АЛБЕРИХ ОТ МАНАСТИРА „ТРОА ФОНТЕН“

I. *За ересия на манихеите — българите*

През 281 г. в Персия се появила най-позорната ерес на манихеите, които в наше време се наричат българини.¹ Чрез нея дяволът си спечелил на кладата множество лъжливи мъченици.

¹ Името „Българин“ (Bulgarius, Bulgares) във Франция през XIII в. било синонимично на „еретик“. За това виж: Б. П р и м о в, Българското народностно име в Западна Европа във връзка с богомилите. — *СМБ* 11, т. 6, 1956, с. 359—408.

ad finem vite perseveravit. De hac nova christianitate Bulgarorum testes sunt ille epistole, que totiens inveniuntur in libro Canonum, quarum titulus est: Nicholaus papa de consuetudine Bulgarorum (p. 738₂₃₋₂₅).

5. *Constantinopolis civitas Bulgaros
habet nimium sibi vicinos*

(Anno 900) Item secundum Liuthprandum: Constantinopolis civitas inter ferocissimas gentes est constituta; habet quippe ab aquilone Ungaras, Pinzenatos, Chazaros, Russios atque Bulgaros nimium sibi vicinos (p. 782₂₀₋₂₃).

6. *Symeon ad Constantinopolim venienti
Focas domesticus fortiter repugnat*

(Anno 905) Focas domesticus maior fuit rex terrestris exercitus. Romanus autem princeps navalis exercitus. Symeon fortis bellator Bulgaris preerat, christianus quidem, sed vicinis Grecis valde inimicus. Contra quem Focas prefatus copias exercituum duxit, eique Constantinopolim venienti viriliter repugnabat (p. 753₁₂₋₁₄).

7. *Ungari Bulgares tributarios
sibi faciunt*

(Anno 907) Ungari Bulgares victos tributarios sibi faciunt. Unde Liuthprandus: Cum nullus esset qui in orientali ac australi plaga Ungaris resisteret, Grecorum gentem atque Bulgarorum tributariam sibi facerunt (p. 753₄₆₋₄₈).

8. *Exercitus peregrinorum cum
Petra heremita
praeerat a Bulgaris paene conficitur*

Iam advenerat mensis Martius, quando cuncta brumali deposita mundus vernali, juvenis vestitus in plagam orientis ituros in-

своего племе и постоянно живял в нея чак до края на живота си. За обръщането на българите в новата християнска вяра свидетелствуват съвези писма, които толкова често се срещат в Книгата на каноните и носят заглавие: „Папа Николай по допитванията на българите“¹².

5. *Цариград е в близко съседство
с българите*

(В 900 г.) Също така според Лиутпранд¹³ ... градът Константинопол е разположен в оред най-свирепи племена. От север са му близки съседи унгарите, печенегите, хазарите, русите и българите.

6. *Симеон срещу ожесточена съпротива
при Цариград от страна на domestik Фока*

(В 905 г.) Великият domestik Фока бил началник на пехотната войска, а Роман — на флотата¹⁴. Храбрият и войнствен Симеон¹⁵ стоял начело на българите. Наистина той бил християнин, но голям враг на своите съседи — гърците. Срещу него повел войската опомнатият Фока и му оказал храбра съпротива, когато стигнал до Константинопол¹⁶.

7. *Унгарците заставят българите
да им плащат данък*

(В 907 г.) Унгарците победили българите и ги заставили да им плащат данък. Затова и Лиутпранд съобщава: „тъй като на изток и на юг нямало никой, който да може да противостои на унгарците, те принудили гръцкото и българското племе да им плаща данък“¹⁷.

8. *Кръстоносната войска, предвождана
от Петър Пустынника, е унищожена
в битката си с част от българите*

Вече бил дошъл месец март, когато земията, освободена от зимната си старост и наяднала промяната на пролетната младост,

¹² Както се вижда по-късните съговори на папа иннокент I на повитанелите на българите: (иннокент I рерсе „Consuetudo Bulgarorum“). Те са издадени в Латински избори за българската история. Т. II, с. 66—126. Вж. също I. Дулчев. Response de papa Nicolo I ai Bulgari plebeoventilii — Демет, 42, № 5—6 (1908), с. 403—406. ¹³ Лиутпранд, епископ на Кремона, който през 968 г. в Цариград като посланик на немския император Ото I (906—973). Впечатлението си от византийската столица Лиутпранд изложил в обширен доклад, озаглавен „Relatio de locatidne Constantinopolitana“. Първото място е взето от друго второ съчинение „Antapodosis“ I, II. Извадка от съчинението на Лиутпранд, отнасящо се до българската история, са извадени от Латински избори за българската история. т. II, с. 318—327. ¹⁴ След смъртта на византийския император Миса VI (886—912) престолът бил изследен от източната му сина Константин Багровороден (912—959). Тогата когато Миса Фока и Роман били назначени за военачалници десетим domestikни до българските военни сили. Роман през времето станал византийски император — Роман Лакапин (920—944). ¹⁵ Българският цар Симеон (893—927). ¹⁶ Както се вижда от събитията след битката при р. Ахилей в 913 г. След поразението на византийската войска българите стигнали до Цариград. (Дж. В. II, с. 178—180). ¹⁷ Вж. и История, т. I, т. 2, с. 301. ¹⁸ В случая Лиутпранд (Antapodosis II, 7) пак пред вид отсрещното събитие в България през управлението на Симеон (894—896).

vitabat. Exercitus autem peregrinorum quem predictus Petrus heremita de imperio conflaret et regno, priusquam coniungi valeret magnis principibus Francorum, qui cum infinitis agminibus et armorum apparatu multiplici properabant post eos ad debellandos crucis Christi inimicos, pene deletur, primum confidia Bulgarorum, post ante Nicheam urbem, trans Hellespontum maximam et hostilem, a Turcorum potentissimo principe Solimano (р. 738²²⁻²³).

9. Balduinus imperator a Caloichonne rege Bulgarorum captus incarceratur apud Tricorum et postmodum occiditur

(Anno 1205) Itaque in Bulgaria, que est inter Hungariam et Greciam, apud civitatem Ternoam regnabat quidem Iohannicius Bulgarie et Blackarie dominus, qui sibi nomen assumens imperatoris, imperatori Balduino et Latinis bellum indixit vel eos ad bellum provocavit. Contra quem Balduinus duxit exercitum, sed heu! dem insidias non precavit, captus est ab eo per dolum in paludibus aquis, de quibus non possent exire nisi terre indigene. Hic ergo ita captus cum sociis apud Ternoam fuit incarceratus. Unde de morte huius Balduini non affirmando, sed simpliciter refero quod a quodam presbiterio Flandrensi dicitur. Qui per civitatem Ternoam de Constantinopoli repatriando iter habuit, hæc retulit, quod uxor Iohannicii, dum ille alias intendit, misit imperatori ad carcerem verba suatoria, dicens quod si eam in uxorem ducere et Constantinopolim vellet secum deducere, ipsum in instante liberaret a carcere et captivitate. Que promissa dum ab imperatore fuissent repudiata et pro nichilo computata, illa apud maritum suum usa est nova querimonia, dicens quod imperator ei promiserit, quod eam Constantinopolim adduceret secum et in imperatricem coronaret, si eum de illa captivitate liberaret. Ac sic dum Iohannicius esset quodam vero ebrius, imperatorem adduci fecit, et coram se interfici, et ita de mandato

ги подканяше да тръгнат към Изток.¹⁸ Кръстоносците пъх, които споменатият Петър Пустинник бил събрал от империята и царството, били почти унищожени, първо, от вероломните българи, а след това — от мощния турски княз Сюлейман през праждебната им Никея, най-големия град отъд Хелеспонта, преди да успеят да се съединят с великите франкски войдетели, които с безчислено множество отреди и с грамадно количество бойни съоръжения бързали след тях да отиват да сразят враговете на кръста Христов.

9. Българският цар Калочан почина император Балдуин, хетрън го в тъмница при Търново и след това го умъртвява

[В 1205 г.] И така в България, която се намира между Унгария и Гърция, в нейния град Търново, царувал Йоанничий¹⁹, господар на България и Влахия, който си присвои титлата „император“²⁰ и обявил война на император Балдуин и на латинците или ги предизвикал към война. Срещу него Балдуин²¹ повед войска, но уви, като не се развел от засада, коварно бил уловен от него в дълбоките тресавища, от които могли да се измъкват само местните жители. Пленен по този начин заедно със свои другари, той бил хвърлен в затвора в Търново. Оттук натам не предавам потвърдени данни за смъртта на този Балдуин, но просто съобщавам това, което разказва един фламандски свещеник, който на връщане от Константинопол минал през град Търново. Той именно разправял, че съпругата на Йоанничий, докато мъжът ѝ се намирал на друго място, изпратила на латинския император в затвора любовно писмо, предлагайки му да го освободи от затвора и от пленничеството, ако пожелае да я вземе за съпруга и да я отведе със себе си в Константинопол. Когато императорът отблъснал това предложение и не му обърнал никакво внимание, тя сега пък се оплакала на мъжа си, като казала, че императорът ѝ обещал да я отведе със себе си в Константинопол и да я короняса за императрица, ако го освободи от пленничеството. И така, късно през есента тога, когато Йоанничий бил вече умрял, раздал да доведат императора и да го убият в негово присъствие. Така, по негова заповед императорът бил посечен със секира,

¹⁸ Касаб се за кръстоносците от Първия поход, който в 1096 г. начело с Петър Пустинник (от Азия) преминали през българските земи, подалисти на Византия. ¹⁹ С името Йоанничий (Iohannicius) е означен българският цар Калочан (1187—1207). ²⁰ Сиг. Рашкин изказва себе си император и показва си до папа Иннокентий III: Ego Caloichonnes imperator Bulgarorum (Migne, Patrologia latina, t. CCXIV, col. 1112, t. CCXV, col. 156). Пренаската между Иннокентий III и българите е изразена и Латински извори за българската история, т. III. ²¹ Балдуин I Фламандски (1204—1205), латински император. Станя дума за сражението при Сирин на 14 април 1205 г. За него вж. използвани и посочени историч. извори у Б. Примова Жифрова де Вилерауен. Четвъртият кръстоносен поход в България. — РСЗ ИФФ, т. XV, 1949.

Alus imperator securi occiditur et canibus re-
linquitur, et per edictum publicum mors eius
celari iubetur. Ad hoc etiam, quod in Ternoa
fuerit occisus, consentit dominus archiepiscopus
Iohannes Mitilenensis, et unus monachus
magister Albertus, qui eodem anno ibi per
Ternoam transitum habuit; addidit supradic-
tus presbiter Flandrensis, quod quedam mul-
ier de Burgundia manens in Ternoa vidit de
nocte quadam micare luminaria ad corpus oc-
cisi, et illud in quantum voluit honeste tra-
didit sepulture (p. 885₂₁₋₂₆).

10. *Celestino rege Bulgariorum interfecto
Borilus loco eius succeditur*

(Anno 1206) De Iohannico rege Bulgarie
audivimus quod, cum irret contra Thessaloni-
cam, a beato Demetrio fuit interfectus. Cui
successit apud Ternoam cognatus eius, nomi-
ne Burillus, et imperator est appellatus; et
quidam cardinalis a domino papa ad eum fuit
transmissus, filiam quoque suam dedit Con-
stantinopolitano imperatori Henrico, et ita pa-
cem ad invicem habuerunt. Tres ergo erant,
qui se imperatores nominabant, duo isti de
quibus hic agitur, Henricus et Burillus, et
tertius, qui regnabat apud Nicheam, Lascha-
rus nomine (p. 886₂₁₋₂₃).

11. *Iohannes Asanus rex Bulgarie Theodorum
Comnenum captum excecavit*

(Anno 1230) Alsanus, rex Bulgarie, frater
Alexandri, successorem Michaelis, videlicet
puerum Durachii Theodorum, cepit et excecavit,
qui quondam comitem Petrum Aufisio-
torensem captivaverat. Isti duo Alexander
et Alsenz nepotes fuerunt Burilli (p. 927₆₋₇).

12. *Iohannes Batazes vasillo regis Bulgarorum
Constantinopolim obsidet*

(Anno 1236) Postquam rex Iohannes Con-
stantinopolitanus vicerat multa bella Greco-
rum et aliarum gentium per circuitum, Vasta-
chius et Alsanus, duo reges potentissimi, qui
erant invicem adversarii, facta pace inter se,
de quod filius Vastachii filiam debet habere
Alsanus, Constantinopolim obsident... et cum
rex Iohannes indigeret adiutorio, iste Gaufridus

захвърлен на кучетата и с едикт до народа
било заповядано да не се говори за смъртта
му. А е това, че бил убит в Търново, се съ-
гласява и господин архиепископ Йоан Ми-
тиленски и един монах — магистър Алберт,
който в същата година минал през Търново.
Горестоменатият фландърски свещеник до-
бавя още, че някаква жена от Бургундия,
която пребивавала в Търново, видяла една
нощ да блещукат светлини при трупа на
убития и се погържила да бъде погребан по
възможност с почит.²²

10. *След убийството на българския цар
Калачи на престола се възкачва Борил*

[В 1206 г.] За българския цар Йоани-
ций, чухме, че бил погубен от блажения
Димитрий, когато отивал срещу Солун²³.
Наследил го в Търново неговият роднина
на име Борил²⁴ и той бил провъзгласен за
император, а господин Палаза пратил при
него един кардинал. Борил дал дори дъщеря
си за жена на Константинополския импера-
тор Хенрих²⁵ и така те сключили мир помеж-
ду си. И тъй имало трима владетели, които
се наричали императори: тези двамата, за
които тук се говори — Хенрих и Борил, и
третият, който царувал в Никей, на име
Ласкарис²⁶.

11. *Нова Асен II пленява и ослепява
Теодор Комнин*

[В 1230 г.] Българският цар Асен²⁷, брат
на Александър, пленил и ослепил наслед-
ника на Михаил, именно драчкия дук Тео-
дор²⁸, който някога бил взел в плен граф
Петър Аутиснодорски. Тези двамата, Алек-
сандър и Асен, били племенници на Борил.

12. *Йоан Ватаци обсажда Константинопол
с помощта на българския цар*

[В 1236 г.] След като Константинопол-
ският крал Йоан²⁹ победил в много войни
гърците и други племена наоколо, двамата
мощни царе, Ватаци³⁰ и Асен³¹, които до-
тогава били във враждебни отношения, сключи-
ли мир помежду си с условие синът на
Ватаци да се ожени за дъщерята на Асен, и
обсадили Константинопол.³² И когато крал
Йоан се нуждаел от помощ, Гауфрид³³ със

²² Разказът за смъртта на Вадуин противоречи на сведенията на други автори.²³ За това
виж Б. Прямсв. Цит. съч. ²⁴ При похода на Калачи в 1207 г. ²⁵ Българският
цар Борил (1207—1218). ²⁶ Цариградският латински император Хенрих Фландърски (1206—
1216). ²⁷ Никейският император Теодор I Ласкарис (1204—1222). ²⁸ Цар Иван Асен II (1218—
1241). ²⁹ Сирският деспот Теодор Комнин, разбит в пленен от Иван Асен II в битката при Калкотици
на 9-23 април 1230 г. ³⁰ Цариградският латински император Йоан дьо Брун (1229—1237). ³¹ Никей-
ският император Йоан III Дукс Ватаци (1222—1254). ³² Иван Асен II. ³³ В края на 1237 г. ³⁴ Гау-
фрид Жорж дьо Вилардуен, феодален владетел в пределите на Латинската империя, владетел на
византийската област Морей.

das cum 120 navibus seu vasis bellicis succursum prestitit obsessis; et cum adversarii 300 vasa haberent, ipse per medium illorum Constantinopolim intravit et 15 vasa eorum contrivit (p. 938³⁰⁻⁴⁰—939¹).

*13. Haeretici Bulgri appellati
in Francia comburantur*

(Anno 1239) In anno isto ebdomada ante pentecostem 6. feria factum est maximum holocaustum et placabile Domino in combustione Bulgrorum, siquidem 183 Bulgri combusti sunt in presentia regis Navarre et baronum Campanie apud Mont Wimer, qui ab antiquo Mons Wedomari dicitur, ubi affuerunt Remensis archiepiscopus Henricus, Suessionensis episcopus Iacobus, episcopus Tornacensis magister Galtherus, episcopus Cameracensis magister Gulardus theologus, episcopus Atrebatensis magister Alzo, episcopus Morinensis Petrus, episcopus Noviomensis Nicolaus, episcopus Laudunensis magister Garnertus, episcopus Silvanectensis magister Adam, electus Balvacensis Robertus, electus Cathalaunensis Gaufridus, patruus comitis de Grandiprato; episcopus Aurelianensis magister Guilelmus, Episcopus Trecentensis magister Nicolaus, episcopus Meldensis Petrus, episcopus Verdunensis Rodulfus de Torota et frater eius Lingonensis episcopus Robertus, et multi alii ecclesiarum prelati, abbates videlicet, priores et decani. Non tamen omnes isti interfuerunt combustioni, sed in ista ebdomada, cum fieret examinatio, advenientibus aliis recedebant alii. Affuit etiam tanta populi multitudo utriusque sexus, etatis et conditionis, quod numerus eorum ad 700 000 estimabatur, et sicut antiquitus, ut dicitur, canes in eodem loco undique convenientes bellum ad invicem habuerunt quodam presagio futurorum et se invicem laceraverunt, ita isti Bulgri peiores canibus uno die ibi ad triumphum sancte ecclesie exterminati sunt. Prefectus eorum magister, qui dicebatur archiepiscopus de Moranis, alta voce dicebat ad illos: Vos omnes salvi eritis, per manus meas absoluti, ego solus dampnatus sum, quia superiorem, qui me absolvat, non habeo. Habebant autem isti quasdam vetulas, quibus nomina subornata inposuerunt, ita ut una diceretur sancta Maria, altera sancta Ecclesia sive Lex Romana, altera sanctum Baptisma seu Matrimonium seu sancta

ето и двадесет бойни кораби се притекъл на помощ на обсадените. И въпреки че противникът разполагал с триста кораби, той си пробил път сред тях и влязъл в Константинопол, като им унищожил 15 кораба.³¹

*13. Във Франция се изгарят еретици,
известни под името българи*

[В 1239 г.] През тази година на 13 май с изгарянето на българите била въведена на Господа най-голямата масова изкупителна жертва. Тогава били изгорени на клада 183 българи в Монт Вимер³², който в старо време се нарича Монт Ведомари, в присъствие на наварския крал и на бароните от Кампания. Там присъствували и реимският архиепископ Хенрих, Суесонският епископ Якоб, Торнакският епископ магистър Галтер, Камеракският епископ — теологът магистър Гулард, Атребатският епископ магистър Алзо, Моринският епископ Петър, Новномският епископ Николай, Лаудунският епископ магистър Гарнер, Силванекският епископ магистър Адам, Белвакският богоизбран Роберт, Каталунският богоизбран Гауфрид — чичо на графа от Грандипрато, Аврелианският епископ магистър Вилхелм, Трешенският епископ магистър Николай, Мелдийският епископ Петър, Вирлунският епископ Рудолф де Торота и неговият брат — Лингонският епископ Роберт и много други църковни прелати, а именно — абати, приори и декани. Все пак не всички споменати присъствували на изгарянето, а през седмицата, докато траяло разследването, един се явявали на заседание, а други се оттегляли. Там присъствувал също толкова много народ от двата пола, стари и млади, богати и бедни, та броят им се изчислявал на 700 000 души. И както в старо време кучетата, както се разказва, се събрали отовсякъде на едно място с някакво предчувствие за бъдещето и почнали борба помежду си и взаимно се разкъсали, така и тези българи, по-лоши от кучетата, в един ден там били премахнати за тържество на светата църква. А техният предстател и учител, който се зовел Морански, с висок глас им заговорил: „Спасени ще бъдете всички вас, които сте простени чрез моята ръка, аз единствен съм осъден, тъй като няма по-горен от мене, който да ме опрости.“ Впрочем между тях имало няколко баби, на които били поставили такива имена, та една се наричала „света Мария“, друга — „света църква“ или „римски закон“, трета — „свето кръщение“ или „свето май-

³¹ За съюзните действия на Иван Асен II и Гюрг Ватац срещу латините и столицата им има и други попълнителни извори. Вж. В. Н. Златарски, История, III, с. 389—314.

³² Това е днешният френски град Мон-Анри, департамент Магн, област ШМорт-на-Магн.

Communio vocabatur, et quando dicebant in examinatione: Ego credo quidquid credi sancta Ecclesia seu Lex Romana, eorum erat intentio ad illam vetulam, quam ipsi vocabant Ecclesiam et sic de aliis (p. 944^{sa} 10—945ra 10).

14. *Vaticinium de perniciē regis
Bulgarorum Johannis Asani*

Anno 1241. Ante paucos annos quidam bo-
nus magister et sapiens venit Constantinopo-
lim. Qui rogatu quorundam per suas incan-
tationes coegit demonem respondere sibi certa
et vera cui demon tale dedit responsum:

Rex inimicos
Perdet iniquos
non per amicos.

Quo dicto demon obmutuit, et ulterius non
respondit. Interrogatus vero magister de in-
terpretatione versus, dicebat: Quoniam vos ipsi
per vos cito interpretationem videbitis et cog-
noscelis sine iudicio alicuius. Creditur autem
quod in adventu Comanorum illud vaticinium
sit completum: Nam rex celestis perdet et de-
street uniuersos inimicos Imperii Constantino-
polis, videlicet Vastagilum et Alsanum, non
per amicos, id est Comanus, qui sunt infideles,
nec sunt amici Christi (p. 949ra 11).

15. *Rex Bulgarorum Johannes Asanus moritur*

(Anno 1241) Circa festum sancti Johannis
Alsanus rex mortuus est, qui reliquit de prima
uxore, quo fuerat nuptus Bela regis Hungarie
et soror sancte Elizabet, filium, unum nomine
Colmannum et filiam unam, quam duxit Cal-
ciophannes Vastachij filius; secunda vero uxor
eiusdem Alsanus erat filia Theodori cecī, de
quo superius nulla tetigimus (p. 950ra 10).

чинство" или „свето причастие“. И когато
при разследването казвали: „Аз вярвам в
светата Църква или Римския закон“, с това
те означавали онези старици, които сами на-
ричали „Църква“, и по същия начин гово-
рили за другото.

14. *Предсказание за погиването
на българския цар Иван Асен II*

В 1241 г. Преди няколко години в Кон-
стантинопол пристигнал един добър учител
и мъдрец. По молбата на някои той със свое-
то баене накарал дявола да му даде сигурен
и верен отговор. А дяволът му отговорил
така:

„Царят ще погуби
несправедливите врагове
не чрез приятели...“

Когато казал това дяволът млъкнал и не
добавил нищо повече. Запитан пък за тъл-
куването на стиха, учителят казал: „Тв. вне-
самн скоро ще видите тълкуването и ще го
разберете без никакво разяснение“. Вярва се
впрочем, че с идването на куманите се сбъд-
вало това пророчанство, защото небесният
цар ще да погуби и унищожи несправедли-
вите врагове на Константинополската импе-
рия, именно Ватази и Асен, не чрез приятели
т.е. чрез куманите, които са неверни, нито
пък са приятели на Христа.

15. *За смъртта на цар Иван Асен II*

Около празника на св. Йоан се починал
цар Асен. От първата си жена, която била
дъщеря на умарския крал Бела и на св. Ели-
савета, той оставил един син на име Коло-
ман и една дъщеря, за която се оженил Ка-
лоян — синът на Иван Ватази. Втората пък
жена на Асен била дъщеря на слепия Тео-
дор²⁴, за когото по-горе разказахме много
неща.

²⁴ Споменикът Теодор Комнин, владетел на Епир, племен от българите и битката при Клокотница (1230).

²⁵ Латински изречен за българските истории, т. IV.

XXII. „ЖАЛНА ПЕСЕН“ НА РОЖЕР ЗА ОПУСТОШАВАНЕТО НА УНГАРСКОТО КРАЛСТВО ОТ ТАТАРИТЕ

Рожер (Rogerius) от Апулия, архиепископ на гр. Сплит (Далмация), оставил едно драматично описание на нахлуването на татарите в Полша и в Унгария през 1241 г. Макар и в проза, произведението му е озаглавено „Жална песен“ (Miserabile carmen) — очевидно във връзка с намерението на автора да разкаже за необузданите жестокости и кръвопролития, които татарската орда извършила над местното население. Впрочем като пленник у татарите Рожер лично е преживял ужасите на тяхното нашествие. Писано от очевидец, това произведение има стойност на исторически извор и за България, понеже се знае, че в устрема си на запад татарите минали и през някои български земи.

ИЗДАНИЕ: Rogerii Miserabile carmen super destructione regni Hungariae per Tartaros facta. MGH, SS. XXIX, p. 547—567.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 479.

ROGERII MISERABILE CARMEN SUPER DESTRUCTIONE REGNI HUNGARIAE PER TARTAROS FACTA

1. Hungaria crudeliter debellata Tartari in Bulgariam transeunt

Et sic Comani ceperunt Marchiam nequiter expugnare, mortem sui domini crudeliter vindicantes. Nam cum interficiebant Hungaros, sic dicebant: „Hunc ictum sufferas pro Kutheno“. Et destructis melioribus villis, scilicet Franca villa senatoria Sancti Martini et aliis, et recepta multa pecunia, equis et pecoribus, destruendo terram in Bulgariam transierunt (p. 557_{a-b}).

„ЖАЛНА ПЕСЕН“ НА РОЖЕР ЗА ОПУСТОШАВАНЕТО НА УНГАРСКОТО КРАЛСТВО ОТ ТАТАРИТЕ

1. Татарите покоряват жестоко Унгария и навлизат в България

И тъй куманите¹ започнали але да опустошават Унгарската марка², като жестоко отмъщавали за смъртта на своя господар. Когато избивали унгарците, те казвали: „Прегарли тоя удар вместо Кутен.“³ След като разрушили по-добрите имения, като например сенаторската вила „Франка“ на св. Мартин и други имения, и като взели много пари, коне и добитък, те, опустошавайки страната, преминали в България.

¹ Слова дума всадиност за татарите. ² Терминът „марка“ означава „погранична област“. Тук е употребен в смисъл, че Унгария била гранична страна на западноевропейските държави откъм изток. ³ Казва се за куманския хан Кутен, който, след като бил разбит в 1238 г. от татарите в степите на Азия, избягал с 40 000 кумани в Унгария. Там унгарският крал Бела IV ги приел и им дал земя за заселване.

2. *Tartari per Danubium in Hungarum
irruunt Bosna Rasciaque devastatis inde
in Bulgariam pertranseunt*

Et ecce in hieme nivis et glaciei abundantia supervenit, ita quod Danubius, quod non acciderat a multis retroactis temporibus, gelabatur. Sed Hungari ex ipsorum parte singulis diebus frangebant glacies et custodiebant Danubium ita quod assidue fiebat pugna pedum super gelu. Tamen cum dire glacies advenerunt, totum Danubium congelatum est, sed isti transire cum equis nullatenus attentabant. Advertite igitur, quid fecerunt. Multos equos et animalia super ripam Danubii adduxerunt et neminem per tres dies ad eorum custodiam dimiserunt, ita quod bestie sine custodibus pergere videbantur, nec aliquis eorum in illis partibus apparebat. Tunc Hungari, credentes Tartaros recessisse, subito transierunt et omnia illa animalia per glacies transdixerunt. Quod Tartari advertentes, cogitarunt posse in equis transire libere super gelu. Quod et factum est, et tot uno impetu transierunt, quod ex ista parte Danubii terram impleverunt. Rex autem Cadan post regem Hungarie properavit, qui in Sclavonia, tamquam qui nullum habebat subsidium, morabatur. Sed ipse huius facti prescius fugam iniit, et cum ipse maritima castra acceperat nequiret, ad insulas pertransivit, ita quod usque ad recessum eorum cum insule tenuerunt. Videris Cadan rex, quod cum habere non posset, destruxit Boznam, regnum Rascie et inde in Bulgariam pertransivit (p. 564⁴—49—365¹—12).

2. *Татарите нахлуват през Дунава
и Унгария и след опустошаването на Босна
и Рашка навлизат в България*

Но ето че през зимата⁴ неочаквано падна изобилен сняг и настъпи голям мраз, така че Дунав замръзна, което не бе се случвало дълго време преди това. Но унгарците от своя страна всеки ден трошеха леда и охраняваха Дунава, та постоянно ставаха пехотни сражения върху леда. Все пак, когато настъпиха страхотни студове, целият Дунав замръзна, но татарите никак не се опитаха да го преминат на коне. Обърнете внимание сега, как постъпиха те. Доведоха множество коне и добитък на брега на Дунава и в течение на три дни не допуснаха никакъв пазач при тях, така че наблюдавало като че животните се движели по-нататък без пазачи, пито пак някои от тях се явявал по онези места. Тогава унгарците, като повярвали, че татарите са били вече оттеглили, веднага преминали реката и прекарали по леда всички свои добитък. Като забелязали това, татарите разбрали, че могат свободно да преминат по леда на конете си. Те така и направили и преминали наведнъж в толкова голям брой, че покрили земята на отсрания бряг на Дунава. Царят им Кадан пък бързо се впуснал по следите на унгарския крал, който се намирал в Славония⁵ и току-речи не разполагал с никаква подкрепа. Но като предугаждал това, той побягнал и понеже не могъл да се добере до морските укрепления, преминал в островите, така че чак до оттеглянето на татарите от островите го приотидли. Цар Кадан пък, като видял, че не може да го залови, опустошил Босна, кралството Рашка⁶ и отгук преминал в България⁷.

⁴ През 1241 г. ⁵ Под Славония тук се разбират северозападните части на Балканския полуостров и по-точно цялата Хърватска територия. ⁶ Става дума за Рашка, която по това време е кралство. ⁷ За това татарско нашествие в 1242 г. вж. у В. Златарски, История..., т. III, с. 371.

XXIII. ХРОНИКА НА ЕГИДИЙ ОРВАЛСКИ ЗА ДЕЛАТА НА ЛЕОДИЙСКИТЕ ЕПИСКОПИ

Егидий, монах от манастира Орвал (в Люксембург), написал около средата на XIII в. една хроника за живота и делата на епископите от град Леодий — Leodium — дн. Лиеж, в Белгия. Тя съдържа кратко съобщение за похода на германския император Фридрих I Барбароса през българските земи в 1189 г. с войската на Третия кръстоносен поход.

ИЗДАНИЕ: Aegidii Aureaevalensis Gesta episcoporum Leodiensium, MGH, SS, XXV, p. 1—129.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 147.

AEGIDII AUREAEVALLENSIS GESTA EPISCOPORUM LEODIENSIIUM

*Imperator Fredericus transit per Bulgariam
et Thraciam cum exercitu.*

1189. Profectus et in illo itinere est, scilicet anno Domini 1190. Romanorum imperator Fredericus Magnus crucis signatus. Movit iter suum et cum eo Radulphus episcopus Leodiensis et alii multi. Et cum magno apparatu transivit Hungariam, Bulgariam et Thraciam atque Constantinopolim (p. 113₇₋₁₁₄).

ХРОНИКА НА ЕГИДИЙ ОРВАЛСКИ ЗА ДЕЛАТА НА ЛЕОДИЙСКИТЕ ЕПИСКОПИ

*Император Фридрих с кръстоносна войска
минава през България и Тракия*

1189 г. В този поход, именно в годината Господня 1190, отпътувал под знака на кръста и римският император — великият Фридрих. Заедно с него тръгнал и леодийският епископ Радуаф и мнозина други. След като си приготвил изобилно снаряжение, той преминал през Унгария, България, Тракия и Константинопол.

XXIV. ИСТОРИЯ НА СЕНОНСКАТА ЦЪРКВА ОТ МОНАХА РИШЕР

Ришер, монах от манастира Senones (във Вогезите, Северна Франция), написал около средата на XIII в. една хроника, която представлява история на същия манастир. В хрониката са разказани и събития от световната история. Между другото тук са дадени и сведения за татарското нашествие в Европа и по-специално в българските земи към средата на XIII в.

ИЗДАНИЯ: Richeri gesta Senoniensis ecclesiae. MGH, SS, XXV, p. 249—345. Това издание почива на Codex Parisiensis, No. 10016, от XIII в.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen. I, p. 413—416.

RICHERI GESTA SENONIENSIS ECCLESIAE

*Tartari per Bulgariam irruentes omnia
devastant*

Contigit ante hoc, quasdam gentes pessimo unde ebullire. Inmensus siquidem erat eorum exercitus et innumerabilis, facie quidem sordidi, cultu horribiliores, Tartarorum appellati. Unde quidam eos a Tharso Cilicie dominatos dicebant. Alii vero asserebant, eos Iudeos illos, esse quos ferunt ab Alexandro rege Magno intra Caspios montes quondam fuisse inclusos; sed adhuc ignoratur, unde tanta multitudo gentium ebullierit. Venerunt quoque per Bulgarum et Polaniam et per alias plures orientis regiones, universa quoque inveniebant vastantes et perimentes, et omnes quos inveniebant sine misericordia interficiebant; sicut Gothi et Vandali in his occidentibus partibus quondam fecisse leguntur. Intransientes denique regnum Hungarie, ut breviter dicam, ita illud depopulati sunt, ut nec civitas vel vicus vel munitio aliqua, homo vel mulier vel demum aliquot pecus salvum remaneret; excepto quod rex in interioribus sil-

ИСТОРИЯ НА СЕНОНСКАТА ЦЪРКВА ОТ МОНАХА РИШЕР

*Татари нахлуват през България,
напосаяйки повсеместни опустошения*

Малко преди това¹ се появили някакви племена, неизвестно откъде. Ордата им била огромна и почти безбройна. Те изглеждали мръсни, били още по-страшни на вид и се наричали татари, затова някои казваха, че водят името си от киликийския Тарс. Други пък твърдяха, че те били юдеи, за които се разказва, че някога били затворени сред каспийските планини от цар Александър Велики. Но и досега не се знае откъде избликна такова множество племена. И тъй те преминали през България², Полша и много други източни страни, като опустошавали и унищожавали всичко, каквото им попаднало. Те безмилостно избивали всички, които срещнали, както четем, че са правели някога готите и вандалите в западните страни. Като нахлули най-сетне в Унгарското кралство, те, накратко казано, така го опустошили, че не пощадили нито град, нито село, нито укрепление, нито мъж, нито жена, нито най-сетне някакъв добитък. Само кралят с неколцина още успял да се укрие

¹ Около 1240 г. ² Татарите нахлули в днешните северобългарски земи и в отблъднуванските пла-

дания на тогавашната българска държава. За подробности вж. В. Н. Златарски. История... т. III,

varum locis, quibus terra illa habundat, cum paucis se occultaret. Denique usque ad Danubium fluvium venientes, Alemanniam totam et etiam Frantiam totam se debere occupare, iactabant. Sed quidam ferunt, instinctu Friderici tunc imperatoris eos Hungariam intrasse, eo quod rex Hungarie regnum suum ab eodem imperatore recipere nollet; quod rei exitus postea comprobavit. Nam rex Hungarie compulsus domino imperatoris se subdidit et regnum Hungarie ab ipso recepit. Et ita illi Tartarini a regno Hungarie exeuntes, nescio quo ad sua reversi sunt (p. 310₅₈₋₅₉).

в затънати гористи места, с каквито изобилствува онази земя. Най-сетне те стигнали чак до реката Дунав и се тъкмели да завладеят цяла Алемания и цяла Франция. Но някои разказват, че те нахлули тогава в Унгария, подбудени от император Фридрих⁸, тъй като унгарският крал⁹ не искал да получи своето кралство от ръцете на същия император. Краят на тия събития по-сетне потвърдил това. Защото унгарският крал, заставен от необходимостта, се подчинил под властта на императора и получил Унгарското кралство от неговите ръце. Тогава онези татари напуснали унгарското кралство и се завърнали в страната си — неизвестно къде.

XXV. СОАСОНСКИ ЛЕТОПИС НА МАНАСТИРА „СВ. МЕДАРД“

Летописът е съставен в манастира „Св. Медард“ в Соасон (Северна Франция) около средата на XIII в. от неизвестен автор. Съдържа данни за еретици, наричани „българи“, които се били появили в разни области на Франция през XIII в.

ИЗДАНИЯ: *Annales S. Medardi Sueessionenses*, MGH, SS. XXVI, p. 522.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach: *Deutschlands Geschichtsquellen*, I, p. 199.

ANNALES S. MEDARDI SUESSIONENSES

*Haeretici in Francia, Flandria, Campania,
Burgundiaque cognomento Bulgari
appellati graviter puniuntur*

1236. . . Hereticorum maxima multitudo, quos quidam vocabant Bulgaros, alii Piflos, per diversas civitates et castella Francie, Flandrie, Campanie, Burgondie et ceterarum provinciarum, procurante quodam Roberto fratre Predicatore, capti, examinati et probati per archiepiscopos, episcopos et ceterorum graduum ecclesiasticorum prelatos, ad ultimum dampnati et tamquam heretici secularibus potestatibus sunt traditi. Quidam vero ipsorum ad agendam penitentiam in carcere sunt reclusi. Alii vero, qui heresibus renuntiare noluerunt, igne consumpti sunt, et bona ipsorum a secularibus potestatibus sunt recepta. Non solum istud factum est in isto anno sed ante per tres continuos annos et post per quinque continuos annos et plus. Dicebatur siquidem a multis, quod infinita multitudo hereticorum per diversas partes Gallie disperse erant. . . (p. 522₁₂₋₁₁).

СОАСОНСКИ ЛЕТОПИС НА МАНАСТИРА „СВ. МЕДАРД“

*Еретиците във Франция, Фландрия,
Кампания и Бургундия, наречена с името
„българи“, са наказани тежко*

1236. . . Твърде голямо множество еретици, които някои наричали „българи“, а други — „пифли“¹, били заловени на разните градове и крепости на Франция, Фландрия, Кампания, Бургундия и други области благодарение на старанието на някой си Роберт — брат проповедник, а след това били разследвани и изпитани от архиепископите, епископите и прелатите от останалите църковни санове. Най-сетне те били осъдени и предадени на светските власти като еретици. Едни от тях били хвърлени в затвора за покаяние, другите пък, които не искали да се откажат от ереста си, били изгорени на клада, а имуществата им били иззети от светските власти. Впрочем това било вършено не само през тая година, но и преди нея — в течение на три години непрекъснато, и след нея — в течение на пет и повече години непрекъснато. Наистина мнозина говорили, че безбройно множество еретици са били прислази по разните области на Галия. . .

¹ „Пифли“ — павликяни.

XXVI. ВИЛХЕЛМ РУБРУК

Пътешественикът Вилхелм де Рубрук е фламандски монах, роден в Брабант (Франция) около 1220 г. Той влиза в ордена на миноритите „Св. Франсоа“ и се ползувал с влияние в двора на френския крал Людовик IX. По време на VI кръстоносен поход, в 1252 г. той бил в Сен Жан д'Акр (дн. Акра в Израел), където кралят му поверил една мисия с религиозна и същевременно политическа цел — да предприеме пътуване до Монголия и да провери дали действително великият хан Илчи Катай е приел християнството, както и да привлече татарите за съюзници във войната му със сарацините в Египет. Пътуването продължило две години. Мисията му не дала очаквания резултат.

Значението на това пътуване е огромно, защото отчетът, който Рубрук написал до краля на латински език — „Пътуване до източните страни“ — съдържа ценни, дори в известни отношения единствени сведения за бита на татарите и за земите на татарските ханове, както и за другите земи, през които е минал — Крим, Туркестан, Кавказ, Армения, Сирия — и за народите, които са ги населявали.

„Пътуването до източните страни“ на Вилхелм Рубрук има голямо значение за нашата история. Особено ценни са неговите данни за етнологията на посетения от него район и по-специално данните за кипчакските турки — кумани, печенези и узи, от една страна, и татари, от друга. След падането на Поволжието в ръцете на татарите, от 1223 г. започнало изселване на кипчакските турки в съседните земи, в резултат на което се засилил тюркският елемент в нашето Поддунавие и в други области през една сравнително късна епоха (XIII в.). Данните на Рубрук са важен исторически извор и за изучаването на бита на тюркските народи.

ИЗДАНИЕ: *Récueil de voyages et de mémoires, publié par la Société de Géographie de Paris*, v. IV, 1838, p. 213—336.

КНИЖНИНА: В. З л а т а р с к и. История на българската държава през средните векове. Т. III. С., 1940, с. 373—374; M. Petrova. Leben und Kultur der nördlichen nomadisierenden Viehzüchter nach Mitteilungen von Wilhelm de Rubruich. — *Byzantinobulgarica*, IV, 1973, p. 121—145.

WILLELMUS DE RUBRUC

ITINERARIUM FRATRIS WILLELMI
DE RUBRUC DE ORDINE FRATRUM
MINORUM, ANNO GRATIAE
MCCLIII AD PARTES ORIENTALES

ВИЛХЕЛМ ДЕ РУБРУК

ПЪТЕПИС НА БРАТА ВИЛХЕЛМ
ДЕ РУБРУК ОТ ОРДЕНА
НА МИНОРИТИТЕ, В ГОДИНАТА
НА МИЛОСТТА ГОСПОДНЯ 1253,
ЗА ИЗТОЧНИТЕ СТРАНИ

1. Introductio

Excellentissimo domino et christianissimo
Lodovico Dei gratia regi Francorum Illustri
frater Willelmus de Rubruc, in ordine fratrum
minorum minimus, salutem, et semper triumphare in Christo. Scriptum est in Ecclesiastico
de sapienter: „In terram alienarum gentium
transiet, bona et mala in omnibus temptabit.“
Hec opus, domine mi Rex, feci, sed utinam
ut sapiens et non ut stultus; multi enim faci-
unt quod facit sapiens, sed non sapienter, sed
magis stulte; de quorum numero timeo me
esse. Tamen quocumque modo fecerim, quia
dixistis mihi quando recessi a vobis ut omnia
scriberem vobis quaecumque viderem inter
Tartaros, et etiam monuistis ut non timerem
vobis scribere longas literas, facio quod injun-
xistis, cum timore tamen et verecundia, quia
verba congrua mihi non suppetunt que debeam
tante scribere maiestati (p. 218₁—214₈).

2. Descriptio Maris Ponti

Noverit ergo vestra sancta maiestas quod
anno domino millesimo CCLIII novus mihi
ingressi sumus mare Ponti, quod vulgariter
vocant mare maius; et habet mille CCCC mi-
liaria in longum, ut didici a mercatoribus, et
distinguitur quasi in duas partes. Circa me-
dium enim eius sunt due puncte terre, una ad
aquilonem et alia ad meridiem. Illa que est
ad meridiem dicitur Sinopolis, et est castrum
et portus soldani Turchie; que vero ad aquilo-
nem est provincia quedam que nunc dicitur
a Latinis Gasaria, a Grecis vero, qui inhabi-
tant eam super litus maris, dicitur Cassaria,
hoc est Cesaria. Et sunt promontoria quedam
extendentia se in mare, etiam contra meridiem
versus Synopolim; et sunt trecenta miliaria
inter Synopolim et Casariam, ita quod sint

1. Vord

Аз, братъ Вилхелм де Рубрук, най-ни-
щожиинъ в орденъ на братята минорити¹,
привѣтствувамъ Негово Превъзходителство
преблагочестивия господаръ Людовикъ², по
божия милост краля на Франция, и му по-
желавамъ винаги да побеждава в Христа. В
Еклезиасти³ е писано за мъдритъ: „Ще отиде
в земята на чужди племена и ще изпита при-
всички тях и добро и зло.“ Това дело, госпо-
дарю мой краљу, аз изпълних, но дано да
съм го сторил като мъдрия, а не като глупа-
вия. Защото мнозина вършатъ това, което
прави мъдрия, но не го вършатъ мъдро, а
по-скоро глупаво. Боя се и аз да не съм в
тяхното число. Все пак, както и да съм го
вършил, понеже Ви казахте, когато се раз-
делих с Вас, да Ви опиша всичко, каквото
видя у татарите, и дори ми напомнихте да
не се боя да Ви пиша дълги писания, аз пра-
вя това, което ми възложихте, и все пак със
страх и боязън, защото не ми достигатъ пол-
ходящи думи, с каквито би трябвало да пиша
до такъв велик владетел.

2. Описание на Черно море

И тъй, нека знае Вашето свято Величе-
ство, че в годината господня 1253 на 9 май
ние навлязохме в Черно море, което на про-
стонароден език наричатъ Голямо море. То
има 1400 мили на дължина, както научих
от търговците, и като че ли се разделя на
две части: някъде около средата му има два
провлака — единият на север, а другият на
юг. Този, който е на юг, се нарича Синопол⁴
и е крепост и пристанище на султана на Тур-
ция. Този пък, който се намира на север, е
някаква област, която сега латинците нари-
чатъ Гасария⁵, а пък гърците, които обитават
само крайбрежията ѝ, я наричатъ Касария,
т.е. Кесария. Има и някакви провлаци, на-
даващи се в морето също и на юг, откъм Си-
нопол. Между Синопол и Кесария има три-

¹ Названіе на едно от подразделеніята на орденъ на францисканците, основан от св. Франциск от Асизи (1182—1220), въведен във Франция от папа Николетъ IV (1243—1254). ² Людовик IX Свѣтъ (1226—1270). ³ Названіе на старозаветна библейска книга, чийто автор се смята за Соломонъ. ⁴ Днешният град Синопол на южния бряг на Черно море в Турция. Бил даден от селджукуските турци през 1219 г. ⁵ Т.е. Хазария — област в дн. Южна Русия, наследена от племена хазари след X в., когато били подчинени от русите, част от хазарите още известно време се задържали в областта между Каспийско-море и Кавказ, след което били асимилирани от съседните народи.

septingenta miliaria ab istis punctis versus Constantinopolim in longum et latum, et septingenta versus orientem, hos est Hyberiam, que est provincia Georgie (p. 214₂—214₃).

3. Descriptio terrarum Mari Pontici adiacentium et Tartaris tributum solventium

Ad provinciam Casarie sive Cassarie applicuimus, que est quasi triangulus, ad occidentem habens civitatem que dicitur Kersona, in qua fuit sanctus Clemens martirizatus. Et navigantes coram ea vidimus insulam in qua est templum illud duod dicitur angelicis manibus preparatum. In medio vero quasi in cuspide ad meridiem habet civitatem que dicitur Soldaia, que ex transverso respicit Synopolim, et illuc applicant omnes mercatores venientes de Turchia volentes ire ad terras aquilonares, et in converso venientes de Roscia et terris aquilonaribus volentes transire in Turkiam. Isti portant varium et grysum et alias pelles puelivas; alii portant telas de cotone sive gambasio et pannos sericos et spices aromaticas. Ad orientem vero illius provincie est civitas que dicitur Matrica, ubi cadit fluvius Tanais in mare Ponti, per orificium habens latitudinem XII miliarium. Ille enim fluvius, antequam ingreditur mare Ponti, facit quoddam mare versus aquilonem habens in latitudine et longitudine septingenta miliaria, nusquam habens profunditatem ultra sex passus, unde magna vasa non ingreditur illud, sed mercatores de Constantinopolim applicantes ad predictam civitatem Matricam mittunt barcas suas usque ad flumen Tanaim, ut emant pisces siccatos, sturiones scilicet et hosas borbatas et alios pisces infinite multitudinis.

Predicta ergo provincia Cessaria cingitur mari in tribus lateribus, ad occidentem scilicet, ubi est Kersona civitas Clementis, et ad meridiem, ubi est civitas Soldaia, ad quam applicuimus, que est cuspis provincie, et ad orientem Maricandis, ubi est civitas Matrica et orificium maris Tanais. Ultra illud orificium est Ziquia, que non obedit Tartaris, et

ека мили, така че от същите провлаци ще да има 700 мили подлъж и пошир до Константинопол и 700 към изток, т.е. до Иберия, която е областта Георгия⁶.

3. Описание на намиращите се покрай Черно море земи, които плащат дан на татарина

Ние слезохме на брега на провинция Тасария или Кесария, която има форма на триъгълник. На западната му страна има град, който се нарича Керсон⁷, в който е измъчван свети Климент⁸. Плувайки покрай града, ние забелязахме острова, където е онзи храм, за който се говори, че е приготвен от ангелски ръце. На юг в средата като на възвишение има град, който се нарича Солдая⁹. Той се намира срещу Синопол. Там слизат всички търговци — както тези, които идват от Турция и искат да отидат към северните земи, така и обратно, идващите от Русия и северните земи, които искат да преминат в Турция. Те донасят плетростепина и самурска кожа и други скъпоценни кожи. Други донасят тъкани от памук или от груба коприна, копринени одежди и ароматни треви. В източната част на тази област има град, който се нарича Матрика¹⁰ — там, където Тананс¹¹ се влива в Черно море посредством едно устие, широко 12 мили. Тази река, преди да навлезе в Черно море, образува на север някакво море¹², което надлъж и нашир има по 700 мили, дълбочината му обаче никъде не превишава 6 крачки. Поради това големи кораби не навлизат в него. Константинополските търговци¹³ обаче, като достигнат до горесказанния град Матрика, изпращат своите лодки чак до реката Тананс, за да купят сушен риба, именно кестри и миди, и безкрайно множество други видове риба.

И тъй гореспоменатата област Кесария се опасва от морето от три страни: откъм запад, където е градът на Климент, Керсон, откъм юг, където е град Солдая, до който ние стигнахме и който е най-високата част на провинцията, както и откъм изток, откъм Маракенда¹⁴, където е град Матрика и устието на Тананското море¹⁵. Отвъд това устие е Зикия¹⁶, която не е подчинена на татарите.

⁶ С. Георгия се означава днешна Грузия. ⁷ Херсонес Таврически, преименува под византийско власт. Край Херсонес са намерени развалините на един манастир, излето на югоиз. то се идентифицира моштите на св. Климент. ⁸ Поради това този град се смяташе и тогава като град на Климент. ⁹ Св. Климент, римски епископ от 92 г. от н.е., умрял като мъченик в Херсонес Таврически около 103 г. Където бил заточен от император Траян (98—117 г.). Моштите му са изнесени от Кирил и Методий през време на пътуването им при хазарите (858 г.) и са пренесени в Рим, където се намират и досега. ¹⁰ Св. думо за гръцкия град Солдая от 111 в. пр. н.е. Рим VII в. е имал значително търговско значение, което изгубва чак след като бил завзет от турците през 1475 г. (ан. Сулак). ¹¹ Дн. Тмутаракан на Таманския полуостров. През XII в. поглед в речете на куманите (ан. бол. 35). ¹² Днешната река Дон. ¹³ Стана дума за Азовско море. ¹⁴ Това са татари, които още през 1203 г. са основали колония в Кривоземнопол. ¹⁵ Днешната Магасада, дн. Самарканд. ¹⁶ Днешното Азовско море. ¹⁷ Зикия е страна на източния бряг на Черно море. През XIII в. в нейните предели е влизал и Таманският полуостров заедно с гр. Тмутаракан.

Suevi et Hiberi ad orientem, qui non obediunt Tartaris. Postea versus meridiem est Trapezunda, que habet proprium dominum nomine Guido, qui est de genere imperatorum constantinopolitanorum, qui obedit Tartaris. Postea Synopolis, que est soldani Turkie, qui similiter obedit. Postea terra Vastacii, cuius illius dicitur Ascar ab avo materno, qui non obedit. Ab officio Tanais versus occidentem usque ad Danubium totum est eorum, etiam ultra Danubium, versus Constantinopolim, Blachie, que est terra Assani et indur Bulgaria usque in Slavoniam, omnes solvunt eis tributum: et etiam ultra tributum conductum sumpserunt annis nuper transactis de qualibet domo securum unam et totum ferrum quod invenerunt in massa (p. 214₁₀—216₁₀).

4. Adventus fratrum Ordinis Minorum Soldaiam

Applicuimus ergo Soldaiam in XII kalendas Iunii, et pervenerant nos quidam mercatores de Constantinopoli, qui dixerant venturum illic nuncios de Terra Sancta volentes ire ad Saracis. Ergo tamen predicaveram publice in ramis palmarum apud Sanctam Sophiam quod non essem nuncius nec vesler nec alius, sed ibam apud illos incredulos secundum regulam nostram. Tunc cum applicuissem monuerunt me dicti mercatores ut caute loquerer, quia dixerant me esse nuncium, et si dicerem me non esse nuncium quod non preberetur michi in transitu. Tunc incutus sum hoc modo ad capitaneos civitatis, immo ad vicarios capitaneorum, quia capitanei iverant ad Baatu in yeme portantes tributum, et nondum fuerant reversi: „Nos audivimus dici de domino vestro Sarcaht, in Terra Sancta, quod esset christianus, et gavisi sunt inde vehementer christiani, et precipue dominus rex Francorum christianissimus, qui ibi peregrinatur et pugnat contra Saracenos ut eripiat

Там живеят на изток и свеви¹⁷ и ибери¹⁸, които също не са подчинени на татарите. По-нататък откъм юг е Трапезунд¹⁹, който има отделен господар на име Гвидо²⁰, който води произхода си от константинополските императори и който е подчинен на татарите. По-нататък се намира Синоп, който принадлежи на султана на Турция и е подчинен по подобен начин. По-нататък лежи страната на Вастаци²¹, чийто син се нарича по дядото на майка му Аскар²². Той не е подчинен (на татарите). От устието на Танаис на запад до Дунав всичко е тяхно, дори и отвъд Дунава към Константинопол — Влахия²³, която е земя на Асан²⁴ и Малка България²⁵, и чак до Славония²⁶ — всички те им плащат дан: дори освен установената дан те са събирали до неотдавна от всяка къща по една брадва и всичкото желязо, което намираха на слънцани.

4. Пристигане на братята минористи в Солдай

И така ние пристигнахме в Солдай на 21 май. Някои константинополски търговци ни бяха предупредили. Те бяха казали, че щели да дойдат там пратеници от Светлата земя, които искали да отидат при Саркат²⁷. Прочее аз заявих публично на Връбница²⁸ в „Света София“, че аз не съм пратеник нито Ваш, нито на другиму, но че отивам при тези неверници, подчинявайки се на нашия устав. Тогава, след като пристигнах, споменатите търговци ми казаха да говоря по-предпазливо, защото те били казали вече, че аз съм бил пратеник, и ако аз кажея, че не съм пратеник, то не бих получил разрешението за преместване. Тогава аз казах на управителите на града, по-скоро на техните заместници, тъй като самите управители бяха отишли през зимата при Багу да му занесат данъка и още не се бяха върнали, така „Ние чуваме, че се говори в Светлата земя за Вашия господар Саркат, че бил християнин. Християните истински се зарадваха на това и особено благочестивият ни господар френският крал, който там е предприел кръстоносен поход²⁹ и се сражава със сарацините³⁰,

¹⁷ Свеви, т. е. свеби, е сборно име за германски племена. ¹⁸ Диевските гърци или Диевци, гр. Трабзон. Тук става дума за Трапезундската империя — малка сарацинска, Трапезундана през XIII в. на югоизточния бряг на Черно море в Мала Азия. Византиците те смятаха за наследници на развалинната империя. ¹⁹ Началото на XIII в. тук се установила диктатория на Византия. ²⁰ Магнус I Комнин, трапезундски владетел (1238—1268). ²¹ Император император Исак II Ангел (1222—1254). ²² Никейският престолонаследник, по-късно нийейски император Теодор II Ласкарис (1254—1258). ²³ Пож Влахия тук се разбира територията на българската държава на север от река Дунав. ²⁴ Българският цар Михаил II Асен (1246—1257). ²⁵ България В. В. Н. Златарски. История на Българската държава през средните векове, т. III, с. 374. ²⁶ Обозначение на северозападната част на Балканския полуостров. ²⁷ Саркат — български принц, син на Багу (1235—1256). Поддържал дружби с папа Иннокентий IV. ²⁸ Връбница през 1253 г. се е пръснута на 13 април. ²⁹ Става дума за II кръстоносен поход (1248—1250). ³⁰ Поход, който изведе на Царство Арабски. Това нападение окончателно означавало чергарско разбойническо парие. През средните векове било разпространено от християнските писатели изражението араби, а по-късно започнало да означава араби: „исламисти“.

loca sancta de manibus eorum: unde volo ire ad Sarchat et portare ei litteras domini regis, in quibus monet eum de utilitate totius christianitatis.²⁰ Et ipsi receperunt nos grater, et dederunt nobis hospitium in ecclesia episcopali. Et episcopus illius ecclesie fuerat ad Sarchac, qui multa bona dixit michi de Sarcach, que ego postea non inveni (p. 216₁₈—217₁₈).

5. *Profectio fratrum Minorum ad curiam Sarchati*

Tunc dederunt nobis optionem utrum vellemus habere bigas cum bobus ad portandum res nostras, vel equos pro saginatis: et mercatores constantinopolitani consuluerunt mihi quod acciperem bigas, immo quod emerem proprias bigas, coopertas, in quibus portant Rutent pelles suas, et in illis includerem res nostras quas nollem cotidie deponere, quod si acciperem equos oporteret me in qualibet herbergia deponere et reponere super alios equos, et preterea equitarem lentiori gressu iuxta boves. Tunc acquievi consilio eorum, malo tamen, quia fui in itinere usque Sarchat duobus mensibus, quod potuissem conficisse uno mense si ivissem cum equis. Attuleram mecum de Constantinopoli fructus et vinum muscatel et biscocum delicatum, de consilio mercatorum, ad presentandum capitaneis primis, ut facilius pateret michi transitus, quia nullus apud eos respicitur rectis oculis qui venit vacua manu; que omnia posui in una biga quando non inveni ibi capitaneos civitatis, quia dicebant michi quod gratissima forent Sarchat si possem deferre ea usque ad eum. Arripimus ergo iter circa Kalendas Iunii cum bigis nostris III^{or} coopertis, et cum aliis duabus quas accepimus ab eis in quibus portabantur lectiscrinia ad dormiendum de nocte; et quinque equos dabant nobis ad equitandum, eramus enim quinque persone, ego et socius meus frater Bartholomeus de Cremona et Gossel iator presentium, et homo Dei Turgemannus, et puer Nicholaus quem emeram Constantinoполи de vestra elemosina. Dederunt etiam duos homines qui ducebant bigas et custodiebant boves et equos (p. 217₂₀—219₂₁).

за да изтръгне от ръцете им светите места. Ето защо аз искам да отида при Саркат и да му занеса посланието на моя господар — краля, в което той му обръща внимание върху ползата [от това дело] за целия християнски свят.²¹ Те ни посрещнаха благосклонно и ни оказаха прием в епископската църква. Епископът на тази църква бе ходил при Саркат и ми разказа много хубави неща за него, които аз по-късно не установих.

5. *Пътване на братята минорити до двора на Саркат*

Тогава ни предоставиха да изберем дали бихме желали да получим двуколки с полове за дрезове на багажа ни или пък товарни коне. Константинополските търговци ме бяха посъветвали да взема коли, по-скоро да си купя покрити двуколки [като тези], в които рутените²² пренасят кожите си, и в тях да поставя нашите неща, които не бих желал ежедневно да свалям. Ако ли пък бих предпочел коне, то аз би трябвало във всяка станция да разтоварвам и натоварвам на други коне и следено да язда на кон с побавна стъпка успоредно с воловете. Тогава аз възприех техния съвет, но за нещастие, защото аз пътувах до Саркат два месеца, което можех да извърша за един месец, ако бях отишъл с коне. Аз бях донесъл със себе си от Константинопол плодове и мискетово вино, както и фин сухар, за да подаря съобразно съвета на търговците на управителите, за да ми се разреши по-лесно преминаването, защото у тях никога, който идва с празни ръце, не се гледа с добро око. Всичко това аз поставих в една кола, когато не намерих там управителите на града, защото те ми казаха, че тези дарове ще бъдат много приятни на Саркат, ако бих могъл да ги отнеса чак до него. И така, ние тръгнахме на път около 1 юни с нашите 4 покрити двуколки и с другите две, които получихме от тях и в които се возеха люлещите за преспиване през нощта. Те ни даваха и пет коня за яздене, тъй като бяхме пет човека: аз и моят другар — братът Бартоломей от Кремона, и Госел, приносителят на настоящото писание и духовното лице — драгоманинът, както и отрокът Николай, който аз купих с вашето подаяние в Константинопол. Те дадоха още двама души, които водеха двуколките и пазеха воловете и конете.

²² Латинизирани названия на руски племена от южноруските степи.

6. *Descriptio Chersonesi Tauricae
regionumque Aetiliac flumini adiacentium*

Sunt autem alta promontoria super mare a Kersona usque ad orificium Tanais, et sunt quadraginta castella inter Kersonam et Soldaiam, quorum quodlibet iere habebat proprium ydionia: inter quos erant multi Goli quorum ydionia est Teutonicum. Post illa montana versus aquilonem est pulcherrima Silva in planicie plena fontibus et rivulis, et post illam silvam est planicies maxima que durat per V. dies usque ad extremitatem illius provincie ad aquilonem, que coartatur, habens mare ad orientem et occidentem, ita quod est unum fossatum magnum ab uno mari usque ad aliud. In illa planicie solebant esse Comani antequam venissent Tartari, et agebant civitates predictas et castra ut darent eis tributum; et quando venerunt Tartari tanta multitudo Comanorum intravit provinciam illam, qui omnes fugerunt usque ad ripam maris, quod comedebant se mutuo vivi morientes, secundum quod narravi michi quidam mercator qui hoc vidit: quod vivi devorabant et lacerabant dentibus carnes crudas mortuorum, sicut canes cadavera. Versus extremitatem illius provincie sunt lacus multi et magni in quorum ripis sunt fontes salinastri, quorum aqua quam cito intrat lacum efficitur sal durum ad modum glaciis, et de illis salinis habent Baatu et Sarchat magnos redditus, quia de tota Ruscia veniunt illuc pro sale, et de quodlibet biga onusta dant duas telas de cotone valentes dimidiam yperperam. Veniunt etiam per mare multae naves pro sale, que omnes dant tributum secundum quantitatem sui (p. 219, — 220.).

7. *De cultu victuque Tartarorum*

A. *De Scythia eiusdemque gentium moribus*

Postquam ergo recessimus de Soldaia tertia de invenimus Tartaros, inter quod cum intravi visum fui michi recte quod ingrederer quoddam aliud seculum, quorum vitam et morem vobis describo prout possum.

6. *Описание на Херсонес Таврически
и на райониите, лежащи около реки Дон*

От Херсон до устието на Танаис има и владени над морето възвишения, има и четридесет крепости между Керсон и Солдая, почти всяка от които имала свой език.³² Между тях имало много гети³³, чийто език е теутонският. На север, отвъд тази планинска страна, има прекрасна гора в равнина, изпълнена с извори и ручейчета. Зад тази гора се намира изтънредно голяма равнина, простираща се на пет дни път на север, чак до края на тази провинция. Равнината се стеснява, тъй като има море от изток и от запад, така че там има един голям вал³⁴ — от едното море до другото. В тази равнина обикновено са предизважали кумани³⁵, преди да дойдат татарите. Те са заставявали гореканите градове и крепости да им дават дан. И когато татарите дошли, такова голямо множество кумани проникнали в тази провинция, че те всички бягали чак до брега на морето, защото се изплаждали помежду си: живи — умиращите, според както ми разказа някакъв търговец, който е виждал това, а именно, че живите са разкъсвали със зъби и поглъждали кървавите меса на умрелите, както кучета — мърша. Откъм покрайнината на тази провинция има много и големи езера, а по бреговете им има солоносни извори.³⁶ Веднага щом тяхната вода навлезе в езерото, образува се сол, твърда като лед. От тези солници Бату и Саркат имат големи приходи, защото от цяла Русия тук идват за сол и за всяка натоварена кола дават по две платна от памук, които струват половин перпер³⁷. По море идват много кораби за сол и те всички дават дан според товара си.

7. *Бит и поминък на татарите*

A. *За Скития и за бита на тамошните племена*

И тъй на третия ден, след като се отдалечихме от Солдая, ние срещнахме татари³⁸. Веднага щом проникнах сред тях, стори ми се, като че ли навлязох в някакъв друг свят, чийто живот и нрави аз Ви описвам, доколкото мога.

³² Това твърдение на автора не е съвсем точно. Безспорно мнозинството на крепостите, които той се съмнява поименно, а и на селищата, които са се говорили там, е преувеличено.

³³ Голите заедно с бургуите и вандалите нахлуват в Южна Европа — до Черно море, Испания, а също и в Африка, през време на Великото преселение на народите. ³⁴ Слова дълга и фехерните врата — Дербент и Кавказ. Те са важни за по-големите проходи между Каспийско и Черно море. ³⁵ Кумани (кыпчаки, половци) — народ от тюркски произход, сродни с печенегите. През 1111 г. са били покорени от монголо-татарите и част от тях се населили (в Закавказието, Русия, Балкански полуостров, Македония, Унгария, Египет).

³⁶ Тук вероятно става въпрос за страничния басейн на Черно море — Билеш (т. нар. Гнило море), изобилно солената застояла вода, непригодна за корабостроене. ³⁷ Един златен перпер или поминък съдържа около 4,48 г злато. ³⁸ Този термин, като название на народ, има по-скоро историческо, отколкото етнографско значение. Татарите с общително име за редки племена от монголски и тюркски произход.

Nusquam habent manentem civitatem, sed futuram ignorant. Inter se diviserunt Cithiam, que durata Danubio usque ad ortum solis; et quilibet capitaneus, secundum quod habet plures vel pauciores homines sub se, scilicet termines pascuorum suorum et ubi debeat pascere in hyeme et estate, vere et autumno. In hyeme enim descendunt ad calidiores regiones versus meridiem; in estate ascendunt ad frigidiores versus aquilonem. Loca pascuosa sine aquis pascunt in hyeme quando est ibi nix, quia nivem habent pro aqua (p. 220₁—220₁₂).

B. De domibus Tartarorum

Domum in qua dormiunt fundent super rotam de virgis cancellatis, cuius tigna sunt de virgis et conveniunt in unam parvulam rotam superius, de qua ascendit collum sursum tamquam fumigatorium, quod cooperiunt filtro albo et frequentius imbuunt etiam filtrum calce vel terra et pulvere ossium ut albus splendeat, et aliquando nigro etiam. Filtrum illud circa collum superius decorant pulchra varietate picture. Ante hostium similiter suspendunt filtrum opere polimitario valatum. Consuunt enim filtrum coloratum, vel aliud, faciendo vites et arbores, aves et bestias. Et faciunt tales domus ita magnas quod habent aliquando triginta pedes in latitudine. Ego enim mensuravi semel latitudinem inter vestigia rotarum unius bige XX pedum, et quando domus erat super bigam excedebat extra rotas in utroque latere V pedibus ad minus. Ego numeravi in una biga XXII boves trahentes unam domum, undecim in uno ordine secundum latitudinem bige, et alios XI ante illos. Axis bige erat magnus ad modum arboris navis, et unus homo stabat in hostio domus super bigam, minans boves. Insuper faciunt quadrangulos de virgulis fissis attenuatis ad quantitatem unius arce magne, et postea de una extremitate ad altam elevanti testudinem de similibus virgis, et hostiolum faciunt in extremitate anteriori, et postea cooperiunt illam cistam sive domunculam filtro nigro imbuto tepo sive lacte ovino, ne possit penetrari pluvia, quod similiter decorant opere polimitario vel plumario; et in talibus arcibus ponunt totam supelectilem suam et thesaurum, quas ligant fortiter super bigas altas, quas trahunt cameli, ut possunt transvadare flumina. Tales arcas nunquam deponunt de bigis.

Татарите никъде нямат постоянен град и не се грижат за бъдещото си местопребиване. Те са разделили помежду си Скития²⁰, които се простира от Дунава чак до изгрев слънце. Всеки предводител според това, дали има под свое водителство много или малко хора, знае пределите на своите пасища и къде би трябвало да се пасе през зимата и лятото, през пролетта и есента. В скицност през зимата те слизат на юг — в по-топли области; през лятото се изкачват в по-студени райони на север. Безводните пасища се използват през зимата, когато там има сняг, защото употребяват сняг вместо вода.

B. За жилищата на татарите

Жилището, в което спят, те изграждат от плетени клони върху кръгла основа. Неговите предни са от клони и се събират в един малък горен кръг, от който се издига нагоре шийка като конин, която покриват с бяла пълст. Обикновено те напояват пълстта с шар или бяла пръст и прах от кости, за да блести по-бяло, а понякога я боядисват в черно. Горната част на тази шийка те украсяват с красива и пестра живопис. Пред прага те означават също пълст, изпестрена с многоцветни рисунки. Те в същност същият оплетена пълст или друга материя, за да изобразят лози и дървета, птици и зверове. Те правят тези жилища толкова големи, че понякога имат по тридесет стъпки на ширина. Аз напестина измерих веднъж ширината между следите от колелата на една колесница — 20 стъпки и когато жилището беше върху колелата, то стърчеше извън колелата най-малко по пет стъпки от двете страни. Аз изброих в една кола двадесет и два вола, които возеха едно жилище. Те бяха единадесет в редица в зависимост от широчината на колелата и други единадесет пред тях. Осла на колелата беше колкото мачта на кораб и един човек стоеше на прага на жилището върху колелата и караше воловете. Освен това те правят четириъгълни ракли от разцепени изтънени клони, с размери колкото един голям сандък и след това от единия до другия край издигат покрив от подобни клони и в предния край правят вход. След това те покриват този сандък или малко жилище с черна пълст, напестена със сало или овче мляко, за да не може да прониква дъжд. Украсяват го по подобен начин с многоцветна или пухкава материя. В такива сандъци те поставят цялата си похъщнина и съкровище и ги завързват здраво върху високи коли, които теглят камели, за да могат да преминат

²⁰ Под Скития в случая трябва да разбираме не Южна Русия, в която степи са живелиномадски племена.

Quando deponunt domus suas mansionarias, semper vertunt portam ad meridiem, et consequenter collocant bigas cum arcis hinc inde prope domum ad dimidium iactum lapidis, ita quod domus stat inter duos ordines bigarum quasi inter duos muros. Matrone faciunt sibi pulcherimas bigas, quas nescirem vobis describere nisi per picturam, immo omnia depinxissem vobis si scivissem pingere. Unus dives Moal sive Tartar habet bene tales bigas cum arcis C vel CC; Baatu habet XXVI uxores quarum quolibet habet unam magnam domum, exceptis aliis parvis quas collocant post magnam, que sunt quasi camere, in quibus habitant puellæ; et ad quamlibet istarum domorum appendunt CC bige. Et quando deponunt domus, prima uxor deponit suam curiam in capite occidentali, et postea alie secundum ordinem suum, ita quod ultima uxor erit in capite orientali, et erit spatium inter curiam unius domine et alterius iactus unius lapidis. Una curia unius divitis Moal apparebit quasi una magna villa, tamen paucissimi viri erunt in ea. Una muliercula ducet XX bigas vel XXX, terre enim plana est. Et ligant bigas cum bobus vel camelis unam post aliam, et sedebit muliercula in anteriori minans bovem, et omnes alie pari gressu sequuntur. Si contingat venire ad aliquem malum passum, solvunt eas et transducunt sigillatim. Vadunt enim lento gressu, sicut agnus vel bes potest amulare.

Postquam deposuerunt domus, versa porta ad meridiem, collocant lectum domini ad partem equilonarem. Locus mulierum est semper ad latus orientale, hoc est ad sinistram domini domus, cum sedet in lecto suo versa facie ad meridiem. Locus vero virorum ad latus occidentale, hoc est ad dextram. Viri ingredientes domum nullo modo suspenderent pharetram ad partem mulierum. Et super caput domini est semper una ymago quasi puppa vel statuuncula de filtro, quam vocant fratrem domini, alia similis super caput domine, quam vocant fratrem domine, affixe parietibus superius inter utrasque illarum est una parvula macilenta que est quasi custos totius domus. Domina domus ponit ad latus suum dextrum, ad pedes lecti in eminenti loco, pelliculam hednam impletam lana vel alia materia, et iuxta illam statuunculam parvulam respicientem versus famulas et mulieres, iuxta

нават рените. Такива сандъци никога не се свалят от колите. Когато татарите свалят своите жилища, те винаги обръщат входа на юг и след това разполагат колите със сандъците от две страни близо до къщата на половини хвърлей камък, така че жилището стои между два реда коли като между два зида. Знатните жени си правят колите извънредно хубави, които бих могъл да опиша само като живопис и най-добре бих Ви изобразил всячко, ако знаех да рисувам. Един богат монгол или татарин има дори до сто или двеста такива коли със сандъци. Бату има 26 жени, всяка от които има по едно голямо жилище освен другите малки, които разполагат зад голямото жилище и които са като помещения, в които живеят девойките. Към всяко от тях жилища се наброяват по двеста коли. Когато разполагат на стан жилищата, първата съпруга помества своя двор в западната част и след нея другите според ранга си, така че последната съпруга ще бъде в източната част и между дворовете на двете господарки да има разстояние по един хвърлей камък. Дворът на един богат монгол би ти се сторил като една голяма вила, само че в нея ще бъдат съвсем малко мъже. Една жена води 20 или 30 коли, защото местността е равна. Те свързват колите с воловете или камилите една след друга. Жената седи отпред да подкарва един вол и всички останали го следват с равен ход. Ако се случи да дойде до някакъв лош проход, те ги развързват и ги превеждат поотделно, защото те вървят с бавна стъпка, както може да върви агне или вол.

След като татарите са разположили жилищата на стан обрънати с входа към юг, те нареждат леглото на господаря откъм северната страна. Мястото на жените е винаги на източната страна, т.е. наляво от жилището на господаря, когато той седи в своето легло, обрънат с лице към юг. Мястото на мъжете пък е на западната, т.е. надясната страна. В никакъв случай не е прието мъжете, когато влизат в жилището, да оказват почитание си откъм женската страна. Над главата на господаря винаги егон едно изображение като кукла или статуетка от плъст, която наричат брат на господаря. Друго подобно изображение стои над главата на господарката. Него наричат брат на господарката. Тези изображения са приковани към стената. А по-горе между тях има малко плоско изображение, което е като пазител на цялото жилище. Господарката на жилището поставя в дясната си страна при краката на леглото на едно издигнато място коза кожа, напълнена с вълна или друга материя, непосредствено до себе си — малка статуетка, обръната с лице към домашните робини и другите

hostium ad partem mulierum est iterum alia ymago cum ubere vaccino pro mulieribus, que mungunt vaccas. Ad aliud latius hostii versus viros est alia statua cum ubere eque, pro viris qui mungunt equas (p. 220₁₂—223₁₂).

C. Adoratio avorum

Et cum convenerunt ad potandum, primo aspergunt de potu illi ymagini que est super caput domini, postea aliis ymaginibus per ordinem. Postea exit minister domum cum citho et potu, et spargit ler ad meridem qualibet vice flectendo genu, et hoc ad reverentiam ignis; postea ad orientem, et hoc ad reverentiam aeris; postea ad occidentem, ad reverentiam aque; ad aquilonem prohibent pro mortuis. Quando tenet dominus cithum in manu, et debet bibere, tunc primo antequam bibat infundit terre partem suam. Si bibat sedens super equum, infundit antequam bibat super collum vel crinem equi. Postquam ergo minister sic sparserit ad quatuor latera mundi, revertitur in domum, et sunt parati duo famuli cum duobus cithis et totidem patenis, ut deferant potum domino et uxori sedenti iuxta eum sursum in lecto. Et cum habet plures uxores illa cum qua dormit in nocte sedet iuxta eum in die, et oportet quod omnes alie veniant ad domum illam illa die ad bibendum, et ibi tenetur curia die illa, et exennia que deferuntur illa die deponuntur in thesauris illius domine. Bancus cum utre lactis vel cum alio potu et cum cyphis stat in introitu (p. 223₁₀—224₁₃).

D. De cibis potibusque

Faciunt in hyeme optimum potum de risio, de milio, de tritico, de melle, clarum sicut vinum, et deferunt eis vinum a remotis partibus. In estate non curant nisi de cosmos. Cosmos stat semper infra domum, ante introitum porte, et iuxta illum stat citharista cum citharula sua. Citharas et viellas nostras non vidi ibi, sed multa alia instrumenta que apud nos non habentur. Et cum dominus incipit bibere, tunc unus ministrorum exclamat alta voce: „Ha!“ et citharista percutit citharam, et quando faciunt magnum festum tunc omnes plaudunt manibus, et etiam saltant ad vocem cithare viri coram domino et

женни. До прага, откъм отделениято на жените има пак друго изображение с краве виме, за жените, които доят кравите, защото жените имат в същност задължението да доят кравите. На другата страна на прага, откъм мъжете, има друга статуя с виме на кобила — за мъжете, които доят кобилите.

C. За почитта към прадедите

Когато татарите се съберат на пиришество, най-напред поръсват от питието на онова изображение, което е над главата на господаря, а след това и по другите изображения според ранга им. След това слугата излиза от жилището с потир и с питие в ръка и поръсва три пъти към юг, като всеки път коленички все в израз на почитание към огъня, след това на изток — това също от почитание към въздуха; след това към запад — от почитание към водата. Към север те поръсват за мъртвите. Когато господарят държи в ръката си потира и трябва да пие, той тогава, преди да пие, излива най-напред своята част на земята. Ако ли пие седнал на кон, то преди да пие, той прави възлияние над врата или гривата на коня. След като слугата така поръси накъм четирите посоки на света, той се връща в жилището. Там стоят готови двама от домашните роби с два потира и толкова паницы, за да отнесат питието на господаря и на съпругата, която седи до него горе на леглото. И тъй като той има няколко съпруги, то тази която седи до него през нощта, седи до него денем. Обичайно е всичките други съпруги да дойдат на този ден в това жилище, за да вземат участие в пиришества, и там се събират те през този ден. Даровете, които се носят на този ден, се поставят в съкровищницата на този господарк. Пейка с подроя мляко или друго питие с потир стои пред входа.

D. За храните и напитки и им

Татарите правят през зимата много хубаво питие от ориз, просо, ечемик и мед — бистро като вино. А вино им се донеся от далечни страни. През лятото те не мислят за друго питие освен за кумис. Кумис винаги стои в жилището пред входа на вратата. До него седи китарист със своята китарула. Аз не видях там нашите китари и виоли, но има много други инструменти, които при нас не се срещат. Когато господарят започне да пие, тогава един от слугите извиква на ансок глас „ха!“ и китаристът удря по китарата. Когато залочие голямото празненство, всички плескат с ръце, като същевременно скачат по звука на китарата: мъжете — пред господаря и жените — пред

mulieres coram domina; et postquam dominus biberit, tunc exclamat minister sicut prius, et facit citharista. Tunc bibunt omnes in circuitu viri et mulieres, et aliquando bibunt ventalim valde turpiter et gulose. Et quando volunt aliquem provocare ad potum, arripiunt eum per aures, et trahunt forlitter ut dilatant ei gulam, et plaudunt et saltant coram eo. Item cum alicui volunt facere magnum festum et gaudium, unus accipit ciphum plenum, et alii duo sunt ei a dexteris et a sinistris, et sic illi tres veniunt cantantes et saltantes usque ad illum cui debet porrigere ciphum, et cantant et saltant coram eo, et cum porrigit manum ad recipiendum ciphum ipsi subito resiliunt, et iterum sicut prius revertuntur, et sic illudunt ei iter vel qualiter retrahendo ciphum donec bene fuerit exilatus et bonum habeat appetitum, et tunc dant ei ciphum, et cantant et plaudunt manibus et ferunt pedibus dones biberit.

De cibis et ventialibus eorum noventis, quod indifferenter comedunt omnia morticina sua, et inter tot pecora etamenta non potest esse quin multa animalia moriantur. Tamen in estate, quando durat eis coetus, hoc est lac equinum, non curant de alio cibo. Unde tunc, si contingat eis mori bovem vel equum, siccant carnes sciendendo per tenues pecias et suspendendo ad solem et ventum, que statim sine sale siccantur absque aliquo felle. De intestinis equorum faciunt indulges meliores quam de porcis, quas comedunt recentes. Reliquas carnes reservant ad hyemem. De pellibus boum faciunt utres magnos, quos mirabiliter siccant ad lumen. De posteriori parte pellis equine faciunt putcherrimos scutulares. De carne uris arietis dant comedere L hominibus vel C, sciendum enim minutionem in scutella cum sale et aqua; aliam enim salisam non faciunt; et tunc cum puncto cultelli vel furcinula, quas proprias faciunt ad hoc, cum qualibet soleamus comedere piro et poma cocta in vino, porrigunt cuilibet circumstantium buccellam unam, vel duas, secundum multitudinem comedentium. Dominus antequam ponitur caro arietis, in primo ipse accipit quod placet ei; et etiam, si dat alicui partem specialem, oportet quod accipiens comedat eam solus, et nemini licet ei dare, sed si non potest totum comedere, asportet

господарката. А след като е пил господарят, тогава слугата отново извикал, както порано, и китаристът започнал. Тогава всички в кръг пият, мъже и жени, и понякога те пият в надпревара твърде безсрамно и лакомо. Тогава, когато искат да раздразнят някого, за да му се припие, те го сграбчат грубо за ушите и го теглят силно, за да му се отворят устата, и плескат с ръце и скачат пред него. Също така, когато искат някому да устройт голямо празненство и радост, то един взема пълен потир, а други двама стоят от дясната и от лявата му страна и така в тримата вървят като пият и скачат, за да стигнат до този, на когото трябва да подадат потира, и пият и скачат пред него. Когато той протегне ръка, за да посме потира, същите изведнъж отскачат назад и се връщат отново, както порано, и така му се надсмиват, отегляйки потира три или четири пъти, докато той не се е хубаво избудил и придобил добър апетит. Тогава те му подават чашата и донесат тайниче. Те пият, като плескат с ръце и ударят с крак.

За храните и пиещата на татарите писах вече, че те изваждат без разлика всичкия си добитък, който умре, а измежду толкова дребен и едър добитък не може да е друго, освен да умрат много животни. Незапрестно от това през лятото, когато имат казане т.е. коблещина много, те не се грижат за друга храна. Поради това, ако ли се случи да им умре вол или кон, те пасушават месото, като го нарязват на тънки парчета и като го окачват на слънцето и вятъра, така го веднъж се засушава без сол и без каквото и да е дъх. От вътрешностите на конете правят наденци, по-хубави от свински, които ядат сурови. Оставащото месо те запизват за лимата. От кожата на воловете те правят големи мехове, които чудно пасушават на пушек. От задната част на конската кожа пак те правят извънредно хубави полуботуши. От месото на една овца те хранят 50 или 100 човека; защото те го раздробяват на най-дребни късове в малки съдове със сол и вода. Найстина друго солено ядене не приготвяват. Тогава с острата част на ножа или с вилница, които специално изработват за целта, с каквото име обикновено ядем круши и ябълки, варени във вино, подават всекому от спящите няколко по една или две ханки според броя на хранещите се. Преди да се сложат месото от овена, най-напред господарят лично дръв валя, каквото му хареса. Също така, ако той подаде някому нарочно избрано парче, то прието е този, който го получи, да го изяде сам и не е разрешено да го дава другому. Той обаче, ако ли не може да го изяде цялото, трябва да го отнесе със себе си или да го даде на

secum vel del garcioni suo, si est presens, qui custodiat ei; sin autem recondat in cap-targae suo, hoc est in bursa quadrata quam portant ad recondendum omnia talia, in quam etiam ossa recondunt quando non habent spatium bene rodendi ea, ut postea rodant, ne pereat aliquid de cibo.

Ipsum cosmos, hoc est lac iumentinum, fit hoc modo. Extendunt cordam longam super terram ad duos palos fixos in terra, et ad illam cordam ligant circa horam terciam pullos equarum quas volunt mungere. Tunc stant matres iuxta pullos suos, et permittunt se pacifice mungi; et si aliqua est nimis indomita, tunc accipit unus homo pullum, et supponit ei permittens parvum sugere, tunc retrahit illum et emunctor lactis succedit. Congregata ergo magna multitudo lactis, quod est ita dulce sicut vaccinum, dum est recens, fundunt illud in magnum utrem sive buccellam et incipiunt illud concutere cum ligno ad hoc aptato, quod grossum est inferius sicut caput hominis et cavatum subtus, et quam cito concutunt illud incipit bullire sicut vinum novum, et acescere vel fermentari, et excutunt illud donec extrahunt butirum. Tunc gustant illud et quando est temperate pungitivum, bibunt. Pungit enim super linguam sicut vinum raspet dum bibitur, et postquam homo cessat bibere relinquit sorem super linguam lactis amigdalini, et multum reddit interiora hominis iocunda, et etiam inebriat debilia capita, multum etiam provocat urinam.

Faciunt etiam caracosmos, hoc est nigrum cosmos, ad usum magnorum dominorum. Hoc modo lac equinum non coagulatur. Regula enim est quod nullius animalis in cuius fetus ventre lac non invenitur coagulum coagulatur. In ventre pulli equi non invenitur. Unde lac eque non coagulatur. Concutiunt ergo lac in tantum quod omne quod spissum est in eo vadit ad fundum recte, sicut feces vini, et quod purum est remanet superius, et est sicut lac serum vel sicut mustum album. Feces sunt albe multum, et dantur servis, et faciunt multum dormire. Illud clarum bibunt domini, et est pro certo valde suavis potus, et bone efficacie. Baatu habet XXX homines circa herbergiam suam ad unam diem, quorum quilibet qualibet die servit ei

своя прислужник, ако присъствува някой, който да го охранява. Иначе той трябва да го прибере в своя каптаргак⁴⁰, т.е. четиъръглата торба, която носят за прибиране на всичко такова и в която те поставят и кокали, когато нямат време добре да ги оглождат, та да ги глождат по-късно и да не се губи нещо от храната.

Самият кумис, т.е. млякото от възрастни животни, се приготвява по следния начин: изопват дълго въже над земята между два кола, забити в земята. На това въже връзват около девет маса жребчетата на кобилите, които искат да доят. Тогава майките стоят до своите малки кончета и позволяват кротко да бъдат издоени. Ако ли някоя е съсем непокорна, то един мъж взема жребчето и го слага под нея, като му дава възможност малко да посуче. После го изтегля и млекодоятът застанва на негово място. Когато впрочем се събере голямо количество мляко, което е така сладко като кравето, докато е прясно, те го наричат в голям мех или бучка⁴¹ и започват да го бият с пригодно за тази цел дърво. То на долния си край е дебело, колкото човешка глава, а отгоре е издълбано. Когато бият млякото бързо, то започва да кипи като ново вино и да киснее или ферментира, а те го пият, докато извадят маллото. Тогава го опитват и когато стане умерено стичаво, го бият. Затова кумисът ципе по повърхността на езика, както когато се пие вино от гроздов плод, а когато човек спре да го пие, то остава върху езика вкуса бадемово мляко и на човек му става приятно отгоре, а също опиянява слабите глави. Освен това предизвиква много уриниране.

Татарите приготвят също карокумис, т.е. черен кумис, за употреба на големите господари. В този случай кобилешкото мляко не се пресича, защото по правило млякото на никое животно, в чиито стомах няма сирине, не се пресича. В стомаха на черния кон няма сирине. Ето защо млякото на кобилата не се пресича. Впрочем млякото се бие дотогава, докато всичко, което в него е гъсто, отиде на дъното като утайката на виното. Това, което е чисто, остава отгоре и то е като ципк или бял гроздов сок. Утайката е много бяла и се дава на домашните роба; тя въздейства присивно. Светлата част на млякото пият господарите. Това питие сигурно е много приятно и има хубаво въздействие. Бату има около своя стал на разстояние едnodневен преход 30 човека. Всеки от тях отбива ежедневно своята дан с такова мляко от сто кобын, така че той ежедневно

⁴⁰ Такава торба са изобразени на така наречените каменни баби. Вж. у Г. Федоров-Давыдов. Курганы, вазы, монеты. М., 1968, с. 29. ⁴¹ Бучка е термин от домашното млекопреработване — дълга тесна сфа, в която се избива млякото.

de tali lacte centum equarum. hoc est quali-
bet die lac trium milium equarum, excepto
alio lacte albo quod deferunt alii. Sicut enim
in Siria rustici dant tertiam partem fructuum,
ita oportet quod ipsi afferant ad curias domi-
norum suorum lac equarum tercie diei. De
lacte vaccino primo extrahunt butirum, et
bulliunt illud usque ad perfectam decoctio-
nem, et postea recondunt illud in ventribus
arietinis quos ad hoc reservant; et non ponunt
sal in butiro, tamen propter magnam deco-
ctionem non putrefit. Et reservant illud con-
tra hyemem. Residuum lac quod remanet post
butirum, permittunt acescere quantum aë-
rius fieri potest, et bulliunt illud, et coagula-
tur bulliendo, et coagulum illud siccant ad
solem, et efficitur durum sicut acoria ferri,
quod recondunt in saccis contra hyemem.
Tempore hyemali, quando deficit eis lac, po-
nunt illud acre coagulum, quod ipsi vocant
grice, in utro, et super infundunt aquam cali-
dam, et concutunt fortiter donec illud resolu-
atur in aqua, que ex illo efficitur tota acetosa,
et illam aquam bibunt loco lactis. Summe
caveant ne habent aquam puram.

Magni domini habent casalia versus meri-
diem, de quibus afferunt eis milium et lani-
nam contra hyemem. Pauperes procurant
sibi pro arietibus et pollibus commutando.
Sclavi etiam implent ventrem suum aqua
crassa, et hoc contenti sunt. Capiunt etiam
murres, quantum multa genera habundant ibi.
Mures cum longis caudis non comedunt sed
dant avibus suis. Glires comedunt et omne
genus murium habens curiam caudam. Sunt
etiam ibi multe marmoles, quas ibi vocant
roque, que conveniunt in una fovea in hyeme
XX vel XXX pariter, et dormiunt sex mensi-
bus, quas capiunt in magna multitudine. Sunt
etiam ibi cuniculi habentes longam caudam
sicut cata, et in summitate caude habentes
pilos nigros et albos. Habent etiam multas
alias bestiolas bonas ad comedendum, quas
ipsi valde bene discernunt. Cervos non vidi
ibi. Lepores paucos vidi, gaseos multos.
Asinos silvestres vidi in magna multitudine
qui sunt quasi muli. Vidi etiam aliud genus
animalis quod dicitur arcall, quod habet rec-
te corpus arletis et cornua tortua ut arles,
sed tante quantitatatis quod vix poteram le-
vare una manu duo cornua: et faciunt de cor-
nibus istis cithras magnos. Habent falcones,
girfaus, erodios, in magna multitudine, quos
omnes portant super manum dextram, et
ponunt semper falconi unam corrigiam par-
ticulam circa collum, que pendet ei usque ad
medium pectoris, per quam, quando prohibe-
ant eum ad predam, inclinant cum sinistra
manu caput et pectus falconis, ne reverbetur

попраща много от три пъти в годината — като
се изключи другото бяло мляко, което му
зависят други. Защото, както в Сирия, се-
ляните дават по една трета от плодоте, и
така и тези са длъжни да носят в дворовете
на господарите си всеки трети ден кумиса.
От кравето мляко те най-напред извличат
маслото и го варят до пълно сваряване.
След това го прибират в овчи мехове, които
съхраняват за тази цел. В маслото те не по-
ставят сол и пресни това го не се разваля
поради продължителното му варене. Него
те запазват за през зимата. Другото мляко,
което остава, след като се отнеме маслото,
те остават да кисне, колкото може повече,
и го варят. При варенето то се пресича и пре-
сеченото се суща на огъня, и то става
твърдо като желязна сгурна, те го прибират
в торби за през зимата. Зимно време, когато
имат недостиг на мляко, те слагат този силно
набит продукт, който наричат „грик“, в мех.
Върху него те изливат гореща вода и силно
го разквсват, докато той се разтвори във во-
дата. От него тя става съвсем кисела и тази
вода те пият вместо мляко. Те особено се
пазят да не пият чиста вода.

Големите господари имат имения на юг,
от които им се донася просо и брашно за
през зимата. Ведините се снабдяват, като пра-
вят размина срещу овни и ножки. Робите
облизват корема с язна вода и на това са
доволни. Те ловят също мишки, от които
така има много видове. Те не ядат мишките
с дълги опашки, а ги дават на птиците си.
Създавки ядат, както и всякакъв род миш-
ки, които имат къса опашка. Там има и
много къртици, които там се наричат „со-
гури“, които се събират през зимата по 20
и също така по 30 в една дупка и спят шест
месеца. Те ги ловят в големи количества.
Там има също птици зајци, които имат
дълга опашка като котка. На самия край
на опашката те имат черни и бели косми.
Те имат също така много други видове за-
ядени животни, които те сази твърде добре
разпознават. Елени там не видях. Зајци
малко съм виждал. Сърни — много. Диви
магарета видях в голямо количество. Те са
като мулета. Видях също друг един род жи-
вотно, което наричат „аркал“ и което има
яло досущ като овен и вти рога като на
овен, но такива грамадни, че въ с мъка мо-
жах с едната ръка да поведна аята рога.
От тези рога правят големи питири. Те имат
соколи, орли, скални орли в голямо множе-
ство. Всички ги косят на лявата си ръка.
Често те поставят около врата на сокола
малко ромина, което имат към средата на
гърдите му. Посредством него те го полхвър-
лят напред към плячката, като навеждат с
лявата ръка главата и гърдите на сокола,

a vento vel ne feratur sursum. Magnam ergo partem victus sui acquirunt venatione (p. 224_r—230_r).

E. De vestibus habituque

De vestibus et habitu eorum noveritis, quod de Cataia et aliis regionibus orientis et etiam de Perside et aliis regionibus austri veniunt eis partim serici et aurei et tele de wambasio, quibus induuntur in estate. De Ruscia, de Maxel et de maiore Bulgaria et Persatu, que est maior Hungaria et Kerhis, que omnes sunt regiones ad aquilonem et plene silvis, et aliis multis regionibus ad latus aquilonem que eis cediunt, adducuntur eis pelles precise multi generis, quas nunquam vidi in partibus nostris, quibus induuntur in hyeme. Et faciunt semper in hyeme duas pelliceas ad minus, unam cuius pilus est ad carnem, aliam cuius pilus est extra ad ventum et nives, que multolienis sunt de pelibus lupinis vel vulpibus vel papionibus, et dum sedent in domo habent aliam delicatorem. Pauperes faciunt illas exteriores de canibus et capris. Quando volunt ventari feras, conveniunt in magna multitudine et circumdant regionem in qua sciunt feras esse, et paulatim appropinquunt sibi donec concludant feras inter se quasi infra circulum, et tunc sagittant ad eas. Faciunt etiam braccas de pelibus. Divites etiam furrant vestes suas de stupe sete, que est supra modum mollis et levis et calida. Pauperes furrant vestes de tela, de wambasio, de delicatiori lana quam possunt extrahere de grossiori. De illa grossiori faciunt philtum ad cooperiendum stemos suas et cistas, et etiam ad lectiscrimia. De lana etiam et de tertia parte pilorum equi admixta faciunt cordas suas. De filtro etiam faciunt pannellos, subsellos et cappas contra pluviam, unde multum expendunt de lana. Habitum virorum vidistis.

Viri radunt in summitate capitis quadrangulum, et ab anterioribus angulis ducunt rasuram per succuras costae capitis usque ad tempora. Radunt etiam tempora et collum usque ad summum concavitas cervicis, et frontem anterieus usque ad frontenellam, super quam

за да не се отбие от вятъра или да не се понесе назад. Впрочем голяма част от своята храна те добиват чрез лов.

E. За облеклата и посияте

За дрехите и облеклото им нека знаете, че от Катай⁴² и другите източни страни, а също от Персия и други южни страни им донасят копринени и златни облекла и платове от изкуствена коприна, с които се обличат през лятото. От Русия, от Максел⁴³ и от Велика България⁴⁴, от Паскату⁴⁵, която е Велика Унгария⁴⁶, и от Керкис⁴⁷, които са разположени на север и са покрити с гори, и от много други северни страни, които им са подчинени, също им докарват скъпоценни кожи от различен вид, които никога не съм виждал по нашите страни и с които те се обличат през зимата. И през зимата те винаги си правят най-малко по два кожуха, единият, козината на който е обрната навътре към тялото, и друг — козината на който е обрната навън — към вятъра и снеговете. Тези кожухи са и по-голямата си част от кожи на възрастни лисици или пък диви кучета. Докато седят в къщи те носят друг по-тънък кожух. Бедните приготвят дрехите кожухи от кучешки и кози кожи. Когато татарите поискат да отидат на лов за дивеч, те се събират на голямо множество и заобикалят района, в който знаят, че има дивеч, и постепенно се приближават един към друг, докато затворят дивеча помежду си като в кръг и тогава пушат върху него стрели. Те си правят също гащи от кожа. Богатите освен това си подплатват дрехите с конопена подплата, която е извънредно мека, лека и топла. Бедните подплатват дрехите си с подплата от памук, груба коприна и от по-мека вълна, която могат да извлекат от по-острата. От по-острата вълна те правят плътени платници за покриване на своите жилища и сандъци, както и за завивки на легла. Те си правят въжетата от вълна с примес на една трета част от конски косми. От плът те правят също ямурлуци, подложки за под седлата и шапки против дъжд, поради което те изразходват много вълна. Облеклото на мъжете видяхте.

Мъжете бръснат на върха на главата един четириъгълник и от предните ъгли те продължават да бръснат през излъгналата част до слепоочията на главата. Бръснат също и слепоочията и врата до горната му ападина и челото отпред до фонтанелата. Над нея те

⁴² Т. е. Катай. ⁴³ Тук източничко става дума за областта между реките Волга, Ока, Сура и политеите на Мокша, където обитават източноруските зяренни мордв. ⁴⁴ Т. е. Болгарска България. ⁴⁵ Т. е. Башкирия. ⁴⁶ Въз основа на грешната представа, която се имала през средните векове за природоположението на Велика Унгария се означавал Башкирия в планините от XIII в. ⁴⁷ Т. е. Керкизил — в западните склонове и предпланина на Кавказ и в околните планини.

relinquunt manipulum pilorum descendendum usque ad supercilia. In angulis occipitis relinquunt crines, quibus faciunt tricas quas succingunt nodando usque ad aures. Et habitus puellarum non differt ab habitu virorum, nisi quod aliquantulum est longior. Sed in crastino, postquam est nupta, radit calvariam suam a medietate capitis versus frontem; et habet tunicam latam sicut cucullam monialem, et per omnia latioris et longioris, fissam ante, quam ligant sub dextro latere. In hoc enim differunt Tartari à Turcis, quod Turci ligant lumbas suas ad sinistram, Tartari semper ad dextram. Preterea habent ornamentum capitis quod vocant bocca, quod fit de cortice arboris, vel alia materia quam possunt invenire levioris, et est grossum et rotundum quantum potest duabus manibus amplecti, longum vero unius cubiti et plus, quadrum superius sicut capitellum unius columpne. Istud bocca cooperiunt panno serico precioso, et est concavum interius, et super capitellum in medio, vel super quadraturam illam ponunt virgulam de calamis pennarum vel cannis gracilibus longitudinis similiter unius cubiti et plus. Et illam virgulam ornant superius de pennis pavonis, et per longum in circuitu pennulis caude martardi, et etiam lapidibus preciosis. Divites domine istud ornamentum ponunt in summitate capitis, quod stringunt fortiter almpula, que foramen habet in summitate ad hoc aptatum, et in isto recondunt crines suos, quos recolligunt in parte posteriori ad summitatem capitis quasi in nodo uno, et reponunt in illo bocca, quod postea fortiter ligant sub gutture. Unde quando equitant plures domine simul, et videntur a longe, apparent milites habentes galeas in capitibus cum lanceis elevatis. Illud enim bocca apparet galea, et virgula desuper lancea. Et sedent omnes mulieres super equos sicut viri, diversilicantes coxas, et ligant cucullas suas panno serico aerii coloris super renes et alia fascia stringunt ad mammillas, et ligant unam peciam albam sub oculis, que descendunt usque ad pectus. Et sunt mulieres mire pinguedinis; et que minus habet de naso, illa pulchrior reputatur. Deturpant etiam se turpiter pingendo facies suas. Nunquam cubant in lecto pro puerperio (p. 230_r—233_{vo}).

оставят също и коса, която се спуска чак до вездрите. В углаите на обратната, тилната част на главата те оставят коси, от които правят пантики, които завиват до вездр чак до ушите. Прическата на девоиците не се различава от тази на мъжете освен по това, че е малко по-дълга. Обаче на следващия ден, след като девоиката е омъжена, тя обръсва черепа си от средата на главата по посока на м челото. Тя носи широка туника като монашеско расо, но, общо взето, по-широка и дълга, отпред разрязана, която връзват под дясната страна. Татарите се отличават от турците именно по това, че турците завръзват своите туннки на лявата страна, а татарите винаги на дясната. Освен това те носят украшение на главата, което наричат „бoкa“⁴⁸ и което се прави от дървесна кора или от друг по-лек материал, какъвто те могат да намерят. Това украшение е кръгло и големо — толкова, колкото може да се обхване с две ръце. На дължина то е един лакът и нещо повече и отгоре е четвъртото като капител на колона. Тази бока те покриват със скъпоценна копринена тъкан. Отвътре боката е куха, а в средата над капитела или под споменатия четириръгълник те поставят пръчка от стрела или от нежния гънетики на дължина също един лакът и повече. Тази именно пръчка те украсяват в горната ѝ част с паунови пера, а надолу по дължината в бръг — с пера от марлард, а също и със скъпоценни каменци. Богатите господарки слагат това уврашение на върха на главата си, като здраво го затегнат с шапчица от мех, която има на върха си пригледено за целта отворстие. И в него те прибират своите коси, които събират в задната част към върха на главата като на един вездр и ги слагат в споменатата бока, която след това здраво завръзват под гушата си. Ето защо, когато много господарки седят заедно, ако се погледнат отдалече, те изглеждат като войници с шлемове на главите си и с вдигнати копня. Именно боката изглежда като шлем, а пръчката нагоре като копне. Всяка жени седят на коне като мъже с разкрячени крака. Те връзват своите туннки над кръста с копринен плат в небесен цвят, с друга пръчка те ги връзват при гърдите. Забраждат се до под очите с бяла мърпа, достигаща чак до гърдите. Жените са удивително дебели. Тази, която е с по-малък нос, се счита за по-красива. Те също се обзобразяват, като грозно си изписват лицето. Никога не лягат в легло, когато раждат.

⁴⁸ Вид монголска шапка, потвърден от някои археологически находки.

F. De officiis virorum mulierumque

Officium femininarum est ducere bigas, ponere domos super eas et deponere, mungere vaccas, facere butirum et grut, parare pelles et consuere illas, quas consuunt filo de nervis. Dividunt enim nervos in minuta fila, et postea illa contorquent in unum longum filum. Consuunt etiam soculares et soccos et alias vestes. Vestes nunquam lavant, quia dicunt quod Deus tunc irascitur, et quod fiant tonitrua, si suspendantur ad siccandum. Immo lavantes verberant, et eis auferunt. Tonitrua supra modum timent: tunc omnes extraneos emittunt de domibus suis, et involvunt se in filis nigris in quibus latitant donec transierit. Nunquam etiam lavant scutellos, immo carne cocia, alveum in quo debent ponere eam lavant brodio bulliente de caldaria et postea refundunt in caldariam. Faciunt et philtrum, et cooperiunt domos.

Viri faciunt arcus et sagittas, fabricant strepas et frenas, et faciunt sellas, carpunt domos et bigas, custodiunt equos et mungunt equas, concutiunt ipsum cosmos, id est lac equinum, faciunt utres in quibus reconditur: custodiunt etiam camelos et oderant eos. Oves et capras custodiunt mixtim, et mungunt aliquando viri aliquando mulieres. De lacte ovium acetoso inspissato et salsò parant pelles. Quando volunt manus vel caput lavare, implent os suum aqua, et paulatim fundunt de ore super manus suas, et eadem humectant crines suos, et lavant caput suum.

De nuptiis eorum noveritis, quod nemo habet ibi uxorem nisiemat eam, unde aliquando sunt puellae multum adultae antequam nubant. Semper enim tenent eas parentes donec vendant eas. Servant gradus consanguinitatis primum et secundum, nullum servant affinitatis. Habent enim simul vel successive duas sorores. Nulla vidua nubit inter eos, hac ratione, quia credunt, quod omnes qui servant eis in hac vita servant in futura, unde de vidua credunt quod semper revertetur post mortem ad primum maritum. Unde accidit turpis consuetudo inter eos, quod filius scilicet ducit aliquando omnes uxores patris sui, excepta matre. Curia enim patris et matris semper accidit minori filio. Unde oportet quod ipse provi-

F. За занятята на мъжете и жените

Задължение на жените е да водят козите, да поставят върху тях жилищата, да ги свалят, да доят кравите, да приготвят масло и грут⁴⁹, да обработват кожите и да ги съшиват. Те ги съшиват с конец от жила. Те разделят жилите на тънки нишки и след това ги сплитат в един дълъг конец. Те шият обувки и ботушки и други облекла. Облеклата си никога не перат, защото те казват, че бог тогава се гневи и че биха се образували гръмотевици, ако ги прострат да съхнат. Напротив, дори те шият с пръчки тези, които перат облеклата си или им ги отнемат. Те извънредно много се боят от гръм, отпращат тогава всички външни лица от своите домове и се завиват с черни плъстени платища, в които се крият, докато премине бурята. Никога не мият съсвете си. Напротив, след като са сварили месото, не плакнат съда, в който трябва да го сложат, с кипищ бульон от котела, а след това отново го изливат обратно в него. Те правят също плъстени платища и покриват жилищата.

Мъжете правят лъкове и стрели, порабобават стремежа и юзди и правят седла, плетат жилища и коли, пасат коне и доят кобили, набиват кумина, т.е. кобилешкото мляко, правят вебра, в които то се съхранява, пасат също канлии и ги товарят. Овцете и козите пасат общо и ги доят понякога мъжете, понякога жените. Те обработват кожите с кисело, отгътено и солено овче мляко. Когато иска да си измият ръцете или главата, напълват устата си с вода и малко по малко си я изливат от устата върху ръцете си и с нея мокрят своите коси и си мият главата.

За сватбите им нека знаете, че никой няма у тях жена, ако не я купи. Затова понякога, докато се омъжат девойките, стават възрастни. Защото родителите винаги ги задържат, докато ги продадат. Те спазват първата и втората степен на кръвното родство, а друго родство не признават. Защото те се женят едновременно или последователно за 2 сестри. Ни една вдовица не се омъжва у тях, защото вярват, че всички, които им служат на този свят, ще им служат и на другия. Ето защо за вдовицата те вярват, че след смъртта си тя винаги ще се върне при първия си съпруг. Поради това у тях се среща позорния обичай синът да води всички съпруги на своя баща с изключение на майка си. Дворът на бащата и на майката се пада винаги на най-малкия син. Ето защо на него се пада и задължението да се

⁴⁹ Млечен продукт.

sunt omnibus uxoribus patris sui, que adveniunt ei cum curia paterna, et tunc si vult utitur eis pro uxoribus, quia non reputat sibi fieri iniuriam si revertatur ad patrem post mortem. Cum ergo aliquis fecerit pactum cum aliquo de filia accipienda, facit pater puellae convivium, et illa fugit ad consanguineos ut ibi latcat. Tunc pater dicit: „Ecce, filia mea tua est; accipe eam ubicumque inveneris.“ Tunc ille querit eam cum amicis suis donec inveniat eam, et oportet quod vi capiat eam et ducat eam quasi violenter ad domum suam (p. 234^v—235^r).

G. De moribus iuribusque consuetudinis

De iusticiis eorum noveritis, quod quando quos homines pugnant nemo audet se interficere, etiam pater non audet interficere filium; sed qui peiorem partem habet appellet ad curiam domini, et si alius post appellationem tangat eum, interficitur. Sed oportet quod statim absque dilatione vadat, et ille qui passus est in iniuriam ducit eum quasi captivum. Neminem puniunt capitali sententia, nisi deprehensus fuerit in facto vel confessus. Sed quozodo diffamatus est a pluribus, bene torquent eum et confiteatur. Homicidium puniunt capitali sententia, et etiam coitum cum non sua. Non suam dico vel uxorem vel famulam. Sua enim sclava licet uti prout libet. Item enorme furtum puniunt morte. Pro levi furto, sicut pro uno ariete, dummodo non fuerit sepe deprehensus in hoc, verberant crudeliter, et si dant centum ictus oportet quod habeant centum baculos. De illis dico qui verberantur per sententiam curie. Item falsos nuncios, qui scilicet faciunt se nuncios et non sunt, interficiunt. Item sortilegas, de quibus tamen dicam vobis postea plenius, quia tales reputant veneficas.

Quando aliquis moritur, plangunt vehementer ululando, et tunc sunt liberi, quod non dant vectigal usque ad annum. Et si quis interest morti alicuius adulti, non ingreditur domum ipsius Manguchan usque ad annum. Si parvulus est qui moritur, non ingreditur usque post lunationem. Iuxta sepulturam defuncti semper relinquunt domum unam si est de nobilibus, hoc est de genere Chingis, qui fuit primus pater et dominus eorum. Illius qui moritur ignoratur sepultura, et semper

грижи за всички съпруги на баща си, които му се падат заедно с бащиния двор. Тогава, ако желае, той ги използва като съпруги, тъй като той не смята за себе си позорно, ако някоя след смъртта ѝ би се върнала при баща му. Впрочем когато някой сключи договор с някого да вземе дъщеря му, бащата на девонката устройва пиршество и тя избягва при близки родственици, за да се скрие там. Тогава бащата казва: „Ето моята шерка е твоя. Вземи я, където и да я намериш.“ Тогава той я търси със своите приятели, докато я намери, и трябва насила да я вземе и да я заведе в къщата си уж насила.

G. За кравите и обичайното право

За правосъдието им нека знаете, че когато двама души се бият, никой не смее да се намесва, дори баща не смее да помогне на сина си. Този, който се окаже виновен обаче, трябва да обяви пред двора на господаря и ако след жалбата някой го докосне, бива убит. Овази трябва обаче да остане там без отлагане и този, който е попечел обидата, го води като пленник. Те не наказват никого със смъртна присъда, ако не е заловен на местопрестъплението или не е признат. Но когато той се уличава от мнозина, тогава много го измъчват, за да си признае. Убийство на човек те наказват със смъртна присъда, както и съчетаване с чужда жена. Чужда жена аз наричам тази, която нито е негова съпруга, нито негова домашна робиня. Със своя робиня той може да върши каквото поиска. Също така наказват със смърт извънредно голяма кражба. За лека кражба, като например един овен, стига само да не бъде често залавян в кражба, те жестоко бият и ако определят сто удара, крадецът трябва да получи сто тонги. Аз говоря за тези, които се подлагат на побой по присъда на двора. Също така те убиват лъжливи пратеници, които само се представят, че са пратеници, а не са такива. Също така умъртвяват гадателки, за които обаче по-късно ще Ви кажа по-късно, тъй като те ги считат за отровителки.

Когато някой умира, те силно скърбят, като издават високи вопли и тогава те са свободни, защото не плащат данък до изтичането на година. Ако някой присъства, когато умира някой възрастен, то до изтичането на година, той не влиза в жилището на самия Мангу-хан. Ако умрелият е дете, той не влиза в жилището му, докато не изтече месец. Покрай гроба на починалия те винаги оставят по едно негово жилище, ако той е от знатни, т.е. от рода на Чингис, който е бил техен родоначалник и господар. Гробът на този, който умре, остава необо-

circa loca illa, ubi sepeliunt nobiles suos, est una herbergia hominum custodiendum scripturas. Non intellexi quod ipsi recedant thesaurum cum mortuis.

Comari faciunt magnum tumulum super defunctum, et erigunt ei statuam versa facie ad orientem, tenentem citharam in manu sua ante umbilicum. Fabricant etiam divitibus pyramides, id est domunculas acutas, et alicubi vidi magnas turres de lapidibus rectis, alicubi lapideas domos, quamvis lapides non inveniuntur ibi. Vidi quemdam noviter defunctum, cui suspenderant pelles XVI equorum, ad quodlibet latus mundi quatuor, inter perticas altas; et opposuerant ei cosmos ut biberet et carnes et comederet, et tamen dicebant de illo quod fuerat baptizatus.

Alias vidi sepulchras versus orientem, areas scilicet magnas stratas lapidibus, aliquas rotundas, aliquas quadratas, et postea quatuor lapides longos erectos ad quatuor regiones mundi circa arcem.

Quando aliquis infirmatur cubat in lecto, et ponit signum super domum suam, quod ibi est infirmatus, et quod nullus ingrediatur. Unde nullus visitat infirmum, nisi serviens ei. Quando etiam aliquis de magnis civis infirmatur ponunt custodes longe circa curiam, qui infra terminos illos neminem permittunt transire. Timont enim ne malus spiritus vel ventus veniat cum ingredientibus. Ipsos divinatores vocant tanquam sacerdotes suos (p. 236, — 238.).

8. Fratres Minores ad curiam Scatatai veniunt

Quando ergo ingressi sumus inter istos barbatos, visum fuit michi, ut dixi superius, quod ingrederer antrum secutum. Circumdederunt enim nos in equis, postquam diu fecerant nos expectare sedentes in umbra sub bigis nostris. Prima questio fuit, utrum umquam fuisset inter eos. Habito quod non, inceperunt impudenter petere de cibariis nostris. Dedimus eis de pane bibeo et vino, quod attuleramus nobiscum de villa, et potata una lagena vini petierunt aliam, dicentes quod homo non ingreditur domum uno pede, et non dedimus eis excusantes nos quod parum haberemus. Tunc quesiverunt unde veniremus et quo vellemus ire. Dixi eis superiora verba, quod audiveramus de Sarcath quod esset christianus, et quod vellem ire ad eum, quia habebam deferre ei litteras vestras. Ipsi dili-

значен. Винаги охождат тези места, където те покриват своите отпашки, има хижи чия хората, които охраняват потребенята. Аз не съм разбрал дами заради заедно с мъртвите и скриваща.

Куманите правят голяма могила над починалия и му въздига статуя, обрната с лице към изток, който държи в ръката си пред пъпа котур. Те изграждат също така за богатите пирамиди, т.е. малки островърхи долове, и аз някъде съм виждал големи кули от печени зукли, другале — каменни домове, макар че там не се намират камъни. Аз видях един неодавна починал покойник, комуто бяха окачили на високи пръти кожите на 16 коня, във всяка посока по четирин. Пред него те му бяха оставили кумис, за да пие, и месо, за да яде, и все пак казваха, че бил покръстен.

Аз видях други потребени, обрнати към изток, а именно големи площи, постлани с камъни, един кръгли, други — четириъгълни и след това четири дълги камъка, надигнати към четирите посоки на света откъм външната страна на площа.

Когато някой заболяе, той ляга на легло и поставя белег над къщата си, че там има болен и никой не бива да влиза. Ето защо никой не посещава болен освен този, който го обслужва. Дори когато някой измежду знатните заболяе, те поставят надалеч около двора му пазачи, които не позволяват никому да премине вътре в тези предели; защото те се страхуват да не би в близкото да дойде зъл дух или вятър. Своите прорицатели те титулуват свещеници.

8. Пристигане на братята минорити в двора на Скататай

Когато впрочем навлязохме сред таншините варвари, видя ми се, както казах по-горе, като че ли навлягам в друг свят. Те ни заобиколиха на копе, след като дълго време се мъчеха да ни оглеждат, седнали на сянката на пашите двуколки. Първият въпрос беше дали някога сме идвали при тях. След като отговорих отрицателно, те започнаха безсрамно да искат от нашите храни. Дадохме им от сухара и от илвако, което бяхме донесли с нас от града, и след като изпиха една бутилка вино, поискаха друга — като казаха, че човек не влиза в жилището на един крак. Ние не им дадохме, като се извинихме, че имаме малко. Тогава те попитаха откъде илваме и накъде бихме искали да отидем. Аз им казах горекъзаните слова, — че сме чули за Саркат, че бил станал христианин и аз бих искал да отида при него, защото съм поел задължението да му занеса Вашето писмо. Същите

guntur quæsierunt utrum item de mea voluntate, vel mitterer. Ego respondi, quod nemo coegit me ad eundem, nec ivissem nisi voluissem, unde de mea voluntate ibam, et etiam de voluntate superioris mei. Bene cavi quod nunquam dixi me esse nuntium vestrum. Tunc quesiverunt quid esset in bigis, utrum esset aurum vel argentum vel vestes preciose que deferrem Sarcath. Ego respondi, quod Sarcath bene videret quid deferremus ei quando perveniremus ad eum, et quod non intererat eorum ista querere: sed facerent me deduci usque ad capitaneum suum et ipse si vellet michi prebere ducatum usque ad Sarcath, faceret: sin autem, reverterer. Erat enim in illa provincia unus consanguineus Baatu, capitaneus, nomine Scatatai, cui dominus imperator constantinopolitanus mittebat literas deprecatorias quod permitteret me transire. Tunc ipsi acquieverunt, prebentes nobis equos et boves et duos homines qui deducerent nos; et alii qui adduxerant nos sunt reversi. Prius tamen antequam predicta darent, fecerunt nos diu expectare, petentes de pane nostro pro parvulis suis, et omnia que videbant super famulos nostros, cultellos, cyrotelas, hircas, corrigias, omnia admirantes et volentes habere. Excusabam me, quia longa nobis restabat via, nec debeamus ita cito spoliare nos rebus necessariis ad tantam viam perficiendam. Tunc dicebant quod essem baratator. Verum est quod nichil abstulerunt vi; sed valde importune et impudenter petunt quod vident, et si dat homo eis, perdit, quia sunt ingrati. Reputant se dominos mundi, et videtur eis quod nichil debeat eis negari ab aliquo; si non dat, et postea indigeat servitio eorum, male miristrant ei. Dederunt nobis bibere de lacte suo vaccino, a quo contractum erat butyrum, acetoso valde, quod ipsi vocant airam. Et sic recessimus ab eis, et visum fuit michi recte quod evasissem de manibus demonum. In crastino pervenimus ad capitaneum.

Ex quo recessimus a Soldara usque ad Sarcath, in duobus mensibus, nunquam iacimus in domo nec in tentorio, sed semper sub divo vel sub bigis nostris, nec vidimus aliquam

ме попитаха претпазливо дали отивам по моя воля или съм изпратен. Аз отговорих, че никой не ме е заставил да тръгна, нито бих дошъл, ако не съм пожелал, от което следва, че идвам по свое желание и също така по желанието на по-горния от мен. Добре се пазих, да не кажа някога, че съм Ваш пратеник. Тогава попитаха какво има в двуколките, дали злато или сребро или пък скъпоценни پہلے, които ще да донесе на Саркат. Аз отговорих, че Саркат добре ще види какво му носиме, когато пристигнем при него, и че не е тяхна работа да питат това, а да накарат някого да ни заведе при техния предводител и самият той, ако иска да ни даде придружител до Саркат, нека го направи. Ако ли не, ще се върна. Защото в тази провинция имаше един сънародник на Бату, управител, на име Скататай, комуто господарин константинополски император⁴⁰ изпращаше ходатайствено писмо да ни разреши да премина. Тогава те се съгласиха, като ни предоставиха коне и волове, както и двама човека, които да ни отведат. А другите, които ни доведоха, се върнаха. Все пак, преди още да ни дават търскаваните неща, те ни заставиха дълго да чакаме, като искаха от хляба ни за техните деца, както и всичко, което виждаха по нашите прислужници — ножчета, ръкавци, косени, ремъци, и на всичко се учудваха и желаеха да го имат. Аз се измислях с това, че ни оставаше още дълъг път и че не бива така бързо да те лишаваме от необходимите на нас неща, когато ни предстои толкова път. Тогава казаха, че съм бил самохвален. Факт е, че те не откъснаха нищо насилно. Обаче твърде безогледно и безсрамно искат това, което виждат, и ако човек им даде, губи, защото те са неблагодарни. Те се смятат господари на света и си въобразяват, че никой не може да им отказва. Ако някой не им даде и след това му се наложи да се нуждае от услугата им, те дошью му помагат. Те ни дадоха да пием от тяхното краве мляко, от което беше избито маслото, твърде кисело, което те наричат айрян. И така ние се разделихме с тях и на мен нанстина ми се стори, че се измислям от ръцете на демонни. На сутринта пристигнахме при вожда им.

От момента, когато напуснахме Солдара, в течение на два месеца, чак до Саркат, никога не спяхме в жилище или палатка, а все под открито небе или под нашите дву-

⁴⁰ Т. е. императора на Латинската империя Балдуи II (1228—1261).

villam nec vestigium alicuius edifici ubi fuisset villa, nisi tumbas Comanorum in maxima multitudine. Illo sero dedit nobis garcio, qui ducebat nos, bibere cosmos, ad cuius haustum lotus sudavi propter horrorem et novitatem, quia nunquam biberam de eo. Valde tamen sapidum videbatur michi, sicut vere est (p. 238₆—240₁₀).

9. De curia Scatatai

Mane ergo obviavimus bigis Scatatai hostis domibus, et videbatur michi quod obviaret michi civitas magna. Mirabar etiam super multitudine armentorum, boum, et equorum, et gregem ovium. Paucos tamen videbam homines qui ista gubernarent. Unde quesiivi quot homines haberet sub se, et dictum fuit michi quod non plusquam quingentos, quorum medietatem transiveramus in alia herbergia. Tunc incepit michi dicere garcio, qui ducebat nos, quod aliquid oporteret Scatatai ei dare, et ipse fecit nos stare et precessit nunciando adventum nostrum. Iam erat hora plusquam tertia, et deposuerunt domos suas iuxta quandam aquam, et venit ad nos interpres ipsius, qui statim cognito quod nunquam fueramus inter illos, poposcit de cibis nostris, et dedimus ei. Poscebat etiam vestimentum aliquid, quia dicturus erat verbum nostrum ante dominum suum. Excusavimus nos, quesiivit quid portarem domino suo. Accepimus unum flaconem de vino, et implevimus unum veringal de biscocto et platellum unum de pomis et aliis fructibus, sed non placebat ei quia non ferebamus aliquem pannum preciosum. Sic tamen ingressi sumus cum timore et verecundia. Sedebat ipse in lecto suo, tenens citherulam in manu, et uxor sua iuxta eum, de qua credebam in veritate quod amputasset sibi nasum inter oculos ut simior esset, nichil enim habebat ibi de naso; et unxerat locum illum quodam unguento nigro, et etiam supercilis, quod erat turpissimum in oculis nostris. Tunc dixi ei verba supradicta. Ubique enim oportebat nos dicere idem verbum; super hoc enim eramus bene premoniti ab illis qui fuerant inter illos, quod nunquam mutaremus verba nostra. Rogavi etiam eum ut dignaretur accipere munusculum de manu nostra, excusans me, quia monachus eram, nec erat ordinis nostri possidere aurum vel argentum vel vestes preciosas; unde non habebam aliquid

колки. Ние не видяхме никакво жилище, нито следа от някаква постройка, където да е имало някога жилище, освен многобройните надгробни могили на куманите. Същата вечер прислужникът, който ни водеше, ни даде да пием кумос. Когато го вкусих, аз цял се изпотих от ужас и изненада, защото никога не бях пиал от него. Все пак то ми се стори твърде вкусно, каквото е и в действителност.

9. За двора на Скататай

И така на сутринта ние срещнахме колите на Скататай, натоварени с жилища, и на мен ми се струваше, че накреща ни иде голям град. Аз се очудвах също на множеството едър рогат добитък — волове и коне, и на стадото овце. Малко хора видях, които да ги карат. Поради това аз попитах колко хора той има под своя власт. Казано ми бе, че са не повече от 500. Ние преминахме по-сред тях в други станове. Тогавна прислужникът, който ни водеше, започна да ме уверява, че той трябва да даде нещо на Скататай, и ни накара да спрем, а сам отиде напред, за да извести за нашето пристигане. Часът преваляше вече три и те разположиха на стаи своите жилища до някаква вода. При нас дойде неговият преводач, който веднага след като разбра, че никога не сме бивали при тях, поиска от нашите храни и ние му дадохме. Той искаше и някаква дреха, затъдето щял да предаде нашите думи на своя господар. Ние учтиво отбяхме. Той попита какво носим на неговия господар. Ние взехме едно шише вино и напълнихме една кошница със сухар и една чиния с ябълки и други плодове, но не му хареса, че не му дадохме някаква скъпа дреха. Така все пак ние алязохме със страх и благоговение. Самият той седеше в леглото си, като държеше в ръката си цитра, и съпругата му — до него. За нея помислих, че действително си беше отрязала носа между очите, за да е по-чипюноса, защото там не беше останало нищо от носа. Тя беше намазала това място с някаква черна помада, както и веждите, което в нашите очи изглеждаше извънредно грозно. Тогавна аз му казах гореспоменатите слова, пошеже навсякъде трябваше да казват тези думи; защото за това нещо ние бяхме добре предупредени от тези, които са били между тях — никога да не променяме думите си. Аз го помолих също да благоволит да приеме минускулното писмо от ръцете ни, като се навинявах, че съм монах и че не е залегнало в нашия устав да притежаваме злато или сребро или пък скъпоценни облекла. Затова аз нямам нещо от

tallum quod possem ei dare, sed de cibis nostris acciperet pro benedictione. Tunc fecit recipi, et distribuit statim hominibus suis qui convenerant ad potandum. Dedi etiam ei litteras domini imperatoris constantinopolitani. Hoc fuit in octavis Ascensionis. Qui etiam misit eas Soldayam, ut ibi interpretarentur, quia erant in greco, nec habebat secum qui sciret litteras grecas. Quesivit etiam a nobis si vellemus bibere cosmos, hoc est lac iumentinum. Christiani enim Ruteni et Greci et Alani, qui sunt inter eos, qui volunt stricte custodire legem suam, non bibunt illud, immo non reputant se christianos postquam biberint, et sacerdotes eorum reconciliant eos tanquam negassent fidem Christi. Tunc ego respondi, quod habebamus adhuc sufficienter ad bibendum, et cum ille potus deficeret nobis, oporteret nos bibere illud quod daret nobis. Quesivit etiam quid contineretur in litteris nostris, quas mittebatis Sarchat. Dixi quod clause erant bulle nostre, et quod non erant in eis nisi verba bona et amabilia. Quesivit etiam que verba diceremus Sarchat. Respondi: „Verba fidei christiane.“ Quesivit que, quia libenter vellet audire. Tunc exposui ei prout potui per interpretem meum, qui nullius erat ingenii nec aliorum eloquentie, symbolum fidei. Quo audito, ipse tacuit, et movit caput. Tunc assignavit nobis duos homines, qui nos custodirent, et equos et boves, et fecit nos bigare secum donec reverteretur nuncius quem ipse miserat pro interpretatione litterarum imperatoris, et vivimus cum eo usque in crastinum Pentecostes (p. 240₁,—243₁).

тоя род, което да му даи, и нека приеме от нашите храни за благословение. Тогава той нареди да се приемат и ги разпредели незабавно между хората си, които се бяха събрали на пиршество. Аз му дадох също писмото на господин константинополския император. Това беше на осмия ден от Възнесение. Той незабавно го изпрати в Солдая, за да се преведе там, защото беше на гръцки, а той нямаше със себе си никой, който да знае гръцко писмо. Той ни попита също дали бихме желали да пием кумис, т. е. мляко от кобили, защото християните — рутените, гърците и аланите⁸¹, които са измежду тях и които искат строго да съблюдават своята религия, не го пият, напротив — те не се смятат за християни, след като са го пили, и техните свещеници отново ги приобщават, като че ли са се отказали от христовата вяра. Тогава отговорих, че ние имаме все още достатъчно какво да пием, а когато тия напитки ни се изчерпят, ние ще трябва да пием това, което ще ни даде. Той попита също какво е съдържанието на нашето писмо, което Вие изпращате на Саркат. Аз казах, че нашата була е запечатана, но че в нея има само хубави и приятелски слова. Той попита също какво ще кажем на Саркат. Отговорих: „Думи на християнската вяра.“ И той ме попита какви, защото на друго сърце би искал да ги чуе. Тогава аз му изложих кимвота на вярата, колкото можах чрез моя преводач, който не беше нито способен, нито красноречив. След като изслуша това, той замълча и кимва с глава. Тогава ни определи двама души, които да ни охраняват, както и коне и волове, и нареди да вървим с него, докато се върне пратеникът, който той е изпратил за превеждането на писмото на императора, и ние вървахме с него до деня след Петдесетница.⁸²

10. Religiones gentium Scythiam inhabitantium

In vigilia Pentecostes venerunt ad nos quidam Alani, qui ubi dicuntur Aas, christiani secundum ritum Gregorum, et habentes litteras grecas et sacerdotes grecos. Tamen non sunt schismatici sicut Greci, sed sine acceptione persone venerantur omnem christianum, et defulerunt nobis carnes coctas, rogantes ut

10. Вярания на племената, обитващи Скития

В навечерието на Петдесетница дойдоха при нас някои алани, които там се именуват аас⁸³, християни по гръцкия обряд. Те имат гръцка писменост и гръцки сведения. Те все пак не са схизматици⁸⁴ като гърците, но почитат всеки християнин без разлика на личността. Те ни донесоха варено месо, като ни молеха да хапнем от

⁸¹ Племето от тюркски произход. Първоначалното му поселение е било в Каяказ, откъдето част от него е преминало на север. През византийско време също се споменават алазите в Каяказ. ⁸² През 1253 г. Петдесетница е била на 9 юни. ⁸³ Ас (aas) е тюркското наименование име на иранското племе осетини — едно от източноевропейските племена на Кавказ, потомци на аланите и сродни с азиатските сармати. В руските списания се споменават под името аси. ⁸⁴ Схизматик — в римскокатолическата църква — лице, отпаднали от църковното единство, на основание превозврати в догматично отклонение. Тъй като църковното единство се поддържа от папата, то с това название се означават главно католическите християни (православни е).

comederemus de cibo eorum, et oraremus pro quodam defuncto eorum. Tunc dixi quod vigilia erat tante solemnitatis, et quod illa die non comederemus carnes, et exposui eis de solemnitate, super quo fuerunt multum gavisi, quia omnia ignorabant que spectant ad ritum christianum, solo nomine Christi excepto. Quesiverunt etiam ipsi et alii multi christiani, Rutheni et Hungari, utrum possent salvari, quia oportebat eos bibere cosmos et comedere morticina et inelercia a Saracenis et aliis infidelibus, que etiam ipsi Greci et Rutheni sacerdotes reputant quasi morticina, vel ydolis immolata, etiam quia ignorabant tempora ieiunii, nec poterant custodire etiam si cognoscerent. Tunc rectificabam eos prout potui, docens et confortans eos in fide. Carnes quas detulerant reversavimus usque ad diem festum, nichil enim inveniebamus venale pro auro vel argento, nisi pro felis vel aliis pannis, et illas non habebamus. Quando famuli nostri ostendebant eis iperpera, ipsi fricabant digitis, et ponebant ad nases ut odore sentirent, utrum esset cuprum. Nec dabant nobis cibum, nisi lac vaccinum, acrum valde, et fetidum. Vinum iam deficiebat nobis, aqua ita turbabatur ab equis quod non erat potabilis. Nisi fuisset biscotum quod habebamus, et gratia Dei, forte fuisset mortui.

In die Pentecostes venit ad nos quidam Saracenus, qui cum loqueretur nobiscum, incepimus exponere fidem, qui audiens beneficia Dei exhibita humano generi incarnatione et resurrectione mortuorum et iudicium futurum, quod ablutio peccatorum esset in baptismo, dixit se velle baptizari; et cum pararemus nos ad baptizandum eum, ipse subito ascendit equum suum dicens se iturum domum et habiturum consilium cum uxore sua. Qui in crastino loquens nobiscum dixit quod nullo modo auderet recipere baptismum, quia tunc non biberet cosmos. Christiani enim illius loci hoc dicebant, quod nullus vero christianus deberet bibere et sine potu illo non posset vivere in illa solitudine. A qua opinione nullo modo potui divertere eum. Unde noverritis pro certo quod multum elongantur a fide

тяхната храна и да се помолим за един темен покойник. Тогава аз казах, че беше напечерие на такъв празник и че на такъв ден не ядем месо, и им разказах за празника, за което те бяха много радостни, защото те не знаеха нищо, което се отнасяше до християнския обряд с изключение само на името Христос. Те, както и много други християни, рутени и унгарци, попитаха също дали биха могли да бъдат спасени, защото им се налагаше да пият кумис и да ядат умряло животно или убито от сарацини и от други неверници, което дори самите духовници — сирни и рутени, го смятат като умряло или като принесено в жертва на идолите. Питаха още и за това, защото не познаваха дните на постите, нито можеха да ги спазват дори ако ги знаеха. Тогава аз им разясних правилно, колкото можах, като ги учех и укрепвах във вярата. Месото, което бяха донесли, ние запазихме до празничния ден, защото не срещнахме нищо, което да се продава срещу злато и сребро, а само срещу памучни или други обленки, а такива ние нямахме. Когато нашите слуги им показваха перпери, те ги триеха с пръсти и ги поднасяха към носа си, за да разберат по миризмата дали е мед.⁵⁸ Те не ни даваха храна освен само краве мляко, твърде кисело и вонещо. Виното пече ни се свършваше. Водата така се размъкваше от конете, че не беше годна за пиене. Ако не беше сухарът, който имахме, и милостта Божия, сигурно щяхме да загинем.

В деня на Петдесетияша дойде при нас един сарацин. Когато той разговаряше с нас, ние започнахме да обясняваме вярата. Той като чу за благоденствията божии, оказани на човешкия род с възпитаването и с възкресението на мъртвите и за бъдещия съд, както и за това, че омиването от греховете било в кръщението, той каза, че желае да се покръсти. И докато ние се приготвяхме за неговото кръщение, той изведнъж възседна своя кон, като каза, че ще отиде в къщи и ще се съветва със съпругата си. На сутринта, в разговор с нас каза, че по никакъв начин не можел да се реши да приеме кръщението, защото тогава не би могъл да пие кумис, защото християните в тази страна казваха точно това, че никой истински християнин не бивало да го пие, а без това пиене не би могло да се живее в тази пустиня. Това негово мнение по никакъв начин не можах да разколебая. Поради това бъдете сигурни, че те много странят от вярата заради това тяхно мнени-

⁵⁸ Златното съдържание на византийските златни монети през XIII в. било намалено.

propter illam opinionem que iam viguit inter illos per Rutenos, quorum maxima multitudo est inter eos (p. 243₂—245₁).

II. De [ratrum] reditu in terram Sarcathi

Ille die dedit nobis ille capitaneus unum hominem, qui nos deduceret usque ad Sarcath, et duos qui ducerent nos usque ad proximam herbergiam, que inde distabat quinque diebus prout boves poterant ire. Dederunt etiam nobis unam capram pro cibo, et plures panes lactis vaccini, et de cosmos parum, quibus illud preciosum est inter illos. Et sic arripientes iter recte in aquilonem, visum fuit michi quod unam portam inferni transissemus. Garciones qui ducebant nos, incipiebant nobis audacter furari, quia videbant nos parum caute. Tandem, amissis pluribus, vexatio debat nobis intellectum. Pervenimus tandem ad extremitatem illius provincie, que clauditur uno fossato ab uno mari usque ad aliud, extra quam erat herbergia eorum apud quos cum intrassemus videbantur nobis omnes leprosi, quia erant viles homines, ibi collocati ut reciperent tributum ab accipientibus sal a salinis superius dictis. Ab illo loco, ut dicebant, oportebat nos ambulare XV diebus, quod nos non inveniremus populum. Cum illis bibimus cosmos, et dedimus illis unum veringal plenum biscotto, qui dederunt nobis octo personis unam capram pro tanto itinere, et nescio quot utres plenos lacte vaccino. Sic mutatis equis et bobus arripuimus iter, quod perfectum X diebus usque ad aliam herbergiam, per invenimus aquam in ista via nisi in fossis in convallibus factis, exceptis duobus parvis fluminibus. Et tendebamus recte in orientem ex quo exivimus predictam provinciam Gasarie, habentes mare ad meridiem et vastam solitudinem ad aquilonem, que durat per XXX dies alicubi in latitudine, in qua nulla silva, nullus mons, nullus lapis, herba optima. In hac solebant pascere Commani, qui dicuntur Capnat, a Teutonicis vero dicuntur Valani, et provincia Valania. Ab Ysidoro vero dicitur,

ние, което вече е затвърдено сред тях благодарение на рутените, които са най-много на брой между тях.

II. За връщането на братята в страната на Саркати

В този ден пождът⁴⁸ ни даде един човек, който да ни съпроводи до Саркат, и други двама, които да ни заведат до най-близкия стан, който отстояние оттук на пет дни път, ако се пътува с волове. Те ни дадоха също една коза за храна и няколко мека с краве мляко, както и малко месо, защото той се ценя у тях. И така, като поехме пътя право на север, стори ми се, че сме преминали една врата на ада. Прислужниците, които ни водеха, започнаха смело да ни ирадат, защото виждаха, че не сме много предпазлив. Най-сетне, след като загубихме много, неволята ни докара ума в главата. И така ние стигнахме до покрайнините на онази провинция⁴⁹, която от едното до другото море се затваряше от един окол⁵⁰. Извън нея се намираше станцията на онези, при които, като отидохме, всички ни се прикляха проклещи, защото това бяха бедни хора, поставени там, за да събират мито от тези, които получават сол от гореказаните развалини. От това място, ниевече то, ние трябваше да вървим петнадесетдневен път, без да срещнем хора. Ние пихме месо с тях и им дадохме една кошница, пълна със сухар. Те дадоха на нас, които бяхме осем човека, една коза за толкова (дълъг) път и не знам колко мека, пълна с краве мляко. Така след като сменихме конете и воловете, ние поехме пътя, който изминахме за десет дни до другата станция. По този път с изключение на две малки реки ние намерихме вода само в изкопи, направени в котловините. Ние вървахме право на изток, откакто напуснахме споменатата провинция Гасария, като морето ни оставаше откъм юг, а просторната степ откъм север. Тя изглежда се разширява на 30 дни път и там няма никаква гора, никаква планина, никакъв камък, а само най-хубава трева.⁵¹ В тази степ обикновено пасяха стадата си куманите, които се наричат „капат“⁵². Тавтомците⁵³ ги наричат валани⁵⁴ и провинцията им Валания⁵⁵. Ишдор⁵⁶ казва — го

⁴⁸ Т. е. Снататей. ⁴⁹ Под „онази провинция“ се разбира Хазария. ⁵⁰ Тук става дума за Перекитския провлак — тясна ивица земя, съединяваща Кримския полуостров с Азиатския континент. В древността провлакът е бил прекопан с ров и ограден с вал. ⁵¹ Тук става дума за Минусинската низина (по бреговете на р. Волга). ⁵² Т. е. кичак. Тук най-вероятно става дума за западните кичаки — племе от тюркски произход. ⁵³ Тевтонският орден е основан през 1129 г. в Бруселн с цел да оказва помощ на бедни и болни поклонници от германски произход. През 1189 г. князят на Фридрих Барбароса му придал военен характер. През 1191 г. папа Климент III утвърдил утата му. ⁵⁴ Т. е. алани — племе от тюркски произход. ⁵⁵ Т. е. Алания. ⁵⁶ Ишдор Севастийски — испански епископ (601—636), знаменит латински писател-учен на раннохристиянската епоха.

a Pumine Tanay usque paludes Meotidis et Danubium, Alania, et dural ista terra in longitudine, a Danubio usque Tanayn, qui est terminus Asie et Europe, itinerum duorum mensium velociter equitando, prout equitant Tartari, que tota inhabitabatur a Commenis Capthal et etiam ultra a Tanay usque Etillam, inter que Pumina sunt X diete magne. Ad aquilonem istius provincie jacet Ruscja, que ubique silvas habet, et protenditur a Polonia et Hungaria usque ad Tanayn, que tota vastata est a Tartaris, et adhuc colidie vastatur (p. 245_a—247_a).

12. De obstaculis, quae passi sunt fratres et de iunulis Cumanorum

Proponunt enim Ruthenis quia sunt Christiani Sarracenos, et cum non possunt dare amplius aurum vel argentum, ducunt eos et parvulos eorum tanquam greges ad solitudinem, ut custodiant animalia eorum. Ultra Ruscjam ad aquilonem est Pruscja, quam nuper subjugaverunt totam fratres Teutonici, et certe de facili acquirerent Ruscjam, si apponerent manum. Si enim Tartari audirent quod magnus sacerdos, hoc est papa, faceret cruce signari contra eos, omnes fugerent ad solitudines suas. Ibamus ergo versus orientem, nichil videntes nisi celum et terram, et aliquando mare ad dexteram, quod dicitur mare Tanays, et etiam sepulturas Cumanorum, que apparebant nobis a duobus leucis secundum quod solebant parentele eorum sepeliri simul. Quamdiu eramus in solitudine bene erat nobis, quod tedium quod paciebar quando veniebamus ad mansiones eorum non possumus exprimere verbis. Volebat enim dux noster quod ad quemlibet capitaneum ingrederer cum extenno, et ad hoc non sufficiebant expense. Cotidie enim eramus octo persone comedentes panem nostrum, exceptis survenientibus, qui omnes volebant comedere nobiscum. Nos enim eramus quinque, et ipsi tres qui ducebant nos, duo ducentes bigas, et unus iturus nobiscum usque ad Sarcath. Carnes quas dabant non sufficiebant, nec inveniebamus aliquid venale pro moneta. Etiam quando sedebamus sub bigis nostris pro umbra, quia calor erat ibi magnus illo tempore, ipsi ita importune ingerebant se nobis, quod conculcabant nos, vo-

реката Танаис до блатата на Меотида⁶⁵ и Дунава е Алания. Тази област продължава на дължина от Дунава до Танаис, който е граница между Азия и Европа, на два месеца път, ако се язди бързо, както яздят татарите. Куманите „таптал“ я обитават цялата и също отвъд реката от Танаис та до Етилия⁶⁶. Между тези реки има десет дни път. На север от тази провинция лежи Русия, която навсякъде има гори и се простира от Полша и Унгария до Танаис. Тя цялата е опустошена от татарите и досега всеки ден се опустошава.

12. За трудностите, които изпитаха братята, и за могилите на куманите

[Татарите] предпочитат впрочем сарацините пред руените, защото последните са християни и когато не могат да дават повече злато и сребро, те ги отвеждат заедно с малките им като стада в степта, за да им пазят добитъка. Отвъд Русия на север е Прусия, която напоследък цялата подчиниха братята-тевтонци⁶⁷ и сигурно лесно биха покорили Русия, ако биха се заели с това, защото ако татарите узнаеха, че великият свещеник, т. е. папата⁶⁸, би могъл да повдигне кръстоносен поход срещу тях, те всички биха избягали в своите степи. Ние впрочем вървяхме на изток, без да виждаме нищо освен небе и земя, понякога море от дясната си страна, което се нарича Танаиско море⁶⁹, а също могили на куманите, които ни се явяваха на всеки две левти, защото те имаха обичай да погребват заедно целите си родове. Докато бяхме в степта, ни беше добре, защото неприятното чувство, което изпитвах, когато приближавахме до техните станции, не мога да изразя с думи, защото нашият водач искаше аз да отида при всеки [татарски] предводител с подарък, а за това не достигаха средства. Навсякъде всеки ден ние бяхме осем човека, които ядехме своя хляб, като се измочат случайно доплите, които всички искаха да ядат с нас. Ние всъщност бяхме петима и трима, които ни водеха: двама водеха двуколките, а един шеше да отише с нас малко до Саркат. Местото, което ни даваха, не ни стигаха и не намирахме нищо, което се продаваше за парн. Дори като седяхме под нашите двуколки на сянка, защото там по онова време горещината беше голяма, татарите така нахално се държаха с нас, че ни притесняваха, като искаха да видят

⁶⁵ Меотийско езеро (блато) или Меотида (Малта) — дн. Азовско море, получило името си от измиващите по бреговете му места. ⁶⁶ Латинското име на р. Волга. ⁶⁷ Постепенното завладяване на Прусия (Борусия) — страна, наречена от пруси (боруси), балтийски народи, говорещи литовски и латвийски език, започна през 1231 г. след договор между епископ Християн и Тевтонския орден (жж. също бел. 61). ⁶⁸ По това време папа е бил Иннокентий IV (1243—1254). ⁶⁹ Т. е. Азовско море.

lentes omnia nostra videre. Si arripiebat ea appetitus purgandi ventrem, non elongabant se a nobis quam possit faba iactari: immo iuxta nos colloqueutes mutuo faciebant inmunditias suas, et multa alia faciebant que erant supra modum tediosa. Super omnia autem gravebat me, quod non valebam eis dicere aliquod verbum predicationis; interpres meus dicebat: „Non facialis me predicare, quia nescio talia verba dicere.“ Et verum dicebat. Ego enim percepi postea, quando incepti aliquantulum intelligere ydiuma, quod quando dicebam unum ipse totum aliud dicebat secundum quod ei occurrebat. Tunc videns periculum loquendi per ipsum, elegi magis tacere. Ambulavimus ergo cum magno labore de mansione in mansionem, ita quod paucis diebus ante festum beate Marie Magdalene pervenimus ad fluvium magnum Tanaim, qui dividit Asiam ab Europa, sicut fluvius Egypti Asiam ab Africa. In illo loco quo applicuimus fecerunt Baatu et Sarcath fieri quoddam casale de Rutenis in ripa orientali, qui transferunt nuncios et mercatores cum naviculis. Ipsi transtulerunt nos primo, et postea bigas, ponentes unam rotam in una barca et aliam in alia ligantes barcas ad invicem et sic remigantes, transibant. Ibi egit rex noster valde stulte. Ipse enim credebatur quod illi de casali deberent nobis ministrare equos, et dimisit animalia que adduxeramus in alia ripa ut redirent ad dominos suos, et quando postulavimus ab eis animalia, ipsi responderunt quod habebant privilegium a Baatu quod non tenerentur ad aliud nisi transferre euntes et redeuntes. Etiam a mercatoribus accipiunt magnum tributum. Stetimus ergo ibi in ripa fluminis tribus diebus. Prima die dederunt nobis magnam barbotam recentem; secunda die, panem de sili-gine et parum de carnibus quas acceperat procurator ville hostiatim per diversas domus: tertia die pisces siccos quos habebant ibi in magna multitudine. Fluvius ille erat ibi tante latitudinis, quante est Secane Parisius. Et antequam pervenissemus ad locum illum, transivimus multas aquas pulcherrimas et pisciosissimas, sed Tartari nesciunt eos capere, nec curant de pisce nisi sit ita magnus quod possint comedere carnes eius sicut carnes arietinas. Ille fluvius est terminus orientalis Russie, et oritur de paludibus Meotidis, que perlin-gunt usque ad Oceanum ad aquilonem. Flu-

виенко наше. Ако ги обхващаше желание да очистят стомаха си, те не се отдалеча- ваха от нас, поне на няколко крачки; на- против, докато разговаряли с нас, мръсча- ливо правеха своите мърсотии и много други неща правеха, които бяха извънредно гну- сни. На всичко отгоре ме измъчваше, че не можех да им произнеса някаква про- повед. Моят преводач казваше: „Не ме ка- райте да проповедам, защото аз не знам да говоря такива думи.“ И право казваше, защото аз схванах по-късно, когато за- почнах по малко да разбирам езика им, че когато аз казвах едно, той казваше съсем друго, както му дойдеше на ум. Тогава, като видях опасността да говоря посред- ством него, аз предпочетох да мълча. Ние впрочем с по-голяма мъка се придвижвахме от станция до станция, така че малко дни пред празника на обложената Мария Маг- далена²⁶ стигнахме до големата река Танаис, която дели Азия от Европа, както Египет- ската река дели Азия от Африка. На това място, на което пристигнахме, Бату и Сар- кат бяха наредили рутените да направят някаква стеница на източния бряг. Те про- возват пратениците и търговците с лодки. Същите превозиха най-напред нас, а след това и двуколките, поставяйки едното ко- лело в едната лодка и другото — в друга. Като съединиха лодките на двойки и като гребеха така, те преминаваха. Там нашият водач постъпи твърде глупаво, защото той вярваше, че хората от станцията трябва да ни дадат коне, и освободи животните, които бяхме довели, на другия бряг, за да се върнат при господарите си. Когато по- искахме от тях животни, те отговориха, че имат от Бату привилегия да не се задължа- ват с нищо друго освен да превозват тези, които идват, и тези, които се връщат. Дори те получават от царедворците големи татари. Ние престояхме впрочем там на брега на реката три дни. На първия ден те ни да- доха голяма прясна риба барбут; на вто- рия ден — хляб от ръж и малко от месото, което получаваше старейшината²⁷ на се- лото, като курбан от различните къщи; на третия ден — сушени риби, каквито имат там в голямо количество. Тази река беше там толкова широка, колкото е Парижката Секана²⁸. И преди да стигнем на онова мя- сто, ние преминахме през твърде красиви и богати с риба води, обаче татарите не знаят да ги ловят, нито се грижат за рибата, освен ако тя е толкова голяма, че да ядат месото ѝ като месо на овен. Тази река е наречена грънган на Русия и тя извира от блатата на Меотиди, които достигат до оке-

²⁶ Т. е. на 22 юни.

²⁷ Старейшината е имал също и жречески функции.

²⁸ Т. е. Сена.

vius vero currit ad meridiem faciens quoddam magnum mare septingentorum millium, antequam pertingat ad mare Ponti, et omnes aque quas transivimus vadunt ad illas partes. Habet etiam predictum flumen magnam silvam in ripa occidentali. Ultra locum illum non ascendunt Tartari versus aquilonem, quia tunc temporis circa introitum augusti incipiunt redire versus meridiem, unde aliud est casale inferius, ubi transeunt nuncii tempore hyemali. Eramus ergo ibi in magna angustia quia nec equos nec boves inveniebamus pro pecunia. Tandem postquam ostendi eis quod laborabamus pro communi utilitate omnium christianorum, accomodaverunt nobis boves et homines; nos autem oportebat ire pedes. Tunc temporis metebant siliginem. Triticum non proficiebat ibi bene; milium habent in magna copia. Mulieres Ruthene ornant capita sicut nostre sed superflunalia sua exterius ornant vario vel grisio, a pedibus usque ad genus. Homines portant cappas sicut Teutonici, sed in capite portant pilleos de filtro, acutos in summitate longo acumine. Ambulavimus ergo tribus diebus non invenientes populum, et cum essemus valde fatigati, et boves similiter, nec sciremus quorsum possemus Tartaros invenire, accurrerunt subito duo equi ad nos, quos recepinus cum gaudio magno et ascenderunt eos dux noster et interpres ut specularentur quorsum possemus populum invenire. Tandem quarta die inventis hominibus, gavisus sumus tanquam naufragi venientes ad portum. Tunc acceptis equis et bobus, ivimus de mansione in mansionem, donec pervenimus usque ad herbergiam Sarcath secundo kalendas augusti (p. 247, — 251,).

13. De terra Sarchati et de eiusdem gentibus

Regio ista ultra Tanayn est pulcherima, habens flumina et silvas. Ad aquilonem sunt silve maxime, quas inhabitant duo genera hominum; Moxel scilicet qui sunt sine lege, puri pagani. Civitatem non habent, sed casulas in silvis. Dominus eorum et magna pars eorum fuerunt interfecti in Alemannia. Tartari enim duxerant eos usque ad introitum Alemannie, unde ipsi multum commendant Alemannos, sperantes quod adhuc liberabuntur per eos a servitute Tartarorum. Si mercator veniat ad

ана на север.⁷³ Реката в същност тече на юг, образувайки някакво море, голямо 700 мили, преди да достигне до Понтийското море,⁷⁴ и всички води, през които преминахме, текат към онези предели. Също на западния бряг на гореказаната река има голяма гора. Отвъд това място татарите не минават в северна посока, защото по това време в началото на август те започват да се връщат на юг. По тази причина по-долу има друго поселение, където преминават пратениците зимно време. Ние бяхме там в голямо затруднение, защото не намирахме нито коне, нито волове срещу пари. Най-сетне, след като им посочих, че работим за общото благо на всички християни, те ни предоставиха волове и хора, а самите ние трябваше да вървим пеша. По това време те жонкаха пшеница. Житът там не расте добре. Просо имат в голямо количество. Рутенките украсяват главите си като нашите,⁷⁵ а дрехата над туниката си те украсяват откън с кожа на белка или самур от стъпалата чак до коленете. Мъжете имат панталони като персийци, но на ръкавите си носят островърхи шапки от плет, завършващи на върха с дълго острие. И тъй ние вървахме този път без да срещнем хора. И когато бяхме твърде уморени, и воловете също, и не знаехме къде можем да намерим татари, изведнъж при нас дойдоха два коня, които взехме с голяма радост и на тях се качиха нашият водач и преводачът, за да узнаят къде бихме могли да срещнем хора. Наистина на четвъртия ден, като срещнахме хора, ние се зарадвахме като корабкрушеници, които стигат до пристанище. Тогава ние взехме коне и волове и се придвижихме от станция на станция, докато на 31 юли стигнахме в стана на Саркат.

13. За страната на Саркат и за нейните племена

Тази област, която е отвъд Танаис, е извънредно хубава, тъй като има реки и гори. На север се простират огромни гори, които обитават две племена; моксел⁷⁶, които нямат никакъв закон, чисти езичници, нямат град, а живеят в горите. Господарят им и голяма част от тях са били избити в Alemannia⁷⁷. Наистина татарите ги били отвели до границата на Alemannia, затова те много разчитат на alemannite, като вярват, че вече чрез тях ще се освободят от

⁷³ На това място, както и на други места в текста, Рубрук напълва доста изоставени пространства на средновековните хора за географите: блатата на Моксел, т. е. Лъзово море, не е достигало до север до океана. ⁷⁴ Т. е. Черно море. ⁷⁵ Т. е. прическа с плитки. ⁷⁶ т. е. мокша — мордовско племе. ⁷⁷ Alemannia е област в дн. Югозападна Германия, населена с alemanni — германски племена, живеещи първоначално до предната точка на р. Елда. Самите те са сепарирани от славяни.

eos, oportet quod ille apud quem primo descendit provideat ei quam diu vult esse inter eos. Si quis dormiat cum uxore alterius, ille non curat nisi videat propriis oculis: unde non sunt zelotipi. Habundant apud eos porci, mel et cera, pelles precise et falcones. Post istos sunt alii qui dicuntur Merdas, quod Latini vocant Merdinis, et sunt Saraceni. Post istos est Etilia, que est maior fluvius quam unquam viderim, et venit ab aquilone, de maiori Bulgaria tendens ad meridiem, et vadit in quemdam lacum habentem spacium illius mensium in circuitu, de quo postea dicam vobis. Ista ergo duo flumina Tanays et Etilia, versus regiones aquilonis per quas transivimus, non distant ab invicem nisi X diebus sed ad meridiem multum dividuntur ab invicem. Tanays enim descendit in mare Ponti. Etilia facit predictum mare, sive lacum, cum aliis multis fluminibus que cadunt in illum de Perside. Habebamus autem ad meridiem montes maximos, in quibus habitant, in lateribus versus solitudinem illam, Cherkis et Alan, sive Aas, qui sunt christiani et adhuc pugnant contra Tartaros. Post istos, prope mare sive lacum Etilie, sunt quidam Saraceni qui dicuntur Lesgi, qui similiter non obediunt. Post hos est porta ferrea, quam fecit Alexander ad excludendos barbaros gentes de Perside de cuius situ dicam vobis postea, quia transivi per eam in reditu, et inter ista duo flumina in illis terris per quas transivimus habitabant Comani Capchac, antequam Tartari occuparent eas (p. 251₁₂—253).

татарското иго. Ако при тях дойде търговец, то първият, при които той пристигне, трябва да се грижи за него през цялото време, през което желае да бъде между тях. Ако някой спи с жената на друг, той не се тревожи, освен ако види със собствените си очи, затова няма ревизии. При тях изобилствуват свинете, медът и восъкът, както скъпоценните кожи, соколите. Зад тях живеят други, които се наричат мердас⁷⁹, които латинците наричат мердини. Те са сарацени. Зад тях е Етилия, която е най-голямата река, която някога съм виждал. Тя тече откъм север, насочвайки се от Велика България на юг и се влива в някакво езеро⁸⁰, чиято обиколка е четири месеца път. За него по-късно ще Ви разкажа. Тези въпреки две реки, Танаис и Етилия, са отдалечени една от друга в посока към северните страни, през които минахме, само 10 дни, а на юг те много се отдалечават една от друга. Танаис се влива в Понтийското море. Етилия образува гирежазаното море или езеро заедно с много други реки, които се вливат в него откъм Персия. Откъм юг имаше големи планини, в които живеят по склоновете откъм степта киргизи⁸¹ и алани или аас, които са християни и все още се сражават с татарите. Зад тях, близо до морето или езерото на Етилия, живеят някакви сарацени, които се наричат лесги⁸², които също така не се подчиняват на татарите. Зад тях са Железните врата, които Александър⁸³ е направил, за да изолира варварските племена от Персия. За нейното разположение ще кажа по-късно, защото аз преминах през нея на връщане. Между тези две реки, в тези страни, през които минахме, живели (независими) куманите „капчак“⁸⁴, преди татарите да завладеят тези страни.

14. De curia Sarchac

Invenimus ergo Sarchac prope Ethiliam, per tres dietas, cuius curia valde magna videbatur nobis, quia habet sex uxores et filius eius primogenitus iuxta eum duas vel tres, et quelibet habet domum magnam et bigas forte ducentas. Accessit autem ductor noster ad quemdam nestorinum, Coise nomine, qui est unus de maioribus curie sue. Ille fecit nos

14. За двора на Саркат

И така ние срещнахме Саркат близо до Етилия, на три дни път. Неговият двор ни се видя твърде голям, защото има шест жени и първородният му син има две или три и всяка една има голям дом и двуколки почти двеста. Навият водач отиде при един несторианец⁸⁴ на име Кояк, който е един от първенците на неговия двор. Той ни на-

⁷⁹ Т. е. мердини — най-значителното от катонифидските племена, обитавали района между р. Волга, Ока, Сура и притоците на р. Мокша. Били заградени от татарите до време на татаро-монголското нашествие. ⁸⁰ Т. е. Каспийско море. ⁸¹ Киргизите са племена, обитавали днес в околностите на Тибет-Шан и Памирския плоскогорие. През 1207 г. техният вожд доброволно се подчинил на монголите. ⁸² Тук става дума за лезгините, които са отчасти мюсюлмани, отчасти християни. ⁸³ Александър Велики. ⁸⁴ Т. е. куманите. ⁸⁵ Несторианец — християнска секта, възникнала през V в. от н. е., водеща произхода си от Несторий (знаменит еретик, родом от сирийския гр. Кесария Германик, бил еп. в Ефес. Прогонен от т. е. и изгонен от римляните, които го разпънали на кръста, предположението, че те се преселват в Персия, откъдето несторианството се разпространява в Средна Азия, Индия и Китай.

ire valde longe, ad dominum qui vocatur Iamiam. Ita vocant illum qui habet officium recipiendi nuncios. In sero precepit dictus Colac ut veniremus ad eum. Tunc incepit querere dux noster quid portaremus ei, et cepit multum scandalizari quando vidit quod nichil parabamus ad portandum. Stetimus coram eo, et ipse sedebat in gloria sua et faciebat sonare citharam et saltare coram se. Tunc dixi ei verba predicta, qualiter veneramus ad dominum eius, rogans eum ut lavaret nos ut dominus eius videret literas nostras. Excusavi etiam me, quia monachus eram, non habens, neque recipiens, neque tractans aurum vel argentum vel aliquid preciosum, solis libris et capella, in qua serviebamus Deo, exceptis, unde nullum exennium offerebamus ei nec domino suo, qui enim propria dimiseram non poteram esse portator alienorum. Tunc respondit satis mansuete quod bene faciebam, ex quo eram monachus, si servarem volum meum, et non indigebat rebus nostris, sed magis daret nobis de suis si indigeremus; et fecit nos sedere et bibere de lacte suo, et post pauca rogavit ut diceremus benedictionem pro eo, quod et fecimus. Quesivit etiam quis esset maior dominus inter Francos: Dixi „Imperator, si haberet terram suam in pace.“ „Non“, inquit, „sed rex“. Audiverat enim de vobis a domitio Balduino de Henmonia. Inveni etiam ibi unum de sociis David, qui fuerat in Cipro, qui narraverat omnia que viderat. Tunc reversi sumus ad hospitium nostrum. In crastino misi ei unum flaconem de vino muscatei, quod optime se custodierat in tam longa via, et cephinum plenum hincin quod fuit ei gratissimum; et retinuit illo sero famulos nostros secum. In crastino mandavit michi quod venirem ad curiam afferens literas regis et capellam et libros mecum, quia dominus eius vellet videre eas: quod et fecimus, honorantes bigam unam libris et capella, et aliam pane et vino et fructibus. Tunc fecit omnes libros et vestes explicari, et circumstabant nos in equis multi Tartari et christiani et Saraceni. Quibus inspectis, quesivit si vellem omnia ista dare domino suo: quo audito, expavi, et displicuit michi verbum. Dissimulans tamen

кара да вървим твърде дълго до господаря, който се нарича намкам. Така наричат оня, който изпълнява службата да приема пратеници. Вечерта споменатият Кояк заръча да отидем при него. Тогава нашите войди започна да ни разпитва какво му носим и започна да се кара силно, когато видя, че нищо не бяхме приготвили да му занесем. Ние застанахме пред него. А той седеше достолепно и караше да звучат китарите и да играят пред него. Тогава аз му казах споменатите по-горе думи, когато бяхме дошли при неговия господар, като го помолихме да ни помогне неговият господар да види нашето писмо. Аз се извиних също, че понеже съм монах, нито прилежавам, нито получавам, нито пък нося злато и сребро или друга ценност освен само книги и църковни утвари, с които служехме на бога. Затова не сме му предложили никакъв дар нито на него, нито на неговия господар. Наистина аз, който се бях отказал от свое, не можех да нося чуждо. Тогава той отговори достатъчно кратко че добре съм правил, ако съм спазвал своя обет, откакто съм станал монах. И той не се нуждаеше от нишките неща, а по-скоро би ни дал от своите, ако се нуждаехме. И той ни накара да седнем и да пием от неговото мляко и след малко време поиска да произнесем благословия за него, което и направихме. Той запита също кой е по-големият господар между франките. Аз казах: „императорът“, ако има мир вземата си.“ „Не — каза той. — а кралят.“⁶⁰ Той беше чул за Вас от господин Балдуин де Хенония⁶¹. Аз срещнах там един друг брат, Давид, който е бил в Кипър и който бе разказвал всичко, което беше видял. Тогава ние се върнахме до нашата квартира. На сутринта аз му изпратих едно шише мискетно вино, което най-добре беше се запазило при толкова дълъг път, и кошничка, пълна със сухар, което му беше извънредно приятно. И той задържа онази вечер нашите прислужници при себе си. На сутринта той ни нареди да отидем в двора му, като му нося със себе си писмото на краля и църковните утвари и книгите, защото неговият господар може да пожелае да ги види. Това и направихме, като натоварихме едната двуколка с книгите и църковните утвари, а другата — с хляба, виното и плодовете. Тогава той нареди да обявявам всички книги и облекла и много татари, християни и сарацини ни заобиколиха на козе. Като видях тия неща, той ме попита дали искам да дам всичко това на неговия господар. Като чух това, аз се наплаших и не ми харесаха

⁶⁰ Немецкият император Фридрих II Хоенштауфен (1212—1250). ⁶¹ Т. е. френският кралят Людовик IX Свети (1226—1270). ⁶² Набавно, това е императорът на Латинската империя Балдуин II (1228—1261).

respondi: „Domine, Rogamus quatenus dominus vester dignetur recipere panem istum, et vinum et fructus non pro exennio, quia exiguum quid est, sed pro benedictione, ne vacua manu veniamus coram eo. Ipse autem videbit litteras domini regis et per eas sciet qua de causa venimus ad eum, et tunc stabimus mandato eius et nos et omnes res nostre. Vestes enim sacrate sunt et non licet eas contingere nisi sacerdotibus.“ Tunc precepit quod induceremus nos ituri coram domino suo, quod et fecimus. Ego autem indutus preciosioribus vestibus, accepi in pectore pulvinar quod erat valde pulcrum, et Bibliam quam dederatis michi, et psalterium pulcherrimum, quod dederat michi domina regina, in quo erant picture valde pulcre. Socius meus accepit missale et crucem. Clericus indutus superpelliceo accepit turribulum. Sic accessimus ante dominum eius et levaverunt pulitum quod pendet ante hostium, ut nos posset videre. Tunc fecerunt flectere genua cum clerico et interpreti: a nobis non acquiescerunt. Tunc monuerunt nos valde diligenter ut caveremus ingrediendo et egrediendo ne tangeremus limen domus, et ut cantaremus aliquam benedictionem pro eo. Tunc ingressi sumus cantando: „Salve, regina.“ In introitu autem hostii stabat bancus cum cosmos et cum cyphis, et convenerant omnes uxores eius, et ipsi. Moal ingredientes nobiscum comprimebant nos. Ille Coras tulit ei turribulum cum incenso, quod ipse respexit, teneans in manu diligenter. Postea tulit ei psalterium, quod valde respexit, et uxor eius sedens iuxta eum. Postea tulit Bibliam et ipse quesivit si evangelium esset ibi. Dixi etiam tota Scriptura sacra. Accepit etiam crucem in manu sua, et quesivit de ymagine, utrum esset ymago Christi. Respondi quod sic. Ipsi Nestorini et Hermeni nunquam faciunt super cruces suas figuram Christi, unde viderentur male sentire de passione, vel erubescant eam. Postea fecit circumstantes nos retrahere se ut plenius posset videre ornamenta nostra. Tunc aptuli ei litteras vestras cum transcriptis in arabico et syriano. Feceram enim eas translati in Acon, in utraque lingua et littera; et

думите му. Без да обръщам внимание, отговорих: „Господарю, ние молим вашият господар да благоволи да приеме този хляб и виното и плодовете не като дар, защото това е твърде малко за дар, но за благословия, за да не се явяваме пред лицето му с празни ръце. Той обаче ще види писмото на господина краля и от него ще узнае по каква причина идваме при него. Тогава ще бъдем на негово разположение и ние и всичките ни неща. Наистина дрехите са осветени и не е разрешено да се докосват до тях други освен свещениците.“ Тогава той ни разреши да се облечем, за да отидем при неговия господар, което и направихме. Аз също, облечен в най-скъпоценни дрехи, сложих до гърдите си въздъханицата, която беше много красива, и библията, която ми бяхте дали, и най-хубавият псалтир, който ми беше дали (тогава кралицата и в който имаше извънредно хубави рисунки. Моят другар взе църковните одежди и кръста. Кларикът, облечен в кожух, взе кадъаницата. Така пристигнахме до неговото жилище. Те бяха повдигнали плъстенната завеса, която висеше пред входа, за да може да ни види. Тогава те с клирката и преводача коленичиха. От нас те не поускаха това. Тогава те ни наредиха много деликатно да се пази при влизане и излизане да не допрем прага на жилището и да изпием някаква благословия за него. Тогава ние влязохме, пейки: „Бъди здрава, царнице.“ При прага на входа имаше и пейка с кобилешко мляко и с ложири. Бяха се събрали всичките му съпруги и самите монголици, като влязоха заедно с нас, и притискаха. Сговоратник Кокк му донесе кадъаницата с тамяна, която господарят разгледа, като я държеше внимателно в ръце. След това той му донесе псалтир, който той и седналата до него жена дълго разгледаха. След това му донесе библията и той попита дали има там някакви. Аз казах, че цялото свето писание е там. Той взе и кръста в ръката си и попита за образа, дали е образът на Христа. Отговорих, че е така. Несторианците и арменците никога не изобразяват над своите кръстове образа на Христос, откъдето се остава с впечатление, че те се възмущават от страданието и се трамуват от него. След това накара нас, които бяхме застанали около него, да се отдалечим, за да може по-подробно да види нашите накити. Тогава аз му поднесох вашето писмо и преписи на арабски и сирийски. Аз бях наредил да го преведат в Акон¹⁹ на двата езика и азбуки. Там има-

¹⁹ Т. е. крепостта Акра (Saint Jean d'Acre, сега в Израел).

ibi erant sacerdotes Hermeni qui sciebant turkum et arabicum, et ille socius David qui sciebat syrianum et turkum et arabicum. Tunc exivimus, et deposuimus vestimenta nostra, et venerunt scriptores et ille Coiac, et legerunt literas interpretari. Quibus auditis, fecit recipi panem et vinum et fructus, et vestimenta et libros fecit nos reportare ad hospitium. Hoc actum est in festo sancti Petri ad Vincula (p. 259₃—259₄).

15. De profectione fratrum eorumque
in curia Baatu mansione

In crastino mane venit quidam sacerdos, frater ipsius Coiac, postulans vasculum cum crismate, quia Sarcath volebat illud videre, ut dicebat; et dedimus ei. Hora vespertina vocavit nos Coiac, dicens nobis: „Dominus rex scripsit bona verba domino meo, sed sunt in eis quedam difficilia, de quibus nichil auderet facere sine consilio patris sui, unde oportet vos ire ad patrem suum. Et duos bigas quas adduxistis heri, cum vestimentis et libris, dimittetis michi, quia dominus meus vult res diligentius videre.“ Ego statim suspicatus sum malum de cupiditate eius, et dixi ei: „Domine, non solum illas, sed etiam duas quas adhuc habemus, relinquemus sub custodia vestra.“ „Non“, inquit, „illas relinquetis, de aliis facietis velle vestrum“. Dixi ei quod nullo modo hoc posset fieri, sed totum dimitteremus ei. Tunc quesivit si vellemus morari in terra. Ego dixi: „Si bene intellexistis literas domini regis, potestis scire quod sic.“ Tunc dixit quod oportet nos esse multum patientes et humiles. Sic discessimus ab eo illo sero. In crastino mane misit unum sacerdotem nestorium pro bigis, et nos duximus omnes quatuor. Tunc occurrens nobis frater ipsius Coiac, separavit omnia nostra ab ipsis rebus quas tuleramus pridie ad curiam, et illa accepit tanquam sua, scilicet libros et vestimenta; et Coiac preceperat quod ferremus nobiscum vestimenta quibus induti fueramus coram Sarcath, ut illis indueremus coram Baatu, si expediret, quas ille sacerdos abstulit a nobis vi, dicens: „Tu attulisti eas ad Sarcath; modo vis ferre Baatu.“ Et cum vellem ei reddere rationem, respondit michi: „Ne loquaris nimis, et vide viam tuam.“ Tunc necessaria fuit michi patientia, quia apud Sarchat non patebat nobis ingressus, nec

ше арменски свещеници, които знаеха турски и арабски. Там бе и братът Давид, който знаеше сирийски, турски и арабски. Тамена ~~позволил~~ и ~~сбляганом~~ дрехите си и дойдоха писари и споменатият Кояк. Те наредиха да се преведе писмото. След като го изслуша, той нареди да се приеме хляба и виното и плодовете, а дрехите и книгите ни нареди да върнем в квартирата си. Това стана на празника на Оковите на св. Петър⁸⁹.

15. За заминаването на братята
и за престоя им в двора на Бату

На сутринта дойде един свещеник, брат на същия Кояк, който поиска чашата с миро, защото Саркат искал да го види, както казваше. И ние му го дадохме. Привечер Кояк ни извика и ни каза: „Господин кралят е написал хубави слова на моя господар. Обаче в тях има известни затруднения, за които нищо не смее да сторя без съвета на своя баща. Ето защо ние трябва да отидете при неговия баща. Двете двуколки, които вчера докарахте, е облеклата и книгите, оставете на мен, защото моят господар желас да разгледа по внимателно вещите.“ Аз веднага предугадих нещо лошо в неговото желание и му казах: „Господине, не само тях, но и другите две, които още имаме, ще оставим на Ваше хранение.“ „Не“, отговори той, „донеси ще ги оставите“, а с другите правете каквото щете.“ Казах му, че това не би могло да се направи по никакъв начин, но че ще му изпратим всичко. Тогава попита дали желас да прекараме известно време в страната ни. Аз казах: „Ако добре сте разбрали писмото на господин краля, щяхте да знаете, че това е така.“ Тогава той каза, че ние трябва да бъдем много търпеливи и смирени. Така ние се разделихме оная вечер. Рано на сутринта той изпрати един несториански свещеник за двуколките и ние му закарахме всичките четири. Тогава като се яви при нас братът на самия Кояк, отдели всичко наше от онези вещи, които бяхме донесли предишния ден в двора; той ги прибра като свои, т. е. облеклата и книгите. Кояк ни нареди да си вземем с нас облеклата, с които бяхме облечени пред Саркат, за да ги облечем пред Бату, ако стане нужда. Свещеникът ни ги отне насила, като каза: „Ти си ги донесъл на Саркат, а сега пък искаш да ги носиш на Бату.“ И когато аз исках да му обясня, той ми отговори: „Не говори повече, а си върви по пътя.“ Тогава ми бе нужно търпение, защото ние нямашме вече достъп до Саркат, нито пък имаше

⁸⁹ На Петров.

aliquis erat qui exhiberet nobis iustitiam. Timebam etiam de interprete, ne ipse aliqua aliter dixisset quam ego dixissem ei, quia ipse bene voluisset quod de omnibus fecissemus exennium. Unum erat michi solatium, quod quando presensi cupiditate eorum, ego subtraxi de libris Bibliam et cantantiam et alios libros quos magis diligebam. Psalterium domine regine non fui ausus subtrahere, quia illud fuerat nimis notatum propter aureas picturas que erant in eo. Sic ergo reversi sumus, cum duobus residuis bigis, ad hospitium nostrum. Tunc venit ille qui debebat nos ducere ad Baatu, volens cum festinatione arripere iter. Cui dixi quod nulla ratione adducerem bigas, quod ipse relulit ad Coiac. Tunc precepit Coiac quod relinqueremus eas apud ipsum, iam cum garcione nostro, quod et fecimus.

Sic ergo euntes versus Baatu recte in orientem, tertia die pervenimus ad Ethiliam, cuius aquas cum vidi, mirabar unde ab aquilone descenderunt tante aque. Antequam recederemus a Sarcath dixit nobis supradictus Coiac cum multis aliis scriptoribus curies: „Nolite dicere quod dominus noster sit christianus. Non est christianus, sed Moal“; quia enim nomen christianitatis videtur eis nomen cuiusdam gentis. In tantam superbiam sunt erecti, quod quamvis forte aliquid credant de Christo, tamen nolunt dici christiani, volentes nomen suum, hoc est Moal, exaltare super omne nomen, nec volunt vocari Tartari. Tartari enim fuerunt alia gens de quibus sic didici (p. 256^a—259^a).

De Sarcath autem, utrum credit in Christianum vel non, nescio. Hoc scio, quod christianus non vult dici, immo magis videtur michi deridere christianos. Ipse enim est in itinere christianorum, scilicet Rutenorum, Blacorum, Bulgarorum minoris Bulgarie, Soldainorum, Kerkisorum, Alanorum, qui omnes transeunt per eum quando vadunt ad curiam patris sui, deferentes ei munera, unde magis amplectitur eos. Tamen si Sarraceni veniant, et magis afferant, citius expelluntur. Habet etiam circa se nestorinos sacerdotes, qui pulsant tabulam et cantant officium suum. Est alius qui dicitur Ierra frater Baatu, qui pacit versus Portam Ferream ubi est iter Sarracenorum omnium ventientium de Perside et de Turkia, qui euntes ad Baatu et transeuntes

някои, които да се застъпи за нас. Аз се страхувах също от преводача, да не би да е казал някога друго, отколкото аз съм му казал, защото много му се искаше да направим на всички дар. Една само утеха имах, че когато предчувствах тяхното нежелание, аз помислих от книгите библията и притчите и други книги, които най-вече почитах. Псалтирът на госпожа кралицата не се осмелих да измъкна, защото той беше твърде очевиден поради златните рисунки, които бяха в него. Така въпреки ние се върнахме с останалите две двуколки в нашата квартира. Тогава дойде този, който трябваше да ни води при Бату. Той искаше бързо да се отправим на път. Аз му казах, че по никакъв начин не бих докарал двуколките, което той съобщи на Кояк. Тогава Кояк нареди да ги оставим при него, но в едно нощно моенте, носто и направихме.

Така въпреки вървахме към Бату, право на изток, и на третия ден стигнахме до Етилия. Като видях нейните води, аз се очудвах, откъде от север са се спускали толкова води. Преди да се разделям със Саркат, пореказаният Кояк заедно с много други писари от двора ми каза: „Недейте казва, че нашият господар е християнин. Той не е християнин, а монголен“; защото името християнин им се струва да е име на някакво племе. Те са се възгордели до такава степен, че макар че силно вярват в Христа, те все пак не желаят да се нарекат християни, тъй като искат тяхното име, т. е. монголен, да се издига над всяко друго име, нито пък искат да се наричат татари. Татариите въпреки са друго племе, за тях така съм узнал.

Също така за Саркат, дали вярва в Христа или не, не знам. Това знам само, че не желае да се назовава християнин, дори струва ми се, че осмива християните; защото самият той се намира на пътя на християните, а именно рутени, власи, българини от Малка България, солдаици⁹⁰, киргизи и алани. Те всички преминават през неговата земя, когато отиват в двора на баща му, носейки му дарове. Затова и той повече ги уважава. Все пак, ако биха дошли сарацини и биха донесли повече подаръци, той по-бързо би им дал път. Той има също около себе си несториянски свещеници, които ударят по дъска и изпълняват своето богослужение. Има друг един, който се нарича Йера⁹¹, брат на Бату, който има пасбища при Железните врата, където е пътят за всички сарацини, които идват от Персия и от Турция. Те, като отиват при Бату, преминават през неговите земи и му

⁹⁰ Жителите на гр. Солдай на Кримския полуостров. ⁹¹ Берке — син на Джучи и брат на Бату.

per eum deferunt ei munera; et ille facit se Sarracenum, et non permittit in curia sua comedi carnes porcinas. Tum Baatu in reditu nostro preceperat ei quod transferret se de loco illo ultra Etilliam ad orientem, nolens nuncios Sarracenorum transire per eum, quia videbatur sibi dampnosum. Ibi autem diebus quibus fuimus in curia Sarcath, nunquam provisum fuit nobis de cibo, nisi semel de modico cosmos. In via vero inter ipsum et patrem suum habuimus magnum timorem: Ruteni enim et Hungari et Alani, servi eorum, quorum est maxima multitudo inter eos, associant se XX vel XXX simul, et fugiunt de nocte habentes pharetras et arcus, et quencumque inveniunt de nocte interficiunt. De die latitant, et quando sunt equi eorum fatigati, veniunt de nocte ad multitudinem equorum in pascuis, et mutant equos, et unum vel duos ducunt secum et comedant cum indiguerint. Occasum ergo talem timebat multum dux noster. In illa via fuissetis mortui fame, si non portavissetis nobiscum modicum de biscocto. Venimus ergo ad Etilliam, maximum flumen. Est enim in quadruplo maior quam Secana profundissima, veniens de maiori Bulgaria, que est ad aquilonem, tendens in meridiem, cadens in quemdam lacum, sive in quoddam mare, quod modo vocant mare Sirsan, a quadam civitate que est super ripam eius in Perside. Sed Ysidorus vocat illud mare Caspium. Habet enim montes Caspios et Persidem a meridie, montes vero Mullech hoc est Axasinorum ad orientem, qui contiguantur cum montibus Caspiis; ad aquilonem vero habet illam solitudinem in qua modo sunt Tartari. Prius vero erant ibi quidam Comiani qui dicebantur Cangle. Et ex illo latere recipit Etilliam, que crescit in estate sicut Nilus Egypti. Ad occidentem vero habet montes Alanorum, et Lesgi, et Portam Ferream, et montes Georgekhorum. Habet ergo illud mare tria latera inter montes. Aquilonare vero habet ad planitiem. Frater Andreas ipse circumdedit duo latera eius, meridionale scilicet et orientale. Ego vero alia duo, aquilonare scilicet in cundo a Baatu ad Mangu chan, et revertendo similiter; occidentale vero in revertendo de Baatu in Siriam. Inter mensibus potest circumdari, et non est verum quod dicit Ysidorus, quod sit sinus exiens ab oceano. Nunquam

носът подаръци. А той се представя за сарацин и не разрешава в неговия двор да се яде свинско месо. Тогава Баату, при нашето завръщане, му бе наредил да се премести от онова място отвъд Етилия на изток, тъй като не желаше пратениците на сарацините да минават през неговите земя, защото мислеше, че прави много разноски. За четирите дни, през които ние бяхме в двора на Саркат, изобщо не бяхме снабдени с храна освен веднъж с малко кумис. По пътя между него и баща му изпитахме голям страх. Защото рутените и унгарците, и аланите, неговии слуги, от каквито той има в голям брой, се сдружават по 20 и 30 заедно и бягат през нощта, с дълкове, и когато срещнат през нощта, го убиват. Денем те се укриват и когато конете им са уморени, те идват нощем при множеството коне на пасбищата, сменят конете и един или два коня отвеждат със себе си, за да ги изядат, когато им се наложи. Възможността да се случи такова нещо действително плашеше много нашия водач. Ние бяхме умрели от глад на този път, ако не носехме със себе си малко сухар. Впрочем ние дойдохме до Етилия, най-голямата река. Тя е четири пъти по-голяма от Секана и извънредно дълбока. Тя тече откъм Велика България, която е на север, и слиза на юг, като се влива в някакво езеро или в някакво море, което сега наричат морето Сирсан⁹², по името на някакъв град, който лежи над брега му в Персия. Изодор обаче нарича това море Каспийско, защото на юг от него са Каспийските⁹³ планини и Персия, а на изток — планините Муглик, т. е. Аксакските, които допират до Каспийските планини. На север пък от него се намира тази степ, в която сега живеят татарите. По-рано някогаш там са обитавали някакви кумани, които са се наричали кангли⁹⁴. И от тази страна морето приема Етилия, която лете се увеличава като египетския Нил. На запад пък са планините на аланите и лесгите и Железните врата и планините на георгиевите.⁹⁵ И така [Каспийско море] се намира от три страни между планини. Откъм север то достига до равнина. Братът Андрей обиколи двесте му страни, именно южната и източната, а аз — другите две, т. е. северната — на отиване от Бау до хан Мангу, а на връщане от Бау в Сирия по подобен начин — западната. Това море може да се обиколи за четири месеца. Не е вярно, това, което казва Изодор, че това

⁹² Т. е. Хирканското езеро — дн. Каспийско море. ⁹³ Тук стига дума за т. нар. Кавказни хребти — планински вериги, простиращи се от Черно до Каспийско море. ⁹⁴ Канглите са номадски племена. Според някои автори кангли и хангли са разпространени названия на печенегите или на част от тях през периода, когато са обитавали Азия. ⁹⁵ Под планините на аланите, лесгите и георгиевите (т. е. грузинците) се разбира Кавказкият хребет.

enim tangit oceanum, sed undique circumdatur terra.

Tota illa regio a latere occidentali istius maris, ubi sunt Porta Ferrea Alexandri et montes Alanorum, usque ad oceanum aquilonarem et Paludes Meotidis, ubi oritur Tanais, solebat dici Albania. De qua dicit Ysidorus quod habet canes ita magnos tanteque ferocitatis ut tauros premant et leones perimant: quod verum est prout intellexi a narratibus, quod ibi versus oceanum aquilonarem faciunt canes trahere in bigis sicut boves propter magnitudinem et fortitudinem eorum. In illo ergo loco ubi nos applicuimus super Ethiliam est casale novum quod fecerunt Tartari de Rutenis et Sarracenis mixtim, qui transponunt nuncios et euntes et redeuntes ad curiam Baatu, quia Baatu est in ulteriori ripa versus orientem, nec transtulimus illum locum ubi nos applicuimus ascendendo in estale, sed iam incipiebat descendere. A ianuario enim usque ad augustum accendit ipse et omnes alii versus frigidas regiones, et in augusto incipiunt redire. Descendimus ergo in navi ab illo casali usque ad curiam eius, et ab illo loco usque ad villas maioris Bulgarie versus aquilonem sunt quinque die. Et miror quis diabolus portavit illuc legem Machometi. A Porta enim Ferrea, que est exitus Persidis, ascendendo iuxta Ethiliam, usque in illam Bulgariam, ubi nulla civitas nisi quedam casalia prope ubi cadit Ethilia in mare; et illi Bulgari sunt pessimi Sarraceni, fortius tenentes legem Machometi quam aliqui alii.

Quando ergo vidi curiam Baatu, expavi, quia videbantur proprie domus eius quasi quedam magna civitas protensa in longum, et populis undique circumfusus usque ad tres vel quatuor leucas. Et sicut populus Israel sciebat unusquisque ad quam regionem tabernaculi deberet figere tentoria, ita ipsi sciunt ad quod latus curie debeant se collocare quando ipsi deponunt domus. Unde dicitur curia orda lingua eorum, quod sonat medium, quia semper est in medio hominum suorum, hoc excepto quod recte ad meridiem nullus se collocat, quia ad partem illam aperiuntur porte curie. Sed ut loquerer Turc.

море било задна, излизащ от океана, защото никъде то не се допира до океана, а навсякъде е заобиколено със суша.

Цялата тази област, от западния бряг на това море, където са Железните врата на Александър и планините на аланите, чак до северния океан и меотидските блатата, откъдето извира Танаис, обикновено се нарича Албания⁹⁶. Изодор пише за нея, че там има толкова големи кучета и толкова свирепи, че преследват бикове и убиват лъвовете. Това е вярно, доколкото разбрах от тези, които ми разказваха, защото там при Северния океан използват кучетата заради големината и силата им да теглят в лъвколки също като волове. Действително за това място, където ние пристигнахме до Етилия, има ново селище, което татарите са образували от рутени и сарацини. Те превозват (през реката) пратениците, както тези, които отиват, така и онези, които се връщат от двора на Бату. Защото Бату е на отсрещния бряг, на изток, и когато през лятото тръгва на път, той не преминува на това място, където ние стигнахме. Той се започнал вече да се спуска [на юг]. От януари впрочем чак до август той лично се качва заедно с всички други татари в студени области, а през август започват да се връщат. И така ние слезохме с една лодка от това селище чак до двора на Бату. От това място до селищата на Велика България на север има пет дни път. И аз се учудвам кой дявол донесе тук учението на Мохамед. От Железните врата, където се излиза от Персия, има повече от тридесет дни път, докато се премине степта и се слезе по Етилия чак в споменатата България, в която няма никакъв град освен някои села близо до мястото, където Етилия се влива в морето. Тези българи са най-проклетни сарацини, защото те спазват мохамеданския закон повече от всички други.

Когато впрочем видях двора на Бату, аз се стълисах, защото собствените му жилища изглеждаха като някакъв голям град, разпрострян на дължина и заобиколен от всякъде от население дори до три-четири леги⁹⁷. И така, както у израелския народ, всеки един е знаел до кой район би могъл да разпъне кожите на шатрите си, така и те знаят до коя страна на дворцовия стен биха могли да си отредят място, когато установяват жилищата си. Поради това двоят се нарича на техния език орда, което значи среда, защото винаги е разположен посреди хората му с изключение на това, че право в южна посока никой не се наста-

⁹⁶ Тук авторът има пред вид дн. северен и кавказки Азербайджан. ⁹⁷ 1 леги е равна приблизително на 4 км.

a dextris et a sinistris extendunt se quantum volunt, secundum exigentiam locorum, dummodo recte ante curiam vel ex opposito curie non descendant. Fuimus ergo ducti primo ad quendam Saracenum, qui non providebat nobis de aliquo cibo. Sequenti die ducti fuimus ad curiam et fecerat extendi magnum tentorium, quia domus non potuisset capere tot homines et mulieres quot convenerant. Monuit nos duxor noster, quod nichil loqueremur donec Baatu preciperet, et quod tunc loqueremur breviter. Quesivit etiam utrum misissetis nuncios ad eos. Dixi qualiter miseratis ad Kenchan, et quod nec ad ipsum misissetis nuncios nec ad Sarkath literas, nisi creduissetis eos fuisse christianos, quia non pro timore aliquo sed ex congratulatione, quia audiveratis eos esse christianos, misistis. Tunc duxit nos antepapilionem, et monebatur ne tangeremus cordas tentorii, quas ipsi reputant loco luminis domus. Stetimus in nudis pedibus in habitu nostro, discopertis capilibus, et eramus spectaculum magnum in oculis nostris. Fuerat enim ibi frater Iohannes de Policarpo; sed ipse mutaverat habitum, ne contempneretur, quia erat nuncius domini pape. Tunc introducti sumus usque ad medium tentorii, nec requisierunt ut faceremus aliquam reverentiam genua flectendo, sicut solent facere nuncii. Stetimus ergo coram eo quantum posset dici: „Miserere mei, Deus“ et omnes erant in summo silentio. Ipse vero super aditum longum sedebat et latum sicut lectus, totum deauratum, ad quod ascendebatur tribus gradibus, et una domina iuxta eum. Viri vero diffusi sedebant a dextris domine et a sinistris; quod non implebant mulieres ex parte sua, quia erant ibi sole uxores Baatu. Implebant viri. Bancus vero cum cosmos et ciphis magnas aureis et argenteis, ornatis lapidibus preciosis, erat in introitu tentorii. Respexit ergo diligenter, et nos eum, et videbatur mihi similis in statura domino Iohanni de Bello-monte, cuius anima requiescat in pace. Erat etiam vultus eius tunc perfusus gutta rosea. Tandem precepit

нива, защото на тази страна се отварят вратите на двора. Палатки обаче и калето те се разпростират, колкото желаят, и зависимост от характера на местностите, докато точно пред двора или на отсрещната страна на двора те не отсядат. Най-напред ни заведеха при някоя си сарацин, който не ни снабдяваше изобщо с храна. На следващия ден ни заведеха в двора и ханът нареди да се опъне голяма палатка, защото жилищата не можеше да побере толкова хора и жени, колкото надойдоха. Нашият водач ни обвърна внимание да не говорим нищо, преди да ни е наредил Бату, и тогава да говорим кратко. Запита също дали ще изпратите пратеници при тях. Аз разказах как бяхте изпратили пратеници при Кенхан и че не бихте изпратили пратеници до него лично, нито до Саркат писмо, ако не сте предполагали, че те са станали християни, защото Вие сте проводили пратеници не поради някакъв страх, а за споделите своята радост, като сте чули, че те са християни. Тогава той ни изведе пред палатката и ни обвърна внимание да не допирате вжечката на палатката, която те смятат за граница на мястото на жилището. Там ние стояхме с боси крака, в нашето облекло, с непокрити глави и представлявахме голямо зрелище, както ни се струваше. Впрочем там беше братът Йоан Поликарп⁸⁶. Той обаче си беше сменил облеклото, за да не бъде оскъбен, понеже беше пратеник на господни парата. Тогава ни заведеха чак до средата на палатката и не поискаха да отдадем никаква почит, като коленичим, както обикновено правят пратениците. Ние стояхме точно срещу него толкова време, за колкото би могло да се произнесе: „Слава се над мене господи“, и всички бяха застанали в пълна тишина. Самият той седеше върху високото си ложе, дълго и широко като легло, цялото позлатено, и до него се наклоняваше по три стъпала, и една господарка седеше до него. Мъжете пък, разпрънати, седяха от дясната и от лявата страна на господаря; мястото, което жените от тяхна страна не запълваха, защото там бяха само съпругите на Бату, го запълваха мъже. Пейна с куми и големи златни и сребърни покри, украсени със скъпоценни камъни, се поставена при входа на палатката. Той ни огледа внимателно и вие него. И струнаше ни се, че той надобява в осанката си господни Йоан де Белмонте, чиято душа нека почива в мир. Лицето му беше осяяно с розови пъпки.

⁸⁶ Може би става дума за Плато Карпини (Johannes de Plano Carpini), францисканско-миситин, известен пътешественик, пол. 1182 г. Бил адресно на излизане, изпратен от папа Иннокентий IV при монголския император, който по това време, според някои автори, извършва своето второ пътешествие до татарите.

ut loquerer. Tunc ductor noster precepit ut flecteremus genua et loqueremur. Flexi unum genu tanquam homini. Tunc inquit quod ambo flecterem, quod et feci, nolens contendere super hoc. Tunc precepit quod loquerer, et ego cogitans quod maren Deum, quia flecteram ambo genua, incepti verba ab oratione dicens: „Domine, nos oramus Deum a quo cuncta bona procedunt, qui dedit vobis ista terrena, ut post hoc det vobis celestia, quia hec sine illis vana sunt.“ Et ipse diligenter ascultavit, et subiunxit: „Noveritis pro certo quod celestia non habetis nisi fueritis christianus.“ Dixit enim Deus: „Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit. Qui vero non crediderit condemnabitur.“ Ad istud verbum iste modesto subrisit, et alii Moal incepterunt plaudere manus, deridendo nos, et obstupuit interpret meus, quem oportuit me confortari ne timeret. Tunc facto silentio dixi: „Ego veni ad filium vestrum, quia audivimus quod esset christianus, et attuli ei literas ex parte domini regis Francorum. Ipse misit me huc ad vos. Vos debetis scire qua de causa.“ Tunc fecit me surgere, et quesivit nomen vestrum et meum et socii mei et interpretis, et fecit omnia scribi, et quesivit etiam, quia intellexerat quod exieratis terram vestram cum exercitu, contra quod haberetis bellum. Respondi: „Contra Saracenos violantes domum Dei Ierusalem.“ Quesivit etiam si unquam misissetis nuncios ad eum. „Ad vos“, dixi, „nunquam“. Tunc fecit nos sedere, et dare de lacte suo ad bibendum, quod ipse valde magnum reputant, quando aliquis bibit cosmos cum eo in domo suo. Et dum sedens respicerem terram, precepit ut elevarem vultum, volens adhuc nos amplius respicere, vel forte pro sortilegio; quia habent pro malo omine vel signo, vel pro mala pronostica, quando aliquis sedet coram eis inclinata facie quasi tristis, maxime cum appodiat maxillam vel mentum super manum. Tunc exivimus, et post pauca venit ductor noster ad nos, et ducens nos ad hospitium, dixit michi: „Dominus rex rogat quod retinearis in terra ista, et hoc non potest Baatu facere sine conscientia Manguchan. Unde oportet

Най-после той ми нареди да говоря. Тогава нашият водач ми нареди да коленичим и да говорим. Аз коленичих с единия си крак, както пред човек. Тогава той кимна да коленича с двата си крака, което и направих, защото не исках да споря за такова нещо. Тогава той ми нареди да говоря. И аз, като си представих че съм мляк на Бога, защото бях коленичил с двата си крака, подех слова от молитвата Оче наш, като казах: „Господарю, ние се молим на бога, от когото произтичат всички земни блага, които Ти е дал, за да ни даде след това небесните блага. Защото едините без другите са празно нещо.“ Той внимателно изслуша и аз добавих: „Да знаете добре, че не ще получите небесни блага, ако не станете християнин. Защото Господ е казал: „Който е поярвал и е бил кръстен, ще бъде спасен. Който пък не поярва, ще бъде осъден.““ При тази дума той сдържано се засмя. И другите монголи започнаха да плескат с ръце, за да ни се подиграят, и моит преводач изтрихна, та се нахили аз да го подкрепя да не се страхува. Тогава, като настъпи тишина, аз казах: „Аз съм дошъл при Вашия син, защото чуехме, че бил християнин, и му донесох писмо от страна на господина краля на французите. Той лично ме изпрати тук при Вас. Вие ще трябва да знаете по каква причина.“ Тогава ме накара да стана и запита за Вашето име и моето и на другаря ми, и на преводача, и нареди да се запише всичко. Той попита също така, понеже бе разбрал, че Вие сте потеглили с войска на поход от Вашата страна, срещу кого сте воювали. Аз отговорих: „Срещу сарацините, които скверният дома господин Иерусалим.“ Той запита също така дали някога сме пращали пратеници до него. „До Вас, казах аз, никога.“ Тогава той ни накара да седнем и да ни даде да пием от неговото мляко, защото те смятат за голяма чест, когато някой пие кумис с него в неговото жилище. И докато, седейки, бях обърнал поглед към земята, той ми нареди да вдигна очи, тъй като желаше още по-добре да ни разгледа по-скоро от сусърце, тъй като те смятат за лошо знамение или знак, или пък за лошо предсказание, когато някой седи с лице към тях и заведени очи, като че ли е тъжен, особено когато постави челюстта или брадичката на ръката си. Тогава излязохме и след малко при нас дойде нашият водач. И когато ни водеше до квартирата ни, ми каза: „Господарят крал иска да останеш в тази страна, но Бату не може да реши това без знанието на Мангу-хан. Ето защо

⁴⁰ Евангелие на св. Марко, л. 16, с. 15—16.

tet quod tu et interpres tuus eatis ad Manguchan. Socius vero tuus et alius homo revertentur ad curiam Sarchath, ibi expectantes donec revertaris." Tunc incepit homo Dei interpres lugere, reputans se perditum; socius meus contestari, quod citius amputarent ei caput quam quod divideretur a me; et ego dixi quod sine socio non possem ire, et etiam quod bene indigebamus duobus famulis quia si contingeret unum infirmari, non posset solus remanere. Tunc ipse reversus ad curiam, dixit verba ista Baatu. Tunc precepit: „Vadant duo sacerdotes et interpres, et clericus revertatur ad Sarchath." Ille reversus dixit nobis sententiam; et quando volebam loqui pro clerico, quod veniret nobiscum, dixit: „Non loquimini amplius, quia Baatu diffinivit, et ego amplius non audeo redire ad curiam." De elemosina vestra habebat Gosset clericus XXVIyperpera, et non plus, quorum X retinuit sibi et puero, et XVI dedit homini Dei pro nobis, et sic divisi sumus cum lacrimis ab invicem illo redeunte ad Sarchath, et nobis ibi remanentibus.

In vigilia Assumptionis pervenit ipse ad curiam Sarchath, et in crastino fuerunt sacerdotes nestorini induti vestimentis nostris coram Sarchath. Tunc ducti fuimus ad alium hospitem, qui debebat nobis providere de domo et cibo et equis. Sed, quia non habuimus quod daremus ei, omnia male faciebat. Et bivivimus cum Baatu, descendendo iuxta Ethiliam V septimanis. Aliquando habuit socius meus tantam famem, quod dicebat michi quasi lacrimando: „Videtur michi quod nunquam comederim." Forum semper sequitur curiam Baatu, sed illud erat ita longe a nobis quod non poteramus ire. Oportebat enim ire nos pedes pro defectu equestrum. Tandem invenerunt nos quidam Hungari, qui fuerant clerici, quorum unus sciebat adhuc cantare multa corde, et habebatur ab aliis Hungaris quasi sacerdos, et vocabatur ad exequias defunctorum suorum; et alius fuerat competenter instructus in grammatica, quia intelligebat quicquid dicebamus ei literaliter, sed nesciebat respondere; qui fecerunt nobis magnam consolationem, afferentes cosmos ad bibendum et carnes aliquando ad comedendum. Qui cum postulassent a nobis aliquos libros, et non haberem quod possem dare, nullos enim habebam nisi bibliam et breviarum, dotui multum. Tunc dixi eis: „Afferte nobis cartas, et ego scribam vobis quamdiu erimus hic."

се налага ти и твоят преводач да отидете при Мангу-хан. Сигурно твоят другар обаче и другият човек ще се върнат в двора на Саркат, където ще изчакат, докато ти се върнеш." Тогава духовникът-преводач се натъжи, смятайки, че е загубен. Моят събрат се кланеше в боговете, че по-горе биха му отрязали главата, отколкото да се раздели от мене. И аз му казах, че без другар аз не бих могъл да отида. Казах също, че трябва да бъдем двама свещенослужители, защото ако отпадне единият, той сам не би могъл да устои. Тогава Бату нареди: „Нека отидат двамата свещеници и преводачът, а духовникът да се върне при Саркат." Той, като се върна, ни каза решението. И когато аз пожелях да говоря за духовника да дойде с нас, казах: „Нека не говорим повече, защото Бату постанови и аз вече няма да се осмеля да ида отново до двора." От Вашата парична помощ клирику Госет имаше още 26 перпера, не повече — 10 от тях задържа за себе си и отрока, а 16 даде на духовното лице за нас. И така ние се разделихме със съзани един от други. Той се върна при Саркат, а ние останахме там.

В навечерието на Успение Богородично¹⁶⁸ той прие гостя в двора на Саркат и на гуртинта несторнианските свещеници бяха въведени с нашите одежди пред Саркат. Тогава нас ни заведоха при друг стопанин, който трябваше да ни снабдява с жилище, храна и коне. Тъй като обаче нимахме какво да му дадем, той правеше всичко небрежно. И пет седмици ние пълувахме с колите, спускайки се с Бату покрай Етилия. Моят другар беше понякога толкова гладен, че ми казваше почти с плач: „Струва ми се, като че ли никога не съм ял." Пазарът винаги следвал подир дворецовия стан на Бату. Но той беше толкова далеч от нас, че не можехме да отидем, тъй като се налагаше да вървим пеша поради липса на коне. Най-после намарихме няколко угарци, които са били духовници. Единият от тях можеше все още да пее пропикновено и беше смятан от другите маджари за свещеник и те го викаха за опяване на тяхните покойници. Другият пък беше добре обучен по граматика, защото разбираше, каквото му казваше писмено, но не знаеше да отговаря. Те ни оказаха големи добрини, като ни донесоха кумис за пиене и някакво месо за ядене. Когато те попитаха от нас някакви книги, а аз нямах какво да им дам, тъй като имах само библия и требник, ми стана мъчно. Тогава аз им казах: „Донесете ни хартия и аз ще Ви напиша [пещо],

Quod et fecerunt, et scripsi utrinque horas brevis Virginis et Officium defunctorum. Quotam die iunxit se nobis quidam Comanus, salutans nos verbis latinis dicens: „Salvete domini!“ Ego mirans, ipse resalutato, quesivi quis eum docuerat illam salutationem, et ipse dixit quod in Hungaria fuit baptizatus a fratribus nostris, qui docuerant eam. Dixit etiam quod Batu quesiverat ab eo multa de nobis, et quod ipse dixerat ei conditiones ordinis nostri. Ego vidi Batu equitantem cum turba sua; et omnes patres familias equitant cum eo. Secundum estimationem meam, non erant quingenti viri. Tandem, circa festum Exaltationis Sancte crucis venit ad nos quidam dives Moal, cuius pater erat millenarius, quod magnus est inter eos, dicens: „Ego debeo vos docere ad Mangucham, et est illic quatuor mensium, et tantum frigus est ibi quod finduntur lapides et arbores pro frigore. Videatis utrum poteritis sustinere. Cui respondi: „Spero in virtute Dei quod sustinebimus quod alii homines possunt sustinere.“ Tunc dixit: „Si non poteritis sustinere, ego relinquam vocem viam.“ Cui respondi: „Hoc non esset iustum, quia nos non ivimus pro nobis nisi missi a domino vestro, unde ex quo vobis committimus nos debetis nos dimittere.“ Tunc dixit: „Bene erit.“ Post hoc fecit nos ostendere sibi omnes vestes nostras, et quod sibi videbatur minus necessarium lecit deponere sub custodia hospitis nostri. In crastino attulerunt cuilibet nostrum unam pelliceam villosam arietinum, et braccas de eodem, et botas sive focellos secundum morem eorum, cum soculis de filtro, et almucias de pellibus secundum modum eorum. Et secunda die post Exaltationem Sancte Crucis incepimus equitare, nos tres habentes duos saginarios et equitavimus continue versus orientem usque ad festum Omnium Sanctorum. Et per totam illam terram, et adhuc amplius, habitabant Cangle, quedam parentela Comanorum. Ad aquilonem habebamus Maiorem Bulgariam, et in meridiem predictum mare Caspium (p. 263, — 274.)

докато сме тук.“ Те това и направиха и аз напихах от двете страни на носа чинии с водата на блажената дева и службата на покойниците. Един ден към нас се присъедини някакъв куманин, който ни поздравя с латински слова, като каза: „Здравейте господари!“ Аз се учудих и след като самият му поздравих аз поздравя, запитох кой го е научил на този поздрав. А той каза, че бил покръстен от нашите братя в Унгария, които го бяха научили на този поздрав. Той ми каза още, че Бату много го е разпитвал за нас и че той му е изложил устава на нашия орден. Аз видях Бату да язди с цялата си армия. Всички старейшини ездят редом с него. По моя преценка те нямаха и 500 човека. Най-после около празника на „Въздвиженето на светия кръст“¹⁴⁰ при нас дойде някакъв богат монголец, чийто баща беше княз, което у тях е висок чин, и каза: „Аз трябва да ви заведа при хан Мангу. Пътят е четири месеца и там е толкова студено, че камъните и дърветата се пукат от студ. Помислете дали бихте могли да издържите.“ Аз му отговорих: „Аз вярвам в силата Божия, че ние ще издържим това, което други човече могат да издържат.“ Тогави той каза: „Ако не бихте могли да издържите, аз ще ви оставя наредитъ.“ Аз му отговорих: „Това не би било справедливо, защото ние не сме тръгнали заради нас, а изпратени от вашия господар. Затова от момента, когато ние се доверяваме на Вас, Вие не бива да ни напускате.“ Тогави той каза: „Добре, нека е така.“ След това той ни накара да му посочим всичките наши дрехи и ни накара да оставим на съхранение у нашия стопанин това, което му се виждаше по-малко необходимо. На сутринта донесоха на великото от нас по един селски кожух от овча кожа и по един гащи от също такава кожа и боти или полуботуши, както е обичайно, у тях, с терлици от плат и башмаци от кожа, според техния начин на обличане. На следващия ден след Въздвиженето на светия кръст потеглихме на коне, като ние тримата имахме два товарни коня. Ние яздихме непрекъснато в източна посока чак до Празника на всички светии.¹⁴¹ И по протежението на цялата тази страна и още по-нашироко живеят кавлите, някакви родственци на куманите. На север от нас беше Велика България и на юг — гореспомнатото Каспийско море.

¹⁴⁰ Т. е. на 14 септември. ¹⁴¹ Т. е. до 1 октомври.

16. De projectione fratrum eorumque
in curia Manguchan mansione

A. De Maiore Bulgaria et de Minore Bulgaria

Postquam iveramus XII diebus ab Etilia, invenimus magnum flumen quod vocant Iagat, et venit ab aquilone de terra Pascatur, descendens in predictum mare. Ydioma Pascatur et Ungariorum idem est, et sunt pastores sine civitate aliqua, et contiguatur Maiori Bulgaria ab occidente. Ab illa terra versus orientem, in latere illo aquilonari, non est amplius aliqua civitas. Unde Bulgaria Maior est ultima regio habens civitatem. De illa regione Pascatur exierunt Huni, qui postea Hungari, unde est ipsa Maior Bulgaria. Et dicit Ysodorus quod perniciosus equis claustra Alexandri, rupibus Caucasi feras gentes cohibentia, transferunt. Ita quod usque in Egiptum solvebatur eis tributum. Destruxerunt et omnes terras usque in Franciam, unde fuerunt maioris potentie quam sunt adhuc Tartari. Cum illis concurrerunt Blaci et Bulgari et Wandali. De illa enim Maiori Bulgaria venerunt illi Bulgari, qui sunt ultra Danubium prope Constantinopolim. Et iuxta Pascatur sunt Ilaci, quod idem est quod Blac, sed B nesciunt Tartari sonare, a quibus venerunt illi qui sunt in terra Assani. Utrosque enim vocant Ilaci et hoc et illos. Lingua Rutinorum et Polonorum et Boemorum et Sclavonorum eadem est cum lingua Wandalarum, quorum omnium manus fuit cum Hunis, et nunc pro maiore parte est cum Tartaris, quos Deus suscitavit a remotioribus partibus, populum nullum et gentem stultam, secundum quod dicit Dominus: „Provocabo eos, id est, non custodientes legem suam, in eo qui non est populus et in gente stulta irritabo eos.“ Hoc completur ad literam super omnes nationes non custodientes legem Christi. Hoc quod dixi de terra Pascatur scio per fratres predicatorum, qui iverunt illuc ante adventum Tartarorum

16. За отиването и престоя на братята
в двора на Мангу-хан

A. За Велика и Малка България

След като бяхме вървели 12 дни от Етилия, ние срещнахме голяма река, която наричат Ягат¹⁰⁰. Тя идва от север, от страната Паскатур и се влива в гореспоменатото море. Езикът на паскатуриите и унгарците е един и същ¹⁰¹. Те са пастори без какъвто и да е град и на запад опират до Велика България. От тази земя на изток, в този северен пояс няма повече никакъв град. Поради това Велика България е най-крайната страна, която има град. От същата област Паскатур са дошли хуните, по-късните хунгари¹⁰², където е сега Велика България. Изодор казва, че със страховитите силни коне те са преминали теснините на Александър¹⁰³, които в Кавказките планини са преграда за дивите племена, така че чак до Египет им се плащала дан. Те са опустошили и всички страни чак до Франция, поради което са били с по-голяма мощ, отколкото са сега татарите. Заедно с тях са настъпили власи и българи и вандалаи.¹⁰⁴ Именно от тази Велика България са дошли тези българи, които са отива Дунава близо до Константинопол. До Паскатур са власите, които са в същност власи, обаче татарите не познават звука „В“. От тях са дошли тези, които са в страната на Асен.¹⁰⁵ И едините и другите ги наричат власи — и тези тук, и онези там. Езикът на рутените и на полоните и на бохемите и славоните е същият като езика на вандалите.¹⁰⁶ Всички са били (някога) с хуните, а сега в по-голямата част са с татарите, които бог докара от далечни страни. Те не представляват народ, а са невежо племе, според както каза господ: „Аз ще ги възбудя тях, т. е. тези, които не пазят своя закон, срещу това множество, което не е народ, и ще ги принизя в това невежо племе.“ Това се изпълва дословно над всички народи, които не спазват закона на Христа. Това, което казах за страната Паскатур, го зная от братята проповедници¹⁰⁷, които са дошли тук преди ид-

¹⁰⁰ Ягат или Яч в дн. р. Урал. ¹⁰¹ Тук Рубрук отразява преобладаващото през средните векове погрешно мнение, че башкирите са говорели първоначално унгарски език и са покорени под влияние на татарите са приели своя сегашен език, доста близък до езика на татарите. В действителност башкирският език принадлежи към урало-алтайския клас, а унгарският — към угро-финския клас на тюркските езици. Срв. О. Могучий, К. Вуланович, II Вестник, 1958, р. 37—38. ¹⁰² Някои учени са нареджали произхода на унгарците от хуните на Атила (вж. там, 1958, р. 37—38). ¹⁰³ Някои учени са нареджали произхода на унгарците от хуните на Атила (вж. там, 1958, р. 37—38). ¹⁰⁴ Т. е. Александрия в Египет. ¹⁰⁵ Тук авторът има пред вид пътя на хуните и на власите, влезли участно във Великото преселение на народите, започнало в края на III в. ¹⁰⁶ Тук авторът има пред вид дилемата на Асенелан. ¹⁰⁷ Според Рубрук езикът на рутените, полоните, бохемите и славоните е единък с езика на вандалите. Езикът на вандалите според запазените писмени паметници е самостоятелен клон на източната (готска) група на германските наречия. ¹⁰⁸ Орденът на братята проповедници (Ordo Fratrum praedicatorum) или доминиканци е основан през 1215—1217 г. от св. Доминик (1170—1221) в Тулуза, утвърден от папа Хонорий III и бързо разпространен се във Франция.

et ex tunc erant ipsi subiugati a vicinis Vulturis Saracenis, et plures eorum facti Saraceni. Alia possunt scire per cronica, quia constat, quod ille provincie post Constantinopolim, que modo dicuntur Bulgaria, Blakia, Sclavonia, fuerunt provincie Grecorum; Hungaria sic fuit Pannonia. Equitavimus ergo per terram Cangle a festo Sancte Crucis usque ad festum omnium Sanctorum, qualibet fere die quantum est a Parisius usque Aurelianum, secundum quod possum estimare, et plus aliquando, secundum quod habebamus copiam equorum. Aliquando enim mutabamus bis in die vel ter equos, aliquando ibamus duobus diebus vel tribus quod non inveniebamus populum, et tunc oportebat lentius ire. De XX vel XXX equis nos semper habebamus peiores, quia extranei eramus. Omnes enim accipiebant ante nos equos meliores; michi semper providebant de forti equo, quia eram ponderosus valde, sed utrum suaviter ambularet vel non, de hoc non audebam facere questionem, nec etiam audebam conqueri si duret reportaret, sed fortunam suam oportebat unumquemque sustinere. Unde oriebatur nobis difficilissimus labor, quia multotiens fatigabantur equi antequam possemus pervenire ad populum, et tunc oportebat nos percutere et flagellare equos, ponere etiam vestes super alios saginarios, mutare equos pro saginariis aliquando nos duos ire in uno equo.

De fame et siti, frigore et fatigatione, non est numerus. Non enim dant cibum nisi in sero. In mane dant aliquid bibere vel sorbere milium. In sero autem dabant nobis carnes, scapulam arietis cum costis, et de brodio ad mensuram bibere. Quando habebamus de brodio carni ad saturitatem, optime reficiebamur, et videbatur michi suavissimus potus et maxime nutriendus. Feria sexta permanebam ieiunus usque ad noctem nichil hauriens. Tunc oportebat me cum tristitia et dolore comedere carnes. Aliquando oportebat nos comedere carnes semicoctas vel fere crudas, propter defectum materie ignis, quando iacebamus in campis et de nocte descendebamus, quia tunc non poteramus bene colligere stercorea hominum vel equorum. Aliam materiam ignis rare inveniebamus, nisi forte alitubi aliquas spinas. In ripis etiam aliquorum

ването на татарите и поради това самите те са били покорявани от съседните българо-сарацини и повечето от тях са станали сарацини. Другите неща могат да се знаят от хрониката, защото известно е, че тези области зад Константинопол, които сега се наричат България, Влахия, Словония¹¹³, са били провинции на гърците. Така Унгария е била Панония. И така ние издихме през страната Кангла¹¹⁴ от празника на Светия кръст до празника на Всички светии¹¹⁵, почти всеки ден толкова път, колкото е разстоянието от Париж до Аурелиан¹¹⁶, доколкото мога да преценя това, и малко повече според това, колко коне имахме, защото понякога сменяхме два или три пъти на ден конете, понякога вървяхме по два или три дни, тъй като не срещаме хора, и тогава се налагаше по-бавно да се върви. От двадесет или тридесет коня [в станицата] ние винаги получавахме по-лошите, защото бяхме чужденци. Впрочем всички преди нас получаваха по-хубавите коне. За мен винаги предвиждаха силен кон, защото бях твърде тежък, но дали вървеше приятно или не, за това аз не съм смел да повдигам въпрос, нито пък съм смел да се оплаквам, ако конят итно се издеше, защото всеки трябваше да понесе съдбата си. Поради това за нас възникваха големи мъчнотии, защото много пъти конете се уморяваха, преди да можем да стигнем до хора, и тогава ние трябваше да подаряваме и бием конете, също така да поставяме дрехите върху други товарни коне, да сменяме ездните коне с коне със самари, понякога ние двама да ездим на един кон.

Гладът и жаждата, студът и умората нямаша край, защото храна ни даваха само вечер. Сутрин те дават нещо за пиене или да събнем боза. Вечер обаче ни даваха месо, плешка от овца с ребрата и да прием определено количество бульон. Когато имахме за храна бульон от месо, ние се съвземахме най-добре и струваше ми се, че това е приятна и много хранителна напитка. В петъчен ден аз стоях гладен как до нощта, без да ям нищо. Тогава трябваше със съжаление да ям месо. Понякога ние трябваше да ядем месото полусварено или почти сурово поради недостиг на горивен материал, когато с настъпване на нощта слизавме от конете и се разполагаме на слани, защото тогава не можехме достатъчно да събираме тор от говеда и коне. Друг материал за горене рядко намирахме освен срещашите се тук-там тръни. По бреговете на някои реки

¹¹³ Славония е западната част на Балканския полуостров. ¹¹⁴ Т.е. страната на печенегите. ¹¹⁵ Т.е. от 14 септември до 1 ноември. ¹¹⁶ Т.е. от Орлеан, намиращ се на 110 км от Париж.

fluminum sunt alicubi silve, sed hoc rare. In principio despiciebat nos multum ductor noster, et fastidiebat eum ducere tam viles homines. Postea tamen, quando incepit nos melius cognoscere ducebat nos per curias divitum Moallorum, et oportebat nos orare pro ipsis. Unde si habuissem bonum interpretem, habebam oportunitatem seminandi multa bona. Ille Chingis, primus chan, habuit quatuor filios, de quibus egressi sunt multi, qui omnes habent modo magnas curias, et cotidie multiplicantur et diffunduntur per illam vastam solitudinem, que est sicut mare. Per multos ergo illorum ducebat nos dux noster. Et mirabantur supra modum quare volebamus recipere aurum, vel argentum, vel vestes preciosas. Quererebant etiam de magno papa, si esset ita senex sicut audierant. Audierant enim quod esset quingentorum annorum. Quererebant de terris nostris, si ibi essent multe oves et boves et equi. De oceano mari non potuerunt intelligere quod esset sine termino, vel sine ripa. In vigilia Omnium Sanctorum dimisimus viam in orientem, quia iam populus descenderat multum versus meridiem, et direximus iter per quosdam alpes recte in meridiem, continue per VIII dies. In illa solitudine vidi multos asinos, quos vocant culam qui magis assimilantur mulis, quos multum persecuti sunt dux noster et socii eius, sed nichil proficerunt propter nimiam velocitatem illorum. Septima die inceperunt nobis apparere ad meridiem montes altissimi, et intravimus planiciem que irrigabatur sicut ortus, et invenimus terras cultas. In octavis Omnium Sanctorum intravimus villam quamdam Saracenorum nomine Kynchat cuius capitaneus occurrit extra villam duci nostro cum cervisia et ciphis. Hic est enim mos eorum, quod de omnibus villis subditis eis occurratur nunciis Baatu et Manguchan cum cibo et potu. Tunc temporis ibant ibi super glaciem, et prius a festo sancti Michaelis habueramus gelu in solitudine. Quesiri de nomine provincie illius; quia iam eramus in alio territorio nescieverunt michi dicere, nisi a nomine civilis, que erat valde parva. Et descendebat magnus fluvius de montibus, qui irrigabat totam regionem secundum quod volebant aquam ducere, nec descendebat in aliquod mare, sed absorbebatur de terra, et

имаше някъде и гори, но това е рядко. Отначало нашият водач ни презираше много и му бе неприятно да води толкова нищожни хора. По-късно обаче, когато започна по-добре да ни опознава, той ни водеше през дворцовите станове на богатите монголи и ние трябваше да се помолим за тях. Поради това, ако бях с добър преводач, бих имал възможността да посея много добрини. Известният Чингиз, първият хан, е имал четири сина¹¹³, от които са произлезли мнозина. Всички те имат сега големи двореци и ежедневно се множат и пръскат по тази огромна степ, която е като море. Впрочем през станове на много от тях ни водеше нашият водач. Те извънредно много се учудваха защо ние не желаехме да вземем злато, сребро и скъпи дрехи. Също така питаха и за великия папа, дали е толкова стар, колкото са чували. Защото те бяха чули, че той бил на петстотин години. Разпитвахме за нашите земи дали там наистина има много овце и говеда и коне. За океана не можах да разбера, че наистина е без край или бряг. В вечерното на деня на Всички светии¹¹⁴ ние изоставихме пътя към изток, защото народът беше вече слязъл много на юг, и насочихме пътя си през някакви високи планини право на юг в продължение на девет дни. В тази степ аз видях много магара, които наричат „кулам“ и които повече наподобяват на мулета. Те бяха много преследвани от нашия водач и другарите му, които не направиха нищо поради извънредната им бързина. На седмия ден пред нас на юг започнаха да се появяват извънредно високи планини и ние навлязохме в равнина, която се напояваше също като градина и ние се натъквахме на обработена земя. На осмия ден от деня на Всички светии ние навлязохме в някакъв град на сарацините, на име Кинхат.¹¹⁵ Управителят му излезе извън града да посрещне нашия водач с ечемичено пиво и питии. Защото такъв е техният обичай, а именно да се посрещат от всички подвластни на татарските градове пратениците на Бату и хан Мангу с храна и напитки. По това време там те вързат по лед и още преди празника на свети Михаил¹¹⁶ имаме студове в степта. Аз запитах за името на тази област. Тъй като обаче ние вече бяхме на друга територия, те пожела да ми кажат само името на града, който беше твърде малък. Голяма река се спускаше от планините. Тя напояваше цялата област и в зависимост от това, къде желаеха за отклонят водата, тя не се изливаше в някое море, а се поглъщаше от земята и правеше

¹¹³ Чингис хан е имал четирино сина: Тулуй, Чагатай, Угедай и Юн. ¹¹⁴ На 1 ноември. ¹¹⁵ Град в долината на р. Талас. ¹¹⁶ Празникът на св. Михаил се е празнувал на 29 септември.

faciebat etiam multas paludas. Ibi vidi vites, et bibi bis de vino.

Sequenti die venimus ad aliud casale propinquius montibus, et quesivi de montibus, de quibus intellexi quod essent montes Caucasii, qui conliguntur ex utraque parte maris ab occidente usque in orientem, et quod iam transiveramus mare supradictum quod intrat Ettilia. Quesivi etiam de Talas civitate in qua erant Teutonici servi Buri, de quibus dixerat frater Andreas, de quibus etiam quesiveram multum in curia Sarcath et Baatu. Nichil poteram intelligere, nisi quod Buri, dominus eorum, fuerat interfectus tali occasione: Ipse non erat in bonis pascuis, et quadam die, dum esset ebrius, loquebatur ita cum hominibus suis: „Nonne ego sum de genere Chingis Chan sicut Baatu? (et ipse erat nepos Baatu vel frater). Quare non vadam super ripam Ettilie sicut Baatu, ut pascham ibi? Que verba fuerunt relata Baatu. Tunc ipse Baatu scripsit hominibus illius, ut adducerent ei dominum ipsorum vincitum, quod et fecerunt. Tunc Baatu quesivit ab eo si dixisset tale verbum, et ipse confessus est. Tamen excusavit se, quia ebrius erat, quia solent condonare ebriis. Et Baatu respondit: „Quomodo audebas me nominare in ebrietate tua? Et fecit ei amputari caput. De illis Teutonicis nichil potui cognoscere usque ad curiam Manguchan, sed in predicto casali intellexi quod Talas erat post nos iuxta montes per VI dietas. Quando veni in curia Manguchan, intellexi quod ipse Mangu translulerat eos, de licencia Baatu, versus orientem spacio itineris unius mensis a Talas, ad quamdam cillam que dicitur Bolac, ubi fodiunt aurum et fabricant arma, unde non potui ire nec redire per eos. Tamen transivi eundo satis prope per tres dietas forte civitatem illam. Sed ego ignoravi, nec potuissem etiam declinare extra viam si bene scivissem. A predicto casali ivimus ad orientem iuxta montes predictos, et ex tunc intravimus inter homines Manguchan, qui ubique cantabant et plaudebant coram ductore nostro, quia ipse erat nuncius Baatu. Hunc enim honorem exhibent sibi mutuo, ut homines Mangu recipiant nuncios Baatu predicto modo, et similiter homines Baatu nuncios Mangu. Ta-

моще много блага.¹¹⁹ Там забелязах лозя и прих два пъти вино.

На следващия ден ние пристигнахме при друго село, по-близко до планините, и аз запитах за планините, за които разбрах, че били Кавказките планини¹²⁰, които опират от две страни до море — от запад на чак и от изток, и че вече бяхме отминали гореспоменатото море, в което се влива Етилия. Аз запитах също за града Талас, в който са били тевионските пленници на Бурни¹²¹, за които се разказвал братът Андрей и за които аз бях разпитвал много в двора на Сархат и Бату. Аз не можех нищо да разбера освен това, че Бурни, господарят им, е бил убит по такъв случай: Сам той не притежавал добри пасбища. Един ден, когато бил пиян, разговарял така със своите хора: „Не съм ли и аз от рода на Чингис хаи, както е Бату? (А той бил племенник или брат на Бату). Защо да не отида и аз към брега на Етилия като Бату, за да паса там стада? Тези думи били донесени на Бату. Тогава самият Бату писал до неговите хора да му доведат вързан своя господар, което те и направили. Тогава Бату го попитал дали е казал такава дума и той признал. Все пак той се извинил с това, че бил пиян, тъй като имат обичай да прощават на пияните. Бату отговорил: „Как си се осмелявал да споменеш името ми в пиянството си? И наредил да му отрежат главата. За тези тевионци не можах да узная нищо чак докато не стигнах в двора на Мангу-хаи. В гореспоменатото селище разбрах, че зад нас до планините, на 6 дни път, се намираще Ялас¹²². Когато пристигнах в двора на хаи Мангу, аз разбрах, че самият Мангу ги е преселил с разрешението на Бату на изток, на разстояние един месец път от Талас при някакъв град, който се нарича Болак, където копят злато и изработват оръжия. Поради това аз не можах нито да отида, нито да се върна при тях. Все пак аз преминах на огиване доста близко, почти на около три дни път от този град. Аз обаче не знаех [това], нито бих могъл да се отклоня от пътя дори ако добре го знаех. От гореспоменатото селище ние дойдохме на изток до споменатите планини и оттам налязохме между хората на хаи Мангу, които навсякъде пасех и паскаха ръде пред нашия водач, понеже той беше пратеник на Бату. Защото по такъв начин те изразяваха взаимно своята почит — хората на хаи Мангу да приемат по гореспоменатия начин пратениците на Бату и по подобен начин хората на Бату — прате-

¹¹⁹ Става дума за р. Талас, която извира от северните склонове на Александровия хребет и се влива в степното езеро Кара-Кул, представляващо в ширината разлив на реката между двестехи долини.
¹²⁰ Сега Александров хребет заедно с неговото продължение Алатау. Мислено, че това са Кавказките планини, е погрешно. ¹²¹ Бурни е син на Чагатай и племенник на Бату. ¹²² Т.е. р. Талас.

men homines Baatu superiores sunt, nec ex-
euntur ita diligenter. Paucis diebus post hoc
infravimus alpes, in quibus solebant habitare
Caracatai, et invenimus ibi magnum fluvium,
quod oportuit nos transire navigio. Post hoc
infravimus quamdam vallem, ubi vidimus ca-
strum quoddam destructum, cuius muri non
erant nisi de luto, et terra colebatur ibi. Et
post hoc invenimus quamdam bonam villam,
que dicitur Equius, in qua erant Saraceni lo-
quentes persicum. Longissime tamen erant a
Perside. Sequenti die, transgressis illis alpi-
bus que dependebant a magnis montibus qui
erant ad meridiem, ingressi sumus pulcheri-
mam planiciem, habentem montes altos a dex-
tris, et quoddam mare a sinistris, sive quem-
dam lacum qui durat XXV dietas in circuitu.
Et illa planicies tota irrigatur ad libitum aquis
descendentibus de montibus, que omnes reci-
piuntur in illud mare. In estate rediimus ad
latus aquilonare illius maris, ubi similiter
erant magni montes. In planicie predicta so-
lebant esse multa valle, sed pro maiori parte
omnes erant distracte, ut pascere ibi Tar-
tari, quia optima pascua erant ibi. Invenimus
ibi unam magnam villam nomine Cailac, in
qua erat forum, et frequentabant eam multi
mercatores. In illa quievimus XII diebus ex-
spectantes quemdam scriptorem Baatu, qui
debebat esse socius ducis nostri in negotiis
expediendis in curia Mangu. Terra illa solebat
dici Orgonum, et solebant habere proprium
ydica et propriam literam. Sed modo tota
erat occupata a Turcomannis. Etiam in litte-
ratura illa et ydica solebant facere Nesto-
rini de partibus illis officium suum et scri-
bere libros, et forte ab illis dicuntur Organa
quia solebant esse optimi cithariste, sive or-
ganiste, ut dicebatur michi. Ibi primo vidi
ydolatrias, de quibus noveritis quod sunt multe
secte in Oriente (p. 274—282.).

B. De Iuguribus aliisque gentibus

Primi sunt Iugures, quorum terra conti-
guatur cum predicta terra Organum, inter

ниците на хан Мангу. Все пак хората на
Бату са по-знати и не спазват това толкова
грижливо. След няколко дена ние навля-
зохме в планини, в които обикновено жи-
вееха каракатанте¹²³, и там срещнахме го-
ляма река¹²⁴, която ни се наложи да преми-
нем с лодка. След това ние навлязохме в
някаква голяма долина, където видяхме
някаква разрушена крепост, чиито стени
бяха от кирпич, и там земята се обработ-
ваше. След това ние срещнахме някакъв
хубав град, който се нарича Еквиус¹²⁵. В
него имаше сарацини, които говореха пер-
сийски, макар че са твърде отдалечени от
Персия. На следващия ден, след като пре-
минахме тези планини, които бяха свър-
зани с големите планини, лежащи на юг,
ние навлязохме в извънредно хубава рав-
нина. В десната ѝ част имаше високи пла-
нини, а в лявата — някакво море или ня-
какво езеро¹²⁶, което можеше да се обходи за
25 дни. И цялата тази равнина се напоява
изобилно от водите, които се спускат от пла-
нините. Те всички се вливат в това море.
През лятото ние всички се върнахме на тази
северна ширина на това море, където също
имаше големи планини. В гореспоменатата
равнина обикновено имаше много долини,
обаче в по-голямата им част всички бяха
разделени, за да пасат татарите там стадата
си, защото най-хубави пасища имаше там.
Ние срещнахме един голям град там, на
име Кайлак¹²⁷, в който имаше пазар и много
търговци го посещаваха. В него останахме
12 дни, тъй като чакахме някакъв писар на
Бату, който трябва да бъде другар на
нашия водач в работите, които трябва да
се извършат в двора на Мангу. Тази
страна обикновено се нарича Органум¹²⁸.
Те обикновено си служеха със собствен език
и пиемо. Скоро обаче цялата тази страна
беше завзета от туркоманите¹²⁹. Дори на
тяхната писменост и език обикновено из-
пълняваха несторианците от тези места
службата си и пишеха книги. Вероятно по
тях тя се нарича „Органа“, защото, според
както ми е казано, те са обикновено най-
добри китаристи и органисти. Там най-на-
пред видях идолопоклонници, за които нека
знаете, че имат много секти на изток.

B. За ойгурите и другите народи

Първи са ойгурите¹³⁰, чиито страна опира
с гореспоменатата страна Органум и се

¹²³ Т е каракитаи (кидани) — племе, живещо през X в. в съседство с Китай. Били подчинени от Чингис хан. ¹²⁴ Това е реката Иам. ¹²⁵ Еквиус не е идентифициран. ¹²⁶ Сега езерото Балхаш. ¹²⁷ Кайлак не е идентифициран. ¹²⁸ Под Органум се разбира Хянка-
ния. ¹²⁹ Може би това са туркоманите — народ от югоизпадния клон на алтайската група на тюрк-
ските племена. ¹³⁰ Ойгурите са кочни тюркско племе. През средните векове се разделили на два клона:
едният от тях — в Монголия, в басейна на Байкалското езеро, а другия — в източен Туркестан. По-
следните през 1209 г. доброволно се подчинили на Чингис хан. Ойгурите били чингисовци и монголските
канцеларии в възпитатели на монголските принцове.

montes illos versus orientem; et in omnibus civitatibus eorum sunt mixti Nestorini et Saraceni, et ipsi etiam sunt diffusi versus Persidem in civitatibus Saracenorum. In predicta civitate Caalat habebant ipsi tres ydolatrias, quarum duas intravi ut viderim stultitias eorum. In prima inveni quemdam qui habebat cruciculam de atrimento super manum suam, unde credidi quod esset christianus, quia ad omnia que querebam ab eo respondebat ut christianus. Unde quesivi ab eo: „Quare ergo non habetis hic crucem et imaginem Jesu Christi?“ Et ipse respondit: „Non habemus consuetudinem.“ Unde ego credidi quod essent christiani, sed ex defectu doctrine omitterent. Videbam enim ibi post quamdam cistam, que erat eis loco altaris, super quam ponunt lucernas et oblationes et quamdam ymaginem habentem alas quasi sancti Michaelis, et alias quasi episcoporum tenentes digitos sicut ad bene dicendum. Illo sero non potui aliud invenire, quia Saraceni in tantum vitant eos, quod nec etiam volunt loqui de eis. Unde quando querebam a Saracenis de ritu talium, ipsi scandalizabant. In crastino fuerunt kalende et pascha Saracenorum, et mufavi hospitium, ita quod fui hospitatus prope altam ydolatriam. Homines enim colligunt panes quilibet secundum posse suum, vel portionem suam. Tunc intrans ydolatriam predictam inveni sacerdotes ydolorum. In kalendis enim aperunt templa sua, et orant se sacerdotes, et offerunt thura et ascendunt lucernas, et offerunt populi oblationes de pane et fructibus.

Primo ergo describo vobis ritus omnes omnium ydolatrarum, et postea istorum lugurum, qui sunt quasi secta divisa ab aliis. Omnes adorant ad aquilonem, complexis manibus, et prosternentes se genibus flexis ad terram, ponentes frontem super manus. Unde Nestorini in partibus illis nullo modo iungunt manus orando, sed orant extensis palmis ante pectus. Porrigunt templa sua ab oriente in occidentem, et in latere aquilonari faciunt cameram unam quasi eorum exeuntem, vel aliquando, si est domus quadrata, in medio domus. Ad latus aquilonare intercludunt unam cameram in loco cori. Ibi ergo collocant unam archam longam et latam sicut mensam unam. Et post illam archam, contra meridiem, collocant prin-

намира между тези планини на изток. Във всичките им градове има смесени несторианци и сарацини и самите те също са разпръснати в сарацинските градове към Персия. В гореспоменатия град Каалат те имаха 3 капища, две от които посетих, за да видя глупостта им. В първото срещнах някакъв човек, който имаше малък кръст от мастило върху ръката си. Поради това помислих, че е християнин, защото на всички въпроси, които го попитах, той отговаряше като християнин. Поради това аз го запитах: „Защо тогава нямате тук кръст или образ на Исуса Христа?“ Той отговори: „Ние нямаме този обичай.“ От това аз повярвах, че са християни, но са пренебрегнали [кръста и образа] поради недостатъчно познание на учението. Защото аз виждах там отзад някакъв сандък, който им служеше вместо олтар. Върху него те поставят светилници и дарове и също така някакво изображение, което имаше крила като на свети Михаил, и други изображения като епископи, които държаха пръстите си като за благословия. Същата вечер не можах да намеря друго нещо, защото сарацините толкова обияват [ойгурите], че дори не желаеха да говорят за тях. Поради това, когато питах сарацините за ритуала им, те се засятаха. На сутринта бе началото на месеца и пасхата на сарацините и аз промених квартирата си, като бях настанен близо до друго капище, защото хората там прибират пратениците, всеки според своята възможност или своите съестни средства. Тогава, като влязох в гореспоменатото капище, аз срещнах жреци на идолите. На деня на Нова година те отварят своите храмове, жреците се обличат, донасят тамяни и издигат светилниците и поднасят [на олтара] даровете на народа от хляб и плодове.

Най-напред прочее ще ви опиша всички ритуали на всички капища и след това на тези ойгури, които са нещо като секта, отделена от другите. Всички се молят към север със склочени ръце и като се простират коленачейки на земята, те поставят челото върху ръцете си. Затова несторианците в тези страни не си склочват ръцете при моливта, но се молят като протягат длани пред гърдине си. Те разполагат храмовете си от изток към запад и на северната страна правят едно помещение, като належащо се клирос, или понякога, ако сградата е четиъръгълна — в средата на дома. На северната страна те включват едно помещение като клирос. Там поставят един сандък, дълъг и широк, също като маса. И зад този сандък срещу юг поставят главния идол, ка-

cipale ydolum, quod ego vidi apud Carachorum ita magnum sicut pigitur beatus Christoforus. Et dixit michi quidam sacerdos Nestorius, qui venerat de Cataia, quod in terra illa est ydolum ita magnum quod potest videri a duobus dietis. Et collocant alia ydola in circuitu, omnia pulcherrime decorata. Super altam illam, que est quasi mensa uria, ponunt lucernas et oblationes. Omnes porte templorum sunt aperte ad meridiem contrario modo Sarcenis. Item habent campanas magnas sicut nos; ideo credo quod orientales christiani noluerunt habere eas. Rutheni tamen habent et Greci in Gazaria.

Item omnes sacerdotes eorum radunt totum caput et barbam, et sunt vestiti de croceo, et servant castitatem ex quo radunt caput, et vivunt pariter C vel ducenti in una congregatione. Diebus quibus intrant templum, ponunt duo scanna et sedent e regione cerus contra coram in terra, habentes libros in manibus, quod aliquando deponunt super illa scanna, et habent capita discooperata quamdiu sunt in templo, legentes in silentio et tenentes silentium. Unde cum ingressus fuisset apud Carachorum quoddam templum eorum, et invenissem eos ita sedentes, multis modis temptavi eos provocare ad verba, et nullo modo potui. Habent etiam quocumque vadunt semper in manibus quamdam testam C vel ducentorum nucleorum, sicut nos portamus paternoster, et dicunt semper hec verba, on man baccam hoc est, Deus, tu nosti, secundum quod quidam eorum interpretatus est michi, et totiens expectat remunerationem a Deo quotiens hoc dicendo memoratur Dei. Circa templum suum semper faciunt pulcherrimum atrium, quod bene includunt muro, et ad meridiem faciunt portam magnam in qua sedent ad colloquendum. Et super illam portam erigunt perlicam longam que emineat, si possunt, super totam villam; et per illam perlicam potest cognosci quod domus illa sit templum ydolorum. Ista communia sunt omnibus ydolatriis. Quando ergo ingressus fuisset predicam ydolatriam, inveni sacerdotes sedentes sub porta exteriori. Quos vidi, videbantur michi Franci esse, rasis barbis. Thiaras habebant in capitibus tartareas. Istorum lugurum sacerdotes habent talem habitum: quocumque vadunt semper sunt in tunicis croceis satis strictis, accincti desuper recte sicut Franci, et ha-

квято аз видях в град Каракорум¹⁰¹ — толкова голям, колкото се рисува блаженный Христофор. Един несторниански свещеник, който бе дошъл от Китай, ми каза, че в онази страна има толкова голям идол, който може да се види от два дни път. Те нареждат другите идолци в кръг, всички изключително خوبаво позлатени. Върху този сандък, който е като една маса, поставят светилници и приношения. Всички врати на храмовете са отворени на юг, обратно на обичая у сарацините. Те имат също така като нас големи камбани. Вярвам, че затова източните християни не са желали да имат такива. Все пак рутените и гърците в Газария имат [камбани].

Също така всички техни свещеници бръснат цялата си глава и брадата и са облечени в оранжевожълто облекло и пазят целомъдрие, поради което си бръснат главите и живеят заедно по сто или двеста в една община. В дните, в които влизат в храма, те поставят две скамейки и седят в помещението по направление клирос срещу клирос на земята и държат книги в ръце, които понякога те поставят върху тези скамейки. Главите им са непокрити, докато са в храма. Те четат тихо и пазят тишина. Затова, когато бях влязъл в един храм в Каракорум и ги заварих така да седят, аз се опитах по много начини да ги предизвикам да говорят и никога не успях. Накъдето и да тръгнат, те винаги държат в ръцете си някакъв светилник или броеница от 100 или 200 зърна, така както ние носим броеницата „отче наш“, и винаги произнасят тези думи „он ман бакам“, т. е. „Боже, Ти знаеш“, според както някой от тях ми преведе, и той толкова пъти спомна имената на всички божества, колкото пъти, казвайки тези думи, си спомня за него. Около своя храм те винаги правят خوبав притвор, който плътно заграждат със стена, и на юг правят голяма врата, при която седат да разговарят. И над тази врата издигат дълъг прът, който стърчи, ако може, над целия град. И посредством този прът може да се разбере, че този дом е храм на идолци. Това е общо за всички идолопоклонници. Когато бях влязъл в гореспомнатото капище, аз намерих свещеници, насаждали под външната врата. Тези, които аз видях, стори ми се, че са французи, понеже бяха с бръснати бради. Те имаха на главите ги татарски тиари. Свещениците на тези ойгури имат такова облекло. Където и да отидат, те винаги са [облечени] в оранжевожълти туники, доста тесни, препасани отгоре, също като фран-

¹⁰¹ Тук става дума за столицата на степната монархия на монголите, влинявала заедно с империята на Чингис хан през XIII в. на десния бряг на р. Орхон, в около 70 км от едновременно столица на ойгурското царство, построена през VIII в.

hant pallium super humerum sinistrum descendens involutum per pectus et dorsum ad latus dextrum, sicut diaconus portans casulam in quadragesima. Istorum literas acceperunt Tartari. Ipsi incipiunt scribere sursum, et ducunt lineam deorsum, et eodem modo ipsi legunt, et multiplicant lineas a sinistra in dexteram. Isti multum utuntur cartis et caracteribus pro sortilegio, unde templa sua pleni sunt brevibus suspensis. Et Manguchan mittit eis literas in ydionate Moal et litteratura eorum. Isti comburunt mortuos suos secundum antiquum modum, et recondunt pulverem in summitate pyramidis. Cum ergo sedissem iuxta predictos sacerdotes, postquam ingressus fueram templum, et vidissem ydola eorum multa magna et parva, quesivi ab eis quid ipsi crederent de Deo. Qui responderunt: „Non credimus nisi unum Deum.“ Et ego quesivi: „Creditis quod ipse sit spiritus, vel aliquid corporale?“ Dixerunt: „Credimus quod sit spiritus.“ Et ego: „Creditis quod nunquam supersit humanam naturam?“ Dixerunt: „Minime.“ Tunc ego: „Ex quo creditis quod non sit nisi unus et spiritus, quare facitis ei ymagines corporales et tot. Insuper ex quo non creditis quod factus sit homo, quare facitis ei magis ymagines hominum quam alterius animalis?“ Tunc responderunt: „Nos non figuramus istas ymagines Deo, sed quando aliquis dives moritur ex nostris, vel illius eius, vel uxor vel aliquis carus ei, facit fieri ymaginem defuncti et ponit eam hic, et nos veneramus eam ad memoriam eius.“ Quibus ego: „Tunc ergo non facitis ista nisi propter adulationem hominum.“ „Immo“, dixerunt, „ad memoriam.“ Tunc quesierunt me, a quasi deridendo: „Ubi est Deus?“ Quibus ego: „Ubi est anima vestra?“ Dixerunt: „In corpore nostro.“ Quibus ego: „Nonne ubique in corpore tuo, et totum regit, et tamen non videtur? Ita Deus ubique est, et omnia gubernat: invisibilis tamen, quia intellectus et sapientia est.“ Tunc cum vellem plura rationari cum illis, interpret meus fatigatus, non volens verba exprimere, fecit me tacere. Istorum secte sunt Moal, sive Tartari, quantum ad hoc quod ipsi non credunt nisi unum Deum, tamen faciunt de filtro ymagines defunctorum suorum, et induunt eas pannis pretiosissimis, et ponunt in una biga vel duabus, et illas bigas nullus audeat tangere, et sunt sub custodia divinatorum suorum qui sunt eorum sacerdotes, de quibus postea nar-

музи, и имат наметало върху лявото рамо, което, като се спуща, покрива гърдите и гърба до дясната страна, както когато дяконът носи наметало с качулка през четириндесетдневните пости. Татарите са възприели тяхната писменост. Те започват да пишат отгоре и четат реда надолу. По същия начин те четат и увеличават редовете отляво надясно. Те многократно използват хартията и буквите за гадаене, поради което техните храмове са изпълнени с окачени кратки текетове. Хан Мангу им изпраща писма на монголски език, но с тяхната писменост. Те изгарят мъртвите си по стар обичай и прибират праха на върха на пирамидите. Когато бях седнал до гореспомнатите свещеници, след като бях влязъл в храма и бях виждал много техни идоли, големи и малки, аз ги запитах как вярват в бога. Те отговориха: „Ние вярваме само в един бог.“ И аз попитах: „Вярвате ли, че той е дух, или че е нещо плътско?“ Те казаха: „Ние вярваме, че е дух“. А аз казах: „Вярвате ли, че никога не е приемал човешко въплъщение?“ Отговориха: „Ни най-малко.“ Тогава аз казах: „Щом вярвате, че той е само един и [е] дух, защо му правите материални изображения и толкова много. Освен това, щом не вярвате, че той е станал човек, защо му правите по-скоро човешки изображения, отколкото на друго животно?“ Тогава те отговориха: „Ние не изваяваме тези образи на бога, а когато някой богат от нашите почина, то или неговият син или жена му, или някой нему близък поръчва да се направи образа на покойника и го поставя там и ние го почитаме в негова памет.“ На тези слова аз казах: „Тогава вие правите тези образи само за почит на хората.“ „Точно така — казва те, — в [тяхна] памет.“ Тогава те ме попитаха, като че ли, за да ме подиграят: „Къде е бог?“ Аз им казах: „Къде е вашата душа?“ Те отговориха: „В нашето тяло.“ Аз им казах: „Дали не е навсякъде във вашето тяло, като го управлява цялото и все пак не се вижда? Така бог е навсякъде и всичко управлява: все пак е невидим, защото е разум и мъдрост.“ Тогава въпреки че исках да разсъждавам още с тях, моят уморен преводач, като не пожела да превежда думите, накара ме да млъкна. От тяхната секта са монголците или татарите, що се отнася до това, че и те вярват само в един бог, но те правят от плът изображения на своите покойници и ги обличат със скъпоценни платове и ги поставят в една или две колесници. Никой не се осмелява да докосне тези коли. Те са под охраната на техните прорицатели, които са техни свещеници и за които по-късно ще ви разкажа. Тези про-

rabo vobis. Isti divinatores semper sunt ante curiam ipsius Mangu et aliorum divitum. Pauperes enim non habent eos, nisi illi qui sunt de genere Chingis. Et cum debent bigare, ipsi precedunt sicut columpna nubis lilios Israel, et ipsi considerant locum metandi castrum, et post deponunt domas suas, et post eos tota curia. Et tunc cum sit dies festus, sive kalende, ipsi extrahunt predictas ymagines, et ponunt eas ordinate per circulum in domo sue. Tunc veniunt ipsi Moal, et ingrediuntur domum illam, et inclinant se imaginibus illis, et venerantur illas. Et illam domum nemini extraneo ingredi licet. Quadam enim vice volui ingredi, et multum dure increpatus fui.

Predicti vero Ingures, qui sunt mixti cum Christianis et Saracenis, per frequentes disputationes, ut credo, pervenerunt ad hoc, quod non credunt nisi unum Deum. Et isti fuerunt habitantes in civitatibus, qui primo obediunt Chingis Chan, unde ipse dedit regi eorum illam suam. Et ipsa Caracorum est quasi in territorio eorum, et tota terra regis sive Presbiteri Yohannis, et Unc, fratris eius, circa terras eorum. Sed isti in pascuis ad aquilonem, illi Ingures inter montes ad meridiem. Inde est quod ipsi Moal sumpserunt literas eorum, et ipsi sunt magni scriptores eorum, et omnes fere nestoriani sciunt literas eorum. Post istos sunt et ipsi Tangut ad orientem inter montes illos, homines fortissimi, qui ceperunt Chingis in bello; et pace facta, dimissus ab eis, postea, subiugavit eos. Isti habent boves fortissimos, habentes caudas plenas pilis sicut equi, et ventres pilosos et dorsa. Bassiores sunt altis bobus in tibiis, sed fortiores multum. Isti trahunt magnas domos Moallorum, et habent cornua gracilia, longa, arcuosa, acutissima, ita quod oportet semper secare summitates eorum. Vacca non permittit se mungi nisi cantetur ei. Habent etiam naturam bubali, quia si vident hominem indutum rubeis insiliunt in eum, volentes interficere. Post istos sunt Tebec, homines solentes comedere parentes suos defunctos, ut causa pietatis non facerent aliud sepulcrum eis nisi viscera sua. Modo tamen hoc dimiserunt, quia abhominati

рицатели винаги са пред двора на самия Мангу и на другите богати монголи. Бедните въпреки нямат такива [прорицатели] освен тези, които са от рода на Чингиз. И когато трябва да пътуват с колите, те вървят пред тях, също като облачната колона пред синовете на Израел¹²². И сами те избират място за разполагане на лагер. Едва след това те свалят първи своите жилища и след тях целия дворцов стан. И тогава, когато е празничен ден или първо число на месеца, те изваждат гореспоменатите изображения и ги поставят наредени в кръг в техния дом. Тогава идват самите монголи и влизат в този дом. Те се покланят на тези изображения и ги почитат. И в този дом не е позволено на никой чужденец да влиза. Аз поисках един път да вляза, но бях много жестоко мърен.

Наистина споменаваните ойгури, които са смесени с християни и сарацини, както ми се струва, чрез честни спорове са дошли до това положение да вярват само в един бог. Те самите живееха в градове, които най-напред бяха подчинени на Чингиз хан, поради което самият той даде своята дъщеря на техния цар. И самият град Каракорум като че ли е в тяхна територия. Пък и цялата земя на царя или презвитер Йоан и на Унк, неговия брат, се намира около тяхната земя, но те обитават пасищата на север, а ойгурите — между планините на юг. Тези е причината, поради която самите монголи са възприели тяхната писменост и ойгурите са техни главни писари. Почти всички nestorianци знаят тяхната писменост. Зад тях се намират тангутите¹²³, на изток между планините. Това са хора извънредно храбри, които са пленени Чингиз по време на война. След сключване на мира той бил пуснат от тях на свобода, а след това ги покори. Те имат твърде яки волове с космати опашки като на коне, с космати корени и гърбове. Те са по-дебели в бедрата от другите говеда, но са по-силни. Те теглят големите жилища на монголите и имат тънки, дълги и извити, извънредно остри рога, поради което винаги се налага да се отсичат върховете им. Кравата не позволява да се дои, ако не ѝ се пее песен. Те имат характера на бивол, защото ако видят човек облечен в червени дрехи, се хвърлят върху него, за да го убият. Зад тях са тибетците — хора, които обикновено изяждат починалите си родители, защото от чувство на дълг към тях не ги погребват на друго място освен в своя стомах. Сега те все пак са изоставили това, защото са

¹²² Точният цитат е: „... а Господ вървеше пред тях дедем като облечен със сребро, като им показваше пътя, а пошем като сребрен столб, който им светеше, та да вървят и дедем и пошем“ (Исход 13:21). ¹²³ Тангутите са племе, средно на тибетците. Живели смесено с монголи и китайци в северен Тибет (в горното течение на р. Хуанхъ).

biles erant omni nationi. Tamen adhuc faciunt pulcros cithos de capitibus parentum, ut illis bibentes habeant memoriam eorum in iocunditate sua. Hoc dixit michi qui viderat. Isti habent multum de auro in terra sua, unde qui indiget auro fodit donec reperiatur, et accipit quando indiget, residuum recondens in terra. Quia si reponeret in thesauro vel in arca, credit quod Deus auferret ei aliud quod est in terra. De istis hominibus vidi personas multum deformes. Tangut vidi homines magnos, sed fuscios. Ingures sunt mediocri stature, sicut nostri. Apud Ingures est fons et radix ydionatis turci et commanici. Post Tebec sunt Longa et Solanga, quorum nuncios vidi in curia, qui adduxerant magnas bigas plus quam decem, quarum quilibet trahebatur sex bobus. Isti sunt parvi homines, et fuscii sicut Hispani, et habent tunicas sicut super-tunicale diaconi, manicis parum strictioribus; sed habent in capitibus mitras sicut episcopi, sed pars anterior est parum inferior quam posterior, et non terminatur in unum angulum, sed sunt quadre desuper, et sunt de stamina rigidata per coleram nigram, et limata in tantum quod fulget ad radium solis sicut speculum vel galea bene burnita; et circa tempora habent longas bendas de eadem materia assumptas ipsi mitre, que se extendunt ad ventum sicut dua cornua egredientia de temporibus; et, quando ventus nimis iactat eas, plicant eas per medium mitre superius a tempore in tempus, et iacent sicut circulus ex transverso capitis; et est valde pulchrum ornamentum capitis. Et principalis nuncius semper quando veniebat ad curiam habebat tabulam de dente olafantino, ad longitudinem unius cubiti et ad latitudinem unius palme, rasam multum. Et quodcumque loquebatur ipsi Chan, vel alicui magno viro, semper aspiciebat in illam tabulam ac si inveniret ibi ea que dicebat, nec respiciebat ad dextram vel sinistram, nec in faciem illius cui loquitur. Etiam accedens coram domino et recedens nusquam respicit nisi in tabulam suam. Ultra istos sunt alii homines, ut intellexi pro vero, qui dicuntur Muc, qui habent villas, sed nulla animalia sibi appropriant. Tamen sunt multi greges et multa armenta in terra ipsorum, et nullus custodit ea; sed quando aliquis indiget aliquo, ascendit collem et clamat, et omnia animalia audientia clamorem accedunt circa illum, et

станали омиразни на целия свят. Все пак и досега те правят красиви потири от главите на родителите, за да тачат паметта им, като пият от тях при своето веселие. Това ми каза човек, който е видял това. Те имат в тяхната земя много злато, поради което този, който се нуждае от злато, копая, докато намери, и взима толкова, от колкото се нуждае, като заравя останалото в земята. Защото, ако го постави в съкровище или сандък, вярва, че бог ще му отнеме другото, което е в земята. Между една и друга видях много грозни хора. Видях талгучи големи, но много тъмнокожи. Ойгурите имат среден ръст, какъвто е нашият. У ойгурите е изворът и коренът на тюркския и куманския език. Отвъд Тибет са лонга и соланга,¹³¹ чиято пратеници видях в дворцовия стан. Те бяха докарали големи коли, повече от десет, и всяка се теглеше от шест вола. Те са преобити на ръст хора и тъмнокожи като испанците. Те носят ризи като дяконско расо с малко потесни ръкави. На главите си обаче те имат митри като епископи, но предната част е малко по-ниска от задната и не завършва в един ъгъл. Те са отгоре четвъртинги и са направени от груба материя, черна на цвят, и тя е изгладена допукана, че да блесне на слънчевата светлина като огледало или добре излъскан шлем. Около слежите очи те имат дълги ленти от същата материя, пришити към митрата, които при върт се изправят като два рога, излизайки от слежите очи. И когато въртят много ги вее, те ги завиват над средата на митрата по-отгоре — от сяло око до сяло око, и лежат като един кръг на тилната част на главата. И това е много красиво украшение на главата. Главният пратеник винаги когато идваше в двора, имаше много излъскана табличка от слонова кост, дълга един лакет и една длан на широчина. И колкото пъти говореше със самия хан или с друг големец, винаги поглеждаше в тази табличка и като че ли, намираще в нея това, което казваше. И той не поглеждаше нито надясно, нито наляво, нито към лицето на този, с когото разговаряше. Също така, като пристъпва към господаря и като се оттегля от него, гледа само в своята табличка. Отвъд тях има други хора, както достоверно научих, които се наричат мук¹³² и които имат градове, но не държат в частна собственост никакви животни. И все пак има много стада и много е впрегатният добитък в тяхната страна и никой не ги пази. И когато някой се нуждае от някакво животно, той се качва на хълма и вика, и всички животни, които чуват вика, приникат при него и

¹³¹ Вспоразът е спорен. Според някои автори това са чурките. ¹³² Мук е племе от талгучски произход.

permittunt se tractari quasi domestica. Et si nuncius vel aliquis extraneus accedat ad regionem illam, ipsi includunt eum in domo, ministrantes necessaria, donec negotium eius fuerit expeditum, quia si iret extraneus per regionem, animalia ad odorem eius fugerent et efficerentur silvestria. Ultra est magna Cathaya, qui antiquitus, ut credo, dicebantur Seres. Ab ipsis enim veniunt optimi panni serici, qui dicuntur serici ab illo populo, et ille populus dicitur Seres a quodam oppido eorum. Bene intellexi quod in illa regione est opidum habens muros argenteos et propugnacula aurea. In ista terra sunt multe provincie, quarum plures adhuc non obediunt Moallis, et inter eos et Indiam interiacet mare. Isti Cathai sunt parvi homines, loquendo multum aspirantes per nares, et hoc est generale quod omnes Orientales habent parvam aperturam oculorum. Isti sunt optimi artifices in omni arte, et valde bene cognoscunt medicum eorum vires erbarum, et de pulsu optime iudicant; sed urinalibus non utuntur, nec sciunt aliquid de urina: hoc enim vidi. Multi ex istis sunt apud Caratorum, et semper consueverunt ut de quocumque arte norvit pater, oportet quod omnes filii eius serviant. Et ideo tantum reddunt tributum; dant enim Moallis qualibet die mille quingentos iascot, vel cosmos; iascot est pecia argenti ponderans decem marchas; hoc est omni die XV milia marcharum, exceptis pannis sericis et cibariis que inde recipiunt, et aliis servitiis quibus serviunt eis. Omnes iste nationes sunt inter montes Caucasii, ad latera tamen aquilonaria ipsorum montium usque ad oceanum orientalem, ex parte meridionali ipsius Sibirie, quam inhabitant pastores Moal, que omnes sunt tributarie eis, et omnes ydolatrie deditae, et fabulantur multitudinem deorum et quosdam homines deificatos et genologiam deorum, sicut nostri poete faciunt. Sunt inter eos, tanquam advene, Nestorini et Sarraceni usque in Cathaiam. In XV civitatibus Cathaye sunt Nestorini, et habent ibi episcopatum in civitate que dicitur Segin, sed ulterius pure sunt ydolatrie. Sacerdotes ydolorum dictarum nationum habent omnes cucullas latas croceas. Sunt etiam inter eos quidam hermite, ut intellexi, in silvis et montibus, mire vite et austeritatis. Nestorini nichil sciunt ibi. Dicunt enim ser-

позволяват да бъдат използвани като домашни животни. Но когато пратеник или някой чужденец навлезе в тази област, те го затварят в къщи и го обслужват с необходимите неща, докато си свърши работата. Защото, ако чужденец тръгне из района, животните биха се разбягали, като ги подушат, и биха станали диви животни. По-нататък се намира обширният Китай, чиято жители, доколкото зная, са се наричали в старо време сери. От тях идват най-хубавите копринени тъкани, които се наричат по този народ серика. Този народ се нарича сери по някакъв техен град. Добре разбрах, че в тази област има град със сребърни стени и златни бойници. В тази страна има много области, повечето от които не се подчиняват сега на монголите. И между тях и Индия лежи морето. Тези китайци са дребни хора. При говорене те имат силно носово произношение. Общото е, че всички ориенталци имат тесен отвор на очите. Те са много изкусни майстори във всеки занаят. Техните лекари твърде добре познават лечебната сила на билките и най-добре съдят по пулта. Обаче идиолопоклони сред тях не използват, нито знаят нещо за урината. Това именно видях. Много от тях живеят в Каракорум. Имат обичай, какъвто занаят работи бащата, същия да имат всички негови синове. Затова плащат толкова голям данък, защото те дават на монголите всеки ден 1500 яската или кумис. Яската е късче сребро, което тежи 10 марки¹³⁶, т. е. всеки ден — 15 хиляди марки, като се изключат копринените тъкани и храните, които те взимат оттам, и другите ангарии, които те отработват. Всичките тези народности се намират между Кавказките планини, но все пак на изток от тези планини чак до Източния океан към южната част на самата Сибир, ¹³⁷ които обитават настърните монголи. Те всички им плащат трибут и всички са отдадени на идолопоклонство. Същите измислят разкази за множество богове и някои боготворени хора и за родословието на боговете, така както правят нашите поети. Между тях има примесени като пришълци несторинци и сарацини чак до Китай. В 15 града на Китай има несторинци и те имат там епископство в града, който се нарича Сегин¹³⁸. Но по-нататък живеят чисти идолопоклонници. Всички жреци на идолите у споменатите народи носят широки, жълто-цветни качулки. Между тях има и някои отшелници, както разбрах, в горите и планините чийто живот е странен и аскетически. Несторинците не разбират нищо там.

¹³⁶ Тегловна единица. ¹³⁷ Тук най-вероятно става дума за Сибир, въпреки че в оригинала се споменава Сития. ¹³⁸ Сегин — една от средновековните столицы на Китай.

vitium suum, et habent libros sacros in Siri-
ano, quam linguam ignorant, unde cantant
sicut monachi apud nos nescientes gramaticam,
et hinc totaliter sunt corrupti. Sunt in primis
usurarii, ebriosi, etiam aliqui eorum, qui sunt
cum Tartaris habent plures uxores sicut Tar-
tari. Quando ingrediuntur ecclesiam lavant
inferiora membra sicut Sarraceni; comedunt
carnes feria sexta, et tenent commessiones
suas illa die more Sarracenorum. Tarde venit
episcopus in terris illis, forte vix semel in
quinquaginta annis. Tunc faciunt omnes par-
vulos etiam in cunabulis ordinari in sacerdo-
tes, unde fere omnes viri eorum sunt sacerdo-
tes. Et post hoc nubunt, quod est plane con-
tra statuta patrum, et sunt bigami, quia mor-
tua prima uxore ducunt aliam ipsi sacerdotes.
Sunt et omnes symoniaci, nullum sacramentum
exhibentes gratis. Sunt solliciti pro uxoribus
et parvulis unde non intendunt dilatactioni
fidei sed lucri. Unde contigit cum aliqui eo-
rum nutrant aliquos filios nobilium Moal,
quamvis doceant eos evangelium et fidem,
tamen per malam vitam et cupiditatem magis
elongant eos a ritu christianorum, quia vita
ipsorum Moal et etiam Tuinorum, hoc est ydo-
latrarum, innocentior est quam vita ipsorum.

Egressi autem sumus in festo sancti An-
dree a predicta civitate, et invenimus ibi prope
ad tres leucas unum castrum totum nestorianorum.
Ingressi autem ecclesiam eorum canta-
vimus cum gaudio, quantum altius potuimus,
„Salve, regina,“ quia diu erat quod non vide-
ramus ecclesiam. Inde profecti tribus diebus,
pervenimus ad caput illius provincie, in capite
predicti maris, quod videbatur nobis ita tem-
pestuosum sicut oceanus. Et magnam insu-
lam vidimus in eo. Socius meus appropriavit
litori eius et humectavit pannum lineum in
eo, ut gustaret de aqua, que erat parum salsa,
potabilis tamen. Veniebat quedam vallis ab
inter montes magnos a regione inter meridiem
et orientem, et ibi inter montes erat aliud
quoddam mare magnum, et veniebat fluvius
per vallem illam de illo mari in istud, et
tantus ventus quasi continue venit per vallem
illam, quod homines cum magno periculo
transeunt, ne ventus portet eos in mare.

Те извършват своята служба наизуст и
имат свещени книги на сирийски. Те не
знаят този език и затова паят като монасите
у нас, които не знаят граматика и затова
са напълно покорени. Те са най-много дух-
вари и пияници. Дори някои между тях,
които са с татарите, живеят с много жени
като тях. Когато влизат в църква те мият
долните части на тялото като сарацини.
Ядат месо в петък. В този ден те правят
своите пиршества по обичая на сарацините.
Рядко идва епископ в тези страни, едва ли
веднъж на петдесет години. Тогава те на-
реждат всички малки деца, дори и тези,
които са в люлки, да бъдат ръкоположени
за жреци, поради което всички мъже са
жреци. И след всичко това те се женят, което
е напълно противно на статута на отците.
И те са двубрачни, защото след като умре
първата жена, самите жреци си довеждат
втора. Те всички си служат със синови,¹³⁹
защото не извършват безплатно нищо свя-
ство. Те са загрижени за жените и децата,
поради което не се стремят към разпростра-
нение на вярата, а към забогатяване. По-
ради това се случва, когато някои от тях
възпитават някои синове на знатни монгол-
ци, макар и да ги учат на евангелието и на
религиозност, все пак поради лошия живот
и пороцистия си те повече ги отдалечават
от християнския нрав, защото животът на
самите монголци, ако и да са тупни, т. е.
идолопоклонници, е по-непорочен откол-
ното животът на тези жреци.

На празника на свети Андрей¹⁴⁰ ние вече
излязохме от гореспоменатия град и там,
на почва три лева плат, наиднахме на едно
село, което цялото беше несторианско. Ние
влязохме също така в църквата им и пяхме
с възторг, колкото можахме с по-висок глас:
„Радвай се, царине“, защото дълго време
беше изминало, откакто не бяхме видели
църква. Като опустояхме оттам, на третия
ден, ние стигнахме до главния град на тази
провинция, където започва гореспоменатото
море¹⁴¹, което ни се струваше бурно като
океан. Ние видяхме в него и един голям
остров. Моят другар се доближи до брега
му и напони едно парче лепен плат в него,
за да вкусим от водата, която беше малко
солена и все пак пивка. Някаква долина се
спуска между големи планини в посока към
излизток. Там, между планините, имаше
друго голямо море. През тази низина, от
едното до другото море, течеше река и
непрекъснато духа толкова силен вятър
през тази низина, че хората я преминават,
като се излагат на риск да бъдат отнесени в

¹³⁹ Т. е. с продажба на църковни должности.
Рубрик.

¹⁴⁰ Т. е. на 30 декември. ¹⁴¹ Това е езерото Ала-

Transivimus ergo vallem, tendentes in aquilonem ad magna montana cooperta nivibus magnis, que tunc erant super terram; ita quod in festo sancti Nicolai incepimus multum accelerare iter, quia iam non inveniebamus populum, sed ipsos iam, hoc est homines constitutos de dieta in dietam ad colligendos nuntios, quia in multis locis inter montana via arcta est et pascua pauca, ita quod inter diem et noctem comprehendebamus duos iam, unde faciebamus de duabus dietis unam, et ibamus plus de nocte quam de die. Ibi erat maximum frigus, unde mutuabant nobis pelliceas caprinas pilo extraverso. Sabbato secundo adventum in sero transibamus per quoddam locum inter rupes valde horribiles, et misit ductor noster ad me rogans ut dicerem aliqua bona verba, quibus possent fugari demones, quia in passu illo solebant ipsi demones homines asportare subito. Et nesciebatur quid fiebat de eis. Aliquando arripiebant equum, homine relicto; quandoque extrahebant homini viscera, busto relicto super equo; et multa talia contingebant ibi frequenter. Tunc cantavimus alta voce „Credo in unum Deum“ et transivimus per gratiam Dei, cum tota societate, illesi. Ex tunc ceperunt me rogare ut scriberem eis cartas, que ferent super capita sua, et ego dicebam eis: „Docebo vos verbum quod feretis in corde vestro, per quod salvabuntur anime vestre et corpora vestra in eternum.“ Et semper cum vellem docere, deficiebat michi interpret. Scriberam tamen eis: „Credo in unum deum“ et „Pater noster“, dicens: „Hic scriptum est illud quod homo credere debet de Deo, et oratio in qua petitur a Deo quicquid est necessarium homini, unde credite firmiter quod hic spiritum est, quamvis non possetis intelligere, et petite a Deo ut faciat vobis quod in oratione hic scripta continetur, quam ipse docuit proprio ore amicos suos, et spero quod salvabit eos.“ Aliud non poteram facere, quia loqui verba doctrine per interpretem talem erat magnum periculum, immo impossibile, quia ipse nesciebat. Post hoc intravimus planiciem illam in qua erat curia Keucan, que solebat esse terra Naiman,

морето от вятъра. И така ние преминахме долината като вървяхме на север към големите планини, покрити с много сняг, който тогава покриваше земята. И така на празника на свети Николай¹⁴² ние започнахме много да ускоряваме пътя си, защото вече не срещаме хора, а само лисове, т. е. хора, поставени на разстояние от един ден път, за да посрещат посланиците, тъй като на много места между планините пътят е тесен и пасищата са малки. Така че между деня и нощта ние преминавахме два яма, откъдето следва, че ние изминавахме двудневен път за един ден и вървяхме повече нощем, отколното деном. Там имаше твърде голям студ, поради което ни дадоха козите кожуси с козината навън. На втората събота от пътя ни, вечерта, ние преминахме през някаква местност между твърде страшни скали и нашият водач изпрати човек, като ме молеше да произнеса някакви хубави слова, с които биха могли да се прогонят злите духове, защото в този проход тези демони имаха обичай изведнъж да отвлечат хората и не се знаеше какво правят с тях. Понякога те отвлечаха коня, а оставяха човека. Някога изтръгваха вътрешностите на човека, като оставяха мъртвеца върху коня. И много таннова неща се случваха там често. Тогава ние изпяхме с висок глас „Вярвам в единия бог“ и ние преминахме благодарение на милостта божия с всичките си хора невредими. Оттогава започнаха да ме молят да им напиша картини, които да носят над главите си. И аз им казах: „Аз ще ви науча на слово, което ще носите в сърцето си, и от него ще бъдете спасени вашите души и вашите тела вовеки.“ И винаги, когато пожелаех да поучавам, ми диктуваше преводач. Въпреки това аз им написах „Аз вярвам в единия бог“ и „Отче наш“ като казах: „Тук е написано това, което човек трябва да вярва за бога и молитвата, с която се измолва от бога това, което е необходимо на човека. Ето защо, вярвайте твърдо в това, което е написано тук, макар и да не бихте могли да го разберете, и молете бог да ви стори това, което се съдържа тук написано в молитвата. На тази молитва сам [бог] със собствените си уста научи своите ученици и аз се надявам, че тя ще ги избави.“ Друго нещо не можах да направя, защото да се проповядват слова от [Христовото] учение чрез такъв преводач би било толкова много рисковано, дори невъзможно, защото той не ги знаеше. След това ние навлязохме в тази равнина, в която беше двоят на хан Кеу и която се смяташе, че е страната

¹⁴² Т. е. на 6 декември.

qui erant proprii homines ipsius Presbyteri Johannis. Sed tunc non vidi illam curiam, sed in reditu. Tamen hic narro vobis quid accidit de parentela eius et filio et uxore. Ipse Keuchan mortuo, Baatu voluit quod Mangu esset Chan. De morte vero ipsius Keu nichil potui certum intelligere. Frater Andreas dixit quod mortuus fuit per quamdam medicinam sibi datam, et suspicabatur quod Baatu fecisset fieri. Tamen ego aliud audiui. Ipse enim citaverat Baatu ut veniret ad inclinandum se ei, et Baatu arripuit iter cum magno apparatu. Timebat tamen multum ipse et homines sui, et premisit quemdam fratrem suum, Stieam nomine, qui cum pervenisset ad Keu et deberet ei servire cetero, orta lite, interfecerunt se mutuo. Vidua ipsius Stiehan retinuit nos per unam diem, ut ingrederemur domum eius et benediceremus ei, hoc est, orationem pro ea. Mortuo ergo Keu, ipse Mangu est electus de voluntate Baatu, et iam erat electus quando frater Andreas iuit ibi. Keu habebat quemdam fratrem, nomine Seremon, qui, de consilio uxoris Keu et vassallorum suorum, ixit eum magno apparatu versus Mangu tanquam inclinaturus ei. Tamen in veritate proponebat interficere eum, et totam curiam eius extinguere. Et cum iam prope esset Mangu per unam diem vel duas, remansit quedam de bigis eius fracta in via, et dum auriga laboraret reparare eam, supervenit quidam de hominibus Mangu, qui iuvavit eum, et ille in tantum inquisivit de itinere eorum quod ille auriga revelavit et id quod proponebat Seremon facere. Tunc ille divertens quasi parum curaret ixit ad armentum equorum, et accepit fortiores equos quod potuit eligere, et nocte et die currens cum festinatione pervenit ad curiam Mangu, nuncians ei ea que audierat. Tunc Mangu, convocatis cito omnibus hominibus suis, fecit fieri litas circulos hominum armatorum circa curiam eam, ut nullus posset ingredi. Reliquos misit contra ipsum Seremon, qui ceperunt eum non suspectum quod consilium suum esset manifestatum, et adduxerunt eum ad curiam cum omnibus suis. Cui Mangu imponens illud crimen, statim confessus est. Tunc interfectus est et maior filius Keuchan et trecenti cum eis de maioribus Tartarorum. Missum est etiam pro dominabus, que omnes fuerunt fustigate cum titonibus ardentibus ut confiterentur. Que

на найманите, които бяха поданици на презвитер Йоан. Тогава обаче аз не видях този стан, а на връщане. Все пак аз тук ви разказвам това, което се случи с неговите роднини, със сина му и жените му. След като хан Кеу починал, Бату поискал Мангу да стане хан. За смъртта на самия Кеу не можах да науча нищо сигурно. Братът Андрей каза, че бил умрял от някакво лекарство, което му било дадено, и подозираше се, че Бату е бил наредил да стане това. Аз обаче научих друго нещо. Кеу бил извикал Бату да отиде при него, за да му се поклони. И Бату тръгнал на път с голяма дружина. Все пак той и хората му много се страхували и той изпратил напред един от братята си на име Стика. Когато той пристигнал при Кеу и трябвало да му подаде чаша, възникнал спор и те взаимно се убият. Вдовината на самия Стика ни задържа за един ден, за да излезем в къщата му и да я благословим, т. е. да се помолим за нея. След като впрочем Кеу починал, по волята на Бату бил избран Мангу и той бил избран вече, когато братът Андрей бил там. Кеу имал някакъв брат на име Серемон, който по съвета на съпругата на Кеу и на своите пасали погледнал с голяма дружина към Мангу, като че ли за да му се поклони. Решилост обаче той имал намерение да го убие и изтреби целия му двор. И когато Мангу бил вече наблизо, на един или два дни път, той оставил една от козите, която се строшила по пътя, и докато коларят се мъчел да я поправи, внезапно дошъл един от хората на хан Мангу. Той му помогнал и толкова много го разпитвал за пътя им, че коларят му разкрил това, което възнамерявал да направи Серемон. Тогава човекът [на Мангу], като се преструвал, че малко го интересува това, отишъл при стадото коне, и като взел един по-як кон, който можал да набере, и като препускал денем и нощем, бързо пристигнал в двора на Мангу и му съобщил това, което бил чул. Тогава Мангу, като свикал набързо всичките си люде, наредил да направят четири кръга от въоръжени хора около неговия дворцов стан, така че никой да не може да влезе в него. Останалите той изпратил срещу самия Серемон, които го заловили, когато не подозирал, че неговото намерение е разкрито, отвели го заедно с всичките неговни хора при двора. Мангу го обвинил в престъплението и той веднага си признал. Тогава той бил убит, както и по-големият син на хан Кеу и заедно с него още и 300 от знатните на татарите. Били изпратени хора и за жените и те всички били набити с горящи глави, за да признаят. Те признали и

confesse, interfecte sunt. Parvulus filius Keu, qui non potuit esse capax vel conscius consilii, ille relictus est vivus, et illi remansit curia patris cum omnibus spectantibus ad eam animalibus et hominibus. Et per illam transivimus in reditu, nec fuerunt ductores mei eundo vel redeundo ausi declinare ad illam. Sedebat enim in tristitia domina gentium, et non erat qui consolaretur eam. Tunc iterum ascendimus montana, semper ludentes in aquilonem. Tandem in die beati Stephani intravimus planiciem magnam sicut mare, ita quod nullus monticulus apparebat, et in crastino in festo sancti Iohannis Evangeliste pervenimus ad curiam illius magni domini. Cum autem essemus prope iam per quinque dietas, voluit nos ille iam apud quem dormivimus, dirigere per quamdam viam in circuitu, ita quod oportuisset nos adhuc laborasse plus quam per quindecim dies. Et hoc erat, ut intellexi, quod ut iremus per Onankerule, terram scilicet eorum propriam in qua est curia Chingis Chan, alii dicebant quod hoc volebant facere ut viam facerent prolixior, et maiorem ostenderent potentiam suam. Ita enim solent facere hominibus venientibus de regionibus non subditis eis. Et cum magna difficultate optinuit dux noster ut iremus rectam viam. Detinuerunt nos super hoc facto a summo diluculo usque ad horam tertiam. In illa etiam via dixit michi scriptor ille, quem expectaveramus apud Cailat, quod in literis Baatu, quas mittebat Manguchan, continebatur quod vos requirebatis exercitum et adiutorium a Sarcath contra Sarracenos. Tunc incepti multum mirari, et etiam sollicitus esse, quia sciebam tenere literarum vestrarum, et quod nulla mentio fiebat de hoc in literis vestris, nisi quod monebatis eum ut esset amicus omnium christianorum, et exaltaret crucem, et esset inimicus omnium inimicorum crucis, et etiam, quia interpretes fuerant Hermeni de maiori Herminia multum odientes Sarracenos, ne forte in odium et gravamen Sarracenorum gratius fuissent interpretati secundum placitum eorum. Tacui ergo, non dicens aliquid nec pro nec contra, quia timebam contradicere verbis Baatu ne incurrerem calumpniam sine rationabili causa. Venimus ergo predicto die ad dictam curiam.

Ductori nostro fuit assignata magna domus, nobis tribus parvulum tuguriunculum in quo

били убити. Малкият син на Кеу, който ни най-малко не е можел да бъде участник или съучастник в заговор, бил оставен жив и на него останал дворът на баща му заедно с всички числящи се към него животни и хора. През този дворцов стан ние минахме на връщане. Моите водачи не бяха склонни нито на отиване, нито на връщане да се отбиваме в него. Седеше впрочем натъжена господарката на народите и нямаше кой да я утеши. Тогава отново се изкачихме на планините, вървейки все към север. Най-сетне, в деня на блажения Стефан,¹⁴³ ние навлязохме в голяма равнина като море, където не се появяваше никакво хълмче. На сутринта, на празника на свети Йоан Евангелист¹⁴⁴, ние пристигнахме до дворцовия стан на този голям господар. Когато бяхме близо до него, на пет дни път, този им, при когото преспяхме, пожела да ни насочи по някакъв засбинолен път така, че ние трябваше да се мъчим повече от петнадесет дни. И това е било, както разбрах, за да минем през Онанкеруле, т. е. тяхната собствена земя, където е дворът на Чингиз хан. Други казват, че с това са искали да направят пътя по-приятен и за да ни представят по-голямо своето могъщество. Така постъпват обикновено с хората, които идват от неподчинени на тях райони. Нашият водач се наложи с голяма мъка да пътуваме по прекия път. Те ни задържаха по този повод от разсъмване до три часа. Пак на този път, този именно писар, когото бяхме очаквали при Кайлат, ми каза, че в писмото на Бату, което изпращаше до хан Мангу, е било писано, че вие сте искали войска и подкрепление от Сархат срещу сарацините. Тогава аз започнах много да се учудвам и също да се безпокоя, защото аз знаех съдържанието на вашето писмо, и че нищо не се споменаваше за това във вашето писмо освен че му напомняхте да бъде благосклонен към всички християни, да издигне кръста и да стане враг на всички врагове на кръста. Страхувах се също, защото преводачите бяха арменци от Велика Армения, които много мразят сарацините, с цел да възбудят ненавист и затруднение спрямо сарацините, да не превеждат според това, което им се харесва: И тъй аз замълчах, без да кажа нито „за“, нито „против“, защото се страхувах да не би да вляза в противоречие с думите на Бату и да не би да бъде наклеветен без основателна причина. Впрочем ние стигнахме на посочения ден до споменатия дворцов стан.

Едно голямо жилище бе отредено за нашия водач, а за тримата нас — малка

¹⁴³ Т. е. на 26 декември. ¹⁴⁴ Т. е. на 27 декември.

vix potuimus reponere res nostras et facere lectulos et modicum de igne. Multi venerunt visitare ducem nostrum, et allata fuit ei ceruisia de risio in lagunculis longis, strictis desuper, de qua nullam potui discernere differentiam ab optimo vino autisiodorensi, excepto quod odorem vini non habebat. Fuimus vocati et inquisiti fortiter super quo negotio veneramus. Ego respondebam: „Audivimus de Sarcath quod esset christianus; venimus ad eum. Rex Francorum misit ei literas clausas per nos; ipse misit nos ad patrem suum, pater eius misit nos huc. Ipse deberet scripsisse causam quare.“ Ipsi querebant si vos velletis facere pacem cum eis. Ego respondi: „Misit ipsi Sarcath literas tanquam christiano, et si scripsisset quod non esset christianus, nunquam misisset ei literas. De pace facienda, dico quod nullam fecit vobis iniuriam. Si aliquid fecisset quare deberetis ei vel genti sue facere guerram, ipse libenter tanquam homo iustus, vellet se emendare et requerere pacem. Si vos sine causa volueritis ei inferre bellum, vel genti sue, speramus quod Deus, qui iustus est, iuvabit eos.“ Et ipsi mirabantur semper, repetentes: „Quare venistis, ex quo non venistis facere pacem?“ Ipsi enim iam in tantam superbiam sunt erecti, quod credunt quod totus mundus desideret facere pacem cum eis. Et certe si permitteretur michi, ego in toto mundo pro posse meo predicarem bellum contra eos. Ego autem volebam eis aperte explicare causam adventus mei, ne forte aliquid dicerem contra verba que mandaverat Baatu. Et ideo totam causam adventus mei illuc dicebam, quia ipse miserat me. Sequenti die ducti sumus ad curiam, et credebam quod possem ire nudis pedibus sicut in nostris partibus; unde deposueram sotulares. Venientes autem ad curiam, descendunt longe a domo in qua est ipse Chan quantum arcus facere potest, et ibi remanent equi et garriones custodientes equos. Unde cum descendissemus ibi, et ductor noster ivisset ad domum ipsius Chan, affuit ibi unus garcio hungarus qui recognovit nos, hoc est ordinem nostrum; et cum circumdarent nos homines, et respicerent nos tanquam monstra, maxime quia eramus nudis

колибха, в която с мъка можахме да сложим нашите вещи и да си усвоим легла и малко място за огън. Мнозина бяха дошли да посетят нашия водач. Бе му донесена раяма от ориз в дълги шишеници, съгответни отгоре. Аз не можах да забележа никаква разлика между това пиво и най-хубавото отознодорско вино с изключение на това, че нямаше никакъв мирис на вино. Бяхме попитани и възкрателно разпитани по каква работа сме дошли. Аз отговарях: „Узнахме за Сархат, че е християнин. Ние дойдохме при него. Френският крал му изпрати чрез нас затворено писмо. Сам той ни изпрати при своя баща, а баща му ни изпраща тук. Той ще ви е писал причината за това.“ Самите те попитаха дали вие бихте желали да сключите мир с тях. Аз отговорих: „Той изпрати лично на Сархат писмо като на християнин и ако знаеше, че не е християнин, никого не би му изпратил писмо. Относно сключването на мир аз ви казвам, че той не ви е сторил никакво зло. Ако ли вече ви е сторил нещо, заради което да е трябвало вие да обявите война на него или на неговия народ, то той самият щеше на драго сърце като справедлив човек да иска да се поправи и да поиска мир. Ако вие пък без основание бихте пожелали да обявите война на него или на неговия народ, ние се надяваме, че Бог, който е справедлив, ще ни помогне.“ А те все се учудваха, повтаряйки: „Защо сте дошли, щом не сте дошли да сключвате мир?“ Защото те вече са се надигнали до такава голяма гордост, че вярват, че целият свят би пожелал да сключи мир с тях. И щурно побих получил разрешение, аз в цял свят според моята възможност бих проповядвал война срещу тях. Аз обаче не желаях открито да им изложя причините за моето пристигане, за да не би случайно да кажа нещо в разрез с тях, което им бе заразно Бату. Затова аз свеждах цялата причина за моето идване към обяснението, че той самият ме е изпратил. На следния ден ние бяхме заведени в дворцовия стан. И аз се надявах, че бих могъл да вървя с боси крака, както в нашите страни, и затова си бях свалил полуботушките. Но тези, които идват до дворцовия стан, слизат толкова надалеч от жилището, в което е самият хан, че паднат разстояние със може да изхвърлят стрела. Там оставят конете с прислужниците, които вардят конете. Поради това, когато слязохме там и нашият водач отиде в жилището на самия хан, при нас се яви един прислужник унгарец, който ни позна, т. е. позна нашия орден. И когато ни обиколиха хора и ни оглеждаха, като че ли сме чудовища и най-вече, защото бяхме

pedibus, et quererent si nos non indigeremus pedibus nostris, quia supponebant quod statim admitteremus eos. Ille Hungarus redidit eis rationem, narrans eis conditiones ordinis nostri. Tunc venit magnus scriptor, qui erat christianus nestorinus, cuius consilio fere omnia fiunt, ut videret nos; et respexit nos diligenter, et vocavit illum Hungarum, a quo multa quesivit. Tunc dictum est nobis ut reverteremur ad hospitium; et cum reverteremur, vidi ante extremitatem curie versus orientem, longe a curia quantum posset ballista iacere duabus vicibus, domum super quam erat crucicula. Tunc gavisus multum, supponens quod ibi esset aliquid christianitatis, ingressus confidenter, et inveni altare paratum vere pulchre. Erant enim in panno aureo brodate, sive bistrate, imago Salvatoris et beate Virginis et Iohannis Baptiste et duorum angelorum. Lineamentis corporis et vestimentorum distinctis margaritis, et crux magna argentea habens gemmas in angulis et in medio sui, et alia philacteria multa, et lucerna cum oleo ardens ante altare, habens octo lumina; et sedebat ibi unus monachus armenus, nigellus, macilentus, inductus tunica cilicina asperissima usque ad medias fimbrias, habens desuper pallium nigrum de seta furratum, varia ligatus ferro sub cilicio. Statim post ingressum, antequam salutaremus monachum, prostrati cantavimus „Ave regina celorum“ et ipse surgens orabat nobiscum. Tunc, ipso salutato, sedimus iuxta eum habentem modicum de igne coram se in patella. Narravimus autem ei causam adventus nostri, et ipse incepit nos multum confortare, dicens ut loqueremur audacter, quia eramus nuntii Dei, qui est maior omni homine. Postea narravit nobis de adventu suo, dicens quod prevererat nos per mensem illuc, et quod fuerat heremita in territorio ierosolimitano, et quod Deus apparuerat ei tribus vicibus precipiens ei ut iret ad principum Tartarorum et cum ipso dissimularet ire, tercia vice comminatus est ei Deus, prosternens eum in terram, dicens quod moreretur nisi iret, et quod ipse dixerat Manguchan quod si vellet fieri christianus, quod totus mundus veniret ad obedientiam eius, et quod Franci et quod magnus papa obedierent ei; et monuit me ut similia dicerem ei. Tunc respondi: „Frater libenter monedo

с боси крака, и питаха излишни ли ни са нашите дробо, защото те предполагаме, че ще ги загубим поради измръзване. Този унгарец ни даде обяснение, като ни разказа за устава на нашия орден. Тогава дойде главният писар който беше несторянец и с когото се допитват за всичко, за да ни види. Той ни огледа внимателно и извика онзи унгарец, на когото зададе много въпроси. Тогава ни бе казано да се върнем в квартирата си. И когато се върнахме, аз забелязах пред самия край на дворцовия стан, откъм изток, на такова разстояние от стана, на каквото би могъл да достигне изстрел от балиста, възд два пъти, дом, над който имаше малък кръст. Тогава аз се зарадвах много, като предположих, че там си могло да има някакво християнско общество. Аз влязох синхрено и намерих олтар, изработен наистина добре, защото върху златотъкан плат имаше в една или две иници образът на спасителя и на благочестивата депа и на Йоан Кръстител и на двама ангели, в одежди, очертани с мургит. Там имаше голям сребърен кръст със скъпоценни камъни в ъглите и в средата му и много други филигранни утвари и подпелей, който гореше пред олтара и на който имаше осем кандила. Там седеше един арменски монах, мургав и слаб, облечен в киликийска туника от най-остра вълна, достигаща чак до средата на пищялките. Върху нея той имаше черно наметало, подплатено с козина, и под киликийската туника преспан с разни железа. Веднага след като влязохме, още преди да поздравим монаха, проснати на земята, ние изпяхме „Здравей, владичице небесна“ и сам той стана и се молеше с нас. Тогава, след като го поздравихме, седнахме до него. Той държеше малко огън в мангал пред себе си. А ние му разказахме причината на нашето пристигане и той започна много на ни окуражава, като каза да проповядваме смело, понеже сме пратеници на бога, който е по-делик от всеки човек. След това той ни разправи за своето пристигане, като каза, че е бил дошъл един месец преди нас тук, че е бил отшелник на ерусалимска земя и че бог му се била явявал три пъти и го бил посъветвал да отиде при владетеля на татарите. Когато сам той все отлагал да замине, на третия път бог го заплашил, като го просярял на земята, казвайки му, че ще загине, ако не отиде. И че самият бог бил казал на Мангу, че ако би пожелал да стане християнин, целият свят би дошъл да му се подчини, и че французите и великият папа ще му се подчинят. Той ме посъветва да кажа подобни слова на Мангу. Тогава аз отговорих: „Братко, на драго сърце ще го посъбра да

eumul fiat christianus: ad hoc enim veni, ut omnibus hoc predicem. Promittam etiam ei quod Franci et papa multum gaudebunt, et habebunt eum pro fratre et amico. Sed quod debeant fieri servi eius et solvere ei tributum sicut iste alie nationes, nunquam promittam, quia loquerer contra conscientiam meam." Tunc ipse tacuit. Ivlmus ergo ad hospitium nostrum, quod frigidum inveni, nec comedera-mus aliquid in die. Coximus modicum de car-nibus, et milium in brodio carniū ad sor-bendum. Dux noster et socii eius inebriaban-tur ad curiam. De nobis habebatur parva cura. Erant tunc ibi iuxta eos nuncii Valzani quod ignorabamus. Et diluculo fecerunt nos homi-nes de curia surgere cum festinatione. Ego autem ivi cum eis, nudis pedibus, modica via ad domum dictorum nuntiorum, et quæsi-verunt ab illis si nos cognoscerent. Tunc miles ille Grecus, recognoscens ordinem et etiam socium meum, quia viderat eum in curia Na-stacii cum fratre Thoma ministro nostro, cum universis sociis suis exhibuit magnum testi-monium de nobis. Tunc quæsi-vorunt ei vos haberetis pacem vel bellum cum Nastatio. „Nec pacem", dixi, „nec bellum"; et ipsi quæ-siverunt commodo hoc posset esse. „Quia", dixi, „sunt terre eorum remote ab invicem, nec habent aliquid facere ad invicem". Tunc dixit nuncius Nastacii quod pacem, reddens me cantum. Tunc tacui. Illo mane congelate sunt summitates articulorum pedum meorum, ita quod amplius non potui ire nudis pedibus. Acutissimum est enim in illis regionibus tri-gus, et ex quo incipit gelare nunquam cessat usque ad medium; immo mense medio. Gela-bat enim omni mane; sed in die virtute solis solvebatur. Sed in hyeme nunquam dissolvitur, sed cum omni vento continuatur gelu. Et si esset ibi ventus in hyeme sicut apud nos, nichil posset ibi vivere; sed semper est aer quietus usque ad aprilē; et tunc surgunt venti. Et interfecti tunc quando fuimus ibi, circa Pascha, infinita animalia frigus, quod surrexit cum vento. Modicum cecidit ibi de nive in hyeme, sed circa Pascha, quod fuit in exitu aprilis, cecidit tanta quod omnes vici Caracarum fuerunt pleni, et oportebat eam exportare cum bigis. Tunc attulerunt nobis de curia primo pelliceas arietinas et braccas

стане християнин, защото затова съм и дошъл, за да проповядвам това на всички. Аз ще му обещая също, че французите и папата много ще се радват и ще го смятат за техният брат и приятел. Обаче това, че трябва да станат негови подчинени и да му плащат трибут така, както другите народи — никога не бих му обещал, защото бих говорил против моята съвест." Тогава той замълча. Ние отидохме в нашата квартира, която намерих студена и не бяхме яли нищо в този ден. Ние сварихме малко месо и просо във вода, в която бе вряло месо, за да я изсърбаме. Нашият водач и неговите другари се бяха напили в двор-цовия стап. Към нас се проявяваше малко грижа. Тогава там имаше при тях прате-ници на Ватаци, които ние не знаехме. На разсъмване хората от двора ни накараха да станем набърже. Аз извървях с тях бос догоста път до жилището на споменатите пратеници. Те ги попитаха дали ни позна-ват. Тогава един гръцки войник позна ор-дена ни, а още и моя другар, защото ни бе виждал в двора на Ватаци заедно с нашия служител и брата Тома и заедно с всичките свои другари ни засвидетелствуваха го-ляма почит. Тогава те ни попитаха дали вие сте в мир или във война с Ватаци. „Нито в мир, нито във война" — отговорих аз. Те попитаха как може такова нещо. „Защото техните земи — казах аз — са отдалечени една от друга, нито пък имат нещо общо." Тогава пратеникът на Ватаци каза, че съ-ществуват мирни отношения, което не на-кара да бъда предпазлив. Тогава замълк-нах. Тази сутрин измръзнаха върховете на пръстите на краката ми, така че повече не бих в състояние да вървя с боси крака. В тази област студът е непрекъснато остра, поради което щом започне да мръзне, не спира чак до май, дори през май месец. За-мръзваше всяка сутрин, но през деня се размръзваше от силното слънце. През зи-мата никога не се размръзва, а заедно с всяко засилване на вятъра продължава и студът. И ако там през зимата би имало вя-тър, както при нас, нищо не би могло да врее там. Обаче времето винаги е тихо до април, когато се надигат ветрове. И тогава, когато бяхме там, около Великден, измря от студа безбройно множество животни и това стана по време на вятъра. Там през зимата пада малко сняг, но около Великден, който беше на края на април,¹⁴⁰ падна то-гава много сняг, че всички квартали на Каракорум бяха пълни и се налагаше да изнасят снега с коли. Тогава на нас ни до-несоха от двора най-напред овчи кожуси и

¹⁴⁰ Великден през 1254 г. се е празнувал на 12 април.

de eodem et solulares, quos receperunt socius meus et Turgemannus. Ego autem non credebam me indigere, quia videbatur michi quod mea pellicea, quam tuleram de Baatu, sufficeret michi. Tunc in octavis Innocentium fuimus ducti ad curiam; et venerunt sacerdotes nestorini, de quibus ignorabam quod essent christiani, querentes quorsum adoraremus. Dixi: „Ad orientem.“ Et hoc querebant quia feceramus barbas nostras radi, de consilio ductoris nostri, ut appareremus coram Chan secundum morem patrie nostre. Unde ipsi credebant quod essemus Turvi, hoc est ydolatre. Fecerunt etiam nos exponere de Biblia. Tunc quesiverunt quam reverentiam vellemus facere ipsi Chan, vel more nostro, vel more eorum. Quibus respondi: „Sacerdotes sumus, dediti servitio Dei. Nobiles domini non sustinent in partibus nostris quod sacerdotes flectant coram eis genua propter honorem Dei. Tamen nos volumus nos humiliare omni homini propter Deum. Nos de longe venimus: primo si placet vobis cantabimus laudes Deo, qui nos salvos de tam longinquo usque huc perduxit, et postea faciemus secundum quod placuerit ipsi domino vestro, hoc excepto, quod nichil precipiatur nobis quod sit contra cultum et honorem Dei.“ Tunc ingressi domum dixerunt verba mea. Placuit domino, et statuerunt nos ante portam domus, levantes filitrum quod pendebat ante portam; et, quia erat in Natalitiis, incepimus cantare: „A solis ortus cardine et usque terre limitem Christum cantamus principem natum Marie virgine.“ Quod impnum cum cantavissemus scrutati sunt tibias et sinum et brachia nostra, utrum haberemus cutellos super nos. Interpretem fecerunt distinguere, et relinquere corigiam cum cutello extra sub custodia unius hostiarum. Tunc ingressi sumus, et bancus cum cosmos erat in introitu, iuxta quem fecerunt stare interpretem. Nos vero fecerunt sedere super scamnum ante dominas. Domus vero erat tota tecta panno aureo intus, et fiebat ignis in quadam arula, in medio domus, de spinis et radicibus abscinchii, quod ibi crescit valde magnum, et etiam ex stercoribus boum. Ipse vero sedebat in lecto indutus pelle maculosa et lucente valde, qualis est pellis bovis ma-

гащ от същата кожа и полуботуши. Взеха ги моят другар и преводачът. А пък аз не вярвах да ми потрябват, защото ми се струваше, че ще да ми е достатъчен моят кожух, който бях донесъл от Бату. Тогава, на осмия ден от „деня на непорочните деца“¹⁴⁶ ние бяхме отведени в дворцовия стан. Дойдоха несторпански свещеници, за които не знаех, че са християни, които запитаха каква посока се молим. Аз казах: „На изток.“ Те попитаха това, защото ние бяхме оставили да ни обръснат брадите, за да се явим пред хана, по съвета на нашия водач, така както се носим в нашата родина. Поради това те самите бяха сметнали, че ние сме турци, т. е. идолопоклонници. Те ни накараха също така да разкажем [нещо] от Библията. Тогава ни попитаха каква почит възнамеряваме да отдадем на хана — дали смятаме да я изпълним по нашия или по техния обичай. Отговорих им: „Ние сме свещеници, отдадени в служба на бога. В нашите страни знатните господа не изискват свещениците да падат на колене пред тях, каквато почит се отдава на един бог. Все пак ние сме готови да се свирим пред всеки човек заради бога. Ние сме дошли отдалеч: най-напред, ако искате, ще изпеем възхвала на бога, който здрави и читави ни доведе до толкова далечно място, след това ще се съобразим с това, което бъде угодно на вашия господар, с изключение на това — да не ни се нарежда нищо, което би било против култа и почитта на бога.“ Тогава те влязоха вътре и съобщиха моите думи. Те се харесаха на господаря и сега те ни оставиха пред входа на жилището, като повдигнаха плътта, която висеше пред входа и понеже беше Рождество, започнахме да пеем: „От пределите на изгряващото слънце, та чак до границите на света, ние прославяме всемогъщия Христос, роден от дева Мария.“ След като бяхме изпели този химн, бяхме прегърсени навсякъде по бедрата ни и пазвите и ръцете да не би да имаме у нас кожове. Те накараха преводача да се отстрани и да остави ремъка с ножа си навън, под охраната на един пазач. Тогава влязохме. При входа имаше пейка с кумис, до която накараха преводача да застане. Нас пък ни накараха да седнем на една пейка пред господжите. Наистина цялото жилище беше покрито отвътре със златотъкан плат и в един малък жертвеник в средата на жилището гореше огън с тръни и корени на пелин, който расте там твърде много и също с говежда тор. Впрочем сам той седеше в леглото, облечен в петниста кожа и твърде

¹⁴⁶ Денят на непорочните деца се празнува на 28 декември.

rum. Et est homo simus, mediocris stature, et etatem quadraginta quinque annorum; et sedebat uxor iuvenula iuxta eum; et quedam puella sua valde turpis, Cirina nomine, adulta, cum aliis parvulis, sedebat in lecto post eos. Illa enim domus fuerat cuiusdam domine cristiane, quam multum dilexerat, de qua susceperat predictam filiam. Et super induxerat illam iuvenulam uxorem, sed tamen filia erat domicella totius illius curie, que fuerat matris eius. Tunc ipse fecit a nobis queri quid vellemus bibere, utrum vinum vel terracynam, hoc est cervisiam de riso, vel caracostas, hoc est clarum lac iumentis, vel bal, hoc est medonem de melle. Istis enim quatuor potibus utuntur in hyeme. Tunc respondit: Domine, nos non sumus homines querentes quantatem in potu, sufficit nobis bene placitum vestrum. Tunc fecit nobis dari de potu de riso claro et sapido sicut vinum album, de quo gustavi propter reverentiam eius paululum, et ad infortunium nostrum interpretaster stabat iuxta pincernas, qui dederunt ei multum bibere, et statim fuit ebrius. Tunc ipse Chan fecit afferri falcones et alias aves, quas accepit super manum suam et respexit, et post longum spatium precepit ut loqueremur. Tunc oportuit nos flectere genua. Et ipse habebat suum interpretem, quemdam Nestorianum, de quo ignorabam quod christianus esset, et nos habebamus nostrum interpretem, talem euselem, qui iam etiam erat ebrius. Tunc dixit: Nos in primis reddimus gratias et laudes Deo, qui adduxit nos de tam longinquis partibus ut videamus Manguchan, cui Deus dedit tantam potestatem in terra. Et oramus Christum, cuius imperio omnes vivimus et morimur, ut ipse deus ei bene et diu vivere. Hoc enim volunt, ut oretur pro vita eorum. Tunc narravi ei: Domine, audivimus de Sarchat quod esset Christianus, et gavisi sunt christiani cum hoc audierunt, et precipue dominus rex Francorum. Unde nos venimus ad eum, et dominus rex misit ei literas per nos in quibus erant pacifica verba, et inter alia verba ipse testificabatur ei de nobis cuiusmodi homines sumus, et rogabat eum ut permitteret nos morari in terra sua. Nostrum enim officium est docere homines vivere secundum legem Dei. Ipse vero nos misit ad patrem suum Baatu.

лъскава, каквато е кожата на морската крава. Той е човек чипнос, със среден ръст, на възраст 45 години. До него седеше младата му съпруга и някаква негова дъщеря, твърде грозна, на име Кирина, вече израстнала, седеше заедно с другите по-малки негови дъщери в леглото зад тях. Прочее това жилище принадлежеше порано на някаква християнка, която беше обикнал много и от която беше родена споменатата дъщеря. И въпреки че беше взел за съпруга онази млада жена, все пак дъщерята беше господарка на целия двор, който е бил собственост на майка ѝ. Тогава той нареди да ни запитат какво бихме желали да пием — дали вино, или терациново питие, т. е. ракия от ориз, или лък каракумис, т. е. бистрото шляко на едрия добитък, или лък „бал“, т. е. медовина от мед. Защото тези четири напитки те най-вече употребяват през зимата. Тогава аз отговорих: „Господарю, ние не сме хора, които търсят удоволствие в пиенето. Достатъчно ни е вашето благоволение.“ Тогава той нареди да ни дадат от оризовото питие, което е бистро и вкусно като бялото вино. От пиенето аз пийнах малко от уважение към него. За наше нещастие преводачът ни стоеше до виночерпците. Те му дадоха да пие много и той веднага се напи. Тогава лично канът нареди да донесат соколи и други птици, които взе върху ръката си. Той размисли и след като помълча дълго, нареди да говорим. Тогава трябваше да коленичим. Той лично имаше свой преводач, някаква несторянец, за когото не знаех, че бил християнин, а ние също си имахме преводач, такъв, какъвто беше, макар и вече пиан. Тогава аз казах: „Най-напред въздаваме благодарност и хвала богу, който ни съпровождаше от толкова далечни страни, за да видим хан Мангу, комуто бог даде толкова голяма власт на земята. Ние боготворим Христос, в чието царство ние всички живеем и умираме, и нека самият Христос му даде да живее добре и дълго.“ Защото това именно желат татарите — да се отправят молитви за техния живот. Тогава аз му разказах: „Господарю, ние узнахме за Сархат, че е станал християнин. Възрадваха се християните, които чуха това и особено господни кралят на французите. По тази причина ние отидохме при него и господни кралят му изпрати по нас писмо, в което имаше миролюбиви слова и между другите думи той му даваше следения и за нас, какви хора сме, и го молеше да ни разреши да останем известно време в неговата страна. Прочее наше задължение е да поучаваме хората да живеят според божия закон. Той ни изпрати накрая при

Baatu autem misit nos huc ad vos. Vos estis cui Deus dedit magnum dominum in terra. Rogamus ergo potentiam vestram ut deditis nobis licenciam remanendi in terra vestra, ad faciendum servitium Dei pro vobis et uxoribus et liberis vestris. Non habemus aurum vel argentum vel lapides preciosas que possimus presentare vobis, nisi nosmetipsos, quos presentamus ad serviendum Deo et orandum Deum pro vobis. Ad minus deditis nobis licenciam remanendi donec istud frigus transierit. Socius enim meus est ita debilis quod nullo modo salva vita sua potest amplius laborare in equitando." Ipse enim socius meus dixerat michi infirmitatem suam, et adiuraverat me ut peterem licenciam remanendi. Supponebamus enim bene quod deberet nos redire ad Baatu, nisi de speciali gracia daret nobis licenciam remanendi. Tunc ipse incipit respondere: „Sicut sol est ubique diffundens radios suos, ita mea potentia et ipsius Baatu diffundit se undique. Unde non indigemus auro vel argento vestro." Usque huc intellexi interpretem meum, sed ulterius nullam integram sententiam potui comprehendere: unde percepi bene quod abrius erat. Et etiam ipse Mangu Chan videbatur michi temulentus. In hoc tamen finiunt verba sua, ut visum fuit michi, quod non placebat ei quod prius venissemus ad Sarcach quam ad eum. Tunc ego, videns defectum interpretis, facui, hoc excepto, quod rogavi eum ut non displiceret ei quod dixeram de auro et argento, quia non dixeram quia ipse indigeret talibus vel talia cuperet, sed quia libenter vellemus eum honorare temporalibus et spiritualibus. Tunc fecit nos surgere et iterum sedere, et post pauca ipso salutato exivimus, et scriptores eius et ille interpretis suus, qui nutrit una de filiabus suis, nobiscum; et inceperunt multum inquirere de regno Francie, utrum essent ibi multi arietes et boves et equi, ac si statim deberent ingredi et capere omnia. Et multociens alias oportebat me facere magnam vim in dissimulando indignationem et iram; et respondi: „Multa bona sunt ibi, que vos videbitis si contingat vos illuc ire." Tunc assignaverunt nobis quemdam qui debebat habere curam nostri, et ivimus ad morpachum. Et cum exiremus inde (ituri ad hospi-

неговия баща Бату. Бату пък ни изпрати тук при Вас. Вие сте този, комуто бог даде голямо господарство на земята. И така ние молим Ваше Величество да ни дадете разрешение да останем във Вашата земя, за да извършваме богослужение за Вас и Вашите съпруги и деца. Ние нямаме злато или сребро или пък скъпоценни камъни, които да можем да ви подарим, освен самите нас, които се отдаваме в служба на бога и за да се молим богу за Вас. Дайте ни поне разрешение да останем, докато премине студът, защото моят другар е толкова слаб, че по никакъв начин здравето не му позволява повече да се мъчи да яздя." Прочее моят другар сам ми бе говорил за своята немощ и настойчиво ме бе помолил да поискам разрешение да останем; защото ние добре си давахме сметка за това, че би могло да се наложи ние да се върнем при Бату, освен ако хан Мангу по особено свое благоволение ни разреши да останем. Тогава той, отговаряйки, започна така: „Така както слънцето разпръсва навсякъде лъчите си, така и моята власт и тази на Бату се разпръсва навсякъде. Поради това ние не се нуждаем от вашето злато, нито от среброто ви." Дотук аз разбрах моя преводач, обаче по-нататък ни една цяла мисъл не можах да доловя. По това добре схванах, че беше лъжен. И също така самият хан Мангу ми изглеждаше лъжен. С това завършиха неговите слова и както ми се стори, не му се харесваше, че по-напред бяхме отишли при Сархат, а след това при него. Тогава аз, като видях, че преводачът не е в състояние да превежда, замълчах с изключение на това, че само го попитах, дали не му се понрави това, което бях казал за златото и среброто, защото аз не бях казал, че той се нуждае от такива или че желее такова нещо, а защото ние на драго сърце бихме желали да го почеем както със светски, така и с духовни блага. Тогава той ни накара да се вдигнем и отново да седнем и малко след като той лично ни поздрави, ние излязохме. Заедно с нас излязоха и неговите писари и ози негов преводач, който възпитава една от неговите дъщери. Те започнаха да разпитват за френското кралство, дали там има много овни, говеда и коне, като че ли веднага трябваше да нахлуят и завладеят всичко. И много пъти с голямо усилие трябваше да правя други неща, за да съдържим моето възмущение и гняв. Аз отговорих: „Много блага има там, които вие ще видите, ако се случи да идете там." Тогава те ни определиха някакъв човек, който трябваше да се грижи за нас, и ние отидохме при монаха. И когато бяхме излезли оттам, за да идем в квартирата си,

cium, venit ad nos predictus interpres dicens: „Manguchan competitur vobis et dat vobis spacium morandi hic per duos menses: tunc transactum erit magnum frigus. Et mandat vobis, hic prope ad decem dietas est civitas bona, que dicitur Caracorum. Si vultis illuc ire, ipse faciet vobis ministrare necessaria; si autem vultis hic manere, potestis, et habebitis necessaria. Tamen laboriosum erit vobis equitare cum curia.“ Et ego respondi: „Dominus custodiat Manguchan et det ei bonam vitam et longam! Nos invenimus hic isolam monachum, de quo credimus quod sit sanctus homo et quod per voluntatem Dei venerit ad partes istas. Unde libenter staremus cum eo, quia monachi sumus et diceremus orationes nostras simul pro vita ipsius Chan.“ Tunc ille silens recessit. Et ivimus ad domum magnam, quam frigidam invenimus et absque materia ignis, adhuc ieiuni a cibo, et nox erat. Tunc ille, cui recommendati eramus providit nobis de materia ignis et de modico cibo. Ductor noster reversus est ad Baatu, postulans a nobis unam carpitam, sive unum lapetium, quod relinqueramus de mandato eius in curia Baatu. Concessimus, et ipse pacifice recessit, postulans dextram nostram et dicens culpam suam. Permiserat nos habere famem vel sitim in via. Condonavimus ei, pariter ab ipsa et a tota familia sua postulantes veniam si quod eis malum exemplum ostendissemus. Invenit nos quedam mulier de Metis in Lotaringia, que capta fuit in Hungaria, nomine Pascha, que fecit nobis magnum pascha pro posse suo, et spectabat ad curiam illius domine que fuerat cristiana, de qua dixi superius, que narravit nobis inauditas paupertates quas sustinuerat antequam venisset ad curiam. Sed modo erat ei satis bene. Habebat enim juvenem maritum rutenum, de quo habebat tres puerulos valde pulchros, qui sciebat facere domos, quod est bonum artificium inter eos. Insuper narravit nobis quod apud Caracorum esset quidam magister aurifaber, Willelmus nomine, oriundus Parisius: cognomen eius est Buchier, et nomen patris eius Laurentius Buchier. Et adhuc credit se habere fratrem super Magnum Pontem, nomine Rogerus Buchier. Dicebat etiam illi michi quod ipse haberet quendam juvenem quem nutrierat, quem habebat pro filio, qui erat optimus interpres. Sed Manguchan tradiderat dicto magistro trescenta iarcot, hoc est tria milia marcorum, et L artifices pro opere quodam faciendo: itaque time-

при нас дойде гореспоменатият преводач, извайки. „Хан Мангу ни съчувствува и ни дава два месеца време да пребиваваме тук. Тогава ще бъде преминал големият студ. Ханът ни нарежда да ни се предаде, че тук поблизо, на 10 дни път, има хубав град, който се нарича Каракорум. Ако желаете да идете там, той лично ще нареди да ви се услужи с необходимото. Също така, ако ли пък желаете да останете тук — можете и ще имате необходимите неща. Все пак мъчително ще бъде за вас, да ладите заедно със стана.“ Аз отговорих: „Бог да пази хан Мангу и да му даде хубав и дълъг живот. Ние срещнахме тук същия монах, за когото повярвахме, че е свет човек и че по божия воля е дошъл в тази страна. Поради това ние на драго сърце ще живеем заедно с него, защото сме монаси. Заедно ще произнасяме нашите молитви за живота на хана.“ Тогава той мълчаливо се отдалечи. Ние отидохме до големия жилище, което намерихме студено и все още без гориво и бяхме лишени от всякаква храна, а беше нощ. Тогава този, комуто бяхме предадени, ни снабди с гориво и с малко храна. Нашият водач се върна при Бату, след като поиска одеалото или килима, който бяхме оставили по негово нареждане в двора на Бату. Ние се съгласихме и самият той смирено се отдели от нас, като поиска нашата десница и призна своята грешка. Той бе допуснал да търпим глад и жажда по пътя. Ние му простихме и същевременно понскахме от него и от хората му извинение, ако сме им причинили нещо лошо. Срещна ни някаква жена от Metz в Lotaringia, която бе хваната в плен в Унгария, на име Пасха, която много ни съчувствуваше, доколкото можеше. Тя принадлежеше към двора на онази господарка, която беше станала християнка и за която ви споменах по-горе. Пасха ни разказа нечуваната бедност, която бе понесла, преди да дойде в двора. Сега обаче тя имаше всичко достатъчно, защото имаше млад мъж рутенец, от когото беше добила три много хубави момченца. Той умееше да строи къщи, което у тях е добър занаят. Освен това тя ни разказа, че в Каракорум имало някакъв майстор златар на име Вилхелм, родом от Париж. Фамилното му име е Бушиє, а омето на баща му — Лаврентий Бушиє. И той и досега вярва, че той има брат под Големия мост на име Рожер Бушиє. Тя ни разказваше също, че той имал някакъв младеж, когото бе отхранил като свой син, който беше най-добрият преводач. Хан Мангу бе дал на споменатия майстор 300 яскота, т. е. 3000 марки и 50 занаятчий за извършва-

bat quod non posset filium suum mittere ad me. Ipsa enim audierat in curia dicentes ei: „Homines qui venerunt de terra tua sunt boni viri, et Manguchan libenter loqueretur eis, sed interpret eorum nichil valet.“ Ideo erat sollicita pro interprete. Tunc scripsi dicto magistro de adventu meo, rogans eum ut si posset mittere mihi filium suum, et scripsit quod in illa latione non posset, sed in sequenti compleretur opus suum et tunc mitteret eum mihi.

Stabamus ergo cum aliis nunciis, et aliter fit de nunciis in curia Baatu et curia Mangu. In curia enim Baatu est unus iam ad latus occidentale, qui recipit omnes venientes ab occidente, et sic de aliis regionibus mundi. Sed in curia Mangu omnes sunt simul sub uno iam, et possunt se mutuo visitare et videre. In curia Baatu ignorant se, et nescit unus de alio utrum sit nuncius, quia nesciunt hospitalia mutua, nec vident se nisi in curia. Et quum unus vocatur, alius forte non vocatur: non enim vadunt ad curiam nisi vocati. Invenimus ibi quemdam cristianum de Damasco, qui dicebat se venisse pro soldano de Monte Regali et de Grac, qui volebat fieri tributarius et amicus Tartarorum. Anno etiam precedenti antequam venirem illuc, fuerant ibi quidam de Acon Clericus, qui vocabatur Raimmundum, sed in veritate nomen eius erat Theodolus. Et arripuerat iter de Cipro cum fratre Andrea, et ivit cum eo usque in Persidem, et comparavit sibi quedam organa ab Ammerico ibi in Perside, et remansit post fratrem Andream. Fratre Andrea reverso, ipse processit cum organis suis et pervenit ad Manguchan. Qui requisitus pro quo venisset, dixit quod ipse erat cum quodam sancto episcopo cui Deus miserat literas de celo scriptas literis aureis et mandabat ei quod mitteret ad dominum Tartarorum, quia futurus erat dominus orbis terrarum, et quod persuaderet hominibus quod facerent pacem cum eo. Tunc dixit ei Mangu: „Si attulisses literas illas que de celo venerunt et literas domini tui, tunc bene venis-

нетъ на някаква работа. И така, той се страхуваше, че не би могъл да изпрати при мене своя син. Наистина самата тя бе чула в двора да ѝ казват: „Хората, които дойдоха от твоята земя, са добри мъже и хан Мангу на драго сърце би разговарял с тях, но преводачът им е негоден.“ По тази причина тя се бе загрижила за преводач. Тогава аз писах на споменатия майстор за моето идване, като го помолих, ако може да ми изпрати своя син. Той ми отговори, че през този месец не би могъл, но през следващия би могъл да завърши своята работа и тогава ще ми го изпрати.

Ние живеехме въпреки заедно с другите пратеници. И по различен начин се постъпва в двора на Бату и в двора на Мангу с пратениците. Прочее в двора на Бату има един ям на западната страна на стана, който приема всички идващи откъм запад, и такива ямове има и за другите посоки на света. В двора на Мангу всички се обслужват от един ям и могат взаимно да се посещават и виждат. В двора на Бату те не се познават и всеки от тях не знае за другия, дали е пратеник или не, защото те не си знаят квартирите един на друг, нито се виждат освен в двора. И тогава, когато канят единия, не повикват може би другия. Защото те огиват в двора само ако бъдат повикани. Там ние намерихме някакъв християнин от Дамаск, който казваше, че е дошъл от името на султана на Монте Регали и Крак¹⁴⁷ — султанът искаше да плаща дан на татарите и да стане техен приятел. Още в предишната година, преди да дойда при татарите, тук е бил някой си клирик от Анкона, който се наричаше Раймунд, обаче в действителност името му беше Теодол. Той беше тръгнал на път от остров Кипър заедно с брат Андрей и отишъл с него чак в Персия. Той си набави един църковен музикален инструмент чак от Аморик, там някъде в Персия, и остана там и след брата Андрей. След като братът Андрей се върна, той продължи пътя, носейки своите инструменти и пристигна при хан Мангу. Той, запитан за какво бе дошъл, казал, че самият се придружава от някакъв епископ — светец, комуто Господ бе провондирал писмо от небето, написано със златни букви, и му заръчвал да изпрати човек при владетеля на татарите, защото той щял да бъде господар на целия свят, и че този човек би могъл да убеждава хората да живеят в мир с него. Тогава Мангу му каза: „Ако ти беше донесъл това писмо, което е дошло от небето, и писмо от твоя господар тогава щеше да си добре дошъл.“

¹⁴⁷ Градове в Персия.

ses." Tunc respondit quod afferebat literas, sed erant cum aliis rebus suis super saginarium quendam indomitum qui evadens fugerat per silvas et montana, ita quod amiserat omnia. Et bene est verum quod tales casus frequenter contingunt. Unde oportet quod homo valde caute teneat equum suum, quum descendit pro necessitate. Tunc quesivit Mangū nomen episcopi. Dicebat quod vocaretur Oto. Unde dicebat illi de Damasco et magistro Willelmo quod fuerat clericus domini legati. Tunc quesivit ipse Chan in cuius regno esset. Cui respondet quod sub rege quodam Francorum qui vocabatur rex Moles. Audierat enim iam de eo quod contingerat apud Mensuram, et volebat dicere quod esset de vestris hominibus. Insuper dicebat ipsi Chan quod Saraceni erant inter Francos et ipsum, qui impediebant viam: quod, si via esset aperta, mitterent nuncios et facerent libenter pacem cum eo. Tunc Manguchan quesivit si velle ducere nuncios ad illum regem et ipsum episcopum. Respondit quod sic, etiam ad papam. Tunc Mangū fecit fieri arcum fortissimum quem duo homines vix poterant tendere, et duos boussiones quorum capita erant argentea, plena foraminibus, et sibulant quum iaciuntur quasi fistule. Et inlunxit ipsi Moal, quem debebat mittere cum dicto Crodelo: „Tu ibis ad regem illum Francorum, ad quem iste te ducet, et offeres ei ista ex parte mea. Et si vult habere pacem nobiscum, et nos aquiremus terram super Saracenos usque ad ipsum, et concedimus ei residuum terre usque in occidentem. Sin autem, referas arcum ad nos et sigittas, dicens ei quod talibus arcibus longe iacimus, et fortiter percutimus." Tunc fecit exire ipsum Theodolum, cuius interpretes erat filius magistri W., et ipso audiente dixit ipsi Moal: „Tu ibis cum isto homine, explora vias bene et regionem et civitates et castra et homines et armorum." Tunc ipse iuvenis increpavit ipsum Theodolum, dicens quod male faceret ducendo nuncios Tartarorum secum, qui non ibant nisi

Той отговори тогава, че е носел със себе си писмо, но то е било заедно с другите негови вещи върху някакво необуздано товарно животно, което било побегнало през гори и планини, така че всичко загубило. И действително такива случаи там често стават. Поради това трябва човек твърде предпазливо да държи своя кон, когато слеза от него, за да свърши някоя работа. Тогава Мангу попита за името на епископа. Той казваше, че се бил наричал Одо. Поради това той казваше на този от Дамаск и на майстор Вилхелм, че бил кюрлик на господина легата. Тогава самият хан Мангу го запитал в чие царство е бил той. Той му отговорил, че бил човек на някакъв французки владетел, който се наричаше крал Молес¹⁴⁰. Впрочем от него бил узнал това, което бе станало при Манзур¹⁴¹, и е искал да каже, че е от вашите приближени. Освен това той беше казал на хана, че сарацините са застанали на пътя между французите и него и препречвали пътя. Защото ако пътят би бил отворен, французите щяха да изпратят пратеници и на драго сърце щяха да сключат мир с него. Тогава хан Мангу попита дали [Теодол] би пожелал да заведе пратеници при споменатия крал и до самия епископ. Той отговори, че е съгласен — дори и при папата. Тогава Мангу нареди да бъде направен твърде як лък, който двама души едва можеха да обтегнат, и две рибобразни стрели, чиято глава бяха от сребро и изпълнени с канали, които свирят като пищали, когато биват хвърлени. А на монголеца, когото трябваше да изпрати със споменатия Теодол, ханът възложи: Ти ще отидеш при този французки владетел, при когото той ще те заведе, и ще му поднесеш тези оръжия от мое име. Ако кралят поиска да живее в мир с нас, то ние ще покорим земята на сарацините чак до самия него и ще му отстъпим останалата част от света на запад. В противен случай лък ти върни обратно при нас лъка и стрелите, като му кажеш, че с такива лъкове бием надалеч и здраво пробиваме." Тогава той нареди да излезе самият Теодол, чиято преподател бе синът на майстора Вилхелм и в негово присъствие каза на същия монголец: „Ти ще вървиш с този човек. Добре разузнай пътищата и местността, и градовете и крепостите, и хората и тяхното оръжие." Тогава младежът упрекна самия Теодол, като казваше, че эле ще постъпи, водейки със себе си пратеници на татарите, които не ще отидат за друго, а само за разузнавателна цел. То-

¹⁴⁰ Може би това е пропачение на името Louis, т. е. Людовик IX Свети. ¹⁴¹ Манзур е гр. в Долен Египет, на десния бряг на р. Нил — Дниета. През 1220 г. тук е бил разбит в плен и плен франкският крал Людовик IX Свети.

causa explorandi. Tunc respondit quod poneret eos in mari, ita quod nescirent unde venissent aut quorsum redirent. Dedit etiam Mangu ipsi Moal bullam suam, platam scilicet auream ad latitudinem unius palme et longitudinem semis cubiti, in qua scribitur mandatum suum. Qui illam fort. potest imperare quod vult, et fit sine mora. Sic ergo venit Theodolus usque ad Vastacium, volens transire ad papam et decipere papam sicut deciperat Manguchan. Tunc Vastacius quesivit ab eo, si haberet litteras pape, quod esset nuncius et quod deberet ducere nuncios Tartarorum. Ipsum autem non valentem ostendere litteras cepit et spoliavit omnibus que acquisiverat et posuit in carcerem. Ipse vero Moal incurrit infirmitatem et mortuus est ibi. Vastacius vero per famulos ipsius Moal remisit bullam auream ipsi Manguchan, quibus ego obviavi apud Arseron, in introitu Turquie, qui narraverunt michi eventum ipsius Theodoli. Tales trufatores currunt per mundum, quos Moal interficiunt cum possunt eos deprehendere.

Instabant autem dies Epiphanie, et ille monachus armenus, Sergius nomine, dicebat michi quod ipse baptizaret Manguchan in die festo. Ego autem rogavi eum quod omnibus modis laboraret ut interesset ita quod possem prebere testimonium de visu. Et ipse spondit. Venit dies festus, non vocavit me monachus; sed hora sexta fui vocatus ad curiam, et vidi monachum cum sacerdotibus revertentem de curia cum cruce sua, et sacerdotes cum turribulo et evangelio. Ipsa enim die fecerat convivium Manguchan, et mos eius est quod talibus diebus quos divini sui dicunt ei festos vel sacerdotes nestorini aliqui sacros, quod ipse tunc tenet curiam, et talibus diebus primo veniunt sacerdotes cristiani cum suo apparatu, et orant pro eo et benediciunt cilum suum. Istis recedentibus, veniunt sacerdotes Sarraceni et faciunt similiter. Post hos veniunt sacerdotes ydolatre, idem facientes. Et dicebat michi monachus quod solum credit christianis, tamen vult ut omnes orent pro eo. Et ipse mentiebatur, quia nullis credit, sicut postea audietis, cum omnes sequuntur curiam suam, sicut musce mel, et omnibus

гава той отговори, че ще ги остави в морето така, че да не знаят нито откъде са дошли, нито накъде да се върнат. Мангу даде на този монголец своята була, т. е. златна плочка, шпрока, колкото една длан, и дълга половин лакът, в която се вписва неговото поръчение. Този, който носи такава була, може да заповядва каквото пожелае и то се изпълнява незабавно. И така Теодол отишъл чак при Ватаци, искайки да премине през страната му на път за папата и да измами папата — така, както бе измамил хан Мангу. Тогава Ватаци го попитал дали има писмо до папата за това, че е пратеник и че трябва да води пратеници на татарите. Като не бил обаче в състояние да покаже писмо, [Ватаци] го хванал и му отнел всичко, което бил придобил, и го хвърлил в затвора. А самият монголец се разболял и умрял там. Ватаци наистина върнал на хан Мангу златната була на този монголец чрез свои служители, които аз срещнах при Ерзерум, на границата на Турция, и те ми разказаха как е свършил Теодол. Такива измамници бродят по света и монгоците ги убиват, когато успеят да ги заловят.

Предстоеше денят на Богоявление¹²⁰ и един арменски монах, на име Сергий, ми казваше, че той щял да покръсти хан Мангу на деня на празника. Аз пък го помолих да се погрижи с всички средства, щото да присъствавам и да мога да дам сведение за това като очевидец. Той ми обеща. Дойде денят на празника. Монахът не ме извика, обаче в шест часа бях извикан в двора и аз видях монаха заедно с другите свещеници да се връща от двора със своя кръст, както и свещениците, с кадилница и евангелие [а ръка]. Защото на този ден хан Мангу бе дал угощение. Той има обичай на такива дни, които неговите прорицатели му съобщат, че са празници, или неговите несторнянски свещеници — че са свети дни, самият той да събира целия двор и на такива дни при него най-напред идват християнски свещеници със своите одежди и се молят за него и благославят неговия потир. Когато те си огледат, дохождат сарацинските свещеници и правят същото. След тях идват свещениците на идолопоклонниците, които правят същото. Монахът ми казваше, че ханът вярва само на християните и все пак обаче желае всички да се молят за него. И сам [ханът] лъжеше, защото никому не вярваше, както по-късно ще узнаете. Наистина всички споделят двора му така, както мухи [налият на] мед, и на всички той дава [достъп] и така

¹²⁰ Т. е. 6 януари.

fat, et omnes credunt se esse familiares eius, et omnes prophetant ei prospera. Tunc sedimus ante curiam suam per longum spatium, et attulerunt nobis carnes ad comedendum, quibus respondi quod non comederemus ibi, sed si vellent nobis providere de cibo, providerent nobis apud domum nostram. Tunc dixerunt: „Eatis ergo ad domum vestram, quia alia de causa non fuistis vocati nisi ut comederetis.“ Reversi ergo sumus per monachum, qui erubescerat de mendacio quod dixerat michi, et ideo nolui ponere eum in verbis de illa materia. Quidam tamen nestorini volebant michi asserere quod esset baptizatus, quibus dicebam quod nunquam crederem nec aliis dicerem, ex quo non videram. Venimus ad domum nostram frigidam et vacuum. Lectisternia providebant et coopertoria. Afferebant etiam nobis materiam ignis, et dabant carnem unius arielis parvi et macilenti tribus nobis, cibum pro sex diebus, cotidie, et scutellam plenam de mellis et unam quartam in die de cervisia de milio, et mutuabant caldariam et tripodem ad coquendum carnem nostram; quae cocta, milium coquebamus in brodio carniolum. Iste erat cibus noster, et bene suffecisset nobis, si permisissent nobis comedere in pace. Sed tot sunt famelici quibus non providetur de cibo, qui quam cito videbant nos parare cibum ingerebant se super nos, quos oportebat comedere nobiscum. Ibi expertus sum quantum martirium sit largiri in paupertate.

Tunc incepit frigus invalescere, et misit nobis ipse Manguchan tres pelliceas de pelli-bus papionum, quorum pilum vertunt extra, quos recepit cum gratiarum actione. Quesi-verunt etiam qualiter haberemus necessaria ciborum. Quibus dixi quod modica cibaria sufficiunt nobis, sed domum non haberemus in qua possemus orare pro Manguchan. Tugurium enim nostrum erat ita parvum quod non poteramus stare erecti in eo nec aperire libros quam cito faciebamus ignem. Tunc retulerunt verbum ad eum, et misit ad monachum cognoscere si vellet societatem nostram, qui gaudenter respondit quod sic. Ex tunc provisum est nobis de meliori domo, et decendimus cum monacho ante curiam, ubi nullus hospitabatur nisi nos et divinatores eorum; sed illi propinquius et ante curiam maioris domine; nos autem in extremitate versus orientem, ante curiam ultime domine. Istud autem est pridie octavus Epiphaniae. In crastino, scilicet in octavis Epiphaniae, convenerunt om-

всички вярват, че са негови доверени хора и всички му предсказват успехи. Тогава ние поседяхме дълго време пред неговия двор. Донесоха ни месо за ядене, при което аз отговорих, че няма да ядем там, но ако искат да ни предвидят храна, да ни снабдят в нашето жилище. Тогава те казаха: „Идете впрочем у дома си, защото вие бихте повикани тук не за друго, а само за да се нахраните.“ Ние се върнахме с монаха, който се червеше за лъжата, която ми беше казал, и затова аз не пожелах да му дам възможност да говори за това. Все пак някои несторнянци искаха да ме убедят, че [ханът] бил покръстен. На това аз отвърщах, че никога не бих повярвал, нито пък бих казал на други поради това, че не съм виждал. Ние отидохме в нашето студено и празно жилище. Снабдяваха ни с легла и завивки. Донасяха ни също гориво и ни даваха месо от един малък и мършав овен за нас тримата, храна за шест дни, ежедневно по една чиния, пълна с мед, и по една кварта на ден просено питие и нагласяваха гърнето и трикожинка за варене на нашето месо. Когато то биваше сварено, ние сварявахме просо във водата, където беше вряло месото. Такава беше нашата храна. И тя добре щеше да ни стига, ако ни бяха оставяли да я изядем на спокойствие. Обаче толкова гладни хора има, които не седоволюстват с храна и които веднага щом видят, че ние приготвяме храната, така ни се натрапваха, че се налагаше и те да ядат с нас. Тук аз изпитах колко е мъчно да бъдеш шельр в бедността си.

Тогава студът започна да се усилва и хан Мангу лично ни изпрати три кожуха от диви кучета, чиято козина се обръща навън и които ние взехме с жест на благодарност. Запихаха също какви храни са необходими. Аз отговорих на това, че малко храна ни е достатъчна, но че нямаме дом, в който да се молим за хан Мангу — защото нашата хижа бе толкова малка, че ние не можехме да стоим в нея изправени, нито да отворим книгите, щом палехме огън. Тогава те предадоха казаното на хана и той изпрати човек при монаха да узнае, дали същият би желал нашето съжителство, а той с радост отговори, че желае. Оттогава ние се снабдихме с по-хубав дом и слизахме с монаха пред двора, където никой освен нас и неговите прорицатели не се приемаше. Последните обаче стояха по-близо и пред самия двор на по-голямата господарка. Ние пък заставахме там — на източния край, пред двора на първата господарка. Това е вече навечерието на осмия ден след Богоявление. На сутринта, вече на неделния ден след Богоявление, всички несторнянски

nes sacerdotes nestorini ante diem ad capellam, et pulsaverunt tabulam, et cantaverunt matutinas solempniter, et induerunt se ornamentis suis, parantes turribulum et incensum. Et dum sic expectarent in ipsa arca ecclesie, prima uxor, nomine Catofa Caten (caten idem est quod domus, Cotofa proprium nomen), ingressa est capellam cum aliis dominabus pluribus et cum filio suo primogenito, nomine Balcu et aliis parvulis suis; et prostraverunt se in terram dando frontes more nestorinorum, et post hoc tetigerunt omnes ymagines manu dextra, osculando semper manum post tactum; et post hoc dederunt dexteras omnibus circumstantibus in ecclesia. Hoc est enim mos nestorinorum ingredientium ecclesiam. Tunc cantaverunt sacerdotes multa, dando incensum domine in manu sua; et ipsa ponebat illud super ignem, et tunc thurificabant ei. Post hoc, cum iam esset clara dies, ipsa incepit deponere ornamentum capitis sui, quod dicitur hocca, et vidi calvariam eius nudam et ipsa tunc precepit quod extremus, et in exeundo vidi afferri pelium de argento. Utrum baptizaverunt eam vel non, ego nescio; sed scio quod ipsi ne celebrant missam in tentorio, sed in ecclesia stabili. Et in Pascha vidi eos baptizare, et cum magna solempnitate consecrare fontes, quod tunc non fecerunt. Et dum ingressi essemus domum nostram, venit ipse Manguchan, et ingressus est ecclesiam sive oratorium, et allatus fuit lectus aureus super quem ipse sedit iuxta dominam ex opposito altaris. Tunc vocati sumus ignorantes quod venisset Mangu, et ianitores scrutati sunt nos, ne haberemus scutellos super nos. Ingressus autem oratorium, habens Bibliam et breviarium in pectore. Primo inclinavi me ad altare et postea ipsi Chan, et transeuntes stetimus inter monachum et altare. Tunc fecerunt nos psallere psalmum more nostro et cantare. Cantavimus autem de prosa illa: „Veni, Sancte Spiritus.“ Ipse autem Chan fecit sibi afferri libros nostros, Bibliam et breviarium, et quesivit de ymaginibus diligenter, quid significarent. Nestorini responderunt ei pro velle suo, quia interpret noster non erat nobiscum ingressus. Etiam cum prima vice fueram antecum, habebam Bibliam in pectore, quam fecit sibi afferri, et multum respexit eam. Tunc ipse recessit, et domina remansit ibi et distribuit munera omnibus cristianis qui ibi erant.

свещеници се събраха пред настъпването на деня в параклиса. Те удържа по дъска и изпяха сутриншвата служба тържествено, после облякоха своите одежди и приготвиха кадилницата и тамяна. Докато така те стояха, първа дойде на площадката пред църквата първата съпруга на хана, на име Котога Катен (Катен е същото, каквото е госпожа, Котога е собствено име). Тя влезе в параклиса с многото други госпожи и своя първороден син на име Балку и с другите си деца. Те се проснаха на земята, допирайки челата си по nestorиянски обичай и след това докоснаха с дясната си ръка всички икони, като след всяко допиране трябваше да целуват ръката си. И след това те подаваха десницата си на всички, които стоеха наоколо в църквата. Впрочем такъв е обичаят на nestorияните, когато влизат в черква. Тогава свещениците пяха много, като подаваха тамяна в ръката на господарката. А тя го поставяше върху огъня и тогава я прекадяваха. След това, когато вече се разсъмна, тя започна да сваля украшението от главата си, което се нарича бока, и аз видях оголена плешивостта на главата ѝ. Тогава тя нареди да излезем и на излизане аз видях, че донесоха сребърния купел. Дали са я покръстили или не, аз не разбрах. Знал обаче, че те не извършват своето богослужение в палатка, а в солидно построена църква. На Великден аз ги видях да кръщават и с голяма тържественост да освещават кръщелната вода, което тогава не правеха. Докато ние влязохме в нашия дом, дойде самият хан Мангу. Той влезе вътре в черквата или молитвения дом. Там му бе занесено златно легло, на което седна той редом с госпожата срещу олтара. Тогава ни извикаха, без да знаем, че бе дошъл Мангу, и пазиците ни претърсиха да не би да имаме у нас ножове. Аз също влязох в молитвения дом с библия и требник на гърдите. Най-напред аз се поклоних на олтара и след това на самия хан и като преминахме покрай него, застанахме между монаха и олтара. Тогава ни накараха да изпеем псалма по нашия обичай и да пеем. Ние запяхме от текста следното: „Ела [при нас], о, свети дух.“ Тогава самият хан нареди да му бъдат занесени нашите книги, библията и требника и питаше усърдно за картините, какво означават. Nestorияните му отговориха каквото желаеха, защото нашият преводач не бе влязъл с нас. Като когато за пръв път бях при него аз носех библията на гърдите си, която той нареди да му бъде занесена и дълго време я разглежда. Тогава той се оттегли, а госпожата остана там и раздаде подаръци на всички християни,

Monacho dedit unum iascot, et archidiacono sacerdotum aliud. Coram nobis fecit poni unum nasic, hoc est pannum latum sicut cooperatorium lecti et longum valde, et unum buccaranum; que cum nollem recipere, miserunt interpreti, et ipse habuit sibi. Nassic attulit usque in Ciperum, quem vendidit octoginta besanciis de Cipro, sed deterioratum multum fuerat in via. Tunc allatus fuit potus, cervisia scilicet de risio et vinum rubeum, sicut vinum de Rupella, et cosmos. Tunc domina tenens citharam in manu plenum, flexis genibus, petebat benedictionem, et sacerdotes omnes cantabant alta voce, et ipsa bibebat totum. Etiam me et socium meum oportuit cantare alta vice, quum voluit bibere. Quando fuerunt omnes fere ebrui, tunc allatus est cibus, caro scilicet unius arietis, que statim fuerat devorata, et post hoc pisces magni qui dicuntur carpes, sine sale, sine pane, de quibus comedi. Ita deduxerunt diem usque ad vespeream. Et cum iam esset ipsa domina temulentia, ascendit bigam, sacerdotibus cantantibus et ululantibus, et ixit viam suam. Sequenti dominica, cum legitur: „Nuptie facie sunt in Chana,” venit filia ipsius Chana, cuius mater fuerat cristiana, et fecit similiter, non tamen cum tanta solemnitate, non enim dedit munera, sed dedit sacerdotibus bibere usque ad ebrietatem, et comedere milium frictum.

Ante dominicam in septuagesima ieiunant ipsi Nestorini tres dies, quos vocant ieiunium Jone, quod predicavit Ninivitis; et Armeni tunc ieiunant quinque diebus, quod ipsi vocant ieiunium sancti Serkis, qui est maior sanctus inter eos, quem Greci dicunt fuisse canon. Nestorini incipiunt feria tertia ieiunium, et terminant feria quinta, ita quod feria sexta comedunt carnes. Et ego vidi tunc temporis quod cancellarius, hoc est maior scriptor curie, nomine Bulgai, fecit eis tunc temporis pitanciam de carnibus in feria sexta; et bene dixerunt eas cum magna sollempnitate, sicut benedixit agnus paschalis. Tamen ipse non comedit, et hoc ex doctrina magistri Willelmi parisiensis, qui est multum familiaris eius. Ipse monachus mandavit Mangu ut ieiunaret per illam ebdomadam, quod et fecit ut audivi. Itaque in sabbato LXX^a, quando est quasi pascha Hermenorum, iimus proces-

с които бяха там. На монаха тя даде един йаскут¹⁵¹ и на архидякона на свещениците — още един. Пред нас тя разпореди да се постави „настик“¹⁵², т. е. парче плат, широко, колкото завивка на легло и твърде дълго, както и парче брокатна тъкан. Той като аз не пожелах да ги приема, те ги изпратиха на преводача и той ги задържа за себе си. Насикът той отнесе със себе си чак в Кипър и го продаде за 80 кипърски безанса¹⁵³, обаче той те бе много протрил по пътя. Тогава бе донесено питие, т. е. ракия от орнз и кининово вино, както и вино от град Рупел, и кумис. Тогава господарната, държейки пълна потир в ръка, бе коленичила и молеше благословия; всички свещеници пееха на висок глас и тя изпи целия потир. Също и аз и другарят ми трябваше да пеем пак когато тя пожела да пие. Когато всички бяха почти пияни, тогава бе донесена храна — месото на един овен, което веднага бе изядено, и след това големи риби, които наричат шарани — без сол и без хляб, от които ядох и аз. Така прекараха деня чак до вечерта. И когато вече и самата господарка беше пияна, тя се качи на колата заедно с жреците, които пееха и въеха, и пое своя път. На следващата неделя, когато се чете „Сватбата се извърши в Чана“, дойде дъщерята на самия хан, чиято майка бе християнка и направи подобно [угощение], но не с такава тържественост, защото тя не раздаде поларийи, а даде на свещениците да пият до напиване и да ядат варено просо.

Пред неделата на Седемдесетница¹⁵⁴ тези несториянци постят три дни, което наричат пост на Йона — така бе проповядвал Нинивитис. Тогава и арменците постят пет дни, което те наричат пост на свети Серкис, който у тях е голям светец и за когото гърците казват, че бил обявен за светец. Несториянците започват поста във вторник и го завършват в четвъртък, така че на шестия ден те вече ядат месо. И аз видях по това време, че архиварят, т. е. великият писар на двора, на име Булгай, направи в това време, в петък, угощение с месо. Те благословиха с голяма тържественост месото, така както се благославя великденско агне. Все пак самият [Булгай] не яде от месото, спазвайки поучението на майстор Вилхелм Парижанин, който е много близък с него. Самият монах накара Мангу да пости през тази седмица, което той и направи, както узнах. И така в събота на Седемдесетница, когато е нещо като Великден за арменците,

¹⁵¹ Етинска пласък (от турск. йасъ — сплескан и йастъ — 4 пръста широко, вж. Р а д л о в. Словарь тюркских наречий), т. е. сребърен плосък дискът, използван като монета с висока стойност. ¹⁵² Златен брокат от холрина, произвеждан в Китай. ¹⁵³ Безанси е изначално обозначение на византийската златна монета колинд, известен под името перпер. ¹⁵⁴ Седемдесетница през 1254 г. е била на 1 февруари.

sionaliter ad domum Mangu; et monachus et nos duo, scrutati prius utrum haberemus cutellus, ingressi sumus cum sacerdotibus eorum eo. Et dum ingrediemur exibat quidam famulus exportans ossa scapularum arietum, combusta usque ad nigredinem carbonum, super quo miratus sum valde quid sibi vellet. De quo cum postea inquisivissem, intellexi quod nichil facit in toto mundo quin primo consulat in ossibus illis, unde nec permittit hominem ingredi domum suam, primo consulat os illud. Quod genus divinationis ita fit: quando vult aliquid facere, facit sibi attetri tria de ossibus illis nondum combustis, et tenens ea cogitat de illo facto de quo vult consulere, utrum faciet vel non; et tunc tradit famulo ossa ad comburendum. Et sunt due parvule domus, iuxta domum in qua iacet, in quibus comburantur ossa illa, et queruntur diligenter cotidie per totam herbergiam. Combustis ergo illis usque ad nigredinem, referuntur ei, et tunc ipse inspicit si ossa fissa fuerint ad calorem ignis recte per longum. Tunc via aperta est quod ipse debeat facere. Si autem crepata fuerint ossa ex transverso, vel pecie rotunde exilierunt, tunc non facit. Semper enim finditur ipsum os in igne, vel quedam tela que est extensa desuper. Et si de tribus unum recte findatur, ipse facit. Cum ergo ingressi essemus coram eo, premoniti prius ne tangeremus limen, sacerdotes nestorini tulerunt ei incensum, et ipse posuit super turribulum, et incensaverunt ei. Tunc cantaverunt benedicendo potum suum, et post eos dixit monachus benedictionem suam, et ultimo oportebat nos dicere. Et cum vidisset nos tenentes Biblias coram pectore, fecit sibi offerri, ut videret, quas multum diligenter respexit. Tunc postquam ipse biberat et maior sacerdotum servierat ei de capho, dederunt sacerdotibus bibere. Post hoc egressi sumus, et socius meus remansit posterius, et tamen cum essemus extra, socius meus, cum debuisset axice post nos, vertit faciem ad ipsum Chan, inclinans se ei, et tunc sequens nos offendit ad limen domus; et cum nos prederemus cum festinatione versus domum Baltu filii eius, iniecerunt observantes limen manus in socium meum, et fecerunt eum stare ne

ние отидохме в шестине до жилището на Мангу. Монахът и ние двамата, претърсени предварително за имаме ножове, влязохме с жреците при него. И докато ние влязохме, излизаше някакъв слуга, който изнасяше кости от донатките на овни, изпечени чак до цвета на черен въглен, на което твърде много се зачудих, че ханът бе пожелал такива неща. Когато по-късно запитах за това, разбрах, че ханът не предприема нищо, преди да потърси решение в тези кости. Поради това той не разрешава никому да влиза в жилището му, преди да се допита до такава кост. Този начин на гадаене се извършва така: когато желае да предприеме нещо, той нарежда да се занесат три от тези кости, преди още да са изпечени, и като ги държи, той мисли върху тази работа, за която иска да се посъветва дали да я извърши или не. И тогава предава на слугата костите за изгаряне. Има две малки помещения до жилището, в което ханът лежи. В тях се изгарят тези кости и поскен ден такива кости усърдно се търсят по целия стан. Най-после след като костите са изпечени до почерняване, те отново му се донесат, и тогава той преглежда дали от жарта на огъня костите са се пропукали направи по дължината. Тогата е открит пътя за онова, което би трябвало да се извърши. Ако ли костите са изпочупени напречно или ако са се отделили кръгли късчета от тях, тогава не предприема нищо. Прочее в огъня винаги се разпуква костта и твърдата парку ное. И ако от трите кости едната се разпуква правилно, той предприема замисленото. Когато най-после влязохме при хана, предупредени преди това да не допираме прага, nestorинските свещеници му донесоха тамян и той лично го постави върху кадманицата и върху него запали огън. Тогата nestorинците пяха, за да осветят неговото питие. След тях монахът произнесе своята благословия и най-накрая трябваше и ние да си кажем (благословието). И след като видях, че ние държим библията пред гърдите си, нареди тя да му се занесе, за да я види. Той дълго време внимателно я разглежда. Тогата, след като той бе пил и великият жрец му служеше с потира, те дадох на жреците да пият. След това ние излязохме и моят другар остана след мене. Когато най-после бяхме навън, моят другар, когато е трябвало да излезе след нас, обръща лице към самия хан, като му се покланя, и тогава, като тръгва да ни последва, се претпнал в прага на жилището. И когато ние бързо един след друг според ранга си се отправихме към жилището на неговия син Балту, пазачите на прага спряха моя другар и го накараха да се спрے и да не

sequebatur nos, vocantes quemdam, et precipientes ei ut diceret eum ad Bulgay, qui est maior scriptor curie, et iudicat reos morte. Ego autem ignorabam istud. Tamen cum respexissem et non vidissem eum venientem, credidi quod detinuissem eum ut darentur ei leviora vestimenta. Erat enim debilis, et ita oneratus pelliceis quod vix poterat ire. Tunc vocaverunt interpretem nostrum et fecerunt eum sedere cum eo. Nos autem ivimus ad domum filii eius Chan primogeniti, qui iam habet duas uxores, qui collocatur ad dexteram curie patris sui; qui statim cum vidit nos venientes, exiliens de lecto in quo sedebat, prostravit se in terram, percutiens frontem ad terram, adorans crucem; et surgens fecit eam reponi super pannum novum in excelso loco iuxta se valde honorifice. Iste habet magistrum quandam nestorinum sacerdotem, David nomine, ebriosum valde, qui docet eum. Tunc fecit nos sedere, et dare sacerdotibus ad bibendum. Et ipse etiam bibit, recepta benedictione ab eis. Tunc ivimus ad curiam secunde domine que vocabatur Cota, et sequebatur ydolatrias, quam invenimus iacentem in lecto egrotantem (p. 282, — 320_{1,2}).

Quando venimus cum monacho, ipse caritative monuit nos ut abstinereamus a carnibus, et quod famulus noster sumeret carnes cum famulis suis; nobis autem provideret de farina et oleo sive butiro; quod et fecimus, quamvis multum gravaret socium meum propter debilitatem suam. Unde cibus noster erat milium cum butiro, vel pasta cocta in aqua cum butiro, vel lacte acro et panis azimus coctus in stercoribus bovum vel equorum.

Venit autem quinquagesima, que est carnis primum omnium orientalium, et maior domina Cotata cum societate sua ieiunavit illa ebdomada, et veniebat qualibet die ad oratorium nostrum, et dabat cibaria sacerdotibus et aliis cristianis, quorum magna multitudo confluebat illuc per illam primam ebdomadam ad audiendum officium; et ipsa dedit michi et socio meo utrique tunicam et braccas de samico grisio, forratas de stupa secte, quia socius meus conquisitus fuerat multum de ponderositate pellium; que recipi propter consolationem socii mei, excusans me tamen quod tales vestes non portarem. Dedi quod ad me spectabat interpreti meo,

ни последва. Те навикаха много и му наредиха да го заведе при Булгай, който е великият писар на дворе и осъжда на смърт провинилите се. Аз, обаче, не знаех това. Все пак, когато погледнах назад и не го видях да идва, помислих, че са го задържали, за да му дават по-леки облекла. Защото беше слаб и така беше натоварен с кожуси, та с мъка можеше да върви. Тогавя те извиках нашия преводач и го накарах да остане с него. Ние също отидохме в жилището на първородния син на ханя, който има вече две съдрузи и който е разположил стора си на дясната страна на стана на своя баща. Той щом ни видя да идваме, веднага скочи от леглото, в което седеше, просна се, допряйки челото си до земята, молейки се на кръста. Когато стана, нареди кръста да се постави отново върху новия плат на издигнатото твърде почетно място до себе си. Той има някакъв съветник, несториянски свещеник, на име Давид, твърде склонен към плукиство, който го напътствува. Тогавя той ни покани да седнем и да се даде на свещениците нещо за пиење. Самият той също пи, след като бе получил от тях благословия. Тогавя ние отидохме в двора на втората господарка, която наричаха Котота. Ние бяхме последвани от много покаяниците. Намерихме я да лежи в леглото болна.

Когато си дойдохме с монаха, той грижливо ни напомни да се въздържаме от месо — то да бъде изядено от моя и от неговите слуги; за нас пък достава брашно и дървено масло или краве масло. Така и направихме, макар че то бе мъчно приемливо за моя другар поради немоцта му. Затова храната ни беше просо с масло или тесто, сварено във вода с масло, или кисело мляко с безквасен хляб, изпечен в жаравя от говежди или конски тор.

Дойде впрочем и Петдесетинна¹²⁰, когато престават да ядат месо всички ориентали, и по-знайната госпожа Котота със своите хора постеше през тази седмица. И всеки ден тя даваше внашав молитвен дом и раздаваше храна на свещениците и на другите християни. Голямо множество от тях се стичаше там през тази първа седмица, за да чуят литургията. Тя даде на мен и на другаря ми, на двамата, по една туника и едни гащи от самекит самит¹²¹, ушити с конец от калциини влакна, защото моят другар много се оплакваше от тежкото кожено облекло. Аз ги получих за утешение на моя другар, като все пак не навикнах, че не нося такива дрехи. Аз дадох това, което ми при-

¹²⁰ Петдесетинна през 1254 г. е била на 1 юни или сребърна ниска. Рубрук е употребявал този термин за китайските копринени материи.

¹²¹ Самитът е тежка тъкан с вшитена в нея златна или сребърна ниска.

Tunc videntes lanitores curie quod tanta multitudo cotidie influebat ad ecclesiam que erat infra metas curie, custodes curie miserunt unum ex suis ad monachum, nuntiantes ei quod ipsi volebant quod tanta multitudo conveniret illuc infra metas curie. Tunc monachus asperere respondens quod ipse vellet scire utrum hoc mandarent de voluntate Mangu, addidit etiam quasdam minas quasi accusaturus eos apud Mangu. Tunc ipsi preventientes eum, accusaverunt eum apud Mangu quod nimis loqueretur et quod congregaret nimis magnam multitudinem ad colloquia sua. Deinde dominica in quadrigesima vocati ad curiam, et monacho satis turpiter inquisito si haberet cutellum, in tantum quod ipse deposuit solutares suos, ingressi sumus coram ipso Chan, qui habens scapulam arietinam in manu sua combustam, inspiciebat eum; et quasi ingens in ea, incepit reprehendere monachum, querens cum esset homo qui deberet orare Deum, quare tantum loqueretur cum hominibus. Ego autem stabam retro discooperito capite, et dixit ei Chan: „Quare non discooperis capitulum, quum venis coram me, sicut facit ille Francus?“ et fecit me vocari propius. Tunc monachus multum confusus elevavit pilleum suum, contra consuetudinem Grecorum et Hermenorum; et cum ipse Chan multa aspera dixisset ei, exivimus. Et tunc monachus tradidit michi crucem portandum usque ad oratorium, quia ipse pre confusione non volebat eam portare. Post paucos dies reconciliatus est ipsi Chan, promittens quod iret ad papam, et quod adduceret ad obedienciam suam omnes nationes occidentis; unde ipse reversus ad oratorium post illud colloquium ab ipso Chan, incepit a me inquirere de papa, si crederem quod vellet eum videre, si veniret ad eum ex parte Mangu, et si vellet ministrare ei equos usque Sanctum Iacobum. Quesiit etiam de vobis si crederem quod velletis mittere filium vestrum ad Mangu. Tunc monachi eum ut ipse caveret ne promitteret ipsi Mangu mendacia, quia fieret novissimus error priorum; nec Deus indiget mendacis nuntiis ut pro ipso loquamur dolui. In illis diebus orta est quedam questio inter monachum in quendam sacerdotem Ionas nomine hominem bene literatum, cuius pater fuerat archidiaconus et habebant eum alii sacerdotes pro magistro archidiacono. Mona-

надлежаще на моя превозач. Тогава пазачите на дворецвата порта, виждайки, че ежедневно колпопа голямо множество прииждаше към Църквата, която беше отвън пределите на двора, изпратиха одного от своите хора при монаха да му извести, че не е желателно такова голямо множество да се събира там отвъд пределите на двора. Тогава монахът рязко отговори, че сам иска да знае дали това са наредили по волята на Мангу, добави също някои заплахи, като че ли имаше намерение да ги обвини пред Мангу. Тогава те, изпрецарвайки го, го обвиниха пред Мангу, че говорил много и събирал много голямо множество на своите беседи. След това, в неделята на Петдесетница, бляже навън в двора и след като монахът се позорно претърсен дали има нож дотикова, че сам трябваше да изуче обувките си, нпс плязохме пред самия хан, който държеше в ръката си излечена овча кост от плеша и я гледаше. И като че ли чейки в ней, започна да мъри монаха, като го питаше — щом е човек, който трябва да молишествува пред бога, защо човкова райотваря е хората. Аз пък стоях отзад с непокрита глава, когато ханът му каза: „Защо не сваляш покривалото от главата си, когато се явяваш пред мен, както прави пазя французи?“ и нареди да се приближа. Тогава монахът, много смутен, вдигна остро върхата си шапка, противно на обичая на турците и арменците. След като ханът му говори много грубо, нпс плъзохме. Тогава монахът ни предаде кръста, за да го нося до молитвения дом, тъй като смята той поради смутеност не жадзаше да го носи. След няколко дни ханът си подобри отношението към него, като му предложи да иде при папата, за да накара всички западни народи да се подчинят на хана. Ето защо той се върна в молитвения дом след този разговор с хана и започна да ме разпитва за папата дали вярвам, че той ще иска да го види, ако отиде при него от името на Мангу, и дали той би му услужил с коне чак до Свети Яков.¹³⁷ Той не попита и за вас дали вярвам, че бихте поискали да изпратите вашия син при Мангу. Тогава аз го предупредих да избягва да обещава на самия Мангу нещо, защото това би довело до нова грешка, по-лоша от предишната, нпс тъй бог се нуждае от нашите лъжи, за да говори за него лукаво.

В тези дни възникна някакъв спор между монаха и един свещеник на име Йона, човек добре образован, чийто баща е бил архидякон. Другите свещеници смятаха тоя свещеник за магистер архидякон. Монахът

¹³⁷ Тук вероятно ставя дума за Св. Яков Компостела — епископ в Испания (XII в. Святий).

ehus enim dicebat quod homo fuit factus ante paradisum, et quod hoc diceret Evangelium. Tunc vocatus fui arbiter illius questionis. Ego autem nesciens quod contendissent super hoc, respondi quod paradisus factus fuit tertia feria, quando et alie arbores; homo vero sexta feria. Tunc monachus incepit dicere: „Nonne Diabolus prima die attulit terram ex quatuor partibus mundi, et plasmavit facto luto corpus humanum, et Deus inspiravit animum?“ Tunc audiens istam heresiam Manchei, et quod eam ita publice et impudenter recitaret, increpavi eum dure, dicens ut poneret digitum super os suum, quia nesciebat Scripturas, et caveret ne diceret unde haberet culpam. Et ipse incepit me deridere, quia nesciebam ydyoma. Discessi ergo ab eo vadens ad domum nostram. Postea contingit quod ipse et sacerdotes processionaliter iverunt ad curiam, me non vocato, quia monachus non loquebatur michi propter predictam increpationem, nec volebat me ducere secum sicut consueverat. Quando ergo venerunt coram Mangu, me non vocante inter illos, quesivit diligenter ubi essem, et quare non venissem cum eis. Sacerdotes autem timentes, excusaverunt se. Reversi autem narraverunt michi verba ipsius Mangu, et muturabant de monacho. Post hoc monachus reconciliatus est michi et ego ei, rogans eum ut iuvaret me ydromate suo, et ego iuvarem eum Sacra Scriptura. Frater enim qui abituratur a fratre, quasi civitas firma.

Post primam ebdomadam ieiunii cessavit domina venire ad oratorium et dare cibaria et cervesiam quam solebamur habere. Non permittebat monachus afferri, dicens quod poneretur in confectione eius pinguedo arielina. Oleum etiam non dabat nisi rare. Itaque nichil habebamus nisi panem subcinericeum et pastam coctam in aqua, ut sorberemus brodium, quia non habebamus aquam nisi de nivibus resolutis vel de glacie, que pessima erat. Tunc incepit multum affligi socius meus. Tunc ostendi necessitatem nostram ipsi David, magistro filii maioris ipsius Chan, et ipse retulit verbum ad ipsum Chan, et ipse precepit nobis dari vinum et farinam et oleum. Pisces nullo modo comedunt Nestorini in qua-

впрочем казваше, че човекът е сътворен преди рай и че така учело евангелието. Тогава аз бях извикан за арбитър по този спор. Аз обаче, като не знаех, че са спорили по това, отговорих, че райт е сътворен на третия ден от седмицата, когато и другите дървета, а човекът — на шестия ден от седмицата. Тогава монахът заговори: „Нали дяволът донесе на първия ден пръст от четирите страни на света и след като направи глина, оформи човешко тяло и Бог му вдъхна душа?“ Тогава, като чух тази ерес на Манхей¹²⁸ и видях, че тя се проповядва така открито и безсрамно, аз строго го порицах, казвайки му да сложи пръст на устата си, защото не знаеше светото писание, и да се пази, да не каже нещо, за което би се провинил. Той започна да ме осмива, че не зная неговия език. И така, като се разделих с него, аз тръгнах към нашия дом. След това стана така, че той и свещениците тържествено бяха тръгнали към дворецовия стан, без да ме повикат, защото монахът не ми товореше заради гореспоменатото поришане, нито искаше да ме води със себе си, както бе свикнал. Когато въпреки стигнах при Мангу, той, като не ме видял между тях, попитал внимателно къде съм, защо не съм дошъл с тях. Свещениците пък се изплашиха и се извинили. Те се върнаха обаче и ми разказаха думите на самия Мангу и изразяваха недоволството си от монаха. След това монахът се помири с мене и аз с него, като го помолих да ми помогне да науча неговия език, а аз да му помогна да научи светото писание; защото брат, който се подпомага от брат — те са като силен град.

След първата седмица на поста господарката престана да идва в молитвения дом и да дава храна и ракия, които бяхме свикнали да получаваме. Монахът не разрешаваше да ни се донесе храна, като казваше, че се поставяла при нейното приготвяне овча тлъстина. Зехтин също рядко позволяваше да ядем. И така ние нямашме нищо освен хляб, изпечен под пепелта, и сварена във вода тестена каша, за да сърбаме тази каша, защото вода нямаше само от разтопените снегове или от ледовете, която беше много лоша. Тогава моят другар започна да пада духом. Тогава аз изложих нашата нужда на самия Давид, учителя на по-стария син на самия хан, и той предаде разговора на самия хан. Той нареди да ни се даде вино и брашно и зехтин. Несторияните не ядат по никакъв начин риба по време на четиридесетдневния пост, нито пък ор-

¹²⁸ Т.е. манхейство — християнска ерес, получила названието си от името на своя основател Су-вак (по-известен под почетното прозвище Манн — дух, ум), род. през 214 г. в Марджан, Валиевска област. По-подробно за тази ерес, както и за сходните с нея — павлажянство, богомилство и др. виж Д. Т. Славов, Богомилството в България, С., 1969, с. 105—164.

dragesima, nec Hermeni. Tunc datus fuit nobis unus uter de vino. Monachus dicebat se non comedere nisi die dominico, et tunc mittebat ipsa domina cibum de pasta cocta, cum aceto ad sorbendum. Ipse autem habebat iuxta se sub altare, distam cum amigdalī et cum una passa et prunis siccis et multis aliis fructibus que tota die comedebat quando erat solus. Nos semel comedebamus de die, et hoc in maxima afflictione: ex quo enim sciverunt quod Mangu Chan dederat nobis vinum, impudentissime sicut canes ingerebant se super nos, et Nestorini sacerdotes qui tota die inebriabantur in curia, et ipsi Moal, et famuli monachi. Ipse etiam monachus, quum aliquis veniebat ad eum cui volebat dare ad bibendum, mittebat ad nos pro vino. Itaque istud vinum maiorem nobis fecit afflictionem quam consolationem, quia negare non poteramus sine scandalō. Si daremus, nobis deficiebat; nec audebamus, illo evacuato, amplius petere a curia.

Circa mediam quadragesimam, venit filius magistri Willielmi afferens pulchram crucem argenteam, fabricatam more gallicano, habens ymaginem Christi argenteam affixam desuper. Quam videntes, monachi et sacerdotes amoverunt eam, et illam debebat presentare ex parte magistri sui ipsi Bulgai, qui est maior scriptor curie, quod ego audiens multum scandalizabar. Denunciavit etiam idem iuvenis ipsi Mangu Chan quod opus quod preceperat fieri esset completum, quod opus vobis describo. Ipse Mangu habet apud Caracorum magnam curiam iuxta muros ville, clausam muro latensio sicut clauduntur prioratus monachorum apud nos, ibi est unum magnum palatium, in quo tenet potationem suam bis in anno, semel circa Pascha quum transit illac, et semel in estate quando revertitur. Et hoc ultima est maior, quia tunc conveniunt ad curiam suam omnes nobiles qui longe sunt itinere duorum mensium alicubi; et tunc largitur eis vestes et munera, et ostendit magnam gloriam suam. Sunt ibi multe domus longe sicut grangie, in quibus reconduntur cibaria sua et thesauri sui. In introitu illius magni palatii, quia turpe erat ibi inferre utres cum lacte et aliis potibus, fecit ei magister Willielmus parisiensis unam magnam arborem argenteam, ad cuius radices sunt quatuor leones argentei, habentes unum canalem, et vomentes omnes lac album iumentū. Et ducuntur intro arborem quatuor casalia usque ad summitatem arboris, quorum summitates repansa sunt deorsum, et similiter quotibet eorum serpens unus deauratus, quorum caude involvunt truncum arboris. Et unum ex illis

мешинте. Тогава ни бе даден един мех с вино. Монахът казваше, че той ще яде само в неделя ден. Тогава самата господарка изпрати супа от сварена хлебна каша с оцет. Той също имаше при себе си под олтаря кутия бадеми с някаква каша и сушени сливи, както и много плодове, които по цял ден ядеше, когато беше сам. Ние се хранехме по веднъж на ден, и то при най-голяма оскъдница. Откакто бяха узнали, че хан Мангу ни бе дал вино, по най-безсрамен начин като кучета те се нахвърляха върху нас — и несторинските свещеници, които по цял ден пиянствуваха в двора и самите монголци и слугите на монаха. А също и монахът, когато някой идваше при него, комуто той искаше да даде [нещо] за пиене, го изпращаше при нас за вино. И така това вино ни причиняваше повече неприятност, отколкото удоволствие. Защото ние не можехме да откажем без разправия. Ако дарехме, на нас не ни достигаше. Нито пък смеехме да искаме повече от двора, след като бяхме [го] изчерпали.

Около средата на четиридесетдневния пост дойде синът на майстор Вилхелм, като донесе хубав сребърен кръст, изработен в галски стил, и върху него беше прикован сребърен образ на Христа. Монасите и свещениците, като го видяха, го докоснаха, кръстът трябваше да се поднесе от майстора на самия Булгай, който е старши писар на двора. Като чух това, аз много се възмутих. Синът на самия хан Мангу съобщи, че работата, за която Вилхелм се беше заловил за извърши, е завършена. Това изделие ще ви опиша. Самият Мангу има при Каракорум голям дворец до стените на града, обграден от широка стена, така както се отраждат манастирските имоти у нас. Там има един голям дворец, в който той устройва своите пирове два пъти в годината: веднъж около Великден, когато отиде там, и веднъж през лятото, когато се завърне. Дворецът е пределно обширен, защото там се събират при неговия двор всички знатни, които живеят на два месеца път оттам. Тогава той ги дарява с дрехи и подаръци и показва своето голямо величие. Там има много жилищща, двама като хамбари, в които прибират храните си и съкровищата си. При входа на този голям дворец, понеже беше неудобно да се внасят вътре мехове с мляко и други напитки, майстор Вилхелм Парижанинът му направи едно голямо сребърно дърво. При корените му има четири сребърни лъча, които са снабдени с един канал и всички напускат бяло мляко от впрегатен добитък. Вътре в дървото четири канала водят чак до върховете му. Неговите върхове са извити назад и така, по

canalibus fundit vinum, aliud caracosmos, hoc est lac lumentis defecatum, aliud hoal, hoc est potum de melle, aliud cervesiā de pice que dicitur terracina; et cuilibet potui est preparatum suum vas argenteum ad pedem arboris ad recipiendum inter illa quatuor cannalia. In summo fecit angelum tenentem tubam, et subter arborem fecit criptam unam in qua homo potest abscondi. Et ascendit cannale per medium cordis ipsius arboris usque ad angelum. Primo fecerat sufflatoria, sed non cessant satis de vento. Extra palatium est caverna in qua reconditi sunt potus, et ibi magistri parati ad fundendum quando audiunt angelum tubicinantem. Et sunt tibi in arbore argentei et folia et pira. Cum ergo indiget potu magister pincernarum, vocat ad angelum ut tuba canat. Tunc audiens ille qui est absconditus in cripta, insufflat cannale vadens in angelum valide, et angelus ponit tubam ad os, et canit tuba valde alto. Tunc audientes ministri qui sunt in caverna ibidem unusquisque potum suum progrede cannali, et cannalia fundunt desursum et deorsum in vasa ad hoc preparata, et tunc pincerne hauriunt et portant per palatium viris et mulieribus.

Et est palatium sicut ecclesia, habens in mediam navem et duo latera post duos ordines columpnarum, et tres portas ad meridiem; et ante mediam portam intra stat arbor, et ipse Chan sedet in capite aquilonari in excelso loco, ita quod potest videri ab omnibus; et sunt duo gradus ascendentes ad eum: per unum ascendit portans ei cibum, et per alium descendit. Totum spatium quod est in medium inter arborem et ipsos gradus per quos ascenditur ad ipsum est vacuum, ibi enim stat ministrans cibum, et etiam nuntii qui afferunt exenia, et ipse sedet ibi sursum quasi unus deus. Ad dextrum latus, hoc est ad occidentale, sunt viri, ad sinistrum mulieres. Palatium enim protensum est ab aquilone. Ad meridiem, iuxta columpnas ad dextrum latus, sunt exedre elevate in modum solaril, in quibus sedent filius eius et fratres. In sinistra parte fit similiter, ubi sedent uxores eius et filie. Una sola mulier sedet ibi sursum iuxta eum, non tamen ita alte sicut ipse (p. 329₁₆—330₁₄).

Insuper ipse Manguchan habet octo fratres: tres uterinos, et quinque de patre. Unum ex uterinis misit in terram Hasasinorum, qui

подобен начин всеки от тях е една познатена змия, която опашка достига до ствола на дървото. Един от тези канали изпуска вино, друг каракунис, т. е. пречистено мляко от впретатен добитък, трети — боял, т. е. питие от мед, четвъртият — оризена ракия, която се нарича терачина. И за всяко питие е приготвен отделен сребърен съд при подножието на дървото за изливане на напитки от тези четири канала. На върха той направил ангел, който държи тръба, и под дървото направил една крипта, в която човек може да се скрие. Коналт преминава през средата на сърцевината на самото дърво чак до ангела. Най-напред той бе направил вежила, обаче те не подаваха достатъчно вятър. Извън двореца има пещера, в която складираше напитките. Там стоят слуги, готови да наливат, когато чуят тръбещия ангел. По дървото има сребърни клонове, и листа и круши. Когато началникът на виночерпците се нуждае от питие, вика към ангела, за да засвири тръбата. Тогава, като чуе този, който е поставен в скривалището, духа силно по канала, който води към ангела и ангелът поставя тръбата на устата си и свири твърде силно. Тогава слугите, които са в пещерата, наливат — всеки от своето питие по зачисления му канал и каналите се пазват отгоре и отдолу в съдовете, приготвени за това, и тогава виночерпците черпят и разнасят по двореца на мъжете и жените.

Дворецът прилича на църква, която има в средата кораб и две странични крила след два реда колони и три порти на южната страна. Пред средната порта отвътре се намира дървото и самият хан седи на северната абсида на издигнато място така, че да може да се вижда от всички. Две стълби водят до него: по едната се изкачва този, който му донесе потира, а по другата слиза. Онова пространство, което е в средата между дървото и тези стълби, но които се стига до него, е празно. Там стои този, който служи с потира и също така пратениците, които донесат дарове. Самият хан седи там горе като някой бог. На дясната страна, т. е. на източната, стоят мъжете, на лявата — жените. Защото дворецът се простира от север [към юг]. На юг — до колоните, на дясната страна, има издигнати места за сядане във формата на тераси, в които седят синът му и братята му. Лявата страна също има подобно разположение. Там седят съпругите и дъщерите му. Една само жена седи там горе до него, все пак не на същата височина като него.

Освен това Мангу хан има осем братя: трима едноутробни и пет от баща му. Единия от едноутробните си братя изпрати в земята на хазаините, които се наричат

dicuntur Mulibet ab eis, et precepit quod omnes interficiantur. Alius venit versus Persidem, ac iam ingressus est eam, ingressurus, ut creditur, terram Turkie, et inde missurus exercitus contra Baldae et contra Vastacium. Unum ex aliis misit in Cathaiam, contra quosdam qui nondum obediunt. Minorem fratrem uterinum, nomine Arabuecha, retinuit iuxta se, qui tenet curiam matris ipsorum, que fuit cristiana, cuius servus est magister Willelmus. Quidam enim ex fratribus ipsius ex parte patris cepit cum in Hungaria, in quadam civitate que dicitur Belegrove, in qua erat episcopus normanus de Belevile prope Rothomagum, cum nepote quodam episcopi, quem vidi ibi apud Caratharum (p. 347₂₋₁₀).

Ille autem qui loquebatur mecum erat Sarracenus, et fuerat nuntius apud Vastacium. Et consuluerat Vastacio, exoratus muneribus, ut mitteret ad Manguchan nuncios, et interim transiret tempus, quia Vastacius credebat quod statim deberent ingredi terram suam. Et ipse misit, et postquam cognovit eos, parum curavit de eis, nec ipse fecit pacem cum eis, nec adhuc ingressi sunt terram suam. Nec potuerunt, dummodo audeat se diffendere. Nec unquam aliquam terram ceperunt vi, nisi dolo; et quia homines faciunt pacem cum eis, sub illa pace destruunt eos (p. 350₁₂₋₂₀).

от тях мулибет, и заповяда всички да бъдат убити. Другият отиде към Персия и вече навлизаше в нея, за да отиде, както мислеше, в турска земя, и за да изпрати оттам войска срещу Балдак и срещу Ваташи. Единия от другите [брата] изпрати в Китай срещу тези, които още не са се подчинили. Най-малкия от едноутробните братя на име Арабука задържа при себе си да управлява двора на майка им, която беше християнка и чийто слуга е майстор Вилхелм. Впрочем някой от неговите братя по бащина линия го хванал в Унгария, в някакъв град, който се нарича Белеграве, в който беше норманският епископ от Белевил до Ротомангум, с някакъв племенник на епископа, когото видях там при Каракорум.

Този обаче, който говореше с мен, беше сарацин и е бил пратеник при Ваташи. И ослепен от даровете, беше посъветвал Ваташи да изпрати пратеници при Мангу хан, и между това да мине време. Понеже Ваташи вярваше, че веднага би трябвало да навлезат в неговата земя. И той изпрати [пратеници] и след като ги опозна, малко го беше грижа за тях и нито той сключи мир с тях, нито досега те са навлезли в неговата земя. Нито биха могли, докато смее да се защитава. Понеже никога не са завзели някоя земя със сила, а [само] с измама, а понеже хората сключват мир с тях, по време на този мир ги унищожават.

XXVII. ВЕНЕЦИАНСКИ АНОНИМ ОТ 1267 ГОДИНА

Под това наименование е познато едно църковно слово, записано през 1267 г. във Венеция от църковен монах във връзка с пренасянето на мощите на св. Теодор Стратилат от Несебър в Цариград и оттам във Венеция. Това слово се намира в сборника, който е бил съхраняван в ръкописната библиотека на училището „Сан Теодоро“ към венецианската църква „Сан Салавадор“. Неговите данни са интересни и много важни исторически извор за отношенията между България и Константинополската империя, а също така и за българо-венецианските отношения. То е послужило като първоизточник на информация на редица средновековни венециански историци (Андреа Дандоло, Лаврентий от Монако, Марино Санудо Младши, Пьетро Джустанини и др.).

ИЗДАНИЯ: F. Cagnellus, *Ecclesiae Venetiae antiqua monumenta*, (I. Venetiae, 1749, p. 250; B. G. Latini, *Ecclesiae venetae Constantinopolitanae*, I. Linceis 1877, p. 156—159. Преводът на откъса от словото е направен въз основа на второто издание.

ЛИТЕРАТУРА: В. Гюзелев, Нови данни за историята на България и на град Несебър през 1267 г. — *Восток*, I, 1972, 3, с. 10—15; La Bulgarie, Centre de l'Empire latin de Constantinople au milieu du XIIIe siècle. — *BHR*, II, 1975, 4, p. 38—48; В. Гюзелев и П. Петров, Християнстване в история на България. II. Същинско средновековие (края на XII—XIV в.). С., 1978, с. 116—117; V. Gjuzelev, Die mittelalterliche Stadt Mesembria (Nesebar) im 6.—15. Jh. — *BHR*, VI, 1978, 1, p. 50—59.

ANONYMI VENETI

TRANSLATIO CORPORIS BEATISSIMI THEODORI MARTYRIS CUM MULTIS MIRACULIS

1. *Iacobus Daura Mesembriam urbem cum
galeis cepit*

Noster Iesus Christus, conservator humani generis, omnipotens, pius et misericors Deus, mirabilis in sanctis suis, preflorissimum thesaurum corporis, videlicet beatissimi martyris Theodori, Venetias, apud basilicam Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi, ex litus transferre dignatus est. Qualiter autem mirabilis iste thesaurus inventus fuerit caritati vestre dignum duximus aperire.

ВЕНЕЦИАНСКИ АНОНИМ

ПРЕНАСЯНЕ НА ТЯЛОТО НА ПРЕБЛАЖЕНИЯ МЪЧЕНИК ТЕОДОР С МНОГО ЧУДЕСА

1. *Джакомо Дора превзема град Несебър
с кораби*

Нашият Иисус Христос, спасителят на човешкия род, всемогъщият, светият и милосърден Бог, достоен за учудване в своите свети дела, е съзволил да бъде пренесено предрагоценното тяло, а именно на преблажени мъченик Теодор¹ във Венеция, в базиликата [на името] на Господа и Спасителя наш Иисус Христос.² Ние сметнахме за достойно да разкажем на Ваше Сиятелство как е било намислено това чудно събитие.

¹ Става дума за св. Теодор Стратилат, живял в края на III — началото на IV в. Той е чествван в катедралата на Константинополската и Българската църкви на 6 февруари, а в Римската и Венецианската — на 7 февруари. Смята се за първия папавънредовник на Венеция. ² Църквата „Сан Салавадор“ във Венеция, която днес е Ридото, до когото е разположена в асането на името на св. Теодор Стратилат.

Anno incarnationis eiusdem Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi MCCLVII, quarto decimo die intrante iunii, temporibus sancti domini patris Alexandri IV, sacrosancte romane ecclesie summi pontificis, Castelana denique ecclesia suo viduata pastore, ducente ac presidente preclarissimo (domini) Rainerio Zeno, illustri ac serenissimo duce Venetiarum, nobili siquidem viro Iacobo Dairo, sive veneto, cum quibusdam suis civibus ad civitatem regiam Constantinopolitanam proficiscentem ibique moram trahentem contigit contra gentem Blachorum a potestate regie civitatis Constantinopolitane et exercitu preparari. In quo sequidem exercitu memoratus nobilis Iacobus Dairo capitaneus institutus et preceptor parate itaque galeis, ac aliis opportunis ad bellum, omnipotentis Dei misericordia implorata, acceptoque beati Marci vexillo, mare quod vulgo Mesembria nuncupatur legentes ad civitatem que Mesembria nuncupatur applicuerunt, quam sine magna strago hominum, gratia faciente divina, ceperunt.

Capta autem civitate Mesembria, victores cum tripudio et letitia magna (sancti) Sophye ecclesiam maiorem intraentes, memoratum thesaurum corpus gloriosissimi martiris sui Theodori invenerunt. Sublato denique tali ac tanto pignore, idem Iacobus ad civitatem regiam Constantinopolitanam secum detulit et in ecclesia (sancti) Nicolai, qui greco vocabulo de Embulo Venetiarum, ubi ipsum collocavit honorifice (p. 156—157).

2. Translatio corporis sancti Theodori martyris de Constantinopoli in Venetiam

Cumque per annos decem pretiose relique tanti ac magnifici martyris acquiescent in ecclesia memorata, Marco Dairo, consanguineus eiusdem Iacobi, elapso decem annorum curriculo, de civitate regia tantum

В годината от престъпничеството на същия този Господ и спасител наш Исус Христос 1257, на четирнадесетия ден от месец юни, по времето на светия господин отец Александър IV, върховен свещеник на пресветата Римска църква⁹, когото одолялата Кастеланска църква имаше някога за свой пастир, когато пореждаше и стоеше начело светлейният господин Райнерио Зено¹⁰, славен и преблагороден дож на венецианците, когато знаителен мъж Джакомо Доро, венециански гражданин, заедно с някои свои съграждани отпътувал за царския град Константинопол и оставал там по молба на императора на Константинопол¹¹, който подготвил войска срещу племето на власите¹². И така споменатият благородник Джакомо Доро бил поставен за капитан и предводител на тази войска. След като били подготвени галерите¹³ и другите необходими за война неща, след като било измолено милосърдието на всемогъщия бог и било издигнато знамето на блажения Марко¹⁴, те прекосяли морето, което обикновено се нарича Голямото¹⁵, и пристигнали до града, наречен Несебър, и го превзели с боен помощ без голяма загуба на хора.¹⁶

След като бил превзет този град Несебър, победителите с голямо ликуване и радост влезли в голямата църква „Св. София“¹⁷ и намерили споменатото скъпоценно съкровище на великославния свой мъченик¹⁸ Теодор. Най-после, след като взел такъв и толкова много откуп, същият Джакомо го подарил със себе си в царския град Константинопол и го положил с почести в църквата „Св. Никола“¹⁹, която на гръцки език се нарича „кораб на венецианците“.²⁰

2. Пренасяне мощите на мъченика свети Теодор от Константинопол във Венеция

Когато и подир десет години скъпоценните мощи на тъй великия и прославен мъченик продължаваха да почиват в споменатата църква, Марко Доро, роднина на същия онзи Джакомо — нека бог удължи с десет години живота му! — като взе от царския град толкова голямото и великоценно сък-

⁹ Римският папа Александър IV (1254—1261). ¹⁰ Венецианският дож Райнер Зено (1253—1268). ¹¹ Става дума за константинополския император Балдуин II. ¹² Под етнонима „власи“ през XIII в. западни автори обикновено имат пред вид българите. ¹³ Сред дашите на по-късни венециански хроники Джакомо Доро е бил адмирал на тогавашния венециански флот и потеглил на поход с 10 галери. ¹⁴ На езика на Венецианската република е бил изобразен войникът патрон-покровител св. Марко. ¹⁵ През Средновековието Черни море най-често е било наричано Голямото море. ¹⁶ Свещените са водени от венецианците и Константинополската църква през 1257 г. войска срещу българите са запазени единствено във венецианските венеци. Дочет на превземането на Несебър от Джакомо Доро и въвеждането на мощите от него войска е посочен в това списък — 19 юни 1257 г. Към са приписани за водената война, е неизвестно. Те знаят да биде свързана с избухналата българска война и българската държава. ¹⁷ Това е било името на църквата в Несебър, известна още под името „Света интриполка“. ¹⁸ Тук св. Теодор е тръгнал с наречен „свободен“ и единствено принадлежал на венецианците, понеже е бил техният патрон. ¹⁹ Терминът επιβήτιον (epibētion) идва от гръцката дума επιβήτιον, която буквално означава „предна част на кораб“.

et magnificum thesaurum tolens, secum Venetias defulit, et tam pretiosum munus ecclesia Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi humiliter obtulit et devote. Coprore siquidem eiusdem gloriosissimi martyris in mentiorata basilica reverenter ac honore debito collocato, mirabilis ac gloriosis Deus per sanctam suam pretiosa ac preclara miracula dignatus est magnifice operari. Nam ceci illuminali demones effugati, paralitici sunt membris propriis propagati; claudis aperitur gressus, febricitantibus donatur restitutio sanitatis, infectis peste ac diversorum mortuorum generibus largitur salutifera medicina. Quid plura? Multorum miraculorum species inveniamus (p. 157—158).*

* Същото слово е запазено в една по-късна италианска версия от XVI в. (вж. Pl. Cornelius, op. cit., p. 266—268; P. Riant, op. cit., p. 156—158), където съответните passages гласят: Adunque facendo guerra la gente de Vellazani contro lo imperio di Constantino che fe nel 1257, fu facto capitano di quella milizia missier Giacomo Dairo, gentiluomo Venetiano, o reggimento dello imperio; lui passo il mare, e conquistò la città di Mesembria, e in quella propria città in la chiesa di S. Sofia trovo el pretioso corpo del glorioso martire missier Sancto Theodoro, con el brazo e maxilla de missier Sancto Andrea apostolo; item la testa di Sancto Sisto, item el brazo de Sancto Bartolomeo apostolo e altre assai reliquie de sancti, le quali si riposavano e al presente si riposano con lo pretioso corpo, e per quello missier Giacomo Dairo fono portate in Constantinopoli, e depose in la chiesa di Sancto Niccolo. Mo anni dieci dapo che fo in l'anno 1257, per missier Marco Dairo, capitano di quello missier Giacomo, fo portato a Venexia el pre-nominato pretioso corpo con l'altre reliquie, le quali fono dispoze e donate tanto pretioso dono alla chiesa del Signor Salvador nel qual tempo per molti fu riprinchiada da novo la nostra scuola.

ровише със себе си и го пренесе във Венеция и положи смирено и предадо тъй скъпоценния дар в църквата [на името] на господата и спасителя наш Иисус Христос.¹⁴ Най-после, след като мощите на този прославен мъченик бяха поставени, както подобава, с почит и уважение в споменатата базилика¹⁵, достойният за учудване и славен бог съзвали да извърши чрез своя светец големи и преславни чудеса. Тогава слепи прогледаха, демоните бяха прогонени, парализирани се сдобиха със собствени крайници, куците проходиха, страдащите от треска се изцелиха, заразените от чума и от различни болести бяха щедро излекувани. Какво още? Нена се запознаем с многото му чудеса.

¹⁴ Мощите на св. теодор Стрателат и после продължават да се намират във венецианската църква „Сан Салвадор“, като са поставени в специална вградена риза в дясната страна на олтара. ¹⁵ Според датите на дъното венецианско слово от XVI в. във Венеция заедно с тялото на св. Теодор Стрателат са били пренесени ризата и челюстта на св. Андрей апостола, главата на св. Сисъ ризата на апостола св. Вартоломей и други свети реликви, взети от несоборската църква „Св. Сирин“.

¹⁶ Латински извори за българската история, т. IV

XXVIII. „ДЕЛАТА НА ИМПЕРАТОРИ И ПАПИ“ ОТ ТОМА ЕТРУСК

Монахът Тома от Етрурия (оттук и прозвището му Етруск) живял през втората половина на XIII в. След продължително странстване из Италия, Далмация, Галия и Германия той написал една обща история, озаглавена „Делата на императори и папи“, която започва с римския император Август и достига до Рудолф I Хабсбургски (1273—1291). Авторът безкритично е използвал и събирал всякакви данни и легендарни сведения, разкази на разни лица.

Историята съдържа едно кратко известие за преминаването на кръстоносната войска на Петър Пустинника през българските земи.

ИЗДАНИЕ: Thomae Tuscii Gesta imperatorum et pontificum. MGH, SS, XXII, p. 483—528.

КНИЖНИНА: A. W a l f e n b a c h. Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 480.

THOMAE TUSCI GESTA IMPERATORUM ET PONTIFICUM

*Crucisignati duce Petro heremita
per Bulgariam transeunt*

Hii omnes anno incarnationis Domini 1096 cruce signati dato eis legato a summo pontifice Aymaro episcopo de Podio mense Maio . . . eiusdem mensis iter arripuerunt, sed quia tanta multitudo erat, quod si simul irent, non possunt vestialia habere, dividerunt se, et minor quidem populus cum Petro heremita per Alamanniam, Bavariam, Austriam, Ungariam et Bulgariam usque in Constantinopolim alios precesserunt. Reliqui vero per Italiam venientes in Duratium transierunt. Barones vero per navigium applicuerunt in Grecia (p. 501₂₁₋₂₂).

„ДЕЛАТА НА ИМПЕРАТОРИ И ПАПИ“ ОТ ТОМА ЕТРУСК

*Кръстоносците начало с Петър
Пустинника минават през България*

В година 1096 от въздъжение Господне през месец май всичките тия кръстоносци тръгнали на поход, след като върховният първосвещеник¹ през същия месец им дал за легат подийския епископ Адемар. Но тъй като техният брой бил толкова голям, то ако биха вървели всички заедно, не биха могли да си доставят съестни припаси. Затова те се разделили и простият народ заедно с Петър Пустинник изпреварили другите и през Аламания², Бавария, Австрия, Унгария и България³ достигнали чак до Константинопол. Останалите пък минали през Италия и пристигнали в Дурацо. А бароните пристигнали в Гърция на кораби.

¹ Папа Урбан II.

² В по-широк смисъл под Аламания трябва да се разбира изобщо Германия.

³ За преминаването на кръстоносците от Пиреней кръстоносен поход през българските земи виж. В. Н. З а т а р с к и. История . . . II, с. 222 сл.

XXIX. ИСТОРИЯ НА ЕПИСКОПИТЕ В САЛОНА И В СПЛИТ ОТ АРХИДЯКОН ТОМА

Архидякон Тома (1200—1268) от град Спалата (Сплит в Далмация) написал една хроника, озаглавена „История на епископите на Салона и Сплит“. Хрониката има стойност не само за историята на Далмация, но изобщо и за целия Балкански полуостров през XII—XIII в. Тук се съдържат данни за минаването на унгарския крал Андрей II през България през 1218 г. и за татарското нашествие на Балканския полуостров през 1242 г.

ИЗДАНИЕ. Ex Thomae Historia pontificum Salonitanorum et Spalatinorum. MGH, SS, XXIX, p. 568—595.

КНИЖНИНА: A. Wallenbach Deutschlands Geschichtsquellen, p. 334.

EX THOMAE HISTORIA PONTIFICUM SALONITANORUM ET SPALATINORUM

ИСТОРИЯ НА ЕПИСКОПИТЕ В САЛОНА И В СПЛИТ ОТ АРХИДЯКОН ТОМА

1. *Rex hungarorum Andreas a peregrinatione
rediens per Bulgariam transit*

1. *Унгарският крал Андрей на връщане
от кръстоносен поход минава през
България*

1218 . . . peragratis Graecie finibus ascendit in Bulgariam, ubi ab Oxano Bulgarorum rege detentus est nec ante abire permissus, quam plenam ei securitatem faceret, quod ei suam lillam matrimonio copularet. Sic autem Andreas rex peregrinationis suae completo itinere ad sua regna reversus est (p. 579; 5).

След като преброял гръцките земи, крал Андрей¹ пристигнал в България, където българският цар Асен² го задържал и не му позволил да си замине, докато не му обещал с пълна сигурност, че ще му даде дъщеря си за жена. Така крал Андрей завършил своя поход³ към Ерусалим и се завърнал в кралството си.

2. *Tatari Serbiam percurrentes in
Bulgariam deveniunt*

2. *Татарите прекосяват Сърбия
и навлизат в България*

Igitur relinquentes Croacie regionem, transierunt per ducatum provincie Bosenensis. Inde descendentes abierunt per regnum Serbie, que Resia nuncupatur, venerantque

И така, като напуснали хърватската земя, татарите преминали⁴ през кнежеството Босна. Оттук те се спуснали през сръбското кралство, което се нарича Ра-

¹ Унгарският крал Андрей II. ² Иван Асен II. ³ През август 1217 г. унгарският крал Андрей II предприел кръстоносен поход за освобождяване на Ерусалим от турците. След безуспешния край на този поход в 1218 г. той потеглил по обратния път на Унгария. През Асеновци, Византия, Никея и територията на Латинската империя той стигнал до българската граница и бил пропуснат през България само след като приел поставеното му от Иван Асен II условие. За подробност вж. В. Н. Златарски. История, . . . (II), с. 325. ⁴ Става дума за татарското нашествие на Балкански полуостров през 1242 г.

ad civitates maritimas superioris Dalmacie, et pertranseuntes Ragusium — modicam enim illic potuerunt lesionem inferre — venerunt ad Cathariensem civitatem, quam ignibus concremantibus, processerunt ulterius, hasque civitates aggressi, Suagium et Drivosten, depopulati sunt eas in ore gladii, non relinquentes in eis mingentem ad parietem. Iterum autem totam Serviam percurrentes in Bulgariam devenerunt. Ibi enim uterque dux, Bathus et Caydanus, conduxerant suarum turmarum copias recensere. Illi ergo ibidem coadunati curiam celebrarunt, et simulantibus gratiam exhibere captivis, fecerunt per totum exercitum preconis voce clamari, ut quicumque esset in comitatu eorum spontaneus vel captivus, qui vellet redire in patriam, liberam se sciret habere licentiam ex clemencia ducum. Tunc multitudo magne Hungarorum, Sclavorum et aliarum gentium, nimia exultatione repleti, data die de exercitu exierunt. Et cum omnes conglobati duobus aut tribus milibus processissent, statim missi equitum cunei irruerunt in eos, quos similiter gladiis de truncantes in ipsa planicie prostraverunt (p. 594₄₁₋₄₂—595₁₋₂).

сия, и дошли при крайморските градове на Горна Далмация. Като минали покрай Рагуза, където не могли да направят значителни разрушения, те пристигнали при град Катаро, опожарили го, продължили по-нататък и нападнали градовете Срация и Дривасто, които опустошили с меч и ръка, без да оставят жив човек там. След това отново прекосили цяла Сърбия и пристигнали в България. Там двамата им вождове, Батий и Кайдан, били събрали своите плъчища, за да ги преброят. И тъй, като се съединили там, направили общо събрание и под предлог, че приемат пленници, как пленниците, наредили по цялата войска да бъде разгласено чрез глашатай — ако между придружаващите ги има някой доброволец или пленник, който желае да се върне в родината си, да знае, че има пътна свобода по благоволение на вождовете. Тогава, на определен ден, голямо множество унгарци, славяни и други чужденци, преизпълнени от радост, излезли от войската и когато всички събрали вкупом, на брой две или три хиляци души, излезли напред, веднага били пратени отпреди конници, които налетели върху тях, наскочили с мечове и ги пробурели на полето.

XXX „ХРОНИКА НА ПАПИ И ИМПЕРАТОРИ“ ОТ МАРТИН ОПАВИЙСКИ

Мартин от Тропау (в Силезия изричан през Средновековието Oppava) живял през XIII в. Той влязъл в Доминиканския орден и заминувал за Рим, където служил дълги години при папската канцелария. Написал една хроника, която представлява безразборна смесица от вслави, примери и непроверени шутки, легендарни предания и дори измислици. Хрониката започва с кратък преглед на най-старата история и след това е по-местно обито изложение на живота и дейността на всички папи и римски императори в хронологичен ред. Изложението достига до 1270 г. В дадения тук текст се съдържат данни за пребиваването на остготите в днешните български земи през V в., за българо-византийските отношения през първите десетилетия след основаването на българската държава и др.

ИЗДАНИЯ: Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum. MGH, SS, XXII, p. 377—474.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, I, p. 146.

MARTINI OPPAVIENSIS CHRONICON PONTIFICUM ET IMPERATORUM

I. Gothi per Bulgariam et Pannoniam in Italiam deveniunt

Zeno imperavit annis 17 . . . Iste Zeno cum Gothis fedus pacis inijt. Theodoricus puer a patre suo principe Gothorum Zenoni imperatori in obsidem datur. Qui cum Theodoricus 18 annos habuisset, imperator Zeno rei publice utilitatem prospiciens misit illum cum Gothis gente sua in Ytaliam, quam Odovacer occupatam tenebat. Dum igitur Theodoricus per Bulgariam et Pannoniam in Ytaliam pervenisset ei post magnos labores non longe ab Aquileia in uberrimis pascuis se et suos recrearet, Odovacer cum locius Ytalie viribus ibidem ipsum invadens, contritus est penitus a Theodorico (p. 455_a-b).

„ХРОНИКА ЗА ПАПИ И ИМПЕРАТОРИ“ ОТ МАРТИН ОПАВИЙСКИ

I. Готите минават през България и Панония на път за Италия

Зенон¹ управлявал 17 години . . . Този същият Зенон сключил мирен договор с готите². Теодорих като момче бил даден от баща си — владетеля на готите — за заложник на император Зенон. Когато Теодорих навършил 18 години, император Зенон, имайки пред вид интересите на държавата си, го изпратил заедно с неговите готи в Италия, която Одоакър бил завзел. И така, когато през България³ и Панония Теодорих пристигнал в Италия и след големите напрежения ги поминал с хората си на плодородните пасбища недалеч от Аквилея. Одоакър го нападнал на това същото място със силите, които имал в цяла Италия, но бил напълно смазан от Теодорих.

¹ Император Зенон (474—491). ² Именно в латински. ³ За обосноваването на остготите в прабългарите при заминаването на остготите с техния врал Теодорих за Италия през 468 г. вж. А. Л. Б у р м с в. Воднос за историята на прабългарите. — ГСУ, ИФФ (отделен отпечатък), 1948, с. 12.

2. *Imperator Constantinus IV pacem cum Bulgares facit*

Constantinus IV, filius Constantini imperavit annis 17 . . . Hic fuit fide catholicus et modestus, sapienti quoque usus consilio cum Arabibus, qui Damascum inhabitabant, et cum Bulgariis pacem firmissimam fecit (p. 458³³, 29–30).

3. *Tempore Constantini IV imperatoris Bulgari fines Romanorum devastant*

Huius etiam Constantini tempore regis Persarum coniunx nomine Cesarea de Persida cum paucis fidelibus clam venit Constantinopolim . . . Eo tempore Bulgarii idcirco Meotides paludes habitantes, ubi est magna Bulgaria, fines Romanorum devastabant. Quos quia Constantinus imperator superare non valuit, in confusione Romanorum pacem cum ipsis fecit annua tributa eis persolvendo.

4. *Iustinianus II auxilio Bulgarorum imperium recuperat*

Tyberius II imperavit annis 7 . . . Tempore huius Tyberii cum Iustinianus in exilio Cersone positus, populo publice assereret se adhuc imperium resumpturum, et populus zelo augusti ipsum interficere intenderet, fugit ad principem Turcorum, qui sibi germanam suam tradidit in uxorem, eiusque fretus et Bulgarorum auxilio imperium recuperavit Leonemque et Tyberium imperii occupatores iugulat (p. 459³⁴, 31).

2. *Император Константин IV сключва мир с българите*

Константин IV³³, син на Константин, управлявал 17 години, . . . Той бил православен и скромен, при това взел благоразумно решение и сключил траен мир с арабите, които населявали Дамаск и с българите³⁴.

3. *Българите по времето на император Константин IV опустошават византийските предели*

Пак във времето на този Константин³⁴ слярутата на персибския шах, на име Цезарел, с неколцина верни хора тайно пристигнала от Персия в Константинопол. . . По това време българите, които живеели откъд Меотидските блата³⁵, където се намира Велика България, опустошавали земите на ромите. Тъй като император Константин не можел да ги надвие и сред ромите настъпило смущение, той сключил мир с тях, като се задължил да им плаща ежегоден данък³⁶.

4. *Юстиниан II си възвръща престола с помощта на българите*

Тиберий II³⁹ управлявал 7 години. . . Във времето на този Тиберий, когато заточеният в Херсон Юстиниан⁴⁰ открито заявявал пред народа, че отново щял да си възвърне властта, а народът от преданост към императора зашепнал да го убие, той избягал при турския ханан, който му бил дал сестра си за жена. С негово помощ и с подкрепата на българите⁴¹ той отново завзел властта и обезглавил Леонтий и Тиберий — узурпаторите на властта.

³³ Византийският император Константин IV (668–685). ³⁴ Късав се за мирния договор, сключен в 661 г. между византийския император и българския хан Аспарух. ³⁵ Константин IV. ³⁶ Азовско море. ³⁷ Късав се за споменатия мирен договор от 661 г. ³⁸ Византийският император Тиберий II Ахемар (695–705). ³⁹ Т.е. сключеният византийски император Юстиниан II Риномет (685–695, 705–711), ⁴⁰ С подкрепата на хан Тервел в 705 г.

XXXI. ИЗ „ИСТОРИЯ НА УНГАРЦИТЕ“ ОТ СИМОН ДЕ КЕЗА

Унгарецът Симон де Кеза написал в края на XIII в. една хроника, в която използва данни от Йорданес, Павел Дякон, Готфрид Витербски и други, неизвестни нам извори, а това често и народни предания и легенди. Хрониката изобилствува с груби фактически грешки и навсякъде се отпичава с безкритично използване на изворите. Все пак тук се съдържаг някои податки за унгарски нахлувания в българските земи през X в.

ИЗДАНИЕ: Ex Simonis de Keza Gestis Hungarorum. MGH, SS, XXIX, p. 523—546

КНИЖНИНА: A. Wattenbach. Deutschlands Geschichtsquellen, II, p. 211.

EX SIMONIS DE KEZA GESTIS HUNGARORUM

1. *Svetopolcis rex Bulgaris dominatur*

Postquam autem ibi Ethele in prelio
Crumbelt cum Gente Scythica fere quasi
deperissent, Pannonia extitit 10 annis sine
rege. Scythia tantummodo, Grecis, Teuto-
nicis, Messianis et Vlachis advenis remanen-
tibus in eadem, qui vivente Ethela popu-
lari servicio sibi serviebant. Surrexit tan-
dem Zuataplug, filius Morot, princeps qui-
dem in Polonia, qui Bracta subiugando
Bulgaris Maesianique imperabat, incipientis
similiter in Pannonia post Hunorum exter-
minium dominari (p. 531_{ab}—a).

2. *Hungari Bulgarum depredantur*

Conradus Vero imperator, ut audivit la-
cerationem gentis sue, exiens de Italia in-
travit Augustam Suevie civitatem, ut exin-

¹ След смъртта на Атила в 453 година. ² Стана княз на моравския княз Светополк (870—894). Авторът обаче е забъркал моравския княз в събития, с които той няма нищо общо. Тук Светополк е споменаван погрешно и като владетел на Полша. ³ Светополк никога не е владявал над българите и мизийците, т. е. над българите от югоизпадните и северните български земи. ⁴ В случая се касае не за Конрад, а за бургундския княз Лудовик III (887—928), който в 901 г. бил поканен за помощ в Северна Италия от император Карл III.

ИЗ „ИСТОРИЯТА НА УНГАРЦИТЕ“ ОТ СИМОН ДЕ КЕЗА

1. *Княз Светополк владее над българите*

След като синовете на Атила загинали
почти с цялото скитско племе в Крухмел-
ската битка¹. Панония *останала десет го-*
дини без цар. В нея останали само сла-
вянски, гръцки, тевтонски, мизийски и влаш-
ки пришълци, които заедно със своите
племена робували на Атила, докато бил
жив.

Най-сетне Светополк², син на Морот, се
издигнал за владетел на Полша. След по-
коряването на Бракта той владявал и
над българите и мизийците³, а след изгон-
ването на хуните започнал да управлява и в
Панония.

2. *Унгарците плячкосват България*

Като чул за разнебитването на своя
народ, император Конрад⁴ напуснал Ита-
лия и влязъл в швабския град Августа

de in Hungariam introiret, Hungaros invasurus. Sed interea Rome bellum generatur intestinum, et cesar Romam redit. Tunc Hungari exeuntes intrant in Bulgariam, ex qua armenta et captivos extrahunt infinitos, redeuntes tandem cum victoria in Panoniam (p. 533¹²⁻¹⁷).

с намерение отиук да навлезе в Унгария и да нападне унгарците. Но в това време в Рим избухнала междусобна война и императорът се завърнал в Рим. Тогава унгарците излезли на поход и навдули в България, откъдето стъкнали безбройно множество стада и пленници⁵. Най-сетне те се завърнали победоносно в Панония⁶.

⁵ Стана дума за нахлуването на унгарците в българска територия по времето на Симеон през 894—896 г. ⁶ Известно е, че унгарците съвсем не се завърнали победоносно в Панония, но след нанесеното им в 896 г. от българите поражение те били принудени да се изселат от дотогавашните си поселения при Долна Дунав и да се настелят в Панония (дн. Унгария), където живеят и до днес.

XXXII. ИСТОРИЧЕСКА АНТОЛОГИЯ

Съчинението, както личи от заглавието, представлява „историческа антология“ — преразказване на отделни, избрани от съставителя събития. Съставено е от монах на Милитарския или Францискански орден към края на XIII в. Съдържа едно известие за свалянето на княз Владимир и замяването му със Симеон от страна на стария владетел Борис Михаил. Това съобщение е заимствувано очевидно от хрониката на Регино от Прюм.

ИЗДАНИЕ: Flores temporum auctore fratre ordinis Minorum, MGH, SS, XXIV, p. 235.

КНИЖНИНА: A. Wattenbach, Deutschland, Geschichtsquellen, I, p. 2.

FLORES TEMPORUM

*Rex Bulgarorum filium suum maiorem captum
et excecato filium minorem regem ordinavit*

(Anno Domini 860). Rex Bulgarorum cum gente sua baptizatus tante perfectionis fuit, ut, maiore filio in regem ordinato, ipse habitum assumeret monachalem. Sed cum idem filius redire vellet ad cultum gentilitatis, pater habitum deponens, miliciam resumpsit, filium persecutus cepit et excecavit et in carcerem trussit, et filio minore in regem ordinato, resumpsit pater habitum monachalem (p. 235_{ss} 49).

ИСТОРИЧЕСКА АНТОЛОГИЯ

*Българският княз Валовъ и ослепенъ
по-големия си син и поставя въ престолъ
по-малкия си син*

(Година Господня 860).

Князът на българите¹ се покръстил заедно с племето си и провлял толкова голямо съвършенство, че след като поставил по-големия си син² за княз, сам станал монах. Но когато синът му поиска да се върне към езическия култ, баща му свалил монашеските одежди и отново облякъл военната дреха. Той отишъл срещу сина си, Валовъ го, ослепил го и го хвърлил в затвора. И след като поставил по-малкия си син за княз³, бащата отново се отдавал на монашески живот.

¹ Тук се има предвид княз Борис I (852—889), по датога на покръстването и датата по-късно (860) вместо 861. ² Сведенията за по-големия син на княз Борис са разпокъсани в Ретина Прюмкен. Вж. Лотман къ извори, т. II, с. 307, 308; 309; 310; 311; 312; 313; 314; 315; 316; 317; 318; 319; 320; 321; 322; 323; 324; 325; 326; 327; 328; 329; 330; 331; 332; 333; 334; 335; 336; 337; 338; 339; 340; 341; 342; 343; 344; 345; 346; 347; 348; 349; 350; 351; 352; 353; 354; 355; 356; 357; 358; 359; 360; 361; 362; 363; 364; 365; 366; 367; 368; 369; 370; 371; 372; 373; 374; 375; 376; 377; 378; 379; 380; 381; 382; 383; 384; 385; 386; 387; 388; 389; 390; 391; 392; 393; 394; 395; 396; 397; 398; 399; 400; 401; 402; 403; 404; 405; 406; 407; 408; 409; 410; 411; 412; 413; 414; 415; 416; 417; 418; 419; 420; 421; 422; 423; 424; 425; 426; 427; 428; 429; 430; 431; 432; 433; 434; 435; 436; 437; 438; 439; 440; 441; 442; 443; 444; 445; 446; 447; 448; 449; 450; 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458; 459; 460; 461; 462; 463; 464; 465; 466; 467; 468; 469; 470; 471; 472; 473; 474; 475; 476; 477; 478; 479; 480; 481; 482; 483; 484; 485; 486; 487; 488; 489; 490; 491; 492; 493; 494; 495; 496; 497; 498; 499; 500; 501; 502; 503; 504; 505; 506; 507; 508; 509; 510; 511; 512; 513; 514; 515; 516; 517; 518; 519; 520; 521; 522; 523; 524; 525; 526; 527; 528; 529; 530; 531; 532; 533; 534; 535; 536; 537; 538; 539; 540; 541; 542; 543; 544; 545; 546; 547; 548; 549; 550; 551; 552; 553; 554; 555; 556; 557; 558; 559; 560; 561; 562; 563; 564; 565; 566; 567; 568; 569; 570; 571; 572; 573; 574; 575; 576; 577; 578; 579; 580; 581; 582; 583; 584; 585; 586; 587; 588; 589; 590; 591; 592; 593; 594; 595; 596; 597; 598; 599; 600; 601; 602; 603; 604; 605; 606; 607; 608; 609; 610; 611; 612; 613; 614; 615; 616; 617; 618; 619; 620; 621; 622; 623; 624; 625; 626; 627; 628; 629; 630; 631; 632; 633; 634; 635; 636; 637; 638; 639; 640; 641; 642; 643; 644; 645; 646; 647; 648; 649; 650; 651; 652; 653; 654; 655; 656; 657; 658; 659; 660; 661; 662; 663; 664; 665; 666; 667; 668; 669; 670; 671; 672; 673; 674; 675; 676; 677; 678; 679; 680; 681; 682; 683; 684; 685; 686; 687; 688; 689; 690; 691; 692; 693; 694; 695; 696; 697; 698; 699; 700; 701; 702; 703; 704; 705; 706; 707; 708; 709; 710; 711; 712; 713; 714; 715; 716; 717; 718; 719; 720; 721; 722; 723; 724; 725; 726; 727; 728; 729; 730; 731; 732; 733; 734; 735; 736; 737; 738; 739; 740; 741; 742; 743; 744; 745; 746; 747; 748; 749; 750; 751; 752; 753; 754; 755; 756; 757; 758; 759; 760; 761; 762; 763; 764; 765; 766; 767; 768; 769; 770; 771; 772; 773; 774; 775; 776; 777; 778; 779; 780; 781; 782; 783; 784; 785; 786; 787; 788; 789; 790; 791; 792; 793; 794; 795; 796; 797; 798; 799; 800; 801; 802; 803; 804; 805; 806; 807; 808; 809; 810; 811; 812; 813; 814; 815; 816; 817; 818; 819; 820; 821; 822; 823; 824; 825; 826; 827; 828; 829; 830; 831; 832; 833; 834; 835; 836; 837; 838; 839; 840; 841; 842; 843; 844; 845; 846; 847; 848; 849; 850; 851; 852; 853; 854; 855; 856; 857; 858; 859; 860; 861; 862; 863; 864; 865; 866; 867; 868; 869; 870; 871; 872; 873; 874; 875; 876; 877; 878; 879; 880; 881; 882; 883; 884; 885; 886; 887; 888; 889; 890; 891; 892; 893; 894; 895; 896; 897; 898; 899; 900; 901; 902; 903; 904; 905; 906; 907; 908; 909; 910; 911; 912; 913; 914; 915; 916; 917; 918; 919; 920; 921; 922; 923; 924; 925; 926; 927; 928; 929; 930; 931; 932; 933; 934; 935; 936; 937; 938; 939; 940; 941; 942; 943; 944; 945; 946; 947; 948; 949; 950; 951; 952; 953; 954; 955; 956; 957; 958; 959; 960; 961; 962; 963; 964; 965; 966; 967; 968; 969; 970; 971; 972; 973; 974; 975; 976; 977; 978; 979; 980; 981; 982; 983; 984; 985; 986; 987; 988; 989; 990; 991; 992; 993; 994; 995; 996; 997; 998; 999; 1000.

³ Тук се има предвид княз Симеон I (893—927).

XXXIII ГИЙОМ ОТ НАНСИ

Френският историк Гийом дьо Нанси бил монах в манастира „Сен Дени“ край Париж. Роден е през втората половина на XIII в. и е живял до началото на XIV в. Известно време бил официален историограф на френската корона. В своята „Хроника“ проявил голяма осведоменост и интерес към събитията, свързани с историята на Латинската империя. Използувал е хрониките на френските летописци от първата половина на XIII в., а също и хрониката на манастира „Св. Петър“ в Сапон.

ИЗДАНИЕ: *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, XX, Paris, 1890. Извадите са взети от това издание.

ЛИТЕРАТУРА: A. Molinier et. *Les sources de l'histoire de France*, ..., III, Paris, 1903, p. 102.

GUILLELMI DE NANGIACO CHRONICON

1. *De Imperio Constantinopolitano*

MCCLXXXIV. . . Cum Robertus Graecorum imperator totum id amississet quod patrum suus Henricus imperator quondam adquisierat, praeter urbem Constantinopolim, et circumiacentem urbi provinciam, multis a suis afflictus iniuriis tandem defunctus est absque prole. Et quia Baldunus frater eius quindecim annis existens non valebat in tanto rerum discrimine Graecorum motibus obviare, Franci et Latini, qui apud Constantinopolim morabantur, consilio et assensu Gregorii papae, Johannem quondam regem Jerusalem ad vitam suam procuraverunt imperatorem consecrari, et Mariam

ГИЙОМ ОТ НАНСИ ХРОНИКА

1. *За Константинополската империя*

През годинна 1234¹. . . Когато императорът на гърците² Роберт³ изгубил всичко, което неговият чичо император Хенрих⁴ някога бил запознал, освен Константинопол и намиращата се около града област, той най-сетне, сломен от многото си нещастия, починал⁵, без да остави потомство. И понеже неговият брат Балдун⁶ като петнадесетгодишен не бил в състояние да се справи с толкова много опасности за градините дела⁷, франките и латините, които пребивавали в Константинопол, по съвет и внушение на папа Григорий⁸ решили да поставят за император до краи на живота му Йоан⁹, бивш ерусалимски крал, и да свържат с брак неговата дъщеря Ма-

¹ Ма етиман от изважените обития се отнасят към посочената година. ² Тук и на други места в тази хроника, когато се употребява понятието „гърци“, се има предвид Кръстоносната империя. ³ Константинополският император Роберт дьо Куртене (1221—1228). ⁴ Константинополският император Хенрих (1206—1216). ⁵ Роберт дьо Куртене, сврзшен от престола от константинополските барони, починал на път за Рин в Морен през януари 1228 г. ⁶ Константинополският император Балдун VII. ⁷ Става дума за делата на Константинополската империя. ⁸ Римският папа Григорий IX. ⁹ Константинополският император Йоан дьо Бриен.

eius filiam Balduino puero, heredi imperii, matrimonio coniunxerunt: qui apud Constantinopolim cum honore suspectus, inimicos imperii quantum potuit debellavit, et Balduinum generum suum fideliter conservans, fecit eum ad imperii dignitatem sub se cum uxore ad ultimum coronari (p. 547).

2. *Iohannes Vatanius et Iohannes Assanus contra Imperium Constantinopolitanum bellum gerunt*

MCCXLIV . . . Innocentius papa apud Lugdunum Galliae urbem venit ut ibi consilium celebraret. Vastachio et Azano duobus maioribus Graeciae baronibus qui discordes fuerant, ad invicem reconciliatis, adversus Iohannem Constantinopolitanum imperatorem crevit potentia inimicorum, propter quod imperator ipse Iohannes, habito cum suis consilio, Balduinum generum suum juvenem imperatorem misit in Franciam pro succursu, et ut comitatum sive Marchionatum Namursii, atque castellaniam Curtinensi quae sibi debebant et decessu fratris sui comitis Namursii evenire, ope et consilio sui consanguinei sancti regis Franciae reciperet Ludovici. Misit etiam cum eodem tres filios suos, Alphonsum Iohannem, et Ludovicum aetatis parvulos, regem Franciae deprecans Ludovicum, et priam eius matrem Blancham reginam, cuius erant pronepotes, ut eos in clientes habere et recipere dignarentur, quos sanctus rex Ludovicus honorifice postmodum et grante suspiciens care dilexit, et eos plurimum exaltavit (p. 550).

рня с юношата Балдуин, наследника на империята. Приет с почести в Константинопол¹⁴, Йоан, доколкото можал, победил враговете на империята и като блял верно за своя зет Балдуин, наредил той да бъде удостоен с императорската титла¹⁵ и накрая да бъде коронясан заедно със съпругата си под негово попечителство.

2. *Йоан Ваташи и Йоан Асен водят война срещу Константинополската империя*

През година 1244. Папа Иннокентий¹⁶ дошъл в галския град Лугдинум¹⁷ във връзка с тамошния църковен събор. Тъй като Ваташи¹⁸ и Асен¹⁹, двамата най-големи владетели на Гърция, които враждували, постигнали споразумение помежду си, нараснала силата на враговете на константинополския император Йоан. Поради това същият този император Йоан, след като се посветвал със своите, изпратил своя зет Балдуин, младия император, във Франция да иска помощ и да получи графството или маркизството Намюр, както и владението Куртене, които трябвало да му принадлежат след смъртта на неговия брат графа на Намюр, с помощта и подкрепата на своя роднина светия крал на Франция Людовик.²⁰ Той²¹ изпратил с него тримата си сина Алфонс, Йоан и Людовик, които били малолетни, моленки краля на Франция и неговата благочестива майка кралицата Бланка²², на която те били правнуци, да ги покровителствуват и да благоволят да ги приемат. Светият крал Людовик след това ги приел с почит и на драго сърце ги изобичал и твърде много ги въздигнал.

¹⁴ Йоан дьо Брнен пристигнал в Константинопол едва през есента на 1231 г. ¹⁵ По силата на сключения през 1229 г. договор в Перуджа Балдуин II трябвало да получи императорската титла, когато навърши 20-годишна възраст. Той е бил коронясан през пролетта на 1236 г. преди заминаването си в Западна Европа. ¹⁶ Римският папа Иннокентий IV (1243—1254). ¹⁷ Дн. швейцарски гр. Лизин. ¹⁸ Никейският император Йоан Дука Ваташи. ¹⁹ Българският цар Иван Асен II. ²⁰ Френският крал Людовик IX Свети. ²¹ Става дума за император Йоан дьо Брнен. ²² Майката на краля на Франция Бланка Кастилска.

XXXIV. ХРОНИКА НА МАНАСТИРА „СВ. ПЕТЪР“ В СЕНОН

Тази хроника е съставена в Сенойската епархия и принадлежи на манастира „Св. Петър“. Представлява последователно водени хронологически бележки, които достигат до 1294 г. Авторите ѝ са използвали много недостигнали до нас източници.

Съдържащото се в хрониката известие за българската история е заимствувано от хрониката на френския историк от първата половина на XIII в. Жофруа дьо Курлу и от словото за посрещането на тържествения венец на Исус Христос през 1239 г. в Париж, написано от архиепископа на Сенон Готие Корню.

ИЗДАНИЯ: *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, XXII, p. 2 sq.; P. Riant: *Evénements de Constantinople*, I. Genève, 1877, p. 249—250. Днешната издanka е по първото издание.

ЛИТЕРАТУРА: A. Molinier: *Les sources de l'histoire de France*. — III. Paris, 1905.

SANCTI PETRI VIRI SENONENSIS

CHRONICON

*Imperator Constantinopolitanus, Balduinus II
in Francia*

Anno Domini MCCXXXIV. Frater Iordanus, ordinis Praedicatorum magister, missus ad praedicandum Sarracenis, obiit in portu maris. Illo tempore, duo principes Graecorum Vastachius et Duxanus, pacem invicem facientes, contra Imperium Constantinopolitanum bellaverunt. Videns Iohannes imperator, quod sine Francis resistere non posset, misit Balduinum, imperii heredem ad generositatem suam in Franciam. Consanguineus enim erat Balduinus regis et reginae Blanche, et nepotem habebat illius Blanchae in uxorem. Dum pervenisset in Franciam, Iohannes obiit, cuius filiam habebat Balduinus, et barones Constanti-

МАНАСТИР НА ИМЕТО НА СВЕТИ ПЕТЪР В СЕНОН

ХРОНИКА

*1. Константинополският император
Балдуин във Франция*

През година господня 1234. Брат Йордан, магистър на Ордена на проповедниците, изпратен да проповядва сред сарацините, починал в едно крайморско пристанище. По онова време двамата гръцки владетели Ватаци¹ и Дуксан², след като сключили мир помежду си, започнали да воюват срещу Константинополската империя. Император Йоан³, като виждал, че не може да окаже съпротива без франките, изпратил наследника на империята Балдуин⁴ при своя род във Франция. Прочее Балдуин също бил роднина на краля⁵ и на кралица Бланка⁶ и бил вел за жена плучката на тази Бланка. Докато той пристигне във Франция, Йоан, чиято дъщеря Балдуин водел, умрял.⁷ Тогава константинополските

¹ Никейският император Йоан Лука Ватах, по-късният император Йоан дьо Бриен. ² Константинополският император Балдуин II. ³ Френският крал Людовик IX Свети. ⁴ Майката на френския крал Людовик IX Свети — Бланка Кастилка. ⁵ Йоан дьо Бриен починал през лятото на 1237 г.

⁶ Българският цар Иван Асен II. ⁷ Константинополският император Йоан II.

nopolitani, necessitate urgente, posuerunt apud Venetos pro pignore sanctam Coronam Domini spincam. Quo agnito in Francia, rex Ludovicus prece obtinuit a Balduino ut Coronam redimeret et Parisiis recunderet. Et sic factum est, ut dominus Galtherius archiepiscopus in libro quem fecit declaravit.

барони под натиска на необходимостта изложили при венецианците светия господен трънен венец. Когато се узнало това във Франция, крал Людовик успял да убеди Балдуна да откупи венеца и да го прибере в Париж.⁵ Така и станало, както е разказал архиепископът господин Готие в написаната от него книга.⁶

⁵ Пренасянето на трънения венец на Исус Христос от Венеция в Париж много тържествено е станало през 1239 г. ⁶ Става дума за архиепископа на Сенон Готие Корбин, който лично взел участие в пренасянето на трънения венец на Исус Христос от Венеция в Париж и в тази връзка е написал специално същество. То е поместено изцяло в тази хроника. Въз. по горе откъс от текста и превода му.

ПОКАЗАТЕЛ НА ЛИЧНИТЕ И ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА INDEX NOMINUM ET LOCORUM

СЪКРАЩЕНИЯ — ABBREVIATIONES

англ. — английски	лат. — латински
архисп. — архиепископ	нем. — немски
бълг. — български	нск. — ниско
венец. — венециански	обл. — област
визант. — византийски	о-в — остров
военач. — военачалник	п-в — полуостров
герм. — германски	пл. — плена
гр. — грал	планин. — планина
дас. — дас	р. — река
египт. — египетски	рим. — римски
евр. — евре	с. — село
итал. — италиански	сев. — северен
имп. — император	фр. — френски
кр. — крепост	унг. — унгарски

Показателят е съставен въз основа на българския превод. Получените цифри означават, че на тази страница към нумерирания обект има обяснителна бележка. Цифрите в курсив и скоба означават, че те се срещат само в уводната статия или в коментара към текста.

- хас. (хас), пл. 211, 217, вж. хасан
 Август, рим. имп. (265)
 Аугсбург, гр. дн. Аугсбург във ФР Германия 271
 Австрия (94), (96), 141, 145, 266
 Агнеса, съпруга на Пьер де Куртено (25)
 Агнеса, фон Меран, съпруга на Филип Август (27)
 Адам, магистър, славянски еп. 184
 Алемар, подийски еп. 206
 Адриановият, гр. 13, 15, 16, 17, 36, 137, 144, 149, вж. Оврин
 Азия (100), (213), 214, 215, (222)
 Азовско море (Местиза, Тонанаско море) 194, (197), (214), (216), (279)
 Азербайджан (223)
 Акемидея, гр. в Италия 269
 Акона, кр. 219, вж. Акра
 Акочий, магистър 29, 30, (31)
 Акра (Акона, Сев-Жан д'Ак), гр. в Израел (27), (28), (219)
 Агласински планини (Мусини) 222
 Ал-Коул, вж. 239
 Алемания (Алемания) 101, 148, 190, 216, 266, вж. Германия
 аляни (лас, яси, оестини), пл. 84, 100, 211 (213), 217, 221, 222, 223
 Алания (Валания), обл. в Сев. Кавказ 53, (213), 214
 Ала-Тау, хребет в Тиен-Шан (231)
 Алба (Алба Булгарина) (44), 45, вж. Белград
 Албания, обл. в Сев. Азербайджан 223
 Албански планини (157)
 Алберт, фр. хронист (5), (179)
 Алберт, магистър 183
 Алби, гр. във Франция (169)
 Алдуин, грф., военач. 139
 Александър, брат на Иван Асен II 183
 Александър Велики 189, 217, 223
 Александър IV, папа 264
 Александровият, в Тиен-Шан 228
 Александров хребет, в Тиен-Шан (231)
 Алексий Аспет, визант. военач. 14
 Алексий Врана (Гранет), визант. военач. (139)
 Алхамил, елп. султан (57)
 Алцо, магистър, зурбятски еп. 184
 Алфонс, син на Йоан де Бриен 275
 Амалрик, баща на Цинцио Свела (папа Хонорий II) (24)
 Анжен, гр. във Франция (182)
 Аморик, гр. в Персия 250
 Ана, дъщеря на унг. крал Бела IV (102)
 Анастасия, гр. 72, 73, 76, 77, 79

- Вирона, гр. в Италия 169
Весперс (Веспрейс), гр. в НР Унгария (40), 94
Видин, гр. в 10
Виза, гр. в Югоиз. Тракия (Турция) 34
Византия (Византийска империя) (11), (12), (27), (66), (127), (136), (143), (139), (147), (152), (179), (182), (267), вж. Гърция, Константиновска империя, Римска империя, Римляни, Римейска империя
Вилхелм Албрехтски, фр. хронист (6), (166)
Вилхелм, бургонски хронист (6), (147)
Вилхелм Бушине (Парижански), хронист на хан Мангу 249, 251, 255, 260, 262
Вилхелм, швейцарски еп. 184
Вилхелм Рубрук, францискански монах, писател (6), (192), (216), (226), (257)
Вилхелм, саксонски крал 136, 139
Витербиум, гр. дн. Витербо в Италия 51, 56, 68, 69, 61, 63, (169)
Витиния, обл. в М. Азия 22, (26)
Витосем, гр. в Палестина (67)
Витосем, сен. на цар Калси 138
Влашкин, брат на кнз 273
Власи 13, 14, 15, 16, 48, 49, 50, 61, (168), 221, 228, 271
власи (българи) 13, 14, 15, 16, 39, 144, 264
Влахия (България) 15, 138, 190
Влахия (Влахия) 60, (155), 182, 229
Вогеза, план. във Франция (169)
Волга, р. (Етиа, Етилия) (65), (204), (214), (217)
Волжско-Камска България (Волжска България) 54, (204) вж. Велика България
Галатия, обл. в Мала Азия (90)
Галица, гр. 129
гали 70, вж. французи
Галиполи (Калполи), гр. в Турция 50, 149
Галицка Русия (85)
Галия 138, 191, (266), вж. Франция
Галтер, торонски еп. 184
Гарнер, лаудунски еп. 184
Гауфрид 183, вж. Жофриу де Вилардуен
Гауфрид, католически еп. 184
Гвидо 193, вж. Мануил Комнин, трапезунтски владетел
Гена, гр. в Югоиз. Тракия 34
Генуа, гр. в Италия (52)
георгийци 100, 106, 222, вж. грузинци
Георгия 191, вж. Грузия
Герард, проповедник 54
Герман, патриарх (40)
Германия (Аламания, Алемания) (5), (141), (145), (266)
Гертруда фон Марах, съпруга на унгарски крал Андрей II (27)
Гесария 193, 194, 213, 234, вж. Хазария
Гийом от Пайси, фр. хронист (6), (274)
Голям море 193, 264, вж. Черно море
Госел, францискански монах 190
Госел, свещеник 226
Готи, (востоти), пл. 84, 189, 197, 269
Готне Кериз, фр. църковен писател (6), (151), (273), 277
Готфрид, брат на Хенрих Фландрски 12
Готфрид Витербски, хронист (271)
Гранат 139, вж. Александрийска
Грандпрато, гр. 184
Григорий Велики, папа (154)
Григорий, еп. на Северин 81
Григорий IX (Уголино де Монти), папа (6), (35), (40), 41, 42, (43), 44, 45, 46, 48, (49), 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 77, 78, 80, (82), (84), 152, 153, 274
Григорий А. Георгиевски еп. 45
Григорий, доминиканец, приор в Пеша 80
Грибок, кр. на Далматински бряг (94)
Грузия (Георгия, Ивария, Иберия) (194)
грузинци (георгийци, иберийци) (84), 106, (195), (222)
Гуйард, камерански еп. 184
Гуюн, татарски хан (27), (59)
Гърция, Гръцко царство (Византия) 18, 25, (24), 68, 84, 91, 100, 106, 146, 152, 182, 266, 275
гърци (византийци) 14, 15, (16), 21, 27, 34, 36, 41, 56, 58, 90, 147, 149, 152, 153, 157, 181, 189, 193, 211, 212, 229, 258, 271, 274
Гюйом д'Оверн, парижки еп. (128)
Давид, францискански монах 218, 220
Давид, несторичански свещеник 257, 259
Дакция, обл. 141, 154, 155
Далмация, обл. (88), 93, (99), (105), 142, 180, (186), 190, 201
Дамаск, гр. в Сирия (90), 250, 251, 270
Дананил, руски княз (102)
Дания 180
Дардапелс (Света Георгия), проток (21), (146)
Дербенд (197), вж. Железни врати
Де Сен, графове (40)
Деши Кипчак, държава на кипчакските турци (60)
Джакомо Дорго, венец. адмирал (263), 264
Джовани Коприно, венец. байут в Константинопол (33), 34
Джучи, син на Чингиз хан (221)
Дианета, ръка на р. Нил (251)
Димитика (Дидимотика, Дидимотейков), гр. в Беломорска Тракия, Гърция 15, (16), 36
Дирахиум 136, вж. Драч
Добрамир Хриз, феодален владетел (18)
Долни край, провинция (29)
Доминик де Гуамаи, основател на религиозен братство (24), 260
Дон (Тамис), р. (84), (194), (197)
Донезако, гр. в Италия 169, 170 52
Драва, р. (41)
Драч (Дирахиум, Дурацо), гр. дн. Дурес в НР Албания (26), (136), (151)
Дриасто, гр. в Далмация, СФР Югославия 268
Дриц, р. (29)
Дусриавик (Регуа), гр. в СФР Югославия 93
Дуксан 270, вж. Нова Алса II
Дунав, р. (41), (54), 103, 141, 145, 187, 190, 195, 198, 214, 228
Дурацо 139, 157, 266, вж. Драч
Евреи (42), (43), вж. юдеи
Европа (5), 102, 103, (169), (189), 214, 215
Евстахий, брат на Хенрих Фландрски 20, 23
Евтимий от Акомония, монах (108), (117), (123)
Евтимий Зигавин, виз. писател (108), (115), (117)
Егерс, гр. дн. Егер в НР Унгария (45), 96
Егидий, капелан 41
Егидий Орвалски, хронист (6), (188)
Египет, египтяни (82), 106, (145), (192), (197), 228
Екони (Екониус), гр. 232
Елба, р. (216)
Елисавета, майка на унгарски крал Бела IV, 57, 185
Енисей, р. (213)
Енрико Дандоло, венец. дож 144
Енцио, син на герм. имп. Фридрих II, 94
Епир, обл. (185)
Епирско деспотство (26)
Ерзерум, гр. в Мала Азия, Турция 252
Ерусалим, гр. в Палестина 56, (57), 60, (103), 106, 129, 142, (145), (150), (153), 171, 175, (213), 267

- Брусалинско кралство (33), 56, (94), 152
Бургунд (Спритонум), гр. в НР Унгария (42), (51), (97)
Бутерлом, епархия (47)
Егисен де Парш, граф 137
Етил (Еулия) 35, 214, 217, 221, 222, 223, 226, 228, 231, вж. Вота
Етиония, строци 84, 100
Етрурия, обл. в Италия (266)
Ефес, гр. в Мале Азия, Турция (65), (90)
Ефрат, р. (217)
Ети де Бетон, фр. рицар (182)
Евдеев брат (Евдеев), прокоп в Кавказ (197), 217, 221, 222, 223
Евфрат де Стром, фламандски рицар (36)
Жофриуа де Вилардуен (Газфрид), френски владетел на Морей 85, 183
Жофриуа де Вилардуен, фр. рицар, хронист (14), (15), (157)
Жофриуа де Курч, фр. историк (276)
Двадесетокласис, обл. (197)
Джера (Ядери), гр. дн. Закар, СФР Югославия (143), (156)
Захарий Захаридес, владетел на Армения (28)
Заст, гр. в Хърватско, СФР Югославия (99)
Земраи (Земра), гр. дн. Дрибета-Северин в СР Румуния 70, 75
Земок, вилант, имп. 269
Земли (Земли), дн. 64, 100
Земри обл. на из. бряг на Черно море (85), 194
Златна Ора (7)
Земри (иверийци) 84, 100, 195, вж. грузинци
Земри 138, 194, вж. Грузини
Златна Аска II (Асен, Арсен), бълг. цар. (27), 28, (36), 36, (38), 39, (40), 50, 51, 52, 56, 57, (58), 61, (63), 64, 65, 66, 67, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, (84), (107), (139), (151), 152, (156), (157), (179), 183, (184), 185, 207, 275, (276)
Златан Савилски, еп., писател 214, 222, 223, 228
Златочев ожен 238
Иванкум (Ивановски султанат, Икония, Коня) 21, (28), 33, 142, (149)
Иванци 228, вж. пласи
Иван, р. в Казахстан ССР, 232
Иван Калай, монголски хан (197)
Иванци (Иван, икония) 85, 100, 138
Иванци 238
Ивановци 111, паса (17), 17, (24), (30), 55, 54, 138, (182), 214, (217)
Ивановски IV (Салибалдо Фиски), паса (6), 10, (62), 83, 84, 88, 89, (91), 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, (103), (224), 275
Ивановски, сирински еп. 45
Ивановци, гр. дн. Торан в Италия 51
Ивановци, вилант имп. 103
Иван, пророк 129, 134
Иван II Ангел (Ибрах), вилант, имп. (30), 139, 143, 147, 149
Испания 24, (64), 135, 180, (197)
Истрия, обл. в СФР Югославия 180
Италиа (6), (40), (64), 68, (91), (107), (136), (150), (160), (161), (162), 205, 209
Иванциум, гр. дн. Гюр, НР Унгария (48), 94
Иван (Берке), монголски хан 221
Иван Ангел, син на вилант, имп. Исак II Ангел 31, (82)
Иван, босненски еп. 58
Иван де Белмонте 224
Иван де Брент, имп. на Латинската империя (33), 35, 36, 38, (40), 50, (55), 53, 152, 183, 274, 275, 276
Иван Влата 137, 138, 158, вж. Калоян, бълг. цар
Иван Вюрбургски, свещеник, пътеписец (6), (106)
Иван III Дук Ватай (Вастаци), иллийски имп. (36), 39, 50, 51, 57, 61, 62, (65), 69, (70), (91), (96), 97, (157), 159, 183, (195), 245, 262, 262, 275, 276
Иван X, паса 105
Иван Екзарх, бълг. вилант (128)
Иван Изарски, фр. хронист (137)
Иван Каземарски, папски легат (32)
Иван Калоян 26, вж. Иохан де Колумия
Иван Кумски, княз 103
Иван Милославски, архиеп. 183
Иван де Пласо Карпини (Иван Поликарп), францисканец 89, 224
Иван, син на Иван де Брент 275
Иванци 13, 14, 15, 16, 18, 182, 183, вж. Калоян, бълг. цар
Иванци, дъщеря на угр. крал Бела IV (102)
Иванци, императрица на Латинската империя (26), 140, 151
Иван, свещеник 258
Иванци, магистър на доминиканския орден 276
Иванци, историк (27)
Иохан де Колумия (Иван Колон), мор. адмирал 140, 157
Иохан де Лукас, бергамски еп. на ватикан 188, 170, (21), 172, 173, 174, 175, 176
Иохан Тевтонски, босненски еп. 80
Иоханци 13, вж. Калоян, бълг. цар
Кавказ, обл. (53), (192), (193), (217)
Кавказски планини 228, 231, 238
Кавказски провлак (222)
Кавказски хребет (Кавказски план.) (222)
Калай (Кайда), татарски хан 187, 268
Кай Калус I, султан на Икония (28)
Кайлак, гр. 232
Калабрия, обл. в Италия 180
Калай (Келона), тархия (47)
Калай (50), вж. Галиполи
Калай, гр. в НР Унгария (30), (41), (95)
Калай (Иван Влаха, Иванци, Иоханци), бълг. цар (17), 13, (14), 15, 16, 18, (23), (40), (64), (177), (180), (143), 147, (158), (162), (163)
Калай, син на Иван III дук Ватай 185
Калай (50), дн. Шампона във Франция 184, 191
Кангла, страна на немците 229
Кангла (канглин) 222, вж. немци
Кангла (канглин) 213, 214, 217, вж. канглински турци
Каракай (каракайин, кидани), пл. 232
Каракул, гр. в Таджикистан ССР (237)
Каракурум, гр. в р. Орхон 234, 235, 238, 245, 249, 260, 262
Карасон, гр. във Франция (107), (108)
Карл Велики, имп. 180
Касария (Кесария) 153, 154, вж. Хазария
Касийско море (Сирен, Хирнанско ез.) (193), (197), (217), (222), 227
Касийски планини 169, 222, вж. Кавказски хребет
Катар, гр. дн. Катар, СФР Югославия 268
Катай 204, вж. Катай
кафетурци 100
Кеко (Кубин), гр. дн. Панчево, СФР Югославия 30
Керинс (Кириния) 204
Керсон 194, 197, вж. Керсон
Кесария, германски еп., гр. в Сирия (217)

Кеу, монголски хан 224, 240, 241, 242
 Киевска Русия (101)
 Келидж Арслан, султан на Иконкум 149
 Кинзат, гр. на р. Тазис 230
 Келидж Русия, султан на Иконкум 149
 кипчакски тюрки (кипчаки, киятат, кумани, половци) (82), (192), (197), (217)
 Кипър, обл. 218, 250, 255
 киргизи 217, 221
 Кирина, дъщеря на хан Мангу 247
 Кирил от Александрия (85)
 Кирсак 145, вж. Исак II Ангел
 Китай (Китай) (204), (217), (282), 234, 238, (258), 262
 китайци (сери) (234), 238
 Клет, збирателен 45
 Климент I, римски пап 194
 Климент III, пап (213)
 Клокотница, с. (183), (185)
 Клон, президент (107)
 Коломан I Асен, българ. цар 89, (90), (91), (94), 185
 Коломан, син на ун. крал Андрей II 46
 Колорадо, гр. (21), (95), вж. Калоча
 Коменик, визант. имп. държавя (195)
 Конкордио, гр. в Италия (107), 125, 169, 177, 178
 Конрад III, имп. на Свещената римска империя 141
 Конрад 271, вж. Людвиг III
 Конрад, нем. хронист (6), (126), (145)
 Константинос Кирил Философ (85), (194)
 Константин (Констант I), визант. имп. 270
 Константин Ласкарис, брат на Теодор Ласкарис 10
 Константин IV Поголът, визант. имп. 270
 Константин V Коприман, визант. имп. 180
 Константин VII Багренородни, визант. имп. (181)
 Константинопол 13, 15, 16, 17, 19, 30, 21, (30), 34, (40), 50, 52, 55, (56), (61), 140, 141, 143, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 159, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 194, 196, 228, 229, 263, 266, 270, 274, 275, вж. Цариград
 Константинополска империя, държавя (Византия) 12, 139, 180
 Константинополска империя, държавя (Латинска империя) 11, 27, 34, 35, 38, 50, 56, 65, (80), (154), 152, 185, (263), (264), (274), 276
 Констанция, дъщеря на ун. крал Бела IV (102)
 Константин Д., съпруга на Хосрош VI, син на Фрариш Барбароса 136
 Коп, гр. в М. Азия, Турция 18, (28), (149), вж. Исканун
 копти 106
 Коринт, гр. в Гърция (90)
 Коринт (Коринтос), българ. хан 180
 Кота, жена на хан Мангу 257
 Котата, жена на хан Мангу 254, 257
 Кояк, историограф 217, 218, 219, 220, 221
 Крак, гр. в Персия 250
 Крак, п-п (85), (192), (213), (221)
 Крум, българ. хан 180
 кумани 13, 14, 15, 16, 43, 48, 49, (65), 84, (88), (94), 100, 101, 102, 103, 185, 186, (192), (194), 208, 210, 213, 227
 Кундипа (43), 101, 154, 187, 214, 217, 222
 Хулиа, баба на Босна 32
 Куртис, владение на фамилията Куртис 275
 Куртис (Куртис), кумански вожд 189

Лаврентий, писател 100

Лаврентий от Монако, итал. историк (263)

Лаврентий Бушино 249

Лангедок, обл. във Франция (107)

Ласкарис, вж. Константин Ласкарис

Ласкарис, вж. Теодор I Ласкарис

Латеран (Латеранум) 26, 29, 30, 32, 44, 46, 65, 66, 67, 68

Латинска империя (Латинска Константинополска, Цариградска империя) (61), (71), (11), (12), (25), (26), (28), (33), (34), (35), (36), (40), (51), (65), (66), (97), (103), (137), (140), (147), (151), (163), (209), (218), (267), (274), вж. Константинополска империя

Левон, гр. дн. Ливон в Белия (188)

Лесна, визант. имп. 270

лестни (лестини, лестни), вж. 217, 222

Лескура, гр. 35

Ливония 120, вж. Мала Азия

Ливон, гр. във Франция (84), 92, (160), (275)

Луидбранд, еп., писател 181

Лондон, епископство 9, 10

Лом, епископство, (10)

Ломбардия, обл. в Италия (107), (111), (157), (161), 169

лонтя 237, вж. цурки

Лотарингия, обл. във Франция (158), 249

Лугдунум, гр., дн. Лион, Франция 84, 89, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 160, 275

Лупаркот, р. във Витиния 22

Лъв, херцог, син на руския княз Давид (102)

Лъв II, цар на Мала Армения 28

Лъв Фока, визант. военач. 181

Людвиг дн. Блуа, граф 137

Людвиг, син на Йохан де Брен 276

Людвиг III (Конрад), крал на Бургундия (271)

Людвиг VII, крал на Франция 141

Людвиг IX, крал на Франция (82), (102), 153, (192), 193, 216, (237), 275, 276, 277

Малаборт, еп. 105

малжери 220, вж. унгарци

Малеловия, обл. (11), (18), (23), (90), (140), (156), (167)

Мана, дн. Мана, обл. в СФ Югославия (31)

Манах (Мокша, Моравия), обл. в СССР 204

Мала Азия (Ликаония) (16), 18, (21), (26), 38, (90), (97), (126), (149), (169), (160), (192), (197)

Малка България 185, 221, вж. България

Мансура (Мансура), гр. в Египет (82), 261

Манихей (Мани), претик 259

Мангу, монголски хан 207, 222, 223, 226, 227, (228), 230, 231, 232, 236, 241, 242, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 258, 259, 260, 261, 262

Мансуа, гр. в Италия 169

Мануил I Комнин, визант. имп. 141

Мануил Комнин, деспот на Егир 39

Мануил Комнин (Генло), тивезунтски владетел 193

Мараканда, гр., дн. Самарканд в Узбекска ССР 194

Марсирити, съпруга на Исак II Ангел 30, 31

Мардица, гр. в Персия (259)

Марко Дор, венец., роднина на Джакони Дор 264

Марина Сануво младша, итал. писател (263)

Мария, дъщеря на Йохан де Брен 35, 37, 162, 274—275

Мария, дъщеря на Йохан Дука Ватац, съпруга на Бела IV 96

Мария, дъщеря на Теодор Ласкарис, съпруга на Бела IV 28

Маркиа, обл. в Италия 161, 169

Марко дн. то, претик на Константинополския бабул 33, 34

Мари (Марна), департамент във Франция (184)

- Мартина Олавийска, хронист (6), (269)
 Марцие, дукс 31
 Матей Парижки, хронист (88)
 Матрика 52, 194, вж. Тугтаркан
 масцелити (мезолити), пл. 85, 100
 Мелник, гр. (23)
 Местиде 214, 215, (216), 270, вж. Азовско море
 мердас (мердини) 217, вж. морди
 Методий, слав. първоучител (194)
 Мети (Meti), гр. във Франция 249
 Мавия, пров. (66), 141
 мизийци 271
 Милано, гр. в Италия (107), (148), (159), 169
 Минусинска низина 213
 Михаил II Асен (Асва), бълг. цар 195
 Михаил Комнин, епирски деспот 15, 19, 20, 23, 183
 Михаил, черниговски княз (107)
 монсел (монша), пл. 216, вж. морави, Максел
 Мокша, р. (204), (217)
 Молес 251, вж. Лидовик IX
 Монета от Кремона, писател (127)
 Монголска империя (Монголия, Олук-керуас) (82), (88), (192), (232)
 монголци 199, 221, 225, 227, (234), 235, 236, 238, 239, 252
 Монт Вимер (Монт Веломар), гр. в Монт Еме във Франция 181
 Монте Регали, гр. в Персия 250
 Моравя, р. (30)
 Морански, архиеп. на булгарите 184
 Моря (Molpones), с-в (35), (183)
 Мордан (мердас, мокоас), пл. (216), (217)
 Мортон, Плато на манах Грегориус 271
 Муслик 222, вж. Аксакски плав
 Мук, пл. 237
 Мулибет (мазанинори), пл. 262
 Мухи, кр. на р. Сайо (94)
 Мюнхен, гр. във ФР Германия (155)
 навари 106
 Назарет, гр. в Палестина (57)
 Назарий, еп. на катарите (107), 125, 177
 Наммаи 241
 Намюр, гр. в Белгия 151, 275
 Нарбон, гр. във Франция (80)
 Нарядо де Тусн, байул в Константинопол 34
 немци (алемани, германци) 106
 Несебър, гр. (263), 264
 Несторий, константинополски патриарх (85), (117)
 Нил, р. 222
 Никол, гр. дн. Нонин, р. М. Азия, Турция (6), (28), (38), 138, 182, (267)
 Никейска империя, Никейско княжество (18), (83), 38, (82), (137), (151), (152), 183
 Никита Хоннат, визант. хронист (14)
 Никифор I Геник, визант. имп. 180
 Николай, нолемски еп. 184
 Николай, трещенски еп. 184
 Николай I, папа 181
 Николай, роб 196
 Никомедия (Никономия) княжество 36
 Никанитис, проповедник 255
 Никосия, вж. на Близк. 29, (100), (101)
 Нимфея, гр. в Лидия (38)
 Нитра, гр. в Словакия, ЧССР (45)
 Новикастро (Некастро), кр. в Мала Азия 36
 Норвегия (5), (150)
 Нубия (Южен Египет) (85)
 нубийци 85, 100
 Нюрнберг, гр. във ФР Германия (135)
 Огериј Палис, итал. летописец (6), (143)
 Одоакър, итал. крал 269
 Одрин (Адрианопол), гр. в Югоизт. Тракия, Турция (6), (13), (14), (16), (137), (147), (152)
 ойгури, пл. 232, 233, 234, 236, 237
 Ока, р. (204), (217)
 Окта, следовни 52
 Оманкеруде 242, вж. Монстатия
 Опана (Тропач), гр. в Сирия (268)
 Орханли (Харканин) 232
 Орзон, р. (234)
 осетини (осетинци) (58), (84), (211), вж. алаби
 Остия (Остия), гр. в Италия (26), (40)
 остготи (269), вж. готи
 Ото, еп. 251
 Отидид Сирмил, обл. 41
 Отсамия Сирмия, обл. 41
 Отидид, гр. (14)
 Павел Дякон, историк (271)
 Палестина (Света земя) (57), (150)
 Памир, плав. (217)
 Памфилия, гр. в Южна Тракия 18
 Памония, обл. лангоци (39), 94, 150, 229, 269, 271, 272
 Париж, гр. (151), (152), 229, 349, (274), (276), 277
 Паскатур (Паскаут) 204, 228, вж. Башкирия
 паскатурци 228, вж. башкири
 Паска, празник на житото на Мянгу във 249
 Патай, гр. в Мала Азия (21)
 Пейч (Фюфхирхе), гр. в НР Унгария (45)
 Пелагонийски равнина, Битолското поле 20
 Пенетриц, И. еп. на Босна и Дубровник 93
 Перган, гр. дн. Бергана в М. Азия, Турция 23
 Пентполже, гр. в Мала Азия 175
 Переноска, кр. в Мала Азия 213
 Персия 179, 204, 217, 221, 222, 223, 232, 233, 250, 262, 270
 Перуджа, гр. в Италия (40), 42, 50, 55, 56, 100, (152), (275)
 Петербург, плав. в Саксония (145)
 Петър I, бълг. цар (105)
 Петър II, бълг. цар (139), (136)
 Петър де Алсураа 140, вж. Пиер де Куртене
 Петър Алтиснодорски 156, вж. Пиер де Куртене
 Петър Аутизмодорски, еп. Пиер де Куртене 25, 183
 Петър де Браделто (Пиер де Брашъс) 10
 Петър от Верона, иконозитор (159)
 Петър Калудия, кардинал (16)
 Петър де Куртене (156), вж. Пиер де Куртене
 Петър, молитвен еп. 184
 Петър, моравски еп. 164
 Петър пустинник, предводител на кръстоносците (181), 182, 266
 пенеза (капга), пл. 181, (192), (197), (222)
 Пеща, Пещ. 80, (88), (94), вж. Буда Пещи
 Пиаченца, гр. в Италия (159)
 Пиер де Куртене (Петър де Алсураа, Петър Алтиснодорски, Петър Аутизмодорски, Петър де Куртене), еп. на Латинската империя (25), 26, (140), 151
 Пиетро Джустиниани, итал. историк (263)
 Пиза, гр. в Италия, провинция ФР
 Пиринейски полуостров (159)
 Пловдив (Филипопол), гр. (14)
 Полша (5), (88), 93, 180, (186), 189, 124, 271
 Подолжия, обл. (192)
 Подунавия, обл. (192)
 полонци (197), вж. кулани
 полони (полаци) 228
 Понтийско море 210, 214, вж. Черно море
 прабългари 258
 Према Азбикска 88, вж. Трансильвания
 Препесте, гр. дн. Парестрина (45), (48), 49
 Преслав, гр. 9, 10

- Првезд, бан на Босна (101)
 Првезер, гр. в Метохия, СФР Югославия 9, 10
 провинция, обл. в Италия 161
 Просек, кр. на р. Вардар (18), (19), (20)
 Пруска (Барукса), обл. пруси (боруси) 214
 Рагуза 268, вж. Дубровник
 Радулф, абат, хронист (6), (137)
 Раймунд, похител на 188
 Раймунд 250, вж. Тевдол
 Райнер Лайдски, хронист (137)
 Райнер Саконк, писател (7), (125), (159), (160), (161), (162), 163, (164), (166), (167), (169), (170), (173), (177), 178
 Райнерио Зенбу, воев. дож 261
 Рашин (Рашка) 187, 267, вж. Сърбия
 Регенсбург, гр. във ФР Германия 142, 145
 Регино от Прюм, хронист (273)
 Рене де Три, рицар 14, 15, 16, 36
 Рети, гр. в Италия 45
 Ринард (Ринард), оп. (56)
 Ринардо от Сан Джермано, итал. хронист (6), (156)
 Рижардо де Цера, граф, воев. 139
 Рим, гр. (3), 24, (26), (27), (40), (56), 61, (64), 140, 142, (152), 156, (194), (269), 272
 римляни 18, вж. латинци
 Римска империя (Византия) 12
 Римско имперство 94, 126, вж. Славяно-Римска империя
 Римска църква 9, 10, 17, 18, (38), (40), 42, 43, 49, 54, 55, 63, 66, 69, 70, 74, 78, 80, 81, 85, 91, 98, 101, 166, 263
 Роберт, фр. хронист (6), (159)
 Роберт, лингонски еп. 184
 Роберт Алтишодорски, хронист (137)
 Роберт, белвакски еп. 184
 Роберт де Куртене, лат. нп. 274
 Роберт от Нисау, граф 148
 Роберт де Париз, граф 137
 Роберт де Равенна, хронист (132)
 Роберт, епископски 191
 Роберт, стригонийски еп. 45, 46
 Родопи, плани. (23)
 Родопска област (11)
 Родопи, гр. дн. Текираа в Югоизт. Тракия, Турция 18
 Рожер, еп. на гр. Салит (136)
 Рожер Рушик 249
 Роджер де Вандовер, хронист (6), (141)
 Роман, франкиски еп. 97
 Роман Лакати, псалтир, нп. 181
 Романя (Византия) 27, 136, 169
 Романя (Латинска империя) 15, 16, 17, 51, 52, 56, 57, 59, 60, 62, 68, 69, 70, 103, 152
 Ромейска империя (Византия) 143—144
 Ромейска империя (Латинска империя) 140
 ромей (византийски) 270
 Романьола, обл. в Италия 169
 Роса, кр. дн. Руския до гр. Кашан в Мет. Тракия, Турция 13, 19
 Ротмангун, гр. 202
 Ростислав, син на Чернотелския княз Михаил (102)
 Рудолф де Гората, вярдуиски еп. 184
 Рудолф I Хабсбург, герм. кн. (266)
 Руски Султанат (18), вж. Турция
 Русия, гр. 230
 руси (рутени) 181, (158)
 Русия (Руския) (82), 90, 101, 194, 197, 204, 214, 215
 рутени 84—85, 100, 106, 196, 211, 212, 213, 216, 221, 222, 223, 228, 249, вж. руси
 Рутения (Галския Русия) (86), 100
 Сабви, бълг. кн. 180
 Савя, р. (30), (41)
 Саво, в. притоци на Тиса (94)
 Саксония, обл. (69), (145)
 Саладин, египетски султан (37), 145
 Салерно, гр. в Италия 136
 Салона, гр. дн. Салит в Далмация СФР Югославия (6), вж. Спалато
 Санул, бълг. цар (126)
 сарацини 15, 42, 43, 47, 48, 54, 64, 100, 160, (192), 195, 214, 217, 218, 221, 223, 224, 225, 229, 230, 232, 234, 236, 239, 242, 251, 262, 276, вж. араби
 Саркат (Сархат), син на монголският хан Багу 195, 196, 197, 208, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 224, 226, 231, 242, 243, 247, 248
 сарфет, р. в Мала Азия 142
 Свети Георги, протон 18, 21, 146, вж. Дарденели
 свени (своби), пл. 195, (216)
 Света земя 25, 51, 55, 57, 58, 64, 67, 68, 75, 78, 79, 153, 156, вж. Палестина
 Светопол, моравски княз 271
 Сивилска Римска империя (Римска империя) (94), (136), (141), (148)
 Северен Кавказ, обл. 53
 Северен океан 223
 Сегий, столица на Китай 238
 Секана 215, 222, вж. Сена
 Селджукски емират (16)
 Селджукски турци (21), (82), (153), (193), (196), вж. турци
 Сел Жандакр (192), вж. Акра
 Сена, р. (Секана) (215)
 Сенон, гр. дн. Санс във Франция (151), (274), (276), (277)
 Сергия, арменец, монах 252
 Сермон, брат на монголският хан Кю 241
 сери 238, вж. китайци
 Сиваш (Гнило море) (197)
 Сигиберт, хронист (137)
 Сигурд, норвежки крал 150
 Симеон Велики, бълг. цар (105), (128), (179), 181, (279), 273
 Симон де Кеза, унт. хронист (6), (271)
 Силезия, обл. 93
 Синол (Синопол), гр. в М. Азия, Турция 193, 194, 195
 Сирия 84, 100, 106, (192), 203, 222
 Сириниус (Срей), гр. дн. Сремски Матревица в СФР Югославия (31), (45), (100)
 Сириниус 222, вж. Каспийско море
 Сихия 52, вж. Зихия
 Сицилийско кралство (94), 136
 Скандинавия (24)
 Скатагай, монголски управител (208), 209, 210, 213
 Снития 180, (197), 198, (211), 238
 Словие, гр. в СФР Югославия 9, 10
 Слав, Азиски, деспот (11), 23, 36
 Славия 228
 Славония, обл. (Хърватско) 169, 187, 195, 228
 славяни 41, 268, 271
 Славян Славянски, моравски хронист (6), (150)
 Славон, гр. във Франция (169)
 Слав 30, 31, вж. Сали
 славия 237, вж. турки
 Сладан 194, 195, 197, 209, 211, вж. Сулан
 Сали, обл. в Хърватско (Сол) (29), (30)
 Салуз, гр. (18), (19), 136, 159, 183
 Салузско кралство (империя) 18, 20, 23, (30), 25, (137)
 Спалато, гр. дн. Салит в Далмация, СФР Югославия (99), (166), (267), вж. Салона
 Спигадий, гр. в Мала Азия 21
 Средец, гр. дн. София (141)
 Срем (Сирмун), обл. 41, (45)
 Стакиман, кр. дн. гр. Асеновград 14, 15
 Стефан, бан на Босна (29), (82)

- Стефан, брат на граф Роберт де Перш 187
 Стефан, загребски еп 45
 Стефан, син на ун. крал Бела IV 103
 Стефан I, ун. крал 52, 70
 Стефан, брат на монголския хан Бату 241
 Странд, селашторатор (11), 18, 20, 23, 36
 Странополум (Гран), гр. 1 (93), 48, (97), вж. Естергом
 Судак (Сотда, Сокрак), гр. в Кримския п-в Укр. ССР (194)
 Сури, р. (764), (217)
 Сурина 259, вж. Мянмез
 Свация, гр. в Далмация 268
 Сърбия (Раския, Рашка), страни (24), 268
 Сюлейман, турски султан 182
 Таван, гр. 231
 Такас (Якас), р. (230), (231)
 Танански полуостров (194)
 Такидско море 214, вж. Азовско море
 Таванс, р. 184, 193, 197, 214, 215, 216, 217, 223, вж. Дон
 Таларед, нормански военач. 139
 Танкути, пл. 236, 237
 Тарс, гр. в Киликия, М. Азия, Турция (90), 189
 Татари 83, (84), 88, (89), 92, 93, 94, 97, 100, 101, 102, 103, (155), (156), 187, 189, (199), 193, (194), 195, 197, 198, 199, 200, 202, 205, 214, 216, 217, 218, 222, 223, 228, 229, 232, 235, 239, 241, 250, 251, 267
 Теобалд Блуаски, граф 137
 Теодоз (Райнуа), свещеник (250), 251, 252
 Теодор Вранд, вж. Теобалд (16)
 Теодор I Ласкарис, никейски имп. 16, 19, (20), 21, 22, 26, 183
 Теодор II Ласкарис (Аскар), никейски имп. (193)
 Теодор Комнин, епарх деспот (26), 27, (38), 34, 36, 190, (181), (156), (157), 183, 185
 Теодорих, еп. на куманите в Унгария (40), 45, 49
 Теодорих, остготски крал 269
 Теодорих от Темирбунд, 387 рн. цар 13
 Теофан, визант. хронист (150)
 Тервел, бълг. хан (270)
 Тервантиска Мария 178, вж. Маркин
 Тибет, таблци 236, 237
 Тибериус II (Апеннар), визант. вцл. 270
 Тибур, гр. в Тиволи в Италия 31
 Тиверийско езеро (море) (145)
 Тиб-Шан, план. (217)
 Тиса, р. (94)
 Тлуитарнан (Маурика, Тхуторхлп), гр. в Таманския п-в (85), (194)
 Тома, хронист (6), (267)
 Тома Етруск, итал. историк (6), (266)
 Тома, свещеник 243
 Томазо Маронини, архип. 16
 Торно, гр. в Италия (184)
 Тоскана, обл. в Италия (111)
 Тотила, остготски крал 164
 Трабзон (193) вж. Трелезунт
 Траки (българска) 137
 Тракия, обл. (15), 15, 18, 141, (160), 188
 Трансильвания, обл. (49), (85)
 Трелезунт, гр. в Трабзон в Мала Азия
 Транезунтска империя (195)
 Транипол, гр. в С. Лутрес, Балморск
 Тракля, Гърция (20)
 Тракия, рим. имп. (194)
 Трочау (269), вж. Олава
 Тулуза, гр. в Франция (24), (228)
 Тулуз, см. на Чиниз хан (231)
 Туркестан 192, (232)
 туркомани (туркмени) 232
 турци (селджуки турци) 21, (92), 149, (194), (267)
 Турция (Рухейн султанат) 18, 23, 193, 194, 221, 252
 Тусция, обл. в Италия 131, 189, 178, 105
 Тюркесие, регент на татарския престол (97)
 Търново (Велика Търново), гр. 9, 10, (11), (12), (30), 182, 183
 Търки (122), 205
 Угедой (Угетай), монголски хан 88, (89), (230)
 Угерил, колокийски архиеп. 45
 Уголин, архиеп. на Калона 30, 31, (32)
 Уин, пл. (192)
 Умбри, обл. в Италия (106)
 Унгария, Унгарско кралство (5), (7), (24), 25, 26, (27), 29, 31, 41, 42, (43), 45, 46, 47, 49, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 53, (64), 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, (72), 73, 74, 76, 77, 78, (79), 80, (82), (85), 93, 94, 95, 96, 97, 101, (103), 104, 120, 141, 142, 145, 146, 150, 154, 182, 186, 188, 189, 190, 197, 214, 227, 229, 249, 262, (267), 272
 Унгария (мажари) 48, 49, (50), 53, 100, 106, 181, 185, 187, 212, 222, 226, 228, 243, 244, 208, 272
 Уник, брат на Чиниз хан 236
 Урал (Ягат, Яан), р. (228)
 Урбана IV, папа 159
 Урсбергски манастир (6), (126)
 Усора (Васора), обл. в БР Босна, СФР Югославия (29)
 Ферейтинс, гр. 27
 Фелсвар, гр. в Ааба Юния в Трансильвания, СР Руминия (28)
 Филадельфия, гр. в Мала Азия 169
 Филип II Август, фр. крал 147
 Филип, граф на Намур 17
 Филиз, племенница на Лъв II, арменски цар (25)
 Филипо Джулиано, венец. пратеник 33
 Филиппопол 14, 17, 36, 149, вж. Пловдив
 Филиппопол, християнство 33
 Филум, гр. в Риска в СР Хърватско, СФР Югославия (94)
 Флалария, обл. (11), 12, (147), 191
 Фланкия 156, 218, 274, 276, вж. Франкуи
 Франция (Галия) (5), 16, (55), (84), (107), (108), 141, (152), (160), (169), 178, (179), (184), (189), 190, 191, 193, 228, 275, 276, 277
 Франциск I Асия, основател на религиозен орден (84), (85), (193)
 Французи (галл. франки) 106, 153, 225, 234, 245, 247, 251, 268
 Фридрих, австрийски дук (94)
 Фридрих I Барбароса, герм. имп. 128, 130, 142, 145, 148, 149, 188, 213
 Фридрих II Хохенштауфен, герм. имп. (40), (57), (84), (88), 90, (91), (92), 94, (102), 190, 218
 Хале, гр. Германския ДР (145)
 Хвалдизори, пл. 261, вж. Мулмберг
 Хазари, пл. 84, 100, 181, (193), (194)
 Хазария (Касария, Касария, Кесария) (193), (213)
 Хандия, графство 12, (147)
 Хариволу, гр. в Айрболу, Югоиз. Тракия, Турция (20)
 Херик, архиеп. на Реймс 184
 Херик III, вцл. крал (88)
 Херик, син на имп. Фридрих Барбароса 136, 143, 149
 Херик Фландрски, имп. на Латвиската империя (5), (11), 12, 13, 14, 15, 17, 18, (19), (20), (21), (22), 35, 137, 151, 163, 274
 Херман, еп. на Мюнстер 146
 Херсон, Херсонес Таврически (Керсон), гр. 197, 270
 Херцеговина, обл. в СФР Югославия (29)

- Християн, еп. (214)
 Хосирий III (Пиндио Савели), папа (6), (24),
 25, 26, (27), 28, (29), 30, 31, (32), 140, 150, (228)
 Хозроб, персийски цар 103
 Хостиевзис (Хенрих де Суза), кардинал 28
 Хърватско, хървати (5), (29), 106, 142
 Хуанхъ, р. (236)
 хунн, пл. 228, 271
- Цариград (Константинопол) (15), (18), (26),
 (50), (51), (55), (140), (147), (156), (169), (181),
 (263), вж. Константинопол
 Цариградска империя 50, вж. Латинска
 империя
 Цекано, гр. в Италия (139)
 Цезаря, персийска царица 270
 Цепина, кр. дн. с Дорково, Пазарджишки
 окръг (23)
 Цолиум (Цолум) 72, вж. Эколен, гр. в ЧССР
 Цурлул, гр. дн. Чарлу (20), (65)
- Чакагаб, син на Чингиз хан (230)
 Чанад, гр. дн. Чанад в СР Румъния 14, (88),
 (94), 98
 Чаядески джелез 98
 Черно море (Големо море, Понтийско море)
 (85), 193, 194, (197), (216), (222), (264)
 Чехия (5)
- Чингиз, монголки хан 207, 230, 231, (232),
 236, 242
 чурки (ловца, соланта) (237)
- Шалон, Сюр Марн, обл. във Франция
 (179), (184)
 Шлабия, обл. 150
 шотландци 106
- Щастлива Аравия (Йемен) (195)
 Шауфеми (Хохеншауфеми), герм. нем. дано-
 стия (82)
- юдея 42, 43, 48, 189, вж. евреи
 Юдея 129, 175
 Юки, син на Чингиз хан (230)
 Юлиан, проповедник 54
 Юстиниан II Ринимет, визант. имп. 270
- Ягет (Ям) 226, вж. Урал, р.
 Ядара 143, 166, вж. Зара
 Якоб Варадей, сирец, монофизит (35)
 Якоб де Капелли, писател (177)
 Яков, пренестонски еп. (42), 45, 48, 49
 Яков, нитрийски еп. 43
 Яков, преемник на апостолският врсател 97
 Ялес 231, вж. Талас, р.
 Яски (53), (211), вж. Ялони

СЪКРАЩЕНИЯ — ABBREVIATIONES

БИБ	Българска историческа библиотека	ИНИзк	Известия на Института за изкуство-
знание
ВВр	Византийски временник	ИНИМ	Известия на Националния истори-
чески музей
ГДА	Годишник на Духовната академия	ИПр	Исторически преглед
ГСУ—БФ	Годишник на Софийския универси-
тет — Богословски факултет	Л	Ленинград
ГСУ—ИФ	Годишник на Софийския универси-
тет — Исторически факултет	М	Москва
ГСУ—ИФФ	Годишник на Софийския универси-
тет — Историко-филологически фа-
култет	С	София
ГСУ—ФИФ	Годишник на Софийския универси-
тет — Философско-исторически фа-
култет	СОВАН	Сборник на Българската академия
на науките
ЖМНПр	Журнал Министерства народного про-
свещения	СовАН	Списание на Българската академия
на науките
ЗРВИ	Зборник трудов Византологическото ин-
ститута	BHR	Bulgarian Historical Review
ИБИД	Известия на Българското историче-
ско дружество	BZ	Byzantinische Zeitschrift
ИИ(В)И	Известия на Института за (българ-
ска) история	Byz	Byzantion
ИНБЕ	Известия на Института за български
език	BBi	Byzantinobulgaria
		BSi	Byzantinoslavica
		EB	Etudes balkaniques
		EH	Etudes historiques
		IOB	Jahrbuch der österreichischen Byzan-
tinistik
		MGN—SS	Monumenta Germaniae historica—
Scriptores
		MGN—Ep	Monumenta Germaniae historica—
Epistola

ИЗПОЛЗУВАНА ЛИТЕРАТУРА — INDEX LIBRORUM ADHIBITORUM

- Гюзелев, Б. Страници из историята на старобългарската литература. С., 1974.
- Гюзелев, Л. В. Примио и Г. Бата-
нският въстаничество в България, Византи-
та и Западна Европа в история. С., 1967.
- Гюзелев, Л. Българските в България. С.,
1969 (III издание).
- Гюзелев, Л. Псалмистски избор за българската
средновековна история — ИПр, 1972, б.
- Гюзелев, М. История хаар. Л., 1969.
- Гюзелев, И. Български български власти от
начало на XIV в. — ИПр, 1977, № 1.
- Гюзелев, В. Г. Основание Българ-
ското патриаршество при цар Иване Асен II
в 1236 г. — ЖМНП, 1981, 1883.
- Гюзелев, С. М. Император Феофилакт Царбурска
на Балканския полуостров и в българските
зем. — ВИБ, III, 2, 1930.
- Гюзелев, С. Писма на латинския император
Хенрих Фомарски. — В. Сборник в
памет на проф. П. Писко (— ИИД, XIV—
XVIII, 1940).
- Гюзелев, В. Книга Борис Писко (Български)
мислител, половец на IX в.). С., 1969.
- Гюзелев, В. Нови данни за историята на Бъл-
гария и на град Несебър през 1257 г. — В.
Желе, I, 1973, 2.
- Гюзелев, В. Независим избор за норма-
ното население в латинските български
зем през 1081—1085 г. — ИПр, 1976, б.
- Гюзелев, В. Как историята на България през
1200 а 1205 г. ИПр, — XXVI, 3, 1975.
- Гюзелев, В. Българската държава в Ником и
борба срещу Латинската цариградска импе-
рия (1204—1261). — ИИИМ, II, 1978.
- Гюзелев, В. Български в Римската църква (IX—
XIV в.). — В: България в света от древно-
сти до наши дни, I, С., 1979.
- Гюзелев, В. и П. Петров, Християнство по
история на България. II, С., 1978.
- Данчева, А. България и Латинската империя
(1204—1218 г.). — ИПр, XXVIII, I, 1977.
- Данчева, А. Договор между България и Ла-
тинската империя от 1228 г. — Вжеле, VI,
4, 1977.
- Данчев, Д. Едно средновековно описание на бъл-
гарските земи. — ГСУ — ИФФ, XIX, 1923.
- Данков, П., К. М. Куев и Д. Петко-
нов. Християнство на старобългарска ли-
тература. С., 1978 (IV изд.).
- Данков, М. Избрани съчинения. Г., 1971.
- Данков, И. В. Из старата българска книжовна
II, С., 1944.
- Душев, Н. и Цв. Кръстанов. Есте-
ствознанието в средновековна България. С.,
1967.
- Душев, И. В. Българско средновековие. С., 1972.
- Жугов, К. Принос към историята на среднове-
ковна България въз основа на хронологията на
Христини. С., 1958. — ИФФ, XLVI, 1950.
- Златарски, Н. В. Гръко-български език през
1204—1205 г. — ГСУ — ИФФ, VIII—IX,
1912—1913.
- Златарски, В. Н. История на българската
държава през средните векове. I, 1—2, II,
III, 1916, 1937, 1934 и 1940.
- Иванов, Й. В. Българските земи и история
С., 1925.
- Иванов, Д. В. Български старина на Маке-
дония. С., 1931.
- Иванов, Г. М. Громоу българския народ
М., 1911.
- Иречек, К. История на българите. С., 1978.
- Иречек, К. Пътешествия по България. С., 1974.
- Иречек, К. Военният път от България за Цар-
град и Балканските проходи. Историко-гео-
графска студия — ВИБ, IV, 4, 1931.
- Касимов, В. Славянските просветители Ки-
рил и Методи. С., 1945.
- Литаврин, Г. Г. България и Византия в XI—
XII в. М., 1960.
- Литаврин, С. Д. Особенности в предаването на бъл-
гарски, славянски, тракийски, македонски
и др. имена в латинските извори за българ-
ската история. — ИИБЕ, III, 1954.
- Литаврин, С. Третият кръстоносен поход и бъл-
гарите. — ИИБЕ, VII, 1957.
- Литаврин, С. Средновековният български град.
С., 1970.
- Мавродиев, Н. Старобългарското изкуство
XI—XIV в. С., 1956.
- Мавродиев, Л. Св. Теодор. Развитие и по-
беност на иконографския тип в средновеко-
вната живопис. — ИИБЕ, XIII, 1960.
- Маврушев, В. В. България в края XII и по-
рвои половина XIII в. — Известия Варшавского
университета, 1972.
- Маврушев, В. В. — ЖМНП, дек. 1969.
- Маврушев, В. В. Избор на български и руски
К. Иречек. — ЖМНП, 197—198, 1878.
- Мутафчиев, П. История на българските народ.
II, С., 1943.
- Мутафчиев, П. Избрани произведения. I—II,
С., 1973.
- Никол, П. Българо-унагарски отношения от 1257
до 1277 година. — СБАН, XI, 1920.
- Никол, П. Българо-унагарски отношения през
средните векове с оглед към царуването на
Симеон. — ГСУ — ИФФ, XV—XVI, 1931.
- Никол, П. Избрани към българската история.
ИИД, V, 1922.
- Никол, П. История на Видинското княжество
до 1283 г. — ГСУ — ИФФ, XVIII, 1923.

- Der sog. Garsuzi und Sarguzi im heiligen Bulgarien. — Sitzungsberichte der königl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, 1899.
- Prokhorov, A. The ecclesiastical controversy between the Kingdom of Nicæa and the principality of Epyros. Thessalonika, 1973.
- Prokhorov, A. The Date of coronation of Theodoros Doukas Angelos. — Byzantina, VI, 1974.
- Reich, A. Geschichte Bosniens. Leipzig, 1885.
- Reibel, W. Honorius III. Münster, 1905.
- Stantonelle, A. *Historia ecclesiastica Bulgariae auctoritate ex eadem*, 1204—1206. *Adria*, 1964.
- Stoyan, A. Drei falsche topographische Identifizierungen. Studia in honorem Veselini Beseliev. Sofia, 1978.
- Webb, A. History of the Inquisition. New York, 1958.
- Wingmann, J. L'empire latin de Constantinople et la principauté de Morée. Paris, 1949.
- Wolfs, M. Satan als Erstgeborener Gott. — BBl, III, 1969.
- Wolfs, M. Dualist heresy in the Middle age. Praha, 1973.
- Wullingoudis, Ph. Die Nachrichten des Nikeus Choniates über die Entstehung des Zweiten Bulgarischen Staates. — Byzantina, X, 1979.
- Wullingoudis, Ph. Die mittelalterlichen kyrilischen Inschriften der Bälmas-Halbinsel. I. Die bulgarischen Inschriften. Thessalonika, 1979.
- Wargos, A. Deux sources arméniennes du XIIIe siècle concernant certains événements historiques du Second empire bulgare. — EB, 2—3, 1965.
- Mullon, E. et U. Durand. Thesaurus novus auctorum. V. Paris, 1717.
- Mejstrovic, A. *Isotopia kod Slavolika ijs Nivalas kod kod Slavolika kod Hvalica* (1204—1261). *Adria*, 1898.
- Mollinier, A. Les sources de l'histoire de la France des origines aux guerres d'Italie (1494). III. Les Capétiens (1180—1328). Paris, 1903.
- Mollinier, Ch. L'église et la société cathare. — RH, 96, 1907.
- Meitner, H. Die Auferstehung von Christen und Nichtchristen nach dem Apostel Paulus. Münster, 1933.
- Muravskij, Gy. Byzantinismen. I—II. Berlin, 1968.
- Mosin, Vi. Tmutarakan. Kri i Siro. — *Сборникъ на Българския Български*, II, 1928.
- Nicola, D. M. The Despot of Epyros. Oxford, 1957.
- Norden, W. Das Papsttum und Byzanz. Berlin, 1905.
- Pholanski, D. The Bogomils. A Study in the Balkan Neo-Manichaeism. Cambridge, 1948.
- Ostrogorsky, G. Geschichte des byzantinischen Reiches. München, 1963.
- Petrova, M. Leben und Kultur der nördlichen nomadisierenden Viehzüchter nach Mitteilungen von Wilhelm de Rubruk. — BBl, IV, 1973.
- Prokhorov, A. Regesta pontificum romanicorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV. I. Berlin, 1874.
- Prokhorov, B. The Papacy, the Fourth Crusade and Bulgaria. — BBl, I, 1962.
- Prinz, G. Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges. München, 1972.
- Prinz, G. Der Brief Kaiser Heinrichs von Konstantinopel vom 13. Januar 1212. — Byz, XI(III), 1973.
- Paulkammer, G. Papst Innozenz IV. Münster, 1930.
- Roth, A. Johannes Teulonicus (Von Wildeshausen). — Viertel General des Dominikanerordens. Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte, IX, 1895.
- Schmidt, C. Histoire et doctrine de la secte des Cathares ou Albigeois. II. Paris—Genève, 1849.
- Stefan, F. Prilozheniya khranitelstva. Zagreb, 1914.
- Sorbelli, J. Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia. XXVII (Torino, Firenze), 1922.
- Società di Gregorio IX e suoi tempi. I—II. Modena, 1872—1873.
- Tissot, A. Ascension d'Isabelle. Paris, 1910.
- Thiriet, F. La Romanie venitienne. Paris, 1959.
- Thiriet, F. Délibérations des assemblées venitiennes concernant la Romanie I (1170—1303). Paris, 1966.
- Thomov, Th. Les appellations de „bogomiles“ et „Bulgares“ et leur variantes et équivalents en Orient et en Occident. — EB, XII, 1, 1978.
- Tout, T. The empire of the Papacy (918—1273). London, 1899.
- Turdanu, E. Apocryphes bogomiles et apocryphes pseudobogomiles. — Revue d'histoire des religions, 138—139, 1960.
- Vallant, A. Textes vieux slaves. I—II. Paris, 1908.
- Wattenbach, W. Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. II. Berlin, 1894.
- Wolff, R. L. The „Second Bulgarian Empire“ its origin and history to 1204. — Speculum, XXIV, 1949.
- Wolff, R. L. Baldwin of Flanders and Hainaut, first latin emperor of Constantinople. — Speculum, XXVII, 1952.

СЪДЪРЖАНИЕ — NOS VOLUMINE CONTINENTUR

УВОД — В. Гюзелев и Стр. Лишев
PRAEFATIO

А. ПИСМА, ДОНЕСЕНИЯ И СПИСЪЦИ EPISTOLAE, RELATIONES ET NOTITIAE

I. Списък на българския царковен двор в папската канцелария — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	9
Notitiae episcopatum diocesis Bulgariae in libris Cancellariae Apostolicae	
II. Император Хенрих. Писма — увод, превод и бележки от В. Примов	11
Henrici Imperatoris Latinorum Epistolae	
III. Папа Хонорий III. Писма — превод: Г. Батаклиев; увод и бележки — М. Петрова	24
Honorii III papae Epistolae	
IV. Венециански донесения от 1228 г. — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	33
Relationes venetae anno MCCXXVIII	
V. Донесение на пратениците на папа Григорий IX от 1234 г. — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	38
Relatio procrisiani Gregorii IX papae anno MCCXXXIV	
VI. Папа Григорий IX. Писма — увод, превод и бележки от М. Войнов	40
Gregorii IX papae Epistolae	
VII. Писмо на унгарския крал Бела IV до папа Григорий IX от 13 януари 1240 г. — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	50
Epistola regis Hungariae Belae IV ad Gregorium IX papam	
VIII. Папа Инокентий IV. Писма — превод: Г. Батаклиев; увод и бележки от М. Петрова . . .	52
Innocentii IV papae Epistolae	

Б. ИСТОРИИ, ХРОНИКИ, ОПИСАНИЯ, РАЗКАЗИ, ВИДЕНИЯ И ДР. HISTORIAE, CHRONICA, DESCRIPTIONES, NARRATIONES, VISIONES ETC

I. Из Кортуланския кодекс — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	105
Ex Codica Cortulanense	
II. Йоан Вюрцбургски. Описание на Светата земя — увод, превод и бележки от В. Гюзелев . .	106
Joannis Wurzburgensis Descriptio Terrae Sanctae	
III. Тайната книга — превод: Г. Батаклиев; увод: М. Петрова; бележки: Д. Ангелов	107
Libri sancti Iohannis	
IV. Хроника на Бурхард и Конрад от Урсберг — увод, превод и бележки от Стр. Лишев . . .	126
Burchard et Conradi Urspergensium Chronicon	
V. Видение на Исаа — превод: Г. Батаклиев; увод: М. Петрова; бележки: Д. Ангелов . . .	127
Vision Isai	
VI. Квеански летопис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	135
Annales Casinenses	
VII. Абат Радулф. Англиканска хроника — увод, превод и бележки от В. Гюзелев	137
Radulfi abbatis Chronicon anglicanum	
VIII. Цехански летопис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	139
Annales Cechanenses	
IX. Из „Историческа антология“ на Роджер от Вандовер — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	141
Ex Rogerii de Wandonv Floribus Historiarum	
X. Летопис на Огери Панис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев	144
Ogerii Paris Annales	

XL	Хроника на манастира „Монте Серено“ — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Chronicon Montis Sereni</i>	145
XLI	Из „Филиппа“ на бретонския Вилхелм — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Ex Wilhelmi Brittonis Philippide</i>	147
XLII	Милански летопис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Annales Mediolanenses</i>	148
XLIII	Из „Норвежка история“ на Сноро Стурлусон — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Ex Snorronis Historia regum Norwegiensium</i>	150
XLIV	Галус Корнелий. За изместването на троненият венец на Исус Христос — увод, превод и бележки от В. Гюзелев <i>Gallica Corneli De inscriptione coronae spinae Jesu Christi</i>	151
XLV	Из Торнински кодекс — увод, превод и бележки от В. Гюзелев <i>Ex Codice Taurinensis</i>	154
XLVI	Голанд Шьотлариски летопис — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Annales Schetlarisenses maiores</i>	155
XLVII	Хроника на Рихардо от Сан Джермано — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Ruyardus de Sancto Germano Chronica</i>	156
XLVIII	Хроника на Вилхелм Андреевски — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Wilhelmi Andreensis Chronica</i>	158
XLIX	Райнер Сакони. За катарите и бенедиктите от Лион — увод, превод и бележки от Б. Прямов <i>Sulpicius fratris Raynerii de catharis et pauperibus de Lugduno</i>	159
XLX	Хроника на монаха Алберих от манастира „Три Фонтена“ — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Chronica Alberici monachi Trium Fontium</i>	170
XLXI	Жална песен на Рожер за опустошаването на унгарското кралство от татарите — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Rogeri Miserabile carmen super destructione regni Hungaricie per Tartaros facta</i>	186
XLXII	Хроника на Егидий Орпалски за делата на австрийските епископи — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Aegidii Austriavallensis Gestia episcoporum Lendensium</i>	188
XLXIII	История на Сеновската църква от монаха Ришар — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Richeri Gestia Senonensis ecclesie</i>	189
XLXIV	Свещенски летопис на манастира „Св. Медард“ — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Annales S. Medardi Suesionenses</i>	191
XLXV	Вилхелм Рубрук. Пътешествие из източните страни през 1253 г. — увод, превод и бележки от М. Петрова <i>Wilhelmi de Rubruk Itinerarium anno gratie MCCLIII ad partes orientales</i>	192
XLXVI	Венециански аноним от 1267 г. — увод, превод и бележки от В. Гюзелев <i>Anonymus Venetus anno MCCLXVII</i>	264
XLXVII	„Делата на императори и папи“ от Тома Егрус — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Thomas Tusc. Gestia imperatorum et pontificum</i>	266
XLXVIII	История на епископите в Салона и в Сплит от архидякон Тома — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Thomas archidiaconi Historia pontificum Salonitarum et Spalatinarum</i>	267
XLXIX	Хроника на папи и императори от Мартин Оравийски — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Martini Oravienensis Chronicon pontificum et imperatorum</i>	269
XLXX	Из „История на унгарците“ от Симон де Кеза — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Ex Simonis de Kesa Gestis Hungarorum</i>	271
XLXXI	Историческа антология — увод, превод и бележки от Стр. Лишев <i>Flores temporum</i>	273
XLXXII	Гийом от Нанси. Хроника — увод, превод и бележки от В. Гюзелев <i>Guillelmi de Nancio Chronicon</i>	274
XLXXIII	Хроника на манастира „Св. Петър Сеновски“ — увод, превод и бележки от В. Гюзелев <i>Sancti Petri viri Senonensis Chronicon</i>	276
	ПОКАЗАТЕЦ НА ЛИЧНИТЕ И ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА	278
	INDEX NOMINUM ET LOCORUM	
	СЪКРАЩЕНИЯ	286
	ABREVIATIONES	
	ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	287
	INDEX LIBRORUM ADHIBITORUM	

ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ,
ТОМ IV

Редактор *Валентина Минчева*
Художествен редактор *П. Динков*
Технически редактор *Людмила Костова*
Коректори *А. Дристева, Н. Мина*

Издателски индекс 7767
Дадена за набор на 27. II. 1981 г.
Подписана за печат на 30. IX. 1981 г.
Формат 600×840/8 Тираж 1000
Печ. коли 36.50 Изд. коли 34.05 УМК 34.89
Код 28 $\frac{9531472611}{0606-1.81}$

Цена 6.92 лв.

Печатница на Издателството на БАН
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“ Поръчка № 180